[illegible]

שתי ידות

והוא נחלק בחלוקה הראשונה לשני חלקים. הראשון נקרא יד עני לפי שהוא חבורי אני עני ודל מנחם די לונזאנו. והשני נקרא יד המלך לפי שהוא כלו חדושים שלא נדפסו ממדרשי רז"ל ואמרינן מאן מלכי רבנן. וכל יד נחלק לה' אצבעות. ולפי שלעולם הקליפה קודמת למוח והפשט קודם לסוד והחשך קדם לאור לכן הקדמתי יד עני ליד המלך ואחרון חביב. ואלה שמות אצבעות יד עני. האצבע הראשון נקרא אור תורה לפי שהוא הגהת התורה. האצבע השני נקר' מעריך לפי שהוא כמו תשלום על ספר הערוך והוא דבר הכרחי לכל יודע ספר. האצבע השלישי נקרא עבודת מקדש וזה נדפס בבחרותי בעיר קושטנטינא. ועתה הוספתי בו הגהות רבות וחדושי' רבים ממני ומן גאוני עולם שבראשונה לא היו בידי והם הרא"בד והרא"ש והרי"טבא ז"ל. ולפי שבמקדש מלבד עבודת הכהני' היה שם ג"כ עבודת הלוים בשיר לכן עתה הוספתי בו שירי' רבים שחברתי על פי חכמת הזוהר אשר עד עתה היו לי בגולה לגודל חשיבותם ולא הראיתי' לשום אדם ועתה עת הזמיר הגיע ואמרתי עת לעשו' לה' להשפיר אשרי ברכה והמשכילים יזהירו והשרידים אשר ה' קורא העומדים בבית ה' בלילו' חצות לילה יקומו להודות לו בהם. האצבע הרביעי נקרא דרך חיים וגם זה נדפס בבחרותי ועתה הוספתי בו תוספו' רבו'. האצבע החמישי נקרא טובה תוכחת והוא שיר גדול מן שלש מאות ושמונים בתים בתוכחות מוסר ויראת הש"י. ולפי שזה קטן הכמות לכן חברתי לו ספר תוצאות חיים שגם הוא כלו חכמה ומוסר:

ואלה שמות אצבעות יד המלך. האצבע הראשון אגדתא דבראשית. האצבע השני מדרש אגור: האצבע השלישי תנא דבי אליהו וזה נדפס בשנת השנ"ח כלו מלא שבושים וטעיו' וחסרונות עד שכמעט ברוב המקומו' אין לו הבנה ואני הגהתיו כיד יי' הטובה עלי מפי ספרים ישנים: האצבע הרביעי אבות דר' נתן ומסכת דרך ארץ ואותיות דרבי עקיבא בשלימות ואלו נדפסו פעם אחת זה יותר משבעים שנה ועתה זכרם אבד מני ארץ ואינם נמצאים כלל ועוד כי אני הגהתים מספרים כתיבת יד. האצבע החמישי תשלומין והוא כולל מה שחסר מן הרבות. ומה שחסר מן הילמדנו. ופרש' עריות שחסר בספרא ורוב פרשת ואתחנן ופרשת עקב מן התנחומא. ופרקי גן עדן ועץ החיים.

נדפס **בויניציאה** הבירה שנת **שעח** לפ"ק

במצות השרים המעולים ונכבדים
פייטרו ולורינצו בראגאדין

בבית האומן הנקי במלאכה
יואני קאיון

Appreſſo i Clariſ. Signori Pietro e Lorenzo Bragadin

[illegible]

יצחק נסים
רחמים

הקדמה

אמר מנחם בן יהודה מלונזאנו זל"הה· טרם אחל לדברי בספר אודיע לכל קורא כי לא נעלם ממני מה שהכל יודעים כדעתם ידעתי גם אני כי הרוצה להרויח מעות ע"י הדפסת ספר יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשנף כסף ובדמים מועטים והעשיר הבא לקנותו אם ידבנו לבו לתת לו זהוב א' כך יתנהו לו בעד ספר קטן כמו בעד ספר גדול כי רוב הנדיבים אינם מקפידים על הספר אם הוא קטן או גדול המעט הוא אם רב: ובידידי הוה עובדא שהדפסתי בבחרותי שני חבורי עבודת מקדש ודרך חיים והנגיד שהיה במצרים בימים ההם ה"ר שמואל כהן נ"ע נתן לי בעד ספר א' ג' זהובים ניקיני וכמו הה"ר נתן כהן נ"ע שני זהובים וכן הנגיד הה"ר יצחק תלמיד נ"ע נתן לי ג' זהובים וכמו הה"ר יעקב ב' זהובים ועל זה הדרך כל שאר העשירים שהיו שם אז ושאר העם קנעו להם ערך שני גרוש שהוא שליש ניקיני כל ספר· וגם עתה אילו לא היתה כונתי אלא לאסוף מעות הייתי יכול לעשות כן ובזה הייתי מרויח גם ריוח אחר והוא שלא הייתי צריך להכניע לשום אדם שילוני כי המעות שבידי היו מספיקין לי מ"ש עתה שאצטרך להתחנן ולהתנפל לפני נדיבים להלוות לי ואם לא יחפצו אצטרך ללוות בריבית אם אמצא בהיתר ואם לא אמצא אפילו זה או בעל כרחי אחדל מלהדפיס מקצת הספר אפס כי לא תהיה תפארת הנדיבים שבויניציאה כי כל השומע ישום ויפלא לאמר אפשר להדפיס ספרי רז"ל לא נמצא מי שילוה· גם ריוח אחר הייתי מרויח אילו הייתי ממעט בהדפסה שלא היה בספר טורח גדול ולא משא כבד· אבל אלהים הוא יודע וישראל הוא ידע כי לא עשיתי של הסלל ולא להרבות כספי כספתי אע"פ שאני בחוסר כל. אבל עיקר כונתי בהדפסתי הספר הזה היא לעשות רצון אבינו שבשמים ולזכות את הרבים כי קנא קנאתי לספרי רז"ל שאבדו מתוך הקהל ואמרתי בלבי הנה האלהים אינה לידי חפצים יקרים מפנינים ומרגליות טובות אשר עין לא ראתה ואפילו לשמע אוזן לא נשמעו ספרים ממדרשי רז"ל שלא נדפסו מעולם ומהם שאפי' בעל הערוך והילקוט לא ראום ולא ידעום ועתה איככה אוכל וראיתי שיאבדו באבדי ואיככה אוכל וראיתי שימותו במותי כענין שנאמר ועמכם תמות חכמה· גם ראיתי כי בזמן הזה רבו הטרדות והתלאות ומרבית העם להוטים אחר המזונות והפרנסה והמותרות ואין להם פנוי לדבר הלכה ושמעתתא דבעיא צילותא והם צריכין למדרשי אגדה באלו המתוקים מדבש ונופת צופים שמושכין לבו של אדם ונוטעין יראת השם בלבותם כמסמרות נטועים כמש"ר רז"ל בריש לב' מדות דר' אליעזר למוד הגדה שמתוך כך אתה בא להכיר את מי שאמר והיה העולם· למוד לך הגדה שמתוך כך אתה מכיר את החכמים ודרכי בוראך ללכת בדרכיו ולדבקה בו ע"כ· ולכן התחזקתי באל הנותן עוז ותעצומות ואזרתי חיל בעזר הנותן לאיש כח לעשות חיל ועם כל חולשתי אמרתי גבור אני ועם כל עניי ודלותי עשיתי כעשיר ולכבוד תורת אלהינו ולזכות עמו ישראל הסכמתי והתחלתי להוציא כמאה זהובים בהדפסת ספרים אלו יותר ממה שהייתי צריך להוציא בהדפסה אם היתה כונתי לתועלתי בלבד· ולא עוד אלא שבראותי שמעותי אינן מספיקין להדפסת הספר נעשתי אכזרי על שלשת ילדי ועל אשה אשר בירושלם תוב"ב ולא שלחתי להם מעות להוצאה אף על פי שאני יודע שאין להם לחם לאכול· ולכן אני מפיל תחנתי לפני נדיבי עמים עם אלהי אברהם שיקנו ספרים אלו בנפש חפצה ובעין טובה ועיניהם אל תחוס על כסף ולא יחמלו על מעות וילמדו הכל קל וחומר ממני· ומה אני עני ואביון וחסר לחם גולה וסור נע וכל חיי ע"ו ופסח נכה רוח נשבר לב ונשבר בטן רפה ידים ופיק ברכי' ומחולל מחטאים לא חמלתי על מעות כדי להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים כש"כ וכש"כ איש אשר נתן לו הש"י עושר ונכסים וכבוד שאין ראוי לו לקפוץ ידו ולחמול על כסף בספרים כאלה שעליהם יצדק לומר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו·

קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ

נבחר:

קונים קחו ספרי וכו הקדמון
כי עוד מעט אין מי כתב הכתמון

שהחמרו רב רעוש הדבמון
הכנו שתי ידות ולא המעטמון

[illegible]

[illegible]

שיר בשבח המתנדבים בעם להלוות למצוה זו

מלוי יי׳ חונני דלים   זהב וכסף על זכות דלים
המחזיקים יד עניי עם   ומאמצים כח דלא אלים
העוזרים עזור ללא כח   כושל יקימון יסמכו נופלים
ניהא להו מצוה למעבד גם   ניהא להו הרחב גבול עולים
ששים שמחים לעשות חפץ   קונם ולאדיר דת ודין גלים
אומרים לדל כסף קחה הדפס   ספרך ואמתין עד תהי משלים
תורה אהי מגדיל כהלוותי   כספי ועיני לא אהי מעלים
אלוה ונחשב לי תרומתי   כמחברי ספר וסוד גולים
כסף בצל חכמה וצל שדי   עמם חבלים לי וגורלים
אמן וכן יאמר אלהינו   ירצה תרומתם ככלילים
שלם ישלם אל פעולתם   להם ושכר טוב ותגמולים
כסף וזהב יהיה בוזר   למו וגופם יהיה מחלים
חיים ורוב שלום יצו אל אל   מלוי יי׳ חונני דלים

הנה כבר לקחתי וכסף לא לקחתי עדין ולא זכיתי שתאמר אמירה לגבוה להלוו׳ למצו׳ זו משום אדם זולתי מכליב א׳ ופרסמו הכתוב הלא הוא הנגיד השוע ירא אהי׳ וסר מרע רודף צדק וחסד זקן ונשוא פנים נבון ומעולה כה״ר יצחק בחמיאש יצ״ו הוא היה ראשון לציון שהתנדב להלוות לי עשרה ניקימי תהי משכורתו שלימה מעם יי׳ אהי ישרא׳ וימצא חיים צדקה וכבוד הוא ובניו הבאים והנעימי׳ ויזכה לעלות לירושלם כמו שעלה המעולה כה״ר דוד אביו נ״ע אמן: גם ברוך יהיה הנגיד כה״ר שלמה חראכון יצו שלקח ליזכויר בהקפה:

מכאן ואילך כל מי שיתנדב למצוה זו על טוב יזכר שמו בסוף הספר:

ואלה דברי הספר לקונה אותו

קוני תנה מכרי דבר זהב   שלם וטוב עובר לכל סוחר
אם איבך מכיר אשר תקנה   בעלי אנוש ידע אשר מוכר
כסף מחירי הוא דבר זהב   כך גזרו כל עוזרי רהב
השלך עלי חאל בני יהב   תן מבלי אומר לך הב הב

ולא פרע חצי ערך   אנוש קנה שתי ידות
ואם נתן ליד אחת   הלא לקח שתי ידות
הכמים כל פני נדיב יחלו   ויואילו קנות ספרם בכספם
ולי פני עשירי עם יחלו   מכור ספרי לרוב חשקם וכספם

אם רע רע יאמר הקונה   אז לכשיוזלו אקנה
אחר יפול ממועצותיו   יוצא לקנות אפס מקנה
לך נא חכם לבב ליד עני לחום   לחם ויין מלכות כיד המלך
ושתה בלב טוב יען מתוק ואין   לחם ויין מלכות כיד המלך

החלק הראשון יד עני

האצבע הראשון

כקרא אור תורה לפי שהוא מנחת התורה · והנה המנחה הזאת תועיל לכל אדם אבל לא תועיל בשלמות אלא למי שיהיה בידו המקרא הנדפס דפוס שני של בומבירגי או המקרא הקטנה דפוס בומבירגי בשנת דש״ לפי שאלו השנים בדקתי ועיינתי אות באות בנקודותיהם וטעמיהם ותקנתי הכל חסרים ויתרים ופתוחות וסתומות אבל שאר הדפוסים לא ראיתי ואפשר שנפלו בהם טעיות אחרות ובכל מקום שתמצא ס״ס היינו ספרי ספרד שהם מוגהים והנאמנים שראוי לסמוך עליהם ושהעידו לי עדים נאמנים · כתב הראב״ד ז״ל בהשגותיו על ספר המאור סוף פק דברכות וז״ל ואם נראה בגרסא זו מעט דוחק טוב להעמיד אותה כי נוסחא ספרדית היא עכ״ל · גם הרמב״ן ז״ל בספר המלחמות פ״ב הרואה כתב וז״ל אבל ספרי ספרד יותר נאמנים מספרינו עכ״ל · והנה הכל עשיתי על פי עשרה ספרים כתיבת יד או יותר שכל א׳ מהם לא פחות ממאה והרבים מהם קדמונים בני ת״ק או ת״ר שנה · ועל פי כמה מסרות כתיבת יד · ועל פי ספר מסורת סייג לתורה שחבר הרמ״ה ז״ל ועל פי קרית ספר שחבר המאירי ז״ל ועט סופר לרד״ק וספר סמן ששון וספרים אחרים · ולכן בכל דבר שיסתפק אדם בכל המקרא אם ישא את פי כמ״ה יברר ספקו ויפרע אם אהי׳ בביתו:

ואלה דברי האגרת שכתבו וחתמו כל חכמי קוסטנטינה בשבח ומעלת המלאכה הזאת

ראה

ראינו מפעלות אלהים מלאכת שמים העשויה על ידי החכם כה״ר מנחם די לונזאנו יצו על התורה ועל העבודה אשר מלאו לבו לעשות ספרים הרבה תורה נביאים וכתובים כלם עשויים באמת וישר מנוקים מהטעיות חסיר או יתיר או חליף אשר נפלו בספרים גם מתמול גם משלשום כן רבים עתה השבושים בם לא יאמין איש כי יסופר ואף כי מסורת בידינו הלא היא כתובה בהרבה ספרי כ״י גם בספרי הדפוס מכל מקום היא גם היא כפל הטעות בה הרבה · והחכם הנזכר עיניו פקח לדרוש ולחקור אמתת של תורה נביאים וכתובים מפי ספרים אך חכמתו עמדה לו ללבן ולברר הישר והעוב היא פיתה אם למקרא ואם למסורת לדרוש ולתור מכח פלפולו בדברי המסרות איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כאשר יראה הרואה אשר יעמוד על דבריו הפליא עצה הגדיל תושיה אין ספק כי פעולתו לפניו שים חשב׳ לטובה והנה שכרו אתו לפי רוב המצוה כי רבה היא · אי לזאת נכון הדבר מעם האלהים שיהיו הכל מפייסין למלאכת שמים וראוי לכל איש ישרא׳ יחזיק במעוזו לכל המלאכה לעשות אותה ולכן אחלינו יכוננו לפני כל איש אשר נמצא אתו ספר ישן מוגה בקרן זוית להשאיל אותו להחכם הנ״ל להשתמש בו לכל המלאכה אשר הוא עושה מלאכת שמים עד כלותו אותה כי המלאכה מרובה ובפרט בפני קק״ ירושלם תובב אנחנו מפילים תחנונינו יתנו בידו כדרך שאר הספרים המוקדשים שם בקהל לכל ימי צורך מלאכתו וכן קק״ דמשק וחלב יע״א אשר נמצא אתם כפי הנשמע ספרים קדמונים תחשב להם לצדקה להשאילם לו כאמור · וכל המונע ממנו חסד לבלתי נתנו לו הספרים אשר אתו בין שהם בבעלי׳ ספרי יחידים בין אות ספר מוקדש בקהל בעליו אין עמו אין רוח חכמים נוחה הימנו · והש״י ישלח עזר החכם הנז׳ מקדש יגמור בעדו ויצילהו משגיאות ובמהרה בימינו יקיים בנו מקרא שכתוב כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלם.

מאיר ן׳ שאנגי׳:   מעפר דל אליהו בן חיים: גדליה חייון: שעור זעירא בכמה״ר
הדריאל בן בחמיאש: לעבד נמכר חנניה בן יקר: הצעיר מנחם בכמה״ר בנימן הלוי
אשכנזי זלה״ה   משה מגולם בכ״ר אליעזר הלוי זלה״ה: חיים שולם: יצחק יעבץ

האצבע הראשון

אור תורה

מ״כ לע״ק קנ״א ודב״א יצ״ו

א בראשית

הב״ית רבתא ודגושה וטעם המלה טרחא · ומנהג הסופרים
לעשות האות הרבתי שוה מלמעלה לשאר אותיות התיבה
ופרח העודף באות הרבתא יהיה פרוח על פני אורך השיטה ומלמטה לשאר אותיות התיבה : אבל
בתקונים הזוהר דף קט״ו ב׳ אמרו אתוון רברבן דסלקן על כל שאר אתוון וכו׳ משמע שצריך לעשות
להפך ר״ל בולטין למעלה : יהי בשופר ישר ולא במקף וזו היא הפלוגתא הראשונה שבין בן אשר ובן
נפתלי שבן אשר קורא יהי בשופר ובן נפתלי קורא יהי אור במקף ונהגו כל ישראל בגלילות האלו
לסמוך על קריאת בן אשר כאילו יצאה בת קול ואמרה בן אשר ובן נפתלי הלכה כבן אשר · ואף ע״פ
שבמסורת הדפוס אין שם פלוגתא זו אני מצאתיה בשתי מסורות כתיבת יד וגם בששה ספרים ספרדיים
כתוב יהי בשופר ולא כמנהג במקף רק בספרים אשכנזים ואין לסמוך עליהם : דשא הראשון בספר א׳
אשכנזי הוא בזקף קטן וכן נרא׳ כי כן דרך לבא זקף קטן אחר הפסק אך בספרי ספרד הוא ברביע
וכן העיד רד״ק בספר עט סופר : זרעו בו שניהם במקף ובלא מאריך : למאורת מלא וא״ו קדמאה :
ולהבדיל הוא״ו בגעיא והלמ״ד בשוא ופתח וכן העיד הרב המאירי ז״ל וטעם המלה זקף קטן : ויאמר
אלהים ישרצו המים פתוחה : הגדלים הגימל דגושה : עוף מלא : ירק בשם נקודות : ב ועץ
השני בזקף גדול : השהם שני ההיהין בפתח : ושם במקף לא בקדמא וכן השני : כל חית במקף :
שבלע הכד״ דגושה : והלמ״ד בקמץ ברוב ס״ם המדויקים ובהללי והמדפים כתב עליו דברי תהו ש׳ תשת
לב להם כי תהו הם כי כל בלע מלרע בצרי וקמץ וכל בלע מלעיל בסגול ופתח וגם זה כחביריו מדלא
מסיר עליה ל׳ פתח ש״מ בקמץ הוא : לקחה זאת הקוף רפה והזין דגושה : ג אלהים דלא תאכלו ממנו
ברביע : פן תמותון תי״ו ראשונה דגושה : ידע חסר וא״ו : אכלכם כף ראשונה בקמץ לבד בכל ספרי
ספרד וכן נכון כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי שלשה : ידעי חסר וא״ו : איכה היו״ד דגושה :
אבל הכף בקמץ לבד : עשית התיו בלא שוא : ויאמר כדיש לבד תלשא : אלהים שופר ישר בקא :
כי בס״ם הוא בשופר ישר לא במקף : זאת הזין דגושה : עצבונך הכד״ דגושה : שמעת בתי״ו לבד זרקא :
ודרדר בקצת ספרים דל״ת שניה בקמץ : בזעת השופר הפוך בעין והוא מלרע · אתה הזקף באלף
והוא מלעיל · ויעש בבין לבד תלשא · ד מבכרות מלא וא״ו תניינא · ומחלבהן הבית רפה · תשוקתו
תי״ו ראשונה דגושה · טעה המדפיס שעשה פיסקא בין אחיו לויהי בהיותם כי בכל הספרים ובהללי
אין כאן פיסקא וגם הרמב״ם ז״ל וגם הרב המאירי ז״ל לא מנה זה ראש פרשה · מנשוא בכל ס״ם ובהללי
הוא מלא ונמסר עליו ל׳ ומלא וכן כתב הרמ״ה ז״ל בספר מסורת סייג לתורה ש׳ קיבר וכן עקר · אע״פ

שנקרית ספר לגאון המאירי ובספר שמן ששון כתוב שהוא חסר וגם אני מצאתיו חסר בב׳ ספרים
ישנים גם מ״כ כי בספר עזרא במנחה חסר : כל מנאי הכף רפה : כל מנאו הכף דגושה : גם היא הגימל
רפה ומלת היא כתוב הוא בוא״ו : גם הוא הגימל דגושה : ה׳ בכלמו בכף : ויהיו השני ברוב הספרים
בשני גריסין : אשר במקף ובלא שופר : ויחי שת חמש סתומה : הולידו השופר בדלת : ויחי אנוש תשעים
סתומה : ויחי מהללאל חמש סתומה · ויחי ירד שתים סתומה : שתים לדרגא בתיו : ויחי חנוך חמש
סתומה : בו במקף : ויחי מתושלח שבע סתומה · ושמנים הראשון חסר וא״ו · אחרי בפשטא : ויחי למך
שתים סתומה · ומעצבון הכד׳ דגושה : ושבע מאות מלא : ויהי בן סתומה : ו ההם הא שניה בצרי :

אמר מנחם קנתי בחיי מפני רוב הנעיות היתרות כבתולות דמו שמו האשכנזים בספרים
וקראום מתג ואני קורא אותם מתג לחמור היו עלי לטורח נלאיתי נשוא עול הנהגתם כי
רבו מארבה ואין להם מספר ואני אמרתי אגלה אזנך עליהם למען תוכל לתקן ספריך כס״ם המדויקים
וכן עשיתי בספרי אבל עתה שבאתי להדפיסו חדלתי מלהדפיס הנהגת הנעיות לפי שידעתי שום
אדם לא יחוש להטריח עצמו להנהיגם בספרו ואם כן למה זה הבל איגע להדפיסם ·

פרשת נח

רחבה הריש בקמץ לבד · תכלנה הנו״ן דגושה והרי זה טעות גדול ונראה קטן
כי תכלנה בנו״ן רפה פירושו כמו תכלות ביא״ו הנון סימן הנקבות כמו ותחיין
את הילדים · ונפשות לבנה תסיבה אך כשהנון דגושה פירושו תכלה אותה וזהו המכוון · והקמתי
בהללי מלא יוד ושבוש הוא · והמאירי ז״ל כתב והקמותי חסר יוד ומשמע שר״ל שהוא מלא ואו מדלא
כתב חסר מיוד ומואו כמ״ש לקמן גבי והקמתי השני שבפרשה וגם זה שבוש כי בכל ס״ם הוא חס׳ דחס׳
וכן בירושלמיים וכן כתב הרמ״ה ז״ל וכן עיקר · לאכלה האלף בקמץ לבד · ז שש מאות בלא מקף ·
ויבא נח השופר ביוד והוא מלעיל · השני זקף קטן בבין · מציבות היוד בשוא והוא מלא ברוב ס״ם
ונמצאו בו מסורות חלוקות אחת אומרת שהראשון מלא והשני חסר ואחת אומרת ששניהם חסרים
והרמ״ה ז״ל כתב שהראשון מלא וכן עיקר · אעפ״י שבספרי ירושלם ומצרים הוא חסר ובספר עזרא
במקף הוא ובספר שמן ששון ובקרית ספר לרב המאירי כתוב שהוא חסר וכן משמע גם בסדר הנע
לה״ר יהודה מינץ ז״ל בסימן קל״ד מ״מ כהרמ״ה ז״ל בקיטוכן שבתן בהם בימ״ מלא דמלא וחסר דחסר פירוש
הראשון שהיו המציבו׳ מלאין הוא מלא והשני שכבר חסרו המציבו׳ כמה שהורק ממימיהן הוא חסר ·
על הארץ במקף · וימח המם רפה וזה טעות גדול וצריך להזהר בו מאד כי הקורא וימח במם דגושה
במלא אות ש׳ שובאו של הבה כמחה עם כל היקו׳ כי וימח בדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם אך כשהמם
רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא · ומצאתי בנשיאי גבתמרי רפה על המם בוס · וימח · וימחו השרמא
בחית והוא מלרע · וישאר הדרגא בשין והוא מלעיל · ח הגשם הגימל דגושה · יבשת הבית בחולם ·
שקלו השופר בקוף והוא מלעיל · ויוסר נח אין בנון פשטא כי לא יבאו שני פשטין בשם לעולם אם לא
יהיה בין זה לזה אות אחת או יותר · בשר הבית דגושה · ויצא נח במקף · וירם בהללי כולו פתח ·
ט כל חית היוד דגושה · הים היוד דגושה · דמו הראשון הדלת רפה · הבני במאריך לא בדרגא ·
בבהמה הביתין דגושות · אשר אני במקף ובלא שופר בשין ובלא פסק · בענני בס״ם ובהללי הנון
בשוא לבד · ובזכוכי בשוא פתח · אלהים הראשון בזקף קטן · הקמתי חסר גם היוד והמדפיס
עבור כתב כן בפרשת בחקתי · ויפת הראשון גם הוא״ו בקמץ · ויגד הגימל דגושה ובמאריך ·
אחרונית שניהם בנון דגושה : אמר מנחם בכל ס״ם ובהללי כתוב ויהי כל ימי נח ומסור עליו ג׳
דסמיכי חנוך למך נח חלן סימן · ובספרי אשכנז וערביא ויהיו כל ימי נח וכתוב בגליון אחד מהם
בכאן מעיינין הנקדנין ומוסרין חלן סימן וטעו׳ בידיהם כי טחו מראות עיניהם ע״כ · ואני אומר
קנטורים קא מוגא טענות וראיות לא תזכה · והרמ״ה ז״ל כתב שזה מחלוקת בספרים ובמסרות ולא
הכריע · ותמהתי על המאירי ז״ל שלא הזכיר מזה כלום · ונ״ל להכריע דהכא ויהי גרסינן חדא דכיון
דהכי אשכחנא בכל ס״ם ובכלהו מסרתא דידהו בלא פלוגתא כלל אשתכח דס״ם וכל חכימיא וספריא

תי
ים
אתי
עם
ע
ע
יד:

דולהו אכרעו הכי והשתא אית לן לאיגרורי אבתריהו דממברא דקו ואשכחו כיון דליכא דחש לא לאידך נוסחא · ותו דהכא אשכחנא בספרא דוקנא עתיקא מסרה אחריתא בר מהסיא דכתב הרמ״ה דאמר הכי ויהיו כל ימי פלוני שבעה בענינא ומי׳ אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד מתושלח ע״כ : ונדפסה בפרשת בראשית · והאי מסרה מסייעא למסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ חס״ל סימן דאם אותה דהאי דנח ויהיו איהו לימא דתמכוה איכון וליחשוב נמי נח · ואשתכח השתא למסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ חס״ל סימן הווא לה חדא לגבי תרתי ואין דבריו של אחד במקום שנים ·· וליכא למימר דלעולם האי מסרה דאמרה ויהיו כל ימי שבע׳ וכו׳ סברה דהאי דנח נמי ויהיו איהו והאי דלא חשיב ליה ולהוו תמניא משום דוויהיו דבפרשת בראשית קא חשיב דלאו בפ׳ בראשית לא קחשיב חדא דהא חזינא להאי מסרה דחשיב נמי איכון דבפרש׳ נח דליתא התם בסמוך · ויהי פלוני ב׳ כטעם מאריך · וערחא אנוש קינן שרוג · ויהי פלוני ה׳ כטעם שופר וזקף קטן מהללאל חנוך מתושלח רעו נחור ע״כ · הא הכא דשרוג רעו נחור בפרש׳ נח פינהו וחשיב להו · ולא תטעי בלישנא דמסרה דלא דאמרה שבעה בענינא דלאו בענינא דפרשתא קאמר אלא בענין ימי קאמ׳ ובנוסחא דכת׳ הרמ״ה ז״ל וז״ל כל ויהיו ויהי בענין ימי פלוני בהו כוותי וכו׳ : ותו דאי הכי אוף הכא אמינא דמסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ חס״ל סימן ויהי כל ימי דבפרש׳ בראשית קחשיב דלאו בפר׳ בראשית לא חשיב ולעולם דאיהי נמי סברא דהאי דנח ויהי איהו : ועד אחרינא על קדמי ספרא דוקנא שני לחדא דאיכתיב בקטלומא ביומין קדמאין וכדין כתיב בגויה במסרה בפרש׳ בראשי׳ פסוק ויהי כל ימי חנוך תרין בענינא וכד מטו לפ׳ נח כתב ויהי כל ימי נח ומסר עליה ג׳ חס״ל סי׳ חנוך למך נח ע״כ · אלמא אינגלאי מלתא למסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ חס״ל סימן איכון דבפרש׳ בראשי׳ קחשיב בלחודיהו ומהכא אשתבוש ספרי דאינשי דלא ידעו האי חשבו דכל ויהי דכתי׳ בענין ימי קחשיב ואמרה לתרין בינהו חנוך למך ולהכי דקו מינה דהאי דנח ויהיו איהו ולא היא אלא דהאי מסרה ויהי כל ימי דבפ׳ בראשית קחשיב דלאו בפ׳ בראשית לא חשיב מיהו איהי נמי סברה דהאי דנח ויהי איהו וכדכתיבנא ותו לא מידי : וכן מצאה בספר עזרא וכן כתב הרמ״ה ז״ל במ״ת שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוס : יוד׳ ויון אין בו דגש · ובני חם כוש טעה המדפיס שעשה פה פיסקא אע״פ שגם בהללי יש כאן פרשה סתומה כי בכל ס״ס ויר״ושלמי ואשכנזי אין זה ראש פרשה כלל ולא בהרמב״ם ולא במאירי ז״ל · סבא כפשט לא בשופר · ורעמה המם רפה בס״ס וכן רעמה · גבור השלישי בלא מקף : וכלנה ברוב ס״ס הנון׳ בנרי · רסן זקף קטן בריש · הערקי בקצת ספרים ההא בפתח ומסור עליו ב׳ פתחין : נרדם הגימל רפה · חכרמות מצאתי כתו׳ שנמצא במסרה חסר וית ב׳ מלין ואני לא מצאתי מסרה זו ואדרבה מצאתי שנמסר על חכרמות דלא מלה חדא כתו׳ וכ״ל שגם על זה נאמר ואיך שיהיה בכל הספרים הוא מלה חדא והריש בשבא וכן בהללי ומסור עליו ב׳ פי׳ ב׳ בקרי׳ דלא ודין · וכר׳ שלבן מעה מי שטע׳ וחשב שמש במסרה ב׳ רל״ב׳ מלין ולא היא אלא ב׳ בקריאה קאמר סוף דבר מי שכתב ב׳ מלין שבוש הוא דבשתי דיקי פליגי עליה והרמ״ה ז״ל לא הביא מלה זו בספרו גם המאירי ז״ל לא הזכירה אך מ״ב שמצא בספר עזרא ב׳ מלין ובספר הרמ״ה מלה חדא גם בירושלמיים הקדמונים כתובה מלה חדא ומסיר בהדיא ב׳ כתיבי חדא וקריין חדא וכן עיקר · ספרה הפא בקמץ · הנו״ם הגימל דגושה · יא בשמים הבית רפה · ונעשה שמין בלא מאריך · כמו הבית דגושה · ויחי תרח במקף : ואת לוט האלף בסגול והוא במקף ובלא קדמא · בן בנו בזקף קטן לא ברביע · שרי הריש בפתח : בחרן כתוב במסרת הדפוס הנון הפוכה · וכ״כ רש״י · וכן כתוב בפירוש התורה המיוחס לרבינו שמשון : ואני לא ידעתי מאי הפוכה כי בכל הספרים כתיבת יד היא ישרה בלי שום שנוי ואין גם זכר הפוך כלל ובקדמון מצאתי שיש בראשה תג ומסיר עליו ז׳ דאקים ראשיהון ית׳ באורית׳ ואולי זהו ההפוכה כי

כשתהפכנה וראש התג ברגל הנון

לך לך

פתוחה · יב מברכיך סופר ישר בנית · האדמה האלף בשוא ופתח : בבה זקף קטון

בכון · ויבן שמי בלא קדמא : מזבח בפשט האחרון לבד כי לעולם לא יבאו כמ״ם שני פשטין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחת או יותר׳ לוי׳ בזקף קטן : יג למסעיו אמרו בזוהר למסעו כתיב ולכאורה בר׳ דפליג אמאי דקאמר בפ׳ בראשית למסעו מבעי ליה ולא היא אלא דהתם ב״י סבר למסעו כתיב וצין דבקידא בקמץ הוא דקשיא ליה למשום הכי אע״ג דחסר יוד אכתי משמע לשון רבים הילכך למסעו בחולם מבעי ליה מאי למסעו בקמץ ומשני אלא תרין מטלנין וכו׳ · מיהו בכלהו ספרי חדתי ועתיקי ובהללי אשכחן למסעיו מלא יוד בלא פלוגתא כלל ואיף הרמ״ה ז״ל והמאירי ז״ל כתבו דמלא יוד הוא והכי נקיטינן · ואי בעית אימא דלעולם הזוהר נמי סבר דמלא יוד כתי׳ בנוסחי דידן והיינו דקאמר בפ׳ בראשית למסעיו למסעו מבעי ליה והאי דקאמר בפרשתא דא למסעו כתיב חסר היינו כההיא דאמרו ברעיא מהימנא בפ׳ פינחס גבי ויהי ביום כלות משה דאע״ג דמלא כתי׳ דרשינן ביה כלת משה כאילו הוה כתי׳ חסר : היה הראשון הקדמ׳ בהא והוא מלעיל : כתב הרב המאירי ז״ל נאנה נער אין בהם ואו כי הם מלעיל · ואני אומ׳ במחילה מכבודו אין נאנה אלא מלרע כי הטעם בנון · גם בלא מקף : ויבא בתכיר לא בדרגא : יד כדר לעמר טעה המדפיס׳ ב׳ מלין אע״פ שחבר במקף כי בספרי׳ כתיב יד הוא מלה אחת ומסור עליו מלה חדא כתי׳ וכ״כ הרמ״ה ז״ל גם המאירי ז״ל כתב כן לכן הריש בשוא ובלא מקף וסמוך׳ ללמ״ד והדלת בקמץ לבד וכן כלם והתימ׳ על המדפיס אם חשב שהם ב׳ מלי׳ למה נקד הריש ואם חשב שהיא מלה אחת למה שם מקף בטובה ובספ׳ ישן גם בספר קאטלאני מצאתים ב׳ מלין וטעות הוא:

אמר מנחם כתב הרמ״ה ז״ל כדר לעמר חדא מלה כתיב וחסר כתי׳ ומסיר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת חולין עכ״ל : ודבריו תמוהים מאד כי לא מיבעיא דלא משמע הכי במסכת חולין אלא אדרבא איפכא אמרינן התם בהדיא והכי איתא התם בפרק אלו טרפות ריש דף ס״ה אלא מעתה כדר לעמר דפסיק להו ספרא בתרי הכי נמי דתרי שמות נינהו · ומשני התם בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו ע״כ : הרי שאמרו פעמים כי כדר לעמר הם שתי תיבות וכן כתב שם רבי׳ אברהם דמונטפשליר בחדושיו וכ״כ גם הר״ן ז״ל בפירושו להלכות הרי״ף ז״ל ע״ש : וכדי לברר וללבן האמת אני אומר שיש להקשות בסוגיא זו ג׳ קושיות גדולות · הא׳ הנה מצאנו ראינו כל הספרים הקדמוני׳ כדר לעמר מלה א׳ וכן מעידות המסרות כלן פה אחד וכן כתבו הרמ״ה והמאירי ז״ל : ואם נאמר שהגמרא סובר להפך כמו שהבינו הר״א מההר והר״ן ז״ל יקשה מאד · ב׳ וכי לא מצא הגמר׳ להקשות על בת היענה אלא מן כדר לעמר הי״ל להקשות מן בת שוע בת שבע שהוא דומה לבת היענה או באר שבע או בעל חנן שהם ודאי שתי תיבות והם שם א׳ · ג׳ מאי זה שאמר בתרי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו והלא יקשה על זה אם הם שתי תיבות אפי׳ בשני שיטין נמי שפיר דמי ואם בשני שיטין לא אפי׳ בשתי תיבות בשיטה א׳ נמי לא דומה לאותה שאמרו בעירובין רבי יוסי אומר אם מותרין באותו שבת מותרין לעתיד לבא ואם אסורין לעתיד לבא אסורין באותו שבת : והנה במסכת סופרים פרק ס׳ ובירושלמי דמגלה ריש דף ע״ב תמצא אלו שמות שנחלקין ואלו שמות שאינן נחלקין אבל נחלקין בשיטה א׳ ולא בשני שיטין זה לא מצאנו · וכדי להמלט מכל הקושיות האלו וגם כדי להעמיד האמת במקומו כל״עד לפרש כן אלא כתיב היענה וכתיב בת היענה כלומר העוף הזה לפעמים נקראים יענים ולפעמים נקראים בנות יענה וכן היא הגירסא בהדיא בגמרא כתיבת יד אלא קרי לה הכי וקרי לה הכי עד כאן · ושאני הכא דפסק להו ספרא לשתי תיבות פי׳ וכי תימא כיון שהעוף הזה כך שמו בנות יענה אם כן מנין לו לחזקיה לומר בת היענה זו בינתה · ומשני שאני הכא דפסק להו וכו׳ כלומר אילו היתה הכוונה בכאן על מין העוף עצמו היה לו לומר בת יענה בלא הא ומדכתב בת היענה בהא שמע מינה יענה זו יענה עצמה בת היענה זו בינתה כי ההא השמושית שנכנסה באמצע הפסיקם לשני שמות · ופריך אלא מעתה כדר לעמר שנכנסה למ״ד שמושית באמצע הכי נמי דתרי שמות נינהו והלא אינו אלא שם אדם אחד · ומשני התם בשתי תיבות פסיק להו כלומר לענין המבטא והקריאה ודאי כדר לעמר נראה כשתי תיבות אבל לענין הכתיבה אינו נכתב אלא

אח״כ כשהגהתי
בזוהר מספרים
כתיבת יד מצאתי
שטעו׳ נפל בדפוס
ולא גר׳ למסעו
כתיב אלא למסעו
מבעי ליה ולא
קשיא ולא מידי :
גם מצאתי שמש
עוד שם בזוהר
על ויהי ריב בין
רועי וגו׳ רב טעה
חסר יוד שבגו
הוא ולא גרסי׳ [illegible]
בספרי׳ כתב יד :

מלה חדא מה שאין כן בבת היענה שהוא ככתב תרין מלין ולכן ספה השמושית שכן מפסקת ולא כן למ״ד של כדר לעומר: הכה בפירוש הזה תורצו כל הקושיות וגם שנדקדקו את הרמ״ה ז״ל שאמ׳ שבמסכת חולין משמע שכדר לעומר הוא מלה חדא· וגם נתקיים האמת המכנא בספרים ואע״פ שנראה קצת דוחק לומר שמה שאמרו בגמרא בשני שיטין ר״ל הכתיבה ומה שאמרו בשתי תיבות ר״ל הקריאה יותר טוב לסבול מעט דוחק מליפול בקושיות עצומות והשלך אמת ארצה ח״ו: ואת ולמה שמחתי בקיום דברי הרמ״ה והמאירי ז״ל והלא בזה נתבטלו דברי הר״א מההר והר״ן ז״ל· ומאי קושיא דדמא דהכי סומך עפי דילמא דמא דהכי סומך עפי· שתי תשובות בדבר חדא כי דברי הרמ״ה והמאירי ז״ל היו מסכימין לאמת המכנא בספרים ולכן ראוי לשמוח בקיום דבריהם ולהשתדל על כך מ״ש בדברי הר״א מההר והר״ן ז״ל שהיו הפך האמת· ועוד כי הרמ״ה והמאירי ז״ל כתבו להכי ר״ל לכך באו וזהו אומנותם להגיה התורה ולדרוש ולחקור ולבדוק בספרים הקדמונים לברר האמת ולכן הטעות בדבריהם היא מולתא דלא שכיחא דמשתמא דקו ואשכחו וביותר הרמ״ה ז״ל שהוא רב מובהק מאד עד שהרמב״ן ז״ל היה שואל לו ספקותיו והיה קורא אותו בשיא כשיאי הלוי אבל הר״א מהה והר״ן ז״ל לא לכך באו ולא זאת מלאכתם אלא שאגב אורחיהו כהיותם מפרשין מסכת חולין פגעו בלשון הזה וכתבו עליו מה שנראה בתחלת העיון ולכן אם לא יעמדו דבריה׳ אינו מן התימה: ולפי דרכנו למדנו כמה צריך אדם לעיין ולשתי שב קודם שישלח ידו להגיה הספר שהרי שני גא׳ כי עולם הר״א מההר והר״ן ז״ל פקו פליליה במלת כדר לעמר: גם מכאן תבין שבת רוב ההתחלפות שבמכנא בזמננו במלות רבות מהתורה כי מי יראה שני גאוני עולם אומרים שכדר לעמר הוא ב׳ מלין שלא ילך מיד ויגיה כן בס״ת שלו ובפרט כראותו ליסכא דגמר׳ דלכאור׳ הכי משמע. לכן אמרתי מתון מתון כמה ווי שויא: גוים הגימל דגושה· בביים הזקף והחירק ביוד השניה וכן קרבו: ושלם הלמד כחולם· חוזים וין ראשונה דגושה: בשוה הוא בברי: את במקף והאלף בסגול: כשו הכון דגושה· וילכו השני היוד דגושי עליהם בפסק· שוה הוא בברי· עליון בזקף קטן· הכי גרסינן שם יקחו חלקם והמדפים הפך דברי אלהים חיים: טו כן בברי· אירשנה בקרית ספר לרב המאירי כתוב שהוא מלא יוד וכן בכל ס״ם וערכיא וקטלוניא הוא מלא יוד וכן בהללי וכן כתב הרמ״ה וכן עקר אך מצאתי כתו׳ בשם המאירי ז״ל שהוא חסר והאמת כמו שכתבתי: העיט העין בפתח· הנדל חסר ואו· הפרוי הזין דגושה· יז ותקח שרי ברוב הספרים בלא פסק ואשת במקף· אבכי ברביע· בחיקך אין יוד אחר הקוף· וביניך בקוד על יוד בתרא: ותענה אין בויוד· וימצאה בשני גרשין· ותאמר בזקף גדול בס״ם· ענוך ביוד אחת· פרא הפא דגושה· יז בכל הבית רפה· כן הכף דגושה· ואברם האלף בלא קדמא והריש בזקף גדול· ממך מם שניה דגושה· ברית בזקף קטן· יהיו היוד רפה: ויצחק החית בקמץ והמדפים טעו כי לא נמנה עם מלין דפתחין באתנח· מלה הטעם באלף והוא מלרע בכל ס״ם· אשתך בכל הספרים הוא ברביע· ושקותי חסר יוד· לך בלא פסק· וימל הגריש ביוד והוא מלעיל· ומקנת במקף והמם בלא מאריך· במלו המם דגושה:

וכ״ע שאפשר
לומר שאין
כאן דוחק כי
ר״ל הקוראים
מלומדי הנקודות
ספרה כאמרם
ספריא ומתנאי

וירא פתוחה· יח ענות הגימל רפה· רן בקמץ והמדפים שרבבו דברים אל תשת לב אליהם כי תהו המה· והוא במקף ובלא קדמא· וש הזין דגושה· ואמכם האלף בקבוץ וכ״כ המאירי ז״ל· כי דיראה בפסק· ויקמו הסופר בקוף· המכסה המם בשוא ופתח· גדול הגימל דגושה וכן גווי· כי רבה הכף והבית בדגש· ארדה הריש בשוא וצרה· האף ההא בסגוליס בפתח· הזה הזין דגושה· העיר באתנח· אולי בראש התיבה לבד תלישא וכן ויאמר השלישי· כלה הלמד דגושה: יט

אמר מבחס הכה כא בין כא דגושה ובספר אשכנזי גם בספר קטאלני הכה במקף ובלא סופר ומלת כא בשופר ובלא מקף וכן נראה לכאורה כי לס״ם קשה למה הכה בסגול כיון שהוא מלרע ולמה כא בדגש כיון שסמוך לא הוי אך לאשכבוי כיתא כי הכה מלעיל והוא דחיק או אתי מרחיק לדעת קצת אלא שעכ״ז איכי רוצה לחלוק על ס״ם כי גם בספרי ירושלם מצאתי במוהס ורד״ק

כתב

כת׳ במכלול סוף דף פ״ז כי כיון שהכה בסגול מפני הדגש שבמל׳ כא ולא שכבתי דבריו כי אם היה בספריו הכה בשופר בכון ובלא מקף כמו שהוא בס״ם יהיה כא רפה ולא יצטרך הכה לסגול ואם היה בספרו הכה במקף כי כן נראה שם הי״ל כי כא בסגול להיותו מלעיל אך כי משפט הכתוב להתחייב למלה המאוחרת מן הקודמת לא לקודמת מן המאוחרת כי מי שעדין לא בא לעולם איך יתחייב דבר וג״ל כבר ידעת אמרם במסרה כי זה הכה לבדו בשתבה מכל חבריו לבא בסגול ואין ספק כי לא לשנס רק לשנה בעלמא עתה ממנו והכיון שהוברח זה נתחייב ממנו לבא כא בדגש כי אם נקרא כא ברפה יראה שקדם לו כנות בסוף מלת הכה והרי הכון בכרי לכן כדגש כא להורות כי לא קדם לו כנות ואין הכון בברי התורה על הכח· והכלל לא תשלם קריאת הכה בסגול אם לא נקרא כא בדגש והעד על דברי תמצא כל הנכי שכון ראשונה בברי כין שניה רפה אך הנכי בכי שכון ראשונה בסגול כון שניה דגושה וכן הנכי מי אתה בני וכן הנכו עבדים לאדוני הנכו לך לעבדים הנכו וצליכו בכלם כין שניה דגושה לפי שהראשונה בסגול· ואע״פ שיש להקשות על דברי מ״מ נראין דברי מדברי רד״ק: ברחוב הריש בשוא לבד: ערם במם לבד ורקא: הוניאם שופר ישר באלף: אמיאה כא הכון דגושה· קרתי בקרית ספר למאירי ז״ל כתוב שהוא חסר ואו וכן בכל הספרים מצאתיו חסר וכן כתב הרמ״ה ז״ל וכן עקר: וראיתי מי שכתב בשם המאירי שהוא מלא ושקר ענה במאירי ז״ל· לשכר בלא מקף: ויתמהמה מם שניה בקמץ וכ״כ רד״ק במכלול דף מ״ז והוא בפסק בכל ס״ם וערכיא ובהללי· ומסור עליו ו׳ בטעמא מרעימין ופסקין אך המדפים כת׳ שהפסק טעות כי לא נמנה שום פסק אחר השלשלת ואין זו טענה כי כיון שכתבו לו סימן לבדו למה יחזרו וימנוהו ולמה לא פקח עיניו וראה שהוא כע״ז בפרשה שלפנינו פסוק ויאמר יי׳ אלהי אדני אברהם הדפים ויאמר בפסק ובשלשלת גם מסר על ו׳ בטעם מרעים ופסק וסימן מסר בסדר כי פסוק וישחט ויקח משה אלא שהוא מנבב ומביא עליכו דברי רוח: ומ״ש עוד ומפני שיש בתלים משלי איוב וכו׳ עד הם טועים וזהו מה שהוא חושב: בתחלת הבית דגושה· אמלטה מלרע לכן היה ראוי להיות כא רפה וכן מצאתיו בספר אשכנזי אך בכל ס״ם ובהללי ובירושלמיים הוא דגוש ולא ידעתי למה: אליו בזקף קטן בס״ם: הפכי ההא בקמץ לבד: לעבות העין בשוא ופתח: ממחרת מם שניה בלא שופר: הוא הראשון במאריך לא בתביר: כ גרר הגימל דגושה: בתלים הראשון מלא: גם בדגש: הלא בלא מקף: גם בדגש ובלא מקף: אותך מלא: עשית בלא פשט: הזה הזין דגושה בשכיסם: אל בשופר הפוך: כא הגר בהן לבד תלגשא: במות מלא: אלהים השני בפסק· גדול הגימל דגושה: ויהי בעת פתוחה: ההוא ההא בפתח: אשר בס״ם במקף ובלא קדמא: גרתה בלא מקף: אבימלך באתנח: עבדי הדלת רפה: אל עולם האלף בברי: כב שבו בלא קדמא: לכם במאריך לא בתביר: הככי בלא מקף והכוכין דגושו׳: יראה לו בכל הספרים היוד בלא געיא אך כתוב בגליון שהוא פלוגתא וכי במחזורא רבא היא בגעיא וכתבתי זה להראותך כמה מדקדקים ומקפידים בס״ם אפי׳ על געיא אחת: תעש בסין שמאלי: כאחז החית בפתח: בסבך הביתין בפתח והגהת המדפים שקר כי במסרה מנו כאחז בסבך חד מן ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ מלין סמיכין ופתחין: ולא בלא מקף: והתברכו הבית דגושה: ואת דבתואל בלא מקף והאלף בברי ובערחא:

חיי שרה פתוחה· כג ולבכתה הכף זעירא: אלהים בלא פסק· קבר חסר והמדפים מסר עליו ל׳ ומלא ושקר הוא דובר בשני העניינים אם מה שאמר דלית כותיה לולי הוכה בספרים ראה כסמוך עוד שנים אחרים· ואם מ״ש שהוא מלא גם זה שקר כי כלם חסרי׳ בתורה וכ״כ הרמ״ה ז״ל· לי דויתן ברוב ס״ם ברביע· בכסף מלא באולא גריס לא בשופר ורביע· בתוככם מלא ואו וכף ראשונה בשוא לבד· ויען בכון לבד תלשא· ארץ בכדי לבד תלשא· לאחזת הזין דגושה· כד המשל המם דגושה· הזאת הזין דגושה· ויקם הרביע ביוד· חסד בס״ם בזקף גדול· טרם במם לבד ורקא· מסתאה האלף בברי· לדעת בס״ם ברביע· לשתות מלא· הנער הנערה קרי· דבר הדלת רפה והבית בסגול· ויושם עשה המדפים יוד ראשונה בקבוץ כי כיון שהשכיה היא במקום ואו

שורק וגם בתוכה שורק מה צורך לקבוץ עמו ובכל ס״ס אין בה קבוץ גם בעל מסורת המסורת כתב
יש ספרים שיש ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני יוד נחה·
ומגדנות הדלת דגושה· הנער הנערה קרי· לנער לנערה קרי· הלזה ההא בפתח לבד· ולאמים
חסר ואו ומלא יוד בכל ס״ס וכ״כ הרמ״ה ודברי המדפיסים שבוש· כה אמר מנחם בקצת ספרים
מלת הפילגשים הוא חסר יוד תניינא כדברי רז״ל ורש״י אך ברוב הספרים המוגהים ובספרים הישנים
ובמצריים הוא בתרין יודין וכן העידו המסרו׳ גם בעל מכלל יופי כתב אנחנו מצאנוהו מלא ביוד
בכל הספרים המדויקים· ונראה שדבריו אלה מפירוש רד״ק לספר בראשית הם· גם הרמ״ה ז״ל כת׳
בכלהו כוותי ריקי דאתו לידן בתרין י׳ דין כתיב ומסיר עליה ל׳ ומלא בתורה עכ״ל אלא שעכו׳ כעז
לבו לדברי הדרש שאומר שחסר יוד תניינא ועל פיו עשה מעשה וכתבו בספרו חסר כפי מה שהעידו
עליו ואני אומר שכבר למדנו מספרא דרעיא מהימנא בפ׳ פינחס על פסוק ויהי ביום כלות משה שאין
לסמוך על המדרשים בענין מלא וחסר כשיחלקו על מגיהות הספרים והמסרות כ״ש פה שנראה לומר
שאותו דרש שכתב רש״י סברת יחיד היא ולא קי״ל כותיה ואיתא בילמדנו מה טעם של ר׳ שאומר הגר
היא קטורה שנ׳ ויצחק בא מבוא באר לחי ראי וכו׳ עש״ ולא אמרו הפילגשם כתי׳ ובפירוש דרשוהו בזוהר
לשון רבים שאמרו אברהם שמש בארבע נשים שרה והגר ותרי הפילגשים ואפי׳ מי שסובר שם דבני
הפילגשים הם בני קטורה מ״מ דורש הפילגשים לשון רבים פלגש השתא פלגש בקדמיתא ר׳ חייא אמר
פילגשים ממש: כך תיקן הפילגשים בתרין יודין כתיב והגימל רפה: ולזה הסכים המאירי ז״ל וכן נמצא
בספר עזרא וכ״כ בעל ספר סמן ששון: החתי בס״ס אין בה״א שופר: לתולדתם מלא ואו קדמאה
נביות בזקף קטן וקדר במאריך: ודומה בהא בכל הספרים והמדפי׳ דובר שקרי׳: חדד בשני דלתין

תולדת פתוחה· זה הזין דגושה: ויבא היוד דגושה: הזה הזין דגושה וכן זה:
כו ואברכך הריש בשוא ופתח וכן והתברכו· ויהי כי כי בשופר ישר לא במקף·
אחתי היא הוא כתיב בואו: ויצחק בזקף קטן· ויזרע הזין דגושה· בשנה ההוא בואו· רעי גרר הגימל
רפה· ויעתק העין בשוא לבד· אשלו בואו לא בהא· ראינו אין באלף ורקא· תעשה השין בגרי·
ותהיין ההא בשוא לבד· כז צידה ציד קרי· ואכלה השני חסר ואו· שער חסר יוד והתימה על
המדפיסים שמסר עליו ל׳ חסר והדפיסו מלא· בעיניו הבית רפה· אך בפתח· ואכלה האלף בקמץ
לבד· בעבור העין בשוא ופתח· האתה זה הזין רפה· הגשה חסר יוד והגימל דגושה· לי בדגש·
ויבא לו בכל הספרים ובהללי הדרגא ביוד והוא מלעיל· ושקה השין רפה ובשוא לבד· בכל ס״ס
ובירושלמיים ובהללי ולפי זה קריאת השין כשבא נע שהרי אין בואו געיא וכן עיקר ודלא כמאירי ז״ל
שכתב השין נקראת בתנועת השבא· וישתחו וישתחוו קרי· ומברכיך מלא יוד· תברכני הנון דגושה·
גדלת הגימל דגושה וכן אחריו· לי רפה· גם אני הגימל רפה· פעמי הפא רפה· גביר הגימל דגש·
בני הבית דגושה· הברכה הבית רפה· מושבך השין ימני· קנתי הקוף בצירא· בחיי הבית רפה· כח
את יעקב הקוף בזקף קטן והבית בלא פשט: עשו ברביע· בברכו הריש בשוא ופתח· את
במקף· מחלת המם בקמץ והחית בשוא ופתח בכל הספרים והמדפיסים דובר שקרים כי גם מחלת
דרחבעם החית בשוא ופתח ולא שייך פה גבי מחלת בתיו הכלל שכתב אלא גבי מחלה בהא·

ויצא אמר מנחם מה שכתוב בספרי הדפוס שזו פרשה סתומה וכי צריך בראשה פיסקא
בכל התמוה אמת הוא וכ״מ בכל ס״ס ובמצריים ובהללי וכ״כ הרמב״ם ז״ל ושם כתו׳:
בהגהות מה שכותבין מקצת נקדנים ב׳ פרשיות בתורה דלית פיסקא ברישיהו ויצא ויחי לא כיונו כי
בתפלת וויצא יש פיסקא וכו׳ עש״ ואני אומר לך מאין יבא זה השבוש אם אמר אדם ויצא אין בה פיסקא
אמת אמר אך צריך שיובן אין בה אין בתוכה· ואם אמר אדם ויחי אין בה פיסקא אמת אמר אך צריך
שיובן אין בה בראשה· והנה טעה מי שטעה וחשב שאין בה פיסקא האמו׳ בויצא כאין בה פיסקא
האמור בויחי ומיהו בספר הישן אין בו פיסקא אך אין לחוש לו שבא השין בקמץ· השימה בלא פשט·

הואת

ושבוש הוא כי בכל מקפרי הוא בשני יודין גם בפ׳ מקץ על

וייקץ פרעה
נמסר בל׳ אורי׳
כתו׳בן מלא:
ובעד״שו כתב
הענין מסרה
משובשת אל
הש״ו תלה לב
והמסרה האמתי׳
בזה נדפסה
בתנ״ם פ׳ עה:

הואת בדגש: ויקץ· כתב מכלל יופי בא ביוד האיתן לבד· זה ברביע· וינק הגדי רפה· לחם
בתביר לא במאריך· כט והנה שם הנון דגושה· אעבדך אין בבית פשט· הקיבה הנון
דגושה· ואת בדגש· גם בדגש· אשר בשופר ישר לא במקף· וימלא הלמד בגרי· לו לאשה לו רפה:
קרא הגעיא בקוף והוא מלעיל· ותעמד חסר ואו· ל כן שני הבית בגרי והוא בלא מקף
והמדפיסים עצמו מנה מעבר לדף ד׳ כן דקמכין במקף ואין זה אחד מהן· אלהים בפסק· וילך ראובן
אין בו פיסקא כלל בכל הספרים גם רמב״ם לא מנהו· הפעם הפא דגושה· ויברכני הריש בשוא
ופתח· גם רפה· תתן לי לי רפה· העזים הזין דגושה· יעקב העין בשוא ופתח: לבנה הנון בסגול·
המקשרות המם רפה· ליחמנה המם בגרי· ובהעטיף אין הא דגתי בשנים עשר ספרים כתיבת יד
גם במסרה ריש דברי הימים לא מנאה עם האותיות הגדולות: לא וישמע רביע כמם: את
השלישי בלא מקף: כתמול הראשון מלא והמסרה עליו ו׳ בקרי ו׳ מל׳ ות׳ חס׳ והמדפיסים שקר ענה: כתמל
השני חסר: והחליף החית בשוא בגול: ואשא עיני הבין במאריך והנון בתביר לא בזקף קטן: הגמלי׳
הגימל דגושה· בנתי חסר ואו: גנבת הגימל רפה: גנבתם הגימל דגושה והתיו בפתח: הגמל הגימל
דגושה· גנבתי הבית בשוא לבד וכן וגנבתי· גנבתי חסר ואו: ועתה ברביע לא בזקף גדול: תענה
הנון בסגול ומסור עליו ב׳ א׳ סגול וא׳ גרי ולא מסיימי ומנו מסרה אחריתי תסתייע לדין בסגול דאמרינן
במסרה ט׳ו מלין מיחדין קמץ אם ענה תענה וכו׳ כדאיתא במסרה רבתא בערך קמץ ודהוא בגרי
ס״מ דהאי בסגול ובספרא דוקנא אשכחנא בתלת דוכתי דאמ׳ ט׳ו מלין מיחדין קמץ וקדמאה דכלהו
נון של אם ענה ולא נון של תענה ולכאורה מסתברא לאכרועי הכי כיון דבכלהו ספרי אשכחנא נון
דתענה בסגול בין הכא בין תענה דמשפטים ואוף מסרה דטפוסא בערך קמץ הכי משמע מיהו כי
מעיינת בה תשכח דשבושא הוא דאיכא למידק בכפי מסרה היכי קחשיב ט׳ו מלין מיחדין קמץ ותו לא
והא מלין מיחדין קמץ כגון נפישי טובא כגון ורפא ירפא· לפלא נדר· שטה מעליה רדה בקרב אויבך· עדם
כא גאון וגו׳ ודכוותהו טובא בקריאה וא״כ מ״ש הכי ט׳ו דחשיב מאחריני דלא חשיב· אלא ודאי קושטא
דמלתא דלא חשיב במסרה אלא מלין דהוה חזי למיהוי בסגול ואשתכחו למיהוי בגרי והיכי דלא חשיב
להנהו מלין אחרינֿי דמיחדין בגרי משום דשנהו דיניהו שבי בגרי ולא אשתכחו והשתא דאתית להכי
ממילא שמעת מינה דההיא מסרה דחשיב בהדי ט׳ו מלין מיחדין קמץ נון של ענה משבשתא היא דהא
ענה דיניה בגרי אלא ודאי כי אתמר במסרה דקדמאה דכלהו ט׳ו מלין דמיחדין גרי אם ענה תענה
אנון של תענה אתמר כדאשכחנא בספרא אחרינא דוקנא בתרי דוכתי ואוף בארבע דוכתי אחרינין
אשכחנא תענה ב׳ א׳ סגול וא׳ גרי והכי תרתי מסורתא מסייען אהדדי הילכך ההיא מסרה דחשיב נון
של ענה הוא לה חדא לגבי תרתי ולא כלום היא אפי׳ אי לא הוה בה פירכא וכ״ש דהא אוכחנא דמשבשת׳
היא· ואחר שכתבתי כל זה מצאתי מסרה מדויקת שאומרת כך בהדיא תענה ב׳ א׳ בסגול וא׳ בגרי אם
תענה את בנתי בסגול אם ענה תענה בגרי ע״כ· ושיאמר בדי שלא תטעה מכל מין את מינו פירוש
תענה דויצא דסמיך ליה מלת את שהיא בסגול גם הוא בסגול· תענה דמשפטים דסמיך למלת ענה
שהיא בגרי גם הוא בגרי: הזה ברביע· לב מחנה במאריך לא בתביר·

ושנה סמל״רע
ודלא כבעל
ערוגת הבושם

וישלח פתוחה· יעקב דויצא בתביר לא במאריך· ועירם העין בשוא לבד בס״ס וכ״כ רד״ק
במכלול דף י״ג· זה בדגש· לג והנה בשופר ישר לא במקף· צוארו צואריו קרי וישקהו
עליו ששה נקודות נקודה על כל אות: לך בדגש: פגשתי הגימל בקמץ· כי בשופר ישר לא במקף·
לנגדך הגימל רפה· לד הנער הנערה קרי וכן השני והשלישי· ויתעצבו הגדי דגושה· בנותיכם
הבית דגושה· אחתנו אין בו יוד והתימה על המדפיסים שהוא עצמו מסר עליו ב׳ חס׳ דחס׳ ואיך כתבו
ביוד· כזאת בטרחא· וישבו דבריהם העית בשוא לבד והלמ׳ רפה· בהיותם ממנו שבגליון שכנו שני
בס״ס במקף לא בשופר· החללים שופר בהא· אשר השני במקף· ובכרוי הזין דגושה· ובאספו הפא
רפה· בכוונה בטע ספרי׳ בקיבת יד בדקתי ואין הזין רבתא גם במסרה ריש בראשית וריש דה״ב לא

בינת

נמנה עם האותיות הגדולות · לה ותקבר בתביר לא במאריך · יעקב כי אם ישראל העין בשוא פתח ובלמד פשט · מצבה בלא פסק · ויבק הגדי רפה וכן תבין מדברי רד״ק במכלול · גם רפה · ויהי בשני גריסין · ויהי בשכן לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא פסוק א׳ ובבחינה אחרת הוא ב׳ פסוקי׳ לכן בקצת מנוחיו ב׳ טעמי׳ בבחינת היותו פסוק אחד ראובן ברביע וישכב בפשט בלהה בפשט אביו בזקף קטן ישרא׳ באתנח · ובבחינ׳ היותו ב׳ פסוקי ראובן בזקף קטן וישכב בזקף גדול בלהה בטרח׳ אביו באתנח ישראל בס״פ · ובגליון א׳ מהס׳ המוגהים מצאתי כתוב ישרא׳ קדמא בזרקא ופשט הקש׳ בזקף גדול ושנולתא · לו בת ענה הבית דגושה · רכושם מה שבגליון שבוש · וישב בשין ימנית · ואלה תלדות עשו אבי אדום אין בו פיסקא · בני בשמת בית בני כדגש והשין שמאלית והמם רפה · בת ענה הבית רפה · ויעלם העין בשוא לבד · בני אליפז הבית דגושה · תימן ביוד והמדפיסים כתבו בואו וגם בחוץ תימן קרי ושקר ענה כי אין פה קרי וכתיב · אלוף קרח בקצת ספרים במקף ומסור עליו ל׳ מקף · דישן עוץ הדלת רפה · דשן הדלת דגושה · מרכבות בקרית ספר למאירי ז״ל כת׳ שהוא חסר דחסר אך בכל הספרים הוא מלא ואו תנינא וכן כתב הרמ״ה וכן עיקר · הדר הדלת בפתח · מגדיאל הדלת דגושה ·

וישב פתוחה לז לשלם חסר ואו · תשלחו בו הבית רפה · כתנתו התיו במקף לבד · וימשכו הפשט בסוף התיבה וכן יוסף · ויכירה כתב המאירי ז״ל בקרית ספר שלו שהוא חסר יוד כפי הקבוצי׳ אך בכל הספרי׳ מצאתיו מלא יוד וכ״כ הרמ״ה ז״ל ויכירה ויאמ׳ מלא יוד כתי׳ בנוסחי דיקי ומאן דמסור עליה ל׳ כו וחס׳ שבושא הוא דבנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דליתא במסרה ג׳ חסרי׳ בל״שנא ויכרם ויתנכר · והם לא הכרהו · ויכירהו ויפל על פניו דאליהו ועובדיהו ע״כ · מכלל דויכירה ויאמר מלא יוד כתי׳ עכ״ל וכן עקר אע״פ שבשני ספרי׳ ישנים מצאתיו חסר וגם מצאתי כתוב שבקצת ספרי׳ מוגהים כמנה חסר אין לחוש · לח עדלמי הלמד דגושה · לא לו בס״ם ועדכיא לא כדגש ומסור עליו ד׳ דסמיכי ולגשין · כאן התיו בקמץ לבד · גם בדגש וכן הכירו · העדלמי הלמד דגושה · לו רפה · תקח הקוף דגושה · הגדי הגימל דגושה · הוציאת טרחא באלף · לאמר רפה · לו כדגש · לט בבית בטרחא · אדניו במאריך · יפה בס״ם במקף לא במאריך · ויהי אחר הדברים האלה ותש׳ וגו׳ בכל ס״ם ובמצריים אין בו פיסקא בל״ל וכן לדעת הרמב״ם ז״ל וכ״כ ההגהות וכן עיקר אע״פ שבהללי היא פתוחה וגם המאירי ז״ל לא הכריע אך אמ׳ להניח בו ריוח כדין פרשה סדורה · הזה כדגש · לצחק בי החית בסגול · בהרימי ההא בשוא ופתח · ויעזב במאריך · בגדו בתביר · אצלי בטרחא ויכם במאריך · טעו המדפיסים במלת האסירים ב׳ טעיות גדולות א׳ שהדפיסו האסו בואו וגם בחוץ האסי׳ קרי ביוד וזה שקר כי בכל הספרים כתוב האסי׳ ביוד ואין כאן קרי וכתיב · פלל גם במסרה רבתא דף תתק״כא לא נמנה עם מלין דכתיבין ואו באמצע תיבה וקריין יוד · והטעות הב׳ שהם יוד אחר הריש וגם זה שקר אך חסר יוד תנינא ומסור עליו ל׳ חסר וכ״כ הרמ״ה ז״ל והמאירי · מ משקה בלא מקף מלך במקף · אתו במשמר הבית רפה · בית במאריך לא במקף · והנה במקף לא במאריך · ונגפן הגימל דגוש · כי טוב בס״ם כי בשופ׳ ישר לא במקף · בעוד מלא · ואת שר שר במארי׳ לא במקף ·

מקץ פתוחה · מא והנה בטרחא עמד במאריך · וטבות מלא ואו תנינא · השבלים הבריאות בלמד זקף קטן והבית דגושה · את דפרעה בסגול · כאשר בלא מקף והשין במאריך · ויריצהו מלא יוד וכ״כ הרמ״ה והמאירי ז״ל ולפי שדרשוהו בזוהר כמו ויעתר אל אלוה וירצהו השבו אכפים שהוא חסר גם ביוד אבל אדרבה משם ראיה שהוא מלא יוד שאמרו חסר ואו ולא אמרו חסר יוד ואו · ע״כ דשבע חסר ב׳ ווין · ושבע שבע בשין מאריך ובעין מקף · ורא הריש בסגול · פרעה דוקרא ברוב ס״ם בשופר הולך · פענח העין בשוא לבד · וכתב הרמ״ה בשרש פוט כי צפנת פענח כתי׳ ב׳ מלין וקרי חד וקשיא לי דהא איכא שופר ישר בנון דצפנת ולי אפשר למקרייה חד · וי״ל דקרי חד לאו דוקא אלא הא קמ״ל דלא״צ דחד שמא הוא כתי׳ ב׳ מלין · ובמסרת הדפוס בפ׳ ויגש

אמרו ד׳ שמות כתיבי ב׳ מלין וקריין משמע דבין בכתיבתם בין בקריאתם הם ב׳ מלין וזהו שכבנן והייבנו שאין תיו בפנת ולמד בעל חכן בקודות בשוא : פוטי בלא מקף וראיתי בקצת ספרי׳ מדוייקי׳ פוטיפרע מלה אחת וכיכה למלת בת העיגול שעושין לסימן וכתוב בחוץ כולהו ב׳ מלין כתיבי כלומ׳ שאע״פ שמלת בת מחוברת במקף למלת פוטיפרע עכ״ז אין הכל מלה אחת אלא בת לחוד פוטיפרע לחוד · ולא בהירא כלל דהא פשיטא דמהיכא תיתי למחשב דליהוי בת פוטיפרע הכל מלה אחת אלא אי אתמר במסרה דתרין מלין כתיבי אפוטי ואפרע אתמר כדאיתא בספרים אחרים מדוייקים ובספרים הישנים וכן כתב הרמ״ה ז״ל בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה חדא עכ״ל וכ״כ המאירי ז״ל בקרית ספר : וכן אחז״ל בירושלמי דפ״ק דמגלה אלו שמות כחלקין בית אל בית און פוטי פרע : צפנת פענח הללויה : מלך במה מאריך · עניי העין בקמץ לבד : הארצות סופר ישר בהא : על בטרחא ובלא מקף · חוק הזין בפתח · מב במצרים רדו הבית דגושה · ובחיה היוד בסגול · עם בשופר ישר ובלא מקף : אלהים דמאין באתם חסר יוד · מרגלים הגימל דגושה בכלם : ויאסר האלף בשוא סגול : באמתחתי הבית רפה : לו רפה : עשר אנחנו תביר בזמן : מריקים בלא פסק : ויאמר ראובן וגו׳ ויאמר לא ירד וגו׳ אין בם פיסקא : שיבתי מלא · מג שאול מלא ומסור עליו ב׳ מלאין · שאל במקף : גם אנחנו הגימל דגושה : פעמים הפא רפה : הזאת בדגש · ויביאו האלף דגושה : ויקדו וישתחו וישתחוו קרי׳ משאת חסר ואו : מד ביתה הבית דגושה · האיש בבקר · הוא ביתיב :

ויגש סתומה · דבר הדלת רפה · שורדהו כתב הרב המאירי ז״ל בקרית ספר שלו שהוא חסר גם ואו קדמאה · אך בכל הספרי׳ נמצא מלא ואו קדמאה וחס׳ יוד גם ואו בתרא וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר · עוד כתב המאירי ז״ל תוספון חסר יוד עכ״ל משמע שר״ל שהוא מלא ב׳ ווין אך בכל הספרים הוא חסר ואו קדמאה ומסר יוד וכ״כ הרמ״ה ז״ל ועיקר · וכ״כ בעל ספר שמן ששון · ואחיו שקטן הקוף דגושה : מה פי רפה : בנימן חסר יוד תנינא והוא מלעיל כי יוד קדמא בנעיא · ולכו במקף לא במאריך · פרעה ויתן הפא רפה : תרגזו הגימל דגושה · מו מרדה הריש בשוא לבד : גם רפה · אמר מכמס בשבים עשר ספרים בתיבת יד בדקתי ובכללי ומצאתי ויקחו את מקניהם מלא ביוד ולא במסר עליו מאומה אך המדפיסים הדפיסו חסר ומסר עליו ד׳ חסרין גם בפרט וישלח הכהינו במכין הספרים ואע״פ שבשתבם באותה מסרה ב׳ שבושים הא׳ שכתב ויקחו את מקניהם תבירא דפסוקא ובפסוק זה יש אחד ואין שני · והב׳ שאמר ד׳ חסרי׳ והביא ה׳ פסוקי׳ מ״מ גם בקצת מסרות כתיבת יד מצאתי ויקחו את מקניהם במנה עם החסרים והיה קשה לי שתסלוק המסרה על מגילות כל הספרים ולא יכולתי לסמוך על הרמ״ה ז״ל בזה כי ספרו שבידי היה חסר פה ויגעתי ומצאתי בספר׳ מגות בפסוק וישבו בני ישראל את בני מדין מסרה מדויקת אומרת מקנהם ג׳ חסרין וסימן מקנהם וקניכם · ויכהלם בלחם · וישבו בני ישראל את בני מדין ע״כ · ולזו שומעין שאמרם בהלכם והם כימה למגילות כל הספרים · עוד מצאתי מסרה מדויקת אחרת בפ׳ וישלח אומרת מקנהם ד׳ חסרין וסי׳ מקנהם וקניכם · ויביאו את מקניהם תבירא דפסוקא · וישבו בני ישראל · רק בטיכם וטפכם ע״כ : וגם זו בכונה מסכמת למגילות הספרים ואלה שתי המסרות לא פליגי אלא שזו ראתה לתת סימן לכל מה שנמצא בלשון מקנה חסר יוד לכן אמרה ד׳ חס ג׳ מקנהם וא׳ ומקנכם · וזו ראתה שלא לחבר ומקנכם עם מקנהם כי זה יביא מבוכה לטעות ולחשוב שהם ד׳ מקנהם ולכן אמרה ג׳ חס׳ ר״ל ושלשתם מקנהם ובפסוק רק בטיכם וטפכם ומקנכם אמרה על ומקנכם ל׳ חסר והכל הולך אל מקום אחד : עוד מצאתי מסרה שלישית מדויקת מקנהם ד׳ חס׳ בתורה וסי׳ מקנהם וקניכם · ויביאו את מקניהם אל יוסף תבירא דפסוקא · וישבו בני ישראל · וא׳ ומקנכם ע״כ · ומתוך מה שכתבתי תבין מה היה סבת הבלבול והטעות שנפל בספרי המסרה בזה המקום ודי בזה : ואחר שכתבתי כל זה מצאתי שהרמ״ה ז״ל והמאירי ז״ל ובעל ספר שמן ששון כתבו כי זה מקניהם מלא ותו לא מידי : קהת כתב המדפיסים כי בספרי׳ מדויקי׳ במלא וקהת · ושקר ענה כי בכל הספרי׳ כתי׳ קהת בלא ואו · ועוד דא״כ

פוולבו תלת וקהת ובמסרה אמרו וקהת ב׳ דבמדבר ודוארא׳ · ופוה הוא׳ רפה׳ · כמ׳ בהללי ובס״ם
התשובים ובגליון אחד מהם היה כתו׳ מתחלפין ופוה בדגש ר״ל שזה מחלוקת אך היה תופס לעיקר
שפואו רפה ואני עיינתי בחלופות בן אשר ובן נפתלי ולא נזכר שם מלה זו והרמ״ה ז״ל כתב שהואו
דגש וכ״כ רד״ק ז״ל בעט סופר שלו · ברא הגימל דגושה: הבאה בקדמא לא בגריש׳ גם אבתינו הגימל
דגושה · מז לגור בארץ כגדי לבד ורקא׳ · מגוריהם הגימל רפה · בארץ מגרים הבית רפה
והאלף בגעיא׳ · פרעה הפא רפה · כל רפ״ה: כנגד הדלת דגושה · גויתנו הגימל דגושה ובס״ם
אדמתנו · ויתן התיו בסגול · ולאשר האלף בשוא ופתח · ויסם בשופר הולך:

ויחי בכל הספרים ראש פסוק זה דבק וסמוך עם סוף פרש׳ ויגש אין ביניהם אפי׳ במלא
כימא גם הרמב״ם ז״ל לא מנאו לכן טעה המדפים ששם בראש פרשה זו פיסקא כדין
פרשה סתומה כי אין לעשות פה פיסקא כלל לא פתיחה ולא סתומה וכבר באר זה הר״ר אליה מזרחי
ז״ל ולכן כתבו רז״ל טעמים לזה כנז״ר וכזהר · ויחי בלא מקף: אעשה בס״ם העין בשוא לבד מח שם
בדגש: ואברכם הריש בשוא ופתח ובס״ם הכף בצרי: לאפיו הפא דגושה: בשמאלו הבית והשין
רפין: לעם הלמד רפה וכן גימל יגדל · מט עקרו במקף לא במאריך · עירה עירו קרי · כבס
הבית בצרי · סותה סותו קרי · וירכתו הכף רפה · לחם במקף לא במאריך · פרת שביהם בקמץ הריש׳
וימררהו הריש בשוא פתח וכן ויברכך עד במקף · תאוית הכון בקמץ · בנימין מלא · אל המערה
בס״ם הקדמא באלף לא בבא׳ · נ כן כדגש · אעלה נא נא בתביר · הכנעני הכף רפה: אתו
בנא הבית רפה · לבו רפה · מותו מלא: שלשים אין המם דגתי:

שמות א ואלה ברביע · בתחכמה החית בפתח · למילדת ויאמר לבן בדלת ובס״א זקף
קטן · וירב היוד בחירק והרי זה טעות גדול ונראה קטן כי הקורא וירב בצרי היוד
כמו וייטב אלהים כמנא אומר שהעם הרבה לזולתו כמו ויפר את עמו מאד שהוא פועל יוצא ור״ל שהש׳
הפרה את עמו ואין זאת כונת הפסוק פה אבל הקורא וירב בחירק היוד הוא אומר שהעם עצמו רבה
ופרה וזהו האמת המכוון פה · ב ולא במקף · הנפיכו הכדי דגושה בכל הספרי המדויקי׳ ובהללי
וכ״כ הר״ן גאון ז״ל וכ״כ רד״ק בשרשו וגם במסרה אמרו ג׳ מלין דגשין ורפין מתחלפין וסי׳ הנפיכו ·
מקדש יי׳ · אשתי עיני · פדת סימן ע״ב · ופירוש מתחלפין כי בשלשת המלות האלו היה ראוי האות
השניה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאה השניה דגושה והשלישית רפה · ורא״בע ז״ל כתב ולא
בדגש כדי הנפיכו וכו׳ ולא בחירק׳ · תבת חסר יוד · גמא הגימל דגושה · ותאמר השלישי במקף ·
והיניקהו אין יוד אחר הכון והקוף בחירק בכל הספרי׳: כי אין בס״ם כי בשופר ישר לא במקף ·
ויושען חסר יוד · למה זה הזין דגושה: ויהי בימים הרבים וגו׳ פרשה פתוחה היא זו וטעה המדפים שלא
עשה פה פיסקא · ג רעה בתביר · שמי השין דגושה · כלכה הלמד בשוא פתח · אעשה בס״ם
העין בשוא לבד · חן במאריך לא בתביר · העם במקף לא במאריך והוא מלעיל כי ההא בגעיא׳ ·
ומגרת הגימל דגושה · ד בידך הבית רפה · השליכהו מלא והתימה על המדפים שמסר עליו
שהוא מלא והדפיסו חסר · האחרון מלא ואו: והיה לך הלמד דגושה · אלכה הלמד בשוא פתח · החמד
בפמ רפה: לפני בשופר ישר לא במקף · אהרן את בלא פסק · ח בלכה הלמד בשוא פתח · תבן
בשם בקודות · בתמול מלא· וקששו השין בשוא לבד בס״ם ובהללי ודלא כמאירי ז״ל שכתב שהיא בחטף
פתח · בה רפה: שמו עליהם חסר יוד · אל פרעה הפא דגושה: למה הרעתה השם רפה · וכתב המאירי
ז״ל הרעתה חסר ואו והיא לבסוף עכ״ל · ובכל הספרים הוא מלא הא בסוף תיבה וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל
ספר סמן ששון וכן עיקר׳ וא כדגש:

וארא ו גרו הגימל דגושה · ישראל האלף בצרי · כי בשופר ישר לא במקף · ליעקב באתבש׳
אמר מנחם למ״ד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמר בני גד
ובני ראובן מפני כי מלת משה שם בטעמא ובפי׳ הכרא״ם היה ראוי להיות רפה כיון שהיא סמוכה לאהוי

ואין

ואין כאן לא דחיק ולא אתי מרחיק ובספרי המדקדקים לא מצאתי שידובר בה ואולם במכלול דף כ״ז
חשב רד״ק לתת לזה טעם ולא אמר כלום כי רבה לדמותו למלה זעירא סמוכה והיה צריך להראות לנו
דוגמתו במלה בלתי זעירא ובלתי סמוכה כי משה איכה מלה זעיר׳ ולא סמוכה ועוד אפי׳ כודה שהודגש
למ״ד לאמר לסבת הכח בסתר שקדמה בסוף משה עדין יקשה עליו קושיא חזקה שא״כ בפסוק ויאמר
משה משה היה ראוי להדגיש מם משה השני וכן בפסוק לך היין הזמה שכר היה ראוי להדגיש השין וכן
היה ראוי להדגיש למ״ד כן אעשה לכם: ואולם מה שנ״ל בזה הוא ידענו כי היה ראוי להביא אלף לאמר
בשוא סגול כמו והיה לאכול באמור אלי כל היום אלא שלרוב ההשתמשות שבשתמשו במלה זו הניחו
האלף להקל אך צריך לפחות להורות עליה בנשימה ולכן הלמד בצרי המורה כחות · והכא אם׳ בקרא
הלמד רפה אחר שקדם לה כחות בסוף משה טבע הלשון יביא לקרותה כמו בשוא למר ולא יהיה זכר
לאלף הנחה אפי׳ בנשימה כמו על צוארי בנימן לכן הדגישו הלמד כי על ידי שהאדם מכה בה בכח
קריאתה הדגושה נמצא קורא הלמד בצרי ונמצאת האלף נרגשת בנשימה: בית רפה: מחלי החית בשוא
לבד וכן נחשון: הקרחי הקוף דגושה: פינחס מלא: לאמר הלמד דגושה: ז תדבר התיו רפה:
בני השלישי במקף: ויהי לתנין הכון דגושה: אליו בס״ם ברביע: לשתות מלא: ויאמר ה׳ אל משה אמר
אל אהרן קח מטך וגו׳ סתומה: כל דמצרים רפה: בצפרדעים הצדי רפה ובס״ם בשוא פתח: הצפרדעי׳
ההא בגעיא והצדי רפה ובס״ם בשוא פתח וכן כלם ומסור עליהם כל עניכא צדי רפה במ״א דגש ותעל
הצפרדע וכ״כ רד״ק במכלול דף י״ד: ח אמר מנחם בכל הספרי אין פיסקא כלל בין ויעלו הצפרדעי׳
לויאמר ה׳ אל משה אך המדפים כתב שזו פרשה סתומה וכן היא בהללי וכ״מ גם בהרמב״ם והיה קשה
עלי שיחלוק הרמב״ם ז״ל על מציאות כל הספרים וגם ההגהות שדרכן להודיע מציאות ס״ם לא כתבו פ׳
סתומה: והנה נמצא אצלי רמב״ם כתיבת יד קדמון שהיה של הר״ז הלוי ז״ל ומצאתי בו שאינו מונה זה פרש׳
בכלל מסכים למציאות הספרים וששתי כמוצא שלל רב וזה לשונו ויאמר ה׳ אל משה אמר אל אהרן נטה
את מטך והך · ויאמר ה׳ אל משה השכם שתיהן סתומות ע״כ · ולזה שומעין שאמר כהלכה · ואת והלא
אב׳ כפי החשבון שבסוף הפרק יחסר סתומה אחת: דע כי עוד טעות שני יש באותו פרק בספרי הדפוס
והוא ששם במנה מן כבד את אביך עד לא תחמוד שש סתומות וברמב״ם כתיבת יד הנז׳ מצאתי שהן
שבע כי לא תחמוד בית רעך סתומה אחת לא תחמוד אשת סתומה אחרת וכ״מ גם בהרמב״ם שהגיה
במצרים וכך נמצא בכל הספרים וברוך ה׳ אלהים אמת אשר הנחני בדרך אמת · אח״כ מצאתי בכסף
משנה שגם מהר״י קארו ז״ל מצא בס׳ מוגה שהעבירו הקולמוס על ויאמ׳ ה׳ אל משה נטה את ידך ובמקום
שלשתן סתו׳ כתב שתיהן אך אמ׳ הרב שנר׳ לו שהגהה מוטעי׳ היא כי בדפו׳ איטא׳ מצא שיש בה פיסקא ·
ואני אומר ומנו דפוס איטאר דלא ידעכא ליה ומאי אולמיה מדפוס בומבירגי ושאר דפוסים ותו אדפריך
מדפוס איטאר ליתיה מדפוס פורטוגאל שהוא היותר מדוייק שבכל הדפוסי׳ והנה אין כאן פיסקא
וכבר באו לידי עוד ב׳ רמב״ם אחרים כתיבת יד ובדקתי בם והנה לא מנו זה פרשה כלל מסכים למה
שכתבתי והוא האמת וכן דעת המאירי ז״ל וכ״מ במצריים: הצפרדע הצדי דגושה: ומכתיך השני הבית
בשופר ישר בס״ם: הקכרת חסר ואו: חמרם שביהם חסרים: הרוחה בקצת ספרים הריש בשוא פתח:
ויאמרו החרטמם חסר יוד: ויאמר ה׳ אל משה השכם סתומה: פרעה הפא רפה: ט את הדבר
הדלת דגושה: ממחרת מם שביה בלא שופר בס״ם: ותהלך במקף והוא מלעיל: אשר בתלשא לא בקדמ׳:

בא פתוחה: י ובתי כל הכף רפה בשביהם: ההלכים חסר ואו: ובזקנינו מלא יוד במצריים
ובירושלמיים ובהללי ובכל ס״ם וכ״כ הרמ״ה ז״ל וכן עיקר ודלא כמאירי ז״ל שנסתפק בו:
מבקשים הקוף רפה: רוח במקף: לא היה הקדמא בהא והוא מלעיל: יהיה כן בדגש הכף: במושבתם
מלא ואו קדמא׳: פרעה הפא רפה: גם בדגש: ראתך פני הפא רפה: יא כשלחו קדמא בשין:
גרש הגימל דגושה וכן גם האיש וכן גדול · מעם מלעיל: יב ותגרים בזקף קטן: וחנתם הגימל
דגושה וכן תחנתא: אבל כתוב בקרית ספר לרב המאירי שהוא מלא ואו אך בכל הספרי׳ הוא חס׳ ואו
וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל ספר סמן ששון וכן עיקר: אח״כ בא לידי קרית ספר אחר ומצא כתוב בו אבל
במסרה לובכה יביא נעור ורק ולא אמרו אלעיל וא׳ מלרע גם ב׳ בזרקות לאות שהוא מלעיל 1 3 חסר:

ובבה כתב
רד״ק בשרשו
שהוא מלרע
ולא היא מוקא
מדברי׳ ליה

חסר: מיום הראשון חסר ואו: שמנות הכלי דגושה: מכת כתוב בקרית ספר לרב המאירי שהוא מלא ואו אך בכל הספרי' הוא חסר ואו וכ"כ הר"מה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר: משכו השין בשוא לבד בס"ס: והיה כי תבאו טעו המדפיסים שעשו פה פיסקא כי אינו תחלת פרשה: כל רפה: ענת רפה: כתב המאירי ז"ל לא חסר בכל התורה עכ"ל ויש כאן ב' תמיהות א' כי הוא מלא בכל הספרים ב' שאין לו את במקרא: ועצם לא בלא מקף: כל זכר רפה: והיה הטרחא ביוד והוא מלרע: יב בחזק הבית דגושה: והיה כי יבאך הראשון אינו תחלת פרשה וטעו המדפיסים שעשו בו פיסקא: כי רפה: יבאך הסכי טעו המדפיסים שכתבו ובאך בואו ושם בגליון יבאך קרי כי בכל הספרים הוא כתוב יבאך ביוד ואין כאן קרי וכתיב כלל גם במסר' ריש דברי הימים לא נמנה מלה זו עם מלין דכתיבי ואו בריש תיבה וקריין יוד: והעברת במאריך לא בתביר: כל רפה: חמר חסר ואו: יד ברביע: מבכר חסר ואו:

בשלח

כי בדגש: אלהים דויסב בפסק: דרך בדגש: וחמשים בס"ס המדוייקים ובירושלמים הסין רפה: ויקח הקוף דגושה: מסבת חסר: יד לאמר הלמד דגושה: ויגד הגימל דגושה: ושלשם על כלו ואו כתי' בסוף כלו בכל הספרי' בלי שום פקפוק אך בזוהר דשיר השירי' על לססתי ברכבי פרעה ארז"ל ושלשם על כלו כלה כתיב דהא עיטא בטל על כלה בנין לשיצאה לון לישראל וכלהו את זיני משריין על כלה דהות בטלא קמייהו דישראל וכו' ותימה הוא אך אין לחוש ואולי דרשו כן מדלא כתיב ואו בין כף ללמד כמו כי כולם ידעו אותי בירמיה שהוא מלא לכן דרשוהו כאילו אמר ושלשם על כלתו ואל תתמה מחסרון ההא כי השמות שבסופם הא כשיתחברו עם הכנויי' לפעמי' תחסר ההא כמו מכספם בתבונם עצבים כמו בתבונתם: ונורם לגלות שא"ל כמו ונורתם: עונד בשוק אבל פנה כמו פנתה: כי קמו עיניו משיבו כמו משיבתו: בכה יתכן לאמר כלו במקום כלתו: יו' ברביע: והנה בלא מקף: במגרים הבית רפה: מגרים דממתנו הריש בפתח: בפרעה הבית דגושה: לחרב' הנה המדפים שבוש: ביבשה בית ראשונה רפה: אמר מכמם בכל ס"ס וערביא וקאטאלוני' מזהרים הסופרים לכתוב השירה באותה צורה שצריך לכתבה בספר תורה אך מדפיסי הארבע ועשרים הקטני' עם הגדולים לא דקדקו בכך אבל כתבו השירה בצורה אשר בדו מלבם וכן לא יעשה ולכן ראיתי אני לכתוב בספרי זה צורתה האמתית למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ולא תשכח מישראל ואם יבא אדם להדפיס ארבע ועשרי' יוכל להעתיק מכאן צורת השירה וכותבי ס"ת יזהרו לכתוב השירה כפי הצורה אשר אכתוב כי צורה זו קבלה היא ביד הסופרי' ולא דבר רק הוא ולזה התעורר הרמב"ם ז"ל לכתוב בספרו צורת השירה: ואתה המעיין השמר אל תפן אל און ואל תשת לבך לצורה שבספרי הרב רבי משה בר מימון זכרונו לברכה הנדפסים כי משובשת היא ואיכה הצורה שכתב הרב זכרונו לברכה בספרו אך המדפיסים בדאת מלבו: והנני מודיעך כי בכל ספרי ספרד אחת היא צורת שירת הים וכל שיט' משלשי' שיטותי' יש לה שיעור ומדה ואפי' כל חלק מחלקי השיטה יש לו קצב ומדה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע וזה הכלל יהיה בידך כל שיטה שחלוק' לשלש החלק הראשון ו והשלישי הוא תיב' אחת כלב' וכמו שמצאתי בכל ס"ת כך

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד· ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם· ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים· וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים·   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה אלי ואנוהו   אלהי
אבי וארממנהו·   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו·   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר

שלשיו טבעו בים סוף·   תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן·   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ אויב·   וברב גאונך תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש·   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו כמו נד
נזלים   קפאו תהמת בלב ים·   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק שלל תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי·   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו כעופרת במים
אדירים·   מי כמכה באלם יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא תהלת עשה
פלא·   נטית ימינך תבלעמו ארץ·   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת בעזך אל נוה
קדשך·   שמעו עמים ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת·   אז נבהלו אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי כנען·   תפל עליהם אימתה
ופחד   בגדל זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יהוה   עד יעבר עם זו
קנית·   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש אדני כוננו
ידיך·   יהוה ימלך לעלם ועד·   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עלהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים·

ותקח מרים הנביא' אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשי'
אחריה בתפים ובמחלת· ותען להם מרי' שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים·   ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים·
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

מצאתיו ברמב"ם כתוב' יד בלי שנוי כלל· אבל המדפיסים לא התבוננו בכל זה ונחשב שהרשו' בידו להוסיף ולגרוע בשיטות ובחלקיהן ושאין צריך רק להיותה בשלשים שיטות ולהיות שיטה אחת חלוקה לשתים ואחת חלוקה לשלש ולכן בר נור' כעול' על רוחו ולא שם שאילו היה הדב' כן לא היה צריך הרב לכתוב בספרו צורתם כי היה די והותר במה שכתב שכותבין אותה בשלשים שיטות· ה הראשונה כדרכה והשאר אחת חלוקה לשתים ואחת לשלש אלא ודאי השיטות וחלקיהן שיעור ומדה להן אין לשנותן כלל· ושילך צורת השירה האמתית· משפט שבסוף עומד וכותב בפרש' בא אל פרעה או לפחות מריש פרשת בשלח למרחוק עיניו יביטו לראות לנמנם ולכוין שיבא לו בסוף הדף מלת פרעה אשר בפסוק וישבו המים ויכסו את הרכב ונו' כדי שיבא מלת הבאים בראש הדף כהלכה כי זו היא ה"א של ב"יה שמו ומלה זו היא ריש שיטה ראשונה מחמשה שיטות אשר לפני השירה שסימן ראשיהם הבאים· ביבשה· יהוה· מת· במצרים· ואחריהן שיטה פנויה ואחריה השירה כפי צורה זו שכתבתי ואחריה שיטה פנויה· ואחריה חמשה שיטות שסימן ראשיהם ותקח· אחריה· סוס· ויצאו· ויבאו· והחמשית מסיימת במלת קרא· בכל ס"ס ובמצריים ובירושלמיי' ודלא כמאירי ז"ל שכתב שמסיימת במלת הם ויש אומרים במלת מרה· ומכאן ואילך אין צורך להזכיר עוד אלא חוזר וכותב כפי מה שיזדמן לו בכל שיטה· כמנאת אומר מן מלת הבאים עד מלת קרא מ"ב שיטות סימן למספרם שם בן מ"ב כל שיטה מהם היא במדה במשקל ובמסורה זולת שתים מהן שהן פנויות וריקות לגמרי אחת לפניה ואחת לאחריה של שירה· והרמב"ם ז"ל לא הוצרך להזכיר אלו השתי' שורות הרקות כי הספיק לו מה שכתב כי אז ישיר גם ותקח מרים הן פרשיות פתוחות וידוע הוא שכל פרשה פתוחה צריכה לפניה שיטה פנויה מכל וכל כשהפרשה שקודם לה סיימה בסוף שיטה· עוד ענו'

פני טעה המדפיס ספר הרמב״ם ז״ל והוא שלא כתב שיטה ראשונה כדרכה אך חלקה לשתים · ועוד טעות שלישי טעה והוא שהתחיל שאר השיטות בשיטה חלוקה לשתים ובכל כה״י מתחילים שאר השיטות בשיטה חלוקה לשלש וכן ברמב״ם כתיבת יד ואותו הדפוס שהתחיל בלשון הרב שכתב ושאר השיטות א׳ מכוונת באמצע ריוח א׳ וכו׳ ולפי שהקדים הרב בדבריו החלוקה לשתים חשב שבה צריך להתחיל ואין הדבר כן והרב לא הקדים בדבריו החלוקה לשתים רק לשיטת האחד קודם לשבים במספ׳ ויודע המעיין כי מראש השירה עד מחצית שיטה כ״ט אין שום פקפוק אך בחצי האחרון של שיטה כ״ט ובשלשת חלקי שיטה אחרונה יש מחלוקת והצורה שכתבתי הייכו סברת הרמ״ה ז״ל וכתב הרב המאירי כי כן נראין הדברים ואמנם שני הרבנים האלו מודים ומעידים כי לדעת הרמב״ם ז״ל חצי שיטת כ״ט האחרון איננו רק וישב יהוה עלהם ובראש שיטת שלשים את מי הים · ובאמצעה ובני ישראל הלכו ביבשה · ובסופה בתוך הים · והמאירי ז״ל כתב כי ~~לדעת הרמב״ם ז״ל גם~~ חצי שיטת כ״ט הראשון מסוכה שאיננו רק בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו ובמנה בסוף אותה שיטה בים וישב ה׳ עלהם · ומדברי הרמ״ה ז״ל אין נראה כן אלא כמו שכתבתי וכן הוא בהללי וכן במצריים ובירושלמיים ובכל אלה ראיתי שיטה אחרונה חלוקה לשתים את מי הים בראשה והשאר בסופה · ובמ׳ סופרים פ׳ י״ב אות ריש שיטת שלשים מי : וכבר הארכתי בזה מה שיש בו די ומעתה אשוב אל ההגהה : טו יסיר במקף · עזי העין בקמץ לבד · וארוממנהו בכ״ס עם ראשונה בשוא לבד · כעופרת בס״ם הכף בפתח · כמוכה בלא פסק · בעזך הבית רפה והעין בקמץ לבד · עליהם בלא פסק : כאבן הכף בקמץ : כל רפה : חקיו הקוף דגושה · יו בחמשה הקדמא באין לא בהא · כל כדגש · באכלכו במאריך · לחם בטרחא : השלו כ׳ וחס׳ ושאר דברי המדפיס שבוש ויבא שבוש זה לפי שבקצת ספרים גם בהללי כתוב בגליון השלו קרי וזה אמת וז״ל הרמ״ה ותעל השלו לא כתי׳ יוד ודכוותיה ויאספו את השלו עכ״ל · וגם אפשר שיבא שבוש זה כי במסרה רבתא דף תתקל״ב מנו ויאספו את השלו עם מלין דחסרין יוד באמצע תיבה ולא מנו עמהם ותעל השלו · לגלגלת הגימל דגוש׳ · וילקטו היוד בלא קדמא · השבעי דוישבתו חסר : יז זה כדגש · שם כדגש · אמר מנחם דע כי כס יה בכל ס״ס וקאטלוני׳ וערביא׳ והללי ובמצריי׳ ואשכנזי׳ שהם ב׳ מלין אך רד״ק כת׳ בשרש כסא שהיא מלה אחת והסמך בשוא · והרמ״ה כתב כס יה בנוסחי דיקי כתיבי ב׳ מלין · ואני מצאתי מחלוקת במסרו׳ יש שמוסרת ה׳ פסוקים דאית בהו ה׳ מלין מן ב״ב אתין ואיכא מונה פסוק זה עמהם · ויש שמוסרת ו׳ פסוקים ומונה גם זה · והמסרות האשכנזיות אומרות שזה הפסוק פלוגתא דרב נחמן ר״ל דרב נחמן בחודיה הוא דפליג ואמר כסיה מלה חדא הא שאר כל החכמים אומרים שהם ב׳ מלין וכן נ״ל עיקר שהם ב׳ מלין חדא כיון שבכל הספרים נמצא כן : ועוד שרוב המסרות אומרות ו׳ פסוקים אית בהו ה׳ מלין דסמיכין מן ב״ב אתין ומונין גם זה עמהן · וכמ׳ מסור בקדמון שראוי לסמוך עליו · ועוד שאפי׳ המסרות שאינן מונות רק ה׳ פסוקים לא כלן מוציאות כי יד על כסיה מן המנין אך מקצתן מונות כי יד על כס יה ומוציאות מן המנין גם לי גם לך לא יהיה · ועוד שהרמ״ה רב מובהק הוא · ועוד דהוא נחית להכי ר״ל כי זאת מלאכתו לחפש ולבדוק בנוסחאות ובמסרות ולהבחין בין הבודק לבלתי בודק ורד״ק לא לכך בא אך כותב מה שנזדמן לו · ועוד שנראה שאילו היה כסיה מלה א׳ היה ראוי על כלא מקף והכף בסגו״ל ובלא סופר כמו אשר יעלה על לב איש · ועוד דאיכא למימר דכל המסרות מודו שהם ב׳ מלין ומסרה דחשיב ו׳ פסוקי וכו׳ כדלעיל שפיר ומסרה דלא חשיב אלא ה׳ פסוקים ולא חשיב כס יה בהדיהו איהי נמי סברא דכס יה ב׳ מלין מיהו כיון דרב נחמן פליג לא חשיב ליה דמאי דכ״ע מודו קחשיב פלוגתא לא קחשיב · אי נמי ההיא רב נחמן היא ולא קי״ל כותיה דיחידאה הוא והמאירי ז״ל כתב שהם ב׳ מלין וכן עיקר :

פ׳ יתרו פתוחה · יח וישמע היוד דגושה · ויבא יתרו על הריש קדמא · ברוך יי׳ יו׳ בזקף קטן · אשר אתה השבי אשר במאריך אתה בטרחא · כי בדבר · החקים הקוף דגושה · עשרת חסר · בכל הבית דגושה · הגדל חסר · לקול מלא · מאות מלא · ושפטו המאריך בטית והוא מלרע ·

יט אשר

יט אשר עשיתי למצרים מ״ג בכל הספרים בלמד וכ״כ המאירי וכן עיקר וזולת זה שבוש · כי ביום השלשי חסר · תגעו הגימל דגושה · בתחתית החית בשוא לבד · לך בסגול · יפרץ בם הריש בקמץ לבד :

אמר מנחם טרם אניח הדברות אגיד כי פעם אחת הייתי בסוד ישרים חכמי׳ ונבונים מקה״ק גריגוש ושאל השואל למה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני יוד פני בנקודה בפתח · וגם אמרו כמה תשובו׳ ואת כלן ישא רוח הטובה שבהן היתה שבן אשר ובן נפתלי פליגי אם נון פני קמוצה או פתוחה ולכן בנקדה בפתי הנקודות וזו נבואת שקר כי פלוגתות בן אשר ובנ״ב לא בשמים הם אתנו הם גם בדפוס גם בכתיבת יד ולא פליגי בזה · ואני חכיתי אותם בדברים כי זקנים המה ממני לימים וכאשר ראיתי שנתפיסו בתהו ובהו אני עניתי שמעו חכמים מלי גם אני אגדיל המדורה ואוסיף בקושיא ולמה פני ברביע כיון שהוא סוף פסוק הראיתם בכל המקר׳ מלה בסוף פסוק וטעמה רביע זולתי בזה המקום ר״ל י׳ הדברות · אבל אין זאת כי אם שיש לי׳ הדברות שני אופני קריאה בענין הטעמים הקריאה האחת ליחיד הקורא והקריאה האחרת לקורא בצבור ולכן ברוב הפסוקים שבי׳ הדברות יש ב׳ טעמי׳ א׳ ליחיד וא׳ לקורא בצבור כמו מלת פני יש בה רביע וסוף פסוק היחיד קורא בס״פ והקורא בצבור קורא ברביע ולכן הוכרחו לנקוד נון פני בקמץ ובפתח הקמץ לקורא בסוף פסוק כי כן דרך המקרא כל מלה הנקודה בפתח כשתבא בסוף פסו׳ או באתנח תנקד בקמץ · והפתח לקורא ברביע אבל לא שיהיה ליוד של פני נקודה כלל · ומזה הטעם יש לתיו של בארץ מתחת ולצדי של תרצח קמץ ופתח הקמץ לקורא מתחת באתנח תרצח בסוף פסוק והפתח לקורא מתחת בזולת תרצח בטרחא · אבל אלף של לשנאי ואף של תנאף לא שמו בהן פתח עם הקמץ לפי שטעם המלה אתנח שהוא מפסיק הפסק גדול כמו סוף פסוק לכן בין הקורא באתנח בין הקורא בסוף פסוק שניהם קורין האלף בקמץ המורה הפסק · ואלף של מתחת לארץ גם כן לא שמו בה פתח עם הקמץ כי מלה זו יצאה מכלל כל המלות שהם משתנות בהפסק וזאת לא כן באה עם סימן הידועה וכן אמרו במסר׳ כל הארץ בארץ לארץ קמץ בין בהפסק בין שלא בהפסק · והמדפיס כתב על מלת פני כן דיבו למאן דיליף רוא ודברי רוח הם : וז״ל הרי״ן חביב ז״ל בספר עין יעקב בשתי משקלים ירושלמי רוב עשר הדברו׳ ננקדים בב׳ נקודות ובב׳ טעמים כמו נון פני שנקודה בקמץ ובפתח ולא תרצח לא תנאף יש בכל תיו דגש ורפה והטעם האמתי לכל זה המפורסם שיש ב׳ קריאות בדברות הא׳ כשקורא היחיד בינו לבין עצמו איננו מדקדק לקרוא כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים כסדר כגון קריאתו ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום וד׳ דברות אחרונים שהם קטנים עושה מכלם פסוק א׳ אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה גדול בכתב בין שיהיה קטן ויתחייב מזה שנוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין שתי הקריאו׳ כפי סדר הנקודה וראיה לזה שבדבור אנכי אין בו ב׳ נקודות וב׳ טעמים כי הוא דבור אחד קצר וכאה לקרותו בפסוק אחד עכ״ל · ובמחילה אגב שיטפיה לא דק במה שכתב שרוב י׳ הדברות ננקדים בב׳ נקודות כי אין בכל י׳ הדברות רק ג׳ אותיות שננקדות בב׳ נקודות ואלו הן נון של פני · ותיו של בארץ מתחת · וצדי של לא תרצח · גם מ״ש בסוף דבריו שבדבור אנכי אין ב׳ טעמים איננו אמת וכי כיים נשיב אמרה שהרי אנכי בפשט ובטרחא אלהיך בזקף קטן ובאתנח מבית בשופר ובמאריך עבדים באתנח ובסוף פסוק · ~~ודבור לפני של~~ ~~ולכן גם הוא צריך מארץ מצרים טעמים בפלוגי~~ והיה לו להביא ראיה מדבור לא תשא ודבור כבד ודבור לא תחמד שלא נכפלו הטעמים בם · והנה קושיתי השנית היא נפולה ר״ל כי מלבד שכתבנו מ״ש שאין בדבור אנכי ב׳ טעמים גם נתבטל הטעם שנתן לכפל הטעמים בי׳ הדברו׳ כי העד שהביא לקיומו הכחישו והגיד הפך דבריו שאמר שהקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור בפני עצמו והנה דבור אנכי יוכיח שהוא קצר וכאה לקרותו בפסוק אחד ועכ״ז יש בו ב׳ טעמים שהקוראו בצבור קורא עבדים באתנח ושל משנה תורה ברביע ואינו מפסיק בו לקרוא עבדים בסוף פסוק אלא מחבר מן מלת אנכי עד ולשמרי מצותי ושם מפסיק וקורא מצותי בסוף פסוק : ואומר אני כי לעולם הטעם האמתי

להבדל

כבי״ן ״כרם
חמ״ר ״ תמ׳
כה׳ ת׳ דף
כנ׳ עג׳

להכפל הטעמים בדברות הארוכים אלו והקצרים אלו הוא להיות בהם שני אופני קריאה א׳ לקורא ביחיד וא׳ לקורא בצבור כאמור · והדברות הבינוניים לא הוצרכו לכך כי כיון שאינם ארוכים ביותר ולא קצרים ביותר קריאתם שוה בין לקורא ביחיד בין לקורא בצבור ולכן לא הוכפלו הטעמים בדבור לא תשא ובדבור כבד ובדבור לא תחמוד ואדקשיא לך מדבור אנכי תריץ הכי שאני תרי דבראי קדמאי דדמיין בני אהדדי דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום והא בהא תליא דמאן דמקיים אנכי יי׳ אלהיך כדקא חזי לא יהיה לו אלהים אחרים ומאן דמקיים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני הוא מקיים אנכי ה׳ אלהיך ומאן דלא מקיים האי לא מקיים האי · וכי תימא דאפשר לבר נש למכפר בע״א כלהו ובקב״ה נמי לא מודי ואשתכח דההוא בר נש לא יהיה לך קא מקיים כיון דלא עביד ע״א וכפר בה אנכי לא קא מקיים · לאו מלתא היא דאי הכי לא יהיה לך נמי לא מקיים דהא קב״ה הכי קאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכתרגומיה בר מיני משמע הא לדידי בעית לקבולי עלך לאלהא · ותו כתיב אבתריה לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה׳ אלהיך וגו׳ · וכי תימא תיבה לא יהיה לך דכליל ביה אנכי אנכי דכליל ביה לא יהיה לך מכין אשר הוצאתיך מארץ מצרים הוי כאומר דלא יהיה לך דהא כיון דאפיקתך ממצרים ולא יכילו חכימיא וחרשיא ודחלן אחרן לממנע ולעכובי ובכל טעות מצראי עבדי דיכין ובמצראי עבדי כל מאי דעבדי ביבשתא ובימא ולא הוה מאן די ימחא בידי ומאן הוא אלה דשזיבכון מן ידי שמע מינה דלית אלה בר מיני והכי אמר יתרו אשר הציל את העם מתחת יד מצרים עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים · ורחב נמי אמרה כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו׳ כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת · אלמא אנכי ולא יהיה לך כל חד מיניהו כליל תרויהו ותרויהו חדא מלתא נינהו והילכך מאן דקרי בצבורא קרי להו לתרויהו כחדא ולא מפסיק בינייהו כלל והיינו טעמא דלית בדבור אנכי תרי טעמי : ולפי שראיתי כי לא רבים יחכמו לדעת איזה טעמים הוכנו לקורא ביחיד ואיזה מהם הוכנו לקורא בצבור והם ממששים בהם כאשר ימשש העור באפלה לשלמות כונתי לזכות את הרבים ראיתי לכתוב פה הדברות ב׳ פעמים אלו לעומת אלו באלו אשים הטעמים שהוכנו לקורא ביחיד ובאלה אשים הטעמים שהוכנו לקורא בצבור ולא אכתוב דבור לא תשא ודבור כבד ודבור לא תחמוד כי אין בהם טעמים כפולים גם סופי שאר הדברות לא אכתוב לזאת הסבה :

אלה הטעמים לקורא ביחיד

אנכי יי אלהיך אשר הוצאתיך מארץ
מצרים מבית עבדים : לא־יהיה לך
אלהים אחרים על פני : לא־תעשה לך
פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל
ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת
לארץ : לא תשתחוה להם ולא תעבדם
וכו׳ עד לשנאי : ועשה חסד לאלפים
זכור את יום השבת לקדשו : ששת
ימים תעבד ועשית כל מלאכתך :
ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא
תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך
עבדך

ואלה הטעמים לקורא בצבור

אנכי יי אלהיך אשר הוצאתיך מארץ
מצרים מבית עבדים לא יהיה לך
אלהים אחרים על פני לא תעשה־לך
פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל
ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת
לארץ לא תשתחוה להם ולא תעבדם
וכו׳ עד לשנאי ועשה חסד לאלפים
זכור את יום השבת לקדשו ששת
ימים תעבד ועשית כל מלאכתך
ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא
תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך
עבדך

לצבור

עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר
בשעריך כי וכו׳ : לא תרצח : לא
תנאף : לא תגנב : לא וכו׳

ליחיד

עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר
בשעריך : כי וכו׳ : לא תרצח לא
תנאף לא תגנב לא וכו׳

ומעתה אשוב לענינא · כ הוצאתיך בלא פשט : מארץ מצרים בלא קדמא אזלא · עבדים בלא רביע · לא יהיה הלמד במאריך ושופר אבל איכא בטרחא ושופר · לא תעשה מקף באלף ותחת השין מאריך לא שופר · בשמים גם כמם שביה פשט · מתחת ואשר התיו בפתח וקמץ והשין בלא שופר ובלא רביע · ולא בלא מקף · ולשמרי השין ימנית · תהיה הפתח קודם ואצלו טרחא ואחר כך הקמץ ואצלו מאריך · ימצא המאריך תחת האלף אבל האתנח : לא תחמוד אשת טעו המדפיסים שלא עשו שם פיסקא כי פרשה סתומה היא גם זו בכל ס״ת וכ״כ המאירי ז״ל וכן כתוב בספר הרמ״ה ז״ל ובמצריים ובירושלמיים ואל תטעה במה שלא נזכר זה בהרמב״ם ז״ל כי טעות הוא שנפל ברמב״ם של דפוס והנה נמצא אצלי רמב״ם כתיבת יד ישן שהיה של הר״ז הלוי ז״ל ושם מונח מן כבד את אביך עד לא תחמוד אשת שבע סתומות וכ״מ גם ברמב״ם של דפוס שהוגה במצרים ולזה נוטים שאמר בהלכה והסכים למציאות ס״ת · וא״ת והלא אם כן כפי החשבון אשר שם בסוף הפרק יותר סתומה אחת דע כי עוד טעות אחר יש באותו פרק בספרי הדפוס והוא ששם מונח ויאמר ה׳ אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך סתומה אחת ובהרמב״ם כתיבת יד הנז׳ לא נמצא כלל גם בכל הספרים אין שם פיסקא וכבר כתבתי זה גם בפרש׳ וארא : כתב המאירי ז״ל הקלות חסר אחר הקוף ומלא אחר הלמד עכ״ל · ואלו שני שבושים כי בהפוך הוא ובס״ם ובבבלי הוא מלא אחר הקוף וחסר אחר הלמד וכן כתב הרמ״ה ז״ל וכן במצריים ובירושלמיים וכן עיקר · הלפידם חסר יוד תניינא · דבר עבית בסגול · תחתיו החית בשוא סגול · שני השופר הפוך בלמד והוא מלעיל · ותקללה אין בו יוד ולמד ראשונה בשוא פתח · תעלה המאריך אחר הסגול ·

משפטים פתוחה · כא המשפטים בזקף קטן · ובשבעת השין דגושה ובס״ם הבית בלא קדמא : יקן התיו בסגול · אשר לא לו קרי · בבגדו במקף לא במאריך · שלש הלמד בקמץ לבד · לא יעשה בלא מקף · וכי יגח שור פתוחה · שמה שור שין שור דגושה · לו השמי בדגש · כי יגנב איש סתומה · וארבע במקף לא במאריך · כב תמצא שתיו רפה · בעירה בצירו קרי · גדיש הגימל דגושה · ומהרכה לו הלמד דגושה : כל שכב עם בהמה טעו המדפיסים שעשו פה פיסקא ושם בתוכה אות סמך הרומז על סתומה כי אין זה ראש פרשה כלל בכל הספרים ולא במאירי ולא בהרמב״ם : גרים הגימל רפה · תענה הכון בצרי דמסור עליו ב׳ א׳ סגול וא׳ צרי ולא מסיימי ומני מסרה אחריתי תשתיים דהאי בצרי דאמרינן במסרה ט״ו מלין מוקדין קמץ אם ענה תענה וכו׳ ומדהאי בצרי ש״מ אם תענה את בכותי בסגול ומיהו בכל הספרים שבידינו בסגול והנכון מה שכתבתי ואף במעט נטיו רגלי מסברא זו לפי שמצאתי בספ׳ מוגה שאמ׳ בג׳ מקומות ט״ו מלין מוקדין צרי אם ענה כו׳ ואחר כך בתישבתי בה וראיתי שמשובש׳ היא עיין לעיל סוף פרש׳ ויבא · כג תלקחן התיו רפה · כויתך הרב המאירי ז״ל כתב שהוא מלא ב׳ יודין והרמ״ה ובעל ספר סמן שטון כתבו שסם יוד תניינא וכן עיקר · ואיבתי את אויבך בב׳ יודין לא דתהיה בלא מקף · ונרשה הריש בשוא לבד · אגרשנו הריש בשוא לבד · כד לטהר הלמד בקמץ וכשית רפה · בעל הבית רפה :

תרומה פתוחה · כה מאדמים האלף בקמץ לבד · בדי הבית רפה · סככים הכף בשוא לבד · אל הכפרת באלף קדמא ובהא בלא · ארון מלא · לו ארבע לו בדגש · וקשותיו מלא ואו :

אשר מכחס נסתפק הרמ״ה ז״ל במלת תיעשה דהמסורה אם יתיר יוד או לא וכתב עוד וז״ל ומסרות דמסרי עליה ליכ׳ סמכי אהאי לדריש ביגלקדנו בג׳ פומבי תיעשה כתיב אל הב״ה למשה הס״ך

בכר לאור והיא כעשית מאליה ודיקי מינה דמלא יוד ואכן לא ברירא לן דאיכא למימר דדרשא לאו אדכתיב מלא יוד קא דייק דהיא כעשית מאליה דהא בדרשא לא קאמר בהדיא דמלא כתיב אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מכוין הקל אלא קרינן תעשה בקמץ מכוין כפעל דמשמע שכעשית מעצמה והאי דלא אמרי בדרש תעשה קרי משום סירכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל · וכ"ל להכריע דמלא יוד הוא אעפ"י שבספרי ירושלם ובמגרביים מצאתיו חסר חדא כי מצאתיו ביוד בכל הספרים הספרדיים כתיבת יד זולת ב' מהם ואפי' באותו אחד היה כתוב בגליון שמונה במנא מלא · וכן הוא בספרי הדפוס וכ"כ במסרת הדפוס גם במסרה מדויקת כתיבת יד מצאתי כך בהדיא תעשה ז' קמצין בקריאה וחד מנהון מלא ביוד וסימנהון תיעשה המנורה דין מלא ביוד וכו' · ותו דכתב הרא"בע ז"ל ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו ט"ו מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יוד בתיעשה המנורה וכו' · ותו שבקרית ספר לרב המאירי ז"ל כתו' בהדיא שהוא מלא יוד · וכ"מ גם בתוספות על התורה · גם בעל ספר סמן ששון הפיד שהוא מלא כפי המסרה : ותו דמאי דהקשה הרמ"ה לאו כלום הוא דהנוחא האי דרשא דבפ' שמיני דאיכא למדחייה אבל בדרשא דבפרשת בהעלותך מאי איכא למימ' דאמרי התם לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יוד מלא ולא כתי' תעשה כלומר מעצמה תעשה ע"כ וכן כתבה הר"א מזרחי ז"ל · הא הכא דקאמר בהדיא דמלא יוד כתוב והיכי ימא דלאו מדכתי' מלא יוד קא דייק ואוף מהדר ואמר ולא כתי' תעשה משמע ודאי דשבוי כתיבה קא דריש לא שבוי קריאה · והשתא דאתינא להכי אנא אמינא דמסרו' דמסרי עליה ל' מל' לאו אדרשא דבפ' שמיני סמכי דהכיא איכא לדחוייה אלא אדרשא דבהעלותך סמכי ואשתכח השתא דאפי' הרמ"ה מודי דמלא הוא דהא לא אסתפק ליה אלא משום דהוה אפשר לדחויי ההיא דרשא אבל השתא דאשכחן דרשא דליכא לדחויה איהו נמי מודי וכבר העידו שכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו מלא בספרו · ותו דכתב הרא"בע ז"ל והקדמונים דרשו כי תוספת היוד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה עכ"ל וכ"מ גם אני בגליון א' מהספרים וכן מצאתי בפרקי ספר הזקן ז"ל · וקשיא לי בגווה דהא עשה כתי עשרה שלחנות עשרה כיורות עשר מכונות : ותו דאיתא ברעיא מהימנא דמה שנתקשה למשה מעשה המנורה היה כדי שלא לקנן בגביעות שעליהן מורות אותיות שם ההו"ה וקב"ה אמר בתר דלא לטעו אתכוון דלא למעבד קנון ופירוד תיעשה המנורה תיעשה מעצמה בגוונא דשכינתא תעשה מעצמו דקב"ה בלא פירודא ע"כ · והכלל כי להורות שאין קנון בגביעות באו ארבעת אותיות של שם ההוי"ה בתיעשה המנורה יה בתיעשה וה בהמנורה וכמ"ש ברמ"ח כתיבת יד על כל אחת מד' אותיות אלו נקודות לרמוז עליהן · מקשה אחת הקוף רפה · בתבניתם נית ראשונה דגושה · מראה המם בקמץ לבד · כו בקנה הבית דגושה · במחברת החית בשוא לבד · הללאת למד ראשונה דגושה והשניה רפה · על פסטי כשופר ישר · הראית ההא בקמץ לבד כי לא יבאו ב' שואין בראש תיבה · הקרסים הקוף דגושה : והבדילה הדלת דגושה · לכם הלמד בקמץ · עלע המשכן הבדי כסגול · וארגמן הגימל דגושה : אדני בלא מקף : כז ממכו הכון דגושה · סירתיו הסמך דגושה · מלמטה הטית דגושה · בדים שבית רפה · ועמדו של וכן לפאת צפון ועמדיו קרי · יתדתיו חסר יוד בין תיו ראשונה לדלת :

תצוה

סתומה · וערך השין בשוא ופתח : כח הקרב הקוף רפה · ואפוד מלא ואו · ועשו את האפד פתוחה · קצותיו מלא ואו · מעשה דעבת הא בסופו לא תיו' ויהלם בכ"ם היוד בקמץ : ואחלמה מלעיל כי הגעיא בלמד לא במם : ושפה בכ"ם הפא בגרי : אל עבר האפוד מלא ואו והמדפיס מסר על פסוק ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ט' מ"ל בליש' ולא מנה עמהם אל עבר האפוד וכך מצאתי גם אני במסרה כתיבת יד אבל במסרה אחריתא מדויקת מצאתי עשרה מלאים בלישנא בתורה ומונה עמהם אל עבר האפוד וכן הוא בכל ס"ס מלא ואפי' באותו ספר שבמסרה לא מנה אל עבר האפוד עם המלאים לפנים בספר היה אל עבר האפוד מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל ובעל ספר סמן ששון וכן עיקר · בקצות הכף רפה · ממעל בזקף גדול לא בפזר · לחשב האפוד מלא וחתימה על המדפיס

שמכהו לעיל עם המלאים והדפיסו חסר : ובתת אל חשן אין בו פיסקא : מעשה העין בשוא פתח : תקרא החית בשוא לבד : שקדש הקוף דגושה : בין כדגש : כתב' אין בו ואו והכף רפה וברוב ס"ס שתיו בשוא לבד : וכהנו בלא מקף בס"ס והוא מלרע כי הגעיא בנון לא בכף : ממתכים מם שניה בקמץ לבד : המזבח בס"ס בחית לבד פשט : לו בטרחא ולזרעו במאריך והרי זה טעות גדול ובראש קטן כי הקורא לו במאריך ולזרעו בטרחא הוא מחבר אהרן עם זרעו ונמצא אומר שאין ענין זה חוקת עולם אפי' לאהרן מעצמו וזה שקר אך הקורא לו בטרחא ולזרעו במאריך הוא מפריד בין אהרן לזרעו ונמצא פירוש הדברים שענין זה חוקת עולם מעתה לאהרן ואחריו לזרעו וזהו האמת : כט אשר ברוב הספרים הוא בלא מקף והשין בקדמא ובקצתם הוא במקף והשין בגעיא : בשמן הבית דגושה : הקדש הקוף דגושה : המכסה בס"ס המם בשוא פתח : אהרן טעה המדפיסו מלא ומסר עליו ל' מלא כי בכל ס"ס הוא חסר כחבריו וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אוריתא חסר : תכתח תיו ראשונה דגושה : המכסה המם רפה : לתת החית בקמץ לבד : תעשה בין העין בשוא פתח : וקדש בקצת ס"ס הדלת בקמץ ומסור עליו ל' קמץ : בכיו הבית דגושה : תעשה לה הלמד דגושה : ל בהיטיבו בתביר לא במאריך ·

כי תשא

פתוחה : בכי במקף : הקדש הקוף דגושה : המזבח בחית לבד פשט בס"ס : וקנמן המם בקמץ לבד : לא את אהליאב בס"ס את בגרי ובשופר ישר לא במקף : כל כליה במקף : כי קדש היא הוא כתיב בואו : לב באזניהם שבית דגושה והכון בגדי : מאחר' מם שניה בלא שופר בס"ס · לנחק החית בגרי · גדול הגימל דגושה וכן חבירו · מחרון מלא · ורעכם הזין בלא קדמא · ככוכבי מלא : הזאת הזין דגושה · במחנה הבית דגושה · מידו מידיו קרי · ויאמר להם וגו' וירא משה וגו' אין בם פיסקא · בקמיהם כאן ובפרשת כשא כתב המדפיס ב' קופין דבוקין בתורה ובו' וכו' וכריש מסרה רבתא אמר שקוף בקמיהם זעירא והכל שקר וכזב · ממחרת מם שניה בלא שופר בס"ס · גדלה הגימל רפה · דברתי לך זקף קטן בלמד · פקדי הפא בקמץ לבד · עליהם חסר יוד : לג וידבר ה' אל משה לך עלה מזה סתומה : והפרזי הזין דגושה · ויאמר ה' אל משה אמר אל בני וגו' אין בו פיסקא · ידעתיך בשם בס"ס יש בכף געיא והכי ניחא שאין הבית דגושה כדין אתי מרחיק · גם כדגש · וקראתי בס"ס געיא בתיו · הסור כדגש · לד פסל הסמך בקמץ לבד · את הדברים בס"ס הקדמא בהא לא באלף · וירד בשופר הפוך לא בתביר · ופקד הקוף בסגול · ויאמר בפזר לא בשני גרשין · לך הלמד רפה · והפרזי הזין דגושה · מסכה לא בלא מקף · תפדה הדלת דגושה · לא תפדה בלא מקף · בכור מלא · ימחד החית בשוא לבד · ראשית בריש מסרה רבתא כתב המדפיס שוריש זעירא ושקר ענה · בדלת הבית דגושה · ויכל בשופר ישר משה בזקף קטן מדבר בטרחא בס"ס ·

לה ויקהל

בכי במאריך לא במקף · מאדמים האלף בקמץ לבד וכן חבריו · תחשים התיו דגושה · ואבני במקף · חכם במקף · ויבאו שורק בואו · הקטרת גם בעית פשט : וכל הנשים ברוב הספרי' בלא קדמא ובמיעוט' היא בכף לא בהא · לעשת בזהב בשין תביר לא טרחא · חרש בפסק · לו חכמה החית בקמץ לבד · חמש היריעת מלא יוד · חבר בקצת ספרים הבית בפתח ובקצתם בקמץ ומסור עליו ל' קמץ וזקף · במחברת החית בשוא לבד · תואמם חסר יוד · לברח בפשט האחרון לבד · לז על כלעו האחת על במקף לא כיתיב כלעו כפשט לא בשופר · ברוב בקצת ספרים ובהללי הוא במקף לא בקדמא · קנוותו כאן וגבי תברו דאלה פקודי הזכיר המאירי ז"ל יתרון הואו ולא הזכיר חסרון היוד והאמת שניהם מלאים ב' ווין בין כדי לתיו וחסרין יוד אחר שתיו וכן הם בכל הספרים · למעלה שנכים העין והכף בשוא לבד · אר הכפרת באלף קדמא · ואת דמכקיתיו בפשט לא במקף והאלף בגרי בס"ס · ואת דהקשות במקף לא בקדמא והשף בסגול · הקשות בואו אחד וקדמא בהא · קמתו בלא שופר · צלעתיו על בלא מקף · לח וחמש במקף לא בקדמא והוא מלעיל כי בחית געיא בס"ס · במזבח בחית לבד פשט · ונחך הגדי רפה ·

פקודי · כל הזהב וגו' סתומה · לגלגלת הנימלין דגושין · הפקדים הדלת רפה · ויהי מאת ככר וגו' אין בו פיסקא כלל · לט · קנוותו בכל הספרים כתיב כן בתרין ווין קודם לתיו וחסר יוד וקרי קנותיו וטעה המדפיס במלה זו ב' טעיות גדולות הא' שכתבו ביוד והב' שלא כתב בחוץ קנותיו קרי · ויעשו את אבני השהם וגו' כתב הרב המאירי ז"ל בקרית ספר שלו שהיא פתוחה אך בכל ס"ס ובמגריים היא סתומה וכן בת' הרמב"ם ז"ל וכן עיקר · וימלאו קדמא במס · ויהלם בס"ס היוד בקמץ · משבצותיו טעה המדפיסו חסר יוד וכתב בגליון תיו קרי כי בכל הספרים הוא מלא יוד ואין כאן קרי וכתיב כלל וכן כתב הרמ"ה ז"ל · ולפי שבפרש' תצוה כתי' משבצתו חסר יוד טעו בזה וגם אפשר שטעו בזה לפי שלא נמנה משבצתו דומיא דתצוה במסר' רבתא באות היוד עם כ"ו מלין דחסרין יוד באמצע תיבה וקריין והם לא ידעו כי כבר מנוהו במקום אחר אבל חשבו ששכחום ספרים ושלכך לא מנוהו עם כ"ו מלין יחידאין אך התימה על המדפיס שהוא עצמו כתב בסמוך שהוא מלא ושהוא חד מן ח' זוגין במסרא דקדמא חסר ותנין מלא · ורמון שמש דגושה · הכתנת הכף בקמץ לבד · בריתו מלא יוד קדמאה ובלא זקף גדול · המאדמים האלף בקמץ לבד · ארון מלא · העדת הרב המאירי ז"ל כתב בקרית ספר שלו שהוא מלא ואו אך בכל הספרים מצאתיו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עקר · אח"כ בא לידי קרית ספר אחר וימצא כתוב בו העדת חסר · מכבר הבית בפתח · בניו הבית רפה : מ משכן הכף בפתח · ונתת שם תיו שניה דגושה : כל אשר הכף דגושה · כתנת התיו בסוף קמץ · לרחב' הקות בסגול לבד : ויקם את החצר סתומה · ולמזבח המים דגושה ·

ויקרא בטרחא · ומן בלא קדמא · הדם על המזבח הדלת דגושה והבית בלא פשט · הכהנים את הנתחים הכף בשופר ישר והשא בלא קדמא · ביונה הראשון מלא יוד ומלא ויו : והשני מלא יוד וחסר ואו והמאירי ז"ל כתב כלו חסר וטעות הוא בידו כי בהללי ובכל הספרים הוא מלא יוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון · אבל המזבח אין בבית פשט · בכפיו הבית רפה · ב והביאה מפיק הא · הכהן דלא אזכרתה בגרש לא בשופר הפוך בס"מ · סלת בשמן הבית דגושה · מנחה דוהרים הא כתי' בסופה · תקטירו בדרגא לא במאריך · מנחה היא הוא כתיב בואו · מגרשה הגימל דגושה · ג השלמים השני הא כתיב בראשו · ד תחטא החית בשוא סגול · אם בשופר ישר לא במקף · יחטא החית בשוא סגול · יסוד דכפרשת ואם כבש מלא ואו · תמימה התיו רפה · החטאת הטית דגושה · אמר מנחם זה שאתה רואה קרנת שבפרשת ואם כבש חס' ואו כך הוא בכל הספרים חדשים גם ישנים ובמסורותיהם וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי ז"ל ושמן ששון אך בפ"ק דסנהדרין כתב רש"י ז"ל שהוא מלא · ומן הגמרא גם משמע ודאי שאחד משלשה קרנת מזבח שעולה שבפרשה זו מלא ואו מיהו אין מוכרח משם שיהיה השלישי יותר מהראשון או השני ואם נלך אחר לשון הגמרא אדרב' יראה משם כי הא' דהיינו בפ' אשר נשיא הוא המלא כי כן כתוב שם ובה"א אומ' קרנו' קרנת קרנת הרי כאן ארבע וכו' מיהו בגמרא כתיב יד כתי' איפכא קרנת קרנת קרנות וכן נ"ל עיקר הגירסא והוי דומיא דבסכת בסכת בסכו' דאמרי במי שהם וכו' שלכן כת' רש"י שהשלישי מלא אך לא ידעתי למה הקדי' שם רש"י השלישי לשני · ובכיון זה נכדבר בעיקר הקושיא שהיא דמשם משמע שאחד מג' קרנת הכתובי' במזב' העולה מלא ואו ואילו בכל הספרי' ומס' רותיהם שלשתם חסרים וכבר כתבתי לעיל בפ' חיי שרה כי מספר רעיא מהימנא פ' פינחס על פסוק ויהי ביום כלות משה למדנו שאין לסמוך על המדרשים בענין מלא וחסר בשיחלקו על מציאות הספרי' והמסרות וזה מספיק ודאי לתקוע יתד במקום נאמן ולהכריע ששלשתם חסרים · וגם אמנה הואיל ומן הגמרא אין הכרח שיהיה המלא השלישי ולא הראשון או השני גם אין משם הכרח שיהיה האלף והחסרין בפרשה זו לכן נראה לי לפרש שמעתא דגמרא בענין שיסכים עם מציאות הספרים ואם יראה למעיין מעט דחוק זאת ישיב אל לבו כי טוב להדחק מעט כי היכי דלא תיקשי מן פירוש פשוט ונפיק מיניה חורבא · ואומ' דהאי דאמרי' בגמ' קרנת קרנת קרנות לאו תלתא קרנת דכתיבי בהאי פרשתא במזבח העולה קא דריש אלא תלתא קרנת דכתיבי במזבח העול' בעלמא

בתלת דוכתי קא דריש והא' קרנת קרנת קרנות כלומר כתיב בפ' תצוה ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת חסר · וכתי' בפ' ויקרא בפ' אשר נשיא ובפ' ואם נפש ובפ' ואם כבש' קרנת חסר ואף על גב דהכי תלת נינהו כיון דכלהו חדא מלתא נינהו דהיינו שגגת יחיד וכלהו כי הדדי כתיבי בחד דוכתא חדא חשבינן להו · וכתיב בפ' צו וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות מלא הרי כאן ארבע וכו' · ואל תתמה אם זה שבפ' צו בעובדא דמשה כתיב ולא לדורות דאדרבה מהאי קרא ילפינן מתנות לדורות כדאמרי' בזבחים דף נ"ג נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב וכו' · וא"ת אם כן בין למר ובין למר פשו להו קרנו' דכתי' בפ' שמיני ויתן על קרנות וגו' וי"ל דשאני התם שלא היה רק מנוה לשעה ולאהרן לבדו ועגל בן בקר לחטאת מאי דלא אשכחן דכותה בעלמא בכלהו חטאות הילכך לא חשבינן ליה : והו מה שנראה לי לומר כי היכי דלא תיקשי ולא עוד אלא שלבי מגמגם לומר כי לפי רש"י ז"ל קשה דאם כן פשו להו קרנות : מזבח הזין דגושה : ה או בנבלת דבהמה או כתיב לא בשופר הפוך והבית דגושה · כי רפה ובשופר הפוך · והזה הזין דגושה · כי חטאת היא הוא כתיב בואו · והביאה הא שניה במפיק · מאלה הטרחא באלף · כסף בכף געיא : וידבר הנפש כי תחטא פתוחה · בתשומת הבית רפה :

צו פתוחה · ו מוקדה המם זעירא ולא מפיק הא · כל ברביע · ומכנסי במקף לא בשופר · בבקר השני באתנח · חק בקמץ לבד · לאמר הלמד דגושה · קרבן הבית בפתח · והכהן הקדמא בהא שניה · תקטר התיו בקמץ לבד · בביו הבית דגושה · המחטא המם בשוא פתח בס"מ · אשר יזה הפשט בריש · ז קדוש דכל זכר בכהני' בהללי היה מלא ובתקון חסר ומסרו עליו י"ג חסרין וכן היא בכתיבת הה"ר ישראל והמאירי ז"ל כתב מצאתיו מלא בספר מדויק הרבה וכן בספר הרמ"ה אך בתקונין מצאתיו חסר עכ"ל · והרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון כתבו בהדיא שזה מלא וכן הוא בס"מ ובמגריי' ובירושלמיים וכן עיקר : עלת השופר בעין והוא מלעיל · במרחשת הבית רפה · וחרבה בס"מ ובהללי ובירושלמיים הבית בקמץ גם במסרה לא נמנה עם מלין דפתחין באתנח : וזאת תורת זבח השלמי' פתוחה : וממחרת מם שניה בלא שופר בס"מ : ירצה מגולתא בהא : אשר יגע ברוב ס"מ במקף לא בקדמא :

אמר מנחם זה שאתה רואה בספרי הדפוס שאין פיסקא בוידבר דכל חלב שור גם בס"מ אין בו פיסקא כלל וגם הרמב"ם ז"ל לא מנהו אך מצאתי כתוב שנמנא בג' ספרי תורה ובחומשים מדוייקי' פתוחה · וכמ"ש בהללי ובמגריים ובירושלמיים · וגם בכ' רמב"ם כתיבת יד מצאתיו נמנה עם הפתוחות וכן כתוב שם וידבר דזה קרבן · וידבר דדבר אל אהרן · וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח · וידבר וכו' דבר אל בני ישראל · וידבר דהמקריב · וידבר דקח את אהרן כלן פתוחות והן שבע עכ"ל · ומיהו נוסחא זו היא גופה קשיא שכתוב בה בסוף החומש מנין הפתוחות כ"ב ובפרטן אתה מוצא כ"ג · וכיון שכן הוא איתרעא לה חזקתה דהאי נסחא ואע"ג דתרי נינהו דבגוה שובר ובסיפה סותרה והיא גופה מסייעא לדעותם הטובה ממנה דהא מנינא דסיפא לא משכחת לה אלא לנוסחת הדפוס הילכך כותה קיימינן דלית כאן פיסקא וכמ"ש בעשרה ספרים ספרדיי' מדוייקי' כתיבת יד' · וגם להיכל ככתבתי ובדקתי בספרי התורה והנה אין כאן פיסקא כלל · אבל הגהות מימוניות כתבו שם וז"ל וידבר דדבר אל בני ישראל המקריב שתים יש מהן ובדקתי בכל הספרי' הטובים שמצאתי ומצאתי שתיהן פתוחות וסבורני שטעות סופר יש כאן וא"עפ שהחשבון מכוין מכל כד שמא גם הוא כתב לפי הטעות וכמ"ה סוב בתקון ס"ת שעשה הה"ר יוסף נקדן והעתיקו מהמימוני וידב' דכל חלב פתוחה וידבר דהמקריב פ' ובסכום החשבון בסוף החומש הוסיף פתוחה א' אמנם גם סתומה אחת הוסיף ולא דקדקתי אחריה עכ"ל · ובתחלה יש לתמוה איך אמר ב' יש מהן והוא שקר כי אין שם אלא אחת · וצריך לומר שבהרמב"ם של בעל ההגהות לא היה כתוב אלא המקריב רק וידבר דדבר אל בני ישרא' ולכן אמר ב' יש מהן הא' וידבר דכל חלב והב' וידבר דהמקריב · ואגב אורחין שמעינן שבהרמב"ם של בעל ההגהות לא היה נמנה וידבר דכל חלב מסכים לנוסחת הדפוס · ומ"ש שבכל הספרים הטובים מצא שתיהן פתוחות ספריו אלה ספרי אשכנז הם והם עצמם מודים שאין לסמוך רק על ס"מ ואעידה לי עדים נאמנים שעל ספרי אשכנז אמר הא' שהוא עצמו

לא אמר כאן שכ"מ בספרי אספמיא כמ"ש לעיל בהגהות הראשונות · והשני שאני בדקתי בעשרה ספ"ס ואין פיסקא בוידבר דכל חלב · ומ"ש וסבורני שטעם יש כאן אני אומר שאין להטעות הספרים מסברא בא וראה מה כתב הרמב"ן ז"ל בפרק יש נוחלין דף כ"א עמוד ג' שגהת ספרים בסברא עבירה גמורה וראוי לנדות עליה עכ"ל · ומ"ש עוד ואע"פ שהמשכן מכוון מכל בד שמא גם הוא נכתב לפי הטעות · מאן דעביד הא כפל כהא והרי כל דבריו אינן אלא מן המתמיהין כי הוא אמר על דרך הספק והשמא שטעות יש כאן ואחב"כ כדי לקיים זה השמא אמר שמא אחר ואילו היה מספיק לו בשיאמר עוד שמא אחר בלבד היה הדבר קשה ומה גם עתה שהוא צריך לומר זה השמא ד' פעמי' שהרי כשהוא מגיע לסך כל הפתוחות שבספר ויקרא כ"ב צריך לומר שמא כ"ג הן ומה שכתוב שם הכל כ"ח צריך לומר שמא כ"ט הן · וכן הוא צריך להטעות פעמים המנין האחרון של כל התורה הכתוב שם ומי ישמע אליו לדבר הזה · אני בדקתי בשני ברעכ"ס כתיבת יד והנה המניינים הכלליים שבסופי החומשים מכוונים אין בם שנוי כלל מנוסחת הדפוס אע"פ שבקצת מניינים פרטיים היו משובשים · ומ"ש שכ"מ בתקון ס"ת של הה"ר יוסף נקדן גם אני ידעתי שבלבולים כאלה ימצאו בספרי אשכנז ובדברי סופריהם ואנו אין לנו אלא במ"ם דמתחזקי כדיוקא · אני מצאתי בס' שמיני בספרי אשכנז ארבעה פיסקות יתרות ומשובשות בפרש' אחת ואלו הן את זה תאכלו · ואת אלה תשקצו · אך את זה תאכלו · ולאלה תטמאו · הע"ל אלה כמוך · ורואה אני שבעל ההגהות רוצה להפיל את רמ"בם במה שברח ממנו כי הוא כבר אמ' שאין לסמוך על כל ספר שיזדמן וכי הוא לא סמך רק על הספר הנורא מאד הקדמון שהניחו בן אשר הנודע בשערים וזה מביא לו ראיה מספרו · ואע"פ שאמר שהעתיקו מהמיוחסי' מה בכך נוסחא משובשת נזדמנה לו כמו שנזדמנה לי וכתבתיה לעיל אלא שאני מאסתיה כי ראיתי טומאתה בשוליה והוא בחר בה כמו שבטח לב בעל ההגהות אליה ; ומ"ש עוד גם ספר א' הוסיף ולא דקדקתי אחריה רואה אני שבעל ההגהו' הולך על דעת עצמו שכאן הוא אומר שאין לחוש לדברי אותו הנקדן ולעיל בסמוך הביא ראיה ממנו · ועתה למה לא דקדק אחריה והלא יאמ' לו כשא לאו עלי דידי סמכת הא כמי סמוך אדידי · סוף דבר דברי הגהה או רחוקים מן היושר והנכונה הם ואין לחוש להם כלל אך זוהי דרך ישרה שיבור לו האדם שעל פי שנים עדים או על פי ג' עדים יקום דבר ואף כי על פי ארבעה והנה מנין הפתוחות שבסוף החומש ומנין הפתוחות והסתומות יחד הם ב' עדים · ומנין הפתוחות של כל התורה ומנין הפתוחות והסתומות יחד הם ב' עדים אחרים ארבעתם מעידים שבוידבר דכל חלב אין פיסקא כלל מסכים לנוסח רמ"בם הדפוס ולנוסח הרמ"בם של בעל ההגהות וגם ראיתי הרמ"בם של דפוס שהניחו במצרי' והנה לא הניחו כאן כלום קא סברי נוסח רמ"בם הדפוס בדק ואמת · ואחר שכתבתי כל זה אנה האלהים לידי רמ"בם שלישי בתיבת יד ובך מצאתי שם ידבר דוס קרבן · וידבר דבר אל אהרן · וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח · וידבר דבר אל בני ישרא' · וידבר דקח את אהרן כלן פתוחות והן שם ע"ב · וזה כנוסחת רמ"בם של בעל ההגהות וכנוסחת הדפוס וכן עיקר : ולזה הסכים מהר"י קארו ז"ל בכסף משנה שלו · ואחר כך ראיתי שהמאירי ז"ל כת' וז"ל וידבר דכל חלב פתוחה ודע שבספר הרמ"ה אין זו פרשה אלא היא סוף פרשת זבח השלמי' וגם מה"רמבם ז"ל נרא' כן או להיותה פרשה אחת עם וידבר דהמקריב ואולי היא פרשה סדורה כי אין ראוי לומ' בענין שמתחיל בדבור הש"י למשה שלא יהא בו ריוח פרשה או פתוחה או סתומה או סדורה ומ"מ בתקונין כלם מצאתיה פתוחה וכן נוהגי לכתבה בס"ת שלי עכ"ל · ויש לתמוה עליו כיון שהמ' שבספר הרמ"ה אין כאן פיסקא וכן כ' מה"רמבם ז"ל למה מאס בהם ובחר בזולתם ושלא הוא עצמו כפר' וכי ימוך אחיך ומטה ידו סמך עליהם ולא חשש לזולתם · ומה שאמר כי אולי לדעת הרמ"בם ז"ל אין פיסקא בוידבר דהמקריב הנה הוא מכחיש בלבבו ספק במה שלא נסתפק בו אדם מעולם אלא הכל מודים כי וידבר דהמקריב פתוחה וכן היא בכל הספרים ואין ראוי ליחס לרמ"בם ז"ל סברא זרה · גם מ"ש ואולי היא סדורה הוא דבר תימה כי איך באמר מה שלא נראה ולא נמצא בשום ספר · ומ"ש כי אין ראוי לומ' בענין המתחיל בדבור הש"י למשה שלא יהא בו פיסקא אדרבא וכי הפתוחות והסתומות מסברתנו הן עשויות לשנאמר זה ראוי לומ'

וזה אין ראוי לומר אם הש"י לא רצה לעשות כאן פיסקא מי יאמר לו מה תעשה · ותימה על המאירי ז"ל שהרי ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ידך במטך וגו' שבפרשת וארא הוא ענין מתחיל בדבור הש"י למשה והוא ז"ל עצמו מודה שאין בו פיסקא ומה לי אמיר' מה לי דבור · אך מ"ש בתקונין כלן מצאתיה פתוחה זו ודאי טעות ובריש דברי כתבתי מה שמצאתי לזה מהסיוע : והנה אשוב להגהתי : קרבניהם הבית בשוא : ח וידבר דקח את אהרן פתוחה · כיחח בפשט האחרון לבד : כפי בכיו הבית רפה :

מועד תשבו גריש בעין :

ט **שמיני** אהרן ברביע · לזבח בפשט האחרון לבד וכן המזבח · על תך סופר ישר בעין · החטאת אין בו שוא : ויעשה העין בשוא פתח · ידו ידיו קרי : י בכתבתם התיו בשוא לבד ברוב ס"ס · וידבר דיין ושכר פתוחה · ולהבדיל הלמד בשוא פתח : ואל דאלעזר בשופר ישר לא במקף : ואל איתמר הקדמא באלף שניה ובס"ס ובהללי המס בשופר ישר : קדוש כתב המאירי ז"ל שהוא חסר אך בכל הספרי' הוא מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר · התנופה על התיו דגושה : הכותרם לאמר חסר יוד : הקדש הקוף דגושה : בקדש בטרחא · הייטב הטית רפה : יא הגמל בשא לבד תלשא : גרם לשפן הגימל רפה : גרם לא יגר הגימלין דגושות וכן תגעו : וקשקשת השיליסי השין רפה : תשקצו מן הקוף דגושה : העוכיא העין בקמץ לבד ותיוד דגושה : הסלעם הסמך בקמץ לבד : החרגל הגימל דגושה : ולאלה תטמאו טעו המדפיס שעשה פה פיסקא וכתב שהיא סתומה כי בכל ס"ס אין כאן פיסקא כלל גם המאירי והרמ"בם ז"ל לא מנה פה ראש פרשה לא פתוחה ולא סתומה : בגדיו הבית דגושה : והלטאה אין הלמד רבתא : יפל דעליו בס"ס במקף אך במקבתם כתוב בגליון כ"א יפל בשופר ישר : מהם בפסק · מכל במקף לא בשופר הפוך והכף בקמץ לא בחולם : מעין היוד בקמץ : ואו דגחון רבתא ולא כל כך אלא קטנה מן הכ' מעט :

תזריע פתוחה : יב תגע הגימל דגושה : דמי טהרה הדלת דגושה וההא רפה : ימי טהרה ההא מפיק · וטהרה ההא בשוא פתח · די כבש : יג וידבר לאדם כי יהיה פתוחה : וראה הכהן בלא פסק · ושער בשין · הפך ברוב ס"ס בפסק : בשאת השין רפה : וכ"כ המאירי ז"ל · און כי כי במאריך לא במקף : מראה אין באלף פשט · שפל בזכוכיתי שפא בפתח : והיא כהה הראשון ביוד כתיב · ותימה על המדפיס שהוא עצמו כתב כן פה ובפ' ויסב : נגע הוא הוא בלא שורק : תחתיה החית בשוא לבד : ברבת המכוה היא הוא כתיב בואו · והתגלח הגימל דגושה : והנה פשה הפא דגושה : אשר השין דגושה : בקרחת הבית רפה : בגדיו הבית דגושה והגימל רפה · בשתי השין רפה ובס"ס בשוא לבד · אדמדם דלת שניה דגושה : והראה ההא בקמץ לבד : הנגע דואס יראה הגימל רפה : כלי דוליה במקף : כלי דוהבגד בשופר הפוך לא במקף : העיר הואו בלא שורק :

מצורע פתוחה : יד לאמר דלמד דגושה · יקח הקוף דגושה · וקוה האין דגושה · ביום הבית רפה · גבת הגימל והבית דגושות · כבשים הכף רפה : הכהן המטהר בכ"ס הטם בשוא פתח : הכהן דיוק על ראש בזקף קטן · דל בדגש · ועשרון המדפים מסר עליו שהוא חסר ושקר ענה : פתח במאריך לא בתביר בס"ס : השמאלית השין דגושה · נגע הכין בסגול · אחוזתכם הזין דגושה · פשה הפא דגושה וכן חבירו · לא פשה הפא רפה : ואזוב חסר ואו · ולשאת השין רפה · טו תחתיו תיו ראשונ' רפה · והנושא במ' נדה דף לג אמרי' והנשא כתי' וכתב רש"י והנשא כתי' לא ידענא מאי היא וכו' כעיני שהוא פי' משובש עכ"ל · והתוספות כתבו והנשא כתיב חסר ואו תימה דבמסורת הוא מלא וכו' · ובל"ע"ד דספיר דייק ולא קשיא דלעולם גמרא נמי סבר דמלא ואו כתיב והאי דיליף מיניה דבנגד הנישא על הזב טמא לאו מדכתיב חסר ו' יליף לה אלא משום דיש אם למסורת ומכין למקריים והנושא בשורק שואו וקמץ השין מתבכין הכבד שלא נזכר פועלו מהדגוש כמו לא דכאו עד היום הזה · יחד חבאו עבי ארץ · וכמו שחובא וכתבא הכל אחד כך נושא ונישא הכל אחד · ואיך שיהיה בכל הספרים מלא והנושא מלא ואו וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי וספר שמן ששון וכן עיקר · בכי קניא דגושה · ואיש כי תצא סתומה ·

ושכב הכף דגושה : ורחצו במים הבית רפה : בכלתם הבית רפה · וכל להכנע בכל כלי בלא קדמא : תהיה בטרחא טמאה במאריך : לה בדגש · בטמאת המם רפה · והביאה כתב המאירי ז"ל הא ראשונה במאריך ואין הדבר כן בהללי ובס"ס ובירושלמיים :

אחרי מות

פתוחה : יו בכל הבית רפה : יו' בזקף קטן' שני השעירים גורלות בכל ס"ס הוא בראש הדף וכתוב בגליוניהם שכן צריך להיות כי זוהי שין של ב"יה שמו : גורל הגימל דגושה · והקריב אהרן אין בו פיסקא וכן חברו · המזבח אין בבית פשט : באהל הבית דגושה : ידו ידין קרי · והמשלח ברוב ס"ס המם בשוא פתח: והגר הגימל בגרי ודגושה: הכל הבית בקמץ : יז ישחט הפני ברוב ס"ס החית בפתח · כתב המאירי ז"ל עוד מלא בכל מקום עכ"ל · ולא היה לו לומר כן שהרי יש בתורה ב' חסרין עד מי לך פה· עד כל ימי הארץ והוא עצמו כתב כן במקומם : אמר מכחס אף על פי שאיככי עתה בכונת התרגום עכ"ז יען ראיתי פה טעות גדול מאד לא יכולתי להתעלם מבלי שאעירך עליו לכבוד הב"ה ולזכות את הרבי' שלא ישגו בדבר ששגגתו עולה זדון ח"ו ולכן דע כי תרגום והכרתי אותה מקרב עמה הכתוב בדפוס הוא ואשתיצי וכו' ואם תתבונן בזה תראה כי המתרגם כן הוא מחרף ומגדף כי האלף שוא סימן המדבר בעדו ופירושו והכרתי כמו שבפסוק הסמוך לזה לעיל מיניה כתיב והכרתי אותו וגו' ותרגומו ואשתיצי ולכן דע כי תרגום והכרתי הוא ואשצי · כתב המאירי ז"ל בדם הוא כתוב וקרי בואו עכ"ל · וטעות הוא בידו כי בכל הספרי' כתוב בואו וקרי ביוד ובעלי המסר' עשו סימן כדי שלא יטעה אדם בכך והוא כדפוס : יח אשר בלא מקף : ערות אשת אביך סתומה : שכבתך הכף רפה · ואת זכר בואו וזהו א' מן עב' זוגין חד את וחד ואת ומי' במסרה דכתא גם בפרשת קדושים במסר כן והמדפים סתר דברי עצמו ולא ידע והכלל מה שכתב פה שבוש: כם רפה: לפני בהמה הבית רפה· תבל הוא בשורק לא בחירק וכ"כ המאירי ז"ל · כל אשר הכף דגושה :

והחזקוני

קדושים

פתוחה : יט דבר בשני גרישין : האלילם ההא בשופר ישר' כי במקף לא בתביר · תגעל הגימל רפה : והיא שפחה והוא כתוב בואו · והפדה ההא בקמץ לבד והדלת דגושה · החמישת מלא יוד קדמאה וחסר יוד תנינא והשין רפה ומסור עליו ל' כתיב כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי ז"ל והמדפים טעה בספרו וכזב במסרתו ובסוף סתר דבריו · תבואתו ואו כתיב בסוף תיבה וקומצים שכתוב בהם תבואתה בהא שבוש גמור הוא גם כמהר"ר שלמה הלוי בפירושו לאבות גבי בן ה' שנים למקרא כתב וז"ל ולכן תבואתה כתיב בהא לרמוז וכו' וטעות הוא בידו · תקפו התיו רפה · תנקשו הקוף רפה · מאלהיך המם דגושה · כ הגר הגימל דגושה· מזרעו הזין דגושה וכן הזונים · גלה הגימל דגושה · תועבה התיו דגושה · אמה מפיק הא · והיא ברוב ס"ס במקף לא בקדמא · דדו גלה הגימל דגושה : לטמא המם דגושה · ירגמו הגימל דגושה :

השמרו
המסבחולם
לא בשבא

אמור

פתוחה · כא הקרובה הקוף דגושה · ואשה גרושה ההא בלא מפיק והגימל דגושה · וקדשתו כי הקוף בלא קדמא כי במקף ונעיא לא בתביר בס"ס · נזר התלשא בראשו בבתוליה הביתין רפות· בעמיו העין בפתח והמם דגושה · וידבר דאיש מזרעך סתומה · ינש הגימל דגושה · אבי במאריך : כב וידבר דוינזרו פתוחה · לאמר הלמד דגושה · מקדשי הקוף בקמץ לבד : והכנע אין בגימל פשט · תגע הגימל דגושה · בה הבית רפה · וידבר דאיש איש מבית ישראל פתוחה · והיא בו הבית דגושה · אלה הם מועדי כתב המאירי ז"ל שהוא חסר ואו · אך בכל הספרים הוא מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיקר : כג שבת בשופר הפוך · בארבעה הביתין דגושות · עבדה לא בלא מקף · ודע כי הרב המאירי ז"ל כתב בקרית ספר שלו כי כל עבדה בפרשה מלא ואו אך בכל הספרים כלם חסרים ואו והרמ"ה ז"ל כתב כי כל עבדה באוריתא חסר ואו וכן כתב בעל ספר סמן ססון וכן עקר · וידבר דכי תבאו אל הארץ פתוחה · בשמן הבית רפה · ונסכה ונסכו קרי · הביאכם ההא בשוא פתח· תביאו האלף דגושה · עזים הזין דגושה · ולגר הגימל דגושה · וידבר דבחדש השביעי פתוחה · וידבר דאך בעשור סתומה · הזה הזין דגושה · משה לאמר הלמד דגושה · הסכות טעה המדפים במלה זו ב' טעיות

גדולות

גדולות הא' שכתבו חסר ואו והב' שמסר עליו כלהון חסרין במ"ב וכו' ושקר ענה כי בכל הספרי' הסכות מלא ואו תניינא ומסור עליו כלהון מלאים במ"א דהוא חג הסכת תעשה לך וכן העידו הרמ"ה ז"ל והמאירי ז"ל· ובעל ספר סמן ססון · והמדפים נשתבש לפי שיש מסרה שאומרת כל סכת בסכת מסכת דאוריתא חסר במ"ב שם המקום סכות · כי בסכות הושבתי עכ'· והוא לא ידע כי מסרה זו סכת בסכת מסכת קא חשיב הסכות לא קא חשיב · להקריב אשה השין דגושה · תחנו הגימל דגושה · ישבו בסכת חסר ואו · כך נמצא בכל הספרים ובמסרותיהם והכי איתא בפ"ק דסוכה דף ו' ובפ"ק דסנהדרין דף ד' · דרתיכם הדלת רפה · בסכות הבית רפה : כד ויכנו בפשט האחרון לבד והוא מלרע · לפרש בשין ימכית כל רפה :

בהר

פתוחה · כה לאמר הלמד רפה · ולבהמתך הלמד בגעיא לא בקדמא · השביעי חסר יוד וכי תמכרו אין בו פיסקא · כתב המאירי ז"ל לצמיתת חסר ואו וכן כתב גבי לצמיתת השני' שבפרשה כי שניהם שוים לדעתו אך בכל הספרים הראשון חסר יוד וחסר ואו והשני מלא יוד וכן כתב הרמ"ה ז"ל וס' סמן ססון וכן עיקר · כי לי במקף · גאלו הגימל רפה · ואם לא דמכאה ואם בקדמא ובלא מקף לא בגעיא ומקף · די בדגש · מושב השין בפתח · והיתה גאלתו הגימל דגושה · תהיה גאלתו הגימל רפה · יגאל הגימל דגושה · לא חמה לו קרי · אחזת הזין דגושה · להיות מלא ואו · ונמכר הכף דגושה · ושב אל ב' מלין כתיבי · תושב בפשט · נמכר הכף בפתח · כשכיר הכון רפה · כו אליליס חסר יוד תניינא · בארבעה הבית דגושה ·

בחקתי

פתוחה · ס"נ בכל הספרים אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ותימה שנראה שבספרי חכמי הזוהר היה כתוב ואת משפטי תשמרו שכך הזכירו שם פעמים שלש גם אמרו ואת משפטי תשמרו בהסוא אתר דאקרי תורה שכתב כד"א משפט לאלהי יעקב וכו' עש · וי"ל שאין כונתם אלא ללמדנו כי מצותי הכתוב כאן פירושו משפטי כמו שלעיל בפרשה כאשר כתוב ועשיתם את חקתי ואת משפטי תשמרו · בתוככם הכף בשוא לבד · כל מצותי הכף דגושה · לכם ברביע לא בזקף קטן · שנאיכם חסר ואו · עזכם הזין דגושה · דרכיכם הכפין רפות · גלוליכם הגימל דגושה וכן בגוים · השמה בס"ס השא בקמץ לבד והשין דגושה וכן שברו · והבאתי בס"ס ואשכנו געיא בתיו אך בהללי ובירושלמיי ובזכבוקי לא יש · עלה הלמד בסגול · בגוים הגימל דגושה · בעונת חסר ואו בין בין לתיו · ימקו הקוף דגושה · בהשמה בס"ס מפיק בהא ראשונה · כז ואם גאל הגימל דגושה · כי יקדש חסר יוד · ואם המקדיש הקדמא בהא לא באלף · חמשית השין רפה · ביובל הביתין רפות · בשנת היובל מלא ואו · אשר ברוב ס"ס במקף לא בקדמא · יגאל הגימל דגושה וכן חביריו ·

א במדבר

וידבר קדמא בבית · השנית ברביע · יהיו בזקף קטן · קריאי יוד כתיב בין ריש לאלף וכ"כ הרמ"ה ודלא כבעל הטורים שכתב ואו · קטיעא והריש בקרא בואו שורק לא בחירק · אמר מכחס לא הכריע הרמ"ה ז"ל אם נקבו בשמות הוא מלא ואו או חסר וז"ל נקבו בשמות במקצת נוסחי דיקי מלא ואו כתיב ואית דמסרין עליה ל' מלא ומסרה קדמיתא דאמרה שמות ט' מלאין בתור' ולא חשיב בהדיהו נקבו בשמות הביא שמות גרידא קחשיב בשמות לא קא חשיב אשתכח השתא להכי נוסחי דכל ליסנא דשמות דש"ין דידיה בכרי' חסר ואו כתיב בר מן עשרה ט' מנהון שמות וא' בשמות · ואית נוסחי דכתיב בהו נקבו בשמת חסר ומסרה קדמיתא מסייעא להו עכ"ל · וכ"ל להכריע כסברא ראשונה דמלא ואו הוא חדא כי כן נמצא ברוב ס"ס וכמעט בכלם וכן בהללי ובקדמון · ותו דהכא אשכחנא תרתי מסראתא דמסייען להאי סברא חדא אמרה הכי בהדיא בשמות ב' בתורה א' מלא וא' חסר נקבו בשמות מלא ויקראו בשמת חסר עכ"ל · וחדא אמרה הכי ויקראו בשמת ג' חסרין בליסנא בשמת אשר קרא · ובשמת תפקדו · ודין עכ"ל · ואילו נקבו בשמות לא חשיב אלמא דמלא הוא · ואף על גב דכתב הרמ"ה דמסרה קדמיתא מסייעא לסברה אחרונה מסייע אין בו ממש קריבא לה דהא איהו גופיה כתב דליכא למימר דהביא שמות גרידא קחשיב בשמות לא קחשיב ואם כן לא מסייעא ולא מידי·

ואפי'

ואפי' הוה מיכה סיועא לסברה אחרונה הויא לה חדא לגבי תרתי או לגבי תלת ואין דבריו של אחד במקום שנים · הכי כמו מסתברא דקכנו בשמות מלא ואו והוא כי קרוב הוא דספרא אשתבש וכתביה חסר משום דאית בהאי פרשתא שמות טובא ומסיר עליהו כולהון חסרין במט' מלאין ולא חשיב כקבר בשמות בהדי ט' מלאין משמע דחסר הוא ולא היא אלא דהאי מסרה שמות גרידא קחשיב בשמות לא קחשיב דהכי אורחא דמסרה כל היכא דלא אמרה בלישנא מלין' דדמיין אהדדי בלחוד קחשיב · והיכא דאמרה כך וכך מלאין או חסרין בלישנא כדין דדמיין ודלא דמיין קחשיב כחדא · ותו אם איתא דהאי בשמות חסר ואו הוה מסור עליה ב' חסרין ויקראו בשמת ודין' ואוף גבי ויקראו בשמת הוה מסיר עליה הכי ב' חסרין כקכנו בשמת ודין דהכי אורח' למסרה בכל תרין מלין דמיין ומדלא מסיר עליה ב' חסרין לא הכא ולא גבי ויקראו בשמת ש"מ דקכנו בשמות מלא ואו הוא וכן דעת המאירי ז"ל וכמ"ה אח"כ שהעידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא וגם בעל ספר שמן ששון העיד על הרמ"ה כך אלא שדעת בעל שמן ששון היה נוטה לומר שהוא חסר כי כך מצא בספר הבבלי ובספר שתי אחיות ואין לחוש לויאלא נקיטינן דמלא הוא וכדכתיבנא לעיל ותו לא מידי · לגלגלתם גימל שניה דגושה בכלם · לגלגלתם דלבני שמעון למד שלישי' בלא פתח : אמר מנחם שינה שמדפיס צורת למ"ד זו עשאה כמגירה וחתך ראשה וכתב שכן צריך להיות · וטעה שלא אמרו בלמד שניה דגלגלתם דהיינו למד שלישית דלגלגלתם אלא בלמד שניה דלגלגלתם שהיא ראשונה דגלגלתם · גם לא כל כך אמרו שיש שעשויה כמגירה וזה בספר אשכנזי אחד בירושלמיים ובהללי ובס"ם אין זכר מזה רק באחד מחשוביהם מצאתי כתוב בגליון כך במוגה לגלגלתם וממסיר למדנחאי מגירא מכל למד ע"כ · ואין משמען של דברים אלו שתהא עשויה כמגירה אך משמע שהיא משוכה כדבר שהוא נוהג בכל למד אלא שזו יותר מכלן ואין כל למד עשויה כמגירה עד פיאמר וזו יותר מכלן · ונראה שהשנוי הוא בענין הבליטה והיציאה למעלה מסורת האותיות כי כך היה מצוייר באותו ספר והנה כל למד בולטת ויוצאה למעלה וזו יותר מכלם להורות שיצא חוץ מסורת ישראל וכ"ל שאין מגירא מלשון מגירה שמגררים בה העצים שא באותה ששנינו במכאות דף כ"ג זרק הגיר של תמרים שפירושו שלון היין היוצא מן החבית וכדכתי' כמים מגרים במורד כך מגירא מכל למד ר"ל נמשכת ויוצאה והולכת יותר מכל למד לרמוז שחטא בשלון שלו שהוא אבר קטן שנקרא אמה מלשון אמת המים וזרק הגיר כאותר דלא אצטריך כריש גלי · ולכך בא שנוי זה במלת גלגלתם דלבני שמעון כי ראשם ונשיאם של בני שמעון שנה את עצמו · ולרמוז עוד זה בא השנוי בלמד ראשונ' של גלגלתם רמז לראשון ואף על פי שזו הלמד היא שניה בתיבה אין לחוש ללמד הראשונה של לגלגלתם כי שמושית היא ואינה מעיקר התיבה · ועוד אני אומר כי היתה למד זו מגירא מכל למד לרמוז על הזנות והפיאוף שעשה זמרי פי גם משמעות זה בכלל מגירא כדאמרינן בעובדא דרבי שדר ליה גרנירא כלומר זכתה גירא עיין פ"ק דע"א ותרגום נואף אשה דנאיר אתתא : ועוד אני אומ' כי לכך למד זו יוצאה חוץ מסורת האותיות יותר מכל למד לרמוז כי גלגלתם וראשם של בני שמעון נתחבר עם הזונה שנקראת נפקת ברא בלשון ארמי · ומתוך כל מה שכתבתי נראה פירושי זה בעיני כפתור ופרח וראיתי לבעל הטורים ז"ל דברים בזה ולא נתבררו בעיני · והמאירי ז"ל כתב לגלגלתם הלמד השניה מוזרקת עכ"ל · וראוי שתתעורר דמדקאמר למדינחאי מגירא מכל למד מכלל דמערבאי פליגי וסברי שלמד זו כמשפט כל הלמדין היא ולא נשתנית בכלל והיינו שלא נזכר ענין זה בכל שאר ספ משום דקימא לן כמערבאי · לבני גד הגימל רפה · לבני יהודה פתוחה · במספר שמות דלבני מנשה מלא ואו · כל הפקדים פרוב כ"ם קדמא בהא : ב וידבר דאיש על דגלו פתוחה · והחנים עליו מטה שמעון כתב הרב המאירי ז"ל שהוא חסר ואו אך בכל הספרים הוא מלא ואו וחסר יוד וכן מעידות המסרו' וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובע' שמן ששון וכן עיקר · צורי שדי מלה חדא · ומטה גד הגימל דגושה · מחנה דן הדלת רפה וכה תכיד · עמישדי מלה חדא : ג המה המס דגושה · כל בכור ד' הם ב' הראשונים כל דגש ב' האחרונים כל רפה · גרשון וקהת הגימל דגושה · קהת הקוף בשוא לבד וכן כלם · ולקהת משפחת

העמרמי פתוחה : העמרמי ההא בפתח : העזיאלי העין בקמץ לבד בס"ם : הקהתי הקוף בשוא לבד בס"ם וכן כלם : ויתדתם אין יוד בין תיו לדלת : מועד בפסק : ויאמר ה' אל משה פקד פתוחה : ויהי כל רפה : שמות חסר ואו : והיו הגעיא בהא והוא מלעיל : לגלגלת הגימלין דגושות : מאת בכור מלא ואו : הפדים היוד רפה : ד ופרשו דרגא בשין : ופרשו בלא דרגא : המנקית חסר ואו · ופרשו בפשט עליו בזקף קטן : לשאת בזקף קטן · ינגעו הגימל דגוש' · בקדש הבית בשוא והקוף רפה : יי' בזקף קטן ·

נשא פתוחה : נשא בשין לא בשין : מלמעלה מם שניה בקמץ : הגרשני הגימל והנון דגושה בכלם : עלהם חסר יוד : הקהתי הקוף בשוא לבד בס"ם וכן חברו : פקד אותם מלא ואו : ה לאמר הלמד דגושה : וישלחו בשין ימנית · ומעלה שמם בקמץ : בו רפה · רוח געיא בריש וכן חבירו : או במקף : קרבנה הקוף בקמץ לבד : האיפה מלא יוד · אל בסגול : המאררים ריש ראשונה בשוא לבד בס"ם וכן חבריו : ואמר הכהן אין בכף פשט : ובאו אין בבית תלשא : המאררים האלף בקמץ · ונזרעה בס"ם הריש בשוא קמץ : הקנאת הקוף דגושה : ו להזיר הזין דגושה : אל הכהן הקדמא בשא לא באלף : וזאת תורת הנזיר אין בו פיסקא · מנה דורקיק בטרחא : אחר בטרחא התגלחו במאריך : אברכ' הריש בשוא פתח ז : כלו' משה כתב הרמ"ה ז"ל פליגי ביה נוסחי ומסרתא אית נוסחי דכתיב מלא ואית נוסחי דכתי' חסר ואית דמסרין עליה דמלא הוא ואית דמסרין דחסר ודרשא מסייעא למאן דאמר חסר וכו' ע"כ · והרב המאירי ז"ל בקרית ספר שלו ובעל ספר שמן ששון כתבו שהוא מלא ואו : וכן עיקר כי כן נמצא בהללי ובמגריים ובכל הספרים המדויקים חדשים גם ישנים והקדמונים ביותר משש מאות שנה ובכל המסרו' כתוב כ"ל מ"ל במ חד בכלת השוערי ומש"ה הרמ"ה דאית דמסרי עליה דחסר הוא אני לא מצאתי מסרה זו בשום ספר וכר' שמי שכתבה ע"פ הדרש כתב כן ולא טוב עשה כי אין ללמוד המלא והחסר מן הדרש ובפירוש אר"ז"ל ברעיא מהימנא פרשת פינחס כי כלות משה מלא ואו אלא שע"כו הרשות נתונה לדורשים לדרוש : אח"כ מצאתי שהעידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא : להקים בהא : לפני הכון רפה : ויאמר דקה מאתם אין בו פיסקא : העגלת העין בשוא פתח · את שתי העגלות כת' המאירי ז"ל שהוא חסר ואו אך בכל הספרים הוא מלא וכ"כ הרמ"ה וכן עיקר : ליום היוד דגושה · משקלה על הסא סגולתא : מזרק בס"ם הריש בקמץ וכן חביריו ומסור עליהם כול' קמץ : אמר מנחם כנהגו המדפיסים מלנקד מן הקריב את קרבנו והלא' וכן מנהג סופרי אשכנז ולא כן עשו סופרי ספרד אך נקדו הכל ולא הניחו מלנקד אפי' אות אחת וכן ראוי לכל אדם לתקן את ספרו וזה הכלל כטעמי' וכנקודות שבדברי קרבן נחשון כך הם הטעמים והנקודו' שבדברי קרבנו' כל שאר הנשיאים אין שום הבדל : פר אחד דשיפק ב' מלין הן : עשתי בשופר ישר לא במקף וכן שני' : אילם שני' עשר מלת עשר בפשט לא בזקף קטן · מוע' המס רפה · ארן חסר ואו ·

בהעלתך פתוחה · ח הלוים ההא בלא קדמא · כל בכור כל רפה : וכן השני' לשם בני בלא מקף · ט במדבר בית ראשונה רפה · כתב המאירי ז"ל רחקה כלו נקוד עכ"ל ובתחילה אין נקוד אלא ההא כי כן הוא בכל הספרים ובכל המסרות ומשנה שלימה היא ריש פרק מי שהיה טמא והמאירי ז"ל עצמו כתב כן בחלק הא' מהמאמר השני לא ידעתי מה היה לו כאן שסתר דבריו אולי טעות סופר הוא · ולגר הגימל דגושה · יחנו ועל החית בשוא פתח · יוד אמר מנחם בקצת ספרים מלת חדשיכם מלא יוד ואין עליו שום מסרה וכן מצאתי בירושלמיים ובמגריים ובהללי · אך ברוב בס"ם ואשכנזי המדויקים וכמעט בכלם הוא חסר יוד וכן מעידות המסרות שמסור עליו ל' חסר גם מצאתי מסרה אחרת יותר מבוארת שאומרת כך חדשכם ב' בתורה א' מלא וא' חס' דפינחס מלא דבהעלתך חסר ע"כ וכן עיקר · וכפל הגלגול בכאן יען לא כל המסרות באו בשלימות בזה המקום לפי שהמסרה הודיעה פה שני ענינים הא' שיש בתורה ב' ובראשי חדשיכם · והענין הב' במלת חדשיכם שזה חסר ושבפינחס מלא · והסופר כשכתב ההודעה הראשונה ואמר ובראשי חדשיכ' ב' דמיכי הוכרח להשמיט ההודע' השנית כי קצר מצע הגליון מהשתרע ולכתוב

שתי הודעות על מלה אחת · אך הסופרים המחוכמים בחרו להשמיט ההודעה הראשונה אע״פ שהיא קודמת בסדר הואיל ופשוטה היא ורחוק שיפול בה טעות ונזהרו לכתוב ההודעה השנית שהיא צריכה ומוכרחת כי קרוב הוא לנפול בה טעות · ואני לא יכלתי לסמוך על הרמ״ה ז״ל בזה כי ספרו שבידי הוה חסר פה לכן יגעתי ומצאתי והשגתיו לפניך : עוד האיר השי״ת את עיני ומצאתי ראיה גמורה מן הגמרא שזה חסר יוד דגרסינן בשלהי סוכה יכול כשם שתוקעין על שבת בפני עצמו ועל ר״ח בפני עצמו כך יהו תוקעין על כל מוסף ומוסף ת״ל ובראשי חדשכ׳ · מאי גמרא אמר אביי אמר קרא ובראשי חדשכם ותקעתם הוקשו כל החדשים כלם זה לזה לענין תקיעות שתקיעותיהן שוות רב אשי אמר כתיב חדשכם וכתי׳ ובראשי איזה חדש שיש בו שני ראשים הוי אומ׳ זה ראש השנה ואמר רחמנא חדשכם חד היא ע״כ ופרש״י ז״ל שני ראשים ר״ח ור״ה וקרייה רחמנא חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות ע״כ והנה לא נשאר ספק בזה · ואחר שכתבתי כל זה בא לידי ספר אחר של הרמ״ה שלם ומצאתי שהסכמתי לדעתו וגם הוא נסתייע ממס׳ סוכה כאשר עשיתי אני גם בעל ספר שמן ששון כתב שזה חסר · ותמהתי על המאירי ז״ל שלא הזכיר מלה זו כלל · ממדבר סיני דנוסח · דגל בשופר ישר · בבא בזקף קטן · וכשע דגל מחנה ראובן אין בו פסיקא : בוריסדי מלה חדא . ועל בבא מטה בני גד ועל בלא קדמא בבא בטרחא מטה בשופר ישר והטית דנוסח · הקהתים הקוף בשוא לבד ברוב ס״ס : וכשע דגל מחנה בני אפרים אין בו פסיקא כלל בס״ס גם רמב״ם ז״ל לא מנהו · אך בב׳ קדמוני׳ מצאתיה פתוחה · פדהצור כאן בת׳ המאירי ז״ל שהם ב׳ מלות וכמ״ה בדפוס פורטוגאל אך בכל הספרים המוגהים היא מלה חדא וכן במנחה במסרה וכ״כ הרמ״ה ז״ל וכן עיקר · בשנים בפסק ·

אמר מנחם טעה המדפיס בענין שתי הנונין המנוזרות טעיות רבות וטעיות מטעיות שונות ר״ל לא ראי הטעיות שטעה בארבעה ועשרים הגדול כראי הטעיות שטעה בארבע ועשרים הקטן והנני בע״ה מבאר טעיותיו אחת לאחת למצא חשבון · הטעות הראשון והוא בכ״ל הגדול שלא שם נון מנוזרת כלל בשתי הפיסקות שלפניה ואחריה של פרש׳ ויהי בנסע · ובכל ס״ס ואשכנז יש שם ב׳ נונין מנוזרות א׳ בפיסקת ויהי בנסע וא׳ בפיסקת ויהי העם : והכי תניא בשבת דף קט״ו ת״ר ויהי בנסע הארון פרשה זו עשה לה הקב״ה סימניו׳ מלמעלה ומלמטה וכו׳ ופרש״י דהיינו להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף ע״כ : הטעות השני וגם הוא בכ״ל הגדול שהפך נון של בנסע ונון של כמתאוננים וזה טעות מפורסם אע״פ שכן משמע בספר קנה ז״ל ויתבאר זה הטעות מההיא דכל כתבי שכתבתי בסמוך שהרי לא אמרו אלא שצריך סימניות לפניה ולאחריה של פרש׳ ויהי בנסע להפרידה מסוף פרשה שלפניה ומתחלת פרשה שאחריה אבל האותיות שבפסוקים לא נגעו ולא עלה על לבם לשנותם ולהפכם · ואילו לדברי המדפיס לא נשתנו אלא פסוק ויהי בנסע ופסוק ויהי העם שנמצא בם נון מנוזרת אך שתי הפיסקות הרי הן כשאר כל פיסקו׳ שבתור׳ בלי שום שנוי וכל זה הפך האמת · עוד יתבאר זה הטעות מהמסרה שאמרה שיש בכל המקרא ט׳ נונין מנוזרות הב׳ מהן בתורה והז׳ במזמור יאמרו גאולי ה׳ שהם בששה פסוקים זה אחר זה תחלתן יורדי הים והשביעי שופך בוז וגו׳ ואם הנונין המנוזרות בתוך הפסוקים כמו שעשה פה המדפיס מה נעשה בפסוק ויאמר ויעמד וגו׳ ובפסוק ויצעקו אל ה׳ וגומ׳ שאין בם נון אלא על כרחך נונין מנוזרות שאמרו לא בתוך הפסוק אמרו אלא קודם לו וכן המנהג בס״ס ואשכנז : וכן כתב המאירי ז״ל · הטעות הג׳ והוא בגדול ובקטן שמלבד שהפך הפנים לאחור גם הפך הנון מלמעלה למטה ושם ראש הנון למטה ורגלה למעלה וזה לא עלה על דעת אדם מעולם ולא נכון לעשות כן ובפרט אחרי שהודיעונו חכמי הזהר שהנונין המנוזרות האלו לרמוז שהשכינה שהיא רמוזה באות הנון כביכול הופכת פניה כלפי ישרא׳ הבאים אחריה מרוב אהבתה אותם כאם שאוהבת בניה וכיון שהדבר כן ודאי שאין זה דרך כבוד כלפי מעלה להפוך ראשה למטה ורגלה למעלה · וידעתי גם אני שקשה הוא במלאכת הדפוס לעשות נון מנוזרת בהלכתה אם לא שיעשוה ויתקנוה לכתחלה ויש בזה טורח אבל הנונין המונחות והמוכנות להם אי איפשר להפך הפנים לאחור אם לא יהפכו הראש למטה והרגל למעלה מיהו הרואה איכו יודע שמלאכת

הדפוס הכריח זה דלאו כולי עלמא בדפוס בקיאי אך הוא חושב שהנונים נעשה ככה ושכן צריך להיות וזה שקר ולכן היה ראוי למדפי׳ לטרוח מעט ולתקן נון מנוזר׳ כראוי לכתחל׳ מחדש כמו שעשו מדפיסי הפסיקתא שהדפיסו בוויניציאה · הטעות הרביעי והוא בקטן שעשה הנונין המנוזרות באותיות גדולו׳ ובכל ס״ס ואשכנז אין הנונין המנוזרות גדולות אלא כגודל שאר כל אותיות הספר וכן בדין כי נון מנוזרת אמרו נון רבתא לא אמרו · ע״כ תוכחתי עם המדפיס · ולהיות כי לפום ריהטא יראה שחכמי הזוהר נחלקו על הנון השניה אם גם היא מנוזרת או לא שר׳ אלעזר אמר שם כי בנסוע הארון נון אסחר אנפין לקבלי ישראל ובחנותו נון אהדר אנפוי מישראל ואבוי אמר לו דלא אהדר אנפוי מישראל גם נראה לכאורה משם שבזה המחלוקת נחלקו גם רב ייבא ורב המנונא ז״ל לכן אמרתי לבאר נוסח המאמר ההוא בדרך כלל לא כמפרש זוהר כי לא אני יודע לפרשו ולא זה היא מקומו ואומר בקוצר דעת ר׳ אלעזר כי בנסוע ישראל השכינה שעל הארון הנוסע לפניהם כביכול הופכ׳ פנים כלפי ישראל כאוהב שנפשו קשורה בנפש אהובו והבא אחריו בדרך והופך את פניו לאחור לדעת מה יעשה לו ולראות שלא תאונה אליו רעה · אך בחנותם הופכת פניה כלפי הארון כי אז לא שכיח היזקא ואין לבה חרד עליה׳ כשני אוהבים החונים יחד במקום אחד שאינם צריכים לעמוד פנים בפנים · זהו דעת ר״א ותניא כותי׳ בספרא דרב ייבא סבא · ור״ש חלק על בנו ואמר שגם בחנותם כביכול פני השכינה כלפי ישראל ותנינא כותיה בספרא דרב המנונא סבא · זהו מחלוקתם אבל בענין הנונין המנוזרות הכתובות בספר כ״ע מודו ששתיהן מנוזרות והיינו דאמר ר״ש לבנו אי הכי בעי נון לאתהפכא מנוולא דאחר׳ עלאה האי נון מנוזר והאי באורח מישר וכו׳ כלומ׳ אילו היה כדבריך היה ראוי שתהיה הנון הראשונה לבדה מנוזרת והשניה בלתי מנוזרת ואנו רואין ששתיהן מנוזרות הילכך נראה שאין האמת אתך · גם ר״א עצמו אמר בראש המאמר נון מנוזר בתרי דוכתי הכא וכו׳ הא למדנו דכ״ע מודו ששתי הנונין מנוזרות:

ועתה נשאר עלי לבאר תואר הנזירה וההפיכה הזאת איך היא ואומר כי ברוב ס״ס ואשכנז וכמעט בכלם מניחים פני הנון כמו שהיא ומהפכים רגלה לאחור כזה ך וזאת היא הנזירה שכתב הר״מ מריקנט ז״ל כאדם הכורע על ברכיו שפניו וגופו כסדרן ורגליו הפוכות לאחור · וכשעיינתי בזהר נ״ל שלא זאת היא הנזירה הנכונה ואדרבה איפכא בעינן להפך ראש הנון ופניה לאחור דהכי אמרינן התם נון אסחר אנפין לקבלי ישראל וכתפי גופא לגבי ארונא לכן הסכמתי לאמר שהנזירה הנכונה היא הנמצאת בקצת ספרים גם בפסיקתא של ויניציאה שמהפכין כל הנון לאחור כזה ג וראיתי בפסיקתא הנז׳ שכתב שהטעם בזה כי נון הפוכה דומה לכף וריש ופירוש אך רק כל מקום שנאמר אך ורק מיעט וכו׳ וקשה לי א״כ מה צורך להפוך הנון והלא גם בלי הפוך דומה לכף וריש · ועוד מה צורך לאך ורק בחדא מיניהו סגי למעט · ועוד למה שמו נון שדומה לכף וריש ישימו כף או ריש ממש · סוף דבר הלכתא כותי׳ בענין צורת הנזירה כיון שדברי הזהר הכי משמעי ולא כטעמיה אלא כטעם הזהר : ומה מאד הייתי שמח אילו מצאתי צורה שלישית בענין הנזירה שיהפכו ראשה ופניה לאחור ויניחו רגלה לפנים כזה כי כן דרך מי שהולך ורוצה להביט לאחוריו הופך פניו וגופו ומניח רגליו כמו שהם וכן נראה שהוא דעת הזהר שאמר בהאי אילתא דעולתא כד אזיל אהדר אנפוי לאתר דנפיק וכו׳ אמנם כיון שלא מצאתי צורה זו בשום ספר אע״פ שסברה נכונה היא הכי מבטל את דעתי · והכלל העולה שצורת הנון המנוזרת האמתית היא להפוך כל הנון לאחור כזה ג כי כן מורה לשון הזהר כאמור מיהו מי שהופך לאחור רגל הנון בלבד כזה ך לא משתבש הואיל ומנהג זה משמש ובא ביד הסופרים אשר מעולם ויש ליישבו עם כלל נוסח הזהר כי כמו שבתחלה כביכול השכינה הלכה עם הארון הנוסע לפני ישראל ואח״כ לאהבתה בניה החזירה פניה לאחור כך זו הנון בתחלה התחיל הסופר לכתבה כסדרה לפנים ואח״כ הפך לאחור ופירוש מנוזר מלשון נזורו אחור וכבר הארכתי בזה מה שיש בו די · יא

אמר מנחם חושב הייתי כי שטו העם הקוראים שטו העם מלרע ובכלו שכיון שאין שרשו שטה אלא שוט צריך לקראו מלעיל כמו קמו שבו · והתלשא קטנה שבסוף המלה איננה מכרע׳ לקראו מלרע כי כן דרכה לבא בסוף

במלה לעולם ואפי׳ כשהמלה מלעיל כמו ויכר ה׳ אלהים : ויבן ה׳ אלהים את הצלע · ורד״ק לא מנה מלת שנו במכלול דף לה׳ עם אותם המעטים שבאו מלרע אך בספר פתח דברי דף פ׳ מצאתי כי שנו הטעם מלרע ע״ד הזרות וכן כתב האפודי פרק י״ו ועדיין אני אומר אם קבלה נקבל ודאי ואם לאו איני רואה להם על מה שיסמוכו דלא דמי מלה זו למלת וסרו הצפרדעים דהתם נמצא בספרים טעם בריש שא״לו היה מלעיל היה אפשר להיות בס״וך אבל הכא אף אם שנו מלעיל אי אפשר לבא תלשא אלא בשנו וש״ה כתוב כאן לשאול שתו וכתב בעל לוית חן בשער מן המאמר הרביעי שהוא מלעיל וגם אני מצאתי כן במסרה כתיבת יד וכמו שאין לחוש לזרקא שבסיף שתו כך אפשר שאין לחוש לתלשא שבסוף שנו · ומיהו כאן לשאול שתו אם הוא מלעיל או לא בע״ע עדיין ובמקומו יתבאר בע״ה · ענות הגימל רפה · הרעת בפשט האחרון לבד : אספה בלג״ע בס״ם · עד דאשר בשופר הפוך : זה בדגש · דברי הדלת רפה · אלדד הדלת דגושה · סביבות מצאתי כתוב בס״ם המאירי ז״ל שהוא חסר ואו ואני ראיתי בספרו כלו מלא וכן השני וכן עיקר כי כן הם בכל הספרים וכן כתב הרמ״ה ז״ל וכנ׳ קדמונים מצאתים תם ואו· השלו השליו קרי והאל בלא קדמא : יב הכשית השין רפה : ענו ענין קרי · אדבר הבית בסגול: בשרו הבית רפה : אמר מכאם מצאתי כתוב כך ברוב הספרים המדוייקי׳ במנא ואחר תאסף בואו והקמתי פירש אחר וכן ראיתי בספר מוגה בגרד הואו ע״כ · והרמ״ה ז״ל לא כתב על זה כלום · ואני בדקתי בעשר ספרי׳ כתיבת יד ומצאתי ואחר בואו וקשיא ליה לדאמרי׳ ברביעי מנדרים עטור סופרי׳ הלכה למשה מסיני כגון אחר תעבורו אחר תלך אחר תאסף וכו׳ ופי׳ הר״אש ז״ל עטור לשון הסרה דבכל הני אחר היו ראויים בוו והוסר מהם הואו · ועל דרך זה פי׳ הערוך בערך עטר · גם רד״ק בריש ספר עטסופר פירש כן וגם כת׳ בהדיא כי אחר תאסף בלא ואו · וכל״עד דלא קשיא ולא מידי דמי סברת על האי ואחר תאסף דכתי׳ במרים קאמרי לא על אחר תאסף אל עמיך דכתיב במשה הוא דקאמרי לחם׳ ואו : וזה התירוץ אכלי אמת גמור ופשוט בלי ספק כלל ולא נמצא בגמרא ולא במפרשי׳ שום גלוי או רמז שיראה ממנו היות הכוונה שם על זה ואחר תאסף הכתוב במרי׳ זולתי הר״ן ז״ל שכתב שם הי״לל תסגר שבעת ימים ותאסף וכו׳ וכבודו במקומו מונח אבל שיטפיה לא דק ובכדבר הזה אין שומעין לו לאפוקי פלוגתא ולמיפסל כלהו ס״ת דכתיב בהו ואחר תאסף בואו אך כיון שבכל ס״ם ואשכנז וקטלוניא כתי׳ זה ואחר בואו הכי נקיטינן · ולא עוד אלא אפי׳ היה נראה מן הגמרא שהכוונה שם על זה ואחר תאסף דמרים לא היה לנו להניח ולהסיר הואו אלא לומר שעיקר הפירוש כה הוא כמו שפירשו שם רש״י והר״ן ז״ל ואע״פ שסלשה פירושים מחולפים הם בהא מיהא סלשתם שוים לומר שאין כונת המאמר שיהיו כל אלו אחר בלא ואו · והדברים קל וחומר אם באת להוגד הוגד המוזכר שם שאין בו דרך לתרץ ולהמלט ע״י פירושים עכ״ז כתב הר״ן מיהו בספרים שלנו כתי׳ וקרי וכו׳ ולא חששו לדברי הגמרא ע״א כ״ו כזה ואחר תאסף שאפשר להמלט ע״י פירושים שלא היה לנו לחוש ולהסיר הואו ומה גם עתה שמה שנראה היותו אמת הוא כמו שתירצתי שלא אמרו בגמרא אלא על אחר תאסף אל עמיך הכתוב במשה · ואחרי שכתבתי כל זה בהגיהי פרשת מטות מצאתי בספרי׳ מוגהי׳ על אחר תאסף אל עמיך כתוב בחוץ עיטור סופרים· והנה בא האות והמופת על אמתת תירוצי · גם במסרת הדפוס בפרשה זו בדף ק״ם סוף עמוד ב׳ כתוב בהדיא כמו שכתבתי ·

שלח לך

פתוחה · יג כון רפה וכן חבריו : גד רפה · גאואל דגש · בכנב הכי׳ דגושה· אם דבמבצרים במאריך לא במקף · השמנה השין דגושה · היש במקף לא בקדמא בס״ם · והתחזקתם הזין דגושה · חברון מלא ואו · אחימן בקצת ספרים המם בקמץ · ויהס אין הסמך רבתי בס״ם והתימה על המדפים שהוא עצמו כתב בפסוק סוף דבר הכל נשמע ל׳ כותים סמך רבתי · יד אלהם חסר יוד : הזאת הזין דגושה · טוב בתרין טעמין · לרגום הגימל דגושה : לא במקף · יוד יגדל רבתא ולא כל כך כמו שעשה המדפים שהם יוד יותר גדולה מדלת אלא גדולה מעט משאר יודין · סלח נבס״ם בגעיא בלמד לא בסמך · כבוד במקף · ויכתו הסמך דגושה : מצאני המם בשוא והכון

בפתח : ותרשנה חסר יוד · יפלו הפא דגושה · בשאתי גם בשין פשט · ויהושע בתקון חכמי ההר במנא חסר ואו בין ה״א לשין ושבוש הוא · כון רפה · במדבר המם דגושה · בן יפנה הבית והכון דגושות : תכנפו התיו דגושה והכון בשופר ישר · ולא במקף · החרמה החית בקמץ לבד · טו · כיאח בפשט האחרון לבד : המקריב המם דגושה · כן להבקר במקף · היין כאה לא בחית · ככבשים הביתין רפויי׳ במספר המם דגושה · אשה השין בגרי · הגר הגימל דגושה וכן חבריו · עולם מצאתי כתו׳ בס״ם המאירי ז״ל שהוא חסר ובכל הספרים במנא מלא וכ״ב הרמ״ה ז״ל וכן עקר · וכמ״ אני במאירי · אבל מצאתי שם שכתב לדרתיכם כלו חסר משמע שר״ל שחסר גם היוד מלאה כתב חסר ב׳ ואוין במכהנו בחבירו ושבוש הוא : ערסתכם אין בו יוד : ערסתיכם השני חסר יוד קדמא · לדרתיכם טרחא בריש · וכי בשופר ישר · תשגו בזקף קטן : את בשופר ישר לא במקף · לחטאת הטית דגושה · שגגתםהגימל בשוא לבד · ביד היוד בקמץ : הגר הגימל דגושה · כי בשופר הפוך דבר במקף והדלת רפה · עונה לא מפיק הא בה מפיק הא · רגום מלא ואו והתימה על המדפים שהוא עצמו כתב בסוף פרשת אמור רגום כולהון מלאין · וירגמו הגימל דגושה · להיות מצאתי כתוב בס״ם המאירי ז״ל שהוא חסר ובכל הספרים במנא מלא וכ״ב הרמ״ה ז״ל וכן עיקר · וכן מצאתי אני במאירי :

קרח

פתוחה · יז קהת הקוף בשוא לבד : ואל במקף לא בשופר ישר · אם בלא פסק · עליהן בפסק · מכם הכף דגושה · הבדיל הדלת דגושה : בני הבית רפה · הביאתנו הסא בשוא פתח · ותתן בלא קדמא · בעלה העין בשוא פתח : ואבלה הלמד בסגול : ועל בלא מקף בל במקף · העדה לאמר אזלא כדלת : לתן הדלת דגושה : האדם יפקד שופר ישר בהא · וכל אשר בשין מאריך לא דרגא : יז הקריבם מלא יוד · השרפים השין דגושה · למען התלשא ברישו וכעד״נו שופר ישר בכף · ממחרת מם שניה בלא שופר בס״ם · המחתה המם דגושה · הכנף נעיא בכון · והמגפה הגימל דגושה : חנן בלא מקף והנדי בגרי · ויאמר ה׳ אל משה השב פתוחה : תלונתם הכון דגושה : יח לך כתתים הטעם בראש הכף לא בסופו · הקדשים הקוף בשוא קמץ : קרבנם הקוף בקמץ לבד · אשמם בפשט אשר בלא תרין חוטרין · יהיה לך הלמד דגושה : לחק החית בקמץ לבד וכן חברו : בערכך הכיף דגוש· גרם הגימל דגושה : או בכור הבית רפה : אמר מכאם ברית מלח עולם הוא בכל ס״ם כתוב הוא בואו ונקוד בחירק ואין להם בזה ספק כלל וכמ״ גם בספרי אשכנזי׳ · ובספר מדויק מסור עליו כל אוריתא כתיב כן בר מן י״א דכתיבו יוד ע״כ · וגם זאת אומרת שהוא נקוד בחירק · ואולם ראיתי מסתפקים בזה לפי שמצאו במסרת הדפוס בפרש׳ תבוא כל דסמיך לברית היא במ״א ברית מלח עולם הוא ע״כ · ואני בדקתי בספרים כתיבת יד ומצאתי באחד מספרי האשכנזי׳ שכן להפך ממש כל דסמיך לברית הוא בר מן דין היא ע״כ · ולזה שומעין שאמר כהלכה וכן כתבו בעל יאיר כתיב היא ביוד: ועוד אני אומר שזו איכה מסרה כלל ולכן לא במצאה בס״ם כלל ומי שכתבה טעה טעות מפורסם כי איך יאמ׳ כל דסמיך לברית דמשמע שיש מהם רבים זולת זה והלא אין גם אחד ואם לא תאמין לך ובדוק ביאיר כתיב בשרש ברת · ועוד אני אומר כי לעולם ברית הוא לשון נקבה ככתוב והותה בריתי בבשרכם בריתי היתה אתו ואני זאת בריתי ובריתי באמנת לו וזולתם הילכך נקיטינן שהוא נקוד בחירק · עוד מצאתי בספרי אשכנז מסרה אחרת בזה הלשון כל מלח הוא בר מן דין היא ע״כ · ואולם כמה שהעיד שזה קרי היא בחירק בקבל עדותו כיון שספקים לאמת אבל במה שאמר כל מלח הוא לא אמר כלום כי אין גם אחד לא הוא ולא היא ומשבשתא היא · את מעשר העין בשוא לבד : במתי בתיו ראשונה בעיא : כי בס״ם במקף לא בשופר · הגרן הגימל דגושה · כתבואת התוין רפות ·

חקת

פתוחה · יט יו׳ בזקף קטן · ישראל ברביע : אין במקף : סערב דוהיתם הרים בסגול : השלישי שביעם בתביר · או במת הבית רפה · הכפסות הכון דגושה · סכרה הדלת דגושה : כ העדה בקו אזלא לא גרים · העליתנו הסא בסגול : לאמר הלמד דגושה : הסלע הסמך דגושה : ויקח הקוף דגושה · בני הבית דגושה והכון בגרי : וינאצו חסר יוד · גבולך הגימל רפה : בא הכנב

בגימל רפה׳ דרך הדלת דגושה : שזה הזיין דגושה׳ את דהכחשים ביתוב לא בקמץ והאלף בצרי׳
מנבל הגימל דגושה׳ **אמר** מנחם כתב רד״ק מצאתי בספרים מדויקים את והב מלה אחת התיו
בקודה בשוא עכ״ל והרמ״ה ז״ל לא הביא בספרו מלה זו ׳ ואני מצאתי בכל ס״ם ואשכנז את לבד והב לבד
בקמץ ביניהם והתיו בלי נקוד וכן בקדמונים גם מצאתי כתוב בהדיא שתי תיבות כתוב בספר עזרא
גם מדברי רש״י ורמב״ן ורבי׳ בחיי ז״ל ושאר מפרשי׳ נראה כי והב מלה בפני עצמה ואפי׳ רד״ק עצמו כתב
כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת ולכן לא סמך על מה שמצא אך כתבה בשרש ואו׳ ויש לי
ראיה גמורה מהמסרה שהם ב׳ מלין כי תמצא במסר׳ רבתא בערך את אלפא ביתא את ולית מנהון ואת
וחד מניהו את והב אלמא תרי מלי נינהו וכן העידו חכמי בורגוש שמצאום שתי תיבות בספר הרמ״ה ז״ל :
גם מדברי רז״ל נראה שהם ב׳ מלין דגרסינן בריש פרק הרואה תנא את והב בסופה שני מצורעים היו
שהיו מהלכין בסוף מחנה ישראל וכו׳ ע״ש עד כי אתו את והב חזו דמא דנפיק מביני טורי וכו׳ ונראה
לי לומר לפי זה כי שם האחד את ושם השני הב והואו לשמוש ופיתה ראויה בשוא אך להיות הב מלה
זעירא ננקדה בקמץ כמו אתה והם ואהרן׳ גם מספר הזהר פר׳ בשלח פסוק ה׳ איש מלחמה מוכח כי
והב מלה לבדה וכן עיקר׳ וגם לפי זה כ״לל כי הואו שמושית שהרי פירשוהו מענין לעלוקה שתי בנות
הב הב והנה הואו במקום הב הראשון כמי שאומר תן ותן וחוזר ותן : ואשד האלף בסגול בס״ם וכ״כ רד״ק
בשרשו : אז ישיר סתומה׳ הניא בדגש׳ וישלח ישראל פתוחה : בגבולו בגבולתא לא בפשט : סיחן
את כל עמו חסר ואו והמדפיס לא השמיע לאזניו מה שכתב הוא עצמו במסרה בסמוך׳ אשר נקוד על
ריש׳ וכן כתב המאירי ז״ל בחלק הראשון מהמאמר השני אלא שבפרשה זו סתר דבריו וכתב כלו נקוד
ושבוש הוא אולי טעות סופר הוא לרגל הגימל דגושה : וילכדו הכף דגושה : אמרו בזוהר תרין אותו
איכון באוריתא מלאין בתרי ווין אל תירא אותו עד דרש אחיך אותו אך בכל הספרים חדשים גם ישנים
כלם חסרים בתורה גם במסרה רבתא במערכת אות האלף קרוב לסופו מוכח כ״ד אותו מלאין ואין גם
אחד מן התורה במכיכם גם הרמ״ה ז״ל כתב אתו כולהון חסרין באורית׳ וכן כתב המאירי ז״ל וכן עיקר׳

כב **בלק** **אמר** מנחם לכו חזו מפעלות יי׳ אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות
בענין בן בעור כהער כל אדם מדעת המדפים הדפים בעור דוישלח מלאכי׳
חסר ואו ומסר עליו ה׳ חסרים וזה שקר גמור כי אין שחסרים יותר מג׳ וכפי האמת אינם אלא ב׳ כמו
שאכתוב והמדפים עצמו סתר דבריו אלה לקמן ומסר על בנו בער ב׳ חסרין׳ ובפרש׳ וישלח על בלע
בן בעור מסר המדפים ב׳ בתורה שם גבר מלאין וגם זה שקר גמור כי אין המלאים פחות מג׳ וכפי
האמת הם ד׳ כמו שאכתוב והמדפים עצמו הדפים מהם ג׳ מלאים דוישלח׳ דמטות׳ דכיתבא׳ ובספרי׳
כתיבת יד מצאתי ד׳ בעור מלאים דוישלח׳ דבלק קדמא׳ דמטות׳ דכי תצא׳ ועל זה מסכימים כל
הספרים ר״ל בכתיבתם אלא שבמסרותיהם הם משתנים יש שלא מסר עליהם מאומה ויש שמסר עליהם
ג׳ מלאין בתורה וכמ״ש גם בהללי ובקדמון אחד ונמצא המסרה מכחיש הספר׳ ויש שמסר על בנו בער ג׳
חסרי׳ וגם זה מכחיש הספר שהרי אין בתורה רק ששה בעור וכיון שכתוב בספר ד׳ הנז׳ מלאים לא נשא׳
אלא ב׳ חס׳ ׳ ובאחד מהמוגהים מצאתי כתוב בעור קדמאה דבלק חסר מסכים למסרה שאומרת ג׳
מ״ל בתורה אלא שגם זה נמצא שקרן שמסר על בנו בער ב׳ חסרים והי״לל ג׳ חסרים ושלשתם דבלק׳
ומיהו גם המאירי ז״ל כתב כי בעור קדמאה דבלק חסר׳ וכ״מ במגרייס וכן בתקן בקדמון א׳ ׳אחרי כן
קראתי למאהבי המה רמוני כי חשבתי לסמוך על הרמ״ה ז״ל ומצאתי שגם הוא לא דק במקום הזה וכתב
דברים סותרים זה את זה וז״ל בלע בן בעור מלא ואו כתיב ומסיר עליה ג׳ מ״ל בסם גבר וסי׳ בלע בן
בעור׳ בן בעור דוישלח מלאכים׳ בעור דהרגו בחרב׳ אילין מלאין ואינו ושאר חסרין כללא דמלתא
כל בן בעור מלא כל בנו בער חסר וסימניך מקום שיפה כח הבן הורע כח האב מקום שהורע כח הבן
יפה כח האב עכ״ל׳ הא גופה קשיא אמרת אילין ג׳ מלאין ושאר חסרין אלמא בן בעור דעל דבר אשר
לא קדמו אתכם בלחם חסר ואו הוא ואמת סיפא כל בן בעור מלא אלמא האי נמי מלא הוא׳ ויהי כאשר

לא יכולתי לסמוך על הרמ״ה ז״ל בזה והוכרחתי לסמוך על חקירתי הסכמתי לאמ׳ כי בעור קדמאה דבלק
וגם בעור דכי תצא מלאים הם הואיל וכך מצאתי בעשרה ספרים כתיבת יד ואין צריך לומר דוישלח
ודמטות ונמצא לפי זה ד׳ בעור מלאים בתורה ואף על פי שלא מצאתי שום מסרה אומרת בעור ד׳ מלאין
בתורה ואדרבה מצאתי מסרות רבות אומרות ג׳ מ״ל בתו׳ מ״מ הרי מצאתי ג׳ מסרות אומרות בער ב׳ חסר
בתו׳ מכלל שהארבעה הנשארים מלאים ואי קשיא לך מסרות דאמרי ג׳ מלאין תרין ואימא הכי הכא׳
בעור דבלעם קא חשבי דבלע לא חשבי ואע״ג דמסרה דכתב הרמ״ה חשיב דבלע ההיא משבשתא היא
ואיהו לא חש למידק אבתרה דסמך אכללא דמלתא וכו דאמר בסיפא ועל כרחך אית לך למימר הכי
כי היכי דלא תיקשי להרמ״ה מדידיה אדידיה והכי נמי מסתברא דהא הכא לא אשכחית בכלהו מסרות
דאמרי ג׳ מלאין בתורה אפי׳ חדא מניהו דלימא כמה דכתב הרמ״ה דליחשיב דבלע אלא כלהו אמרי ג׳
מ״ל בתו׳ ולא מסיימי׳ וחדא אמרה בהדיא הכי ג׳ מ״ל בתורה קדמאה דבלק׳ דמטות׳ דכי תצא׳ ע״כ׳
ואילו דבלע לא חשיב שמע מינה כדכתיבנא דמסרה דאמרה ג׳ מ״ל בתו׳ בענינא דבלעם דוקא קאמר
וספריא דלא ידעו האי הוא דאשתבוש׳ מסקנא דמלתא בער תרין חסרין ותרוייהו בנו בער דבלק
ושארא כלהו מלאין בין בתורה בין בנביאין בין בכתובים׳ וכן כתב בעל ספר שמן ששון׳ לו לאמר
הלמדין רפות וכן ממלי׳ עבדי הדלת רפה׳ ויעמד השני חסר ואו : הכיתני התיו בקמץ בס״ם : ויקד
הקוף דגושה׳ לי בדגש׳ כג בנה מלעיל כי הבא בגעיא׳ יקרה בקצת ספרים הריש בצרי : לי בדגש׳
אקב בדגש : קבה הקוף רפה׳ ישכן חסר ואו׳ בלק השני הבית דגושה׳ אשר דמרלכו בשופר ישר לא
במקף : ויקר הקוף דגושה׳ עלתו שופר ישר בעין׳ ושמע השין בשוא פתח׳ ויכזב הזיין דגושה׳ גם
בדגש׳ תקבנו הקוף בשוא קמץ׳ גם בדגש׳ לא בדגש׳ ויקח הקוף דגושה׳ בנו הבית דגושה :
כד מה טבו צריך להיות בראש הדף כי זוהי מה של כ״ח שמו׳ וא׳ בזקף קטן׳ ממכרים הריש בפתח :
ברוך הבית רפה : וינשא ביוד׳ כבד הבית בצרי׳ גם בדגש׳ הוה בדגש : שמע בפשט האחרון
לכל : שריד בלא פור גדול : וענו לאשור בלא מקף : כה ויאמר ה׳ אל משה אין בו פיסקא׳ והכה
בדגש׳ הקבה הקוף והבית דגושות׳ המגפה הגימל דגושה :

פינחס פתוחה : **אמר** מנחם אמרו בזוהר כי פינחס כאן ביוד זעירא וז״ל בגין דקני פינחס על
ברית אתרשים בשמיה הכא את דא פינחס יוד זעירא איהי יוד דאיהי ברית ודאי דנפיק
מגו יוד עלאה קדישא וכו׳ ׳ עוד שם פינחס בן אלעזר באת יוד זעירא בגין דתרין שפא ביתין רשימין
אלפא ביתא דאתוון רברבן ושפא ביתא דאתוון זעירין אתוון רברבן איכון דעלמא דאתי ואתוון זעירין
איכון דעלמא תתאה ברית קיימא קדישא כיון דקני פינחס על ברית דא אתוסף ביה יוד זעירא רזא
דברית דא וכו׳ ׳ ובפר׳ אחרי מות יוד זעירא ביני אתוון דפינחס דהא יוד כליל תרי כחדא וווד דפינחס
לא אתיהיב ביה לחברא אתוון אלא בשעתא דקני לקב״ה ויקם מתוך העדה ויקח רומח וגו׳ הכא אתקין
עקימא דקדמיתא בדין אתיהיב יוד בשמיה לחברא אתוון כחדא וכנ״ל אתיהיב יוד בשמיה זעירא דהא
מאתוון זעירן סיא לאחזאה דהא אתתקן מה דאתעקם בקדמית׳ והא אשלימת עמיה ע״כ׳ אך בכל
הספרים והמסרות אין שום זכר או רמז שיהיה היוד הזאת זעירא ואדרבה נמצא בהם ראיה על כי איכה
זעירא שהרי רובם אומרים בפסוק נור ילדך תש״י לית כותיה יוד זעירא׳ ומיהו אילו הייתי כותב ספר
תורה הייתי כותב היוד הזאת זעירא כדברי הזוהר ואף על פי שאינני חושש לדרש כשחולק על מציאות
הספרים והמסרות זה דוקא בענין מלא וחסר וזה לפי שרז״ל עצמם הודיעונו ברעיא מהימנא בפרש׳ וז
על פסוק ויהי ביום כלות משה שלפעמים כדרש יאמרו על המלא חסר כתיב ועל החסר מלא כתי׳ אבל
בענין צורת האותיות לא כן אנכי עמדי להיכא דאתמר אתמר והיכא דלא אתמר לא אתמר והכו דלא
לוסיף עלה ואדרבה בענין צורת האותיות אין לנו אלא דברי המדרשים : עוד יש בדברי הזוהר הא׳
דבר אחר מתמיה דמשמע כי פה בלבד פינחס מלא יוד ובכל הספרי׳ והמסרות נמצא פינחס בכל התורה
מלא גם הרמ״ה ז״ל כתב ותלד לו את פינחס מלא יוד כתיב וכל אוריתא דכותיה מלא עכ״ל וכן עיקר׳

יש לומר כי גם הזוהר מודה שפינחס בכל התורה מלא אך לפי שטרם יקרא היה בו יוד ככל שאר הוידין ואז לא היה רמז כלל לשום קדושה או גדולה דכמה שמות ביוד איכא בפוקא וגם במסורא יש יוד ואחר שקרא כשתבא להיות היוד זעירא הרומז לצדיקו של עולם שייך לומ׳ אתוסף ביה כי ודאי זה רמז שנתוסף בו מעלה וקדושה וזוכה לאותה מדה · ושעד על דברי כי בלשון הראשון אמרו אתרשים בשמיה הכא יוד זעירא ולא אמרו אתוסף שמע מינה שיכוונו קא דרשי לא תוספת ואתוסף שאמרו בלשון השני תפתר בדפריסות · וכן ופורשו הדברים שבספר׳ אחרי מות אחר שבש״ל מאי יוד לסברא אתוון דקאמ׳ אדרבה מחוברים היו האותיות ונפרדו ע״י היוד כי קודם היה פנחס ב׳ תנועות כי היה נקרא בחטפות הנון ובבא היוד נעשה פינחס תנועה ויתד וכאילו נחלק לשתי תיבות פי נחס כי עם היוד נעשה פי תנועה גדולה וצריך להאריך ולהפסיק בה מעט ולהביע הנון שאחריה · הא אין כוונת הדברים אלא לסוד ולרמוז שעתה בשתבית היוד לזעירא הרומזת ליסוד עולם דאחיד בשמיא ובארעא ואין חבור אלא על ידו והנה בפינחס בא יוד זעירא על הנון ואם תבין מ״ש בזוהר דבראשי׳ על הכל׳ שצורתה ב ואתיא י׳ דשמא קדישא ורכיב עלה ואתאחד בה תבין זה גם ידעת כי מילה בגי׳ פה והנה בכנסה יוד זעירא בין פה לנון והו חבורא דאתוון · ויש כאן קושיא חזקה לכאורה שארז״ל בזוהר דבראשית כי אדם קרא שם בנו שת ולא אדכר ביה יוד למהוי שית בנין דעבר על ברית דאתרמיז באת יוד וכו׳ ע״ש כי אני שניתי הלשון לקצר · ואם הוא כמו שכתבתי שדוקא יוד זעירא רומזת ליסוד עולם אבל היוד הכתוב׳ כמנהגה לא למה נמנע אדם מקרוא שם בנו שית ויקראנו שית ביוד בלתי זעירא ושפיר דמי · תשובתי לעולם אימא לך שדוקא יוד זעירא רומזת ליסוד וכמ״ש רז״ל בזה המאמ׳ עצמו ברית אתרמיז באת יוד זעירא עיקרא ויסודא דעלמא וכו׳ וא״ע שבדפוס כתוב ברית אתרמיז באת יוד את זעירא וכו׳ ומשמע באת יוד שהיא האות הקטנה מכל האותיות · בזוהר כתיבת יד אין שם את בין יוד לזעירא · וכי תימא ולמה בסמוך על הזוהר שמכאת יותר מזוהר הדפוס שתי תשובות בדבר חדא שאם כאמר דמכאן משמע שגם היוד הבלתי זעירא רומזת לצדיק כמכא זה חולק על מ״ש בפינחס יוד זעירא רזא דברית ומשמע דוקא הזעירא · ועוד א״כ את זעיר דקאמ׳ למה לי לימא ברית אתרמיז באת יוד ואנא ידענא שהיא הקטנה שבאותיות אלא ודאי הגירסא פה היא ברית אתרמיז באת יוד זעירא ודקשיא לן אם כן יקראנו שית ביוד בלתי זעירא · תשובה לא נמנע אדם מלקראו שית ביוד בלתי זעירא לסבת הוראת היוד כי היא איננה רומזת ליסוד כאמור אך נמנע מזה לסבת הוראת המלה עליו כי שית ביוד הוא אחד משמות היסוד ככתוב בזה המאמר שית דמניה בנדין ונפקין ברכאן לעלמ׳ ועליה אתברי עלמא וכו׳ ולכך דקדקו בסוף המאמר ואמרו ולא אדכר ביה יוד למהוי שית בנין דעבר עליה פי׳ עבר על שית ואיך יקראנו בשמו ממש · ואילו היה הגורס פה היוד הו״ל ולא אדכר ביה יוד ותו לא למהוי שית דקאמ׳ למה לי אטו לא ידענא דכי עייל יוד בין שין לתיו הוי שית אלא ודאי הגורס פה הוא מלת שית לא היוד שבו · ואת כיון שהיוד לא מעלה ולא מוריד כאן למה הוצרכו בזה המאמ׳ לומ׳ הא׳ ברית אתרמיז באת יוד וכו׳ · תשוב׳ יש דברים שיש להם סבה עצמית וגדולה וגם עניין אחר שהוא חצי סבה או קרוב לסבה ומצרפים אותו לסבה החזקה ואומרים מצורף לזה כך וכך ושאלו לאחד מהו היותר דומה לירח אמר חצי הירח וככה כן הדבר הזה אע״פ שהיוד הבלתי זעירא איננה היוד זעירא ממש מ״מ היא דומה לה במאד מאד : אמר מנחם המדפים הדפים ואו דאת בריתי שלום זעירא גם מסר עליו ואו זעירא והיא חד מאלפא ביתא דאותיות קטנות וגם בריש מסרה רבתא כתב כן וטעות הוא בידו כי לא נמצא כן בספרים כתיבת יד ואף לא במסורותיהם ואף על פי שגם בספרים כתיבת יד טעו שעשו זאת הואו כשאר הווים שבתורה והיה צריך לעשותה קטיעא כדבעינן למימר לקמן מכל מקום דכולי עלמא מיהת איננה זעירא · ובאחד מחשובי ס״ת המונחים מצאתי ואו זו קטיעא וכן צריך דגרסינן בשלישי מקדושין דף ס״ו ומייתי לה בעין יעקב ובילקוט בעל מום דעבודתו פסולה מנלן אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן ואו דשלום קטיעא היא עד כאן · וראיתי לרבינו בחיי

ז״ל

ז״ל שאחר שכתב שע״ל דרך המדרש ואו דשלום קטיעא כמ״ש רז״ל בקדושין אמר וכן מצינו במסורת ואו דשלום זעירא ותמהני עליו שהרי לא נמצא בספרים ובמסורות ואו זו זעירא ואם הוא מצא כן בנוסחא משובשת שנזדמנה לו כמו שנזדמנה למדפים איך אמר על זה וכן כאילו הוא דבר אחד עם מ״ש רז״ל בקדושין והלא אינם אלא ב׳ ענינים משונים זה מזה כי ואו זעירא איננה משונה בצורתה אלא בשיעור גודלה אך ואו קטיעא הפך זה כי אין השנוי בשיעור גדלה אלא בצורתה · ותואר הואו קטיעא כתב הרמ״ה כמאן דקטיעה בפלגי׳ אבל צריך אני לפרש לך לפי שעם פירושו זה עדיין יש לרוא׳ להסתפק הרבה כי חתכוהו בחציו אפשר שיובן באחד משני פנים או חתכוהו בחציו ולא נשאר שם אלא החצי או חתכוהו בחציו ועדין שני החצאים שם ואם תאמר שהפירוש הוא חתכוהו בחציו ולא נשאר שם אלא החצי עדיין יש לשאול העליון חסר או התחתון אם תאמר העליון חסר והלא החצי התחתון שריטה בעלמא הוא ואין לקראו בשם אות כלל ועוד כי החצי התחתון של הואו אי אפשר לומר עליו שהוא חלק מהואו לפי שאין הבדל בינו ובין החצי התחתון של הדלת וההא והזין והחית והריש והתיו ואם באת לקרותו ואו קטיעא אני אומר איננו אלא זין קטיעא או דלת קטיעא · ואם תאמר שהתחתון חסר עדיין יש לשאול איך חתכו ואו זו אם תאמר שחתכוה באלכסון עד שנשאר סופה דק א״כ יוד ממש היא זו ואין עליה שם ואו · ואם תאמר שחתכוה ביושר וכגון שמעיקרא לא כתב אלא חצי ואו דלאו בשופטני עסקינן שיכתוב ואו שלימה ואינו צריך אלא לחציה וחוזר וגורד חציה עדיין יקשה שהיה לרז״ל לקרותה חצי ואו לא ואו קטיעא דומה לאותה ששנינו בחגיגה אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן בתחלה ונתעוות ככה אין קורין חתוכה אלא למי שהיתה שלמה ונחתכה אלא ודאי ואו קטיעא היא ששני החצאים שם וכיצד עושים כותב ראש הואו כדרכו ומושך הקולמוס מעט למטה באלכסון לשמאלו ופוסק וזהו החלק העליון ושוא כעין יוד ממש ואח״כ משלים עליה אורך הואו ולא יגע בחלק העליון ונמצא כשתסתכל בשני החלקים יחד היא ואו ממש אלא שחתוכה באמצעה והיינו שהקשו בגמרא והא שלום כתיב · וכשתביט לחלק העליון לבד היא יוד ממש כזה ך ולא מלבי אני בודה תמונה זו אך ככה ראיתי תמונה לנגד עיני בספר תמונה הכנ׳ · ובזה יתיישב מה שתמצא בפירוש התור׳ המיוחס לרבינו שמשון ז״ל ואני אומ׳ שלא חברו אלא בנו כי כתוב בו בפר׳ בלק פסוק לכה איעצך מפי אבא מרי רבינו שמשון ע״ה פיר׳ לשון רמז כמו איעצה עליך עיני כלומר אגיד לך ברמז העתידות וכו׳ ואיך שיהיה כתוב שם בפסוק לכן אמור וגו׳ שלים כתיב י׳ קרי ב׳ יה שלם י׳ כלומר שלם לו הקב״ה שכרו והראהו י׳ נסים בו ביום וכו׳ ולכאורה קשה מאד כי זה לא נראה ולא נשמע שיהיה שלום כתו׳ ביוד אבל הענין כמו שכתבתי שצריך לחתוך ואו זו באלכסון עד שיהיה חציה העליון יוד ממש ומי שיעלים עיניו מחציה התחתון יהיה לנגד עיניו שלים ביוד ובזה ברמז היטב שעבודת בעל מום פסולה כי הפך בעל מום הוא תמים כתרגומו שלים וכאילו אמ׳ הש״י הנני נותן לו את בריתי תמים פי׳ כשהוא תמים ונראה שזהו בעצמו מדרש הגמרא ואם תרצה לומר שזה מדרש אחר שניהם כאחד טובים · ומיהו קשיא לי על מ״ש רבי׳ שמשון והראהו י׳ נסים בו ביום כי רז״ל במדרשיהם אמרו י״ב נסים נעשו לו בו ביום ויותר טוב היה לו לומר כי הואו חלוקה לשנים רמז לי״ב נסים שנעשו לו בו ביום כי ב׳ פעמים ו׳ הם י״ב · אלא שעכ״ז איני רואה ברמז הזה לא טעם ולא ריח כי הנסים ההם כבר נעשו בקנאו ומה טעם שיאמ׳ לו הש״י עתה אחריכן אני עשיתי לו נסים ומאי דהוה הוה או איך יאמ׳ הנני נותן על אשר כבר עשהו : ואחתום הדברים בדברים דומים לענייננו ואומר שגם הריטב״א ז״ל כתב על ההיא דקדושין וז״ל ואו דשלום קטיעא היא נראה פירושו שכרותה בנתים דאי לא הו״ל זעירתא היא ונפקא מינה לס״ת ויש להגיה כל הספרי׳ שכתוב כדרכו עכ״ל · ומעתה אשוב להגהותי כהנת הנון דגושה וכן קנא·ככי בלא מקף : אמות במאריך לא בזקף קטן : והמאירי ז״ל כתב שהו׳ חסר אך בכל הספרים הוא מלא וכן כתב הרמ״ה ז״ל ועיקר : לאמר הלמד דגושה והמם רפה · צררים הריש בשוא לבד · דבר השלישי במקף לא במאריך : בן ראובן בכור ישרא׳ טעה המדפים שעשה בו פיסקא כי בספרים כתיבת יד ובהרמ״בם ובמאירי אין זה ראש פרשה : הראובני הריש בלא שוא והיא בקראת

ובאו סורק ואלף נחה : פקדיהם הפא רפה · קרואי קריאי קרי ביוד בין ריש לאלף : ובני דקרח במקף לא במאריך · הזרחי הזין דגושה · לפוה הוא רפה בס״מ המדויקי׳ ובירושלמיים אך הרמ״ה ז״ל כתב שהוא בדגש וכ״כ רד״ק ז״ל בעט סופר שלו : לשוחם משפחת השוחמי כתב הרב המאירי ז״ל כלם חסרים · אך בכל הספרים כלם מלאי׳ וכן כתב הרמ״ה ז״ל וכן עיקר · ואח״כ בא לידי ספר המאירי ז״ל ומצאתי בו כלם מלאים · הגרשני הכין דגושה : הקהתי הקוף בשוא לבד · אביהוא הבית בחירק : כז ותקרבנה בנות לא בשני פשטין : צלפחד ברביע לא בזקף קטן : בן יוסף הבי׳ רפה · משה לאמר הלמד דגושה· בן השני גם הוא חסר יוד : ויאמר ה׳ אל משה קח לך את יהושע ונו׳ טעו המדפיס שעשה פה פיסקא ואמר שהיא פתוחה כי אין זה תחלת פרשה לא פתוחה ולא סתומה בכל הספרים גם הרמב״ם לא מנאו· לפני בפשט · ובתחה לא כתיב בסופו · כח רביעת טעו המדפיס במלה זו ב׳ טעיות גדולות שכתבו חסר יוד קדמא ומלא יוד בתרא והפוך הוא כי הוא מלא יוד קדמא וחסר יוד בתרא שעשו היוד רפה· וביום השבת פתוחה · תמימם התיו דגושה : ונסכה הסמך בשוא · חדשיכם החית בקמץ לבד · הוא בדגש · תמימם דפסח חסר יוד בתרא · בשבעתיכם טרחא בעין · ומנחתם דשבועות אין בו פיסקא כלל בכל הספרים וגם הרמב״ם ז״ל לא מנהו לראש פרשה לכן טעו המדפיס שעשה פה פיסקא ואמר שהיא סתומה · תמימם דשבועות חסר יוד בתרא · כט ליי׳ בזקף קטן · איל השופר ישר באלף·· תמימם דראש השנה חסר יוד בתרא · ומנחתם במם אולא ובתיו זקף קטן לא מאריך · עזים במאריך לא בתביר · בקר בתביר לא במאריך · ומנחתם בתיו זקף קטן לא מאריך · וחגתם הגימל דגושה · ועשרון דראשון של חג בקוץ על ואו בתרא : וכן כתב המאירי ז״ל בחלק הראשון מהמאמר השני אלא שבפרשה זו סתר דבריו וכתב כלו בקוץ ושבוש הוא אולי טעות סופר הוא : חטאת הטית דגושה · לאילם דוביום השני לאילם דיום שלישי אילם דיום רביעי שלשתם מלאין יוד קדמא וחסרין יוד בתרא והמדפי׳ היפך דברי אלהים חיים · וביום החמישי סתומה ·

מטות

פתוחה · ל לאסר האלף בשוא לבד · וקמו השני השופר בקוף · אתם בפסק ובתיו סופר ישר · אישה השין בקמץ · לא ואת מלכי מדין במקף לא בתלשא והאלף בסגול · הרגו הגימל רפה · מן הנשים בלא קדמא · אשר במאריך לא בטרחא · בזוו הזין בשוא לבד בס״מ : לב ומקנה רב פתוחה · ומקנה בפסק · ושבם בשין שמאלית · האחיכם משפט האלף להנקד בשוא פתח וכן מצאתי בספר מוגה וגם בדפוס פורטוגאל אך בכל שאר הספרים האלף בפתח לבד וכן כתב רד״ק בשרשו׳ וכן ראיתי בהללי ובירושלמיים : ומיהו לענין הקריאה אין לחוש כי היא נקרא׳ בפתח לבד אפי׳ למנקדים אותה בשוא פתח לפי שיש בה געיא והרי מלה זו דומה למלת המבלי אין קברים שכתב ר׳ יונה שהאל בפתח לבד ותמה עליו רד״ק אם שטעמהו הקריאה לפי שהיא נקראת בפתח לבד מפני הגעיא שבה עיין במכלול דף יו : הקנזי הקוף דגושה · מאחריו האלף בלא שופר · ויאמרו שופר ישר ביוד · בשמתנו אין בו יוד · כון רפה בעבר שעין בשוא פתח · ויורש כתב המאירי ז״ל בקנת תקונין מצאתי כתוב ויורש בשני יודין וקרי ויורש וכו׳ עכ״ל · ושבוש הוא כי לא נמנה במסר׳ רבת׳ באלפא ביתא מן מלין דכתיבין יוד באמצע תיבה וקריין ואו ודוק ויורש דוישלח משה לרגל את יעזר׳ בתי׳ בשני יודין אבל ויורש דהכ׳ בכל הספרי׳ הוא מלא ואו וכן כתב הרמ״ה ז״ל וכן עיק׳ · קנת הכין בקמץ · לה ההא רפה·

מסעי

פתוחה · לג יבאו בני הבית רפה · ובאילם מלא יוד קדמא וחסר יוד בתרא · היה האולא בהא ראשונה והוא מלעיל : בתרח סוף פסוק הוא · ביטבתה בית ראשונ׳ דגוש׳ והיוד בקמץ לבד וכן מיטבתה · שעברים בעין בשוא פתח · דבלתימה הדלת דגושה · והורשתם בשין ימנית · והרגו הריש בשוא לבד בס״מ · לד נגב בתביר · ים בקמץ · מנגב הנון דגושה · והיה והיו קרי· הגבול הגימל דגושה · הגבול דומתה ברוב ס״מ בזקף קטן · ים בקמץ וכן חברו · הראובני שהא בקמץ· לקחו נחלתם השני בס״מ בחית שופר ישר ובתיו רביע · ירחו היוד בשוא · אלה ביתיב לא בשופר ישר והלמד דגושה · בקי הקוף דגושה · עזן הזין דגושה · פדהאל כתבו בספרי׳ מדויקים הדלת בקמץ וכן

בדפוס פורטוגאל ולפי זה קריאת הדלת בקמץ חטוף כלמד צלפחד אך בשאר הספרים ובקדמונים הדלת בפתח ולכולי עלמא היא מלה חדא וכן אמרו במסרה בהדיא ודלא כדפוס פורטוגאל · לה בערבת בית ראשונה דגושה · ומגרש הגימל רפה · לאמר הלמד דגושה · והדפכו הדלת בשוא קמץ · גאל הגימל דגושה · הדם ברביע · בה השני ברביע · הקדש הקוף דגושה · את הדבר שופר ישר בהא · לו על ביתיב לא במקף ·

דברים

אלה בשופר ישר · אלהם חסר יוד · את ביתיב · ובכנב בית בתיב בסופו לא פא והמדפיס הוכה בשכורים ובכנף · אבותכם טעו המדפיס במלה זו שתי טעיות גדולות כי הדפיסו חסר ואו ומלא יוד והפוך הוא כי הוא מלא ואו וחסר יוד והתימה על המדפי׳ שהוא עצמו כתב בפו מסע׳ דף קפה ב׳ יו׳ אלהי אבותכם יוסף עליכם כן כתיב · ואשימם המדפיס הדפיסו חסר יוד גם באלה הדברים רבה א״ר ז״ל ואשמם כתיב גם רש״י ורבינו שמשון ובעל הטורים ז״ל כתבו בהדיא שהוא חסר יוד· אך הרמ״ה ז״ל כתב בכלהו נוסחי מלא יוד כתיב · וגם אני מצאתיו מלא יוד בכל ס״מ ואשכנזי ובמצריים ובירושלמיים והמסרה עליו ל׳ ומלא וכן עיקר ולזה הסכים המאירי ז״ל וכן עשה מעשה הרמ״ה כפי מה שהעידו עליו חכמי בורגוש · וכן כתב בעל ספר שמן ששון · והמפרשים שהזכרתי שכתבו שהוא חסר דבריהם לפי דרש הם והדרשות תדרשנה אך אין למדים המלא והחסר מן הדרש במקום שחולק על מציאות הספרים והמסרות : אנשים האלף בשוא פתח · לא במקף · אשר בלא תרין חוטרין · מכם בזקף קטן · ההיא ההוא כתיב בואו · אלהיך ההא בסגול · שנים בלא תרין חוטרין : דבר ויאמרו הדל׳ רפה · לתור לכם תביר בכף · דרך בה געיא בדלת · הרע הריש בקמץ · יבא השופר ביוד והוא מלעיל· חזק הזין דגושה · ותחגרו הגימל דגושה · תכנפו התיו דגושה · ב ויאמר ה׳ אלי לאמר סתומה · תתגרו השופר בריש והוא מלרע · תתגר הגימל בקמץ · ורב הואו בשוא בשני · ויהי כאשר הכף רפה · שעו הסמך דגושה בכל הספרים ולא ידעתי למה · ברגלי הבית רפה · הכל בזקף גדול · ג ההיא ההוא כתיב בואו וכן חברו שבסמוך · שרין בשין שמאלית וכן שניר · יקראו במקף לא במאריך · אשר במקף לא בשופר ופסק · ומקנהם בסגולתא ·

ואתחנן

ובגבורתך אין בו יוד והרב המאירי ז״ל כתב ובגבורתך חסר וו אחר הריש עכ״ל משמע שר״ל שהוא׳ מלא יוד ושבוש הוא כי בכל הספרי׳ הוא חסר גם היוד וכ״כ הרמ״ה ז״ל וכן עיקר · למעננכם המם רפה · ד לעשות כן בשין שופר ישר לא מאריך ומלת כן בזקף קטון לא בפשט אמר מנחם כך מצאתי בכל ס״מ ואשכנזי ולכאורה יראה שאין לחוש ובי אדרבה משמעת הדפוס מכוונת יותר כי כן דרך המקרא לבא קודם פשט ואחריו זקף קטן לכן תתה באתי להשכילך בינה ואתה עמוד והתבונן מפלאות אל וראה בעיניך טוב טעם ודעת בעל הטעמים כי לא אדם הוא אשר לא ידע להזהר · והנה אמת נכון הדבר כי כפי מנהג המקרא היה ראוי להיות מלת לעשו׳ במאריך ומלת כן בפשט אלא שראה נותן התורה ית׳ לשנות המנהג במקום הזה כי ראה שאם יכתוב לעשות במאריך כן בפשט כמשפט נפיק מינה חורבא רבא והיא ש״לא יהיה משמעות הדברים ופירושן שהחקים והמשפטים אשר צוה ה׳ את משה אמנם צוה בהם לעשו׳ כן בקרב הארץ הא בחוצה לארץ לא לכן התחכ׳ נותן התורה ית׳ ושם במלת כן זקף קטן שהוא טעם מפסיק כדי שיהיה משמעות הדברי׳ וכונתם החקים והמשפטים אשר צוה ה׳ לעשות כן סתם משמע בכל מקום תחת כל השמים · ואח״כ אמ׳ בקרב הארץ ונו׳ כי אם זוכה נעשה כן בקרב הארץ ואם לא זוכה נעשה כן בחוצה לארץ · ועל זה הדרך כתוב בסמוך חקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ ונו׳ אותם בזקף קטן · ואל תשיבני והלא גם הפשט נקרא טעם מפסיק כי אמנם נקר׳ טעם מפסיק לענין בג״ד כפ״ת דסמיך לאהו״י אבל אינכו מפסיק ענין כמו הזקף והאתנח ודומיהם · קראנו אין בו יוד · בדיקם חסר יוד בתרא · מלבנך הלמד דגוש׳ · ההיא ההוא כתיב בואו · פן תשחתון בס״מ האולא בתיו ראשונה לא בפ״א · ויוכלך חסר יוד׳ ועבמי המם רפה׳ העבדת בס״מ אין בו שופר · ה אנכינו בזקף קטן · אנכי אין בכ״ף תלשא · אנכי ה׳ אלהיך סתומה :

הונאתיך בלא תלשא · מארץ מצרים בלא אזלא גריש · עבדים באתנח לא ברביע · יהיה במקף לא בשופר כמ״ם · תעשה במקף ונעיא לא בשופר · לך בלא פסק · פסל בפסק והפא רפה · בשמי׳ בפסקי׳ מתחת הראשון התיו בפתח וקמץ · לא אין בו טרחא רק געיא · לאהבי הבית בפתח · אמר מנחם טעה המדפיס במ״ש כי מצותו קרי מצותיו בלום שהוא נכתב חסר יוד וקרי מלא כי אין הדבר כן אלא קרי מצותי ביוד מפיק וזו א׳ מן מ״ז מלין דכתיבי ואו בסוף תיבה וקריין יוד והמדפיס עצמו מסר סימנ׳ בריש שמואל ובריש ירמיה ומנה זה עמהם · גם בסוף פרשה זו כתב מצותו ב׳ חס׳ יוד בלומ׳ דכתיבי מצותו וקריין מצותיו ואין זה א׳ מהם : והנה המדפיס סותר דבריו ואיננו רואה · ויבא טעו׳ זה לפי שיש בפרש׳ י׳ ב׳ ולשמרי מצותו הא׳ הוא זה שבדברו׳ והשני בסוף הפרש׳ ואותו הוא כתוב בואו וקרי בו״ו אך שנכתב חסר׳ וקרי מלא והנה שמע השומע כי ולשמרי מצותו של ואתחנן קרי מצותיו וחשב שהו׳ זה שבדברו׳ ואינו אלא השני שבפרשה זו · ביך בפסק והואו דגושה · תעבד העין בשבא ופתח · ובכך במקף · ועבדך במקף · אלהיך בשני פשטין ר״ל אין בהא גריש אלא פשט · ולא תגנב פרשה סתומה היא וטעה המדפי׳ שלא עשה פיסקא ביניה ובין ולא תנאף · תגנב בלא אזלא · את דכל אשר יאמר כתבי׳ לא במקף והאלף בצרי · כתב הרב המאירי ז״ל כי תחמוד מלא אך בכל הספרים הוא חסר ומסור עליו ל׳ חסר ואית דמסרי עליה ח״ס׳ בליש׳ תמנא סימנה במלכים ב׳ סי׳ ל׳ וזה א׳ מהם דכולי עלמא מיהת זה חסר וכ״כ הרמ״ה ז״ל וכן עיקר · תרבון הבית דגושה · ו ובביתך אין יוד בין תיו לכף · ובשכבך השין בקמץ לבד ·

אמר מנחם כתב הר׳ אליה הלוי בספר מסורת המסורת בהקדמה השניה׳ כי על מזוזות ביתך קדמאה דשניה חסר וו תנינא ולא דבר נכונה כי איננו חסר אלא הראשונה גם שקר ענה במ״ש כי ר״ל הוציאו דין מן חסרון הואו במלה זו כי הנה הגמרא והמדרשי׳ בידינו ולא מצאנו שהוציאו ר״ל שום דין מחסרון הואו במלה זו לבד ראה זה מצאנו שכתב רש״י ז״ל על מלה זו מזוזות כתי׳ שאין צריך אלא על האחת עכ״ל · ולפי שדרך הרב להיות כל דבריו דברי מדרש חשבו רבים כי כך דרשו ר״ל מחסרון הואו השניה במלה זו · ובאמת כי דברי רש״י במקום הזה יכשילו לכל מי שלא יתישב בהם וכבר כשלו בם רבים ומה׳ המגי׳ כת׳ בהקדמתו וז״ל כתב רש״י מזוזות כתי׳ ותימה דבמסורת הוא מלא ואו בין זין לתיו ורש״י ז״ל סבר לה כר׳ מאיר בפרק הקומץ וכו׳ עכ״ל · והנך רואה שהוא מיחס לר׳ מאיר סברת חסרון ואו שניה במלה זו על כן אמרתי עליו תלמיד טועה ברבו תולה כי באמת לא ר״מ ולא זולתו בגמרא סובר כך ואדרבה איפכא שמעינן להו ובהדיא אמרו שהוא נוון הרבוי ושאני מבאר בע״ה · גרסי׳ בפ׳ הקומץ רבה דף ל״ד רב פפא איקלע לבי מר שמואל חזא ההוא פתחא דלא הוה ליה אלא פצימא חד משמאלא ועבידא ליה מזוזה אמ׳ ליה כמאן כר׳ מאיר איימור דאמר ר״מ מימין משמאל מי אמר · מאי ר׳ מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים א׳ ר׳ מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרין מ״ט דרבנן מזוזות כתיב · מ״ט דר״מ דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומ׳ מזוזות בפרש׳ שניה שאין תלמו׳ לומר הוי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מיעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר׳ ישמעאל · ר׳ עקיבא אומ׳ אינו צריך כשהוא ואומ׳ על המשקוף ועל שתי המזוזות שאין ת״ל שתי ומה ת״ל שתי זה בנה אב כל מקום שנאמ׳ מזוזות אינו אלא אחת עד שיפרט לך הכתוב שתים ע״כ · ופי׳ בית שאין לו אלא פצים א׳ כגון שהפתח אצל הזוית וכיר הפתח הוא הזוית נמצא שאין לפתח הזה אלא משקוף ומזוזה א׳ שבה נותנין המנעול ר״מ מחייב לקבוע מזוזה באותו הפצים האחד וחכמי׳ פוטרי׳ כדמפרש טעמייהו דרחמנא אמ׳ מזוזות בלשון רבים הילכך לא מיחייב במזוזה אלא פתח שיש לו שתי מזוזות · והדר שיילינן מ״ט דר״מ הלומ׳ כיון דכתי׳ מזוזות בלשון רבים מנין לו לחייב במזוזה פתח שאין לו אלא פצים אחד · ומהדרינן דתניא מזוזות שומע אני וכו׳ · הנה נוכחת רבי ישמעאל ור׳ עקיבא בבריתא זו ללמוד מן התורה שאין לקבוע בפתח רק מזוזה אחת ולהודיענו כי אין הדבר כמו שהיה נראה מפשט הפסוקים שצריך לכתוב דברים אלה על שתי המזוזות ובענין הדין הזה שניה׳ שוים ואין המחלוקת ביניהם רק באופן למידתו שר׳ ישמעאל למדו מן רבוי אחר רבוי למעט · ור׳ עקיבא למדו מבנין אב : גם סוברים שניהם שכתוב בתורה מזוזות בואו בין זין לתיו

שהוא סימן הרבוי אלא שעכ״ז ר׳ ישמעאל אומ׳ שכיון שכתב אחריו בפ׳ עקב רבוי שני הכונה למעט׳ ור׳ עקיבא אומ׳ שגם אילו לא נכתב הרבוי השני יש לנו למעט כיון שלא כתב בהדיא וכתבתם על שתי מזוזות ביתך · והנה ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא לא דברו כלל בענין בית שאין לו אלא פצים א׳ ולא עלה על לבם אלא שעכ״ז מסתייע היטב ר׳ מאיר מברייתא זאת דלעולם בית שאין לו אלא פצים א׳ חייב ודקשיא לך מ״ט והא מזוזות בלשון רבים כתי׳ לא קשיא דאע״ג דהוא לשון רבים דרשינן ליה כמו לשון יחיד אי משום רבוי אחר רבוי אי משום דלא כתיב שתי · זהו הפי׳ האמתי והישר בסוגיא זו · ואולם מדברי רש״י ז״ל נראה שנוכחת ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא לחייב במזוזה בית שאין לו אלא פצים א׳ שכן כתב על דברי רבי ישמעאל בזה הלשון מיעטו הכתוב למזוזה אחת שאם אין בו אלא פצים א׳ חייב עכ״ל · וקשה לי עליו טובא חדא מאי האי דאמרי׳ בריש סוגיין כמאן כר״מ כאילו היה הוא לבדו בזאת הסברא והלא לדברי רש״י ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא נמי הכי סבירא להו וא״כ הו״ל כר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא שהם הראשוני׳ שאמרו דין זה · ועו׳ הא דתניא בית שאין לו אלא פצים א׳ ר׳ מאיר מחייב וכו׳ נמי קשיא דהו״ל ר׳ ישמעאל ורבי עקיבא מחייבין · ועו׳ שאין זה בקרא מעוט אדרבה בקרא רבוי דהוה סבירא לן דלא ליחייב במזוז׳ אלא בית שיש לו שתי מזוזות ואתא דרשא לרבות אפי׳ אין לו אלא מזוזה א׳ לחיובא · וסוף דבר תמיה אני אם פה קדוש כתב לשון זה · וגם בהלכו׳ קטנות מצאתי להרא״ש ז״ל דברים מסכימי׳ ללשון זה של רש״י ויספתי בהפלא׳ : והכלל שעולה לכולי עלמא בין דשמע בין דוהיה אם שמוע זות כתיבי מלאים ואו בין זין לתיו ואילו היה ר׳ מאיר סובר דהאי דפרשת שמע חסר וו תנינא כמו שיחס לו המגיה כששאלו בגמרא מ״ט דר״מ הו״ל מזוזת כתי׳ לשון יחיד ולא היה צריך יותר · וכן הוכיח בעל התרומה ז״ל מסוגיא זו דמלאין ואו בתראה הם ע״ש בסוף הלכו׳ תפילין · גם ראב״ן הירחי בספר המנהיג בהלכו׳ תפילין הוכיח כן מסוגיא זו אלא שספרו הנדפס מלא טעיות סופר וחסרונות קטנות עם גדולות ואולם לשונו בספר כתיבת יד כך הוא כתב הרי״ף קדמאה מזוזת בתראה מזוזות ורש״י כתב בואתחנן מזוזת כתי׳ וכו׳ וכר׳ כדברי הרי״ף דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים וכו׳ ואי כתיב מזוז׳ כדברי רש״י היכי משמע ליה שתים והא לית ליה יש אם למקרא עכ״ל וקצרתיו · והנה נתבאר שבוש המגיה במה שיחס לר״מ סברת חסרון הואו השניה במלה זו אלא שאני אומר שגם מה שיחס סברה זו לרש״י הוא טעות ונתחבר עמו טעות זה בעל המנהיג כנזכר לעיל בסמוך גם רבי יהודה בר׳ אליעזר בספרו מנחת יהודה שכתב וז״ל בפרש׳ ואתחנן כתב רש״י מזוזת כתי׳ וכו׳ ותימה דבמסורת הוא מלא · וי״ל דמצינו הגמרא חולק על המסורת עכ״ל · ואני אומ׳ טועים כל האומרים כן ומיחסי׳ לרש״י ז״ל מה שאינו ואכן ממשכני׳ נפשין אגבר׳ רבא ולא ממהרין לשבש דבריו ואילו היתה כונת הרב כמו שהבינו החכמי׳ הנז׳ היה אומ׳ בהדיא חסר כתי׳ כי כן דרכו כמו שכתב גבי ולבני הפלגשים וגבי ואשימם בראשיכם אלא ודאי לא לכך נתכוון ומה שמצא כתוב בפירושיו מזוזת כתיב טעות סופרים הוא שהיה קשה להם איך נלמוד שלילת המזוז׳ האחת׳ מן ואו הרבוי ולכן חשבו שכתוב חסר ולא היא והנה בדפוס פירטונא שהוא היותר מוגה שבכל הדפוסי׳ כתוב בפי׳ רש״י מזוזות מלא וזהו האמת וכונת הרב ז״ל בלשון הזה היא ממש כונת ר׳ עקיבא בפ׳ הקומץ שכתבתי לעיל והכי קאמר מזוזות כתי׳ ובכל מקום שכ׳ מזוזות אע״פ שהוא כתוב בואו הרבוי בין זין לתיו אפי׳ הכי אינו אלא אחת מדלא כתי׳ שתי מזוזות הילכך למדנו שאין צריך לקבוע מזוזה אלא מצד אחד · נקיטינן דהכא בפ׳ שמע מזוזת כתי׳ חסר וו קדמאה ומלא ואו תנינא וכן כתבו הרי״ף ורמב״ם וסמ״ג והרמ״ה והמאירי ז״ל וכן נמצא בכל הספרים וכן מעידות המסרות וכן עיקר ובספרי הטור הדפוסים נפל טעות סופר בזה ותו לא מידי · ז כי יביאך סתומה : תחנם החית בקמץ לבד : כי אם כה במארי׳ לא בשופר : מזבחתיהם חסר ואו : לאבתיכם שופר ישר בבית · מצותו חסר יוד כתיב וקרי מצותיו · לעשותם מלא והתימה על המדפיס שהוא עצמו מסר כן בפרשה זו פסוק ויקרא משה׳ כבר כתבתי בפ׳ יתרו הטעמים השייכים בדברות לקורא ביחיד והטעמים השייכים לקורא בצבור ולא אצטרך לכתוב פה רק כ׳ פסוקים שנשתנו פה ·

אלו ליחיד

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך
יי אלהיך: ששת וכו׳ עד כמוך: וזכרת
כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך יי
אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה

ואלו לקורא בצבור

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך
יי אלהיך ששת וכו׳ עד כמוך וזכרת
כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך יי
אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה

עקב

פתוחה · והרבך אין יוד בין ריש לכף : שגר במקף לא בשופר · הוצאך חסר יוד ח ארץ זית ארץ במקף זית בלא מקף : במסכנת התיו רפה · ירבה לך הלמד דגושה : והיה אם שכח פתוחה : ט ואשלכם חסר יוד : בעת ההיא ההוא כתיב בואו : אתו בפסק : ברבע אין בכון פשט : לאמר בזקף קטן : ממרים אין המם זעירא · את הארבעים בשופר ישר לא במקף והאלף בגרי : י את הדברים בסגו״ל האולא באלף לא בהא : ערלת העין בקמץ לבד : יא את דכל מעשה ברוב הספרים בתביר לא במקף והאלף בגרי · כי הארץ סתומה : והיה אם שמע סתומה : אמר המחבר חושב הייתי שלא לכתוב מאומה על מלת טוטפות כיון שהספרי׳ אשר אני מגיה לא הוזקקו לכך להיות שבאו על נכון אכן כראותי בספרי קצת הפוסקים דברים משבשים את הדעת ראותי להעיר עליהם ואומר כי בספר יראים דף ט׳ כתוב הכי גרסינן לטוטפות לטטפת וכו׳ וזה שבוש גמור · וכמ׳ יראים כתיבת יד מצאתי הג׳ לטטפת לטטפת לטוטפות וגם זה שבוש כמו שיתבאר בע״ה · ומ״ש הג׳ ר״ל בבריתא דר׳ ישמעאל הובאה בסנהדרין דף ד׳ ובמנחות דף ל״ד · גם אני שעורי ברים הלכו׳ תפילין כתב ת״ר לטטפת לטטפת לטוטפות וגם זה שבוש כי כבר העידו התוספות ובעל התרומה דלא כתיב וו בין פא לתיו בשום אחד מהם · ורש״י ז״ל כתב בסנהדרין וז״ל בפ׳ קדש ובפ׳ כי יביאך כתיב לטטפת חסר וו ובפ׳ שמע אבל בוהיה אם שמע כתיב לטוטפות מלא עכ״ל והוא מלא קושיות עצומות חדא דבפ׳ קדש לא כתיב טוטפות כלל · ותו דבפ׳ כי יביאך כתיב ולטוטפת מלא וו קדמאה · ותו דבפ׳ והיה אם שמע לא כתיב ואו בין פא לתיו · ותו דא״כ פשו להו טוטפות · וכבר תמה עליו בעל התרומה ז״ל בריש הל׳ תפילין וגם שם כתב לשון הבריתא כלה בטעות אבל בכרים הדברים שטעות סופר הוא כי מתוך דברי המחבר ז״ל נראה בבירור שהוא מסכים אל האמת · והתוספות במנחות והרא״ש בריש הל׳ קטנות כתבו כי בשמע ובוהיה אם שמע כתיב לטטפת ונראה שזו עצמה היא סברת נמוקי יוסף ורש״י ז״ל הכתובה שם בריש הל׳ קטנות שאמרו תרין חסרין וחד מלא · וגם זאת הסברה ליתא כי בהפוך הוא תרין מלאין וחד חסר · ור״ת ז״ל פי׳ בתוספות דואו שמוסיף של ולטוטפת שבפ׳ והיה כי יביאך הוא דקא דריש ונה דוחק ועוד כי לשון הגמרא מורה שהשלישי הוא הנדרש לשון רבים לא הראשון וכדאיתא נמי התם בסנהדרין קרנת קרנת קרנות בסכת בסכת בסכות אלא שבגמרת הדפוס נפל טעות סופר בגירסת קרנת קרנת קרנות דבית הלל וגירסא זו שכתבתי ב׳ חס׳ והג׳ מלא כ״מ בגמרא כתיבת יד ובחדושי הר״ן ובהרמ״ה ז״ל · עוד קשה לדברי ר״ת שא״מ אי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא משמע שהוא סוב׳ שהשני׳ חסרין והאחד מלא וכן העיד עליו רבינו ירוחם ז״ל בדף קע״ב ובהכי ניחא ליה דא״מ הגמרא הרי כאן ארבע וכבר כתבתי כי בהפוך הוא ב׳ מלאין וחד חסר וא״כ לא ניחא · והרמ״ה ז״ל כתב וז״ל ולטוטפ׳ דבא אל פרעה מלא וו קדמאה ודכותיה דוהיה אם שמע · וחד לטטפת דשמע חסר דחסר · הכי כתי׳ בכלהו נוסחי דיקי דאתו לידן והכי מסיר במסורתא · ואי קשיא לרבא דר׳ ישמעאל הרי כאן ארבע דמשמע דתרין מנהון חסרין איכא לפרושי דהכי קא דריש ב׳ מלאין וחד חסר הא תמש דל חד לגופיה פשו להו ארבע למכילא וא״צ דואו דבין טיתין לא משמע רבוי אם איכו עכין לדוכתיה מנהו צבוי בין פא לתין דמשמע לשון רבים והאי דלא כתביה בדוכתיה בין פא לתיו דא״כ כיון דהוה משמע בין למקרא בין

למסורת

ס״ת והמש״ג
כתבו בשם ר״ת
כי אות מלא
ובכל הספרים
הוא חסר וכ״כ
הרמ״ה ועיקר

למסורת לשון רבים הוה אמינא אפי׳ כתון בד׳ עורות נמי ואי משום דכתיב ולזכרון דמשמע חד הוה אמינא אורחיה דקרא הוא · אי נמי דאי עבד חד שפיר דמי ואי עביד ד׳ שפיר דמי כתביה רחמנא לא בין תרין טיתין דמשמע נמי לשון יחיד לעכב ולאפוקי בד׳ עורות דלא · וכ״ת א״כ ליכתביה חסר לגמרי דמשמע חד אי כתב הכי הוה אמינא אפי׳ בבית אחד נמי דיש אם למסורת ולא למקרא כתביה רחמנא מלא וו קדמאה דמשמע לשון רבים מדיתיר וו ומשמע לשון יחיד מדלא כתביה בדוכתיה לאשמועינן דמנותן בד׳ בתים בעור אחד ואם שנה פסל עכ״ל · וגם הוא לא נמלט מן הקושי חדא כי טבע נקודת חולם לבא אחריו ואו בחה וא״כ ואו זו שבין הטיתין ענין ועכין הוא במקומו ואין לומר עליו אם איכו עכין · ותו שהתוספות הוכיחו שאי אפשר לומר דואו שבין הטיתין קא דריש · ותו דא״כ לא הוי דומיא דקרנת קרנת קרנות בסכת בסכת בסכות שהראשונים חסרים והשלישי מלא · ותו דאם איתא דהכי קא דריש לא הוה שתיק מיניה הגמרא והוה מפרש ליה כדמפרש התם בסכת בסכת בסכות הא ארבע דל חד לגופיה פשו להו ג׳ וכו׳ · ובלע״ד דר׳ ישמעאל הכי קא דריש ולטוטפת דוהיה כי יביאך חד חשבינן ליה דלא״צ דכתיב בואו בין תרין טיתין כיון דרישיה דקרא והיה חד משמע · לטטפת דפ׳ שמע נמי חד חשבינן ליה דלא״צ דכתיב והיו כיון דלית ביה ואו כלל חד משמע · אבל לטוטפת דוהיה אם שמע כיון דכתי׳ ואו בין תרין טיתין וכתי׳ נמי והיו תרי משמע הרי כאן ארבע והשתא אתי שפיר דהשלישי הוא הנדרש לשון רבים והוי דומיא דקרנות ובסכות · אי נמי הכי קאמ׳ כשתחבר כל האותיות שבשלשת טוטפות שכתובות בשלשת פרשיות יהיה בהם כדי ב׳ לטטפת חסרין לגמרי וא׳ לטוטפות מלא דמלא והרי כאן ארבע כי ואו דבין הטיתין לא משמע רבוי ואין כ״ל הואו השמושית דלא חשבינן לה · ואין לומ׳ ליכתוב רחמנא חד ואו לאודע דהוה שליכא לא בין טיתין ולא שמעינן מינה מדי אבל השתא דכתי׳ ב׳ ווין על כרחך חדא בין פא לתיו ומשמע תרין : בכללא דמילתא דוהיה כי יביאך מלא וו קדמאה וכתיב נמי ואו בריש תיבה · דשמע חס׳ דחסר · דוהיה אם שמע מלא ואו קדמאה · כך נמצא בכל הספרי׳ וכן מעידות שמסרו וכ״כ רמב״ם וסמ״ג ובעל התרומה והרמ״ה והמאירי ז״ל וכן עיקר · בביתך אין בתיו פשט·

ראה

פתוחה · סיסב חסר : יב שמה השין דגושה : אשר דיבחר השני בסמ״ך במקף לא באולא · מעשר העין בשבא לבד : ובתך אין בתיו פשט : ידך דמשלח חסר יוד : בויתך חסר יוד תניינא · ואכלת בפשט לא בשופר · חוק ברביע לא בזקף קטן · כל דתועבת רפה : גם רפה · יג כי דבר הדלת רפה : בן רפה · בקש הבית רפה · וכל ישראל בס״ם האולא ביוד לא בכף : כי במקף לא בשופר · בס״ם ושרפת בשופר באש ברביע ואין בם אולא גריס : יד העמים אין בו שופר : כבשים שבנוס וכ״ל בשבים : ודישן חסר ואו : גרה השני והשלישי הגימל רפה : והדיס הדלת דגושה : לא דתאכלו בשופר לא במקף : כל רפה : מעשר העין בשבא לבד : ואכלת שם השין דגושה : וביתך אין יוד בין תיו לכף : מקצה שלש שנים סתומה : טו לא יהיה בך מלת לא במאריך ואין בה מקף יהיה במקף והוא מלעיל בך הבית דגושה : גוים הגימל דגושה · לו רפה · לו בדגש · בליעל הבית רפה · ומגרנך הגימל דגושה : ומיקבך הבית רפה : בשלחך שטעם בימין הכף לא בשמאלה כי איכו פשט אלא אולא : משנה שכר בנגול : תאכלנו שתיו רפה : יז בחפזון הבית רפה : תעשה לך אין בלמד דגש : בכל במולם ובשופר שפוך לא בקמץ ומקף · כל רפה · יבחר השית בקמץ · הסכות מלא ואו תניינא ·

שפטים

בדיקס חסר יוד תניינא · יז ממך דבר הדלת רפה : דם בפסק · ואל השפט בסמ״ך שאולא בהא לא באלף : תספון כתוב בקרית ספר שהוא חסר שני ווין ויוד וטעות סופר הוא כי בקרית ספר אחר מצאתי שאינו חסר אלא ואו ראשונה ויוד וזהו האמת וכן הוא בכל הספרים וכן כתב הרמ״ה ז״ל · מלפני בטרחא שכהנים במאריך הלוים הלמד רפה : יח בקרב הבית דגושה · כתב המאירי ז״ל כתועבות מלא עכ״ל ומדלא קאמר מלא הראשונה וחסר השניה כמו שכתב למטה בסמוך משמע שר״ל שהוא מלא ב׳ ווין ושבוש הוא כי בכל הספרים כתועבת חסר ואו שניה וכ״כ הרמ״ה ז״ל וכן עיקר : מעביר במאריך לא בתביר · תמים אין התיו רכתא · כי הגוים האלה אין בו פיסקא ·

פיסקא · דברי הדלת רפה בפיו הבית דגושה : האיש בפשט : לא דברו שלא רפה : יט בעריה׳ בכל דפס · מתמול שלשום מלא : ויספת באזלא לא בפשט · ובערת דם הדלת רפה : תנחל החית בפתח : כי יקום אין בו פיסקא · עינך אין יוד בין נון לכף · כ איבך אין יוד בין בית לכף : והפרזי הזין דגושה לתפשה התיו בקמץ לבד : כתב המאירי ז"ל עושה מלא ובספר מדויק חסר עכ"ל והרמ"ה ז"ל כתב שהוא חסר וכן הוא בכל הספרים וכן עיקר : כא ומדדו הדלת בשבא ופתח · בעל חסר ואו בכל הספרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותמהתי על המאירי ז"ל שלא הזכירו : לעינך הטעם בימין הכף לא בשמאלה כי אינו פשט אלא אזלא ·

כי תצא סתומה : כתב בעל הטורי׳ ז"ל כי על איבך חסר יוד ובמכילתא לא דק כי מה שאמרו במסרה כי תצא למלחמה על איבך חסר יוד לא על זה אמרו אלא על כי תצא קדמאה דהיינו אותו שבפרשת שופטים אבל זה מלא יוד הוא בכל הספרים חדשים גם ישנים אע"פ שמלת ונתנו גם מלת שביו מורים לשון יחיד וכן כתבו הרמ"ה ז"ל והמאירי ז"ל · ואצ"ל לפניך דברי הרמ"ה ז"ל יען ראיתי׳ סותרים זה את זה וז"ל איבך ב׳ חס׳ יוד כתו׳ וסי׳ כי תצא למלחמ׳ על איבך קדמאה · אשר יציק לך איבך דואכלת פרי בטנך ושאר אורייתא מלא · וחד כתיב מלא יוד בלשון יחיד על איביך דאשת יפת תאר עכ"ל : האי גופה קשיא אמרת ב׳ חס׳ יוד בתורה ושאר אורייתא מלאים יוד אלמא ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי׳ בך מלא יוד כתיב אימא סיפא וחד כתו׳ מלא יוד בלשון יחיד וכו׳ אלמא את איבך דאשר ישלחנו יי׳ בך חסר יוד כתו׳ דהא ישלחנו לשון יחיד הוא · והאמת כי ב׳ כתיבי מלאין יוד בלשון יחיד בתורה וסימניהון כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו · יתנך יי׳ נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו · ועבדת את איביך אשר ישלחנו · בביתך בית ראשונה דגושה : הככר הבית דגושה : כב קרוב מלא ומלת לא הסמוכה אליו בלא מקף : בזוהר סוף פרשת חקת אמרו כי אתו לעד דרש אחיך מלא אך בכל הספרים הוא חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיקר · תועבת שתיו רפה · המלאה המם בשבא ופתח : העיר השלישי מלעיל : כסף הכסף רפה כי הא של מאה שרשית ואין לו דין אתי מרחיק : הרמ"ה ז"ל האריך לתרץ קושיא הוקשה לו מהא דאיתא פ׳ אלו נערות דף מ׳ ופ׳ נערה דף מ"ד אמ׳ ריש לקיש המוציא שם רע על הקטנה פטור שנ׳ ונתנו לאבי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וכו׳ ולפי שראיתי דבריו פשוטי׳ וכלולים בדברי רש"י בכתובות דף מ"ד לא העתקתים גם כפי פשט הגמרא קושי׳ מעיקרא ליכא · לאשה השני ברביע לא בזקף קטן : כג דכה בהא כתיב בכל ס"ס וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותמהתי על המאירי ז"ל שלא הזכירו · אבל בג׳ קדמונים מצאתי דכא באלף ובב׳ מהם מסור בהדיא ג׳ וכתיבי א׳ לקללך הלמד השניה בשבא ופתח · לך הלמד דגושה · שמה השין דגושה · לא תביא אין בו פיסקא · כד בה רפה · לא יוכל אין בו פיסק׳ · בעלה העין בשבא לבד · שלחה הלמד דגושה · נשא את נפשו כתב המאירי ז"ל שהוא מלא אך בכל הספרים הוא חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיקר · לא יומתו פרשה סתומה היא וטעו המדפיסים שלא עשה בה פיסקא · תחבל הבית רפה : בשדך הבית רפה · כה כי במאריך לא בתביר · השערה שעין בשבא לבד : הזקנים הזין דגושה · יחדו הדלת דגושה : עינך אין יוד בין נון לכף · זכור פתוחה ·

כי תבא פתוחה : כו אשר בפשט · בה דגוש · ויבאנו מלא ואו וחסר יוד · בכל הבית רפה · באתי הבית רפה · השקיפה הפא רפה · קדשך הקוף בשבא לבד : כז בעברכ׳ העין בשבא לבד · ואכלת שם השין דגושה · באר הבית בפתח · פסל הפא רפה · מעשה בתביר לא במאריך · מטה הטית בסגול · כתב המאירי ז"ל לפי קצת תקונין ארור מטה משפט וארור שוכב עם אשת אביו הם שתי סתומות אך בתקון הרמב"ם ובספר הרמ"ה ס"ה הם פרשה אחת ואני סומך על הדעת הראשון עכ"ל · ואני רואה לסמוך על הדעת השני כי אע"פ שהדעת הראשון סברה דעת רמב"ם והרמ"ה ז"ל קבלה והיא העיקר בדברים אלו וגם בכ"ס אין פיסקא כלל בארור שכב עם אשת אביו ולא עוד אלא שבאחד מחשובי ס"ס מצאתי בגליון כתוב בהדיא לא סתומה ולא פתוחה : ולזה הסכים מהר"י קארו ז"ל · ובג׳ ספרים קדמונים היא סתומה · כח והיה אם שמוע פתוחה : והשיגך הגימל רפה · פרי הפא דגושה ·

דגושה : והלוית בשני פשטין : ונתנך הטעם בימין הכף כי הוא אזלא ואינו פשט : והיה אם לא תשמע פתוחה : עשוק בשין ימנית : יאכל הטעם בכף והוא מלרע : קדקדך קוף ראשונה בקמץ לבד : הגלגל הגדי השניה בפתח : מעלה השני העין בשבא ופתח : איבך דואכלת חסר ואו ויוד : והענגה הגימל דגושה : ועלם העין בשבא לבד : כי במקף ובלא יתיב : כתב המאירי ז"ל לראותה מלא אך בכל הספרים הוא חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל וכן עיקר :

כט **נצבים** פתוח׳ בכיכ׳ בפשט לא באזלא : ובכיי׳ כ"ל בחוץ ובכוים קרי׳ הנסתרת האזלא בכון לא בהא · אותיות לנו ולבנינו בלן נקודות מלמעלה נקודה על כל אות וגם עין של עד :

ל כי רפה : בקלו הבית רפה : כאשר במקף לא במאריך : לבו הראשון והרביעי הלמד דגושה : ראה נתתי פרשה סתומה היא וטעו המדפיסים שלא עשה בה פיסקא : בו רפה :

לא **וילך** פתוחה : ויכתב משה אין בו פיסקא : שאלמה סופר ישר כהא : ויאמ׳ דהנך שוכב אין בו פיסק׳ : בכר במקף : פני שפא רפה : וענתה אין בתיו תלשא : באוביהם הבית רפה :

לב **האזינו** פתוחה : בעניין צורת השירה הזאת כתב הרמב"ם ז"ל שכותבין אותה בששים ושבע שיטות וזה אמנם כפי מה שמצאתי בשלשה רמב"ם כתיבת יד וכפי מה שכתב רבי דוד כוכבי ז"ל בספר בית אל בשמו ולזה הסכים המאירי ז"ל ואולם בספרי רמב"ם הדפוס כתוב שכותבין אות׳ בשבעים שיטות וכמ"ש ברמב"ם אחד כתיבת יד וכמ"ש בהללי ובספר כתיבת הסופר הנודע בשערים הל׳ ישראל ז"ל ובספרים ירושלמיים הקדמונים ביותר מן ת"ק שנה וכן כתוב במסכת סופרים פי"ב אלא ששם נפל טעות סופר ודילג ריש שיטה חמישית שהיא מלת הנור : וה"ם נחלקו בזה קצתם בסברה ראשונה וקצתם בסברה אחרונה וכן כ"ל עיקר ולא עוד אלא שלע"ד שכל ס"ת הכתוב כסברה ראשונה פסול לפי שבאמצע כל שיטה משירה זו צריך ריוח כצורת פרשה סתומה ואם שנה פסל כמ"ש המאירי ז"ל בהדיא וכן דעת הרמב"ם ובעלי הסברא הראשונה צריכים בג׳ מקומות שהם השיטה העשירית והשש עשרה והל"ח ואולי גם הל"ט להכניס בשיטה אחת מה שהוא ב׳ שיטות לסברה האחרונה ולכן לא יוכלו להניח באמצע שלשת השיטות ההן ריוח בשיעור כי קצר המצע · וכי תאמר אפשר לתקן זה כי החכם שיבין בראשו ומתחלה ירחיב עמוד השירה הרבה כדי שיוכל להכניס ב׳ שיטו׳ בשיטה א׳ וגם ישאר ריוח באמצע בשיטנ׳ הא לאו מילתא היא דא"כ יהיה הס"ת פסול ממקום אחר לפי שצריך למעלה משירה זו שש שטין וכלן שיטות קצרות ואיך יעשה הסופר אם יתחילם בימין העמוד שוה להתחלת שיטות השירה ישאר משמאל העמוד ריוח בסוף כל שיטה וכשתסתכל היטב תמצא שכל השיטין זולת הראשונה הרי הם כדין פרשה פתוחה שקודם לה ריוח בסוף שיטה והיא מתחלת בריש שיטה ונמצא שעשה חמש פרשיות פתוחות במקו׳ שאין גם אחת · ואם יתחילם באמצע העמוד בין שיעשה סופן שוה לסופי שיטות השירה ויניח כל הריוח בימין העמוד בין שיניח חצי הריוח מימין וחציו משמאל ושש השיטות באמצע סוף סוף כיון שיש בראשן ריוח הרי הם ששה פרשיות סתומות וכן לא יעשה · וקושיא זו לא ימלטו ממנה בעלי סברא זו אף אם היה מותר להם שלא להניח ריוח באמצע השיטה העשירית והי"ו והל"ח כי אלו יותר ארוכו׳ בלא ריוח מהשאר עם הריוח · הא למדת כי הטוב והישר לעשות שירה זו שבעים שיטות · וראשיהם הראשוני׳ והאמצעיים הנם כתובים בספרי הרמב"ם הדפוסים ואולם בתיבה אחת בלבד אני חולק עליו והיא תיבת ואילים כי לדעתו צריך לכתבה בסוף שיטת כ"ב וכן היא בירושלמיים ואני אומר שיש לכתבה בריש שיטת כ"ג ואי בעית אימא דיעה אי בעית אימא שמועה אי בעית אימא דיעה ידוע לכל חכם לב כי מלת ואילי׳ מובדל׳ ממלת כרים ודבוקה אל בני בשן · אי בעית אימא שמועה כי כ"מ בהללי וכן הוא במס׳ סופרים וכן הוא בארבעה ועשרים הקטן של דפוס אשר אני מגיה ובכלל בזה הכל׳ הקטן בא׳ צורת שירה זו בתכלית השלמות אך בשיטות הצריכות למעלה משירה זו ולמטה ממנה בזה לא דקדקו המדפיסים כלל לא בכל׳ הגדול ולא בקטן · ואולם השיטות הצריכות למעלה משירה זו כתב הרמב"ם ז"ל בשביעי מהלכו׳ ס"ת שהם שש ואלו ראשיהם · ואעידה · אחרי · שדרך · באחרית · להכעיסו · קהל · ואחריהם שיטה פנוי׳ ואחרי׳

ו א ז ך השירה

השירה ואין בזה חולק כלל · אבל למטה משירה זו כתב הרמב״ם שצריך חמש שיטין ואלה ראשיהן · ויבא · לדבר · אשר · הזאת · אשר · ועל זה כתב הרמ״ה ז״ל תמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן רק כאשר נמצא בכל הספרים הישנים המדויקים הנמצאים בארצות האלה שהם · ויבא · העם · הדברים · לבניכם · אשר · התורה · עכ״ל · וכן המנהג בכל ס״ת וכ״מ גם בירושלמיים הישנים הנ״ל וכן עיקר והשטה מסויימת במלת חייכם : ומה שתמה הרמ״ה על הרמב״ם הוא לשתי סבות א׳ דלא מסתבר להיות בראש השירה שש שיטין ותחתיה חמש · ב׳ כי אלו חמשת השיטין שכתב הרמב״ם ארוכות יותר מדאי · וכל עצ״ד שכת׳ כן הרמב״ם ז״ל לפי סברתו הנמצאת בספריו כתיבת יד שכתבתי למעל׳ שכותבי׳ השירה בס״ז שיטות ונמצא בהן ג׳ שיטות ארוכות מאד ובעבורן צריך להרחיב כל העמוד לכן כת׳ בסופ׳ שיטות ארוכות אלו אלא שאם תקן הרב בזה הסוף לא תקן הראש ר״ל כי שש השיטין שלמעל׳ מהשירה קצרות מאד ויקשה מה שהקשתי לכן נראה שחזר בו הרב וחזר ואמר שכותבין אותה בע׳ שיטות והיינו שנמצא בספריו שבדפוסים אלא שנראה שלא זכר הרב לתקן גם השיטות שלמטה ונשארו כשהיו · וכבר כתבתי מהו העיקר בכל פרטי צורת שירה זו ואף גם זאת ראוי לסופר בשש השיטין שלמעלה מהשירה להרחיב מעט האותיות שיטו׳ בלתי מורגש למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן וכן מצאתי בירושלמיים הנ״ל : כתב הר״ן ז״ל בסוף פ״ק דמגילה כי שירת האזינו דומה לעמוד הסר של בני המן דהיינו ואת ואת שהוא שוה משני צדדיו וכן זו עמודיה שוין : ואני תמה העיני האנשים ינקר והלא עיניהן הרואות כי בכל עמוד מצד א׳ שיטה נכנסת ושיטה יוצאה ואם מפני שמהצד האחר כל השיטו׳ שוות אם כן שירת הים ושירת דבורה נמי בשני הצדדין השוין כל השיטות שוו : ומה שנתן טעם שבשאין בחומה בליטות אי אפשר להוסיף עליה ולחזקה אני אומ׳ ומה בכך אם החומה עשויה בכל תוקף משעה ראשונה אינה צריכה לבליטות ולתוספת אדרבה מנהג כל בנין חשוב להיות החומה שוה כאבני גזית בלי בליטה כלל ובאמת דמי עניה דמר כדלא חזי בכינא והיינו טעמא דמלתא · מנהג הבונים לשום אריח ע״ג לבינה ולבינה ע״ג אריח בזה   ובזה הבניין מתקיים כי כיון שאין הסדקים מכוונים זה כנגד זה אין החומה נבקעת כי כל חלקיה נאחזים זה בזה אבל כשיושם אריח על גבי אריח ולבינה ע״ג לבינה בזה   כיון שהסדקים מכוונים זה כנגד זה הנה החומה מוכנ׳ לפורענות ולא יעברו ימים מועטים עד שבמקום הסדקים תבקע החומה מלמעלה למטה ותפול וזהו שאמ׳ בירו׳ דמגלה דף ע״ד בני המן ומלכי כנען נכתבו אריח ע״ג אריח ולבינה ע״ג לבינ׳ דכל בנין דכן לא קאים:

עוד כתב שם הר״ן ז״ל כי בשירת האזינו אין אריחין כלל ואני אומר אדרבה כולה אריחין ואין בה לבינה כלל ועתה שא נא עיניך וראה שש השיטין שלמעלה מהשירה והששה שתחתיה מן הקצ׳ אל הקצה של דף הן כדמיון הלבינות השלימות וכל שיטות השירה שהן חצאי שיטין כדמיון האריחין שהן חצי לבינה וזה מבואר בעצמו · גם בחדושי מגלה לחכם אחד מכרבונא תלמיד רבי׳ מרדכי ז״ל מצאתי בלשון הזה כל השירות כלן אריח ע״ג לבינה וכו׳ וא״ת והא שירה דהאזינו שהיא אריח ע״ג אריח · וי״ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והן דמגלת אסתר אבל דהאזינו לאו על נס נאמרה ע״כ : וזאת ראייה אחרת שיש לכתוב שירה זו בע׳ שיטות כי לכותבין אותה בס״ז שיטות הנה בקצת מקומות ממנה ימצא אריח ע״ג לבינה ולבינה ע״ג אריח וכן לא יעשה : ומעתה אתחיל בהגהה:

תזל הזין דנושה : הנו המאריך בבית והוא מלרע : הנזר אין שבדי רבתא והתימה על המדפיסים שהוא עצמו מסר על גופיה עזרים לית כותיה בדי רבתא גם ברים בראשית וברים דה לא נמנה בדי של מסור עם אותיות גדולות · כי הכף דנושה · לא הלמד דנושה : אמר מנחם מצאתי בס״ם הלוי׳ תיבה א׳ ובמסרת א׳ מחשוביהם כתוב בזה הלשון לסוראי ה׳ לוי׳ כתיב · לנהרדעאי הל וי׳ · למערבאי הלוי׳ מלה חדא · ובספרים חשובים אחרים מצאתי כך הלוי׳ מלה חדא כתיב בתורה · רב יהודה בר יחזקאל הל וי׳ · וסוראי ה׳ לוי׳ · ובספרים אחרים הלוי׳ כחדא ע״כ · והיה נראה לגזור אומ׳ לכתבו בס״ת תיבה אחת לשלשה סבות הא׳ מסברה כי באמת שתי הסברות האחרו׳ זרות מאד והן חוץ מן ההיקש אבל סברה זו מתישבת

על

על הלב · הב׳ להיות כלל בידינו כל היכא דפליגי מדינחאי ומערבאי נקוט כמערבאי וכבר כתבתי שנמצא במסרה למערבאי מלה חדא · הג׳ כיון שכך נמצא בס״ם המדויקים גם המסרה השני׳ שכתבתי מורה באצבע כך אבל מה אעשה ואין כן דעת גדולי ישראל וזקני חכמיהם אלא כלם כאחד אומרים ה לחוד לוי לחוד וז״ל הרמ״ה ז״ל הא דהלוי׳ תגמלו זאת באנפי נפשה כתיבא בכלהו נוסחי עתיקי ודיקי ה לחוד לוי׳ לחוד עכ״ל · והראב״ע ז״ל כתב בספר מאזנים דף ר״ח וז״ל אמר ר׳ שמואל הנגיד ז״ל כי נתברר אצלו שהא דהלוי׳ תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה והנה זה ההא יגלה לנו סוד גדול והוא שההא לא יתכן להיותו בשבא ופתח כי אין יכולת באדם לקרא שבא נע אם לא היה אות אחריו על כן יהיה ההא בפתח כדרך הה״ין התמהין ויודע כי תחת הלמד יהיה שבא נע כמשפט כל למד נוסף כמו ליעקב ול׳ תשים לבך לקריאה שאנו קוראים כי הוצרכנו להניח הלמד שהוא נע בעבור היות שבא נע תחת אלף אדון וכו׳ עכ״ל · ויש לי בזה קושיות גדולות הא׳ מה מקום לדבריו הראשונים שאמר שההא לא יתכן להיו׳ בשבא ופתח וכו׳ בשלמא אילו היה הלמד נקוד בפתח כיון שאז היתה ההא ראויה בשבא ופתח כמו הלמתים תעשה פלא הפלוס לו היה מקום לראב״ע לומר לנו כי כיון שזאת ההא לבדה לא יכלה לבא כמשפט אבל כיון שהלמד נקוד בשבא הנה משפט ההא בפתח כמו הלאדני אתה אומר הליועץ למלך הלאל תדברו עולה וא״כ זאת ההא לא בפתחה על כן הסברה אלא כי כן דינה · הב׳ ר״ים לשונו משמע שההא נשתנית בהכרח וסופו משמע שהיא כדרכה · הג׳ מ״ש ויודע כי תחת הלמד יהיה שבא וכו׳ ואני או׳ השבא בלמד הזאת גזירת הכתוב היא אבל כפי דעתינו ידוע שהיתה ראויה בפתח כמו וישתחו ליי׳ · ניחוח ליי׳ · הד׳ מ״ש כי הוצרכנו להניח הלמד שהוא נע בעבור היות שבא נע תחת אלף אדון וכו׳ ואני או׳ ולמה בהודו ליי׳ כי טוב לא הוצרכנו להניח הלמד וכמו שתקנו קריאתה בפתח למה לא תקנו כן גם פה אבל ראב״ע מתחכם להנבא בקוד שם המפורש ואני מאמין שלא יודע רק בקבלה · החמישית לקמן תמצאנה · ולפי דרכנו למדנו שדעת הנגיד ודעת ראב״ע ז״ל שצריך לכתוב ה׳ לחוד לוי׳ לחוד : גם רד״ק ז״ל כת׳ במכלול דף י״ד וז״ל הלוי׳ תגמלו זאת ההא בפתח והלמד בשבא נח והאף בשבא ופתח והיה ראוי ההא בשבא ופתח והלמד בפתח והאף נחה אלא שנשתנית לענין נעלם ולכן יש בכתיב׳ זו שנוי אחר שלא נמצא בזולתה שההא נכתבת יחידה עכ״ל : ובמס׳ סופרים פ״ט ה׳ דהלוי׳ צריך להיות פשוט מכל הא שהיא תיבה בפני עצמה ע״כ : ובתנחומא דפוס מנטובה הלוי׳ תגמלו זאת ההא רחוקה מן השם שהיא סיום חתימתו של משה קח ראשי תיבות של פסוקים מן האזינו עד ה׳ דהלוי׳ ותמצא עולין בגימטריא משה וזו היא חתימתו כאדם שמסיים ספרו וחותם שמו ולכך ה׳ רחוקה מהשם ע״כ : ועתה מי אפוא הוא המעתיק הרים אשר יערב את לבו לחלוק עם כל חכמי ישראל אשר נקבו בשמות האומרים שההא נכתבת לבדה ונוסף על זה אני מעיד שבדקתי בשני ספרים ירושלמיים ישנים הא׳ בן תקמ״ח שנה והשני ישן נושן ממנו מאד ובשניהם ההא כתובה לבדה : ועדיין נשאר עלי לבאר דבר אחר בענין כתיבת זאת ההא והוא שכתב הרב המאירי ז״ל שהיא נכתבת מעט למטה מן הלמד · גם הרב הגדול רבי׳ דוד כוכבי ז״ל כתב בספר בית אל צריך לכתוב הא של הלוי׳ תגמלו זאת למטה מארכובתו של למד עכ״ל · והוציאו זה מהא דאמר בירו׳ דמגלה דף ע״א צריך לכתוב הא למטה מארכובתו של למד הלוי׳ תגמלו זאת הא ליי׳ תגמלו זאת ע״כ · והנה אלה החכמים עיניהם בראשו של מאמר זה בלבד ולכן העתיקו הדברים כהוייתן וכפשוטן ואני בעניי אראה מה אחריתו של מאמר זה וכלע״ד שאילו היתה כונתו מה שהבינו החכמים הכי הא תו למה לי לכן אני או׳ שסוף מאמר זה מורה היות הכונה בו למה שביארנו לעיל שההא נכתבת לבדה וכיון שאינה סמוכה ללמד למטה ממנה קרי לה כדכתיב ועליו מטה מנשה ומתרגמינן ודסמיכין עלוהי ומדסמוך קרא מעלה הרחוק קרא מטה · ונראין דברי מדבריהם אף כי על הזרות הראשון שבא בזאת ההא אנו מצטערים ואלה באים להוסיף לה זרות שני ומה גם כי ההא הזאת רבתא ואם כאן עוד להשפילה למטה יגיעו רגלי ה׳ עד השיטה שתחתיה לכן כמו מרבנן הכו דלא לוסיף עלה · ע״כ כתבתי כפי הפשט אבל כפי הסוד כ״ל ודאי כי בזאת ההא תרתי בעינן הרחקה והשפלה הרחקה בסוף

תיבה

איכה ישנה נדר והשפלה בסוף כפלה לא תוסיף קום וזהו עצמו המכוון במאמר תגמלו זאת כי זאת היא השכינה שנפרד מזה ותגמלו ענין פירוד כי לכן התינוק שהפרידוהו משדי אמו נקרא גמול ככתוב גמולי מחלב עתיקי משדים : ולענין קריאת מלה זו רואה אני דעת רא"בע ורד"ק שמל' זו נכתב' שתים ונקראת אחת שהרי אמרו שהלמד נקרא בשבא נח וידוע שאי אפשר לשבא נח בראש תיב' ותמיה אני מנין להם שיש לקרותה בשבא נח ולא בשבא נע כמשפטה ואם מפני ראותי העולם נוהגין כן אין זה כלום כי לפי שמצאוה כתובה בספרים מלה אחת גם הם קראוה מלה אח' אבל אני שהוכחתי שנכתבת ב' תיבות מסתמא ככתיבתה כך קריאתה וכל המשנה ידו על התחתונה ועליו להביא ראיה כי באמ' כיון שגזירת מלך היא לכתבה ב' מלין הקורא אותה מלה חדא כמנא מכחיש הכתוב אף כי יש לסברתם עוד קושי' חזקה מאד והיא שאילו היה הדבר כן היו מוכיח מלה זו עם ח' מלין דכתיבי תרין וקריין חד שנמס' בימנם בדברי הימים ב' סי' ל"ד · לכן אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני וכלע"ד שהלמד הזאת נקראת בשבא נע כדין כל שבא שבראש תיבה והאלף נקראת בפתח לבד ונראין דברי מדקדקים אף אילו לא היה קשה עליהם מה שהקשיתי לפי שהם אמרו לקרוא שבא בראש תיבה נח וזה לא נמצא בכל המקרא והוא בעצמו נמנע אבל אני שאמרתי לקרוא האלף בפתח לבד אעפ"י שדינ' בשבא ופתח אינו מן התימה כלל כי כל המקרא מלאה שואין בענין נקראין כהעמדה ע"י געיא כמו המבלי אין קברים וכתב רבי' יונה שהה"א בפתח לבד וכתב עליו רד"ק במכלול דף ז' תמיה אני אם הטעהו הקריאה שהוא נקרא בפתח לבד מפני הגעיא וכו' ע"ש ואף אתה אל תתמה על האלף הזאת אם נקראנה בפתח לבד דומ' למה שכתוב בהשמים חסדך כמו בשמים אף כאן לאדוני כמו לאדני אלהינו הרחמים · ועוד בא וארוך דוגמתו להפרכם את בריתי היה ראוי להפירכם ונהפך הלמד בשבא נע והה"א בפתח לבד אף כאן היה ראוי כמו לאדוני האדוני' ונהפך הלמד בשבא נע והאלף בפתח לבד כנ"ל ומה ראוי לקיי' דברי הראשוני' ולו שאינה שהה"א נכתבת בפני עצמה עכ"ז אין לה דין תיבה אחת שהרי אין לך בכל המקרא אות אחת שתהי' תיב' בפני עצמה הילכך הלוי' תיבה א' הוא אלא שהה"א נכתבה כך לסוד הנזכר : הלוי' הלמד בשבא · קנך אין בו יוד והקוף דגושה · ימות מלא · ויגדך הגימל בצרי · ימצאהו בשני פשטין · ישמן חסר דחסר · יצרנהו הנון דגושה · כנשר הפשט הראשון בנון · ירחף החית בצרי · במותי ואו כתיב · בין מם לתיו · ויניקהו השופר בקוף · ויבעט העין בקמץ · יקניאהו חסר דחסר · שעירם בשין שמאלית · תשי היוד זעירא · כי צורם הכף דגושה · כי מגפן במקף וגעיא לא בשופר והגימל דגושה · ומשדמות בשין ימנית · ענבי במקף לא בשופר · הלא חסר ואו · באוצרתי מלא ואו ראשונה · גוים הגימל רפה · ויבא משה פתוחה · דבר הדלת רפה · הזה ברביע · עלה העין בשבא ופתח :

לג ברכה פתוחה · אשדת כתיב מלה חדא וקרי תרתי והדלת בקמץ · בידך באתנח · וללוי אמ' פתוחה עם בקמץ · באפך הבית דגושה · ולקדקד קוף ראשונה בקמץ לבד · ושפני בשין שמאלית · ויתא בפשט האחרון בלבד והוא מלרע וזו דעת בן אשר · יזכה הנון דגושה · ולנפתלי אין בו פיסקא : **לד** השבעתי אין בבית תלשא · בני הבית רפה · האתה האולא בהא לא באלף :

ב"לאו בב"לך ואע"

תם ונשלם האצבע הראשון

זה נשמט מפרשת שמות והסנה איננו אכל חסר כתיב בכל הספרים ודלא כרד"ק שכתב בשורש אכל שהוא מלא :

האצבע השני

מעריך

קונטרים קטן הכמות ורב האיכות והוא ביאור כמה מלות קשות וזרות שלא נתבארו כל צרכן בספר הערוך או שלא נתבארו שם כלל ומלות הזוהר · והנה ביאור המלות נתבארו בו גם כן מאמרים רבים קשי ההבנה עד שאין ראוי לשום בן תורה לעמוד בלתו · ובסופו יש הרבה מעשיות של רז"ל שלא נדפסו · חברו מנחם די לונזאנו השוכן בהר ציון :

נתן נתן שבח לאל — על כי ספרו היום נשלם
מלין לא באו בערוך — מעריך הואיל באר כלם
מלין מתורגמין מנחם ברכו — הואיל וביארכם והוא לא מאריך
קטן בכמות רב בתועלתו וחין — ערכו וזהב מעריך את מעריך
בואו זלים זהב מכיס — וקנו חטיב מן הסיטון
רחוק מספורים מכרה — הדא מלה אטימיטון
הדא קושטא במשבשתא — דמיא כספא תותי חספא
איפתח כותא אינהר ביתא — אידלי חספא איגלי כספא

אמר מנחם בן יהודה די לונזאנו ז"ל · מנעורי גדלני כאב כי אבי ואמי עזבוני בחוסר כל כנער ורק והייתי נע ונד בארץ נודד ללחם איה מקצה השמים ועד קצה השמים · ולפי שאין רע שאין בו מעט טוב מצד אחר לכן גם אני בטלטולי טלטולא דגברא קשה הרוחתי שלמדתי לשוני הגוים ובפרט ערבי ויוני שהם היותר נצרכים להבין המלות הקשות והזרות שבאו במדרשי רז"ל ולבארם ביאור ודאי ולא ביאור מסופק : ביאור מדעיי ולא ביאור סבריי ודמיוני כי הביאורים הסבריים כלם חשודים ורובם שקר · כאשר קרה לבעל מתנות כהונה שחשב לבאר המלות שברבות מסברתו והרבה מקומות היתה תקנתו קלקלה וביאורו בוסלה כמו שיראה כל חכם לב בקונטריסי זה : ולא די לנו זה הנער אלא שגם בגירסאות שלח ידו לפעמים והגיה מסברתו ולא ידע שהגאונים החרימו שלא להגיה ספרים מסברא : וזה לשון הרמב"ן ז"ל בחדושיו לבתרא בפרק יש נוחלין הגהת ספרים מסברא עבירה היא וראוי לנדות עליה ולייטי עלה רבנן יהא ויהא עכ"ל : ובספר המדיר כתב הרא"בד ז"ל כזה הלשון ויד המוחקת תיקצץ שמוחק הספרים בשורפי התורה ויש לי לספר כמה וכמה שמחקו ועקרו מן הספרים העיקר מדוקדק ומפולפל יותר מן הגהתם שהיא שבוש ומשנה ואתם תלין משוגתם עכ"ל : והנה להיותי בקי בלשונות הגוים וגם לפי שמצאתי אצלי ספרים בכתיבת יד ראיתי עצמי מחוייב לקרבה אל המלאכה הזאת להועיל אל המעיינים לבאר כל מלה שלא נתבארה כלל בספר הערוך או שלא נתבארה שם כל צרכה · ולפעמים גם עמו יהיה לי מעט משא ומתן כדי לברר וללבן הדברי' ולדעת האמת בכל האפשר והאמת יורה דרכו ואוהבו יבחר ויקרב ויקבל האמת ממי שאמרו : ולפי שקונטריסי זה הוא כמו תשלום על ספר הערוך לכן קראתיו בשם מעריך :

אב קישות שהתליעה באיביה פי' העוקץ בקרקע מקום שמתגדלת : ואני אומר בענו ובענפיו כמו לראות באבי הנחל עודנו באבו : **אבוב** רועה בלעז ויירנא פסטור ובערבי ענא אל ראעי : **אבטי** הייכו אמבטי או אבטיחות בלעז פילא ביוני ובערבי גורנא מטבל : **אבל** אמר להם אבל פי' כך הוא ובערבי בילא והוא הפך לא : **אבעד** לי' במדרש שיר קודם נחות השני הג' לשון

ערבי הוא או בעי למימר פרוס לי הוא אמר אכעד לי שערך וכו' פי' אכעד כע' הרחק : **ארמה** בר"ם אחרי מות מגמגמין כארמה פי' כרם : **אוגבסין** בילקוט תהלים סימן תתס"ג פי' מיוסם : **ארמדמנ** ‧ עיין באות הדלת דבדכני : **אגומי** הלך כיפחד וכו' בכ"ר פ' ע"ח ה"ג בשני ספרים כתיבת יד ולא גרסי' לך כי אגומי בלשון יוני ר"ל לך כמו לך בא אל הכאן ‧ **אבגינם** בריש מדרש שיר וברא"ש קהלת ובויקרא רבה פרשה ב' פי' ראש היאם והוא מלשון יום גינוסיא של פרעה שפ' ויהי יום לידתו : **אבל** בויקרא רבה פ' י"ז הלכו כל האבילין פי' כמו אבל השטים ובמדרש רות פסוק וימותו : **אגר** במדבר רבה ר"פ ד' קטים אגורי סם פי' מלאים סולת כמו זית אגורי : **אדקולאון** בן הדסה במדרש שיר פסוק ישקני דע כי מעשה היה בסופר אחד שהיה לו אחות ושמה הדסה והיה לה בן ושמו ארקולאון והסופ' הזה היה כותב מדרשים ובכל מקום שהיה מוצא תורה היה מתפלל על בן אחותו שיזכה לתורה וכותב דבריו בש' וכל הרואה חשב שהם דברי הספר ולא היא לכן צריך למחקו ‧ וכן בפסוק תורי זהב צריך למחוק שלמד אלקולאון כדעתו של הבה' : **אודן** בב"ר פ' מ"ה אין אמר לך חד אודנך דחמר לא תהמיין תרין עביד לך פרומביא ‧ ה"ג בספ' כתיבת יד פי' אם אמר לך אחד אזניך כשל חמור לא תראה אותם שמא אמת אמר אבל אם שנים אמרו לך כך אל תסתפק אלא מיד תכין לך פרומביא כחמור ‧ עתד מן ועתדה בשד' לך : **אטימיטון** בפ"ק דפיאה ובכ"ר סוף פר' ל"ה מרגלית טבא אטימיטון פי' שאין לה ערך כי טימי בלשון יון ערך והאלף שבראש התיבה מהפך פירושה וכן מפורש שם מלה דלית לה טימי ‧ וביפה תאר פירש רבת הערך ואין זה פי' המלה אעפי' שסברה קרובה ‧ **אטרי** בפ"ק דביצה ירוש' סדא אטריתא ובפ"ק דחלה סוף דף כ"ז אנא בעיא מיעבוד אבוותי אטרי פי' אני רוצה לעשות עיסתי אטרי פי' לשון יוני הוא עליאריגס בלעז ‧ ועוד יש לי לפרש לשון ערבי הוא אלטריאה בלעז והן מין מאקרונים ארוכ' כחוטי' ודקים בלשון יוני איסקולאקיא : **אטרבולים** בירוש' דשבת דף ו' ג' פי' טריפולי נקראת כן בערבי : **איטימיסיה** במדבר רבה פ' שלח לך סי' ו' פי' הכנה בלשון יוני : **איים איים** בירו' דמגינה ריש דף ע"ח ובסנהדרין דף כ"ג נ' פי' קדושות קדושות כי המכשפות קוראות לעצמן כן כדאמרינן בבנות דרב נחמן בחשן קידרא בידיהו כדי שיחשבו הרואים שהן קדושות ‧ בספר כתיבת יד ה"ג איים ולשון יוני הוא ובדפוס כתוב איים וטעות סופר הוא ‧ **אייבים** במס' דמאי דף כ"ו אסכה ספרא אייבים לשון יוני הוא ופירושו תלש ‧ **אכל** ומותיב במס' פיאה דף כ"א פי' אוכל ומקיא לפי שהיה רגיל בכלי כסף ועתה היה אוכל בכלי חרס והיה נמאס אמר לו הרופא והלא בקדרה של חרס נתבשל ומה לי קערה מה לי קדרה ‧ ואכלו קרציהון דיהודאי פי' הערוך בערך קרץ ענין קריאה מתורגם קרא בגרון אכלו ‧ ואין בלבי אדרבה שמלשינות ולשון הרע נאמר בסתר ובלחש ואיך יאמר בו לשון הכרוז ‧ ובפסוק לא תלך רכיל פרש"י כפשוטו לשון אכילה וכן כל' ועיין לקמן בערך קרץ : **אכסר** כל זמן שהוא מוכרך אכסרא כתב הערוך יא הפסד ובלשון ישמעאל קורין ההפסד כסארה עכ"ל ואני אומר שאין זה ענין לזה אלא לשון יוני הוא ועניינו דבר בלתי ידוע כי כסרה ענינו ידועה אכסרה הפך הידיעה כי כן מנהג לשון יון כל ענין שרוצין להפך פירושו כותבין לו אלף בתחלתו ‧ במנא פי' אכסרה לא במד' ולא במשקל ולא במנין אלא למראית העין בלשון טורקי קוטורו ‧ **אכסידיה** בויקרא רבה ספ' יא בשר ודם נותן אכסידיה הערוך לא פירשו והביאו באות שכף ‧ ומתנות כהונה כתב פי' הערוך בית הסוס' ולא ידעתי אנה פי' הערוך כן והוא לשון יוני ענין שילום נגירוס ‧ **אכסניו** ברכא בירו' דקמא דף ג' ג' פקיד מן שמלך לחלק אנשי הצבא לבתים כך וכך בבית זה וכך וכך בבית זה וקודם שיבואו שחילות מותר לתת לו שוחד שלא יטיל עליו אבל משבאו אסור לעשות כן לפי שמזיק לאחרים ‧ פרכא בלשון ערבי מחלק ‧ **ארגירא** שם אהן כריסו ארגירא לשון יוני הוא ופי' זהב וכסף והוא פקיד מן המלך על כל הצורפים וקודם שיבא לעיר מותר לומר פלוני צורף במוני אבל משבאו והוא רוצה לעשות מלאכת המלך אסו' לומר כן לפי שהוא כמלשין ומוסר ‧ **אלוגין** בשמות רבה פי' ל"א פ' זהו כיטריא הכתוב לקמן בפרשה זו אלא שזה לשון יוני וזה לשון רומי ועניינו הדברים שכתובים עליו ‧ **אלח** לא באלה ולא ברומח בלעז פוררא

אגנסטום
פי' אין קונה
לו אונקי'
בלעז

בלשון טורקי בוזדגן ‧ **אלוניסתין** בסוטה ירוש' דף כ"א קריין שמע אלוניסתין פי' קורין ק"ש בלשון אלנביזי הנקראים ארבאוט והערוך פי' לשון יוני ולא היא ‧ **אלטיכסא** שלך בכ"ר פ' ח' פי' אחותו שלך אליטיא בלשון יון אמת ‧ **אלכסנדר** מלך יון נקרא כן לפי שלא היה בן אביו כי פליפו אביו היה במלחמה ונקתבבור המצרי בא על אשתו ע"י כשפים וכשבא פליפו קרא שם הבן אלכסנדר ר"ל החליפ' בעל אלכסי ר"ל החליפה אנדרא ר"ל בעל . לפי דרכינו למדנו שהמקדים הסיוך לכף טועה ‧ **אלריא** שמלך עסוק באלריא שלו פי' שמחה יתרה ולשון ספרדי הוא ‧ **אמבר** פי' הערוך אוצר ‧ ואני אומר לא כל אוצר קרוי אמבר אלא של תבואה בלבד ולשון טורקי הוא ‧ **אלעיקי** במדרש שיר פסו' משכני בעל מתנות כהונה טרח לפרשו וצריך יגע כי שבוש גמור הוא ובשני ספרים כתיבת יד לא גרסינן ליה אלא הכי גרסינן איכי נותן לכם את התורה אם לא תביאו לי וגו' ‧ **איליסים** דטבריה במדר' קהלת פסו' מה יתרון העוס' לשון יוני הוא ופי' חורב' כי כדי שלא יטרידוהו היה מתבודד שם ‧ שם פסו' בעצלתי' ימים' את מיני אשים פי' מן הכי' סדולף יש בכב' מפול' ובכ"ר פ' ל"ד פי' ויפה תואר רחוב ולא היא אלא הא קמ"ל דאפי' חורבתא אוירא טוב ‧ **איליאום** בשמות רבה פ' ט"ו פי' שמש בלשון יוני : **אימולוגין** בירוש' פ' ואלו מגלחין שוברין אימולוגין פי' הודאה בלשון יוני : **אימום** סירוק במד' שיר פסו' אמרתי אעלה בתמר' כן סגים מתנות כהונה ושבוש הוא וצריך לומר אומוקסירום ופירושו בא ויבש ולשון יוני הוא והיא מלה מורכבת מן אומו שפירושו בא קרודו בלעז ומן קסירום שפירושו יבש ולא בתנחומא בפ' כי שנשרף חניו : **אנגריא** ברכות פ' שמיני פ' י"ב פי' מתנות כהונה קול הומיה בעיר כענין מלחמה ‧ ושבוש הוא אלא בדרך שמעו אומרים שבעיר היו תופשין חמורים לעבודת המלך : בבשוא רבה פ' י"א מברכין אותם באנגריא פ' כעושה דבר בעל כרחו : **אנא** הוא בן עזאי דהכא בירוש' דפיאה דף י"ט ג' פי' הריני כבן עזאי כל הרוצה לשאול יבא וישאל : **אמידרון** בשה"ש יתרו איסטודיו בלעז מקום שלומדין בו חכמה יונית והערך מרום כתב שערוך ספרי חכמה יונית שמם בלשונם המירום : **אנדרואנטים** ברכות ר"פ יתרו פי' צלם המלך באבן או במתכת אנדרא בלשון יוני איש ‧ ומתנות כהונה כתב איקונין של מלך כדבסמוך ושבוש הוא כי המשל שעשה כאן למה יחזור לעשותו בסמוך ועוד כי כאן כתיב ונפל לתוך ידו אלמא יש לו כל האברים ושם כתיב הלכה וישבה על איקונין של מלך שאינה אלא צור' בממכין על הטבלא אלא ודאי לא ראי זה כראי זה ועיין ר"פ פקודי ובפ' דברים : ובילמדנו החדש פ' פקודי : **אנתבטיאות** בויקרא רבה פר' ב' הערוך גרים אונבטיאות ולא פירש וטעם הוא ‧ ומתנות כהונה פירש ממשלות ושבוש הוא שהרי בכ"ר פ' ל"ט אמרו בלשון הזה על הרעב ומה ממשלה שייך ברעב ובפ' ט"ו פרש אונבטיון של בהרות ‧ אלא ענין גדולה הוא : **אנן** בריש ויקרא רבה יהיב אנונה ושתיק פי' הערו' נותן כל מה שצומח בארץ לעניים ושותק ‧ ולא נהיר ונוסחא משובשת נזדמנה לו שהרי השביעית היא הפקר אף לעשירים אלא ארנונא גרסי' והכי קאמר אעפי' שאין לו הנא' מן השדה הוא פורע למלך עליו :

אנבונין במדבר רבה ר"פ נ' פי' אשכולות שבהם הפרי שנקרא אנונא : **אנן** בספ' כי תבא ה"ג לעשב אונבא של מלך פי' ריוע המלך שמדב' עמו כל היום שאם היה משה מודווג לאשתו לא היה הנבא מדבר עמו תמיד ‧ ואולי שהוא לשון לעז בכם שמלך משתעשע עמו כל היום ומשה שהיה בשר ודם לגבי מלכיהון דמלאכיא בכם קרי ליה : **אנן** בספרי ר"פ דברים מה אנונא התקנת לאלו פירוש אנונת התינוקות ספא בלעז ‧ בכ"ר פ' מ"ו המלך מעלה לו אנונא פי' פרס כך וכך ליו' לפרנסתו בערבי גימוקיא בלשון טורקי אולאפא בלעז סולדאדס : **אנקליטון** לשון יוני הוא ופירושו אם יכבל : **אונקיות** בכ"ר ספ' ע"ט בספר כתיבת יד גרסי' אנקות ופירושו גמלי' נקבות ולא כסמוך ק קמיליא כי כן נקראים בלשון יוני הגמלים ועיין בערוך ערך נקה : **אנגלין** שלו בפיסקא דשובה פי' דברי עונותיו ‧ **אנפקא** או אמפקא במדרש אסתר פסוק והשתיה כדת אין אונס לשון לעז הוא ענין מלוי בלומ' כוס גדול מלא בלשון טורקי דולי : **אנגליו** ושמים לא זכו בעיניו תרגומו ואנגלי מרומא פי' המלאכים נקראים בלעז אנגילוס : **איגוגיתא** עיין בערך תתיא : **אנגירון** מי בשול ירקות או שמני'

בלעז קוזמייכעו דיקוזאוכי : **אנדרוגינוס** לשון יוני הוא מלה מורכבת מן אנדרא שפירושו איש ומן גיניס שפירושו אשה כלומר שיש לו זכרות ונקבות : **אנדרולומסיא** מורכב מן אנדרא ומן לומוסיא ופירושו הכרתת האנשים כלומר מגפה כוללת רעים וטובים : **אנטיגרפין** גם זה לשון יוני ופירושו תשובת הכתב בב״ר פ׳ ס״ו : **אנטידיקון** מורכב מן אנטי שפי׳ מכנגד ומן דיקון שפירו׳ משפט והוא בעל דין שכנגדו בערבי גארים · וכסיף ב״ר צריך לתקן : **אנטיקיסר** שר ופקיד שעומד במקום המלך · ובב״ר פ׳ כ״ג פי׳ יפה תואר איכנסאטור ולא נהיר כי זהו שליח ממלך אחר : **אנפקינון** אומפאכיכו בלעז וכל דבר שלא נגמר בשולו נקרא כן : **איסקפטאות** במדרש רות פ׳ ג׳ פי׳ מנעלים חשובים ולשון לעז הוא סקרפיטי · וכן במדרש איכה פסוק גלתה יהודה ומתנו׳ כתובה כתב שם שקרים : **איסקיפסטי** הג׳ בריש מדרש קהלת ובדפוס צריך תקון ולשון יוני הוא ופירו׳ מכוסה ולעריסה קורא כן שדרך לכסותה קונא בלעז : **אולוסירקון** שם בסוף פסוק כל הנחלי׳ לשון יוני ופירושו כולו משי כמו קמחא ואטלס בלעז דמסקי ראוי · מיסוסיריקון חציו משי כמו בגדאדי וקוטני ופריסקורי : **אפשוביות** שם בפסוק כל הדברים פי׳ זוכו׳ ולשון לעז זוכי הוא אח שהקדים עית לואו כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו ודברי מתכות כשוכה הבל : **אנפילוגים** בחכמתו שם בפסוק אילך ארץ לשון יוני הוא מרסיב הדבור : **אסגינטירין** במדר׳ אסתר פסו׳ ויהי כאמר׳ פי׳ כולד בבית המלך ולשון יוני הוא : **אסטרוביל** של ריחים יש מפרשים ריחים התחתונה ולא נהיר דא״כ הייכו ריחים וכ״ל הציר של ברזל שהוא מסבב את הריחים : **אספר** במדבר רבה פר׳ ד׳ הופך איספירא ומשויר פי׳ בלשון טורקי טאקלא מין דלוג הוא שאדם הופך כל גופו ואם אין לו מכנסי מתגל׳ ערותו וכן אירע לדוד ולכן בזתו מיכל וז״ש שם כמו שהתינוק אינו מתבייש להתגלות לפני אמו וכו׳ · ומכאן אתה למד שלא היה דרכם ללבוש מכנסים וכן נראה מדאצטריך קרא לכתוב בכהנים ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה : **איסקרישורי** דשלמה לשון לעז הוא ופירושו סופרים וכמו כלאים כפל טעם : **אסטרובילין** או אסטרובלין הערוך לא פירשו ורז״ל אמרו פירא דארזא ואני אומ׳ לשון יוני הוא פיניוכיס בלעז ובערבי חב אל ככובר כך למדתי מפי׳ דיאסקורידי וביוני השמוני קוקוכריא · ובילמדנו פ׳ כי תשא פי׳ מאן דהוא אבנים טובות ושבוש הוא : **איסטטיבה** בב״ר ס״פ יוד פי׳ בטול מלחמה ופי׳ המלה עמידה : **איסירא** בקיטרא בזוהר פ׳ וארא פי׳ קשר כתיך קשר : **אסטמא** כאסטמא לפרזלא בערבי בולאד בטורקי גיליק בלעז אזירו או אצארו וזהו ברזלא דשליט בברזלא : **אסטרולוגוס** מלה מורכבת מן אסטר שהיא בלשון יוני כוכבים ומן לוגוס שפירושו דבור ושם חוזי׳ בכוכבים : **אסטסיאנית** הערוך הביאו ולא פירשו וכ״ל שהוא לשון יוני שטעמו ר״ל עמוד כמ״ש בב״ר פ׳ ס״ו איסטטיזכו של עולם פי׳ עמידתו וכן איסטטיבא דלעיל פי׳ המלה עמידה אף כאן סטסיאני׳ אשה שעמידה עצמה ומובלת והאלף שבראש התיבה מהפך הפעולה כלומר שאין לה אורך אפים כלל דיספאביכיאלדה בלעז שאינה יכולה לסבול דבר : **אספרי** במעשר שני פרק ב׳ אספרי כסף לשון יוני הוא ופירושו לבנים ועד היום המטבע שבארץ יון כסף עובר נקרא כן : **אספתון** בילמדנו פ׳ חיי שרה אמר המלך עשו לי אספתון לשון לעז הוא איספדון חרב גדול · בשמות רבה פרש׳ ט״ו אספתין חרבות : **אסור** לילך למרחצו של מצורע עיין מה שכתבתי בערך צרע : **אסקיטלא** במ״ק פ׳ ג׳ לא בטבלא ולא באסקוטלא פי׳ הערוך כמין קערה קטנה ותימה לי אי הכי אמאי אין מוליכין בה לבי האבל ובב״ק מצאתי אסקוטלא וכן כ״ל וכן נקרא בלשון רומי ובערבי עולבא קוטי בלשון טורקי והוא כעין תיבה של עץ ואין לו זויות כי הוא נסר אחד של עץ דק ושני קצותיו כפופין זה על זה ויש מהם גדולים ולכן אסור : **אסקולוסטיקא** דאוריתא פי׳ ראש בית המדרש בלשון יוני קורין לבית המדרש איסקוליו : **אסקופתה** בירושלמי דשקלים דף ן׳ ג׳ ובעבודה סוף דף מ״א אזל בעי מסובה אסקופתה בני בבבא וכו׳ דע כי הראש והרגלים והריאה ובני מעים הנקראים בלעז מינודו נקראים בלשון ישמעאל סקאט או סקוטה והכה אדם א״ל לך לרחוץ סקט בכשר ושכחו שם ובשבוכר רבה לשוב

לקחתו

לקחתו ואמר לו רב אסור לך שאני אומר שלך שטפו נהר והביא אחר של נבלה במקומו או שמא ע״א החליפו : **איסטרטליט** שר שרים בלשון טורקי בינלר ביגי : **אסרטא** בפסיקי בילמדנו ר״פ קדושים פי׳ דרך המלך כמו איסטרטא : **אסרטיון** בב״ר פ׳ פ״ז אסרטיין של כואפים פי׳ חיל ולשון רומי הוא אישירציו כמו ויכיכיאס ויכיטיאה · בירוש׳ סוף תעניות איסרטיא שלך פי׳ חיל · בשמות רבה פ׳ ט״ו איסירטייוטין פי׳ אנשי הצבא סולדאדוס בלעז וט״ס יש שם בדפוס במדרש קהלת פסוק שלח לחמך אסרדיוט פיר׳ סולדאדו : **אסתא** בב״ר פ׳ י״ז ובויקרא רבה פ׳ ל״ד שבוק הדא אסיתא וכו׳ נוסחא משובשת כודמ״ כ׳ לבעל הערוך וכ״ל אתתא : **אסתנים** פירש הערוך אדם שיש לו נפש רעה ואינה מקבלת כל דבר לראות דבר מאום · ואני אומר כי פירוש זה איננו מתיישב בכל מקום כמו בר״פ ערבי פסחים ירוש׳ רבי אסטנים הוה כד הוה אכיל בימאה לא הוה אכיל ברמשא וכן ההיא דתנן ביומא אם היה כ״ג זקן או אסתני׳ מחמין לו חמין וכו׳ פי׳ חסר כח וחלש דיליקאדו בלעז : **אפביות** ס״פ שלח לך פי׳ כתבי קבלה בלעז פוליבא די ריסיבידה בערבי ווכיל אפבי גדולה שער מחילה : **אפון** בפרק ג׳ דעבודה ירוש׳ בעל ראש נויה היה וכאפון היה פי׳ הבעל שהיו עובדים בימים ההם היה כעין זכרות של אדם והיה קטן כגרגיר של אפונים · ודוגמתו שם במסכת נזיר דף כ״ו ב׳ ראיתי עגל כאפון בספיר · ובירו׳ דשבת דף י״א ד׳ וכאפון כ״ל וכאפון · ועיין ביומא ירו׳ דף מ״ג : **איפטיאה** בריש במדבר רבה פי׳ מעשה ולשון לעז הוא ובילמדנו פי׳ המדפים שבוע ושבוש הוא : **אפיסטולי** בב״ר ס״פ ויצא לשון יוני הוא ופירושו איגרת שבירת שביניהם : **אפיסטוקתיא** בב״ר פ׳ ע׳ פי׳ לא רא לבן עם יעקב אפי׳ דבר שיהיה ראוי לגרש החתול בשבילו כלומר אפי׳ פת לחם לא היה לו כב״ה היה כעו׳ וריק קתיא בלשון יוני חתולים · אפיסטו בלשון הוה ובמלה זו נוהגים היונים לנעור בחתול ולגרשו · ודע כי פיסטי בלשון יוני אמונה וכשתתן בראשו אלף ותאמר אפיסטי יהיה פירושו כופר שאין לו אמונה בלשון טורקי אימאנסיז : **אפוריא** בב״ר פ׳ ע״ב פי׳ פירות · שם פ׳ ע״א עינוהי דפורייא פי׳ מראית שפירות מנהג העולם מי שיש לו אוצר חטים למכור לוקח מהם חופן ומראה לקונים וזה נקרא עינוהי דפורייא מואיסטרה בלעז · ובעל יפה תואר פירש דוגמת המטה ושבוש הוא : **אפותיקון** בשמו׳ רבה פ׳ כ״ד הכאן אין מתקנין לה אפותיקון פיר׳ מקום קבוע בבית לאכול שם כמו אבוס שעושין לשור וחמור : **אפנתי** בילמדנו פ׳ ואתחנן היה הדבור קורא מן השמים והן הולכין לאפנתי שלו פירשו הערוך ענין מחנה ולא נהיר אלא פירושו לעומת פניו כההיא דאמרינן בפרק כיצד מברכין ולא אמרן אלא באפנתא פי׳ פנים · ובילקוט דשיר השירים דף קע״ט והשכינה תבא לאפנתי שלהם פיר׳ לקראתם · ובמדרש שיר פסוק עד שהמלך במסיבו ומוציאן לאפנתי של מלך פי׳ לקראתו כמו אולכטי : **אפסנתין** כך הוא בערבי ובלשון רומי אפסינטו ובספרדי אנסינתיו : **אפסנין** לבית ביד העבד בילמדנו ר״פ נח פי׳ בשר לסעודת הערב · אי נמי מעות להוצאה ולשון יוני הוא : **אפיקריסין** או פקרסין קרוב הוא ללשון יוני פיקאמיסו ובלעז קאמיזה : **אפיפסין** גזירת מיתה : **אפרודין** פירש בנשים בלשון יון פרוטא : **אפרכוס** בלשון ישמעאל באשה והוא מושל על עיירות רבות וכלן נקראות אפרכיא שלו : **אפרסמון** בלעז בלסאמו בערבי בלסאן : **אפיפודין** פי׳ כסא קטן תחת הרגלים רגלים ביוני פודין והערוך כתוב פורין וט״ס הוא : **אפתא** דקרא במדר׳ איכה קוד׳ פירשה ביון פי׳ תכות כהונה קליפי דלועין ואני אומר מיניה : **איפותיסים** כעשו לכם כיס במד׳ שיר פסוק לסוסתי לשון יוני הוא ועניינו מערות וקברות : **אפיטרום** בכשוא רבה ר״פ ט׳ פירוש רופא בהמו ע׳ כויה באש בלשון יוני ייטרום רופא : **אצוותא** אפה ליה חד אצו דפיתא פי׳ הערוך תנור ולא נהיר אלא עריבה מליאה עיסה תרגום ובמשארותיך ובאצוותך ובפיסקא דויהי בשלח אמרו בך הוה יתיב קמי תבורא אימיה אפיא והוא אכיל עד דאכל כל אצוותא דפיתא איפסטלין באות הפא · **אצטוה** או מסטיוס בערבי מנטבה והוא מקום גבוה מן הקרקע · **אצל** בפרק תמיד נשחט בין אבל לאבל טעין ארבע מאה גמלי דרשה פי׳ הערוך פסוק הוא כד״א

תקלתו

מחלתו אבל וסופו אבל וכו' ואני אומר לא כי אלא ב' פסוקים דומים הם א' בסוף סי' מ' וא' בסוף סימן ע' ובין זה לזה מ"ה פסוקים כמנין אדם · אקוביטין ברכות פ' כ"ו לשון יוני הוא ופירושו מסיבה כמו עד שהמלך במסיבו · אקקיא ברפואות דפרק מי שאחזו כך הוא בערבי ובלעז אקכיא · איקונטשא בויקרא רבה פ' ח' פי' הכופה והשומר שלה ודברי מ"כ שכל הם · אוקידא דקופטרא בזוהר פ' ויחי פירו' שריפת הכורת שב"כו ועל חרבך תחיה · אקשיתון אפיכון במדרש איכה פסוק שמעו פי' הכה"ן אומר לישראל העזתם פניכם לחזור אבלי ואני גירשתי אתכם ומ"כ פ' העזתם פניכם כלפי האומו' ושבוש הוא · ארכיבריונים בפיסקא דאיכה פי' שר הפריצים · ארביאטרים בשמות רבה פ' מ"ו פי' ראש הרופאי' ובדפוס צריך תקון · ארכיסטם במדבר רבה פרשה ד' פי' גדול הכהנים ומתנות כהונה חשב דהיינו ארכילסטים ולא היא · אירסין בפ' עקב פי' אבנים יקרות · אירסנדבי מרירן בסימא חמיע במדר' איכה פסוק נחנו פשענו הג' בספר כתיבת יד פי' עולשי שדה שהן אנדיווא ארסיות הן מרים וחומץ חמוץ כלומר כמו שאנו עשינו רעה כמה שפשענו ומרינו כך אתה הרעות כמה שלא סלחת · ורבנן דבבא סברי שאין ראוי לומר כן כלפי מעלה אלא אין דעובדין בישין למריהון קשיין כלומר מי שמעשיו רעים אין הרע אלא לעצמו וזהו אתה לא סלחת ובמכא שים לבו לסבול עונינו · ועיין בערוך ערך עלת ודברי מ"כ הבל ורעות לי על הגליון כי רז"ל בתבונו להעלים ואני גליתי · אירסכרבי בלעז ניקוריאס ביוני פיקרו מרולס ודרך לאכלם עם החומץ ולכן רז"ל הזכירום יחד · ארכיטקטון ראש הבנאים · ארכיסטרטיגוס בב"ר פ' כ"א פי' ביפה תואר גדול שבבגיאים ושבוש הוא · ארכי במדרש תלים סימן נ' ארכי שלו מקולקלת ובמדרש אסתר סי' א' ארכיון דגרר פי' מקום המשפט כמו ערכאות שלהם · ארכי בירושלמי דמגלה דף ע"ד כתובה בארכיים פי' דברי הימים בערבי תאריך · בריש מדרש רות ארכיות ארכיות הנזאין אחד מהם ככנס לתוך ארכי של חבירו פי' זמנים · בילמדנו ר"פ וילך ארכי של יהושע דוחקת · ארבלא פי' מכבר בלשון מקרא גרביל בערבי קריבלו או קריוא בלעז · ארגטים לשון יוני וטורקי הוא פועל שכיר יום בערבי פאעל · ארגליא לשון יוני הוא כל הכלים הצריכים לאיזה אומנות שיהיה נקראים כן · ארגנטין דכספא ארגנטין חדשה פי' הערוך כלי חשוב וכו' ואני אומר כי הנוסחא האמתית היא ארגינטירוא ולשון רומי הוא והוא שם כולל מיני כלים רבים של כסף ושל זהב והג' בירו' סוף פיאה ובמדרש אסתר פסוק בהראותו · ארדב שם מדה גדולה היא בארץ מצרים עד היום · ארדיכל הערוך לא פירשו אך בראש שבעה דעתו לדעת המפרשים בנאי ולא בהירא לי דהא מדאמרינן בסוף מציעא בנאי שמסר לארדיכל וכו' שמעינן דבנאי לחוד וארדיכל לחוד · ותו דבב"ר על פסוק ויתעצב אל לבו אר"ז"ל על מי יש לו להתרעם לא על הארדיכל ואי אמרת שהוא הבנאי למה יתרעם עליו מה פשעו ומה חטאתו והלא הבנאי אינו עושה כלום מדעתו · וכ"ל שהוא הנקר בלשון טורקי מאיימר ובערבי מעמאר והוא האומן לחשוב מחשבות לעשות ולסדר הבתים והסברו' והאכסדרו' והעליות ונותן שיעור לגובהן ולרחבן לרוחן ולעומקן ואין הבנאין עושין דבר אלא על פיו · ופירוש ארדיכל מודד ארץ ארדי בערבי ארץ והוא קרוב ללשון הקדש · כל כמו וכל בשליש עפר הארץ וכן דרך האומן הזה שכל היום תופש בידו אמת הבנין · ארטשים בר"פ בא כ"א ארסיסים לשון ארס של כחש כלומר נתקשה ולא נתרכך · ארבל בב"ר פ' ז הכהן היה ערום כלי פשתן מארבלי וכו נוסחא משובשת באה לבעל הערוך והנוסחא האמתית היא כלי פשתן הארבליים וכ"מ בג' ספרים כתיבת יד וכן הוא בדפוס ופירושו כלי פשתן הבאים מעיר ארבל כבתוב בהושע בית ארבל ביום מלחמה · אורולוגין מלה מורכבת מן אורא שפירושו שעה ומן לוגין שפירושו דברים · ארם כתב הערוך דרב פפא אזל גבי כותי למתבע חוביה אמר ליה תיב אערסא יתיב והוה ביה ינוקא מית אייתי סהדי אשכחיה דיתיב אערסא אמר ליה אנת קטלתיה וכו' זה תימה גדול דאדרבא להפך אמרו בפ"ק דברכות שרב פפא בשמ' וכוזר ולא רבה ליסב וכו' ע"ש · ארמילוס פי' מחריב עם ולשון יוני הוא והיא מלה מורכבת מן אירימי שפירושו מחריב ומן לאוס שפירושו עם · והוא מלך ארומי שינבח אתאויביו בבחון גדול ויחרימם ואז

יכביתו

יכבוהו אירימילאוסי ודע כי האימפירדור השעירי קודם לזה של עתה היה נקרא ויבנילאוס רוצה לומר מכבה עם · אירימון בפ' בחקותי למקום אירימון שהוא משובש בגייבות פי' חרב ושמם ולשון יוני הוא והערוך הביאו ולא פירשו · ובדפוס כתוב אדרימון בדלת ושבוש הוא · והערוך גרים מגשם במקו' משובש וגם זה שבוש : ארודי בלמא פי' כלם של עיר רודים כך מפורש במדרש שמואל פר' י"ט ובירוש' סוף מ"ק ובשלישי מעבודה כתוב אדורי וטעם הוא וכ"ל ארודי וכן צריך לתקן בר"פ היה קורא ובשקלים דף מ"ז · ובמגלה דף ע"א את הארודי רודום : אריסטון פי' הערוך סעודה של יום בלשון יון · ואני אומר סעודה של יום בלשון יון יומא אבל אריסטון שם לסעודה איך שיהיה · ארסקיבם פי' הערוך שלטון ואני ראיתי בירושלמי שמ"ך היה : ארפקס עשה אותך כארפכפת ענין חטיפה הוא בלשון יון ונקרא כן המשפך של ריקים לפי שהוא רחב מאד מלמעלה וחוטף הרבה בבת אחת וכן ראוי שיעשה השומע דת שימהר לחטוף ולקבל הכל : ארקפתא בירוש' פ' היה קורא מאן עייל קמי מלכא קדמוי ארקפתא או ריש גלותא כתב הערוך הוא אקפתא שפירשתי למעלה עכ"ל וגם כתב כי אקפתא ממונה על ראש גלותא · ואני אומר אילו היה הדבר כן איך היה החכם הזה מסתפק מי מהם יכנס ראשונה פשיטא שהאקפתא יקדים כיון שהוא ממונה על ראש גלותא · ובדפוס כתוב ארקבסה וכן כ"ל עיקר והוא בלשון יון ראש השרים הוא המשנה ולפי שאינו זרע מלוכה לכן קא מיבעיא ליה · איש בשמות רבה פ' ל"ז ת שבח שיש משה בכהונה גדולה שנא' ומשה איש האלהים · כתב מתנות כהונה משמע איש מוסף מקריב אשה ריח ניחוח · ולא אמר כלום דלאו הוה יליף לה ממשמעות איש היה מביא פסוק וזאת הברכה וגו' ולא היה הולך לדברי הימים אלא משיפים דקרא יליף לה דכתיב בניו יקראו על שבט הלוי אלמא איהו גופיה כהן הוה ועיין בר"פ שמיני רבה · אשכרע כתב הערוך בושם בלעז והוא עץ לא לבן ולא אדום בערבי בקם עכ"ל · ואני אומר אינו בקם כי הבקם אדום מאד עד שהצובעים בו אדום ונקרא בלעז ברזיל לפי שהוא אדום כגחלת הנקראת ברזא · אשתקד פי' השנה שעברה ביוני פירסי בטורקי בולדור בפ' ערבי פסחים אל אויל · אתנכסיאה בפ' שמיני רבה הוא ינהגו על מות תרגם עקילס אתנסיא עולם שאין בו מות · פי' הערוך לשון יון תנסיא מות עכ"ל · ואמת אמר אלא שלא השלים לפרש והיה צריך לומר עוד כי האלף שבראש התיבה מהפך פירושה מן מות ללא מות וזהו עלמות אל מות · ועיין זה הובא במדרש שיר פסוק לריח שמניך ובירוש' דמגלה דף ע"ג ב' ובמ"ק דף פ"ג ב' וגם כפל ע"ש וצריך לתקן אתנסיאה · ותמהתי על בעל מתנות כהונה שאחר שכתב האמת ופי' הערוך כעס לבו לשבוש א' שמצא בספר כתיבת יד והוא עצמו מודה שאין לו הבנה ואינו יודע לו פירוש ועכ"ז אמר עליו כי לא דבר רק הוא · ואני אומר שכל וריק הוא · ומ"ש עוד כי הוא כתוב על קלף ישן בושן טוב ויפה אני אומר אל תבט אל מראהו וכו' לפי יופי הספר כבשר הנוסחאות אין אלו אלא דברי רוח שלא אוזן מלין תבחן רק האמת · ומ"ש עוד מוקכים אתבונן אני אומ' ומה יתבונן ולא בשני טעמא ומה לבו ולשבו' דבהתא · ודע כי עד היום יש בספרי הרופאים מרקחת ששמה אתנסיא לאמר שמצלת מן המות · אתליטין פי' הערוך פריצים ואני אומר לא כי אלא גבורים ועיין בילמדנו ר"פ ויגש שבי אתליטין מפוסין וה כזה אלונאדוריס בלעז · ובלשון טורקי גיוריקגילר · ובב"ר פ' מ"ז פי' ופה פואר עטרת המלך ושבוש הוא ·

אות הבית

באג בלשון טורקי קורין לכרם באג · באריג פי' הערוך יין מבושל שהוא מתוק הרבה דאף על גב דשתי הוא מיניה מעשר ליה מוליא למררים דעויל · ואני אומר אם ידוע ששתה ממנו כתב שכילה למתוק בל זה · ומ"ש רז"ל יין מבושל אין בו משום גלוי לומר שאין נחש שותה ממנו ולכן אמרו בירוש' דתרומות דף מ"ה ר' מודים חכמים לר"ש בשרזהו בוקר כדבש שאסור וגם מביא מעשה שאירע לאסור ·

לאסור׃ ביבי בר אביי כן נקוד בפי׳ רה׳ · פי׳ שעולם קורין רב ביבי בית שניה בחירק ורה׳ ז״ל ידע שטעות הוא ונקד ביבי בית שניה בקמץ כי כן הוא בעזרא · ביביא במדרש איכה בעובדא דבן כוזבא עליל בביבוא דמדינתא פי׳ נכנס דרך הביבין שמוציאין המים הנשפכין במדינה · ומתנות כהונה כתב שנכנס בשער העיר וזה שבוש ואילו היה כן לא היה צריך להזכיר כי ודאי כל הנכנס לעיר דרך השער נכנס אבל זה שקר כי השער סגור היה אין יוצא ואין בא ועיין בסוף תעניו׳ ירוש׳ · בבל במדר׳ שיר פסוק אל תראוני רומי בבלון פי׳ רומי בבלי על שם המים שהביאו מבבל · בדד בב״ר פ׳ ל״א בדליות קטנות פי׳ כדתנן בשביעית בפרק כלל גדול שני אבל כותש הוא ומכניס לבודידה והוא בית הבד קטן שמוציאין בו השמן וכאן בדליות קטנות כקנים קטנים להוציא בתוכם הזרע שהוא שמן ראש ועיין מה שכתבתי בערך לרך · ביזיא פי׳ דדים בערבי וביוני · ובערוך יש ט״ס שכתוב שרים וצ״ל שדיים · וכן בסמוך שר של שמן צ״ל שד שמן · ומה שגורס הערוך בב״ר פ׳ ל״ב שכיבדו ביזיא דשקום כאה׳ וכו׳ לא נהירא לי כי אין דרך לכבד את המלך בכחל דמילתא זוטרתי היא לגביה ואינו כבודו אלא קלונו · ובג׳ ספרים כתיבת יד לא גרסי מלת ביזיא גם ברבות של דפוס ובילקוט לא גרסינן לה וכן עיקר · בחר בר״פ תפלת השחר הואיל ותנן בבחירתא כותים׳ הא דאמרינן מסכת עדויות י״א שאינו מלשון עדות אלא מלשון עידית שהוא המובחר שבכל מיני הקרקעות והיינו דהכא קרי לה בחירתא ׃ בטש בשמות רבה פ׳ ל״א שנתבטשה עליו שמתבטש עליו הג׳ בספר כתיבת יד ופירושו בועט כאש

מלשון כותיתי לכורא׃ בטם בר״פ אם אינן מכירין בוטמי כך שמו בערבי והוא אילן ופריו גרגיר ירוק ועושין ממנו שמן ונקרא שמן בוטם · תחת האלה תרגומו תחות בוטמא · בטן ביטנים ושקדים פי׳ הערוך אווילאנש ואחרים פירשו פיסטוקים · בייא בויקרא רבה ספ״ט פי׳ מתנות כהונה לשון אוי ואבוי ובילמדנו ר״פ דברים פי׳ שמדפים בצעקה ואינו אלא ענין עול ועוות הדין · בייבין במדר׳ רות ספ״ג לשון לעז הוא ענין שאון וקול המיית עם רב · בטש פי׳ הערוך בעיטה ברגל ואני אומר ענין הכאה ואפי׳ ביד · בייכה בב״ר ר״פ פ״ז הומיה היא ומוררת בייכה היא וטעיא וצ״ל בכיא ופירושו בוכה היא לבעלה ואומרת לו חולה אני ועם יוסף ביקשה לזנות · והרי זה על מ״ש שם לעיל שית זוכה ליוסף ובכורת לב לבעלה · ומתנות כהונה כתב שית זוכה שנגלתה לו ערותה וזו נבואת שקר כי אפילו עזה שבעזות ופרוצה שבזונות איכה מגלה ערותה למי שאינו חפץ בה · גם מ״ש שהיתה כוהנת מכהנ שנעון היא נבואת שקר · גם מ״ש הומיה מלשון ויהם את מחנה הוא שבוש כי זה ענין המייה וזה ענין מהומה · וברבות של דפוס יש ט״ס וצריך לתקן בכיא היא וטעיא · בלדר פי׳ הערוך שר ואני אומר לא כי שא פי׳ רץ בלשון טירקי אולאק וכן מוכח במדרש אסתר פסוק והשתיה כדת ׃ בולדר יש במדרש קהלת פסוק בכל עת פי׳ רץ של ים ככתוב השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים לכו מלאכי׳ קלים וגו׳ · בלוט או בלוד אלונים מבשן תרגומו בלוטין כך שמם בערבי ובלשון רומי גיאנדי ובאיטאליא הם מאכל חזירים ובני אדם אוכלין אותם בשעת הדחק והיא קסטניא מדברית והקסטניא הטובה בערבי שאה בלוט · בולי בירוש׳ דשקלים דף כ׳ ג׳ בכישתא דבולי ובירוש׳ דעבודה דף מ״ג ב׳ בלמא דבולי פי׳ קוסטנטינה נקראת בולי בלשון יון · וכמו שעתה יש במצרים בית הכנסת של טורקיאה ובית הכנסת של אכסניים כך בזמנם היה בטבריא בית הכנסת של קוסטנטינה · בוליוטי בב״ר פ׳ ע״ו פלגן עתיר בטבריה בוליטים׳ דע כי עיר המלוכ׳ נקראת בלשון יון בולי קוסטנטינובולי ר״ל עיר המלוכה של קוסטנטין אנדריינובולי רצה לומר עיר המלוכה של אנדריאנוס וכן על זה בבית שני היו קורין לירושלם בולי להיותה עיר הממלכה ומכהנס היה שהחשובים והמעולים והגדולים יקראו בוליטים כי לכבוד ולתפארת היו מיוחסים לעיר הממלכה · ולא כל הרוצה ליטול את השם הזה יטול ואפילו שהיה שוכן בירושלם אם לא שיהיה בהסכמת השרי׳ כמו שנוהגין בויניציאה שלא לכל אדם קורין ג׳ינטילאומו׳ בוליות בירוש׳ דשביעית סוף דף ל״ד כ״ד בוליות היו בדרום ולכן חרבו מפני שבועת שוא פי׳ עיירות גדולות כעיר הממלכה · בולי בירוש׳ דמ״ק דף פ״א אם הזכירוך לבולי יהא הירדן בעל גבולך פי׳ אם

כי גלוי הערוה
חרפה היא מפי׳
לונה שנאמר
וגליתי ערותך
אלהם וראו
את כל ערותך
יחזקאל יו

קראוך ללכת בחברת חכמי ישראל וראשיהם לדבר מצוה אל ימנעך מלכת אלא הירדן שהוא גבול ארץ ישראל כלומר אפי׳ עד קצה הגבול לך׃ בולמוס מלה מורכבת מן בו שפירושו שור ומן לימוס שפירו׳ גרון בלשון יון והוא כנוי לגרגרן שאוכל יותר מדאי כלחוך השור ׃ בלוזמאות ברבות פ׳ שמיני פרק י״ב הערוך הביאו ולא פירשו ומתנות כהונה כתב שמחות ואני אומ׳ אילו היה כן היה׳ הספ׳ אומר בהדיא שמחות כמ״ש את שמחה וכו׳ אלא לשון יוני הוא ופירושו סעודות ואכילות גסות ושם של נגאי הוא מלשון בולמוס ולפי שאין רוח המקום נוחה מהן קרי להו הכי ׃ בלעם בירוש׳ דתרומות דף מ״ו א״ש א׳ היה מולח בשר בכם פעם א׳ היה אוכל בשר שור ובא אחד ואמר לו של בכם הוא ואתבלעם ומית פי׳ כמאם · אסקו בלעז בערבי קרף · ומזה הענין הוא מ״ש בב״ר פ׳ כ״ח למלך שהיו לו אוכרות בלוסין כמו בלעוסין פי׳ מובלעת׃ בלר בב״ר פ׳ כ״ח בלריות של זהב לשון לעז הוא ופירושו בדורי׳ · שם פרשה ח׳ בלורין פי׳ אבן שוהם זכה׃ בן ירוש׳ פ״ק דמ״ק בני דשכותא אתפחת פי׳ המרחץ של אותה העיר נפחת במועד׃ בנפקין שלי בפ׳ קורס פי׳ טובתי וכבודי ביניפיציו בלעז׃ בנות שקמה בערבי גאמיז וביוני סיקומורו׃ בס באיכה רבתי פסוק ותוכח שתה מן כל בוסי ובוסי וכו׳ נוסחא משובשת היא ובספרי הדפוס שתה מן כל פיטם וכן עיקר ׃ בסים במעשר שני דף כ״ה ג׳ אמרך מיפוק בסים פי׳ יינך יעשה חומץ ודרך שני כהור הוא ׃ בסל בסנהדרין ירוש׳ דף כ׳ ג׳ מלכא יתיב על בסיליון דידיה פירושו כסא מלכותו׃ בסר בשמות רבה פ׳ א׳ וביסר עליה פי׳ ובזה כי דבר יי׳ בזה תרגומו בסר · שם פ׳ מ״ב בוסרת עלי פועל מן בוסר שמקהה את השינים׃ בפטיא בנשוא רבה פר׳ ז׳ פי׳ טאפיטים ולשון ישמעאל הוא · אי נמי לבושים של צמר גרוע בערבי כושע׃ בבריות בב״ר פ׳ מ״ה פי׳ כלי מרחץ הנקרא כפי׃ בוסיטא בזוהר פ׳ כו עמוד כ״ה נראה שהפה נקרא כן · ונראה לי שהוא מלשון ערבי ופירושו הנשוק׃ ביעתא בויקרא רבה פ׳ י״א פי׳ מתנות כהונה בכל רצונו ואות נפשו ושבוש הוא כי אינו אלא תרגום ביה שאמר שם לקעקע ביצתם ׃ בעל כתב הערוך כי חזק הוא ממנו מנו לא נאמר אלא ממנו וכו׳ יכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא את כליו משם · פי׳ ממנו משמע מידין ממנו דגם משמע כלפי למעלה וכו׳ פכ״ל · ואני אומר מ״ש מנו לא נאמר אלא ממנו אם כך היה גורס בגמרא שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו ואם הם דברי עצמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממנכו כמו כי עצמת ממנו כי שניהם דגושים לצורות על האות החסרה וכב׳ רש״י בסוטה דף ל״ה וז״ל אין הפרש קריאה בין ממנו שנאמ׳ על יחיד שמדברים עליו לממנו של רבי׳ המדברי׳ בעדם עכ״ל · והואיל ואני בענין זה אודיעך כי גם מ״ש בילקוט בהגהה על מ״ש שמרגלים ליהושע ריש קטיעא ימלל פי׳ לשכי קראו לו ראש קטיעא לפי שמשה קראו יהושע כלומר ראש שמו קטוע לפי שהיוד אות קטועה היא עכ׳ והם דברי הערוך בערך רש שבוש גדול הוא שהרי יהודה וישרא׳ ושם ההויה מתחיל ביוד ולכן הם כי לא להזכיר ורש״י ז״ל פי׳ שם בסוטה מי שראשו קטוע שאין לו בנים ליטול חלק בארץ הוא ידבר בפניכו ע״כ וזה נכון · ויותר נכון אבלי כי ראש קטוע הייכו שחסר יוד משמו כי מדאצטריך משה לקראו יהושע אתה למד שהיה חסר ראש שמו בזמן שהיה שמו הושע׃ בוציבא בזוהר קורין כן לפעמים ליסודא דנוקבא כמ״ש בפ׳ הניזקין ואמרי לה על שתי פתילות נכר אחד׃ בוצית בערבי אל קאריב בטורקי סכדל בלעז אל גארקו או לה ברקא ׃ בצלצול בפ״ק דכלאים הבצל והבצלצול אינם כלאים כתב הערוך בירוש׳ בצלצול פנגלגלוה לשון ערבי נכון פיגלא עכ״ל · ולפי זה הבצל והבצון אינן כלאים ולא נהירא לי ובירושלמי שלנו גרסי׳ פללגולה ואעפ״י שאין ידוע מהו נקוט מיהא בידך שאינו נכון · והתימה על הערוך שפזרם חני מלה לבד · בצע בויקרא רבה פר׳ ו׳ ביצע אמרתו פשרה פשר פי׳ הפשרה נקראת ביצוע כדאמרינן מצוה לבצוע׃ בר הששי כתב הערוך הא דאמרינן בור ושירה גרמו לאבנר שיהרג מפורש בירו׳ פ״ק דפיאה ופ״ק דסוט׳ שרבה שאול להשיב את דוד כי אמ׳ הנה כשלקח הכנפת והחנית היה יכול להרגני וכיון שלא הרגני צדיק הוא ואין לרדפו׳ אמר לו אבנר לא כי אלא בכנפת והחנית הנערים הלכו להביא מים מן הבור ושכחום שם ומצאם דוד ולקחם משם · אמר לו וכנף

מעילו מה תאמר כו׳ · א״ל בבירה הוערת כלומר כסכך בקוצים וכחתך ומנאו דוד ולקחו משם עכ״ל · ואין דבריו אלה אלא מן המתמיהין כי במקומות הנזכרים וגם ברפ״ אמור רבה וב׳ילמדנו פ׳ חוקת לא כך אמרו אלא כך כיון שבאו למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בבירה הוערת חנית ובפחת בבירה הוערו גם הם בתמיהא עכ״ · ותמה על עצמך איך אפשר שהנערים יוליכו חנית המלך לבור והלא חנית המלך מוק בה מחמת איסור להשתמש בו אף כי חנית המלך איכה יוצאה מידו לעול׳ גם בפחת המלך אין דרך להוליכה לבור למלאת רק ממלאין אותה מן הגינית שבבית · ועוד כי איך יאמר אבנר כן והלא מילתא דעבידא לאיגלויי היא כי ישאל המלך לנערים ויתבדה ויאחו : ברבריין ערביים שבמערב וזו מה שעינינו רואות בזמננו שהמערב נקרא ברבריאה אבל בעל יפה תואר בב״ר פ׳ מ״ב כת׳ כי תורגמה תרגום ירושלמי כברברי מעט לועז ת׳ מעם ברבראי : בר פחין בירושלמי ס״פ הים קורא ממתיה חד בר פחין ובויקרא רבה פ׳ כ״ה הות ברת פחין פי׳ פחות חסר דעת : ברדל׳ מאה בורדלין אתה לוקה פי׳ מכות : בורגן ברפ״ בו ובס״פ בחוקותי פי׳ מתכות כהונה בית קטן בכין ערבי׳ ואני אומ׳ מגדל בערבי בורגא בלעז טורדא ושומרה נקרא בורגברא : ברקין בריש ילמדנו פטשיהון אלו ברקין לשון לעז ויוני הוא ופירו׳ מכבסים : ברן בקדושין ירוש׳ דף ס״א ברוניות קשים פירוש׳ גבורים דוויקים ולשון לעז הוא : ברית בירוש׳ דפיאה דף י״ט ב׳ הברית הן כן הדברים וכו׳ פי׳ לשון שבוע׳ הוא במו העבודה שמעון שוה האלהים : בית עלם בית שבו כוכין ומערות לקבור בו מתים והוא כבית סקיים · בתי תיאטראות באות הקיו :

אות הגימל

גב בירוש׳ דברכות דף ו׳ ב׳ הוה מניב ליה פי׳ היה עונה ולשון ערבי הוא : גבאי במסכת דמאי דף כ״ג חבר ונעשה גבאי פי׳ מוכס שגובה מכס המלך : גבר שיידן בב״ר פ׳ ס״ה אומו איבדיאוולאדו בלעז וזהו איש שעיר : גבר בס״פ קדושים בעלי גברין היו פי׳ אמכות כהונה גדולים ובעלי גבורה ולא הבין שדעת רז״ל לומר שאבר שלהם גדול וזהו גדלי בשר ודומה לזה בבכורות גברתן שהגיד שלו אריך עד הארכובה ועיין בערוך ערך גבר : גד בירוש׳ דשבת דף ע״ו ד׳ בגדך מדלי טם הוא וכ״ל בגדך מלשון בא גד ופי׳ במזלך ובזכותך יסור האם בתמיהא : גד בב״ר פ׳ לו אמר להון ואגיד להון פי׳ דברים קשים כגידין דסייכו לעבה ובעל יפה תואר פי׳ קשר או משך ולא כהיר ובפ׳ ע״א ה״ג גדין ומררין : גרגרניות פי׳ הערוך הן היכדקוקי עשב שאוכלין הגמלים עכ״ל · ובירושלמי דפיאה ריש דף כ״א אשמע כמי שהן מין ירק · וא״מ בירוש וכן פרש״י בברכות דף כ״ט ב׳ · ופי׳ הכדקוקי כ״ל שהוא גרגירי סיבדיא בלשון יוני ועיין בפרק בכל מערבין בבלי וירוש׳ · וכתב מטיאולו בדף תקמ״ טועי׳ כל המפרשי׳ הכדקוקא עדיפולייו והוא פירש לוטו די איניעו : גודלת ברכות ס״פ מכורע פי׳ מתכות כהונה אומ׳ ומגדלת המלכה ובכוש הוא אלא היא איבטריכבאדירה בלעז תרגום מעשה עבות עובד גדילו גודלת סיער של כשים ועושה אותו גדילים וכן בס״פ ויחי : גהרק גוהרקא דדהבא ובירוש׳ סוף מסכת יע אולגיקין דידיה פיר׳ הערוך כסא ואני אומר כמין בית קטן של עץ הוא ומשני צדיו מלמטה יוצאין שני בלונסות של ארז ארוכים לשאת אותו בהם מלפניו ומאחריו ובכבשים ביניהם גמלים או סוסים או בני אדם ונושאי׳ אותו באויר בלעז אכדש או ליטינא בערבי מחאפה בטורקי טחטירואן וזהי גלגוטיקא שאמרו בספרי קל״ : גזר בירוש׳ דסוכה דף כ״ג סליק לגזורא דר׳ אילא פיר׳ ברית מילה בפ״ק דמגלה אזל וגזר : גזיב כמו כזיב שבפסוק והיה ככזיב בלדתה אותו ג׳ וכ׳ שוין : גזוזטרא או כזוכטר׳ לשון יוני הוא ופיר׳ מגירה והוא כמו חדר קטן בולט מקיר הבית לחוץ ובו חלונות לראות׳ מה שבשוק וקרא בטורקי שחכשין : גלב בב״ר פ׳ לא גלבין לטיבור פי׳ יפה תואר תערובת של חתיכות בור ותימה לי כי גלבין הוא פירושו חרבות ואיך יפורש חרבות תערובת · ואולם גלבין כמתער הלבנים דיחזקאל

גזם דגזים ולא עביד פי׳ הערוך מחרף ואני אומר שוטה ומפחיד : גיים בב״ר פ׳ כ״ח גד גדוד יגודנו גייסא אתי לאגיים יתהון ואיכון מגייסין גייסא : גיס בשמות רבה פר׳ ט״ו שסה גיסין פיר׳ כמו גזין שר״ל אוצרות כמ״ש בגיטין יתיב אבי גזא ובספר כתובת יד גרסי׳ תיסוראות ולשון רומי הוא והכל אחד גזא גכזא גנזי המלך · ובמדרש אסתר פסוק בהראותו שסה גיסין כ״ל גיסין : גלבטיכון במד׳ קהלת פסוק מה שהיה פי׳ כמר חשוב : גלגל׳ זתים מגולגלים פי׳ הערוך המתקין לאכילה · ואני אומ׳ לא כל המתקין לאכילה נקראין כן כי המרוככין ומלוחין בלא מים או השחורים שנתבשלו כל צרכן ונמלחו נקראין זתים כבושין לפי שדרך לכובשן באבנים והירוקין השלימין הניתכין במים ומלח הן הנקראין מגולגלין ביוני קולוכיטים : גלגל׳ אמר ליה אבנר מה את בעי מן גלגלוי דדין בבירה הוערת פי׳ הערוך ביבית ואני אומר כי ברפ״ אמור רבה ובירושלמי דסוטה דף י״ז ב׳ הגירסא היא גלגוי והוא מענין ז״ל גלוג לאמך שפירושו השתבח אף כאן כך אמר אבנר לשאול מה אתה רוצה ומאמין במה שדוד מתהלל ומשתבח בשקר אין הדבר כן אלא הכנף בשירים כאחוזה וכקרעה : גליד ברבות ר״פ בו לשון ערבי הוא ופירושו עב : גילדא דקירטא בזוהר פ׳ חיי שרה פי׳ בתיך כף הקלע כלומר הייתי בע וכד בארץ ולא היה לי מכוח : גליור במדרש אסתר פסוק והמן כדחף פי׳ משרת ההולך לרגלי הסוס : גליני בירוש׳ סוף יבמות אם היה גליני פי׳ בשהים שקט וכח שאין רוח מנשבת בלל קורין לו בערבי גאליני ובטורקי לימאכליק ובלעז קאלמא בונאנה : גלוסקא או קלוסקין עיגול של פת נקיה הוסקא בלעז וביוני קוליקיא : גלופקר בלשון טורקי קייפי ובלעז מאכטה די פילוס איסקיאוינא : גליא מלכות צרפת נקראת כן בלשון לטין פראנציא בלעז : גלש במדרש שיר קודם בחוט השני שלא אתתא כל שערה שני היא עבדא ליה גלשין גלשין פי׳ שבני הסיער שבתלשין מראשה ע״י המסרק נקראין גלשין · או ירצה שהיא עושה שערה תלין תלין · הלא בוניכא כד הוא לפי טבאות הוא עבד גלשין גלשין פירו׳ הנר הזה כשהוא מאיר היטב הוא עושה שלהביות גדולות לפי כמו לאבי בלשון יוני מאיר ומתנות כהונה כתב שבושים : גם במדרש אסתר גבי והשתיה כדת אית דבעי מינם וכתר כן שתי פי׳ לאכול : גימטריא לשון לעז הוא גיאומיטריא ענין מספר וחשבון : גינאי בפ״ק דדמאי סוה גינאי נביר ובמסכת שקלים דף כ׳ עמוד ג׳ גינאי שטף זיקין פי׳ שם נהר כדאיתא בפ״ק דחולין רבי פינחס בן יאיר פגע בגינאי נהרא וכו׳ וזה הנהר הביא נודות של יין ונסתפקו אם יש לחוש ליין נסך והורו שיכירו מוכרי היין היהודים קשריהם ואם יכירום ויאמרו שלנו הם נאמנים : גנסה במסכת דרך ארץ לא יגנסה בפני חבירו פי׳ מוציא רוח דרך הפה בלעז רוטאר ריגולדאר ובערבי גש״א : גיגברא בגטין דף פ״ז פרש״י והערוך זיכזיכרי וקשיא לי כי הזיכזיכרי בכל הגמרא נקרא זכנביל וכ״ל כמשמעו גיכיכרו בלעז איכיכרו · גסטר בפרק כל כתבי גסטרא של ציפורי ובפ״ק דסוטה גסטרא של בית פעור פי׳ מגדל בלשון יוני והוא כמו קסטרא ועיין לקמן בערך קסטר : גפנא במדרש איכ׳ פסוק היו בריה פי׳ שם עיר אצל בירא הקרוב לירושלם ודוגמתו שם בפסוק בילע ה׳ ומתנות כהונה כתב שבוש : גמזוז שם פי׳ בערבי גאמיז ביוני סיקומורו והוא פרי השקמים : גיפיון בשמות רבה פר׳ ל״א פירש אדם שממונה על הנהר או על המבוע ועושהו יאורים יאורים ומדריך לבית כל אחד וא׳ ומתנות כהונה פי׳ בריכה ולא היא · גפן בר״פ אמור רבה לאחד שנטל הנמוכיא מהמלך עד שלא הגיע למיתרין שלו מהלך כנפן כיון שהגיע למיתרין שלו מהלך כקלמין · ראיתי לפרש המאמר הזה לפי שלא ראיתי בו לראשונים דבר אמת וקודם אודיעך כי זאת הנוסחא של מלת כנפן גם הערוך כתבה בסוף אות המם והיא האמתית ומיכה לא תזוז · ובב״ר ר״פ כ׳ ובערוך ערך פגן יש כ״א ומשבשתא היא · וה״פ אחד שנטל הנמוכיא עד שלא הגיע לה איבו מראה שום שררה אלא מהלך כנפן פי׳ בראש כפוף כגפן הזאת שנכפפ׳ ואיכה יכולה לעמוד על עמד׳ אם לא יסמכוה בבלונסות ואעפ״כ ככפפת וכיון שהגיע למקום ממשלתו מהלך זקוף כמו קנה בגאוה ובגודל לבב · קלמין בלשון יוני קנה למיתרין פירשתיו בערך תרונום אבל ב״ם לבית אוריו וזהו האמת ופירושו לכפר כי כפר בלשון יוני חוריו וזה אעפ״י שעדין לא הגיע למדינ׳

שלו כיון שהגיע סמוך לכפר שבקשה נבולו מיד מתחיל להתכנס בקשיבות ולהראות שררה׃ **גר** בירוס' דחגיגה דף ע"ו ג' מגיר הוא פי' שכן : בויקרא רבה פ' כ"ה אתתיה דמגירא׃ **גרגיר** ג' לברי' ראמרו בגרגיר בלעז רוקא רוקולא אורוגה בירוס׃ **גרד** בב"ר פ' ע"ט חרובין של גרודא פי' של יובש שאין בהם לחלוחית של דבש : **גרדום** בריש מדרש רות פי' יחיד כמו גרידא וכן במד' איכה כל היום דוה לגרדום : **גרד** בכתובות רבה פ' י"ב דיכר גורדייכי פי' של אומה הכק' קודלי הרי אררט טורי קרדו׃ **גרמבין** בשמות רבה פ' ט"ו לשון יוני הוא ופירושו הכתיב ר"ל הסופר ובעל מ"כ טעה ותלה טעותו בערוך׃ **גורנה** בירוס' דמגלה דף ע"ב כך שמה ביוני ובערבי והיא אמבטי פילא בלעז : **גשוש** של ספינה בערבי מידרי או סרוט : **גירותו** של פרעה במד' קהלת פסוק טוב ילד כ"א גזירתו וכן עיקר׃ **גשש** בב"ר פ' כ"ב מתגוששים לפני המלך ובשמות רבה ר"פ כ"ח כתגששת עם המלאכי' ענין מלחמה שכים שמתאבקי' זה עם זה להפיל זה את זה אלונאר בלעז : ואלו הם האתליטין שפירשתי לעיל׃ **גת** בב"ר פ' ע"א ובמדרש אסתר פסוק ביום השמיני נתיות פי' מאכטירש בלעז בתים שאורגות מכמאות מכסה בערבי נתא וגם מאחורי הקוריים בלעז טילאר שהוא שתי קורות באח' כורכין האריג ובאחת כורכין השתי ובעל יפה תאר פי' שדורכות אחורי הגת ואורגות אחרי קוריהן והכל שבוש : ובפ' מ"ט כלי קוריי' כלים מן לוחות עץ כמו כוטאש ובאריליש׃ וביפה תאר פי' אורגים או עורות ולא בהיר׃ ובמדרש קהלת פסוק ושבחתי את החיים כתעטף בכלי קוריים לפי שלא היו שוים כלום קורא להם כן ככתוב קוריהם לא יהיו לבגד ומתנו' כהונה כתב שבוש ועיין לקמן ערך קורים׃ **גרדלי** עיין בערך יין׃ **גותאי** במדרש איכה בעובדא דבן כוזיבא אמר חד גותאי אנא קטלתיה פי' כותי וכן הוא בהדיא בירוס' דתעניו' ומתנו' כהונה פי' כמו גובדא שפירושו חיל ושבוש הוא כי במדרשי' כותבין ג' תחת כף כמו גיף ימא כיף ימא׃

אות הדלת

דיאו במדרש שיר פסוק דומה דודי הנ"ל אתה אומר לכו דיאו דיאו את לגבן תהלה פי' אתה אומר לכו בואו ואנו אומרים בוא אתה תהלה אלינו׃ דיאו מלשון כאשר ידאה הנשר׃ **דיאטיגמא** עניינו גזירה ולפעמי' פירושו התראה׃ **דאומטיקום** בויקרא רבה פ' י"ט פי' חושש בעיניו ולשון יוני הוא ודברי מ"כ שבוש כי מי שאינו נשמר מהקור לא בשביל כך ראשו כבפף׃ וגם כתיב' יד מצאתי דאומטיקום בריש ופירושו רומא דיואדו בלעז׃ **דבדבניות** בסוף השביר מקבנין גרגירי ענבים שנשרו מהגפנים ודומין לנמוקים ובקראין בערבי למדמון ובירוס' די"ט דף ס"ב דמדמניו' שבבר' בב"ר ספ' ל"ד נבלין ליה אדמדמני׃ ופי' הערוך שממכין ולא בהיר׃ **דשולמוס** באות הטית׃ **דובשנין** מפרש בירוס' פ"ק דחלה מלינאלה פי' דבש וחלב בלשון יוני׃ **דגלום** פטגרו' במדרש קהלת פסוק יש רעה חולה פי' פיסח ובעל פודגרא וזהו רעה חולה שברתו כפולה וכן ענוי וחולה וכן ערום ורעב ומתנו' כהונה לא הבין׃ דגלום מלשון או ידלג כאיל פסח ודרך שני בהור הוא׃ **דוד** בכתובות רבה פרש' ז' לדודיא פי' תולעים ולשון ערבי הוא׃ **דיותא** בר"פ אחרי מות הנ"ל וי על ברא דדיותא פי' השחורה ועיין בערוך ערך דיו׃ ובדפוס כתוב דירותא ופי' מתנות כהונה שיכורה והכל שבוש׃ **דייקינתא** בב"ר ספ' ע"ט פי' אבן יקרה יאכינטו בלעז׃ **דיסקוס** של לבנה בשמות רבה פ' ט"ו פי' בירתה׃ בב"ר פ' יו"ד דיסקוסין כלים פי' כורות׃ **דכסמן** באר חפרוה שרים שהיתה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכסומיני לשון יוני הוא ופירושו מקובלת כלומ' שהיא היתה הולכת לאסי' בב"ר פרשה ה' לדיכסאים פי' למקום שמקבלים והיינו דאמר בסמוך קבלוני׃ ובעל יפה תואר פי' לשון ממשלה ולא בהיר כלל והתימה עליו איך לא השגיח כי רז"ל לעול' כותבין דוכסין בואו אחר הדלת וכאן אחר הדלת יוד׃ גם מ"ש שם דוכים קבלוני׃ שרים לא בהיר מדלא אמרו דוכסין שאו דוכי' רבה לומר מקומות כלומר מי שיש לו מקום ירוא לבו ויקבלנו׃ **דוכסוסטום** לשון יוני הוא ופירושו

בחלק לשבים׃ **דובדני** בב"ר פ' ע' לשון זכרות אתנוכיש בלעז שאינם מתגוששין לשמש לאור הנר׃ ובעל יפה תואר דמה פי' זה לפי שודאי לא יקש זה בעיני יעקב ואין זה כלו דאמ' לך יעק' מה נור להקדי' כ"כ לכבוד הנר בתחל' מכבישין אותן לאחד לאו האבוקו ואח"כ בשע מעט הוא יכב' הנר׃ אח"כ סיבש הספי' ואמ' דהנ"ל את סבור דאכן דבוחי כלומ' וכי אנו מבוזין וחשודין על הערו' כמוכ' ואני אומ' ח"ו ואעפ שלבך היה רשע לא היה קול' ליבה' וליעק' כבזין וחשודי' על שעריו' **דלפקי** בש"ר פ' מ"ג פי' שרים חמה ומ"כ כתב שבוש : **דלעת** יוני' פי' הערוך קיקיון ואני אומ' דלע' ארוכ' והמכרי' ענגולה' **דלמה** בירוס' בכל ספור דברים מתחיל דלמה כלומר אין זה מן הגמרא אלא דברים בעלמא ופי' המלה דא גמר כמש בב"ר פר' ב' תהו זה אדם הראשון שהיה ללמה ולא כלום׃ **דמם** בריש ויקרא רבה בדימוסיא של מדינה פי' רחוב העיר או במי מקו' המספע : יצא בדימוס בפיטור׃ **דימוסיות** ומרקבאות בתי ויעה סודא' פירוש בלעז׃ וביפה תואר מפרש בריש ב"ר דימוסיות מרחבאות של חמין מבעין ולא היא כי מה לי כובעין מה לי שאובין סוף סוף הכל בקרא מרחן׃ **דיבון** בירוס' דמגלה דף ע"ב ובהוריות דף מ"ז פי' דאי איבון ולישנא קלילא הוא׃ **דיגמים** במדרש שיר קודם לכבתיבי פי' כח ולשון יוני הוא׃ **דונטיבא** פי' מתכ' שכם ולשון רומי הוא ובלשון טורקי באחסים׃ **דיסקרין** תיבה קטנה יפה איסקריניו בלעז׃ **דעת** בירוס' דכלדים דף מ"א ב' מקלו של ר' מאיר היתה בידי זהיא מלמדת לי דעת : **דיפלומטר** לשון יוני הוא ופירושו תיבה קטנה כפולה כי כן עושין לשמירה טובה של זהב וכסף ואבני' טובות תיבה כפולה ובכמה מנעולים : **דופורין** בב"ר פ' י"ח אשתו מגרשתו וכותבת לו דופורין פי' שתי כתובות וגם שם בפ' פ"ה רבו עלי מאד מוכר פורכין ומתן פרא פורכין כלומ' כתובה ותוספ' ולשון יוני הוא׃ **דיפראצופא** בב"ר פ' ש"ה פי' חלקים מכל נד כמו דו פרצופין׃ **דק** כתוב בערוך שומן מדה דקה מן שומן ולמעלה מדה גסה׃ ט"ס הוא ונ"ל תומן ופי' שמינית׃ ולכאורה נראה דקשיא דיוקא דרישא אדיוקא דסיפא ולא היא אלא רישא בלא וסיפא כיבש׃ עוד כתוב שם דק בלעז מליא׃ ונ"ל שהוא ט"ס ונ"ל טילא׃ **דוקני** במעשרות דף כ"א כיטלת בדוקני פי' שני קנים קשורים וגם שם נור דוקניתך׃ **דיקיון** פי' הערוך עלבון ואני אומר לשון יוני הוא ופירושו משפט בלעז ראוון בערבי האק : **דיקרטים** בב"ר הכחש דוקרטים היה עומד בקכה פי' דיריקטו בלשון לעין ישר וזקוף טיזו בלעז : **דרגון** המלאכים שמסדר הקב"ה לאדם מהלכין לפניו כדרגין פי' כמנן ובכה דרגא בלעז וכן כתיב וכושא הכב' הולך לפניו דרגין שלו מדרגתו : **דוריות** בב"ר ספ' פ"ה זה משלח לזה כותבות וזה משלח לזה דוריות פי' כותבות תמרים לחים בערבי באלח דוריות תמרים יבשים וקשים׃ בב"ר פ' כ"ג דורייא לעולם פי' קיום ולשון לעז הוא׃ ועכין אחר בשמות רבה פר ה' דוראות של עשרות פי' טורים׃ **דורמסיות** הפסקא דויהי בחצי הליל' ובילמדנו ר"פ בא פי' מורסות ולשון יוני הוא והערוך הביאו בערך דרלמום ופי' דבר והיינו הא כי הדבר מורסא היא׃ **דרומוס** פי' הערוך רחבה גדולה בלשון יון ואני אומר לא כי שא דרך בלשון יון : בב"ר פ' מ"ח דרומילום אשל ארוך כדרך ולא ענול׃ **דרמסקין** בלשון יוני דמשקינא בקראו כן לפי שמתחלה הובאו מדמשק ובלשון ספרדי סירגואילם הן פרוכני׃ **דרום** ארץ יסודם בקרא' כן במשכיו ובמדרשי' דדרא דממוכא פי' הפסד בערבי דורורא בלשון טורקי זארר : **דרך** נדר דרכי בגזית שם במדרש איכה כתב בעל מ"כ כל המעשים האלו להורות שבזמן ההכלאה היו ממהרים אורחותם בסייעת' דשמיא וכו'׃ ולא בהיר' כי לא בכל עת עושה הקב"ה כן לכל איש ואשה בכל יום תמיד אלא דרכים קצרים היו להם ידועים ועתה נשכחו׃ ואחר שכתבתי זה מצאתי שהסכמתי לאמת כי כן ארז"ל בירוס' דמעשר שני דף כ"ו מקילות היו ונגנזו הה"ד גדר דרכי בגזית נתיבותי עוס'׃ ותימה על החכם הנז' שאמר שהניח המדרש מן הירוס' הזה איך על זה לא פקח עיניו׃ **דרך** כרמים בב"ר ר"פ כח רז"ל דברו כאן בלשון נקיה ככתו' ותבחר לשון ערומים והנני מרחיב שביאור מעט׃ דע כי זרע האשה אודם נקרא יין ודורך המבול היו באים על נשיהם שלא כדרכה וזהו לא יפנה דרך כרמים שלא היו רוצי' פרי בטן׃ ובזה תבין מ"ש עוד שם בין שורותם יצהירו שהיו עושין להם גדרות קטנות כי מקום שלא כדרכה קטון ממקום

כדרכה ואפי' אם יקבים דרכו שהוא כדרכה ונמצא שלא שתו יין כלומר לא הולידו בנים כי לא היתה כונתן אלא לחבלתן · ויהירו פירו' שופכין שמן ראש · בדליות פירשתיו באות הבית · ודברי מתנו' בסוכה הכל וריק · **דרצין** פירש הערוך קנילא ובערבי דרצין ואני אומר כשמומו הוא דרצין והקנילא בערבי קרפה ועיין בערך זנגביל · **דשתן** גבן בירוש' סוף פיאה פי' כבר יש לנו להוכח' כל השב' ואין אנו צריכין עוד בדקה · **דוגמטרין** שלו בילמדנו ס"פ פקודי פי' דוגמתו ודומה לו ·

אות ההא

הוגין של ספינה הערוך לא פירשו וכ"ל שהוא הטימון שמדריך הספינה כשונן : ויפה תואר וה"ג פי' אנקורא ואין כ"ל מדאמרי' בב"ר ר"פ פג' תורן ממקום אחד והוגן ממקום אחר אלמא זה וזה עץ הוא · **הדך** בב"ר פר' ה' להדך ימא מפרש ביפה תואר לזה · ואני אומר לאותו יש והוא לשון ערבי · **הדרוקן** הוא חולי השקוי אידרופיסיא בלעז · **הדרכון** בפ' כי תבא כתב מ"כ פי' הערוך שומר וזה עדות שקר וכ"ל פירושו כמו דרקון וגם הוא מין נחש אך לא כ"כ רע · ועוד כ"ל שענינ' שיא הנקבה והיא יותר רעה מן הדרקון שהוא הזכר · **הנדבי** בערבי הינדבא בלעז אינדיוויא' בלשון אשכנז עולשין · **הנדקי** במדרש קהל' פסוק עשיתי לי שולח להנדקי פי' אינדיואה · **הנכייה** בברכו' ירוש' דף י"ד פרוש מה הנכייה פי' הפסד ונזק ועיין ערך נכה · **הוגניסין** שלו בב"ר פרש' ק' פי' שאני מיוחם וזהו כמו אוגניסין שפירשתי באות האלף וביפה תואר מפרש טכסיסי מלכות ושבוש הוא · **המנק** בפרק לולב הגזול פירון בלעז · **הטלים** בב"ר פ' פ"ז פי' בוטש מרוב טוב בערבי באטרן : **הקף** ב"ט אין מקיפין שתי חביות פי' מקרבין זו לזו · בילמדנו ס"פ וילך אמר הקב"ה למשה הקף שתי רגליך זו לזו פי' הקרב · **הרדופני** בערבי דיפלא בספרדי אדילפא בלעז אוליאנדרו · **הרזפתא** בערבי עקר קרחא בלעז פיריטרו או פליטרי · **הרמיני** פי' ארמיניאה קהרמן · **הורמנותא** דמלכא האבילות נקרא כן · **היתר** בב"ר פרש' ק' אחורי מתניהם התירו קשרי כתפותיהם התירו אמתת הפי' בזה נעלם מהמפרשי' להיותם בלתי בקיאים במנהג הערביים · בעל יפה תואר סתר דברי מי שקדמוהו והוא כתב שהוא דרך אבילות להתיר האזור גם התרת קשרי כתפותיהם רצה לומר שהלכו חלוצי כתף · ואני אומ' כי התרת האזור לא מצינו שיהיה דרך אבלות ומ"ש שהלכו חלוצי כתף אילו היה זה היה אומ' כתפותיהם חלצו ועוד דא"כ אבל גמור עשו וכונת רז"ל להמעיט חסדם וזכותם · ודע כי דרך הערביים להגביה בגדיהם באזור בשעת מלאכה ולכן אלו שלשלו בגדיהם לכבודו · גם מנהגם לעשות בתי ידים לחלוקיהם רחבי' וארוכי' מאד ובשעת מלאכה מגביהין אותן וקושרין זו בזו באחורי כתפותיהן ועתה התירום ושלשלום לכבודו ·

אות הואו

ואלי לא ואלי לשון לעז הוא איננו שוה · ואנו בהוריות דף מ"ז פי' ואן הוא · **וו** בירוש' דסנהדרין דף כ"ט וו אמר ליה פי' והוא וליסנה קבילא הוא · **ולא ירפאו** למלח נתנו בשקלים דף כ' כתיב ונרפאו המים ואת אמר ולא ירפאו ומשני מקום הוא ששמו לא ירפאו · פי' ואו של ולא הוקשה להם ·

אות הזין

זג בילמדנו פ' כי תבא ובפסיקתא דזכור למוגי לעבא עבתים פי' לשלם : בב"ר פ' כ"ב דהוה קאים ולביש

ולביש זגוי כליליא' הערוך הביאו ולא פירשו וי"מ מלבושיו וי"מ מנעליו והכל שבוש שהרי כל אדם כמו לובש לבושיו ומנעליו ועוד כי לא הלבוש ולא המנעל נקרא זג · והאמת כי נוסחא משובשת נזדמנה לבעל הערוך ואני מצאתי בספר כתיבת יד זייכוי וזהו האמת ולכן האורחין היו בוטשין בו · **זח** וזהוי הלב ענין גבהות · בפירקי היכלות גאוה וזיחיין · ברכות ר"פ אחרי מות ר' לוי הוה נוח להון אלליא גירסת הערוך זחייא ופירושו שמחים בכל עת אינגריאידוס בלעז · ובנבואת הילד זחיין לקטלא · ופי' הענין כ"ל שתזוח דעתו עליו והערוך פי' מלשון ולא יזח החשן ולא נהירא לי : **זיטוטום** הערוך לא פירשו וכ"א בב"ר ר"פ ל"ח זיטוטום וכן עיקר ולשון יוני הוא ופי' שואל צדקה בלעז פודייכטי או מינדיקו בערבי שאחד והרי זה הפך יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה · וביפה תואר פי' מסולק מהחיים ולא נהיר · **זין** דלא לימטי ליה זיינא פי' הפסד ולשון טורקי הוא · וענין אחר במדבר רבה פ' י"א דשוה אזיין בהו פי' הסידים היו לשלמה ככלי זין להגן עליו ומתנות כהונה כתב שבוש · במדרש שיר פסוק כמעט שעברתי זין בולע זין פי' ברזל משחית ברזל ומ"כ כתב שבוש · בשמות רבה פ' מ"ה זיינאות פי' מ"כ בשם הערוך חגורות · ואני אומר לא פי' כן הערוך אלא זוכי וזכם וזכר אבל זיינאות הן כלי זין וכן מוכח שם בסמוך : **זימיות** לשון יוני הוא ופירושו הפסדות · מזדמיין ת"א דיכרין מפטידין · **זומן** של נכעים בלשון יוני קורין למרק זומי : **זמורה** סגמון ובעל זמורה פיר' שוטר ומושל ומכה בשבט : **זמר** בריש מדרש איכה כל דזמר זמרא לא עייל באודניה דקרא פי' כל מה שהמשורר משורר אינו נכנס באזני החופר בדקר כי הוא טרוד בעבודה קשה · כל דזמר זמרא ברא טפשא לא שמע פיר' כל מה שבעל זמורה מלקה לבן טפש אינו מועיל ככתוב אם תכתוש את האויל במכתש וגו' · ומתנו' כהונ' חשב שהכל ענין אחד ולא היא · והערוך גרים המרקד ולא נהיר כי אדרבא המרקד על פי הזומר הוא מרקד : **זמרגדין** איזמיראלדה בלעז ובלשון טורקי זמרוט · היאפטדה : **זמורן** ב"ר פ' פ"ה פירוש עיניו זולגין דמעות כמו הזמורים · ובעל יפה תואר פירש אדומות ולא נהיר · **זונין** בב"ר ס"פ כ"ת ואוזן בערבי דיליני בטורקי גוזי בלעז : **זנק** בשמות רבה פ' י"ו זינקתם את בני פי' הורדת את דירם מחמת תאוה כמו חבית שתחת הזינוק · **זוסטא** במדבר רבה ספ' ד' פי' מנורה פחותה של בגד או של עור ולשון יוני הוא כמו גזוסטרא · **זקט** בזוה' פ' יתרו פסוק ומשה עלה זקיטא זקיטא וי לאומיה פי' רע מזל ודומה לו במדרש קהלת פסוק ומוצא אני ותוקיטא בתריהון : **זקת** תרגום דרבוכות זקתין בערבי זאקוט בלעז גינבון והוא מטה שתוחבין בו מסמר קטן ועוקצין בו הבהמות : **זיר** שלש זירין הן של מזבח של שלחן של ארון פי' ג' עטרות · ברכות פ' יתרו עומדין בזירה מלשון זר זהב סביב מנהג שוא שכים שכלבמים זה עם זה רושמין עגולה בארץ והנורה מתוכה מתחייב מיתה : **זרנא** ובוצינא בויקרא רבה פרשת י"ט פירוש קוא ושלשול :

אות החית

חב בכלאים ירוש' דף מ' שכיבת עלי בת קטנה שבא' מסנהדרין גדולה שבח"ל · שכיב לפניו עד לאפ' לא ישר בעיני פי' הערוך וכ"ל פי' עד מאד תרגום מאד לחדא · ואחר ימים מצאתי כדברי בתוספות :

חבט חבוט חבטך בב"ר פ' ז' פי' המוכה אמר למכה הכני כרצונך והערוך פירש להפך ולא נהיר · מברכתא חביטא ליה פי' הערוך כברכת וגם זה לא נהיר שאילו היה כן כמו שכתבה בעל הגמרא כמה יודע היה לכתבה כבין · ורש"י ז"ל פי' זוכות העיר וגם לזה קשה וכי כל הזוכות שם א' יש להן וכ"ל פירוש ספחות שמנהג בארץ ישמעאל רוב הקוצים ספחות קורין להן מברכא שר"ל מבורכת לסימן טוב :

חבל מכרי פי' שנעשה מן סיבין של דקל : **חבר** שהעביר ספורענות בריש ויקרא רבה פי' קרי ביה הבר בהא ואח"כ נפל בדוחק אחר ולא נהיר :

חגר מתניו בכנגדה בב"ר פ' ע"א פי' התאמץ להתפלל עליה · **חבש** חבושין פי' הערוך קוד וכיוצא בלעז

[illegible]

והם הנקראים בלשון ספרדי מומכריליוס ובערבי ספרגל וכ"ע כי אלו נקראים פרושין וכ"כ שם הערוך עניינו ובכתובות דף ס' פרש"י חבושא קורניין ולא ידעתי מהו וכ"ל שהוא ט"ס וכ"ל קודוניים כי כן פרש"י ביבמה דף כ"ו ב' ומ"מ נ"ל שמשם ראיה שאינן קודוניי כי הם אינם רעים ללב כי הם מרי טוב וכתב בן סינא כי סגולה לשמח ולחזק הלב והוא נכ' ובפ"ק דכלאים כתבו רמ"ה ור"ע ז"ל פרישין הן חבושין קידונן בלעז ורש"ו כתב שזה אי אפשר וכ"ע · **חזק** בירוש' פ' היה קורא ר' יוחנן בסיתוא דהוה חזיק רישיה הוה לביש תרויהון פי' תפילין של יד ושל ראש ברם בקייטא דלא הוה חזיק רישיה לא הוה לביש אלא דאדרע' ע"כ · רצוני לפרש המאמר הזה לפי שראיתי שנעלם אמתת הבנתו מגאוני עול' ואעתיק כאן מה ששאל להרשב"א ז"ל ותשובתו כי לא נדפס : **שאלת** על מ"ש אני להלכה ולא למעשה דתפילין של ראש מותר להניחן על הכובע ועל הבגדים שבראש ועל זה הבאתי ראיות · ואמרת שמצאת מקום עיון כנגד זה ממ"ש בירוש' פרק היה קורא רבי יוחנן בסיתוא וכו' ואם איתא אף בקייטא הוה מני לאנוחי על הבגד שעל הראש ואיך היה מבטל מצוה א' דכל שיש לו שתיהן צריך להניח שתיהן : **תשובה** מאמת ירו' זה בדקתי אחר הנוסחאות ושלחתי חוץ למדינה כי הייתי סבור שטעתה הנוסחא בהפך בסתוא דהוה חליש רישיה לא מנח אלא דדרעיה ולומר שהיה ראשו חלוש ומתירא מן הקור אם יגלנו ומינה דצריך להניחו על הראש ממש ויקשה לדברי אבל בכל הנוסחאות מצאתיה כמו שכתבת ואין ממנ' קושי' לדברי אלא קרוב לראיה והוא שבסתיו היה ראשו חזק ובכל שמניח על הראש אין ראשו מתחמם בין שישימם על הבגד מפני הקור בין שישימם על הראש ממש שלא היה חושש לקור אבל בקייטא היה ראשו חלוש מפני החום ואפי' ישים על הראש ממש היה ראשו מתחמם מפני שהם נדחקין על הראש וכ"ש אם ישימם על הכובע שהם נדחקין על הבגד ודוחקין את הבגד שעל הראש ומתחמ' ביותר ותפילין אינן מעכבין זה את זה ואפי' כשיש לו כדאיתא בגמרא עכ"ל **ואי אפשר** להעמידה חדא כי חלילה לו לרבי יוחנן לבטל מצות תפילין בסבה קלה כזו ומה חמום מחממין התפילין את הראש והם קטנים כאגוז ולמרבה כביצה ואדרבה נראה שהם מקררין כי אינם של צמר אלא של עור · ועוד כי בירוש' מוכח דחזיק רישיה אינו ר"ל הראש חזק כמ"ש הרשב"א ואדרב' ר"ל ההפך דגרסינן בפרק ערבי פסחים ר' יונה שתי ד' כוסו' דליל פסח וחזיק רישיה עד עצרת פי' קושר ראשו מחמת כאב · ובברכות דף ח' ד"ר פלוני הכהן כד הוה תבים הוה חזיק רישיה פי' כשהיה חולה היה קושר ראשו כדי שיכירו שקהל שהוא חול' ולא יכול לישא את כפיו אלמא חזיק רישיה חולשא הוא · וקודם שאכתוב דעתי אני צריך להעתיק כאן לשון א' שאמרו שם בירושלמי פ' היה קורא בסמוך בסוף הלשון דלעיל וז"ל אנו לא זכינו לכל הכבוד הזה אלא ע"י ששמרנו מצותיו שלהקב"ה ואתון בעיין מבטלא מצותא מינן ע"כ · מכאן למדנו כי בימים ההם לא היו יכולין לקיים המצות מפני אימת המציק ובזה יובן המאמר דלעיל כי רבי יוחנן בחורף שהיה קושר ראשו מפני הצינה היה לו תחבולה להניח גם של ראש כי היה מניחה תחת הכניף או הסודר ולא היתה נראית לשום אדם אבל בקיץ שלא היה קושר ראשו לא היה לו שום תחבולה להניח של ראש ואז לא היה מניח אלא של יד שלבושיו מכסין עליה וזה דוקא בשוק אבל בביתו ודאי שאפי' בקיץ היה מניח שתיהן וזה פשו' כפתור ופרח ואמת ויציב · ודע כי סמוך לזה מקשה שם בירוש' ואינו אסור משום ערוה בתמיהא ומשני אמר ר' חייא אפיקרסין היה לובש מכפכים פי' לפי שאמרו שהיה ר' יוחנן לובש תפלה של יד תחת הלבושי' קמ"ל על הבשר ממש ולכן מקש' ואיני אסור משום ערוה ומשני שהחלוק היה בין התפילין לבשרו ולפי זה אנו [illegible] נוטין כמה שמניחין אותן על הבשר ממש · ולפי דרכנו למדנו מ"ש בבית יוסף בא"ח סימן כ"ז ריש דף ב' ד' בזה הלשון ויש אוסרין ומביאין ראיה מרבי יוחנן דלא הוה מנח תפילין בסיתוא מפני הקרירו' וכו' ותרוויהו כל היום ואפי' בשוק כאמ"ר ועיין בערוך ערך הגרני ותו לא מידי · **חדא** **עקתא** להן מברי בב"ר פר' ח' פי' הצרה הזאת למה נבראת כי האדם למלאכי נבראה לאשה חדא כמו הדא · **חו** בשמו' רבה יר' פ"ח בלותיה שעה קיים דוד כתב מתנות כהונה והוא עצמו בא שם ולא ארוכו ואני אומר זו כבוא' סקר

ועלה בידנו יותר
ממה שביקש
הרשב"א להוכיח
כי הוא לא ביקש
להוכיח אלא שמותר
להניחן על הבגד
ומכאן ע' שחובה
[illegible] כן ובעל
יפה מראה שיבש
הספר מסברתו והיפך הגירסא שאין לה מחריה ברם זכור הרשב"א ז"ל לטוב שאעפ"י שהיה סבור כן לא אלה ידו להפך
דברי שהיה חיים אבל הודה והעיד שבר ספרו אמתית: גם מ"ש יפה מראה ומשני אפיקרסין היה לובש מכפכים פי' לבוש התחתון
היה לובש תמיד שאינו פושט ביום אף הלבושי' העליוני' ע"כ משמע שהמקשה היה סבור שהיה פושט ביום גם הלבוש התחתון ואילו
היה לו אזור לחגור על חלוקו ורחמנא ליצלן מהאי דעתא:

[illegible]

אילו פיס כן היה הוא עצמו מתפלל · **חיוטתחון** בב"ר פ"ס פי' תפרה אותם · **חכבית** בב"ר פר' ע"ט פי' חיכוך ומין שחין הוא בלעז קומיוון ולשון רומי פרוריטו · והערוך גריס אכבית ולא פירשו · וגם אני בשני ספרים כתובת יד מצאתי אבאבית וזה מסכים למ"ש בפסוק עוד כל ימי הארץ קור וחום חמה ועבעבית וכן בפסוק שם על שכמה ואת הילד נכנסה בו חמה ועבעבית כי שוה הוא באלף כמו בעין · אך קשוא לי איך פירשו קור חמה שזה דבר בהפכו ולא מסתבר לומר שכשבא לפרש שינה הסדר וככה כמו שקור וחום הם שני הפכים כן חמה ועבעבי' נראה שהם שני הפכי' וידוע כי ב' חליים הפכיים כמו זיבורא ועקרבא היא מלת דלא שכיחא וא"כ קשה איך אמרו על ישמעאל שנכנסה בו חמה ועבעבי' לכן נ"ל כי חמה ועבעבית הם שחפת וקדחת סיסיונים בלעז ובספרי הרופאים עונה שכך מנהגה שמקדים הקור ואחריו בא הקדחת · ואחר שכתבתי זה מצאתי שכיונתי לאמת כי כן אחז"ל בילמדנו קור וחום תהיו מתיסרין בשחפת ובקדחת · והשתא דאתינן להכי לומר כי חמה הוא חולי של קרירות עד שני כהור יתורץ לנו קושיא גדולה במסכת עבודה סוף דף כ"ח שאמרו שם נכון לחמה ופרש"י שהכנין קר וכן פירש גם הערוך בערך חם וקשה שכל הרופאים כתבו שהוא חם · וכן עינינו רואות שיש מהם חמים וחריפים שכמעט שורפין הפה ואיך אמרי נכון לחמה אלמא חמה חולי קר הוא כאמור · ובערך שלק גרים הערוך חמה לחמה · **חלחול** היה נכנס בהם בילמדנו ס"פ משפטים פירו' שלשול ורפיון בקבים כמו ותתחלחל המלכה · **חל** בגיטין דף מ"ז כי היכי דליחול אדמיה פי' אחר שימחול על דמו כן פרש"י והוא האמת ולשון ישמעאל הוא שיעשה דמו חאלל פי' מותר · **חל** בשמות רבה פ"מ"ג ויחל משה עשה את המר מתוק פי' מתוק בערבי חלוה · **חול** שם פ' י"א עשית הקדש חול בת' מתנות כהונה ותרו שהוא קדש עשיתו חול ושבוש הוא אלא לפני מלכים ר"ל לפני שקנה ואתה אמרת לפני פרעה · ובירושלמי דשבת דף י"ו ד' סכין של מילה עושה לה חולה ומביאה פי' שורה של אכסים · **חלגלוגות** בערבי בקל בלעז וירדולאגא אס או יירבא גראסא · **חולדה** קומאדרינא בלעז ובלשון יוני כיפיגא **חדוה** במדרש שיר פ' נגילה ונשמחה בך חדוה שנאמ' ועבדו בני ישראל פירו' פסוק הוא בעזרא סימן ו' ומפיים בחדוה ומתנות כהונה ולות אמת טעו · **חלט** במדרש קהלת פסוק וגם זו רעה חולה היך מה דאתא בחליטין וכו' עניני כעור וריק לגמרי בחלט · והערוך הביאו ולא פירשו ובזה טעה בעל מ"כ ופירש כמאכלים דקים ושבוש הוא · גם בעל יפה תאר בב"ר פר' מ"ב פי' בקטיפה או בריתחין והכל שבוש · שם חולטנית פי' רותחת · ובב"ר רפ' כ"ל חלוטין פי' מיני תבשילין של קמח · ובדפוס כתו' הלוטין והר"נ פי' פירות ניכוסר ושבוש הוא · **חלף** שם פ' מ"ט חלף מרדה פי' בריכה קטנה באמצע הבית בערבי פאסקייא · וביפה תואר ראיתי פי' שנראה כנואי ואם קבלה נקבל ואם לאו נקשה שלדבריו הי"לל מרדה דחולפי ותו שזה עול גדול וכי לפי שכלו המים יאבד זה זכותו ותו שלא ראינו עריבה ממין עשב מעולם · חולפי דימא בערבי כליל בלעז רומירו רוזמריכו רומכי : **חלק** בריש מדרש איכה אומרין אלו לאלו כמה שנים את בעי מחי והוא אומר כחלוקא דיהודאי דשבתא · פי' בעל מתנות כהונה כמה שנים אתה צריך ללקות ומשיב כחלוק של שבת של היהודים שצריך כבוס גדול · ושבוש הוא חדא כי אין אדם שואל לחבירו שאלה כזו · ועוד כי מ"ש שחלוק של שבת צריך כבוס גדול אדרבה אינו צריך כבוס כלל כי הוא נקי וטהור · אלא הכי פירושה כמה שנים אתה רוצה לחיות והוא משיב כחלוק של שבת של היהודי שכיון שאינו לובשה אלא משבת לשבת היא מתקיימת שנים רבות · עוד שם ומככיסין את הגמל לטיאטיראות שלהם והחלוקין שלו עליו והם אומרין אלו לאלו על מה זה מתאבל וכו' פי' מתנות כהונה ומתאבל על שהיה מעוטף בחלוקין שלו וקשה וכי כל מי שהחלוקין שלו עליו מתאבל הוא והלא כל אדם כל בהמה חלוקין שלו עליו אבל האמת היא כי החלוקין של גמל אינן אלא שקים ודרך העול' שהאבלים מתכסים בשקים ולכן הם שואלים על מה זה מתאבל · **חלש** בב"ר פ"כ"ב דין אמר חלוש כוסחא משובש כודמכה לבעל הערוך ונ"ל חלון · ומתנות כהונה כ"הב והיא היא ואני אומר ולא היא והכי פירושה זה שקנה המטלטלין אמר לחבירו חלון והפשט לכוסיך ותכס לי כי שלי הם וזה שקנה הקרקעות אמ' לחברו

פרח באויר כי המקום אשר אתה עומד עליו שלי הוא : גם מ״ש עוד הערוך חלש פורפירא היא כותנת משובצת ונ״ל שלח וכן הוא בב״ר פ״ט וישלח שלח פורפירא ועלקיה קודמוהי פי׳ יעקב פשט לבוש מלכות מעליו והשליכו לפני עשו : **חמוניה** יתיב גבי תנורא במד׳ שיר פסוק ידיו גלילי זהב פי׳ ראוהו יושב ומ״כ פי׳ שם מקום ושבוש הוא : **חמט** קב חומטין בלשון יוני קורין לעפר חומטא : **חמם** בב״ר פ׳ ל״א ושו רבים על אלו בחימום דברים פי׳ שהיו מקללין את עושקיהם קללות נמרצות · ומ״כ כתב שהיו מליכים על יי׳ וא״כ לא על שו היו רבים כי על יי׳ : **חמצי** חפוני׳ בערבי חומוץ בלעז גרואבסום : **חמור** של חרשים פי׳ כשרוצה חרש עצים לנסור קורה גדולה ועבה מביא ד׳ כלונסות של עץ עשויין כעין ד׳ רגלים גבוהין ג׳ או ד׳ אמות ונותן הקורה עליהם ועולה איש א׳ עליה וא׳ תחתיה ומנסרין : במדרש קהלת בפ׳ כל הדברים חמרא דההוא רשיעא פי׳ מ״כ חמור ואני אומר יין : **חנות** לפעמים פירושו טאוירנא בלעז **חמת** גרר בילקוט איכה סימן תתרל״ו מקום מרחצאות של מים נובעין כמו חמי טבריא וגם במדרש קהלת פסוק ברבות הטובה באכתה ודלא בעכתה לפי שיש זמנים ידועים בשנה כמו אייר וחשון שהולכין שם מכל המדינות וגם שם שבשביל רוב האוכלוסין המזונות מצויין : **חנוקא** במדרש שיר פירש חונק כמו לקוחות שר״ל לוקחין ומ״כ כתב שבוש : **חסד** בויקרא רבה פר׳ ה׳ חכימין למיחסדא כופתא משובשת היא והאמת למיסחדא ולשון ערבי הוא לשוחד כדקא קורין סוחד : **חפיא** הוא בריש מדרש קהלת ט״ס הוא וה״ג וכדון למקרי ליה לגרמיה שכיא הוא פי׳ לקרוא לו לבדו חרפה הוא : **חפון** אפי איקונתא במחבלתא במדרש קהלת פסוק כל אשר תמצא פי׳ כסו פני האיקונין במחבלאות ומ״כ כתב שבושים : **חפושיתא** בריש מדרש חזית מה ילדה חפושיתא קריבי בישי מיכה פי׳ מה ילד׳ החפושית שהיא איסקרואטו בכרתים רעים ממכה · קריבי מלשון קרץ מצפון ועל זה אמרו בשמות רבה פר׳ מ״א קטיעי בוארא · ובעל מ״כ כתב קריבי הוא שרץ רע ממכה · ואלו דברי תימה וכי יש בעולם מין שרץ מוליד מין אחר והלא כל מין מוליד מינו · גם תלה דבריו בערוך ערך קרץ והערוך שם לא הזכיר מזה כלום : **חציפא** כנח לביסא פי׳ הערוך החנוף נוכח לרע וקשה וכי הרע איננו חנוף · ונ״ל החנוף נוכח לביישן אח״כ מצאתי בירו׳ דתעניות דף ס״ה חציפא כנח לבשרא : **חרד** בויקרא רבה פ׳ ל״א חרד של דם פי׳ עגולה כמו עני המספך בחררה פיטא בלעז ובדפוס כתוב חרדל ומ״כ פי׳ יאור והכל שבוש : **חורבא** בשמיני רבה פ׳ י״ג בריך יהודאה לחורבא עביד תתובא בעל מ״כ פי׳ בזה פירושים של חשך איני רוצה לכתבם והפי׳ האמתי הוא שצריך היהודי לחורבא ועשה יישוב כלומר יהיה בעיניו כישוב ולא יבקש גדולות והיינו שסמך לזה יאה עניותא ליהודאי וכו׳ ועיין במדרש שיר פסוק משכני : **חרם** בירוש׳ דמ״ק דף פ״א חרמי טבריא פי׳ ציידי דגים ככתוב על כן יזבח לחרמו : **חרמן** תרגו׳ פתנים מיני חורמן : **חרף** בזוהר פ׳ ויחי עמוד תקל״ד חריפא דסיטא פיר׳ חריפא לשון חורף דסיטא גם הוא חורף בלשון ערבי וכ״א דסתוא · פי׳ אחר חוזק הסתיו : **חורש** בנבות ומערה לאשפות בב״ר פר׳ פ״ה פי׳ בועל שלא כדרכה : **חשר** גיר גיבסין בירוש׳ דשבת דף י״ד פי׳ הבוכר שיד או ייסו לשון חשרת מים : **חשש** בפ״ק דחלה אבוי דשמואל חש על גרמיה וצם תרין יומין ביומא דכפורי ומית · מכאן ראיה שאין ראוי לאדם להחמיר על עצמו בדבר זה : **חית** בירושלמי דשבת דף ט׳ סוף עמוד ב׳ רבנן אמרי אלה שלכרים אלף חד למד תלתין · הא שית תמניא · לא מתמנעין רבנן דרשין בין הא לחית :

חרדלי עיין בערך יין :

אות הטית

טיגני לשון יוני הוא ופירושו מרחשת בלעז פרטין בערבי מיקלה : **טיגנת** את אביך בילמדנו פר׳ ויגש פי׳ ביערתו וטיגנתו כמו שמטגנין את הדגים בטיגן כשאמרת לו הכר נא הכתונת בנך : **טווסין** בשמות רבה פ׳ ט״ו רבה הכ״ג להגיה עפסרים ואין צורך אלא פירוש המתגאים ביופים וביופי לבושיהם

בטווס הוא שמתגלה ביופיו ונראה גווניו ומ״כ כתב שבוש : **טוח** כל חלום ולא טוח פיר׳ הערוך כל חלום יש בו שום ממשות אבל חלום שהוא דומה כשהוא גם אין בו ממשות · ואני רואה ממשות בפירו׳ זה ואדרבא חלום של כרם מליאה אין בו ממש · וגרסינן בשלישי דתעניות רבא גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר להו ביתו בתעניתכון · למחר אמר להו מי איכא דחזא מידי בחלמיה וכו׳ ע״ש · ובפרק ארבע מיתות ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה עאכ״ו פרש״י עאכ״ו שיהיה המדה נותנת שע״י תעני׳ ונקש׳ תשרה עליו שכינה ע״כ · נראה כראין לדברי רש״י שפי׳ כל החלומות יראה אדם ולא יראה מאות שמתענין עליהם : **טביתא** אמתא דר״ג בויקרא רבה פ׳ י״ט כתב מ״כ אותה שהיתה מכתפת יין לנסכי׳ ושבוש הוא כי לא היתה א׳ א׳ בודקת יינו של ר״ג אם כלו טוב : **טיטרטון** סוף פסחים ירושלמי פיר׳ רביעית ולשון יוני היא : **טיעא** לפעמים פירושו ערבי ולפעמים פירושו מנהיג הבהמות ואפי׳ ישראל : **טוח** בויקרא רבה פ׳ כ״ה מהו בטוחות בטוחא פי׳ כליות שדרך לכלותן וכן מוכח בבשוא דבה פ׳ יוד ומ״כ פירש מין עוף ושבוש הוא והערוך גרים טיטווא ופי׳ סתרים ולא בהיר · **טכסא** בב״ר פ׳ ס״ג על טכסא דמדינתא נ״א מיכסא וכן נ״ל כי לפי שנה שיסגרו שערי העיר לכן הכנסם חסד במקום המוכס כדי שלא יוכל להתגולל עליהם ולומר שלא באו · אי כמו מיכסא ר״ל באמצע בלשון יון · ובדפוס כתו׳ מטכסא וטעם הוא · **טלמס** בב״ר פרשה מ״ב דטולמיסין למקרב למשאכה דמטרונה פיר׳ שהעיז פניו לנגוע במנעלה · והנוסחא האמתית היא מ״ש רש״י בכתובות דף י״ז דטורמיסין ולשון יוני הוא ר״ל ערב את לבו לגשת כי אטריווי בלעז בערבי איסטאגרי · ולא מטרמיסין אטריווידום בלעז שלבם גם בהוראה · **טלם** ברכות פרשה שמיני טלמין ליה ולא ידע פי׳ הערוך מכין אותו ואני אומר כי זה כבר הוא אמור לעיל הנוני בל חליתי מחו ליה ולא מרגיש וגם אחר כך טלמין ליה ולא ידע ענין אחר הוא לומ׳ שגוזלין וחומסין אותו והוא אינו יודע וכן מפרש שם שתי חמש קסטין ואמרין ליה עשר שתית : **טלמין** בערבי חומסין : **טטרמולין** לשון יוני הוא ופירשו ארבעה פרדים · **טימי** בטימי אחד פי׳ הערוך בדמים ואני אומר בלשון יוני ערך · **טמיקא** בריש מדרש אסת׳ פי׳ רכוש המלך בלשון טורקי בינליק טמיקין בית המלכות : **טען** ומטוענין בשוקא מלשון לבוש הרוגים מטועני חרב · **טפח** מגלה טפח ומכסה טפח לא ישר בעיני מה שאמר המפרשים בזה דהא קיימא לן האומר אי אפשי אלא הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה ובזוהר אמרו שצריך שיהיו שניהם ערומים בקירוב בשר לגמרי עיין בפ׳ בראשית עמוד כ״א · ונראה לי כי לאבר קטן קורא טפח וראיה לזה בזוהר ס״פ תצוה ומגלה ומכסה היינו מוליך ומביא במהירות גדול ובכל כחו וגם ודומה כמי שכפאו שד וזה דוקא בגמר ביאה אבל בתחלה צריך להשהות עצמו על הבטן בלא דישה כל מה שיוכל כדי שתזריע האשה כמו שאמרו רז״ל על שכר פרי הבטן וגם כי בזה מתקנן בו זרע רב · **טופה** במדרש קהלת פסוק ברבות הטובה ט״ס הוא ונ״ל סופה ומתנות כהונה כשתבש · **טפסר** בזוהר ס״פ וירא טופסרא דלבך פיר׳ בלשון לטין קורין טופסיקו לסם המות וכדי שלא להזכיר סם המות שבאמר ותבחר לשון ערומי׳ החליף הקוף בריש וז״ק המרירות והארס שבלבך ניכר בפניך ודומה לו בפרשת ויגא ובפרשת ויחי ובפרשת אמור :

ובפ״בו ע״מו

טיפנא בזוהר פירש גז״ל · **טיפסא** שם בפרשת בהר פי׳ נחש שרף והוא ערוד דרבי חנינא · **טקס** ברכות ובילמדנו פרשת בהעלותך נתכנסו כל ישראל על אהרן בטקסים גדולים לשון יוני הוא ופירושו הנזמות ומשטמות אמינאזוש בלעז · במדרש שיר פסוק גן נעול טקסים של מלכים פירו׳ כמו טכסים וכן מוכח בילמדנו ר״פ בא ופרשת במדבר וענינו סדר ומתנות כהונ׳ פי׳ דגל ושבוש הוא : **טרך** במדרש אסתר פסוק בימים ההם בטורני מרכבתו ט״ס הוא וה״ג בטיבני ולשון יוני הוא ופיר׳ כאומנות · **טיטיון** שם גם זה ט״ס וה״ג טימיון והוא כמו טימיקין ופירושו בית המלכו׳ : **טריבונוס** שם בפסוק אחר הדברים האלה פי׳ שלים כמו ושליטים על כלו ויען השליש · **טלופחין** דטמאשא או דגראפא שם בפסוק ב׳ זראותו פי׳ דטמאשא ממעט בעדשים ומרבה במים כדי לבטל פתו ודגראפא

מתעט במים ומרבה בעלשים ונולף בכף ואוכל: טקלא אסתחרת קמיה בזוהר פרשת וירא עמוד רפג עכיבו גלגל: טריגון פי׳ שלש זויות בלשון יון זוית גוניא טטרגוניא ד׳ זויות: טריח בר תלתא יומין בב״ר פ״כ״ח פי׳ שלשה בלעז טרי׳ ורבי אבון אמר טרי תרין פי׳ לשון ארמי הוא ולא יוני ולא נרמי׳ בטנס: טירוביא מכל אומות העולם בב״ר פ״ע״ו ובמדרש שיר פסוק קול דודי פי׳ חיילות של גבורי׳ ומ״כ כתב שבוש: אליהו טירונן של נביאים הגבור שבהם: בב״ר פ״ע״ט טית טירון פי׳ ברים ואלים· לשום ברים על שערים טירונין פי׳ אלים המכנסים· בריש מדרש איכה קאים טרון כל יומא פיר׳ עומד כגבור בכל עסקיו· בשמות רבה רפ״ג טירון היה משה לנבואה פי׳ חדש בלתי בקי בערבי גאשים בטורקי עגאמי: טרף בסנהדרין ירוש׳ דף כ״ט ה״א טריפין לך פי׳ מושלכים· בריש דברים רבה טרפה והוציאה מביתו פי׳ השליכה: טריפולי במדרש איכה פסוק היו צריה לראש כתב מ״כ מטרופולין גרסי׳ ושקר ענה: טרק בגין דלא אפוק מן טריקא פי׳ דרך בלשון ערבי: טרקלין הוא הבית הגדול שאלא בלעז: טרקסין בית שלפני הבתים כולו פתוח מצד אחד בראכדדו בלעז: טריקסין או טריכסון לשון יוני הוא ופירושו מעורב וכן מפרש בכלאים דף ל״א עמוד ג׳ טריכסון מה מכפפים או מכחון: טרקסימון מפרש בריש כלאים יעולסין איכדיוואה בלעז: טרקירין בשמות רבה רפ״ בה פי׳ כלי א׳ שנחלק לג׳ ע״י מחיצות ובכל א׳ יש לו פה בפני עצמו ונותן בזה יין ובזה שמן ובזה חומץ· ובספר כתיבת יד גרסי׳ טריקולין פי׳ שלשה פנים:

אות היוד

יברוח בב״ר פ״ע״ט ציפור מבלעדי שמיא לא יבדה נוסחא משובשת היא ובספרינו גרסי׳ לא מיתבדא וכן עיקר ופירושו איכה נתפשת: יגער ביה בב״ר פ״כ״ו לשטן קורא כן ע״ש הכתוב יגער ה׳ בך השטן· ועתה הביטה וראה אם אברהם היה בוהר שלא להזכירו בשמו אבו עאכ״ו: יהואש בשמות רבה פ״ט״ו כתב מ״כ שהיה מלך בשר ואני אומר דאקרייך מלכים לא אקרייך דה״ו ושם מפורש שעשה עצמו אלוה והרג את זכריה ועיין בילמדנו פ׳ וארא: יום שם פר״ה קול היום הולך מסוף העולם ועד סופו פי׳ קול השמש: יין גרדלי או ביין חרדלי עד היום יש בירושלם שני מיני יין גידלי וחמדני העבכים הגידלי רכים בלעיסתם ויינם חלש רמז לבעולה והחמדני קשים בלעיסתם ויינם חזק רמז לבתול׳· בב״ר פ״מ״ח יפה יין לבן שנים יותר מחלב לתינוק: יילי עלוקה שבגיזוילה בלעז תולעת שמוצץ הדם· יסורין שאין מבטלין מן התורה של אהבה הן בב״ר רפ״ נב: יקר או כבוד הנותן מתנה נקרא במדרשים מכבד או מוקיר· ירמית כתב הערוך אירימון פי׳ שדה הלשון רומי ואני אומר אין זה אלא לשון יוני ופירושו חרב ושמם כמו שכתבתי באות האלף: ירק בויקרא רבה פ״ח מנאה שהוריקה פי׳ ירוק כזהב וקלקול הוא לירק: ימות המשיח אין בהם לא זכות ולא חובה במדרש קהלת פסוק וזכור את בוראך פי׳ לפי שאז״ל בפ׳ הקליל לעתיד לבא הקב״ה עוקר ליצר הרע מן העולם: יהודא תבינה שאמרו בזוהר עיין לקמן באות התיו:

אות הכף

כבב בעירובין דף כ״ט כבכב וכיכול פי׳ בלשון טורקי קורין לכלי כיבאב· כבול למה נקרא ארץ כבול דמשתקעא כרעא בגוה פי׳ הערוך שרגלי האדם משתקעו׳ בה מחמת החול ואני אומ׳ אין זה כמב׳ שאין במדבר השמ׳ אבל בא״י ובגליל אין זה שא׳ עפרה היה טוב לחומר היוצר וי״ש שם ארץ חומטין היתה וכשהמטר יורד נעשה טיט עב ומתדבק בלשון טורקי בטאק: כדב בסוף ברכות ירוש׳ כל כדביא עבין וכדביא דאורית׳ כיטין פי׳ כמו אשר לא יכובו מימיו ענין חסרון והפס׳ ולפי שלעיל אמ׳ כל פיטטיא׳

נ״ל כי מעריך בטעות
למה, ואו עד נב
עורבה למה ורגא
עד ב׳ ימים קיא
למה ולוק (עמיר)

כיטין וכו׳ אמר ענה כי כל חסרון דבור ושתיקה במילי דעלמא הוא טוב אבל בדברי תור׳ השתיק׳ אינה טובה ובילקוט שלים סי׳ תת״עא בפל עם: בב״ר פ״פ״ה כזיב פסקת ובב״ר פ׳ נ״א דמפטפט בחי׳ פי׳ יפה תאר ע״י שבלה ולא היה אלא ע״י שהרב׳ דברי׳ ויוסף שפטפט ביכרו ר״ל שהרבה דברי׳ וטענות כנגד יצרו: פיטטיא פי׳ דברי׳ יתרים נארלא בלעז בלשון טורקי לאקירדי· פטיט נארלון בלעז ובילמדנו פרש׳ ויגש ויהודה הזה פטיט פיר׳ מאן דהוא בלשון צרפת הקטן כך פטיט ושבוש הוא שהרי בויגש רבה כתוב יש באחיך פטיט כמותך ואם פיר׳ פטיט קטן איך אמ׳ לו כן והלא לא היה הוא קטן מכל׳ יבה יבה עשי את ימסי פי׳ יושי בני אדם: כהיתין בויקרא רבה פ״יט פי׳ כלאות מלשון יד כהה ודברי מ״כ שבוש: כל שם פ״ל״ו הא סאתא קום כל פי׳ מדוד ה״נ בערוך ובירו׳ בפ׳ חלק כל כמו וכל בשליש עפר הארץ ובדפוס כתוב טול ושבוש הוא ועיין ערך סק: כליל מלכא בסוף המדיר בערבי כליל א׳ מלך בלעז מילולטו: כלך לדרך זו כלך מלכרמיך פי׳ לכה לך וראיה בירו׳ דיומא דף מ״ב ג׳: כליכה בריש מדרש איכה נתנו הכרובים בכליכה בספרינו כתוב בכליבה כמו ככלוב מלא עוף וכן עיקר ופי׳ בערבי קפאס: כו זאין שפתותיו נוטפות תבונה ענין כיבוי ע״ש הוא בערוך וכ״ל כזיה· כלבר בסנהדרין ירו׳ דף כ״ט הדין זוכרא והדין כלבירין פי׳ שאזור הזה והעבק הזה והערוך כתב בערך זכר בלי זין ורסן הסוס בלשון יון כך שמש ובמחילה מכבודו אין הדבר כן· ובב״ר פ״פ״ט כלירים כמו קולרים פי׳ רביד הזהב: כילי כילאדין מילי מילאדין בפסיקתא דבחדש השלישי פי׳ אף אלפים: כלת חמת אחיך ת״י כליתיה דאחוך פי׳ לשון יוני היא כולי כעס· כנגר קולוקינטידא בלעז ובערבי חנטל והן פקועות שדה: כנובא אבב קיטמיה פי׳ הערוך אחתה ואני אומר כירס וכן הוא בערבי קנון· כוסברא כום כרתא עיין בערך תבליא: כדור במדרש קהלת פסוק ויתרון ארץ בקיטא כדורי פי׳ תופש כל העול׳ הפסו׳ ככדור והו קוזמוקרטור ומ״כ שיבש הספר ואין צרך· כיסטריינום באות הקוף· כעכין כתב הערוך בערך טרתא שכן קורין בערבי לחלה גדולה כעך ואני אומר כי בערבי קורין כעך לעיגולים של פת ואפי׳ קטנים מאד: כעס במדרש קהלת פסוק יש תבהלא מסלים על הכעסן לרמוז שהבל קופל על ראשו כמו הטווה שמה שהו׳ שם על הרואיקא הוא מוכא צל הפוו הנקרא פלך וכמו שהקואקו׳ רותם ונשפך על גופו נשפך ובספר כתיב יד מוסיף משל אשר כל מה דתרמילא חפיסה לגו רישא היא יהבה פי׳ כל מה שעודף מן מלוי התרמיל נותנים אותו בראשו כך אמר הקב״ה למשה אתה כעסת אתה השלכת אתה שברת את הלוחות אתה החלף פסל לך שני לוחות אבני׳ כראשונים· וכשתכעוס תעמוד על מילואך פי׳ כשתמלא רוח בלשון יוני אומרין לכועס איפוסקוסי ר״ל נתנפח· כפל בב״ר פ״נ״ח כפיליות והכפקינון פי׳ זיבות משובחין ושמן זית שלא הביא שליש· כרבל בערבי גארביל בלשון רומי קריוילו בלשוננו כברה מכבר· כרז במדרש קהלת פסוק החכמה תחיה בעליה כרזון ליה פי׳ קראו לו· כרדו על הרי אררט תרגו׳ טורי קרדו שם אומה נקראי׳ קורדי· כרטיסן בכתובו׳ ירו׳ דף ל״ג ג׳ אבד כרטיסן פי׳ אבד השטר ולשון יוני הוא· כורביא בפ״ב דקדושין כוות כבורביא פי׳ עורבים בלשון יוני· כרבי ליכבון בירו׳ בפ״ק דכלאים מין רומירו בלעז קאקרי· כירומניקיא מלה מורכב׳ בלשון יוני מן כירו שפי׳ ידים ומן מניקיא שפי׳ בתים כמבא פי׳ חמלה בתי ידים של ברזל ובספר מ״כ כתוב קידומניקא ושבו׳ הוא במד׳ רות פ׳ וטבלת פתך בחומץ· ובכ״א כרקומניקיא ופי׳ בתי ידים של נחשת הנקרא כרקומא ביונ׳: כרשון בויקרא רבה פ״ל״ד חמי כורסוון פי׳ מ״כ בעל כרם ובטן גדול ושבוש הוא אלא פי׳ כסאו והן הענבות שעליהן האדם יושב· כורסיא דילי בזוהר ר״פ אחרי מות לשון שבועה הוא כמו העבודה· כתר איש ויסבלו תרגום יכתרון בלשון יוני כרתרי סמתן כתר לי זער· כריסו ארגירא עיין באו׳ האלף:

אות הלמד

לברן בירו׳ דשקלים דף ב׳ ליברנין גדול׳ פי׳ גאליאון בלעז· לוגסטים בילמדנו ר״פ בו פי׳ הממונה

המוכה על המדות והשערים בערבי מוחתסב · **ליגטא** שם בפרשת כח בלשון לעז קורין לבן
בעלת הבית ליגיטימי וכן האשה הלקוחה בכתובה וקדושין תקרא ליגטא ועד אברהם לא היה מי
שיבדיל בינה לפילגש שהרי בנחור אחיו כתיב ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא וגו' וכלם היו שוים
אבלו אבל אברהם נתן כל אשר לו ליצחק ולבני הפילגשים נתן מתנות וישלחם: **לארקולאון** עיין
צאות האלף: **לודיות** בערבי כלילי חטים מבושלים בלא כתישה וכצריך כתוב בלא דומה וצ"ל דיכס
חביות לודיות מעיר לוד בע'רמלאוי: **לודר** בשמות רבה פ"ל לשון יוני הוא ופי' ~~שומר האריות או כמו~~ אריה
ובכוי הוא ~~לגבור שמגבי~~ רוצח לרוב גבורתו קורין אותו אריה ופי' מתנות כהונה שבוש: **לוח** שם ר"פ כ"ג
שהורג האנשים
המלך עומד על הלוח פי' כשהמלך בין שריו וכלן עומדין גם הוא עומד אבל על הלוח כלומ' על ספסל
או שרפרף וכמנא גבוה מהם וזהו מעלתו אבל אגוסטוס יושב וכלם עומדין · ולפי שאין הכלי הזה
גבוה אלא מעט כי אין הכונה אלא להיכר בעלמא לכן קורא אותו לוח · ודברי מתנות כהונה רוח:
לוטם בב"ר פ"כ כשואה ללוטם א' נוסחא משובשת היא וצ"ל ללסטים **לטר** בירושלמי דשקלים דף
עד פייסנו שלשה ליטורין לשון לעז הוא ופי' חכמי גוים ושם מפרש שמותם · בספרי בפסוק ויאמר ה'
אמינו בא ללאטור שהיה עומד על הבימה · **למפרם** בירושלמי דיומא דף מ"א לקבל כברשתא תרג'
עקילס למפרם לשון ספרדי ממש הוא ולמדנו מכאן שהיה על דניאל תרגום · **לפי** עיין לעי' בערך
גלם · **לוף** כך שמו בערבי ובלעז סרפינטינא או דראגונטיאה: **לפץ** במסכת שבועות דף ל"ד
בורכה דלפנה פי' בורך הקדירה כמו לפס אילפס · **ליפר** בבשוא רבה פרשה י' בא הליפר ותפסם
פי' אלגואלי בערבי ובטורקי סובאשי ועיין בערוך ערך ארך: **לוקוטיניטום** במדרש תלים סימן
ובאיטלאני בארישילו
קי"ט לשון לעז הוא ופי' עומד במקומו כשאינו בעיר בלשון טורקי קאימקם: **לשון** הוקשה לבעל
הערוך הא דאמרינן שאין להם לא כתב ולא לשון והא חזינן דאית לה ותירץ אלו שאלבכיוזי הבקראים
ארבאוט וכו' · ואני אומר עדיין הקושיא במקומה שהרי האלבכיוזי יש להם לשון · ונראה לי כי בחכם
דחק דאפי' תימא במשמעו לא קשיא והק' יש כמה אומות שאין להן לא בכתב ולא במבטא כגון הקע"ע:

מעלה רשב"י ובנו בערך שבח

אות המם

מאוס במדרש קהלת פסוק יש רע' ופסו' גם זה ראיתי חכמה מי מאוס בדבש כ"א מאוז פרי ידוע הוא
בסוריא ובמצרים בערבי מוז בלעז תפוח גן עדן · **מבגאי** כתב הערוך מלשון בגא
וכו' ובחכם דחק כי שם זה היה מורגל יותר מזולתו וכדאיתא בעירובין דף ס"ד ב' מבגאי טול גלוסקין
אלו וכן כתב שם בתוספות ועיין ברכות סוף פרשת בחוקתי · **מחולים** בריש בראשית רבה
האדם עשוי מחולים מחולים מכאן נראה לי תשובה לבעל הטורים שכתב שאין לומר בברכת אשר יצר
חללים חללים אלא חלולים חלולים כי חלולים הוא תואר ולדבריו חסר המתואר שה"ל אברים חלולים
והעיקר חסר לכן נראה לי דגרסינן חללים והיינו מחולים דהכא: **מגריפה** כך שמה בערבי באפא
בלעז · מגרופית באפאלא: **מדה** כתב הערוך בימות הגשמים החבל לח ומתפשט ובימות החמה
החבל יבש ונכווץ · ואני אומר להפך החבל הלח נכווץ והיבש מתפשט והנסיון יוכיח · **מדר**
בויקרא רבה ס"פ כ"ג במודרא בספר כתיבת יד גרסינן בסודרא וכן עיקר: **מדרשות** אמיב' עיין
מה שכתבתי בערך שרץ: **מה אם** בתנא דבי אליהו פי' כמו מאיש שהוא תרגו' אולי ובעל לב אהרן
טעה בזה בספרו · **מהולתך** טרשא אקיש עלה מפורש בערוך בערך טרש והוא משל על מי שמקש'
ערפו ואינו רוצה לשמוע לסוף שומע על ידי מכות שמכין אותו: **מחלצים** כעין שני רגלים של עץ
שמוליכים ומניאים המעגילה · **מטרקא** פי' מקל בלשון ערבי · **מטרומין** בב"ר פ"כו פיר' יפה
תאר שם מקום וזו כבושת שקר כי אינו אלא כנוי ע"ש גבורתם וזדונם ואעפ"י שלא נודע פירושו ·
מטלון בספ' כי תבא תערד למטלון פי' בערבי מוריסטן בלעז אוספידאל ומ"כ פירשו בית הסהר
ולא

ולא היה · **מיטטור** בילמדנו ס"פ כי תשא פי' הערוך מתרגום משמרת מטרת ולא נהיר כי אין זה
לשון ארמי אלא יוני ועוד כי השם במלת מטרת איננה שרשית אלא שמושית וצ"ל פירושו משרת ושמש
בערבי חאדים: **מיומס** בבשוא רבה פ' יו"ד ובילמדנו פרשת שמיני נ"ל פירושו מרבק ומקום מרעה
א"כ יט לעיל · **מכר** בב"ר פ'פ"ח קורא מכירין לשון יוני הוא ופירושו סכינים קצרים: **מלח**
בויקרא רבה ריש פרק כ"ו רבי יוסי ממלחיא פי' שם מקום קרוב לירושלם · **מלהית** שם פרק י"ג
פי' רובץ תחת משאו תרגום ויגהר עליו ואלהית עלוהי: **מילוטמיא** פי' מיני מתיקה בלשון יוני
קורין לדבש מילי · **מלביא** לראותו בספ' כי תבא טס הוא וצ"ל מליכה באחותו פיר' נגע רע ולשון
לעז הוא ומתנות כהונה כתב שקרים בשם הערוך: **מלפפון** מילון אבסאכי בלעז וכן מפר' בפ"ק
דכלאים ולשון יוני הוא מילו תפוח פיפון אבטיח · ומדאמרינן בתרומות דף מ"ו שאים אחד האכיל לא'
אבטים מן מלפפון אחד נ"ל שטועין המפרשים מלפפון פיפינו וצ"ל שהוא מילון אדום וצ"ל שכן מוכח
בתוספתא דמסכת טבול יום פרק ד': **ממזר** את הפירות בב"ר פ' יו"ד פי' לשון מזורו כדתנן החטין
והזוגין והיינו דסמך ליה דברים שהן יתרים בעולם ולקמן ספ' כ"ח את הארץ זכתה וכו': **מומסין**
שם פר'פ' לשון לעז הוא מומום ובלשון רומי מאסקרי: **מנגנין** תחבולות וערמות אינגיניום בלעז
מנה בשמות רבה פ' מ"א כתב מתנות כהונה המנה יותר חשובה מהחתיכ' ואני אומר להפך כי החתיכ'
היא מנה שהמלך אוכל והמנה אינם ממה שהמלך אוכל: **מינים** מוכח במדרש קהלת פסוק כל
הדברים יגעים ששם יהודים מכשפים ומלכי אדום היו דבי' אות להרינ': **מונומכום** פי' יחיד ושפל
ביוני שנאמר ואת אחיך תעבוד: **מנפול** גם זה לשון יוני הוא ופי' יחיד מוכר: **מסו** בב"ר ס"פ
ד' טיפה של מסו לשון ערבי הוא קואגו בלעז: **מיסון** בריש ילמדנו כתיבת יד לא הכנסתי לפניהם
אלא מיסון מיסון פי' תבשיל תבשיל לבדו ולא כמנהג ערביא שמכניסין כל התבשילין יחד: **מס**
בפ"ק דמעשרות המסו את לבבנו פלגון לבבנו פי' בלשון יוני חצי מיסו · בב"ר פ' פ"ב המיסו חציו חמור
מסטר פי' הכאה ביד על הלחי בלעז בופיטאדה סקיאפו: **מיסופוטמיא** פי' ארם נהרים נקרא
כן בלשון יוני והיא מלה מורכבת מן מיסו שפי' תוך ומן פוטמיא שפי' נהרות בב"ר ר"פ מ"ד · וצריך לתקן
גם ס"פ ל' וכר"פ ס': **מסק** או מוסכין בערבי מסק בלעז וביוני מוסקו בספרדי אלמיסקי: **מסתו**
דכולה כישא בב"ר פ' ל"ח פי' מספיק ואין צריך לבדוק יותר: **מעביות** במדרש איכה פסוק קלים
היו רודפינו שהיו דולקין אחר המעביות נראה לי שהוא לשון נקיה ר"ל העגבנות ששם הבשר עב כמו
במעבה האדמה ומלת אחר הכי דייק: **מעברתא** בדיקניא פי' הערוך כגון שחור ולבן ולא נהיר
ונראה לי שזקנו חלוק לימין ולשמאל ופנוי באמצע: **מעגילה** עמוד של אבן אמה ארכו שמגלגלין
אותו על הגג לתקנו: **מערוך** בערבי סובק בלעז רוליאדור עץ שמרדד הרקיקין ופושטן:
מפתחא בהוריות דף י"ז ואנו מפתחא פי' ואנה הוא סגור ודרך סגי נהור הוא · והתבונן מכאן
כמה צריך להזהר שלא להוציא דבר רע מהפה: **מץ** ברכות פרשת ואתחנן מוץ טבעתך פי' אבן
הנקרא דיאמנטי היה בטבעתו והיא שם שמות ובלעז ומת ומ"כ כתב שקרים: **מצות** במדרשים
קורין מצוה סתם למצות הצדקה: **מקם** בשמות רבה פ' ל' שכים סירדו למקמא פי' מקום שמשפע
בקרא בערבי מסקמא · בב"ר פ' פ"נ מאן סבר הדא מקמתא בלעז קווא · בירושלמי דפיאה דף י"ז ד'
שלחו לו מקמן בלעז קוואס · ומזה הצבין אפשר שהוא מ"ש במדרש שיר בפסוק אם חומה היא בפ"ק
לשוקא למזבן מקימה ואפשר שפי' מחיה כמו וערך בגדים ומחיתך גזוא הלחם וכן נקרא בערבי עייש
ותרגום חיים קיימין ובזוהר פ' בראשית עמוד ע"א בסוף מאמר תא חזי אמרו כך ואמאי לחם דא קיומא
מרמיטא בב"ר פ' י"ז תרדמת מרמיטא פי' תרדמה אבנית כלומר ידמו כאבן: **מר** כתב הערוך
צפור דרור שאינ' מצויה בישוב ואני אומר אדרבא היא מצויה בכל בית בלעז גולונדרינא או רונדינילא
מרדא בלעז פאלא בערבי מתרחא: **מירון** אתגלי רשב"י על מרונאי פי' מירון שם מקום הוא
קרוב לצפת ושם רשב"י קבור: **מרתכא** בערבי מרתך או מורדסינג בלעז ליטרגיריאו: **משה**
בירושלמי

בירושלמי דמגילה דף ע״ב משה דאי איכון מיחדין ליה עיסיה דהוא קטל ליה פי' לשון שבועה הוא ובבכוריות דף מ״ז ה״ג א״ר חגי משה דאי איכון מחוורין ליה דהוא קטל לון · וט״ס כאן שם בדפוס : **משפל** בויקרא רבה פ' ט״ו פי' מ״כ משפלות מרא ושבוש הוא אלא הן קופות גדולות : **משתיתא** של א״ה בב״ר פ' ע״א פי' שרשים ויסודים מלשון שממנה הושתת העולם · ובפ' ע״ה משתיתו ויסודו של עולם ולפי שהזווג הוא יסוד וקיום העולם לכן קראו רז״ל לימי החופה משתיתא אמרו בירושלמי דברכות דף י״ג רבי יונה ור' יוסי סלקון למשתיתיה דר' חנינא פי' לחופתו · ובב״ר פ' נ' לשבעת יומי דמשתיתי פיר' חופתי · ובמדרש איכה פסוק זכרה ירושלם כד תכפון כלה מדכרא שבע יומין דמשתיתא פי' כשתרעב הכלה אז תזכור רוב המאכלים שהיו לה בימי חופתה · ובדפוס כתוב תספון וט״ס הוא · ובמד' קהלת פסוק מעוות לא יוכל לתקון קדמיה רבי אלעזר ז' יומין דמשתית' עוד שם בפסוק עת ללד' איכא אבא משקה לכון במשתיתיה · ובמסכת שביעית ס״פ בראשונה השת בשבע שני גוג אין לו חלק לעתי' לבא סימנא דאכל פרוטגמיא אכיל משתיתא פירשו הערוך מי שאכל סחורות בעולם הזה כגון פרקמטיא אבל משתה שלו שהיה הזומן לו לעתיד לבא כלומר לא נשתייר לו מה לאכול לעתיד לבא עכ״ל · ולא נהיר כלל חדא כי פרוטגמיא איננו פרקמטיא ותו לדבריו היה לו לומר דעביד פרקמטיא או דעסק בפרקמטיא מאי דאכל · ותו דלא ניחא ליה למריהון דלימא להו הכי וכי לפי שנתעסק בסחורה לא יהא לו חלק לעה״ב והלא רוב חכמי ישראל ראשונים ואחרונים עסקו בסחורה · ותנן יפה ת״ת עם דרך ארץ וכו' אלא ה״פ מי שאכל בסעודת האירוסין יאכל בסעודת הנישואין ומי שלא אכל בראשונה לא יאכל גם באחרונה · וכן המת בז' שני גוג כיון שלא זכה לטובת שבע שנים אלו בידוע שגם לטוב' שלאחריה לא יזכה · פרוטגמיא מלה מורכבת מן פרוטה שר״ל ראשונים בלשון יון ומן גמיא שפי' חופה או נשואין ומנהג העולם ששמחין בחופה שני שבתות ולשני קורין בלעז טורנת בודא · ולראשון קורין בימי פרוטגמיא ויש בירושלמי דדמאי ריש דף כ״ד בשבת של פרוטגמיא התירו מפני איבה ואפשר ששבת של פרוטגמיא הוא הנקרא בלעז שבת די טאלמו ועיין במדרש תלים סי' י״ד · וברבות ר״פ שמיני שבע שני גוג הן הן פרוטגמיא של צדיקים לעתיד לבא וסימן דאכל פרוטגמיא אכיל משתיתא כלומר שזוכ' לכן זוכה לעולם הבא ובעל מ״כ כתב להפך וטעות הוא בידו · גם כ״ל כי זהו ענין פרוטיזומיא שכת' הערוך לקמן ור״ל שמחה ראשונה : **מתרין** עיין מה שכתבתי בערך נפן : **מתארעא** לאת בכשוא רבה פר' ט' פי' לשון ריעות כלומר מכטרפת :

אות הנון

נאגא במדרש איכה פסוק חשך משחור כ״ל דגרסינן זאגא והוא קלקנתום : **נבג** בפרק החלוץ וקא כבני מיא פירושו כמו כבעי גימל ועיין מתחלפין כמ״ש בערך כנס · **נבט** כשיאי קדר תרגומו רברבי נבט . בנדרים ירושלמי דף מ״א לשון כיותי הוא בשבת ירושלמי דף ט״ו ד' חד כפתי פיר' ערבי נבטי כפתי כיותי הכל אחד בב״ר ספ' מ״ד כותיה · **נבל** בריש ויקרא רבה כל ת״ח שאין בו דעת נבלה טובה הימנו פי' לפי שהנבלה מתנבלה באוכסה וזה מתנבל בידיו ומ״כ כתב הבלים: **ניבול** בילום היה כתב הערוך פי' כיכה · פי' זיבות וחג היה לו לומר אלא סכיכה : **נגר** בפרשת בהעלותך יריחו נגרה של ארץ ישראל פי' בריח כדתנן בסוף עירובין נגר הנגרר וכמו שהבקיא הוא שמירת כל הבית כך היתה יריחו שמירת כל א״י ובילמדנו גרסינן סוגרה : **נגושי** פי' הערוך מן כוות ברמה ולא היא אלא לשון ערבי הוא ופירושו ספנים בב״ר פ״ב ויפה תאר פי' חבלי הספינה ושבוש הוא · **נחש** בפיסקא דאיכה הנחש ליה פי' תן לו מעות של נחשת מצופין כסף · **נכה** בויקרא רבה ר״פ ל״ג פיר' אבן שלה וכמ״ש בספר כתיבת יד אהלכה ודברי מ״כ שבוש · ועיין אחר בפ״ק דדמאי דף כ״ב ולא אהכין פי' ולא הוזקו עוד שם יעבור ולא מכבה פי' יעבור הכהן ולא יוזק · בסוף כלאים יעקב כל הן דהוא

מס הוא מכני פי' כיווק ב״ט ירושלמי דף ס״א ג' ומכי הוא לך כלום פי' ומזיק ובקמ״ דף ו' ובבאי מזון פי' הפסד המזון · **נמל** בלשון טורקי לימאן ובלעז פואירטו או פורטו · **נניא** בבכיא בספרינו גרסינן פימא בכימא ועיקר ומלת בשבת ט״ס הוא · בויקרא רבה ר״פ כ״ב פי' מ״כ ביניא עשב מר וכן כתב גם בפסוק ויתרון ארץ במדרש קהלת ושבוש הוא והוא לא הבין דברי הערוך בערך בכיא הראשון שפירש מינטה בלעז נענע בערבי ואחר כך פירש אגדתא לענה והוא חשב שהכל אחד · ובכיא הכוז' כאן הוא מן ביביא השני שבערוך מין חבל דק · ומזה נמשך לו שם שבוש אחר והוא שפירש למתוק להמתיק ואינו אלא מן הארג והמסכת · **נס** במעשר שני דף כ״ה אי בעי מיכם כסא פי' אם תרצה לקחת קח מיכם כמו היכסב · **נספיון** שמשקה את כל המדינה בילמדנו פ' משפטים כ״א גיפיון ושם פירשתי · **נעלו** דלתותיהן בויקרא רבה פר' כ״ב לשון נקיה הוא כלומר לא נתרגו לתשמיש · **נפל** ברבות פ' עקב כפולין של כותים פי' עיר שכם נקראת נאפולי ועד היום נקרא נאבלוס והיא קרובה להר גריזים ששם הכותים · בכ״פ ממשי שכם זהו נפולין · **נקל** במעשר שני דף כ״ד ד' ניקלוסיא דהכא פי' פירות יבשים בערבי נוקל ועיין במדבר רבה ר״פ נ' · **ניקומכי** בפסחים ירושלמי דף ל״ו תנא ניקומכי שם חכם הוא ושם יוני הוא · **נוקניקה** אשתכח בכניסתא דבולי וכו' בירושלמי דשקלים דף כ' פי' בלשון יוני ובלשון רומי לוקאניקא ובלשון ספרדי סרסינג והם בני מעים של שור ממולאים בשר שנחתך דק דק ונמצאו בבית הכנסת של קוסטנטינה שהיא או בטבריא ונסתפקו אם יש לחוש לבש' נבלה והור' רבי ירמיה שהיהודים האומנים שעושין אותם למכור יכירו את מלאכתם ואם יאמרו מלאכתינו היא נאמנים : **נקרבין** באגדתא דבראשית ס״פ ל״א הקוף תמורת גדי והוא שם אומה בלשון ערבי · **נרפים** אתם עיין לקמן בערך קדש · **נשדור** בלשון ישמעאל נישאדיר בלעז סאל ארמוניאק :

אות הסמך

סבסטי בכשוא רבה פ' י״ד ובילמדנו פ' שמיני שיושבין לבטח בסבסטי פיר' שומרון נקראת כן עד היום וכ״כ בן גוריון והיא סוסטי שכביא הערוך ולא פירשו · **סגן** במדרש שיר פסוק לסוסתי ובילמדנו פ' בשלח סגניות שלהם פי' סימנים · בשמות רבה פ' מ״ה סינכין של מלך פי' משכנו ובית מכותו ומ״כ פי' דגל ולא נהיר · **סוג** בכשוא רבה פ' י״ב סוגייה דטיהרא פי' רוב הנהרים · ומזה הענין כ״ל מ״ש בפ' עקב פרי אלמתך סוגין פי' רבים : **סיגמטין** בריש במדבר לשון יוני הוא ועניינו מכותות : **סגולה** דגו כרמך בירוש' דפיאה דף ד' ב' פי' אשכול : **סדן** שני קנות הסדן במקומן בראין לעולם פי' הם הנקראי' שני הקוטבים בלעז פולוס והן ב' הנקודות שהגלגל סובב עליהם : **סידקרים** בסוף מדרש שיר פי' אומן במלאכת המשי בוטוכירו בלעז בלשון טורקי קאזאז : בסוף שקלים הלוקח מן הסידקי פי' מוכר קמח נקרא כן ע״ש הנפה הנק' סידקו או סידסו או סיטאצו לפי שהיא מן משי : **סדר** בויקרא רבה פר' ס' סדורים של דוב פי' מזונותיו תרגום ערך לחם סדרין דלחם : סטשיונבר בלשון טורקי נילאטו בערבי מושאעל בלעז מכינולדו · **סטר** ברבות ספ' בלק כתן מסטר אחד בלעז בופיטאלדה או סקיאפו והיא מכה על הלחי ומ״כ כתב שבוש : **סל** בב״ר פ' כ״א סולוי פי' באווזה בלעז או לומאקה ביוני סאלייקו : במדבר רבה ר״פ ג' ועושה סילין פי' מ״כ קוצים ולא נהיר שהרי הקוצים נזכרו שם בשמם וכ״ל שהוא לשון יוני ופירושו עכים או הם תמרים סוטים כמ״ש בערך זרע סליון של ליף ורע שיוצא ממנו ליף סוטה : ואילו היה פירושו קוצים הי״ל ויש בהם רשעים : **סלרין** בויקרא רבה פ' ל״ד מעלין לו סלרין לשון רומי הוא שלאריו בערבי גמקייא בטורקי אולאפא ובספרינו כתוב מזונות ומי שלא ידע הגיה כן : **סולם** נוריפי ביוסר מלמטה למעלה : סולם מצרי סובב ועולה בעירובין ירוש' דף כ״ה ג' · **סלת** בריש ילמדנו התורה סולתה עכוה פי' תחתיתה וסופ' ולשון לעז הוא : **סמך** בירוש' דברכות דף ד' ובשקלים דף מ״ז ר' יוחנן הוה מסתמיך על ר' יעקב בר אידי

פי' ר' יוחנן זקן גדול היה והיה הולך בשוק ונשען על כתפו של ר' יעקב · ונזקקתי לכתוב זה לפי שראיתי לר' בן חביב ז"ל שפי' מתאכשן ושבוש הוא דבהדיא אמרינן בקדושין דף ס"א הוה מסתמיך על כתפיה דר' חייא ועיין בכתובות דף ל"ג : בימבטרי בספ בא פי' סימנים שלי ומ"כ פי' בשם הערוך מכשפת ושבוש הוא : סמנים פי' הערוך עורי אמונים ואני אומר אמנה תשורי מראש אמנה : סמדרקים בשמות רבה פ' מ"ו ופי' מריק בתי כסאות ולשון לעז הוא ולפי שהוא משל לע"א קרא לו כן שב'כא תאמר לו ועכו"ז כדי שלא להוציא דבר מגונה מן הפה החליף סדר האותיות והקדים דלת לריש · סני מאני זיבך בב"ר פ' ס"ה פי' שכן : סנט בב"ר פ' ע"א סוכטין בה פי' בדברים בה כמו המדברים בך וכיפה תוא' פי' מסטינין ומקטרגין ולא היא כי לא אמר סוטנין אלא סוכטין ואדרבא בפ' ס"ח גבי יעקב שאמרו סוטני' בו אני אומ' שהו"ט"ם וכ"ל סוכטין · וכ"ל שעיק' מלה זו הוא מלשו' לעז סוכיטו ר"ל שיר ורנן וכן המנהג בלשוננו לומר מרננין אחריו · ודע כי אין לומר סוטנין בו אלא שוטנין אותו כמו על ימינו לשטנו או משטינים עליו · סנדרבא במדרש שיר פסוק כחוט השני כ"א סיידבא וכן עיקר ולשון ערבי הוא ופירושו אדוננו : סנטר שומר העיר או השדות · סף בירוש' דקמא דף ה' ג' הבהמה סיפספה אבניו האש היה מספסף והולך ענין פיזור · בירוש' דסוטה דף י"ז ב' יפה ספסוף שאכלנו בנערותנו מן פנקרסין שאכלנו בזקנתנו פי' טובים היו התמרים הגרועים המושלכי' בפסולת שאכלנו בנערותנו יותר מהתמרים החשובים שאכלנו בזקנתנו · תמרים בלשון יון פיניקיא · פנקרסין תמרי' שכידושו יחד ונעשו כעיסה בערבי עאגוה או יבשים · סיפלבי בסוטה ירוש' דף כ"ג ג' יהיב סיפלבי על כחיריה פי' אספלנית · סוספיבא בזוהר פ' וישלח מסתמיט סוספיבא כ"א מטרמיש סימפונא וכן עיקר ופירושו קנה חלול של ברזל עשוי כמין משפך היה כופה על האש כדי שהעשן יהי' מתמר ועולה · סנקליטין לשון יוני הוא ופירושו מצילים והוא כינוי לדיינים לפי שהם מצילים עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו · סנקתדרון פי' סיקריטארי בלעז · ובב"ר פ' מ"ט פי' יפה תואר שר יושב על הכסא ולא בהיר · סקס סיקוסיס עניינו ידוע שהוא סוף וקץ אבל פי' המלה הוא הגבהה בלשון יוני ועניינו הסרה כי בלשון יוני ותורקי כשרוצין לומר הסירו אומרים הגביהו וכן בלשון רז"ל דל מהכא · בגדך מדלי · דלית סוקים · ארימון ריסיס · יכיל את מריס סדין עשבא מן ריסך כיון דאריס יתיה · ישא פרעה את ראשך מעליך · סקיפסתי ברכות פ' תוריע בהמה הולכת רבוצה והולד בתוך מיעיה כמין סקיפסתי כן נ"ע ועיקר ופירושו תיבה מכוסה בלשון יון ובספרינו כתוב כמין שק ומי שלא ידע הגיה כן ועיין לעיל איסקיפסתי · סקיפסתי של אטרוכה עגלה מכוסה · סקר בירוש' דביצה דף ס"ב ג' ההן סוקרה אסיר מיעבד ביומא טבא דהוא מקטע ביומיה · פי' שפוד של עץ אסור לעשותו בי"ט גזר' שמא יחתוך מהמחובר בי"ט · שפוד בלשון יוני סוקלא : בשקלים דף כ' ג' יחכמון סיקיריא עבידתהון פי' יכירו המוכרים בשר בלי ולוקביקה הנקראים סרסינש את מלאכתם · סקרירין בב"ר פ' פ"ט פי' דתי המלך סר בב"ר פ' מ' ואני בתוך הסירה פי' מי שנכנס בתוך קוצים וסירים הוא בצרה שאינו יודע איך יצא משם · והערוך פי' ענין סגירה ולא בהיר דאמרינן בשמות רבה פ' ל' קוצים וסירא' ובפ' חוקת בסירה הוערת · במדבר רבה ר"פ ג' אפי' סוריהן פי' מ"כ קוצים וכ"ל שהיא מן סורי הגפן בכריה אומן גנבא סריא פי' רשע · במדרש קהלת פסוק טוב ילד מן כיכי סיריאתא פי' מטעה שיצא מתוך הסריות מבטן אמו ומ"כ כתב שבוש · סירון סירון ברבות ר"פ מצורע לשון יוני הוא ופירושו לכו לכו כלומר אל תגעו · סרק בירוש' דיומא דף מ"ג ג' היה השעיר בורח למדבר והסרקיין אוכלין אותו פי' ערביים · בירוש' דתעניות דף ס"ד ב' שמעית עליהון דאינון סרקון פי' שמעתי שהם גנבים ואיני רוצה ליהנות מהן ולשון ערבי הוא ומזה נקראו הערביים סרקיים לפי שכלם גנבים או כמי לפי שכולם דומין לאילני סרק · סרדיוט פי' הערוך שר על ההדיוטות ולא בהיר כלל אלא לשון רומי הוא והוא שם כולל לכל יוצא לצבא בין רגלי הנקרא ייניזרי בין פרש הנקרא איספחי וזהו אמירטיוטו שפירשתי באות האלף ע"ש : ספספא במדרש קהלת פסוק שלח לחמך שם מקום ·

אות העין

עדות בויקרא רבה פר' כ"ז נביאים עמדו לאה והם מעידין בהם כתב מתנות כהונה שה"ר אבינדור פי' לו מתרין בהם ואני אומ' אין צורך שא לשון עדות הוא שמעידין שכתבנואו להם ולא קבלו מהם וזה מספיק לחייבם · ועוד אני אומר שהוא שבוש וכי הנביאים הלעולם יחיו להיות מתרין בהם בכל דור שהרי לא אמרו והם העידו בם · **עטר** דע כי בלשון יוני כשאד' נשא אשה קורין אותו מעוטר ובזה תבין במה לשונות בזוהר · **עין** בזוהר פ' אחרימות הוו מלין בעיניהו פי' דברים בלי לבוש ובלי מכסה בפירוש ולא בחידות · בירוש' דתעניות דף ס"ח עין תינה שם מקום הוא קרוב לטבריא מעין ותאנה עליו · עינוי דפוריא כתבתי בערך אפוריא לה מואיסטרה בלעז כמו מעין העולם הבא ברכה מעין שבע וכן אמרו בילמדנו פ' תצוה מי שמבקש ליקח חטים מחברו הוא אומר לו הראני דוגמתן ומזה הענין פירשו שם עיניך יונים כלומר דוגמתן של כנסת ישראל הם היונים כי אלו ואלו כשחטו' ושותקין ומזה הענין פירשו שם בפ' פקודי לא יגרע מצדיק עינו כן כיוצא בו ודומה לו ושם כפל ע"ם הראה לי הענין כ"ל העין · **עכב** במדרש איכה בפסוק טובים היו חללי חרב היו מתים מריח עוכבניין כוסחא משובשת היא גם מש"מ"כ עכביות שבוש הוא כי אין לעכביות ריח וגם אינן במכאות אלא בשדה ואז העיר היתה במצור ואינן במכאות לא באביב והם קוצין שבפסוק וקוץ ודרדר ומ"ש בפרק המביא כדי יין מתקנין העכביו' היינו שגוזזין קוציהן במספרי' ובספר כתיבת יד גרסינן מריח עכבנין וכ"ל שהוא כמו חנונין שהיו מבשלין למכור ומי שלא היה לו לקנות היה מת מהריח · ובזה ביאר מ"ש שם בחורבן שני לא היו עכבנין ואי אמרת מין ירק יקשה וכי נשתנה העולם · **עכברא** בירוש' דעירובין דף כ"ה שלקון לעכברי שם עיר קרובה לצפת · **עכס** במכילתא דף י"א ב' אשבט ושרף מעופף אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה כל עוף פורח באויר ומתחבר אל כלו ואיבריו נושרין וזהו כלמות כל ועמו מות · **עלובה** בויקרא רבה פר' ה' פי' מ"כ חצופה ושבוש הוא אלא פירושו עניה · **על** בירוש' דבכורים דף ס"ה ג' עני מסיק פי' איחר לעלות · בפ"ק דסוטה עני דריש פי' איחר בדרשתו וזהו איעני דרש שאמרו בכשוא רבה פרש' ט' · ובפ"ק דשבת דף ד' מעני מיתי פי' מאחר לבא : **ענן** בב"ר פר' ח' הענן של ששי פי' השיירה בלעז לא פלוטא · ענן של נפרים : **ענג** הכי גרסינן בערוך כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה מונעין ממנו תענוגי העול' הבא וכל שאינו מקבל תענוגי העה"ז נותנין לו תענוגי העה"ב : **עונקתא** עיין לקמן בערך שכן · בב"ר פ' כ"ו עונקין נלגל חמה ואומרין הורד לנו גשמים פי' עונקין כמו חונקין כלומר מצריקין : **עקב** עוקב אחר מכאף בלעז רופיאן או אלקאוויטי בשמות רבה פ' י"א ה"ג ובעקב זאת אני מביא אחר כולן פי' ובסוף : שם דברים שאתה עושה בעקב : **ער** בפ"ק דדמאי דף כ"ב בסיכתא איתערת פירושו ביתדות כאגוז ודוגמתו בפ"ק דפיאה ופ"ק דסוטה ירושלמי ובר"פ אמור לנה בסירה הוערת פי' בקוצים כאגוז בב"ר פ' נ"ב ה"ג רבי חגי בשם רבי יצחק אמר עמד כהדין עורערא פי' בשיגא שמעון אל אחיו לא חזק ואמין ככלי ברזל שנקרא ערער שבו משברים האבנים · וצריך למחוק ברבור של סמך שהוא רחב ושמן · **ערסל** בב"ר פ' ל"א רגליו מתערסלות פי' משתמטות ומחליקו' ואולי דגרסי' מתערטלו' : **ערקא** בערבי עלקא בלשוננו עלוקה בלעז סאנגיזואילה סננויסוקא · **עתר** לך פרובי נוסחא משובשת כודמנה לבעל הערוך וכ"ל עתר בלת ודוגמתו בירושלמי דהוריות דף מ"ז ועיין לעיל בערך אודן : **ערותו** של ים בריש מדרש שיר פירוש תחתיתו :

אות הפא

פגן בילמדנו פ' בהעלותך היום אפרכוס למחר פגן למחר קומוס למחר סרדיוט כו' מכאן אתה למד שמש הערוך הפגן הדיוט הוא וזהו דוקא בערך האפרכוס · היה מהלך כפגן הכר כתבתי באות הגימל שכ"ל כגפן · **פיגם** או פיגן בלשון יוני פיגאנו בערבי סדאב בלעז רודא או רוטא · **פחם** במדרש קהלת פסוק טוב שם וזה עוסק בפחמו פירו' מי שהיה בתחומו יער כורת עצים היה הולך ועושה פחם למכור ומתכות כהונה שיבש הספר ולדרכ' בריש מדרש רות בפונמו כ"ל בפחמו ודומה לו שם בפחמו' בכל עת יהיו בגדיך כפח לפחמו · **פחר** בילמדנו פר' ויקרא יש פחר מתאוה לכלי חרס לשון ערבי הוא ופי' יוצר ובדניאל חסף די פחר · **פגאין** בפיסקא דהעומר פי' על הרוב : **פטיט** בערך כדב · **פטם** בירושלמי דתעניות חמי לי פטומיה פי' גופו בדף ס"ט' בריש כלאים אדם בוטל מעה אחת מפיטמא של אבטיח פי' בני מעים ותוך גופו ובטנו · **פוטגג** פיר' הערוך בשם ירושלמי פוליטריכון בלעז פוליו ואני אומ' כי פוליטריכון בלשון יוני הוא כוסבר הבור קפילוויניר בלעז · ואולם פוטגג או פותנג הוא הנקר' בערבי פודנג ובלעז מינטשטרי · **פטר** במסכת פיאה ראש פטרבולי היה פי' גואילידו בלעז או לאפידאריו גוהירדאר · בב"ר פרש' י' ופר' כ"א ופר' פ"א ובמדרש קהלת פסו' ויתרון ארץ פיילי פוטירי אחר המרחץ · שמע ממני הפי' האמתי בזה : ידוע כי אחר המרחץ אדם צמא מאד כי בקרבו יקד יקוד כיקוד אש ואז אין מספיק לו כוס דעלמא אבל הוא צריך כוס גדול וזהו פיילי פוטירין בלשון יוני פיילי מזרק ככתו' השותי' במזרקי יין פוטירין כוס וכלומ' כוס מזרקי · והענין שאין להם כוס כזה כופלין את הכוס וז"ש בירו' ס"פ פסחים דיפלו פוטירי ר"ל כוס כפול · ומ"ש הערוך כוס בלשון ירושלמי פיילי ובלשון רומי פוטירי לא נהיר כי למה יאמר כוס כוס שני פעמי' ובשני לשונו' · גם מ"ש א"ג בהגהה בב"ר פר' יוד שרש' דבר קר כמ"ש בפרק ז' דחולין אשקיין חד כסא ושאי' בנפשי מביכתא דרישאי עד טופרא דכרעאי ופי' הערוך בערך חם כשכתבתי כו' ע"ש ומה ששותין יין מזוג דע שכת' הר"ר משה בן ואקר בשם בן סינא היין הנשבר במים מקרר בכח ומרטיב · ובספר ב"ם בראשון אופן ד' פרק ב' היין המזוג חזק הרטבה · וכן כתו' בתשיעי מאמכור ס"פ עשירי · בב"ר ס"פ ס"ט עבד לה הפטר' פירו' כמו רשות לספטר מכ"א או מהקהל · **פיילי** כתב הערוך בספל אדירי' תרגו' פיילי השותי' במזרקי יין תרגו' דשאיין בפיילי חמר מכאן ראיה למה שכתבתי בסמוך כי פיילי כוס גדול · ומזה הענין מ"ש במדרש קהלת פסוק מה יתרון העושה והוה פיילרא בסיג כו' פי' אומנותו היה למכור ספלי מים בשוק · **פטריקון** בב"ר פ' ס"ט אילו מן פטריקון שלו הייתי מבקש פי' הערוך פטרון ולא נהיר אלא פיר' מנחלת אבותיו וכן מוכח בב"ר פ' נ"ח · **פכסמין** בכשוא רבה פ' ז' פי' ביסקוטו בלעז ולשון יוני הוא ומתכות כהונה כתב שם שבוש · **פילגוס** דומא רבה פי' הוא הנקר' בלעז גולפו ומזה הענין כ"ל מ"ש בשמו' רבה ס"פ וארא יורד כפלגין כלו' בזעף גדול · **פלאדין** בילמדנו פרש' ויבא אבי פוסקת פלאדין שלך פי' פרכסתך · **פליא** ברבות פ' בהר פליא פורני לשון יוני הוא ופי' זונה זקנה וז"ש שם בסמוך דהיא מבליא גיירא ר"ל הרי הזקינה ועדיין היא מנאפת ומתנו' כהונה כתב שהזונות מכלה הכל ואין זה פי' הדברי' · **פלך** בזוהר ס"פ ואתחנן ד' פלכין אתגלגלו לשון ערבי הוא ופירושו גלגלים · **פלכתיה** עיין לעיל בערך כעס · **פלמודא** דג שמן מאד כאנא בקוסטאנטינ' ונקר' פאלאמידה · **פולמרכוס** מלה מורכבת בלשון יון מן פולימו שפירושו מלחמ' ומן ארכו שפירושו שר כלו' שר הצבא · **פלמנטרין** בילמדנו ס"פ במדב' שערוך הביאו ולא פירשו ועניינו מ' ופלסוכו לשון לעז הוא פירסוכא · בויקרא רבה פר' ל"ג עשר פולסין פי' פרוטות ולשון ערבי הוא · **פלסון** בב"ר פר' פלסתיני פי' ארץ פלשתים · **פלק** בזוהר פ' אמור מתגלגלא בפלקא פי' במגילה · **פוטיבון** בב"ר פ' פ"ו לשון לעז הוא ופירושו כנער כי הסרים אין לו זקן ודומה לנער · **פיוולא** שם פ' ל"ו לשון לעז הוא לבוש לקבל המטר בלשון טורקי יאגמורלוק · ובעל יפה תואר פי' קבורה או מכבסים ולא נהיר כלל כי אין כל אומה זוכה להם וקפי' אינו מתישב על הלשון · **פולמקאות** פי' מלחמות ומ"כ בת' קיולו ושבוש הוא ·

פלימטיא

פלימטיא או פלוטיומיא בשמות רבה פר' ל"ג לשון יוני הוא ופי' מלחמת בהמות וחיות שעושים לשחוק · והנוסחא השנית כ"ל עיקר ועניינו שפיכות דמים בשחוק שעושים הגבורים לפני המלך ככתוב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · **פליקטו** בלשון יוני כפול · **פנקרסין** או פרקרסים פירשתי בערך ספ · **פולר** בב"ר פ' ל"ה פי' פרוטה ועד היום בטורקיאה אומרים ביר פול · שם בפ' מ"ט ובפ' ע' עשר פולרין · **פניאס** או פמיאס בכשוא רבה פר' י"א שלא תהא עשוי במדינת פניאס · שם עיר והיא דן שבסוף גבול ארץ ישראל ולכן היא מוכנת לפורענות שלעולם היא דואגת מהגייסות · גם אפשר שהיא מסובכת משטיפת מים לפי שהירדן יוצא ממערת פמיאס · **פונדק** בערבי חאן בטורקי קרואסרא בלעז פונדגו או אוסטריאה · **פיניבא** דסוה מפכך פי' דקל שהיה מתמר ועולה ולשון יוני הוא · **פוניא** בירושלמי דשבת דף ח' ג' עאל לפוניא פי' נכנס להפנות בבית הכסא ועיין בב"ר פ' יוד · **פנק** ברבות ר"פ אמור מאנין פניקא נ"א פנקא וכן עיקר והוא כמו פנקסא ופירושו בגדי הדיוט כדאמרינן הפגן הדיוט הוא · **פני** פליא קקים כאמי במדרש שיר השירים פסוק כמעט שעברתי לשון יוני הוא ופירושו זונה זקנה עושה רעות · **פנת** בעבודה ירושלמי דף מ"א בפק לפנתי כמו לאפנתי פי' יצא לקראתי · **פס** ברבות ר"פ קדושים מאן דאית ליה פס לשון ערבי הוא ופירושו גרזן או קורדום · בירושלמי דיומא דף מ"א פוסה ויורדת · בב"ר פ' ל' פוסחן מן הכל ענין השפלה · **פיסא** גדולה בפ' חזקת קרוב ללשון לעז הוא ופירושו שיעור רב · במדרש איכה פסוק ותוכח מעלות אכל מכל תבשיל חד פס כופחא מסובבת בודמנה לבעל הערוך ובספרינו כתי' פת וכן עיקר והוא מענין פתות אותה פתים כלומר אכל מכל תבשיל חתיכה אחת · ויש לקיים גירסת הערוך ויהיה מלשון פיסא גדולה חד פס א' פינו בלעז והיינו חתיכה אחת · **פסטמא** ביוני קורין הפה סטומא · **פיסטון** בתנא דבי אליהו ר"פ ז' פירו' סעודה בלעז פאסטו · **פסינתטון** פירוש יין מר מבושל עם אפסנתין אסינבו בלעז · בילמדנו פ' וישב ובירוש' פ' אין מעמידין ובתרומו' דף מ"ה ג' פסטון בב"ר פ' מ"ו שיעה של פסטון פי' מגור ולשון לעז הוא בסעיון הקיפוהו אויביו מכל צד · **פסג** שם פ' ק' פסיג תרעך פי' יפה תואר ישמך פתחך ולא נהיר כי סמך אינו ענין לפתח אלא פסיג מלשון פסגה ענין גבהות ככתוב והנשאו פתחי עולם · **פסנטירך** אנא בריש מדרש קהלת לשון יוני הוא ופירושו קונה ברכי הבית · **פסיפס** בריש דברים רבה פי' אבן גזית שוה מכל צד ומ"כ כתב שבוש · **פסיפסין** פירש הערוך לוחות מצויירין ואני או' דאדוש או דאטי בלעז כדאמ' אבן פסיפס שהיא שוה מכל רוחותיה כך אלו מרובעי' · **פסקינוס** במדרש קהלת פ' עשיתי לי ברכו' מים פי' מ"כ מעיין נובע והוא לשון יוני · ושו שני מקרי' כי ברכו' מים מכונסין והוא קרוב לערבי וכ"א פסקיות וזהו ערבי ממש · **פסטירא** דחדוה בזוהר פ' אמור פי' מאירה בלשון יון ויש ביוני נשים שנקראות כן · **פסת** במ' דמאי דף כ"ד מיכול פיסתיקי פי' פתו - דיסקיא דפיסתא פת : **פעט** בירו' דגיטין דף מ"ז הפעוטות פידויא פי' תינוקות ביוני ויש שם עוד : **פיץ** וייפן העם פירש מ"כ לשון שבר כמו ונפץ עולליך אל הסלע ושבוש הוא כי זה שרשו פוץ וזה שרשו נפץ · **פיצטלין** שבתוך פיך בשר פ' מ"א לשון לעז הוא פסטיגלי' רקיקי בצק מלאים בשר ובריש מדרש שיר איפסטלין : **פקד** בזוהר פ' אמור פקידו דתרעין פירו' להפקיע את השערי' ולייקר את המזונו' · **פקסובין** מין ארגמן אשכרוע ובלשון טורקי ג"מסיר בלעז בוסו · **פקעת** בריש שיר פי' חוט עב כמו פקעיות של שתי ומ"כ פי' מנור אורגים ושבוש הוא · **פוקרין** הייתי כורך על צוארו במד' קהלת פ' אי לך ארץ פי' חונקין ולשון לעז הוא אפוקר ובב"ר בשל יעקב פוקרין בפ' ע"ז · **פרובטא** לשון יוני הוא צאן · **פריבטאות** פי' בתי כסאות לרבים ולשון לעז הוא ומ"ש א"ג בריש ב"ר בשם רש"י לא נהירא · **פרא** במ' דמאי דף כ"ד ג' חדא פרא ביבחר פי' א' חסר מעט בריש שביעית שבה פרא שבה פי' שבה הין ושבה לא · **פרג** כל שעשוע והנאה של ראיה בערבי פורגא ובטורקי סייראן · בב"ר פ"ו אשכח פרגיין לשון ערבי אפרוסי · **פרגזיות** פי' הערוך ענין כעסי ולא נהיר והר"י"ג בב"ר פ' כ"ו אמ' שטעם הא' וכ"ל עכסי' וגם זה לא נהיר חדא כי אין עכסי' אלא תכשיטי רגלי נשים ועוד דא"כ יקשה לערוך אמאי נקט עכסים יותר מכל מיני תכשיטין הנזכרים שם בישעיה

וכ"ל

וכ"ל שהוא מענין פורנא שכתבתי בסמוך והק' אב' כל אותם הדברים החשובים שהלב שמח לראות יהיו לישמעאל · פרגזיות בלשון טורקי טאמאשלר ומזה הענין מש' במדרש שיר בפסוק מה יפו אכו עושים אפרגזייא במדינה: פרגין בערבי כשכאש בלעז פפאויר · פרגל קוכפאש בלעז · לוקה בפרגול בערבי פאלקה ולפי ששם מכמיסין הרגלים נקרא כן: פרדבית שלא תהא פרדכית כ"ל מלשון פרד' שמפורת רגליה וכב"ר פ' י"א גרסינן פרסכית וכמ"נ בספרים כתיבת יד והוא לשון פרסה רגל וכב' הערוך בערך פרס: ובילמדנו פרשת וישב גרים פרדכית וט"ס הוא: פרדסקין סמ"ך שסי דאהלו' דואין את הפרדסקין כאילו הן אותם פי' הערוך חלונות אטומות · ור"ש ורע"ב פי' עמודים חלולי' כתובים בכותל הבית ובהן חלונות · ובשכי לדבינה ירושלמי לא היו מכניסין את המוגמר במגופה של פרדסקין היו מעשנין מע"ט וכיון שהיו האורחין נכנסין היו פותחין אותן מכאן תבין מ"ש בזוהר כוקבין דפרדסק' כלומר נקבים שמוציאין רוח וריח טוב להחיות נפש: פרדימס בספ' מצורע ברבות פיר' דין קשה ויותר מדאי ולשון יוני הוא: פרוזבוטי בילקוט ריש אסתר ירד מרדכי פרוזבוטי פיר' שלוח המלך איכבאשאדור בלעז · ויש פרוזבטיא של פרעה שכל שלוחי המלכות היו מביאין לו דורונות: פרוזבול דע כי בלשון יוני קורין כן לבינה שמשימין במקום אחד לקבוע מקום לתרנגולת ללדת שלא תלד היום כאן ומחר במקום אחר בלעז נידאל וכמו שאותה בינה מקיימת התרנגולת במקומה כך שטר זה מקיים החוב במקומו שלא תשמיטנו שביעית והיינו פורבא דמלתא דאמר ליה לעווא לרבא בגיטין דף ל"ז · פרוזדיגמא או פרוסטינמא גזרה והתראה: פרט בב"ר פ' כ"ב אזיל ויתיב קמי פלטירא פירוש מוכר פת כדתנן הלוקח פת מן הפלטר · והערוך גרים פרטירא ופירש סוער וכומתא מסובב' כודמכת לו · בכשוא רבה פ' י"ב פרטתא דרומנא דקרכבותיה מתחזיא מלגיו פי' הערוך כקליפה של רמון הדקה· ואני אומר כי ההיא לא פרט שמה אלא קליפה או קרום גם גרנידי הרמון אינם נקראים חרככים אבל הן נקראין פרט כדתנן ברמון שאכור לי פורטו ואוכל והחרצן שבתוכו קואיסקו בלעז נראה מבחוץ · ועיין במדרש שיר פסוק נאכה ודאיכה ובשמות רבה פ' י"ב · בויקרא רבה ספ' כ"ח פרטי דיהודאי פירוש רחוב היהודים פרטי כמו פלטיא והרי זה כמו פרטירא דלעיל שפירושו פלטירא ומתנות כהונה פירש שבוש: פרוטבולי מדינה בפיסקא דולקחתם לכם פירוש ראשי המדינה שופטיה ושוטריה: פרוטיקטור בשמות רבה פ' ל"ז לשון יוני הוא ופירושו יושב ראשונה ככתוב היושבים ראשונה במלכו' ומתנות כהונה שיבש הספר: פרוטגמיא עיין מה שכתבתי בערך משתיתא: פרכא אכסניי' פרכא עיין באות האלף: פרכורין שלהם בפ' הכרכה לשון יוני הוא ועניינו בערבי מושבותם: פורקטיא שלו עוברת בפרשת שופטים פי' כחו וגבורתו ולשון לעז הוא: פרוספיטום בשמות רבה פ' ט"ו לשון יוני הוא ופירושו ראש הבית ככתוב שבנא אשר על הבית ובלשון טורקי קאפי אגא · שם שלא פרוטומו פי' ראש האומנים: פרונומו של מלך שם פי' השם הראשון שהוא את העם והייפו דמייתי עלה בשביל שמי וכו': פרוסדור פי' בית שלפני הבתים בערבי דיגלים · פרוס בלשון יוני לפני · פריצי זתים הפליטים בתוך סנפת בפרשת חוקת פי' מתנות כהונה גרעינים ושבוש הוא של הם זתים קשים שבמלטו ולא נדרכו עם חביריהם · פרקודא בזוהר פר' ויקרא פרקדא חדא אשלך בירושלמי ס"פ היה קורא פיסקוסאדם בלעז מכה בצורף · פרקליט לשון יוני הוא ופירושו מתחנן ומחלה פנים ומלמד זכות · פרוקופי גם זה לשון יוני ועניינו הכנסה והצלחה וגדולה וכבוד: פרת בממוכו של עולם במדרש קהלת · מפרתין בכבוכבנר במדרש איכה פסוק ישבו לארץ ענין ביזיון ולעג · פתח והכו מפתחא עיין באות סמך: פתיא בב"ר ר"פ פ"ז בלשון יוני קורין לתינוקות פידיא: פתר בירושלמי דעבודה דף מ"א ג' פיתריא דברבים לשון יוני הוא ופירושו גיגיות בלעז טינאגש בערבי זיר:

אות הצדי

צד בב"ר פ' מ"ג ה' נ' בשני ספרים כתיב ת יד בידכי שידכי פי' קאנאדור איכדיאוזאדו בלעז · ואי"נ כתב בשם הערוך ירא שמים ולא היא · צל של דבורים שאין בו ממש בריש מדרש קהל' פי' לפי שאינן פורחין ביושר · צלליבא בלשונכו קיקיון בערבי אל כרוע בלעז קטפוציאה · צמות לטחוניא בפ"ק דפיאה פי' קיבון הטוחנים בגזירת השלטון וכן לקמן בפרק זה הוה להון כיות · והר"ן בן חביב ז"ל פי' מם ולא בהיר · בפ"ק דדמאי גזר עליהון ובמתון פיר' וכתקבנו · וברפ"ב החליל מנמתא קהלא פי' לקבץ הקהל · בירושלמי דסוטה דף י"ז ס"ע דבמת ליה מאתן נוברין פי' שקבץ וכן בכשוא רבה פרש' ע' · במדרש שיר אבל כחוט השני הנ' בראין מצומתין והן מרווחין בהדין בי מדרשא רבה דר' חכינא רבא דביפורי פי' מצומתין מקובצים ודחוקים ודברי מתנות כהונה שבוש צנע בב"ר פ' י"ח ה"ג ממקום שהוא צנוע באדם ולא גרסינן אפי' בשעה שאדם עומד ערום אותו המקום מכוסה: ועיין סוף פרשת כי תבא · צפר בירושלמי דחגיגה סוף דף ע"ז אין צפרית חד זמן פי' אם אשרוק וקרא לי' כי מזה נקראו צפרים לפי ששורקין וכן הצפרדעים שורקין תמיד · בכשוא רבה פ' י"ד צפיר של תינוקו' פי' בלעז פילוטא או באלא וגם שם כדור של בנות ולפי שהיא עגולה נקראת צפירה מלשון ויצפור מהר גלעד ומתנות כהונה כתב שבוש: ועוד יש לומר שנקראת צפירה לפי שהולכת וחוזרת כמו שאמרו בילמדנו סוף פרשת בהעלותך כדור של בנות מורקין לו לכאן ולכאן: צורך בריש פרשת נצבים שהיה עושה צרכיו פי' מתנות כהונ' צרכי נקביו ולא בהיר כי צרכי נקביו אינן צריכין כל כך זמן שיעכב מלהתפלל אלא צרכים אחרים · צרע ברבות פרשת מצורע אסור לילך למזרחו של מצורע וכו' בעל מתנות כהונה לא הבין וכתב שם שבושים והאמת הוא זה · דע כי רוח מערבי מנויה ביותר וכשהמצורע מהלך הרוח מוליך הבלו למזרח ולכן אסור לילך למזרחו · ועל דרך זה אמרו במסכ' כלה לישן בצד מזרח של גורן הקטנה כי דברו חכמים בהווה אבל הוא הדין שאסור לצד מערב כשרוח מזרחי מנשב: ועיין במדרש איכה פסוק עוזבים היו חללי חרב · צרף במדרש שיר בפסוק ש' תראינה כריפין ברומי פי' מתנות כהונה בתים קטנים ואני אומר מגדלים גדולים וכן מוכח במדרש אסתר בפסוק גם ושתי · בפיסקא דאיכה ברפא פי' שולחני שמצרף לאכסים דינרי זהב וכסף נקרא בלשון טורקי צראף · צרצורא עיין בערך ערי · צותרא במדרש איכה פסוק היו צריה לראש פירוש יבם ובמתום ודברי מתנות כהונה שבוש:

עם הקרן וזמן ביומא דכפורי בערך חשש

[illegible]

אות הקוף

קבר בויקרא רבה פר' כ' שלא יעשו בתיהם קבריהם פי' מתנות כהונה שרוח חזק מהפך החול עליה' ועל בתיהם ושקר הוא כי אין שם חול כלל אלא מרוב גשמים בתיהם נופלים · קדש בסוף שמות רבה קדשים הם בעל מתנות כהונה לא הבין דברי רז"ל וכתב שם שבושים והאמת כי פרע קראם ברבעים שבקביהם רפים וגם כרפים אתם וגם רז"ל קדשים הם מלשון ולא יהיה קדש ועיין בילמדנו פר' וארא · קווסרן בב"ר פ' ע"ג מכהון קיוסרן י"מ חולות ושבוש הוא דהא אמר פריסא מכהון ביסין של רוכה לומר עקומות כקשת הנקרא בערבי קוס · קווק בירושלמי דעבודה דף מ"ב ד' רבי חייא בר אבא הוה ליה קוקין והוה עימי דרומי בירא בגוויה פי' כום כן מוכח שם · ומזה הענין מ"ש בב"ר על פסוק הלא בבריות אי הוה חמי חד קווקי טבא הוה נסיב וכו' פי' אם היה רואה כלי טוב היה לוקח ולא בערוך שפירש עדר כי העדר והתבשיל אינן דומין זה לזה עד שיתברש המדרש יחד · ועוד כי הדבר בעצמו שקר כי לבן לא היה גוזל עדר שלם · וע"ד כי כל העדרים טובים ואיך יאמר אם היה רואה

[illegible]

מדר׳ טוב ׃ קוזמיקון בברכות ירושלמי דף י״ג ד׳ ובב״ר פ׳ כ״ד פי׳ כולל כל העולם ולשון יוני הוא ובעל יפה תאר פי׳ חזק ולא כהיר כי גם של יוכה ושל איוב חוקים היו ׃ והוא חשב לדחות פירושי ואני עומד במקומי ׃ קזז מקזזי מן קדמוי כ״ל שהוא כמו אתו גואזי וקא מחו ליה ׃ קטבלטין במדבר רבה פרשה ד׳ פי׳ פליון כפשו ׃ קטב בילמדנו פר׳ נו לשון אלוכיסטי קטנך קטלבה פי׳ בלשון אלבכיזי ויוני קאטיבה ר״ל רד׳ ודע כי האלבכיזי והיוני׳ הם קרובים זה לזה כמו עמון ומואב ׃ קט בירושלמי דסוכה דף כ״ב תלה בה קיטיות פי׳ בגדים מצויירים כמו טפיטי ׃ בילמדנו דף ס׳ ע״ג בקבואיות ט״ם הוא וכ״ל בקטאיות ׃ קטלפתא כל דבר הנמכר מעט מעט בחנות כמו יין ושמן בקרא בלשון יוני קטיליטו ר״ל אמיכודו בלעז ׃ קטע ראש קטיעא ויחלל ׃ עיין מה שכתבתי בערך בעל ׃ קטפזרי ארעא בזוהר פ׳ בשלח עמוד פל״ פי׳ תחתיות ארץ ולשון יוני הוא ׃ קטפרס אם היה מקומו קטפרס גם זה לשון יוני וקרוב לענין דלעיל ופי׳ מורד כמו כמים מוגרים במורד ׃ ולפעמי׳ קטפרס פירו׳ מכות ׃ קטיקטון בפ׳ תוריע פירש מ״כ קטן שבקטנים ושבוש הוא כי אין זה לשון הקדש אלא לשון יוני ועניני שבלות מעט ׃ גם מ״ש שם ירקרק ירוק שבירוקי׳ אדמדם אדום שבאדומים שבוש הוא כי אדרבה ירקרק איכו ירוק בשלימות אדמדם איכו אדום בשלימות ׃ קטר בזוהר ספ׳ בראשית קמא בכי בשא דהוו מקטרי בקטרא דקשתא בקולפא דקטיר פירוש ראה בכי אדם שהיו קשורים בקשר האבר הבקר׳ קשת פי׳ משכב זכור היו עושין בהפיכה ׃ קשתא כדא ותשב באיתן קשתו בקולפא לב היום בקרא בלעז גולפו ׃ קטיר שם מקום מעבר לים טבריה עד היום בקרא כן ׃ קוטרא בגולמא בריש הזוהר דע כי התוכבים קורין קוטר לקו החולק העגולה ׃ בפר׳ אמור עמוד ר״ו בקוטרא דארחא פי׳ באמצע הדרך ׃ קטרקטין בב״ר פ׳ ל״א כמין קטרקטין היה לו פירו׳ דלתות של ארובות וה״ש שם והיה פוגסן מן הבד ר״ל מגביהן ופותחן וכ״מ בב״א והיה פותחן ׃ א״כ היה משפילם ודומה לו ביומא ירושלמי דף מ״א פוסה ויורדת ׃ קיא במדרש אסתר פר׳ ג׳ מקיא מלמעלה וקלון מלמטה פי׳ בשהיה רובע את כלקיהו הוא היה שופך זרע ובלקיה מטיל רעי וכן מוכח שם לעיל ׃ קאלג בשמות רבה קא קונריסין הוא או קא לוחסין הוא פי׳ תרבותו רע או טוב בלשון יוני קאקו רע קאלו טוב קולא בויקרא רבה פ׳ ל״ז פי׳ לבוש קולא כמו גולא ובספר כתיבת יד גרים קולר והוא תכשיט לצואר ובקרא קטלא ׃ קלמין עיין מה שכתבתי לעיל בערך נפן ׃ קלנדס קלון דיאו בפ״ק דעבודה ירושלמי פי׳ טוב האלקים ולשון יוני הוא ׃ קלוניפי בילקוט דשיר השירים דף קע״ט לשון יוני הוא ופי׳ כלה טובה ׃ קטמיות בב״ר פ׳ כ׳ פי׳ מיני אפר ׃ קילוני בנשוא רבה פר׳ ד׳ וקראו לו קילוני כמו קלוניא פי׳ דרור ופיטור מכל מיני מסים ׃ ומ״כ כתב שבוש ׃ קולב רותח בב״ר פ׳ ל״ה לשון ערבי הוא ופי׳ ציבור ומולג בלעז גאבנו וכיפה תואר פי׳ קררוס או כבת ולא כהיר ׃ קלטר בריש אדרא זוטא קולטרא דקטפא פי׳ מכטפת הקטף שהוא הנרי שהוא רפואה וחיים ולשון לעז הוא קולאדירא ׃ ובסיפרא דצניעותא פ״ק בענין הנחש קולטרא בקטרוי פירש מכטפת עטרן בערבי קטרן שהוא סם המות כי גם את זה לעומת זה עשה האלקים ׃ קולביות בילמדנו פרש׳ נשוא פי׳ המדפים ואבכיות ושבוש הוא אלא ר״ל שצועקת כשמדברת ׃ בילקוט פר׳ וארא סי׳ קפ״ב קולבים אלו הצפרדעים פי׳ לפי שכל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו מלצווח ׃ בילקוט שיר סי׳ תתקפה כחשת קלביתא פירוש כשמכין עליו משמיע קול ערב ׃ קלס בב״ר פר׳ ה׳ קלוסין של הקב״ה כן גרים הערוך לכן פיר׳ בווי אבל בדפוס כתוב קלוסין להקב״ה ויהיה פי׳ הלל ושבח וזה עיקר ׃ בזוהר ס״פ ויחי קליסין פי׳ כבוים ׃ ברכות פר׳ נו קלוסין פי׳ מתכות כהוכה ענין שבח ושבוש הוא אלא עניכו גזירת מלך כמ״ש במדרש איכה פסוק היו צריה לראש דעברת על קלוובין דידי פי׳ שעברת על גזרתי ועיין בערוך ערך קלוין ובריש מדר׳ איכה הפלתי קלסים על א״ה פי׳ גזרה ׃ קולים האיספנין מין דג ידוע בקוסטנטינא עד היום בקרא כן והוא קטן כזרת ׃ ומזה הענין כ״ל שהוא מ״ש בילמדנו פ׳ כי תשא היה משה מהלך ברקיע בקוליאס הזה פי׳ בקומה וקופה כי כן הדג הזה אפי׳ אחרי מותו הוא ישר וקשה וזקוף עיזו בלעז ׃ קלם בירושלמי

קטיפא דקדרנאי
בזוהר סוף שמות
פי׳ שמרי העטרן

דגיטין דף מ״ו ערקת לקליסיא פי׳ בית עבודה של יונים בקרא כן ׃ קלר בלשון יוני קורין לפיגול של פת קולורא ׃ ולחדר קילרי קילארין של מלך הוא החדר שבו כל צרכי סעודה ומיני אכילה ושתיה וי״מ אומר ולא היא ׃ קולר שלשלת ברזל שמקיף הצואר ׃ בלשון רומי קורין לצואר קולו ׃ קלת בקלתות של כסף פי׳ בסלים ולשון יוני הוא ׃ קבין הוא הדרך שהעשן עולה בו ויוצא לחוץ גומיניאה בלעז ׃ קומים תיסוורין בסנהדרין ירושלמי דף ל׳ ובויקרא רבה פרשה ה׳ קומום איספסורין בלעז טריגורירו מאיור בטורקי חזנאדר באשי ׃ קומפרומיסין בירושלמי פ׳ ואלו מגלחין מפרש ר׳ יוחנן שטרי בירורין זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ולשון לעז הוא ולפעמים פי׳ תנאים ׃ קמץ ברפ״ הרואה סדר הכ״ה קומצי ובקבוס פי׳ הערוך חגבים וקשיא לי שאין דרך חגבים לבקוב הר ורש״י ז״ל פירש נמלים ׃ בב״ר פ׳ כ׳ ה״ג א״ר יוחנן מן קמצא לריחיא ולא חסרין כלום פירו׳ בכל יום היו מוציאין מן הבור לטחון והבור איככו חסר ׃ ורבכן אמרין דקמצתא ולא קמצתא כלומר לא בבור בלבד היתה ברכה זו להיותו מקום שמוי מן העין בקרקע אלא אף בשאר מקומות ובכלים היתה ברכה זו ׃ קמצתא פירו׳ בורות כמו חופר גומץ ׃ קומטרא דהורמנא בזוהר פ׳ כ״ח פי׳ כללות המלכיות ׃ קוסטונא שם בפ׳ לך לך פ׳ מכם ׃ קיני כמכו על קיני וטיהרוה עד היום בקרא כפר קיני קרוב לצפת ׃ קינגי לשון יוני הוא ופי׳ ציד קאנא בלעז ׃ קונבי בב״ר פרש׳ ס׳ בכף גרסיכן בשני ספרים כתיבת יד ולא בבית ותמהתי על רש״י והערוך ז״ל שפי׳ בגדים או כלים דהא כלים ובגדים מפורשים בפסוק ועוד כי על מה שאמרו רבכן קליות ואגוזים דהייכו מגדנות אמר ר׳ הונא קונכי אלמא אוכל הוא וכ״ל דגים או בשר מליח כמו לוקניקי ׃ קונעתו בבראשית רבה ריש פ׳ ל״ב וריש פ׳ ל״ח פי׳ הערוך אשתו ואני אומר לא כל אשת איש בקראת כן אלא המטרוניתא בלבד שהיא עטרת בעלה קונעתו כמו עונקתו מלשון וענקים לגרגרותיך ועיין לקמן בערך שבן אלא שדולג הרשע כדי שלא להזכיר שם של כבוד על דוד החליף סדר האותיות ׃ קנתא דכולבא בריש נדרים ירושלמי פי׳ דרך לומר יד הכלי ואין דרך לומר כלי היד ׃ קנתר בבראשית רבה פ׳ כ״ג כנראו קינטורין פיר׳ יפה תואר מכעיסין ולא כהיר כי זהו מה שהם היו עושים והייכו נתקלקלו הדורות אבל קינטורין הוא מעשה הבורא בהם ופירושו פנומין ׃ קסטר בזוהר פ׳ וארא קסיטרא לשון יוני הוא איסטאניו בלעז ׃ בפרשת קדושים בתוספתא פסולת וקסטורא מכספא זה על דרך הכתוב ואסירה כל בדיליך ׃ וענין אחר שם בפ׳ מקץ עמוד ת״לו כנפורא בגו קסטירא פי׳ מגודה קאסאדירא בלעז ׃ וענין שלישי אלו היו א״ה יודעין מה מקדש יפה להם היו מקיפין אותו קסטריאות פי׳ הערוך הייכו גזוזטרא ולא היא אלא לשון יוני הוא ופי׳ מגדלים וערי מבצר ומזה הענין בנשוא רבה פ׳ י״ב ומגודלתי קסטרא דידי ׃ ובזוהר פר׳ אמור ר׳ אלעזר ה״ה בקסטרא דבי חמוי כלם פירושם מגדל ועיין לעיל בערך גסטר ׃ בריש פר׳ בחקותי הושיב בו קסטרייכום פי׳ שומרי׳ המגדלים בלשון טורקי הימארילי ובלעז קסטילאני ׃ וענין רביעי בזוהר פרש׳ ויחי פסוק אוסרי לגפן בקסטירא דחמרא פי׳ אחרי החמור בלשון יוני אחרי קסטירא ׃ וענין חמישי במגלת תענית פר׳ ששי מלכי יון היו מושיבין קסטריאות בעיירות לחיות מענים את הכלות וכו׳ עד בא הקסטרון לטמאה פי׳ המעוברת בלשון יון קסטרומיני והמעבר האשה בקרא קסטרון ׃ קסילופנס לשון יוני הוא קסילו עץ פנס פיניר בלשון טורקי ובלעז ליבטירנא ׃ מנהג העולם הרוצה לעשות פנס גדול מביא עצים דקים ומדבק עליהם ניירות ומאיר לרבים ׃ קסר בפ׳ קדושים בזוהר עלמין קסירין פירו׳ שבורים ולשון ערבי הוא ׃ קסרקיטון בריש מדרש איכה לשון יוני הוא ופי׳ מגדל ובית ׃ בסוף מדרש שיר פסוק היושבת בגנים קסרקטין שלו פי׳ אנשי המגדל והבית שלו ׃ קפז בב״ר פ׳ פ״ו והכי גר׳ כל אותם דוכא קפז ואית קפז רב מן דין פי׳ כיון שיוסף כנח אשת אדוכיו אין גבו׳ כמוהו ׃ קפז כמו קפץ והכונה שקפץ עליו וכבשו ׃ או כמו קפז כמו קפח ׃ קפט בזוהר פ׳ אמור בקפוטא דאצבעא פי׳ ראש האצבע ולשון רומי הוא ׃ קופטרא דטופסר׳ שם בפרשת ויחי פי׳ כורת המות קופטר׳ בלשון יוני כורת טופסירי כמו טופסיקו שהוא סם המות בלשון לאטין ודומה לו בסוף פ׳ וירא ובפר׳ ויבא ובפ׳ אמור וכאן הכונס

לומר שהם מכעל המות · בפרשת אחרי מות סמנון ליתיב בקופטרא פי׳ ככרת וכפרד : קפל בילמדנו פרשת ויסב קפאלידם של עמודים פי׳ ראשי העמודים והם הכותרות · בויקרא רבה ס״פ כ״ה קיפלים לשון יוני הוא ופי׳ ראש ומתנות כהונה כתב לשון חוזק ושבוש הוא · בב״ר ס״פ מ״ה קפליות פי׳ מכעול · קאליקאלו בלעז · וכן כרים כי תשא ומ״כ כשתבש בשביהם וטעה בדברי הערוך וחשב שקאליקא וקאליקאלו הכל דבר אחד : קיפרום במדרש איכה פסוק על אלה אני בוכיה קיפרום בהר וכו׳ מלת כפר שבוש הוא והוא פי׳ משובש ממי שלא ידע מהו קיפרום וחשב שהוא כפר ואינו אלא האי הגדול׳ ניפרי בערבי קוברום : קפרן בויקרא רבה פרשה ל״ד פי׳ הערוך ראשו שמן ולא בהיר אלא קופרן גרסינן בדלת ופירושו בשרים כלומר כמה הוא בעל בשר : קצח בערבי קאנחא או חב ש׳ ברכה בלעז אסיבום ביגילה ניטוכי : קצר בירושלמי ס״פ כל כתבי קברא של ציפורי וכר״פ כל הרוקין קנרן של גוים פי׳ מגדל : קקו פדיפטי בירושלמי דבתרא דף י״ו פי׳ תרבות אבטים חטאים ולשון יוני הוא מאל קריאדום בלעז : קירי פלי בריבשון בירושלמי דשבועות סוף דף ל״ד פי׳ זה שרואה מטר יורד ואמר אדוני חור להמטיר בתמיהא כי הוא מכעער במטר לוקה משום שבועת שוא והא קמ״ל דאף על גב שלא הזכיר השם בלשון הקדש אלא בלשון יוני קירי שר״ל אדוני עכו׳ לוקה · פלי בריבשון ביוני חור להמטיר · ובכדרים ירושלמי דף ל״ח בריך תיקון · בזוהר פרשת ויחי פסוק אוסרי לגפן דקירא דאימיה די לה שיבורא די שו מאדרי בלעז : קרוספיבא בזוהר ר״פ וארא קרוספיבא מטרוניתא לשון יוני הוא והיא מלה מורכבת מן קירא שפירושו גבירה ומן סופיבא שפירושו שותקת כלומ׳ גבירה שתקנית · בפרשת בא קרוסוני ממכן פי׳ שרים · קרדיבותא בזוהר בוכיבא דקרדיבותא דאיתי בו כמה פירושים של תהו והאמת שהוא לשון יוני ופירושו שמחת לב קרדיא בלשון יוני לב זבדי להעלו׳ אמרו כן לפי שעולה למעלה בקוצו של יוד וממנה המוחין לאבא ודי בזה כאן: קר בב״ר פ״ע אלוג׳ קרואים פי׳ הערוך ג׳ ארוכים של בית הכנסת וקשה וכי בכל כ״ס יש ג׳ ארוכים ועוד כי אין קרויי ארוכי׳ וכ״ל ג׳ העולים לקרוא בתורה ומצאתי בדברי בירושלמי דברכות דף י״א אילין ג׳ קרויות וכו׳ עיין שם ובתעניות ירושלמי דף ס״ז סוף עמוד ב׳ ולא שבעה קרויין איכון עוד שם בדף ס״ח ג׳ קרויות שבתורה לא יפחתו מעשרה פסוקים : קריפא עיין לקמן בערך תפס : קרקס בתי קרקסאות כתבתי באות שתין : קוריים בערך נת : קרידה פרסיקה בירושלמי דכלאים דף כ״ז פי׳ אפרסק אגוזי בלשון יוני : קורדקייסין בפסחים ירושלמי דף ל׳ ובבבלי דף כ״א קורדקיות של זהב ובויקרא רבה פ״יב קורדקין שלה פי׳ בערבי קולקב ביוני גליביא בטורקי באלין בלעז בוקולי : קוריים בירוש׳ דשבת דף י״ו הכלים של קוריים כלי קוריים פי׳ מין קש ושיב · ובמדרש קהלת פסוק ושבחתי את החיי׳ בתעטף בכלי קוריים שלו כ״ל דגרסינן קוריים בשמך : קרם מהו לעתים לקירמין פי׳ עת בלשון יוני קירום והערוך הביא ג׳ כ״א משובשות : קרקיות לטובה במדרש קהלת פסוק גם במדעך עכין האזכם והקטבה ולשון יוני הוא : קרטיסים בים פי׳ עיכוב ומניעה שלא יפרשו ספינות בים הגדול : קוריסין בר״פ עקב פי׳ בזול וכן מפורש שם ומתכות כהונה פירש הפך האמת : קרוכין או קרוקין עגלות מכוסות שם עגלות צב : קירמיידן רעפים כפופין שמכסין בהן הגגות בארץ יון ואדום טינם בלעז : קורסם פירש הערוך הייכו ברזל ט״ס הוא וכ״ל ברדל עכין הכאה וכ״ל בשיבה מן כי יאכלנו הארבה ת״י יקרסם · ותכן כמי שדה שקרסמוה כמלים דכתיב יכרסמנה חזיר מיער : קרץ ברבות פרשת קדושים פ׳ כ״ה אי קרצת לא חשבת בעל מתכות כהונה לא הבין הכוונה וכתב שם שבוש׳ והאמת דהכי ליה אם תגיע לאור הבקר לא תגיע לערב כי זקנת מאד ולמה לך לטרוח ואכלו קרציהון דיהודאי פירוש ואכלו בשרם כמ״ש בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי ולשון יוני הוא ודרך העולם מי שמדברים עליו אומר אכלו את בשרי : קו שרדתיה בילמדנו ר״פ אחרי מות פי׳ המדפיס קו הסרג׳ כמו שאוחזין בידיהם המלכים ושבוש הוא כי לא היה הולך אלא כהדיוט כמ״ש שם שהיו קורין אותו שוט׳ ומכין אותו בקנה ועוד כי מה שאוחזין המלכים איכו בקרא קו אבל בקרא שרביט הזהב או שבט מלכו׳

ועוד כי במדרש קהלת פסוק ובכל אשר שאלו עיני ובפסוק שבתי וראה תחת השמש ובפיסקא דאחרי מות ובערוך ערך קשר לא גרסינן הכי אלא הב׳ קשרתיה וכ״ל קערתיה והייכו קערה לאכול בה א״כ קשרתיה בערבי קליפתו מנהג הגולים לוקחין קליפת דלעת יבשה ועושין אותה כמו קדרה ומשתמשין בה כמה מיני תשמיש וקודיה כמו כוזיה כוז לשתות בו · ועי״ק לו דא״כ קנה למה ליה :

אות הריש

רכב בירושלמי דמ״ק דף פ״ג אפי׳ רכבינן לא חכמין מכאדה מתכיתין פי׳ הרכבים שלנו : רבסי בירושלמי דשבת דף ג׳ ב׳ ר׳ ירמיה סלק לגבי רבסי פי׳ רב אסי : רבע בירושלמי דברכות דף י״ב ב׳ גזירה דהוא רביע פי׳ גוזר אני שהוא ישב : רהט בויקרא רבה פ״ל״א רהיטין של יעקב פי׳ לזרעו קורא כן לפי שהוא רץ כחן : רזח בית מרזח הוא בית האבל ורז״ל קורין לשמחת הרשעים ומעודותיהן מרזיחין ובמדרש קהלת פסוק טוב ללכת כתב מתנות כהונה שבוש : רחתת עכתה דק״ש בירושלמי דברכות דף י״ד ב׳ פי׳ הגיעה זמן ק״ש : רוטב כתב הערוך תמרים שאינן מבושלות נקראין כן בערבי · ואני אומר מבושלות יותר מדאי והן לחות ורכות ולא יבשות : רטש במדרש שיר פסוק לסוסתי ברמטש לפניהם פירוש מוציא רעי וז״ש שם כד״א רפתה דמשק הפכתה לכוס ורטט החזיקה שכפו בקבוס והטילה רעי מגודל הפחד החזיקה כאדם שמחזיק עצמו שלא יטנף המכנסים : רטיות איכגוינטו בלעז : רכך בשמות רבה פרשה ב׳ כמש ריכוכין התקנת למעוברות בספר כתיבת יד גרסינן ריקוחין וכן תמצא בילמדנו בפרש׳ שמות וכן עיקר כי לפי שהמעוברות נפשן קנה באחם ומואסות התבשילין הן ברקות מרקחות : רכב כל כנישת בשמה כנוף בקרא בזוהר רכיבה או הרכבה וזה בין באדם בין בבהמה חיה ועוף בין בגופניים בין ברוחניים · בפסו׳ והנחש היה ערום בחת סמאל מן שמיא רכיב על נחש פי׳ נכנס סמאל בגוף נחש ונתלבש בו ונתגשם · וע״ל זה הדרך לפעמים בקדושה כמו הנה ה׳ רוכב על עב קל וירכב על כרוב ויעוף : רסס בויקרא רבה פר׳ י״ט ובמדרש קהלת פסוק בעצלתים הדין רסיסא פי׳ מתנות כהונה לשון ריצוץ ושבוש הוא שהרי מדרש זה קאי על ידלוף הבית ולכן פי׳ טפין כמו רסיסי לילה וה״ק מהבית הדולף יש סבכת מפולת אבל מהבית הבקוע אין סבכת מפולת כיון שנתישב הבנין כך ובמדרש שיר פסוק נרד וכרכום הגירסא להפך : רפאיות בילמדנו פרשת תבוא יש לי גפן שעושה ג׳ רפאיות בכל שנה פי׳ שלש פעמים בשנה מוציאה ענבים : רפט בנדרים ירושלמי דף ל״ט ג׳ בינה רופיטון לשון יוני הוא ופירושו רבה שבנמעת : רפק בב״ר פ מ״ה הנ׳ מתרפקות על בעליהן כמו מתרפקת על דודה : רפש שם פרש׳ ויגש רפש חד רפיס פי׳ בעט בעיטה בארץ : רצף שם פר׳ ז׳ רבוף רצפך פי׳ הערוך שהם דברי המלקט ואני אומר שהם דברי אלוקה שנתרבה ללקות וכן תכין דעת יפה תאר אבל מה שפי׳ הטעם שטואתך מלשון רצפת בהט ושש אין נ״ל כי לא בלשון הקדש הוא מדבר אלא הכי ליה דרוש דרשותיך וחבר ראיותיך כי עונות הנה רבוף מלשון ימים רצופין : רקר בערוך יש כאן ט״ס ועיין מה שכתבתי בערך זמר : רקב בפרק אין מעמידין דף ל״ב הרוקבאות ויקח לחם וחמת מים תרגומו רוקבא דמיא כלי עור שנותנין בו מים נקרא בערבי ראקווי : רש השני בערוך יש כאן שבוש גדול עיין מה שכתבתי בערך נעל : רתק בשמות רבה ס״פ כ״ז שלא הרתיק עליה פי׳ שלא חזר וסבב עליה · שם פר׳ ל״ג הקב״ה מרתיק עלי מחזר עלי · בב״ר פ׳ כ״א מרתק מן גבר פי׳ אגרוף ולא אבן ודלא כיפה תואר :

אות השין

שין שקליה לאליל ואותביה בשין ותיו שלך פי׳ הערוך בשת ותחת שת מקום השתנת מי רגלים תחת

מקום הנוחה · ולא נהיר כי מקום מי רגלים אינו ענין לכאן כלל ובעונותינו באזנינו שמענו בכל עת המנבלי' פיהם אומרים שימהו בפי הטבע ואף כאן שין ותיו מקום אהן שת אהו והוא פי הטבעת : שב אלמנה שבבית כ"ל פי' שרגילה הרבה אבל שכנותים · שבחו של רשב"י בירושלמי דברכות סוף דף י"ג ובב"ר פ' ל"ה ובמדרש קהלת בפסוק חופר גומץ° שבחו של חותנו רבי פנחס בן יאיר בפ"ק דדמאי ובבבלי פ"ק דחולין : שבחו של רבי אלעזר בר"ש בפסקא דויהי בשלח · ובמדרש קהלת פסוק תן חלק ובב"מ בהשוכר את הפועלים : שבל בסוף שקלים מהלכין שיבולת פי' באמצע כמו שבולת הנהר שהיא באמצע : שגמין ב"ר פ' כ"ו פי' ענים כמו רבועות שלוחות הדלת מסומרו' בהם והיינו דתנן נסרים שבמרחץ שסיגמן · אבי משגמן ביסורין פי' רוכען כדאמרינן אליהו רוכען ויפה תואר פירשו מקשרן ואין כ"ל · גם מ"ש שגמיו בריסיו או בידיו אין כ"ל ובמדרש קהלת פסוק טובה חכמה פיר' מתכות בסוכה ניר וסבוס הוא : שגר בירושלמי דברכות דף ט"ג אשגר חד ברכה פי' שכח ודילג ומזה הענין אשגרות לישן · שחל השפלים והשוס בערבי חרף או רשאד בלעז משטוירשו בשטורנו :

שחן ב"ר פ' ע"ו דבוק לשחין וישחין לך פי' התדבק עם הם ותתחמם : שחץ בשמות רבה פ' ח' שחצים בעולם פי' כמו שקנים : שייצת שייבת בב"ר פ' ע"ח דע שאלמלא שהמלאך ניער את יעקב וגם נגע בכף ירכו לא היה יעקב יכול לומר לו לא אשלחך וכפרש שהיה המלאך אומר הגיע זמני לומר שירה אבל כיון שהוא הקדים וניערו בכח ובדין אמר לא אשלחך וכו' וז"ש שייבת שייבת כלומר כיון שעקרתני וניערתני כל הלילה ואח"כ נגעת בכף ירכי ועשיתני צולע לא אשלחך וכו' שייבת מלשון שיכין שהן קוצין שייבת מלשון ס"ב של דקל : שכרון בב"ר פ' ח' פי' אכגריא ולשון ערבי הוא סוכרא :

של בב"ר פ' כ"ב מאיזו שלוה נשלה פי' הוסר ובפ' כ"ו לא ישלי וי מפומך לא יסור : שם בריש ב"ר שמו של משיח הוקשה לבעל יפה תואר איך הזכירו בו בריאה ונדחק לתרץ · וכ"ל כי שמו של משיח והיי בשמתו כמו ותקראהו לו השכבות שם שם עולם אתן לו והוא של משיח הנזכר במדרשים : שמן בויקרא רבה פר' ה' תשבע מן שמיניהון פי' עגלי מרבק : שמשק בפרק שמונה שרצים מאי אזוביון שמשק כ"ל דהיינו מאגוראנה כי כן בלשון לטין נקראת שמפשוקוס : שמר בסוטה ירושלמי דף כ"ו ג' אתמול טמאה שמירין טהורה פי' היום כיוני שימירא : שנץ בירושלמי ס"פ היה קורא בשעלה רבי יוסה מבבל לא"י הלך לרחוץ בחמי טבריא פגע בו לייבן אחד והכהו על צוארו אמר לו עדיין עונקתך רפיא פי' הענק שבצוארך רפויה והמנהג לעשותו מכוכו' וכר כדי שידחוק את הבשר ותיראה שמינה כי לכן נקרא קטלא אפונאדור בלעז · ועוד י"ל עונקתיה כמו שונקתיה · והיה שר העיר יושב ודן ליסטים אחד ובא אותו לייבן ועמד משחק כנגדו אמר השר לליסטים מי שיה עמך · א"ל זה שמשחק היה עמי תפשו השר והכהו ביסורין והודה לו על הרוג אחד · יצאו שניהם טעונין שני ענים לתלותם עליהם פגעו בר' יוסה שהיה יוצא מהמרחץ א"ל הלייבן אותו ענק שהיה רפה כבר שנית פיר' הרי נדחק שעתם ידחקו החבל על צוארן ויחנק · א"ל אי רע המזל ולא כן כתיב ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם · קשה היא הליצנות שתחלתה יסורין וסופה כלייה תחלתה יסורין שנאמר אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם וסופה כלייה שנאמר כי כלה ונחרצה שמעתי וגו' : שעף נכאת וצרי ולוט תרגום נכאת שעף כמו שעוה : שף בויקרא רבה פ' ל"ד קדרה על שפיה פי' כירה כדתנן לשפות עליהם את הקדרה וכתיב שפות הסיר שפות · וענין אחר שפאי דחמר במדרש שיר פסוק אל תראוני פירוש המוליכים יין ממקום למקום למכור נקראים שפאיים : שפט בשמות רבה פ' ח' ובילמדנו פר' וארא ופ' בשלח אל תקרי שפטים אלא שפוטים פי' בעילות כלשון לעז · במדרש קהלת פסוק ונתתי את לבי לדרוש שיפוטו של ממון שיפוטו של גזל שיפוטה של תורה ענין תאוה וחמדה ומזה הענין י"ל ואת יואש עשו שפוטים כלומר עשו תאותם בו · צדיק יצר הטוב שופטו רשע יצר הרע שופטו פיר' משתרר עליו ושולט בו : שפע בויקרא רבה פר' ט' משופע ביותר פי' שפל ועניו ולכן חשב שהוא חכם · במדרש קהלת פסוק את הכל עשה יפה בעתו קורייה פי' קורס גדולה וגסה · שר בירושלמי ס"פ היה קורא

[illegible] עבור [illegible] ופאום נקלם

ובפרק לולב וערבה ובילקוט דף ט"ו ד'

ובמדרש נעלם שרו דפ"נח דף ל"ט השמה שהיה עיר לאדם לעבור בוראו ערלות שם: ובמדרש רות פסוק והקראנה לו בבל אחר דבר שם דף [illegible] נפש

מלשון ושנס מתנו

תרין פי' שתי קורות לחבלב עליון : שרע בירושלמי דברכות דף ט' גולתיה שרעה פי' נופלת וכשמעת ממנו' בשביעית דף ל"ז ודף ל"ח ד' שרע מיכה פי' משך ידו ונשמט · שם דף ו' ב' ובמדרש קהלת פסוק טוב ללכת רבי זעירא שרע בדיבורא פי' נפל בשדה בשובו מבי' החיים והרואים חשבו שמחסרון בח נפל ובאו להקימו ואז ראו שלא נפל מחולשא אלא שברצונו נתעכב · שם וישאוהו למה ישב שם ויענ ויאמר כדי לחשוב בענין המיתה · שרע פי' נשמט ונפל : בדיבורא כמו בדברא אוענבי פירו' נתעכב ודומה לו בכתובות רבה פרשה ט' אוענבי דרש פיר' נתעכב ואיחר בדרשתו · שקיזבי שם בירוש' דף י"ד שקיזמו ופיתא פי' חתיכות פת מבושלו' ולשון יוני הוא אבל מ"מ שם פיתא ופירור הם פירורין קטני' מבושלים : שדי קברא בזוהר פרשת שמות עמוד כ"ז פי' שבועה במי שעתיד לפתוח הקברות :

שרף סורפה חיה שרף פיכבא דדייסא לשון לעז הוא סורויר או כמו בערבי שרב · כל משוד שאינ בה שרף פי' תבשיל במרק בערבי שורבא או גורואא · הרי אינו אלא שרף משקה שבקרש בלעז גומא בערבי צמג : שרץ בירושלמי דנזיר דף כ"ו רשב"י אומר מפני מה אמרו השרץ מטמא בכעדשה מפני שתחל' ברייתו בכעדשה · ופריך רבי יודן אי הכי המת יטמא פחות מכזית דאמר רבי יוחנן להביא את הנפל שאין בו כזית · וכן הנבלה תטמא כגרגיר של אפונים דאמר רבי חנינא אני ראיתי ענבל באפון בספיר · ומשני מאי כדון מדרשות אמינא לדרוש ולקבל שכר עכ"ל · כתוב בשלטי הגבורים למסכת ע"א דף שכ"ב ב' וכי המדרשות אמונה הם הרי לך מבואר שלא אמרו חכמים המדרשים על דרך אמונה ועיקר אלא להרבות טעמים למקרא עכ"ל · ולא ירד לסוף דעת הלשון הזה וחלילה לומר כדבריו אלא הכי פירושה לפי שמן מ"ש רשב"י בטעם טומאת השרץ היה מתחייב להוליד תולדות בדין טומאת מת ונבלה שיטמאו בפחות מכזית וזה הפך ההלכה לכן אמרו שאין לדקדק כ"כ על הטעם ההוא דאין משיבין על מדרש דהיכא דאיכא למדרש דרשינן ואין למדין מהם הלכה למקום אחר · ואם לא היה המדר' אמונ' ועיקר איך אמרו דרוש וקבל שכר · וכל זה כתבתי לפי גרסתו אבל יש לומר שנוסחא משובשת היא שהרי בספרינו כתוב אמינא והכי קאמר מדרשות קאמרת אני אומר דרוש וקבל שכר · שיר באחרון מכלאים השיריין והכלך בירושלמי פי' מטכסא והוא משי בלשון יוני והערוך כתב שם טוב ולא נהיר :

שיתא דקדילא בכתובות רבה פ' י"ב פי' הערוך פתילה של נר ואני אומר עששית עין מובלעת ואחר עיון מצאתי כדברי ברבות ובילמדנו ס"פ וארא ובמדרש שיר פסוק נאוה ורא"ה ובפסיקתא פר' ט"ב :

שות שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה פי' דבור עין מובלעת כמו שועתא · בתעניות ירו' דף ס"ו ד' מתחמד מישמוע שועתה פי' תאב לשמוע דבורה : שתם במדרש איכה פסוק גם כי אזעק פסט' אביתו פי' תפסס ונראה מה שבתוכה אם טוב או רע ומתנו' כתוב' כמ' נסבר ונסתר וסבנוס הוא :

אות התיו

תובן בירושלמי דחגיגה ומה חזית דריש תובן פי' מה ראית דורש עוד · פריטין תובן מצות יותר · ובלשון משנה אומרין שוב כמו ושוב מעשה ברבי פלוני ר"ל ועוד : תבליא בריש דמאי והנופכן שומרה פי' בערבי שומאר בלעז פינוגו מה בין ביהודה בין בגליל מן מה דמתלין לה מתל בגליל שומרה שמר מרה מאן מתלין אם תבליא הדא אמרה בגליל פטור וביהודה חייב פי' מה שמושלין משל בגליל ואומרין פינוגו שומר המרה בבריאותם אי נמי שומר בעלי מי במוך אם כל התבלין המתקין טוב טעם משמ' שבגליל היו רגילין לאכלו וזהו בא מן ההפך ולכן שם פטור · כוסברא כוס ברתא פי' אכולי בתי פי' שיב מה בין ביהוד' בין בגליל מן מה דמתלין מתל ביהוד' כוסבר' כוס ברתא מאן ומתלין אם תבלי' פי' מאם שמושלין משל ביהודה ואומרים כוסברא כוס ברתא מי במוך אם כל התבלין משמע שכולם היו רגילין לאכלו והיה אצלם הפקר ולכן שם פטור · ודע כי גם האניסון הוא מין שומאר והוא המשובח · אכוסבר המשובח הוא גרגירי זורע סיבה : תבק בב"ר פ' ל"א אמה תבקין כמו תבקינא פי' אמה של

איכה כח: תודוס איש רומי בפסחים ירושלמי דף ל"ד שם חכם גדול הוא שהיה משלח לא"י פרנסה החכמים ופי' תודוס תיאודוסי בלשון יוני יהוכתן או מתתיה: תחלם במדרש איכה פסוק בילע ה' ובירושלמי דתעניות דף סט כפר שחלים דהוון מרביין בניהון כאילין תחלוסיא · הערוך הביאו ולא פירשו אבל ממה שכתבו בפרק בפני עצמו ולא כתבו בפרק דלעיל מוכיח כראה שלדעתו והו דבר אחר ואינו שחלים הנקרא המטואירסו או כמטירכו או קריסון ובערבי חרף או רשאד ובודאי כן הוא כי אם היה פירושו רשאד לא יתישב לא גירסא זו של ירושלמי ולא גירסת הבבלי בפרק הניזקין דף כז שאמרו שהיתה פרנסתן מן שחלי' ולכך פרש"י שם מין מאכל הוא ולא פי' קריסון כמנהגו במקומו אחרי' כי א"א שמאותו ירק היתה פרנסתן · וכ"ל שזהו מענין תחל השני שכתב הערוך שפירושו תמרים וה"ק היו מגדלין בניהם כתמרים כלומר בעלי קומה ע"ד הכתוב צדיק כתמר יפרח וכתיב אשר כגובה ארזים גבהו או כמו לענין הרבוי קאמר כי דהכן של דקלים שגדלין זה כנגד זה עד שמכסין את עין כל הארץ ובזה יתישב ג"כ גירסת הבבלי שהיתה פרנסתן מרוב התמרים שהיו מוכרים · ובעל מתנו' כהונ' כתב שהיו מפרנסין בניהם בשחלים ושבוש הוא · ובענין תחל השלישי שכתב הערוך שהוא רשאד קשיא לי מ"ש בגמרא שחלים לבנים וכי יש שחלים שחורים ולבנים · וכ"ל כי לינם קורא לבן ולבא קורא שחור או כמו לזרעו קורא לבן וזה בגיטין דף ס"ט ליכסה ליה קבריה כי היכא דאפשר לדוכו ולעשותו אבק ולכסחו · ובויקרא רבה פ' ט"ו פסק המעין הלבין הירק : תלש מירק סיפסק בפסוק רבה. פי' יוד פי' תלש עקר השיער מעיקרו מירק השירו ע' שם כד"א את תמרוקיה : סיפסק קנן מקנת ובש"א מקנ' תזקיטא לעיל בערך זקט : תמחוי מלא כל טוב בילמדנו פרשת כי תבא פי' בערבי ענאק ובלשון טורקי סיני : תנחומא כתבו המדפיסים תנחומא הנקרא ילמדנו ושקר הוא הלא תרא' הילקוט שמזכיר שניהם בכמה מקומות אלמא האי לחוד והאי לחוד · והנה תנחומא אינו כמנא כלל ואולם כתבאר לי שיש ממנו ארוך וקצר הקצר הגיע לידי בשלימות והארוך הוא חשוב מאד הגיע לידי ממנו פרשת ואתחנן ופרשת עקב : תניבא הא דאמרינן בזוהר יהודא תניבא ה"ו אינו כפשוטו כי באמת אין שם אלא יחוד אחד והוא ארבע אותיות של שם הויה מיוחדים ואדוקים באין סוף · ומ"ש יהודא תניבא אינו אלא ע"ד הסגה ואדרבה עיקר הכונ' בו הוא קיבוץ ופירוד ר"ל לקבץ הערל' ולהפריד הטומאה מן הקדושה שלא תטול חלק מן השפע היורד מהאצילות לנבראים הקדושים שהרי עשו הודה ואמר את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ולכן נ"ל בשכיילו בלחם כדי שלא יקטרג וזולתי ביום הכפורים שאין לו בו שליטה · וכשיתקיים בלע המות לנצח ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד בהדיא אבל עתה אומרין ועד במקום אחד · כללו של דבר יהודא תניבא ר"ל שהנבראים הקדושים מתיחדים לקבל השפע לבדם ואין לזרים אתם : תנופולין במדרש איכה פסוק היו צריה פי' שם עיר ואולי שנ"ל נכופולין והיא עיר גדולה במחוז הפוליא ומתנות כהונה כתב שבוש : תנובה בירושלמי סף אין עומדין אם עשו שפתותיו של אדם תנובה יהא מבושר שנשמעה תפלתו פי' תורה ככתוב מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע וכן להפך מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה : תסוורתא לשון לעז הוא עיזורו בלשון טורקי קאזנא אוצרות המלך : תענית כתב הרמב"ם ז"ל בראשון מהלכות תעניות אם אכל ושתה ואח"כ התחיל להתענות שאר היום הרי זה תענית שעו' עכ"ל · וכן דעת אבי העזרי בסימן תתכ"ה ובתנאי שיקבל קודם · והר"ן ז"ל כתב שנראה שגם הרי"ף סובר כן · והראב"ד כתב אין זה כלום וכו' ואני אומר כי לדברי הראב"ד שפירש שתי המימרות של רב חסדא בתענית שעות קשה דאם כן אמאי פסקינהו לתרי מימרי היה לו לומר והוא שלא טעם כלום כל אותו היום ושקעה עליו חמה · ועוד כי כשנדקדק במנא שאין צורך למימרא השנית כלל שהרי ממ"ש והוא שלא טעם כלום כל אותו היום משמע ששקעה עליו חמה וכן לגירסת עד הערב · וקושיא זו בפירוש תלמיד הרמב"ן ז"ל מצאתיה · ואם ירבה הדוחה לסבול קושיא דאשוכה בעל כרחו יקשה עליו אמאי לא נקט בלישנא קמא ולימא הכי הא דאמרן מתענין לשעות והוא ששקעה עליו חמה · ותו אם איתא

ועיין בפרש'
תרומה ע"ה
ובע' רל"ט

לפירוש

לפירוש הראב"ד מיד כשתירץ אביי שאני הכא דלא קביל עליה היה לו לגמרא לומר ורב חסדא אמר אפי' קביל עליה כל שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית אלא ודאי ליתא לפירוש הראב"ד · ודעת התוספות בעבודה דף ל"ד שמימרא השנית בתענית שלם איירי וכן דעת הגאונים עיין בשבלי הלקט דף ל"ט ב' וכן משמע לשון לא שמיה תענית דומיא דלא שמיה תענית דבסמוך כל תענית שלא קבל עליו מבעוד יום גם לשון כל תענית הכי משמע כחברו · וגם רמב"ה ז"ל פי' בהדיא מימרא שני' בתענית שלם וכתב עוד חברו של דבר מעת שמקבל התענית א"ר חסדא שלא יטעום כלום כל היום דהיינו עד הערב אבל במה שאכל קודם לא קפיד גמרא וכל היום דנקט אשעת קבלה קאי כך צריך לפרש כדי להשוות הבבלי והירושלמי עכ"ל · וכ"ל להשוותם בדרך אחרת ואומר דגם רב חסדא מודה לירוש' והאי דאמר הכי לאחודי לאביי כדאמרינן בעלמא וכיון שהקשה עליו או פירש לו כי הוא רבותא קמ"ל דלא מיבעיא מי שמקבל תענית עד חצות או שאכל וקבל תענית מחצות ואילך דשפיר דמי בדברי הירוש' כיון שמתכוין להתענות אלא אפי' זה שמלך דסד"א האי לאו להתענות קא מכוין והאי דקאמר הכי משו' דלחב אובסיה וטרדיה לא מצי למיכל והילכך לא יהא חשוב תענית קמ"ל · והוי יודע כי מה שכתוב בעבודה דף ל"ד גבי תענית שעות ואם השלים שבוש הוא ולא גרסינן ליה בגמרא בתיבת יד · ומיהו ראוי לחקור בענין תענית שעות הרי שהיה דרכו לאכול אחר ערבית ובד' שעות ביום כי אמר הריני בתענית עד ד' שעות ביום לא מסתבר שיחשב תענית דהא אורחיה בהכי וכן אם אחר סעודת היום קבל עליו עד הערב ואי משום שתיה לחודיה לא מסתבר דסגי · וכ"ל דרבי יוחנן כשאמר עד שאשלים פרקי היה מעביר זמן סעודה ורבי יונה אבילת ערבי ומונעת אכל סוף דבר אין קורין מתענה אלא למי שסובל צער רעבון וצמא ולפום צערא אגרא · וגרסינן בירושלמי דפרק חלק ובמדרש שיר פסוק שחורה אני במה התענה אחאב ג' שעות היה רגיל לאכול בשלש ואכל בשש עכ"ב · ומ"ש הרב המגיד שהר"ם גורס והוא שלא טעם כלום עד הערב הנ"ל בספרינו וגם בגמרא בתיבת יד ומיהו קשיא לי למה הוקשה לרב המגיד גירסת כל אותו היום עד שאמר שאין לר"מ התנצלות והלא הן הן דברי הר"מ שאמר והו' שלא אכל כלום שאר היום ובדמפרש ואזיל כיצד וכו' · ולמה לא הקשה הראב"ד שדברי הר"מ סותרין זה את זה שבתחלה אמר שמתענין לשעות ובתנאי שלא יאכל קודם ובסוף אמר שאף אם אכל קודם מיקרי תענית שעות · ועוד קשה על הרב המגיד שכתב התנצלות שאי אפשר לאמרו בכלל מדאביי · ולענין תעני' שעות שכתבו ההגהות בשם הירושלמי נראה לי שגם מהבבלי משמע כן מדאמר אביי שאני הכא דלא קביל עליה משמע הא קביל עליה אף על פי שהיה אוכל אחר תפלת השחר שפיר היה קרינן לשעות דליליא תענית שעות וגם רב יוסף הודה לו ולא חלק אדם בזה · ומ"ש בבית יוסף בא"ח סי' תקס"ב בשם ספר אגודה שקבלה שכל מי שמתענה פעם אחת תענית חלום בר"ה צריך שיתענה כל ימיו ואם לאו יסתכן וכו' אני תמיה וקשה הדבר להאמין לה"ל לחולה שהוכרח להקיז דם בר"ה ואמר אומר שיעשה כן בכל שנה והנה בן הדבר הזה וכי לפי שפעם אחת התענה בר"ה כרשות שהוכרך לבטל גזרה אכו באמר לו קום חטוא בלא צורך בכל שנה אתמהא · וכבר סמכתי על סברתי זאת ועבדית עובדא בנפשאי פעם א' הוכרחתי להתענות בראש השנה על חלום ולשנה האחרת אכלתי ולא ששתי ולא אונה לי רעה ולא תאונה : תפח בב"מ דף פ"ז עד אלישע לא הוה דחלש ואתפח פירוש לא היה אדם שחלה ונתרפא · ענין זה באמר בזוהר פרשת תרומה יותר באורך וכן אמרו שם · בתר דכתיב ויעקב לא הוה בר נש דשוו ליה מרעין דלא מית עד דאתא חזקיה וכו' וכן אמרו בב"ר פ' ס"ה · וקשיא לי והלא מיכל שלחה לשאול ותאמר חולה הוא · ודוד אמר מי יודע וחנני ה' וחי הילד · והמצרי אמר לדוד ויעזבני אדוני כי חליתי היום שלשה · וירבעם שלח אשתו אל אחיה השלוני לשאול על בנו כשחלה · ואחזיה בן אחאב שלח לדרוש בבעל זבוב אם אחיה מחולי זה · וכן הדד מלך ארם שלח לשאול מאלישע האחיה מחלי זה · ואלישע גופיה חלה שלשה פעמים כמ"ש בב"מ דף פ"ז · ותו מאי חלה חזקיהו למות פשיטא ולמה הוצרך הקב"ה לומר לו כי לביתך וכו' פשיטא : תפש בזוהר פרשת ויחי בעובדא דרבי יצחק

ע"ש

בפרקי ר"א פנ"ב
מיום שנברא
העולם לא היה
אדם חולה ויח'
מחש עד שבא
חזקיה

הג"

פ״ג תפוסא למריה קריפא בנדפוס דר״ש פי׳ תפוס אדונו נאמר בכפי ר״ש קריפא בלשון יוני נאמר: תפילין כהנו העולם לברך להניח תפילין בנון רפה כי כן כתב האגור והביא דבריו בית יוסף ולא חשש לבדוק אחריו וכן כתב בשלחן ערוך ואני אומר שטעות הוא כי להניח בנון רפה ר״ל לאת מנוחה כמו שאומרים בליל שבת כי גם רבה להניח להם וכן להניח ברכה אל ביתך ר״ל שלא תהא ברכ׳ עוברת אלא נחה וקיימת · אבל כאן צ״ל להניח תפילין בנון דגושה ור״ל לשום תפילין כמו נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו וכו׳ הנה זאת חקרנוה כן היא וזהו האמת השומע ישמע : תיקו נ״ל שפירושו תיקום כלומר תעמוד כך בשאלה כי אין תשובה · ויש ספרים במסכת נדרים שבמקום תיקו אומר תיבעי ליה : תורמוס בריש מדרש חזית כתב בעל מתנות כהונה מין עשב · ואני אומר אלמלא לא ראיתי לא האמנתי שיטעה אדם כזה ואינו אלא מין קטנית ידוע לופיני בלעז : תרף שם פסוק גן נעול מנין עליה ותרף מוזכים פי׳ כמו וטורף ודברי מתנות כהונה שבוש : תרונוס של ג׳ רגלים בילמדנו פרשת תרומה פי׳ כסא בלשון יוני תרוני · ועד שלא נבנה בית המקדש לא היה בעולם אלא תורה וגמילות חסדים והיה חסר עבודה שהוא הרגל השלישי · ומזה הענין מה שהביא הערוך בערך מתרין ולא פירשו והוא מ״ש בב״ר ובר״פ אמור עד שלא הגיע למיתרין שלו פי׳ מקום מושבו וכסא כבודו ומזה הענין במדרש קהלת פסוק מה יתרון כל איניש ואיניש לא מתרין אלא עם בעלי אומנותיה ר״ל אינו יושב : תותביתא בילקוט איכ׳ סוף סימן תתר״לו מאן דלבי׳ מתכסי במאניה עביד תותביתא פי׳ מי שלבו מתכסא בכליו הוא עושה לו לבוש נאה כדאמרי איכשי במתאי שמאי בלא מתאי תותבאי פי׳ בעירי שמי מכבדני לפי שמכירין אותי אבל במקום שאין מכירין אותי לבושי מכבדני : תתיא בב״ר ר״פ כ״ט א״ר חנינא איכוניתא כ״א עיכתניא וכן תמצא בירושלמי דברכות דף י״ג׳ וכן בפיאה דף י״ו ובערלה פ״ב נ׳ ובשבת דף י׳ וכן עיקר וכ״ל שהוא תואר עם מקומו כמו ענתותי · וגירסת הערוך ופירושו גם פי׳ הר״מ כלפו ז״ל לא נהירא לי כרם כראין דברי רש״י ז״ל שכתב אונקיא אחת של זכות היא לכן כלומר זכות מועט · ודע כי אי בקי קא דריש כמו אונקיא : תורה בויקרא רבה ר״פ י״ט ד״א צריכין השחרה והערבה פרנסה מכין מי יכין לעורב צידו פי׳ לפי שאמר שכל היום או רובו צריך לתורה לכן שואל אם כן פרנסתו מאין תבא לו ומשני יבטח בה׳ וישען באלוהיו ומתנות כהונה קלקל הגירסא ופירש שבוש כי לדבריו הספר שואל ואינו משיב · במדרש קהלת קודם שמח בחור תורה שאדם למד בעולם הזה הבל היא לפני תורתו של משיח : ובילקוט ישעיה סימן רנ״ו וסקנה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן על ידי משיח · ובריש מדרש חזית כל מי שאומר דברי תורה ברבים זוכה שתשרה עליו רוח הקדש :

ובעל יפה מראה
בדף י״ד כתב
יעבץ והמוסרא
נר׳ שהוא שם בנין
ע״כ ואינו אלא
מובר הרמונין:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

מעשיות

גרסינן בירושלמי דסנהדרין דף י״ח עמוד ג׳ ובר״ה דף כ״ח ב׳ מעשה ועיברו את השנה על פי שלשה רועי בקר חד אמר בכיר ולקיש באדר מיכן פי׳ מנהג השנים כי באדר האביב והאפיל הכל הכן ופרח ובשנה זו עדין לא ראינו זה · וחד אמר תור באדר בעדריה ימות ובטול תיכתא ישלח מסביה פי׳ מנהג השנים כי באדר אם ימות שור בעדר לא יפשיטוהו שם אבל ישחבוהו לתח׳ תאנה כי טוב צלה ויפשיטוהו שם מרוב החום ובשנה הזו עדין אין חום ולא התאנה חנטה פגים · וחד אמר קידום באדר פוח בלוש ונפוק לקיבליה פי׳ מנהג השנים כי באדר רוח הקדים מנשבת ואד׳ פושט נגדיו

מרוב החום ויוצא לקראתו וימלא קדים בטנו · ואנו רואין שנה זו שעדין אין גם אחד מאלו הסימנין ועיברו השנה על פיהם : בפ״ק דדמאי ובר״פ עקב שני עניים הפקידו אצל רבי פנחס בן יאיר שני סאין של שעורים הלך וזרעם וקצרם והכניסם · כשבאו ליטול שעורים שלהם אמר להם הביאו חמורים וגמלים שישאום · רבי פנחס בן יאיר הלך לעיר אחת באו ואמרו לו העכברים אוכלין תבואתינו גזר עליהם ונתקבצו התחילו מצפצפין אמר להם יודעים אתם מה הם אומרין אמרו לו לא · אמר להם אומרין שאינכם מעשרין · אמרו לו ערבנו שאם אנו מעשרין שלא יאכלו עוד וערבם ולא הוזקו עוד · מלך הערביים נפלה ממנו מרגלית אחת ובלעה עכבר בא לו אצל רבי פנחס בן יאיר א״ל וכי אני חובר חברים · א״ל על שמך הטוב באתי אל תשיבני ריקם · מיד גזר עליהם ונתקבצו ראה אחד בא כפוף אמר זה בלעה גזר עליו ופלטה · ר״פ ב״י הלך לעיר אחת באו ואמרו לו מוצא המים אינו מספיק לנו אמר להם שמא אינכם מעשרין · אמרו לו ערבנו שאם אנו מעשרין יספיק לנו וערבם ועישרו והספיק להם · ר״פ ב״י היה הולך לבית המדרש והנהר הנקרא גינאי היה מתגבר מאד א״ל גינאי גינאי למה אתה מונעני מבית המדרש מיד נחלק לפניו ועבר · אמרו לו תלמידיו יכולין אנו לעבור אמר להם מי שיודע בנפשו שלא ביזה לשום יהודי מימיו יעבור ולא יוזק · רבי חנינא בן דוסא היה יושב ואוכל בליל שבת ונפחת השלחן לפניו ונפל · אמר לאשתו לא על חנם הוא זה אמרה לו תבלין שאלתי משכנתי ושכחתי לעשרן · מיד הזכיר התנאים של מעשרות ותיקנם ועלה השלחן מאיליו : בסוף כלאים ובב״ר פ׳ ל״ג רבי ענד י״ג שנין חשש בשיניו וכל אותן י״ג שנין לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה עוברה נא׳ כתב מהר״י בן חביב והיה מרים קולות בתמידות מרוב הכאב וכו׳ ואני תמיה מי התיר לו להכניס מלבו ולכתוב מה שלא אחז״ל ולא הספיק לו זה אלא שכתב עוד שאעפ״י ששמיעת הקולות היא סבת מיתת היולדות בעת לידתן ולהפיל עוברות עכ״ל בכל אותן השנים לא מתה חיה ולא הפילה עוברה כדי שלא יאמרו ששמיעת קולות רבי היתה סבה וכו׳ וכל השומע יצחק וכי קולות רבי ארטיליריא או בומברדש היו ואני במכרדש כשמעים באותה העיר לבד ולא בכל א״י שאחז״ל בילמדנו פרשה וילך שהיא ד׳ מאות פרסה על ד׳ מאות פרסה · ואולם טעם הדבר היה על הכתוב אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו הוא סבלם ולא שהיה צועק כלל · ובב״ר גרסינן ולא נפטרה יולדת וגירסת הירושלמי שכתבתי עיקר : שם ובמדרש קהלת פסוק כל אשר תמצא ידך כשנפטר רב הונא ריש גלותא העלוהו מבבל לארץ ישראל אמרו חכמי א״י [illegible] נקברהו אצל רבי חייא רבה ומי יכניסהו שם ויסתכן למות · אמר רבי חגי אני אכניסנו · אמרו לו תואנה אתה מבקש לפי שאתה אדם זקן ואתה רוצה להשאר שם · אמר להם קשרו חבל ברגלי ואם איחר תסחבוני לחוץ · נכנס ומצא ג׳ מטות מונחות בכותל ואלו הן יהודה בני אחריך ואין עוד · חזקיה בני אחריך ואין עוד · יוסף בן ישראל אחריך ואין עוד · פקח עיניו להסתכל אמרו לו הפוך הפוך כלומר צא מכאן · שמע קולו של רבי חייא רבה שאמר לרב יהודה בני שיעש׳ מקו׳ לרב הונא שישכב אצלו ולא רצה · אמרו כל של מעלה כמו שלא רצה להושיבו אצלו וקבל רב הונא חרפה זו כן זרעו לא תפסוק לעולם וחזרה נשמתו לגופו ויצא משם והיה אז בן שמנים שנה ונכפלו לו שנותיו : בשביעית דף ל״ה רבי אבא היה תופר בבית ארמאי אחד הביא לו בשר נבלה אמר לו אכול א״ל איני אוכל אמר ליה אכול ואם לאו אני הורגך א״ל אם תרצה להרוג הרוג כי אני איני אוכל · א״ל הוי יודע שאילו אכלת הייתי הורגך לפי שכך צריך להיות או כאמת יהודי או כאמת ארמאי : שם רבי טרפון ירד לגנו לאכול קציעות מתוך שלו שלא בטובה מצאוהו השומרים והכוהו מכה רבה כשרא׳ עצמו בסכנה אמר להם בחייכם שתלכו ותאמרו בבית טרפון שיתקנו לו תכריכין · כיון ששמעו שהוא רבי טרפון נפלו לפניו ארצה ובקשו ממנו מחילה · אמר להם בשבועה על כל מטה ומטה שהיה יורד עלי הייתי מוחל לכם על הראשונות · אמרו כל ימיו של רבי טרפון היה מתעצב על הדבר הזה ואומר אוי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה : בתרומות דף מ״ה ג׳ בתו של רבי חייא רבה היתה מבקרת בתאנים לבתחלה כדי שלא יאכלום החברים ושים אנים אוכל מהם · ופריך ואינו אסור ומשני לדעתו

היתה עושה כן · ופריך ואעפ״כ איכא איסור והתניא ראה נמור מנקר בתאנה עכבר מנקר באבטיח
אסור לאכלו שאני אומר במקום הנקר אכלו · ומשני היא היתה שומרת אותם ולא נעלמו מעיניה :
שם   רבי אמי הוו ליה אורחים אמר להם לולי שנתגלה היין המבושל שלי הייתי משקה אתכם ממנו ·
אמר לו אחד תן לי ואני אשתה · א״ל מי שרוצה למות ילך וימות בביתו · איש אחד היה לו יין מבושל
עם דבש ופלפלין הנקרא קונדיטון ונתגלה בא ושאל לחכמים אמרו לו אסור לשתותו · ופריך והא אמר
רבי יצחק החד וחריף אין בו משום גלוי ומשני הני מילי כשיש בו רביע משקלו של פלפלין שהוא חד
הרבה מאד ואין הנחש שותהו : שם   אשה אחת היתה בעלת צדקה ובעלה לא כן · נכנס אצלה
עני אחד נתנה לפניו לאכול בין כך הרגישה שבעלה בא העלתהו לעליה שלא יראהו בעלה ויכעוס ·
נתנה לפני בעלה לאכול אכל וישן וירדם · בא נחש אחד ואכל מתבשיל שלפניו והעני שבעליון
ראה · הקיץ בעל הבית ורצה לחזור ולאכול ממה שלפניו א״ל העני שבעלייה אל תאכל כי הנחש אכל
ממנו · ופריך והיך אר״ז״ל אם היה ישן מותר והא הכא שלא היה אימת ישן עליו ואכל · ומשני כריך הוה
כלומר היה האיש כריך ומכוסה כולו בבגדים ולא היה ניכר שהוא אדם ולכן לא נמנע הנחש מלאכול:
ופריך ואין אסור משום יחודי · ומשני לא דכתיב כי נאפו ודם בידיהם מי שחשוד על הניאוף חשוד גם
על הרציחה וזה כיון שאינו חשוד על הרציחה ולדרכה הציל את בעל הבית ממות גם על הניאוף אינו
חשוד :   שם   מעשה בחסיד אחד שלא היה חושש לגלויין פעם אחד לקה בדלקת וראו אותו יושב
ודורש ביום כפור ובלוגית של מים בידו · איש אחד נתגלה לו קיתון של יין הלך לשפכו בערב יום אמר
לו חבירו תביהו לי ואשתהו א״ל מגולה הוא ואסור · א״ל אעפ״י כן תביהו לי ומן השמים ירחמו · נתנו
לו ולא הספיק לשתות עד שנתחלחל ומת · אמר רבי ירמיה כל הארסין מזיקין ומפלין חטטין וארס
נחש ממית · כשהיו שואלין לרבי יוחנן על יין שנתגל׳ היה אומר וכי ערב של נפשך אני שיהיה אחריותך
עלי אם אתה רוצה לסכן נפשך דמך בראשך · רבי ינאי היה אומר אם תרויח תרויח כסף אחד ואם
תפסיד תפסיד נפשך ולמה לך לספק הזה :   תניא   מים שנתגלו לא ירביץ בהן את הבית ולא
ישפכם לרשות הרבים פי׳ כדי שלא יזיקו למי שהולך יחף ולא ישקה מהם לא בהמתו ולא לב״ה חבירו ולא
ישרה בהן את הטיט ולא יכבס בהן את הכלים ולא ידיח בהן קערות וכוסות ואין צ״ל פניו ידיו ורגליו
בימי רבי ירמיה נתגלו גיגיות המים של סדרא רבא שתו הראשונים ולא מתו שתו האחרונים ומתו אני
אומר ארס שוקע היה · פועלים היו בשדה ונתגלה להם כד של מים שתו הראשונים ולא מתו האחרונים
ומתו · תניא נמי הכי חבית שנתגלתה וכן אבטיח שניקר אעפ״י שאכלו ושתו ראשונים לא יאכלו וישתו
אחרונים יין שנתגלה ושתו ממנו עשרה בני אדם אסור לאכול ולשתות אחריה׳ שאני אומר ארס שוקע
הוא · ר׳ חנינא היה בידו גלוסקא של דבש שנתגלה ולא הספיק לשאול לחכם עד שנבקעה בידו מחוזק
הארס · וכמה הוא שיעור נקב עד כדי שלא יכנס לתוכו ראש אצבע קטנה של תינוק בן יומו · כלי
מגולה ותלוי באויר אפי׳ גבוה הרבה אסור לפי שהוא משתלשל בחבל ויורד · תנן כמה ישהו מגולין
ויהיו אסורין כדי שיבא הנחש ממקום קרוב וישתה איזהו מקום קרוב מאחורי חבית ולפניה · ופריך ואינו
רואה אותו ומשני מין קטן יש שפיפון שמו והוא דומה לשערה ולכן אפשר שלא יראהו · תני ר׳ הושעיה
דיני הגילויין נוהגין בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בימות החמה בין בימות הגשמים :   כתיב
ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו רבי מאיר אומר זה הכלב ריב״ל אומר זה הנחש · הרועי׳ חלבו
חלב ובא נחש ואכל ממנו והיה הכלב רואה · כשבאו הרועים לאכול התחיל נובח בהם לומר שלא
יאכלו והם לא הבינו קם הוא ואכל ומת · ובפסיקתא מוסיף שהרועים קברוהו ובנו לו נפש על קברו
והיה נקרא נפשא דכלבא · בבית אחד עשו שום שחוק אגלדה בלעז ובא נחש סרדי ואכל ממנו והיה
נחש של בית רואה · כשבאו בני הבית לאכול ממנו התחיל להפיל עליהם עפר כדי שלא יאכלו וכשראה
שלא הבינו השליך עצמו לתוכו ועיין בב״ר רפ כ״ו · ועכ״ז אין לסמוך על זה ולבטוח על נחש שבבית
שהרי אז״ל במדרש קהלת פסוק לשחוק אמרתי מהולל וכולמדנו פר׳ שמיני ובאחרי מות דבר שמעשה

היה בחקן שהלך להביא יין מן העליה ונשכו נחש ומת · איש אחד הזמין חכם אחד לאכול והושיב כלבו
אצלו · אמר לו החכם וכי בזיון נתחייבתי לך שאתה מושיב הכלב אצלי א״ל ח״ו לא לבזותך עשיתי אלא
לכבדו שאני חייב בכבודו כי פעם אחת נכנסו שוללים לעיר ואחד מהם רצה לאנוס את אשתי וקפץ
עליו זה הכלב ואכל האבר שלו וביציו :   רבי איסי   תפסוהו לסטים · אמר רבי יוחנן יכרך המת
בסדינו כלומר מה אנו יכולין לעשות לו איהו אפסיד נפשיה שהלך במקום סכנה · אמר רבי שמעון
בן לקיש אפי׳ אני הורג או נהרג אני הולך ומצילו · הלך ופייסם ונתנוהו לו · אמר להם בואו אצל הזקן
שלנו ויברך אתכם ויתפלל עליכם · באו אצל ר׳ יוחנן אמר להם מה שהיה בלבבכם לעשות לו ויעשה
לכם · לא הגיעו לחצי הדרך עד שנהרגו כלם ·   זעיר   בר חנינא תפסוהו ליסטים הלכו ר׳ אמי ורבי
שמואל לפייס עליו · אמרה להם המלכה רגיל הוא אלהיכם לעשות לכם נסים ו[illegible] לכם לטרוח בשבילו
מיד בא ערבי אחד וחרב בידו אמר להם בחרב הזה הרג בן נצר לאחיו · כששמעו כן חשבו שעל אודו׳
היהודי הוא מגזם ושותק ונמלט זעיר בר חנינא · פי׳ בן נצר מלך היה עיין בב״ר פ׳ ע״ו :   רבי יוחנן
שללוהו לסטים בדרך · למחר בא לבית המדרש והיה ריש לקיש שואלו ואינו משיב שואלו ואינו משיב ·
אמר לו מה לך א״ל כל האיברים תלויים בלב והלב תלוי בכיס אבד הכיס אבד הלב · א״ל ואיך אבד
כיסך א״ל שללוני לסטים א״ל בא והראני באיזה מקום הלך והראהו · כיון שראה אותם מרחוק התחיל
מריע עליהם תרועת מלחמה · אמרו לו הלסטים אם ר׳ יוחנן הוא נחזיר לו החצי אמר להם בחייכם לא
אקח אלא הכל ולקח הכל :   פ״ק   דשבת ירושלמי מעשה בחסיד א׳ שלא היה רוצה לומר במשנ׳ אל תאמין
בעצמך עד יום מותך והיה אומר עד יום זקנותך לאפוקי כגון אני שזקנתי ויכול להאמין בעצמי · באה
לפניו שידה אחת בדמות אשה יפה לנסותו תבעה ושכב עמה · אח״כ נצטער מאד על שבאת השידה
ואמרה לו אל תצטער כי לא חטאת כי איני אשה אלא רוח אבל מכאן ואילך היה שוה לחבירך ואל תאמין
בעצמך :   שם   בפרק במה אשה יוצאה ר׳ עקיבא עשה לאשתו עיר של זהב ראתה אשת ר״ג ונתקנאה
בה אמרה לבעלה אתה נשיא ישראל ולא עשית לי מה שעשה ר״ע לאשתו · אמר לה וכן את לא עשית לי
מה שעשתה היא לו שהיתה מוכרת הצעיף שעל ראשה ונותנת לו שיעסוק בתורה ·   פסחים   ירוש׳ דף
ל׳ ר׳ אבהו שלח בנו ללמוד תורה בטבריא באו ואמרו לו גומל חסד הוא וקובר מתים : כתב לו המבלי
אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא לא שלחתיך אלא ללמוד תורה שכבר נמנו וגמרו בעליית בית
ארוס בלוד שהתלמוד קודם למעשה · ר׳ חייא ור׳ יוסי איחרו לבא אצל ר׳ אלעזר כשבאו אמר להם אנה
הייתם אמרו לו לקבור מת אמר להם ולא היו שם אחרים לקברו ותבאו אתם ללמוד · אמרו לו שנכרי
היה ומפני דרכי שלום הלכנו :   שם   דף ל״א ובמדרש אסתר פסוק בהראותו פעם א׳ הוצרכו החכמים
נדבה לפרנסתם שלחו את ר׳ עקיבא וחכם אחר עמו ובקשו להכנס תחלה בבית עשיר א׳ שהיה שמו
בן מביא יין שהיה מוחזק לנדיב ושמעו את נערו אומר לו מה אקנה לך היום א״ל עולשין ולא משל היום
שהן לחין אלא משל אתמול שהן כמושין ונמכרין בזול · א״ר עקיבא בלבו כמדומה לי שזה בר עין וכילי
ומעט הנאה יש ממנו · הניחו והלך לו ואחר שקבצו מכל העיר באו אצלו אמר להם למה לא באתם אצלי
בתחלה כמו שהייתם נוהגים · אמרו כבר באנו וכיון ששמענו הדברים שאמרת לנערך נסוגנו אחור ·
אמר להם מה שאמרתי לנער אתם יודעים ואיכם יודעי׳ מה שאמרתי לאשתי ועכ״ז לכו ואמרו לה משמי
שתתן לכם מדה של דינרים · הלכו ואמרו לה אמרה להם איך אמר לכם גדוש או מחוק אמרו לה לא פי׳
לנו · אמרה להם אני אתן לכם במדה גדושה אם רבונו כך הרי טוב ואם לאו אני אומר לו שיפחות
מכתובתי התוספת שיש במדה גדושה · כיון ששמע בעלה כך כפל לה כתובתה :   בירושלמי   דשבת
דף ע״ו ד׳ וביומא דף מ״ה מעשה שנפלה דליקה בשבת בשכונת ר׳ יונה ובא גוי אחד שכן לשכונתו ולא
הניחו ר׳ יונה · א״ל הגוי ולמה לא תניחני וכי במזלך ובזכותך תכבה האש א״ל הין · מיד כבתה הדליקה
ונצולה כל השכונה · ר׳ יודן דכפר אמי היה פורש לבושו על הגדיש והאש בורחת ממנו :   בסוף   מס׳
פאה ובשקלים דף מ״ט א״ר חייא בר אבא היו זקנים בזמננו שמי שהיה נותן להם צדקה בין ר״ה ליה״כ היו

לוקחין ואח"כ לא היו לוקחין כי היו אומרין בכר יש לנו הנאה לכל השנה ממה שכתבו לנו כו' ימים שו : שם סגי נהור א' הלך לעיר א' לקבץ צדקה בא רבי אליעזר בן יעקב וישב למטה ממנו כדי שיאמרו הקהל אילולי שהוא אדם גדול לא היה ראב"י יושב למטה ממנו : עשו לו צדקה גדולה ראויה להתכבד תמה ושאל מה זה ועל מה זה אמרו לו ראב"י ישב למטה ממך וחשבו הקהל שאתה גדול ממנו · אמר לו אדוני אתה גמלת חסד עם מי שנראה ואינו רואה מי שרואה ואינו נראה יגמול עמך חסד : בסוף ב"מ ירוש' רבינו הקדוש היה משיא אשה לבנו והיו מטפחין לאחורי ידיהם בשבת · עבר ר' מאיר ושמע קולם אמר לשם רבותינו וכי הותרה שבת · שמע רבי קולו אמר מי הוא זה שבא להוכיחנו בתוך ביתנו שמע ר"מ קולו וברח · ובאו בני ביתו של רבי לרדפו ולתופשו ומתוך שהיה ר"מ נחפז לברוח והיה רץ הפריח הרוח את סודרו מעל צוארו ונתגלה ערפו : הציץ רבי בעד החלון וראה צוארו של ר"מ מאחוריו אמר לא זכיתי לתורה אלא לפי שראיתי צוארו של ר"מ מאחוריו · ר' יוחנן ור"ש בן לקיש שניהם אמרו אנו לא זכינו לתורה אלא לפי שראינו אצבעות רבי מתוך הענק' המכוסה שלו · אמר מנחם ד"ל המעתיק סוף המעשה הזה וגם מה שכתבתי בערך דעת מאותו שאמר מקלו של ר"מ היה בידי והוא היה מלמד לי דעת פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה : תעניות דף ס"ו ג' בציפורי היה מגפה ולא היה נכנס בשכונת ר' חנינא והיו בני העיר אומרין אותו זקן ושכונתו יושבין בשלום וכל העיר הולכת ברע · בא ואמר לפניהם זמרי א' היה בדורו של משה ונפלו מישראל כ"ד אלפים ואנו כמה זמרי יש בדורינו שזונים ומנאפין ואתם מתרעמין · פעם א' גזרו תענית על הגשמים ולא ירדו : גזר רבי יהושע בן לוי תענית בארץ יהודה וירדו גשמים · אמרו בני ציפורי ריב"ל מוריד הגשם ביהודה ור' חנינא עוצר השמים בציפורי גזר רבי חנינא תענית פעם אחרת ושלח והביא את ריב"ל אמר לו בבקשה ממך שתתענה עמנו · התענו שניהם ולא ירדו גשמים · אמר לפניהם לא ריב"ל מוריד גשמים ביהודה ולא אני מונע המטר בציפורי אלא בני יהודה לבם רך ושומעין דברי תורה ונכנעין ושציפורין לבם לב האבן שומעין ד"ת ואינם נכנעין · כחזרתו נשא עיניו וראה השמים בטהרתם אמר עדין לא נתקדרו בעבים · מיד ירדו גשמים ונדר על עצמו שלא לעשות כן פעם אחרת אמר וכי אני אגזור על הקב"ה שלא יגבה חובו אם הוא רוצה להפרע מן החוטאים אני אעכב על ידו : שם ר' אחא גזר י"ג תעניות ולא ירדו גשמים כשהיה בא לביתו פגע בו כושי אחד ויהתל בו אמר לו רבי שחוט לבושך מן המטר שירד עליו · אמ' ליה בחייך מן השמים ירחמו וירדו גשמים והשנה תהיה מבורכת ואתה לא תזכה לראות ומשם לא תאכל · ויהי כן ירדו גשמים ונתברכה השנה ואותו כושי מת והיו כל העם אומרין בואו וראו פירות השמים כלומר נסים שעשה הקב"ה · הג' פירין דשמיא ובדפוס כתוב פורין דשמא וט"ס הוא : שם ר' לוי בן סיסי באו הגייסות לעירו לקח ספר תורה ועלה לגג אמר לפניו רבונו של עולם אם ביטלתי דבר אחד מן התורה הזאת יכנסו הגייסות ויבוזו העיר ואם קיימתי כל הכתוב בה ילכו להם : מיד נתפזרו והלכו להם : תלמידו עשה כן יבשה ידו והלכו להם · תלמיד תלמידו עשה כן לא יבשה ידו ולא הלכו להם כי לא עשו ממנו חשבון כלל : חגיגה ירושלמי דף עז ד' שני חסידים היו באשקלון אוכלין יחד ועוסקין בתורה יחד · מת אחד מהם ולא באו הקהל לכבדו מת בן המוכס וכל הקהל בטלו ממלאכתם לכבדו · נצטער אותו חסיד מאד אמר זו תורה וזו שכרה · בא אליו חבירו בחלום אמר לו אל תהרהר אחר דינו של הקב"ה זה עשה חטא אחד ופרעוהו לו וזה עשה זכות אחד ופרעוהו לו · ומה חטא עשה אותו חסיד ח"ו לא חטא מימיו אלא שפעם אחד הקדים תפלה של ראש לתפלה של יד · ומה זכות עשה בן המוכס ח"ו לא עשה זכות מימיו אלא שפעם אחד עשה סעודה לשרים ולא באו לאכלה וכדי שלא תפסד נתנה לעניים · ויש אומרים בשוק היה עובר ונפל ממנו עיגול של פת ולקחו עני אחד ולא אמר לו כלום שלא לביישו · אחר ימים ראה החסיד את חבירו מטייל בגנים ופרדסים על מבועי מים וראה את בן המוכס לשונו שותת על פי הנהר רוצה להגיע למים ולא היה יכול : שם מעשה שאמרו לחסיד אחד בחלום לך אמור לשמעון בן שטח שהוא מזומן לעונש גדול לפי שנדר להרוג כל המכשפות

ומיהו כתיב
ושמת משענתי
על פני הנער
וכתי' ויקח את
אדרת אליהו
ויך את המים

כשיעשה נשיא והרי נעשה נשיא ולא הרגן והנה יש פ' מכשפות במערה באשקלון מחבלות את העולם · אמר להם ירא אני שלא יאמינני · אמרו לו אם לא יאמינך עשה לפניו אות זה תן ידך על עינך והוציאה ואח"כ החזירה למקומה ותחזור · הלך ואמר לו והביקש לעשות לפניו האות ולא הניחו א"ל אני מאמינך שכן בלבי חשבתי בפי לא נדרתי · מיד עמד שמעון בן שטח ביום סגריר ומטר שוטף ולקח עמו פ' בחורים ונתן לכל א' לבושים נקיים בתוך קדרות גדולות וכפו אותם על ראשיה' שלא ירד עליה' המטר ואמר להם כשאשרוק פעם א' מיד תלבשו מלבושי' וכשאשרוק פעם שנית תכנסו כולכם יחד וכיון שאתם נכנסים מיד כל א' מכם יחבק א' ויגביהנה מהארץ שכיון שמגביהין המכשף מן הארץ אינו יכול לעשות כלום · הלך ועמד על שער המערה אמר להן קדושות קדושות פתחו לי כי מכם אני · פתחו לו ונכנס אמרו לו איך יכולת לבא לכאן ביום כזה ובגדיך נגובים ולא ירד עליהם המטר · אמר להן בין הטיפות הייתי מהלך · אמרו לו ומה באת לעשות כאן אמר להן ללמוד מכם וללמד לכם כל אחד יעשה מה שהוא יודע · התחילו זאת אומרת מה שאומרת ומביאה לחם · וזאת אומרת מה שאומרת ומביאה יין וזאת אומרת מה שאומרת ומביאה בשר וזאת אומרת מה שאומרת ומביאה תבשילין · אמרו לו ואתה מה תוכל לעשות · אמר להן אני אשרוק ב' פעמים ואביא לכם שמונים בחורים שישמחו עמכם ותשמחו עמהם : אמרו לו זהו מה שאנו רוצות · מיד שרק פעם א' ולבשו הבחורים הלבושים הנגובים · שרק פעם אחרת ונכנסו כלם כאחד · אמר להם כל א' יכיר בת זוגו · מיד כל א' הגביה לו אחת מהארץ אמר לזו הביאי לחם ולא היתה מביאה והיו מוליכין אותה לצליב · אמר לזו הביאי יין ולא יכלה להביא והוליכוה לצליב' בן שטח לצלבן · שם דף ע"ח ד' מעשה שנכנסו ז' זקנים לעבר את השנה בבקעת רמון וכו' יש שם דברים קשי השגה כשרצו ללכת משם אמרו בואו ונראה מעשינו וזכותינו לדורו' הבאים והיה שם סלע של שיש והיה כל אחד לוקח מסמר של ברזל ותוקע בו והוא יורד ונכנס כמו בעיסה ועד היום נקרא הסלע המסומר · א"ריב"ל ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו עיר שהיא עושה כל ישר' חברי' : יבמות ירוש' דף ו' מעשה בי"ג אחים שמתו י"ב בלא בנים באו נשותיהם לפני רבי ובקשו להתיבם · א"ר ליבם שייבם אותם · אמר איני יכול לפרנס י"ב נשים · אמרו הנשים כל א' ממנו תפרנס את הבית חודש א' · אמר ואם תהיה שנה מעוברת מי יפרנס הבית באדר השני א"ר אני אפרנס אדר שני · התפלל עליהם והלכו · לאחר ג' שנים באו נושאות ל"ו ילדים ועמדו על פתח בית רבי אמרו לו עבדיו לרבי קהל של תינוקות עומדין על הפתח : הציץ רבי בעד החלון וראה אותם אמר להם מה ענינכם אמרו לו אם רצונך שתתן לנו הוצאת אדר שני כאשר נדרת · ויצו ויתנו להם : נדרים ירוש דף מ"א ג' עני אחד היה לו דין עם עשיר גדול בא לפני רב שלח וקרא לעשיר ולא רצה לבא אמ' וכי אני אלך לדון עם אותו עני שאם יבואו כל הגמלים שבערביא לא יוכלו לשאת מפתחות אוצרותי · שמע רב וכעס אמר מה הוא מתגאה במה שאינו שלו תבא מארה בו מיד יצאה גזירה מאת המלך שיכניסו כל מה שיש לו לאוצר' המלך · בא לפני רב אמר לו למען ה' התפלל עלי כי כך וכך נגזר עלי · התפלל עליו ונבטלה הגזירה : גיטין דף מ"ח רבי כשהיה בא להקשות על דברי רבי יוסי היה אומר אנו העלובין איך נקשה על ר' יוסי שכשם שיש הבדל בין קדש הקדשים לחולי חולין כך יש הבדל בין דורנו לדורו של ר' יוסי · אמר ר' ישמעאל בר' יוסי כשם שיש הבדל בין זהב לעפר כך יש בין דורנו לדורו של אבי · סוף קדושין לעול' ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל ויבקש רחמים ממי שהעושר שלו שאין לך אומנות שאין עניים ועשירים אלא שהכל לפי זכות האדם וכו' עד ומי גרם לי להיות מתפרנס בצער הוי אומר חטאי על שהרעתי מעשי קפחתי פרנסתי · מכאן למדנו שמ"ש רז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אינו כפשוטו אלא סוד הוא ביארתיו בזוהר ס"פ אחרי מות ור"פ וישב ובהיכל רביעי שבויקהל ופקודי : בפרק אלו מציאות ודברבות ר"פ עקב שמעון בן שטח היה מתעסק בפשתן אמרו לו תלמידיו רבי הנח מלאכה זו ואנו נקנה לך חמור ולא תצטרך לטרוח כל כך · הלכו וקנו לו חמור מן ערבי אחד ומצאו עליו אבן יקרה · באו ואמרו לו מעתה אינך צריך לטרוח יותר · אמר להם למה ·

אמרו לו קנינו לך חמור מן ערבי א' ותלוי בו אבן יקרה · אמר להם ושערבי ידע בה · א"ל לאו אמר להם א"כ החזירוה לו ופריך והא קיימא לן שאבידתו מותרת · ומשני וכי אתה חושב ששמעון בן שטח הוא מה קם עושר היה הוא רוצה לשמוע שיאמר הערבי ברוך אלהי ישראל יותר מכל ממון שבעולם · חכם א' קנה כרי של חטים מאנשי הכנא ומצא בו צרור של זהובי' והחזירו להם אמרו ברוך אלהי ישראל · אבא הושעיא היה כובס באה המלכה לרחוץ בעריבה של מים ואבדה כלי זהב שלה ומצאו · כשיצא' מהמרחץ נתנו לה · אמרה לו מה זה חשוב אצלי יש לי רבים וטובים ממנו · אמר לה תורתנו ציותנו להחזיר אמרה ברוך אלהי ישראל · ר' שמואל היה ברומי כשאבדה המלכה תכשיטיה ומצאם · הוציאה כרוז בעיר מי שיחזירם בתוך ל' יום אתן לו כך וכך ומי שיחזירם אחר יסירו את ראשו · לא החזירם בתוך שלשי' לאחר ל' הלך והחזירם · אמרה לו ולא היית בעיר · אמר לה כן · אמרה לו ולא שמעת קול הכרוז · אמר לה שמעתי בטוב · אמרה לו ולמה לא החזרתו בתוך ל' · אמר לה למען תדעי כי לא בשביל מכותיך וגם לא מפני יראתך החזרתי כי לא החזרתי אלא לקיים מצות אלהינו אמרה ברוך אלהי ישראל : בתרא דף י' ר' פרידא כיבד את ר' יהודה הנשיא בב' כבוכות בין רה' לי"ה במוצאי שביעית והיה בהם משא גמל א"ל הנשיא ואיכם אסורים משום ספיחי שביעית · א"ל לא אדוני כי אחר רה' זרעתים : בפרקא קמא דסנהדרין ר' יוסי בן חלפתא באו לפניו שני אנשים לדון אמרו לו על מנת שתדיננו דין תורה · אמר להם אני איני יודע דין תורה אלא היודע מחשבות יפרע מאותם האנשים מקבלים אתם עליכם מה שאני אומר · אמר רשב"י ברוך ה' שאיני יודע לדון : שם דף כ"ג שמעון בן שטח היו ידיו חמומות ר"ל שהיה מלקה את הרשעים ומיסרם · קמו עדי שקר ויפח חמס והעידו בב"ד על בנו ונגמר דינו ליהרג · כשיצא ליהרג אמרו עדי שקר אנו · רצה אביו להחזירו א"ל אבי אם ביקשת לבא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה · חסיד א' היה מהלך בדרך וראה שני אנשים נזקקין לכלבה · אמרו זהו איש חסיד עתה ילך ויעיד עלינו והמלך הורג אותנו אלא נקדים אנחנו ונעיד עליו והלכו והעידו עליו ונגמ' דינו ליהרג רבי יהודה בן פזי ראה שני אנשים נזקקין זה לזה · אמרו לו תן דעתך ושתוק שאתה א' ואין עדותך עדות ואנו שנים : ס"פ ד' מיתות ר' אליעזר ור' יהושע ור"ע נכנסו למרחץ היה שם מכשף אח' אומר מה שאמר ותפסתם הכיפה פי' לא יכלו לקום איש מתחתיו אר"א לר' יהושע ראה מה תעשה · כשבא המכשף לצאת אמר רבי יהושע מה שאמ' ותפסו השער ולא יכול לצאת וכל היוצא ונכנס היה מכהו בא גרוף ואומר לו מה אתה מעכב את הפתח עד שאמר להם בבקשה מכם התירו מה שעשיתם אמרו לו התר אתה מה שעשית והתירו זה את זה · אחר שיצאו אמר ר' יהושע למכשף הראנו מה שאתה יודע · אמר נלך לשפת הים הלכו לשפת הים אמר המכשף מה שאמ' ונבקע הים אמר הרי מה שעשה משה רבנו · אמרו לו משה רבינו נכנס בתוכו · אמר וגם אני אכנס · כיון שנכנס בתוכו גזר ר' יהושע על שר הים ובלעו · הוריות דף י' ר"ש בן לקיש אמר נשיא שחטא מלקין אותו בב"ד של ג' · איבעיא להו מהו להחזירו · א"ר חגי בשבועה שאם הם מחזירין אותו שהוא הורגם · שמע ר' יהודה הנשיא וכעס · שלח לתפוס את רשב"ל וברח למחר בבית המדר' אמר הנשיא לר' יוחנן למה אדוני אינו אומר דבר תורה · התחיל מטפח ביד אחד א"ל הנשיא וכי ביד אחד מטפחים א"ל ידי השנייה היא רשב"ל ואינו כאן · אמר ליה ואנה הוא נחבא א"ל בכפר פלו' · אמר ליה אני ואתה נלך להביאו · שלח ר' יוחנן לרשב"ל הכין לך דבר תורה כי הנשיא יבא לקראתך · יצא לקראתם ואמר להם אתם דומים להקב"ה כשבא לגאול עמו ממצרים לא שלח לא שליח ולא מלאך אלא הוא בעצמו שנאמ' ועברתי בארץ מצרים וגו' אני ה' ולא עוד אלא הוא וכל בנאיו שנ' אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם וגו' · א"ל הנשיא מה ראית לומר עלי אותו דבר · אמ' להם וכי אתם חושבים שמפני יראתכ' אחדל מלומר תורת אלהינו דא"ר שמואל כתיב אל בני כי לא טובה השמועה וגו' מעבירין עם ה' מעבירין אותו : שקלים דף מ"ט ר' חמא בר חנינא ורבי הושעיה היו מטיילין בבתי כנסיות של לוד א"ר חמא לר' הושעיא כמה ממון שיקעו אבותי כאן · אמר לו כמה נפשו' שיקעו אבותיך כאן וכי לא היו בעול' אנשים לתת להם אותו ממון ויעסקו בתורה והי' יותר טוב לנפשם

ר' אבין עשה שערים נאים לסדרא רבה · בא ר' מנא אצלו אמר לו ראה מה עשיתי · אמר לו וישכח ישר' את עושהו ויבן היכלו' וכי לא היו בעול' אנשים שיעסקו בתור' לתת להם אותו ממון והיה יותר טוב·

בסוף מדרש קהלת אשר לי בכתיבת יד מצאתי זה :

עובדא הוה בחד יהודאה דאזל לארעא דקדר ונכרי דיתבי בקדר פלחין לנורא דניהבס ואמרי הא אלהא קדמאה מן כד אתברי עלמא ובה בידוכין כל כנשתא ובסטר ארעהון חד פתחא דניהב' והני גברי רשיעי דקדר נסבין מאשא דניהב' ופלחין ליה כל יומא ומאי פולחנא דעבדין ליה לההוא אשא מדליקין ליה תרין גזרין דאעין בצפרא ותרין ברמשא והנהו דצפרא דלקין עד רמשא והנהו דרמשא דלקין עד צפרא וכן עבדין ליה כל יומא וההוא אשא אי מוקדא כל אעין דעלמא לא עבדא קטמא ולכך טעיין להו ומברין דהוא אלהא · ומגיאין מנהון כד איבון סבין אזלין לפתחא דניהבס ועלקין גרמיהון לתמן ומתקרבין קורבנא לניהבס ואמרין דכל מאן דמקרב גרמיה לניהבס אפי' מלא חטאין שבקין ליה כל חובוי ולא מיתדן בניהבס ומובילין יתיה לגנתא דעדן דקאים לקבליה · ואי לא מיקרב גרמיה לניהבס כד הוא מית אזיל לניהבס ומיתדן ביה עד דפרעין ליה חובוי ולסוף מתכפר ליה ומורתין ליה ג"ע · וההוא יהודאה כד אזל לארעהון אתאכסן גבי חד סבא · שמע תמן דההוא אורחא דהוא בעי למיזל לסטין קיימין ביה ומקפחין לכל מאן דעבר עליהון · דחיל ההוא יהודאה ואפקיד מודלא דיליה גבי ההוא סבא דגברי מהימנין איכון ולא נסיב בהדי' אלא זוודא דאורחא ואזל לאתר דהוה בעי ויתב ואזל לביתיה דההוא סבא למיסב מודליה מיניה ולא אשכחי' אמרו ליה מית הוא דיומא דא טלק גרמיה בניהב' אמר לון ואן הוא מודלי דאפקידי' גביה · אמרו ליה לית אנן ידעין שארי ההוא יהודאה למבכי על מודליה אמרו ליה לא תסתפי אוחיר גבן תלת יומין דביומא תליתאה הוא יתוב לגבן ויהיב לך מודלך דהכי אורחיה דכל דטליק גרמיה לניהבס דביומא תליתאה הוא תב לביתיה ומפקיד על ביתיה · כד שמע מנהון הימין להון ובגין דלא משקרן במלוליהו · ביומא תליתאה אתא חד שידא בדמו דההוא סבא לביתיה ואפקיד לאתתיה ולבנוי מה יעבדון מנכסיה · אמר ליה ההוא יהודאי ומודלי דאפקידית גבך אן הוא · אפקיה ויהביה ליה · תוה ההוא יהודאי אמר ליה בקושטא מניהבס קא אתית אמר ליה יציבא מילתא · וטלקת גרמך לניהבס בחייך · א"ל הין · ומ"ט עבדת הכי · אמר ליה בגין דלא מיתדן בגויה כל מאן דטליק גרמיה לניהבס בחייו ולא מיתדן באשא וטובוי לגברא דרמא נפשיה לתמן דהוא מכפר על כל חובוי מיקידת אשא· כד שמע ההוא יהודאי דהך ולא הימין למלוי · אמר ליה איזיל בהדך ואחמי אי בקושטא טלקת גרמך בניהבס · אמר ליה ואי תיזיל בהדאי תטלק גרמך לתמן · אמר ליה מאי דבעינא עבידנא · אמר ליה לא תיזיל בהדאי · כד חסיל למללא לאתתיה ולבנוי שרי למיזל אזל ההוא יהודאי בתריה · אפיך רישיה אבתריה וחמא דהוא אזיל בתריה אמר ליה לא תיזיל בתראי · אמר ליה אזיל בעל כרחך ואיחמי מה דתעביד · כיון דחמא דאזיל בתריה בעל כרחיה אמר ליה לאו יודאי את אמר ליה הין · א"ל תינדע דאנא לאו גברא אנא אלא שידא דניהב' אנא ומטעינא להני אינשי טפשי דשבקין לריבון עלמא דברי' עלמא ומקיים ליה ופלחין לאשא דניהבס · וכד חד מנהון אזיל ורמי נפשיה לניהב' אנא אזילנא לביתיה לסוף תלת' יומין בדמותי' ובדיוקניה ומפקידנא על ביתיה ברעותי ואנא מסבנא לכון דטובוי דמאן דרמי גרמיה לניהבס וייזלון לאובדא דרשיעי איכון ועל כל פלחי אליליא אית לן רשו לאטעאה ולאובדא יתהון באורחיהון בישיא אבל על ישראל דאינון מהימנין באלהא חייא דהוא רבון עלמא וברא כולא וקבילו אוריתא לית לן רשו לאטעאה יתהון כל זמן דאזלין באורח קשוט · כד שמע ההוא יהודאי הכי הניא עקיב עלוהי ואזל ליה לאורחיה וזהו לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וגו' גם זה מצאתי שם ג

מעשה בשני אנשים שהיו אוהבים זה את זה אהבה נפלאה וכל אחד מהם היתה נפשו קשורה בנפש חבירו ומפני רוב המלחמות הוכרחו ויפרדו איש מעל אחיו וישבו בשני מלכיות · ויהי היום ויבא האחד בעיר חבירו ויוגד למלך ההוא וישפטהו מרגל לפי שבא מעיר אויבו וצו להורגו·

וכשראה שכלתה אליו הרעה מאת המלך נפל לפני רגליו ויבך ויתחנן לו שיעשה עמו צדקה אחת אמר ליה המלך ומה היא א"ל אדוני המלך סוחר גדול הייתי ורוב סחורותי נתתי לאנשים באמונה ולא כתבתי עליהם שטר ואשתי ובני אינם יודעים מהם ואם אמות ולא אודיעם ולא אכתוב שטרות על הלוקחים ישארו בני עניים מרודים ועתה אלכה נא ואעשה זאת ואשוב א"ל המלך ומי יאמין שתשוב · א"ל אדוני המלך הנה חברי זה שהוא יושב בעירך יערבני · אמר המלך לחברו האתה תערבנו שאם לא יבא לזמן שאקבע לו תמות אתה · א"ל כן אדוני המלך אנכי אערבנו נפש תחת נפש · אמר המלך בחיי אני ארא' היהיה הדבר הגדול הזה מיד נתן לו זמן ללכת ולשוב חדש ימים · וביום האחרון מהחודש והמלך היה מיחל כל היום אם יבא האיש ויהי השמש לבא ועדיין האיש לא בא ויצו המלך להביא את חבירו מבית הסהר להתיז את ראשו · מיד הוציאוהו ברחוב העיר וישימו החרב על צוארו והנה קול שאון בעיר לאמר הנה בא האיש · ויבא האיש וירא את חבירו מוכן ליהרג ויקימהו מהארץ ויקח החרב לשומה על צוארו וגם חבירו עשה כן ויהיו שניהם אוחזים בחרב זה אומר אני אמות וזה אומר אני אמות תחתיך · וכראות המלך כי הפליאו לעשות באחרונה מן הראשונה תמה מאד הוא ושריו · ויצו המלך ויסירו החרב מעל שניהם וימחול להם ויעשרם עושר גדול ויאמר להם בבקשה מכם אחרי היות חוזק אהבה כזה ביניכם עשו אותי שלישי לכם ויהיו חברים למלך מן היום ההוא והלאה ולכן אמרו רבותינו ז"ל וקנה לך חבר :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

מפתחות המעריך

למען דעת כל יודעי דת כי הקונטרס הקטן הזה אעפ"י שהכוונה הראשונה בו לא היתה אלא לבאר המלות שלא ביאר הערוך עכ"ז לא דבר רק הוא מכמ פנינים ועניינים עיוניים עמוקים ומתוקים מדבש ונופת צופים וביאור כמה מאמרי רז"ל קשי ההבנה שנתגלגלו בו אמרתי אשא את שמותם על שפתי ויעלה זכרונם לרנן לפני כל יודעי דת ודין ויאמנו דברי :

באות האלף אלכסנדרוס מלך יון למה נקרא כן · פי' מאמר בין אגל לאגל טעון ד' מאה גמלי דרשא שלא כדברי הערוך · פי' מאמר עמוק במדרש איכה אירסנדני מדירן בשימא חמיע · בערך ארס יתמה על בעל הערוך שכתב הפך האמת : פי' שם ארמילוס ולמה נקרא כן · בערך איש יפרש מאמר ארבעים שנה שימש משה בכהונה גדולה · בערך בארג יבטל דברי הערוך שמתיר יין מבושל ששתה ממנו נכרי · בערך בזר באר מאמר רב חסדא לבנתיה בפרק רבי אליעזר דחולין דף קמ"ג ב' נקיט מרגניתא בחדא ידיה וכורא בחדא ידיה וכו' ויקשה על פירוש רש"י קושיות רבות ועצומות ויפרש פי' אחר נכון ומתישב · ויוכיח בראיות נכוחות שאסור לאדם לבא על אשתו שלא כדרכה ויבטל דברי המתירין ויפרש פסוק לא יחבול ריחים ורכב ולמה נסמך פסוק זה לפסו' כי יקח איש אשה · בערך גולי פירש מאמר בירושלמי אם הזכירוך לגולי יהא הירדן בעל גבוליך : בערך געל יבאר שאין הפרש בין ממני שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממננו כמו כי עצמת ממנו כי שניהם לנוסים ויבטל פי' הערוך על מ"ש המרגלים ליהושע ראש קטיעא ימלל ויפרש פירוש אחר נכון · בערך בר יתמה על הערוך שכתב הפך האמת ויקשה עליו · בערך גלגל יבאר מ"ש אנבר לשאול מה את בעי מן גלגוי דדין · בערך גלש יבאר מ"ש במדרש שיר הלא אתתא

כד שערה סגי היא מבלא ליה גלסין גלסין וכו' · בערך גפן פי' מאמר שלא נמצא בו לראשונים דבר אמת בר"פ אמור רבה לאחד שנטל הגמונא מן המלך עד שלא הגיע לבית אורין שלו וכו' · בערך דגלוס יפרש מאמר במדרש קהלת · בערך דרך יבאר רמיזות רז"ל בב"ר ר"פ נח על פסוק לא יפנה דרך כרמי' ופסוק בין שורותם יצהירו וכו' שהיו עושין להן בדליות קטנות וכו' · בערך היתר מפרש מאמרם בב"ר פ' ויחי אזורי מתניהם התירו קשרי כתפותיהם התירו שנעלם אמתת פירושו מהמפרשים · בערך זג פירש מאמר בב"ר דהוה לביש זגוי כליליא · בערך זיטיוטום יפרש מ"ש דואג לשאול שיעשה את דוד זיטיוטום · בערך זמר יפרש מאמרם במדרש איכה כל דומר זמרא וכו' · בערך חבט יפרש מ"ש בפ"ק דכתובות מברכתא חביטא ליה ויקשה על פי' רש"י והערוך · בערך חוק יבאר מ"ש בירושלמי פרק היה קורא רבי יוחנן בסיתוא דהוה חזיק רישיה הוה לביש תרויהון פי' תפילין של ראש ושל יד ברם בקייטא דלא הוה חזיק רישיה לא הוה לביש אלא דאדרעיה ויביא תשובת הרשב"א ויבטל דבריו ויוכיח כי לא מפני הקור היה רבי יוחנן נמנע מלהניח תפילין שלראש אלא מפני סכנה אחרת · ויוכיח שמ"ש בבית יוסף א"ח סי' כ"ז ריש דף כ"ד שר' יוחנן לא היה מניח תפילי' בסיתוא מפני הקור כו' הכל שבוש ועדו שקר על ר' יוחנן דאדרבה בסיתוא הוה מנח תרויהו כל היום ואפי' בשוק · בערך חככית יבאר מ"ש רז"ל בב"ר קור וחום חמה ועננבות איך פירשו קור חמה גם יתרץ קושיא גדולה במס' עבודה שארז"ל נכון לחמה ופרש"י והערוך שהבינו קר ולכן שהדי שהוא חם · בערך חלק יפרש מאמרם במדרש איכה כמה שנין את בעי מחי בחלוקא דיסודלי דגבתא ומכניסין את הגמל וכו' · בערך חרובא יפרש מ"ש ברכות פר' שמיני כריך יהודאה לחרובא עביד חתוכא · בערך טות יבאר מ"ש רז"ל כל חלום ולא טות ויבטל פירו' הערוך : בערך טלמס יבאר מ"ש בב"ר על דטולמוסין למקרב למאכלא דמטרונה : בערך טפח יפרש מאמר מכסה טפח ומגלה טפח שלא כדברי המפרשים · בערך כדב יבאר אמרם בסוף ברכות ירוש' כל כדביא טבין וכדביא דאוריתא ביטין · בערך לוח יפרש מ"ש בשמות רבה ר"פ כ"ג המלך עומד על שלום : בערך לשון יפרש מ"ש על אדום שאין להם לא כתב ולא לשון ויבטל פי' הערוך · בערך מקולי' חולק על בעל הטורים שכתב שאין לומר בברכת אשר יצר חללים חללים · בערך משתיתא יביא מ"ש בירו' במס' שביעית דאכל פרוטגמיא אכיל משתיתא ויקשה קושיות עצומות על פי' הערוך ויפרש פירוש אחר נכון · בערך נבל יפרש מ"ש בריש ויקרא רבה כל ת"ח שאין בו דעת נבלה טובה הימנו · בערך פטר יפרש אמרם פיילי פוטירי אחר המרחץ או דיפלו פוטירי ויקש' על הערוך ועל רש"י : בערך פניאם יפרש מ"ש בשמות רבה פ' י"א שלא תהא עשוי כמדינת פניאם : בערך פרג יפרש מ"ש בב"ר פ' כ"ו שאמר השטן ליצחק כל אותן פרגזיות שעשתה שרה אמך יהיו לישמעאל ויבטל פירושי זולתו : בערך פרדסקין יפרש מ"ש בזוהר נוקבין דפרדסקא · בערך צרע יפרש מ"ש אסור לילך למזרחו של מצורע · בערך קווץ יפרש מ"ש בב"ר על פסוק הלא בבריות אי הוה חמי חד קווצי טבא הוה נסיב וכו' ויבטל פי' הערוך · בערך קטר יפרש מ"ש בזוהר ס"פ בראשי' חמא בני נשא דהוו מקטרי בקטרא דקשתא בקולפא דקטיר בערך קיא יפרש מ"ש במדרש אסתר פר' ג' מקיא מלמעלה וקלון מלמטה : בערך קמץ יבאר מ"ש בב"ר מן קמצא לריחיא ולא חסרין הלום ורבנין אמרין דקמצתא ודלא קמצתאי · בערך קובעתו יבאר למה אמר דואג לשאול הסר קובעתו · בערך קרדיכות יפרש נוניכא דקרדיכותא : בערך שייבת יפרש מ"ש בב"ר פ' ע"ה שייבת שייבת לא אשלחך כי אם ברכתני : בערך שם חולק על בעל יפה תואר בפי' שמו של משיח : בערך שפט יפרש מ"ש על יואש אל תיקרי שפטים אלא שפוטים : בערך שרע פי' מאמ' בירושלמי דברכות רבי זעירא שרע בדוכרא וכו' : בערך שרך יבטל דברי שלטי הגבורים שכת' שלא אמרו חכמים המדרשים על דרך אמונה ועיקר · בערך תאטר יפרש בתי תיאטראות ובתי קרקסאו' שלא כדברי הראשונים · בערך תבליא יפרש לשון ירו' בריש דמאי : בערך תחלם יפרש מ"ש רז"ל כפר שחלים שהיתה פרנסתן מן שחלים · בערך תכיכא יפרש מ"ש בזוהר יהודא תכיכא · בערך תענית יקיים דברי הרמב"ם ז"ל בענין תענית שעות ויבטל פירוש הראב"ד והשגתו · גם יקשה על הרב המגיד

ומבטל מ"ע בבית יוסף א"ח סי' תקס"ח שכל מי שמתענה פעם אחת תענית חלום בר"ח צריך שיתענה כל ימיו ויבאר שאין לחוש לזה: בערך תפה יקשה על מ"ש רז"ל שעד אלישע לא היה אדם שחלה ונתרפא: בערך תפילין יבאר שצריך לכרך להניח תפילין בכון דנושם והאומר לשכיח בכון רפה טועה: בערך תתיה יבטל גירסת הערוך ופירושו גם פי' הרא"ש בלפו ז"ל: בתחלת המעשיות יפרש לשון הירושלמי קשה הסכנה במסכת סנהדרין: באמצעיתם מביא כל דיני הגלויין באורך כמ"ש בירושלמי משום דחמירא סכנתא מאיסורא ושומר ישראל ה':

זה זכרון כל הערכין או המלות אשר אני חולק בהם על בעל הערוך: אב · אבל · אבסר · אלוכיסמין · אמבר · אבן · אסקוטלא · אסמא אסתנים · אפכתי · אבזותא · אגל · ארגנטין · ארדיכל · אבכל · ארס · אריסטון · ארסקיכס · ארקפתא · אשכרע · אתליטין: באגג · ביזייא · בזר · בטן · בטש · בלדר · בעל · בנלבול · בר · נבדק · גוס · גלגל · גיכרא: דכדכניות · דלעת · דיקיון · דרומוס · דרגין: זה · זמר: חב · חבט · חכבית · חניפא: טות · טלס · טימי: ירמיה: כבל · כלכר · כמכא · כעכין: לסון: מכנאי · מדה · מיטטור · מעברתא · מר · משתיקא: נוטי · סמכים · סר · סרדיוט: פטר · פטריקון · פסיפס · פרגזיות · פרט: קווק · קלם · קמן · קיכבי · קיכעתי · קסטר · קפרן · קר · קורסס: רוטב · רנף: שין · שיר · ששיתא: תאטר · תעיה: ואלה המקומות אשר אני חולק בהם על בעל מתנות כהונה אינני מזכיר כי פנים מספר:

בתשובות מהר"ר דוד בן זמרה זלה"ה סימן אלף תתקל"ה

שאלה ממני על מה שנהגו להסתפר בר"ח אייר אם הוא מנהג הגון או לא: **תשובה** אנא עבידנא עובדא כבעשאי ואני מסתפר כל חדש ניסן ור"ח אייר וכן נהגו רוב העול' והטעם כיון שהם אסורים בהספד ובתענית אין אבל זה שהוא תלוי במנהג נוהג בהם וכן כתבו בשם התוספות · ומ"ש בבית יוסף שמנהג זה הוא בטעו איכא בכון כלל דאפי' לדידן שאין אנו נוהגין איסור התספורת אלא עד ל"ג בעומר מ"מ ר"ח איכו בכלל האיסור כיון שהוא אסור בהספד ובתענית שהרי עיקר איסור התספורת איכו מן הדין אלא ממנהג ואתי מנהג ומבטל מנהג בטעמא כל דהו · ותו איכא טעמא שיש צער בגידול השיער למי שרגיל להסתפר ולא עדיף האי מנהגא ממצות עשה של סוכה דקיימא לן מצטער פטור מן הסוכה וכל"ש יום ר"ח טפי ושאדם מצטער · וכר מן דין אני ראיתי כמה קהלות שלא נהגו מנהג זה כלל ומסתפרים בכל שבוע כמנהגם לכבוד שבת וכיון שאין זה קבוע בכל ישראל אעפ"י שאנו מנהג שנהגו להסתפר בר"ח אייר לא יהיה מנהג כלל בקטינן כותיה דהוי מנהג ממוצע ומינה לא תזוז · וכן מה שנהגו שלא לישא נשים עד ל"ג לעומר בזמן שיש שם סבה ושעם לא חיישינן למנהגא כגון שלא קיים מצות פריה ורביה או שאין לו מי שישמשנו וכיוצא בזה וכתבתי שלא יכנס בשמחה · שטעם המנהג הוא מפני השמחה דלא עדיף מנהג זה מאבלות של שלשים יום וגרוע הוא:

תם ונשלם האצבע השני

האצבע השלישי

עבודת מקדש

מרגליתא דלית לה טימי והוא סדר עבודה לאמר בכל יום

אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה קונה עולמו בשעה אחת:

אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום
ינצל מן מה ילד יום ולחטאתיו ימצא פדיום
סדר תמיד לקרוא יתמיד מקדש יעמיד לפני איום

אמר מנחם בן יהודה בן מנחם די לונזאנו ז"לה ישב"ה בשנת השל"ב בליל כפור שחל להיות בשבת ראיתי בחלום והנה הין מביאים לי קסת הסופר ואני הייתי מחבר מאמר נורא של שבח לאמר לפני השי"ת ונתב על הנייר בדיו: ואחלום שנית ויפג לבי כי לא האמנתי שעשיתי דבר כזה בי"ה והייתי שואל לאשר עמי אפשר שעשיתי דבר זה ביום הכפורים אמרו לי אמת הדבר אין ספק בו: ויהי בבקר ולא זכרתי מכל דברי השבח רק מלה אחת והיא מלת עבודה ואשתומם על המראה ואין מבין: בימים ההם אני הייתי מבין בסדר אתה כוננת והתבוננתי איך לא הספיק לראשונים לומר ביה הפסוקים שבאו בענין עבודת היום לבד עם קצת משניות אבל סדרו כל מעשה העבודה אח' לאחת במנות חשבון: ואומרה בלבבי מה טוב ומה נעים או היה לנו כן סדר לכל יום ונזכיר בו כל מעש' עבוד' התמיד כי בזה היינו כאמת משלמים פרים שפתינו והיה כאלו הקרבנו קרבן התמיד כמועדו ועמדנו על מעמדו והקטרנו קטרת הסמים אך עתה רע עלי המעשה שאין אנו אומרין אלא קצת פסוקים ופר' איזהו מקומן שאנו אומרין רובו ככלו דברים אין צורך בהם לעבודת כל יום כימה ענין פר ושעיר של יום הכפורים ואשם שפחה חרופה וקרבן פסח ושאר דברים שבו לכל יום וכן אנו אומרין פטום הקטרת ומזכירין בו ה"א שמכין ויין קפריסין ומלח סדומית ואלו היה נותן בה דבש וכו' וכבר ביאר הרמב"ם ז"ל בספר המצות בשרש הי' שלא ימנה למצות עשה אומרו קח לך סמים וגו' שהוא משפט פטום הקטרת כי אין זה אלא הקדמה לעשות המצוה אבל ימנה הקטרת שקטרת בכל יום כמו שאמר והקטיר עליו אהרן וגו' שזהו התכלית המבוקש ע"כ · ומה שכתב הרב בשני מהלכות כלי המקדש וז"ל ועשייתה מצות עשה על דרך ההשאלה אמר כן כדרך שאמרו חז"ל כל שאינו מניח תפילין עובר בשמנה עשה · ואולי תאמר אם כן אתה אומר שבכיח תלומר פ' איזהו מקומן ופטום הקטרת וכאמר סדר עבודה שחבר' חס ליה לזרעיה דאבא שיעלה על דעתו לבטל אפי' אות אחת ממה שסדרו הראשונים אבל אני כאומר אחוו בזה שהוא שייך יותר לכל יום וגם מזה אל תנח ידיך וכל שכן בנס שהייתי אומר שמי שלא יוכל לומר שניהם שיבחר לו לומר סדר עבודה וזה לא היה בזה עלי תפיסה כי בכלל דבריהם ובכלל מאתים מנה ואין דבר זה פזמון או שיר שחברתי אבל הוא באמת סדר משנת מס' תמיד וזולת מהמשניו' · וכבר יגעתי מענין הספור שהייתי בו ואחזור אליו · בימי החג העיר ה' את רוחי לעבוד את עבודת

מקדש ה׳ והתפללתי לסדר סדר עבודה זה · בלילה ההוא ראיתי בחלומי והנה הייתי בבית המקד׳ מהלך ומסבב בקול זמר׳ חזק מאד והנה סלם מוצב ארצה וראשו מגיע לראש חיל וחומה גבוה מאד ומעלותיו עמודים עגולים של שיש מוסבבים זה למעלה מזה לפנים מזה ואני ואיש אחד עולים בו במרוצה לחומה ויורדים וכו׳ · וביום שהוא הבנתי שחלומי של כפור וזה היו רומזים לסדר עבודה זה · ובליל החותם ר״ל הושענא רבה אני הייתי בעזר כל הלילה להשלימו ואז סמוך לעלות השחר ירדתי לסוף כונת חלומי הראשון שהייתי כותב המאמר בליל כפור כי באמת ליל החותם וליל כפור דומים מאד · הבקר אור והשלמתיו בע״ה ואמרתיו והיה דומה בעיני כאלו עשיתי חנוכת שני המזבחות · עתה הנה בשמים עדי כי אמת יהנה שכי אך פן יאמרו שכתבתי זה להתפאר אומר אדרבה שכי ידעתי קנת אנשים ואת שיחם שונאי חכם יקרנו עין והבאתי עלי קללה ולא ברכה וכל איש שורר בביתו ומדבר׳ · והנה הזכרתי בתפלתי בריאת העולם כי כן עשו כל מחברי סדר עבודה והטעם כי העבודה א׳ מג׳ דברים שהעולם עומד עליהם כדתנן בריש אבות · וגם השתדלתי לקצר בכל מאמרי כח פן יהיה לטורח על האדם · ולמען ירוץ קורא בו הואלתי לנקדו ולבארו ולפרשו : ולהיות שכל העבודות שבמקדש היו בעמידה וכל כהן שעבד עבודה ולא קדש ידיו ורגליו קודם חייב מיתה בידי שמים · לכן מי שיחמיר על עצמו לאמרו בעמידה וליטול ידיו קודם הרי זה משובח · ומובטח אני שמי שיאמרהו בכל יום שיהיה שכרו הרבה מאד ותכרככי נפשו לעולם הבא · וכבר אמרנו שהוא טועה בחשבונו מי שיאמר איך יתכן שיהיה לי שכר גדול באמרי בכל יום מה שסידר חרפת אדם כי אין זה רק מה שסדר רבינו הקדוש ושאר תנאי׳ ואמוראי׳ והוא באמת ממה שיכנים אהבת הש״י ויראתו בלב האדם : ועל אשר יקראוהו בכל יום אני קורא ואתם כהני ה׳ תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו ובעיני כדאי הוא ובזכותם שהקדו׳ ברוך הוא יקרב ויחישה מעשה בנין בה״ ותחל׳ היה לעתי להכניסו תוך הספ׳ שקראתיו עבודת עבודה ואחר כך יעצוני כליותי להדפיסו בפני עצמו לסבות שלא יעלמו וקראתיו בשם

עבודת מקדש

בבקר אחר שסדר הברכות ואמר ברכות התורה יאמר :

מראש מקדמי ארץ אתה יי אחד · ובששה ימים כל העולמים התחלת והשלמת : מחנות מלאכים לגדולתך בראת · ומאורות עשית בשמים קבעת : נפש חיה ועוף ודגים ובהמה עשית ופירות ודשאים מן האדמה הצמחת : חיים וחסד עשית עם כל החיים · וטרם עשיתם למו שלחן ערכת : מאחר לכל אדם בצלם אלהים לעבדך יצרת · תמשילהו במעשי ידיך תחת רגליו כל שתה : מצאצאיו בחרת באברהם · ומבני עקורו את יעקב אהבת : מתוך בני ישראל לשרתך לך הלוים לקחת · אהרן וזרעו לכהן לך קדשת : מכל הארצות ציון למושב לך אוית · ובבית קדשך ותפארתך שמך שכנת : משמור משמרתו כהנים ולוים יום ולילה לא ישבותו · ושם יעשה לך זבח ומנחה כאשר אמרת : ובכן יהי רצון מלפניך יי

אלהינו שתבנה בית המקדש במהרה בימינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו ובכל יום נקריב קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך כאמור : וידבר יי אל משה לאמר : צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו : ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עולה תמיד : את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים : ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין : עלת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי : ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי : ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי : ובכן וכך היתה עבודת התמיד בבית אלהינו : לפני עלות השחר כהני בית אב שבמקדש פשטו בגדי חול ירדו וטבלו ועלו ונסתפגו ולבשו בגדי כהונה : סמוך לעלות השחר בא הממונה ודפק עליהם והם פתחו לו : אמר להם באו והפיסו מי תורם את המזבח : הפיסו זכה מי שזכה קרא הכרוז עמדו כהנים לעבודה ולוים לדוכן וישראל למעמד מי שזכה לתרום את המזבח קדש ידיו ורגליו נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח פנה הגחלים אילך ואילך וחתה מן המאכלות הפנימיות וירד הגיע לרצפה הפך פניו לצפון הלך למזרח הכבש כעשר אמות צבר הגחלים על הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים : ראו אחיו שירד רצו מהר וקדשו ידיהם ורגליהם נטלו המגרפות והצנורות ועלו לראש המזבח וכל האברים והפדרים שלא נתאכלו כל הלילה סונקין אותם לצידי המזבח : החלו מעלין באפר על גבי התפוח החלו מעלין גזירין לסדר המערכה : מי שתרם המזבח מסדר מערכה גדולה ובצדה מערכה שניה ושני גזירי עצים על מערכה גדולה ומחזירים האברים והפדרים שלא נתאכלו למערכה :

הציתו שתי מערכות באש וירדו ובאו ללשכת הגזית · אמר להם הממונה באו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי מי מדשן המנורה מי מעלה אברים לכבש · הפיסו זכה מי שזכה · הגיע זמן השחיטה אמר להן צאו והביאו טלה מלשכת הטלאים · הביאוהו ונכנסו ללשכת הכלים הוציאו משם תשעים ושלשה כלי כסף וכלי זהב והשקו את התמיד מים ובקרוהו לאור האבוקות · מי שזכה בתמיד מושכו לבית המטבחים ומי שזכו באברים הולכין אחריו · מי שזכו בדשון מזבח הפנימי ובדישון המנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושני מפתחות · בא לו לפשפש הצפוני ופתחו ונכנס להתא ומהתא להיכל ומהלך בהיכל עד השער הגדול ופותחו: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס וטני בידו הגיע למזבח הניחו לפניו והיה חופן ומדשן המזבח ונותן לתוכו ובאחרונה כבד את השאר לתוכו והניחו ויצא · מי שזכה בדישון המנורה נכנס וכוז בידו בא ועמד על האבן שלפני המנורה שבה שלש מעלות אם מצא שתי נרות המזרחיות דולקות מניחן ומדשן את השאר ואם מצאן שכבו מדשנן ומדליקן ואחר כך מדשן את השאר ומניח הכוז על מעלה שניה ויצא · עקדו את הטלה שחטו השוחט בצפון וקבל המקבל את דמו בכלי שרת בצפון ובא לו לקרן מזרחית צפונית ונותן מזרחה צפונה · ועוד בא לו לקרן מערבית דרומית ונתן מערבה דרומה: שיירי הדם היה שופך על יסוד דרומי · הפשיטו התמיד ונתחוהו והעלה כל אחד מה שזכה בו לכבש ומלחום וירדו ובאו ללשכת הגזית · אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת · החלו קורין אהבת עולם ועשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר וברכו שלש ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים · אמר להם חדשים לקטורת בואו והפיסו · הפיסו זכה מי שזכה וזכה כהן אחר במחתה · אמר להם חדשים עם ישנים בואו והפיסו מי מעלה איברים מן הכבש למזבח · הפיסו זכה מי שזכה ·

מי שזכה בקטורת נטל בזך מלא ונדוש קטורת ואחד עשר סמים היו בה ואלו הן הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה: מר וקציעה ושבלת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה · קושט שנים עשר קליפה שלשה קנמון תשעה · בורית כרשינא תשעה קבין יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא אם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חור עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא · נתנו בתוך הכף ונטלו בידו · מי שזכה במחתה נטלה ועלה לראש המזבח וחתה מגחלי מערכה שניה ירד ועירן לתוך מחתה של זהב ונטלה והלכו להם · הגיעו בין האולם ולמזבח נטל אחד את המגרפה וזרקה בין האולם ולמזבח · שמעו את קולה ורצו ובאו כהנים להשתחוות ולויים לדבר בשיר · החלו עולים במעלות האולם · נכנס מי שדשן מזבח הפנימי ונטל הטני והשתחוה ויצא · נכנס מדשן המנורה והטיב שתי הנרות ונטל הכוז והשתחוה ויצא · נכנסו מי שזכה במחתה צבר הגחלים על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא · מי שזכה בקטרת נטל הבזך ונתן הכף לאוהבו אם נתפזר לתוכו אוהבו נותנו לו בחפניו והשתחוה ויצא · אמר לו הממונה הקטר · הקטיר והשתחוה ויצא · נכנס כהן גדול השתחוה ויצא · נכנסו אחיו הכהנים השתחוו ויצאו · באו ועמדו על מעלות האולם · העלה מי שזכה האברים מן הכבש למזבח · אם רצה כהן גדול להקטיר עלה בכבש הושיטו לו האברים וסמך עליהן וזרקן · ואם רצה הוא סומך ואחרים זורקין · החלו אלו שעל מעלות האולם ומברכין ברכת כהנים ואומרים את השם ככתבו וידיהם נשואות על גבי ראשיהן וכהן גדול אין מגביה ידיו למעלה מן הציץ · הקטיר עשרון סלת מנחה בלולה בשמן · והקטיר החבתים · נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו ושני כהנים עומדים על שלחן

החלבים ושתי חצוצרות בידם תקעו והריעו ותקעו באו ועמדו אצל הממונה על הצלצל אחד מימינו ואחד משמאלו · שהה לנסך הניף הסגן בסודרים הקיש זה בצלצל ותקעו אלו בחצוצרות ונגנו אלו בנבלים וכנורות ודברו הלויים בשיר : הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה :

אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו

מנחת דברים על אלהינו תערב באשי מזבחותינו
תכון תפלתי קטרתנו ונשלמה פרים שפתינו :

פזמון למחבר יצ"ו

יה ישיב שכינתו אל מעונו : מחיקי דוד ברת · על ההרים ארח ·
לא הציץ ממזרח · לבא ננו : יה ישיב נוטרה שמוני ·
שמש שזפתני · מלכי הוציאני · מאפרנו : יה ישיב חולת אהבה
אני · באשישות סמכוני · את דודי הראוני · ואת חננו : יה ישיב מה
תהמי יונתי · הנני בונה ביתי · אז ישיר בן לוי על דוכנו : יה ישיב

ואומר השיר שהיו הלוים אומ' בבית המקדש ככתוב בסדורים ואומר :

רבון כל העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו ולהקטיר לפניך בכל יום קטרת סמים ולהיות כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהיה שיח שפתותינו חשוב ומקובל לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו והקטרנו קטרת הסמים ודברו הלויים בשיר ותרצנו ותמחול לנו את כל חטאתינו ותכפר לנו את כל פשענו ותעצור מגפה מנחלתך · ואל תשים עלינו כל נגע כל מחלה ותשלח רפואה שלימה לחולי עמך ותאמר די לצרותינו

והצילנו מכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא בעולם ותמלא כל משאלותינו לטוב למען שמך : ונאמר ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב : ונאמר זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים :

וכן יאמר תפלה זו במנחה אחר סדר עבודת תמיד של בין הערבי' ותנן בפרק שו הן הנולין אמותיהן של כהנים היו מספיקות מחיה וכסות לרוצח שגלה לעיר מקלט כדי שלא יתפלל על בניהם שימותו ואמרינן בגמרא טעמא דלא מצלו הא מצלו מייתי והכתיב קללת חנם לא תבא אמר להו ההוא סבא מפרקיה דרבא שמיע לי שהיה להם לבקש רחמי' על דורם ולא בקשו · ואיכא דאמרי כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו טעמא דמצלו הא לא מצלו מייתי מאי הוה ליה למעבד הכא אמרי טוביה חטא וזיגוד מנגד התם אמרי שכם נסיב ומבנאי נזיר אמ' להו ההוא סבא מפרקיה דרבא שמיע לי שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו עד כאן · לפיכך ראוי לכל אדם שיוסיף בתפלה זו ויתפלל על אחיו בני ישראל וכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה וכתב רבינו יונה בסוף ספר היראה ז"ל ויתפלל בכל יום כפי נחות לשונו על כל חולי עם הקדש שיתרפאו ועל הבריאי' שלא יחלו ושינצלו מכל נזק ושיציל הקדוש ברוך הוא את עמו מכל נגעים ומרוח רעה ומדקדוקי עניות ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות בעולם ושיתיר כל אסירי עמו ושיתיר כל חבלי היולדות ושישיב ליראתו כל האנוסים בידי גוים ועל חשוכי בנים שיתן להם זרע טוב וכשר ועל אות' שיש להם בנים שיהיו ביראת ה' ועל כלם שישמור הקדוש ברוך הוא את שארית תורתו · ועל עם הקדש שישובו בתשובה שלימה לפניו עד כאן לשונו · וממה שאני מוסיף עוד ובני ישראל עמך יורדי הים באניות פנם והצילם ממים רבים מיד בני נכר הצילם מטיט ואל יטבעו ינצלו משונאים וממעמקי מים אל תשטפם שבלת מים ואל תבלעם מצולה ואל תאטר עליהם באר פיה ובני ישראל ההולכים ביבשה הדריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב והצילם מכף כל אויב ואורב בדרך יהיו שונאיהם כקש לפני רוח ומלאך ה' דוחה תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד ספוך עליהם זעמך וחרון אפך ושונאיהם תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית וכו' · וזה שמתי תפלת סליחת הש"י עונותינו לאחר אמרנו סדר התמיד ולא קודם ככתוב בסדורים יען קרבן התמיד לאחר שהוקרב היה מכפר לא קודם :

בשעת הדחק יכול אדם להתחיל מן וכך היתה עבודת התמיד וכו' עד אשרי העם שככה לו ודיו :

אמר המחבר יודע למעיין כי סדר עבודה של בין הערבים שחברתי בראשונה לדעת הרמב"ם ז"ל סדרתיו שכתב בסוף פרק ו' מהלכות תמידין וכסדר שעושין בכל יום בבקר כך עושין בין הערבים ולכן לא כתבתי ימין ושמאל מהדרך השוא' ולא הטרחתי עצמי לעיין בגמרא או שאר ספרים כי סמכתי על דבריו אלה ולא חשדתיו בשם · אך

עתה ראיתי שאין הדבר כמו שאמר הרב אבל היה הבדל רב בין סדר עבודה של בין הערבים לשל בקר ולכן באתי להעיר המעיין על מה שראוי : ובתחלה אעיר על ב' דברים שנראים טעיות גדולות ואינם טעות כלל · הא' כתוב בטור סי' קל"ג אחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פטום הקטרת אבל לא השיר ולמה אומרים פיטום הקטרת בבקר ובערב והשיר בבקר בלבד לפי שזה מצותו בבקר ובער' וזה לא היתה מצותו אלא בבקר · ומהרי' קארו כתב שם כתוב באורחות חיי' במנחה לא ראיתי מי שאומר השירים והטעם לפי שלא היה מצותן אלא בבקר · ובסי' רל"ז כתב הטור בשם רב עמרם אחר שגומרין תפלת ערבית נוהגין לומר פטום הקטרת שאומרים אותו זכר למקדש וקטרת היה גם בערב אבל השיר שהיו אומרים במקדש אין לומר בערב שלא היו אומרים אותו במקדש בערב עד כאן · ואם כן יש למעיין להקשות איך סדרתי אני השיר בסדר עבודת בין הערבי' · תשובתי לא מביעיא שאין מדברים' בלי קושיא אלא אדרבה אני מקשה על דבריהם קושיא בלי תרוץ שהרי בפר' ביצה דף ה' ובפ' י"ט של ר"הש סבה דף ל' מוכח בהדיא שהיו אומרים השיר גם בין הערבים דתנן פעם אחת איחרו העדים לבא ונתקלקלו הלויים בשיר ואמרינן בגמרא מה קלקלו הכא תרגימו שלא אמרו שירה כלל ר' זירא אמ' שאמרו שיר של חול עם תמיד של בין הערבים ופרש"י שלא אמרו שירה כלל בתמיד של בין הערבים לפי שלא ידעו מה שיר יאמרו וכו' עיין שם ומקרא מלא בדה"י כ"ג ולעמוד בבקר בבקר להודות ולהלל לה' וכן לערב גם בסימן ט' ואלה המשוררים וגו' כי יומם ולילה עליהם במלאכה · ועוד קשיא לי על מ"ש רב עמרם שיש לומ' פטום הקטרת אחר שגומרין תפלת ערבית זכר למקדש דהיכי דמי אי דאמרו פטום הקטרת במנחה א"כ הרי עשו זכר למקדש במה שאמרו פטום הקטורת בשחר ובמנחה ולמה יאמרוהו עוד אחר ערבית וכי ג' פעמים ביום היו מקטירים קטרת ואי דלא אמרו פה במנחה א"כ עד שהוא אומר שנאמ' פה אחר ערבי' זכר למקדש ה"לל שנאמרהו במנחה כי תפלת מנחה היא כנגד תמיד של בין הערבים אבל תפלת הערב אין לה קבע · ועוד איך אמר שנאמר פה אחר ערבית זכר למקדש אדרבה אם באנו לעשו' זכר למקדש צריך להזהר שלא לומר פה אחר ערבי' לפי שבמקדש היו מקטירי' קטרת מבעוד יום לפי שהקטרת פסול אחר הדלקת המנורה כמו שאבאר בסמוך · הב' דגרסי' בפ"ק דיומא דף ט"ו הכי נמי דברישא מדליק נרות והדר מקטי' קטרת של בה"ע וכי תימא הכי נמי והתניא מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד ופרש"י אין לך עבודת יום כשרה אחר הדלקתן דדריש הכי אותו מערב עד בקר לא אחר מערב עד בקר עכ"ל · גם הריטב"א כתב כלומר שהטבת נרות של בין הער' היתה מאוחרת לכל העבודות ודייק לה מדכתיב יערוך אותו מערב כלומ' אותו לבד אתה מטיב מערב באחרית הכל והיינו דקתני בסמוך שאני הכא דכתיב אותו · והכא יקשה למעיין כיון שאין עבודה כשרה אחר הדלקת נרות איך סדרתי אני אחר הדלקתן הקטרת איברי התמיד והמנחה והחבתים והנסכים והיה ראוי שתהיה הדלקה סדורה בסוף כל העבודות · וכבר נתקשיתי בקושיא זו ימים עד שהאיר השי' עיני וראיתי דלאו מלתא היא וביאור זה ברפ' תמיד נשחט איכא ב' בריתות דפליגי אהדדי חדא סברא דפסח קודם לקטר' ונרות וסברא נמי דכי מיעט רחמנא גבי נרות אותו מערב עד בקר ולא אחר כל עבודה מיעט בין עבודה שהיא על מזבח החיצון בין עבודה שהיא בפנים בהיכל · וחדא סברא דקטרת ונרות קודמין לפסח דכי מיעט רחמנא אותו וכו' לא מיעט עבודה הנעשית על מזבח החיצון אלא עבודה שבפנים ומאי ניהו קטרת סד"א הואיל וכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבי' יקטירנה אימא נדליק נרות ברישא והדר נקטיר קטרת מיעט רחמנא אותו · ופרש"י דמסתברא דכי קא ממעיט עבודת פנים דכותה קא ממעיט נרות עבודת פנים וקטרת עבודת פנים עכ"ל · ופסקו רמב"ם וסמ"ג בריש הלכות קרבן פסח דקטרת ונרות קודמין לפסח כבריתא השנית · וכמבינו למדין דלא אמרן אין לך עבודה כשרה אחר הדלקתן אלא עבודה שבפנים אבל עבודה שעל מזבח החיצון לית לן בה הלא תראה דתנן הקטר חלבים ואיברים מצותן עד

שיעלה עמוד השחר וכיון שכן אין כאן קושיא כי כל מה שסדרתי אחר שהדלקה עבודות חוץ הן : אלא שעדין יש פה חקירה א' והיא דנהי דעבודה שעל מזבח החיצון כשרה אחר הדלקה ככתוב מ"מ דילמא עכ"ז מנהגן במקדש היה להדליק בסוף כל העבודות ובאמת כן נראה מהגמרא ומהפוסקי' כמו שנבאר בסמוך · ואף מה שיש להקשות באמת זהו דהיכי קאמר רמב"ם כסדר שעושין בבקר כך עושין בערב והתנן בשלישי מיומא קטרת של שחר היתה קריבה בין דם לאיברים ושל בין הערבים בין איברים לנסכים ואמרי' בגמרא מנא הני מילי דאמר קרא כמנחת הבקר וכנסכו תעשה ולא כאברי הבקר שהיו מאוחרין לקטרת : ובירושלמי נאמר בתמיד בין הערבים ונאמ' בקטרת בין הערבים סמוך לנרות ונאמר בנרות מערב עד בקר יאוחר דבר שנאמר בו בין הערבים סמוך לנרות לדבר שלא נאמ' בו אלא בין הערבים עד כאן · וגם שתי הבריתות שכתבתי לעיל דפליגי אהדדי עד כאן לא פליגי אלא אי פסח קודם לקטרת ונרות אי קטרת ונרות קודמין לפסח אבל דכולי עלמא תמיד קודם לקטר' ונרות · והא תניא התם אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטרת ונרות ופסח וכו': סוף דבר מה שנראה היותו אמת הוא ששני הדינים האלו הלכה הם ובכר הזכירם סמ"ג עשין קנ"א וגם הרמב"ן כתב וז"ל ואחר כך קטרת ונסכים והדלקה בכל שאר הימים שהיא קריבה בין איברים לנסכים עד כאן לשונו · וגם אפשר לומר דאפי' רמב"ם גופיה סבר דהלכה הם שהרי כתב בשני וברביעי מהלכות עבודת יום הכפורים מקריב תמיד של בין הערבים וכו' · ומקטיר קטרת ומטיב הנרות כשאר הימים אלא שיקשה שלא היה לו לומר מה שאמר בסוף פרק ו' מהלכות תמידין · ואיך שיהיה סוגיא דגמרא מוכח שהם הלכה וכן עיקר · ולפי זה סדר עבודה של בין הערבים האמתי כך הוא :

למנחה נוטל ידיו ואומר מראש מקדמי ארץ וכו' עד אשה ריח ניחוח לה' ואומר :

וּבְכֵן וְכַךְ הָיְתָה עֲבוֹדַת תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּבֵירַת אֱלֹהֵינוּ · בִּשְׁמוֹנֶה שָׁעוֹת וּמֶחֱצָה בַּיּוֹם הֵבִיאוּ כֶבֶשׂ תָּמִים בֶּן שְׁנָתוֹ וְהִשְׁקוּהוּ וּבִקְּרוּהוּ וַעֲקָדוּהוּ · שְׁחָטוֹ הַשּׁוֹחֵט בַּצָּפוֹן וְקִבֵּל הַמְקַבֵּל אֶת דָּמוֹ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וּבָא לוֹ לְקֶרֶן מִזְרָחִית צְפוֹנִית וְנוֹתֵן מִזְרָחָה צָפוֹנָה · וְעוֹד בָּא לוֹ לְקֶרֶן מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית וְנוֹתֵן מַעֲרָבָה דָּרוֹמָה · שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי · הִפְשִׁיטוּ הַתָּמִיד וְנִתְּחוּהוּ וְהֶעֱלָה כָּל אֶחָד מַה שֶּׁזָּכָה בּוֹ לַכֶּבֶשׁ וּמְלָחוּם וְיָרְדוּ : עָרְכוּ שְׁנֵי כֹהֲנִים שְׁנֵי גְזִירֵי עֵצִים עַל הָאֵשׁ · הֶעֱלָה מִי שֶׁזָּכָה הָאֵבָרִים מִן הַכֶּבֶשׁ לַמִּזְבֵּחַ · אִם רָצָה כֹהֵן גָּדוֹל לְהַקְטִיר עָלָה בַּכֶּבֶשׁ הוֹשִׁיטוּ לוֹ הָאֵבָרִים וְסָמַךְ עֲלֵיהֶן וּזְרָקָן · וְאִם רָצָה הוּא סוֹמֵךְ וַאֲחֵרִים זוֹרְקִין · בָּאוּ חֲדָשִׁים וְהֵפִיסוּ לַקְּטֹרֶת זָכָה מִי שֶׁזָּכָה וְזָכָה כֹהֵן אַחֵר בַּמַּחְתָּה : מִי שֶׁזָּכָה בַּקְּטוֹרֶת נָטַל בָּזָךְ מָלֵא וְגָדוּשׁ קְטֹרֶת וְאַחַד עָשָׂר סַמִּים הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפּוֹרֶן וְהַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה

ושבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה· קשט שנים
עשר קליפה שלשה קנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין יין
קפריסין סאין תלת וקבין תלתא אם לא מצא יין קפריסין מביא חמר
חיור עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא רבי נתן
הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא· נתנו בתוך הכף ונטלו בידו·
מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח וחתה
מגחלי מערכה שניה ירד ועירן לתוך מחתה של זהב ונטלה בידו
והלכו להם· הגיעו בין האולם ולמזבח נטל אחד את המגרפה וזרקה
בין האולם ולמזבח· שמעו קולה רצו ובאו כהנים להשתחוות ולויים
לדבר בשיר· נכנסו מי שזכה במחתה צבר הגחלים על גבי המזבח
ורדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא· מי שזכה בקטורת נטל הבזך
ונתן הכף לאוהבו אם נתפזר לתוכו אוהבו נותנו לו בחפניו והשתחוה
ויצא· אמר לו הממונה הקטר· הקטיר והשתחוה ויצא· נכנס כהן
גדול השתחוה ויצא· נכנסו אחיו הכהנים השתחוו ויצאו׃ הקטיר
עשרון סולת מנחה בלולה בשמן· והקטיר החבתים· נתנו לו יין לנסך
הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו ושני כהנים עומדים על שלחן
החלבים ושתי חצוצרות בידם תקעו והריעו ותקעו באו ועמדו אצל
הממונה על הצלצל אחד מימינו ואחד משמאלו· שחה לנסך הניף
הסגן בסודרים הקיש זה בצלצל ותקעו אלו בחצוצרות ונגנו אלו
בנבלים ובכנורות ודברו הלויים בשיר· הגיעו לפרק תקעו והשתחוו
העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה· נכנס מדשן
המנורה והעלה נרותיה והשתחוה ויצא׃

אשרי העם שככה לו אשרי העם שה׳ אלהיו׃

בשבת קודם שבע שעות ביום והחזן קודם שיתפלל מוסף יאמר׃

בשש שעות וכך היתה עבודת מוסף שבת בבית אלהינו׃ ובכן
ביום

ביום הביאו שני כבשים בני שנה תמימים השקום ובקרום ועקרום׃
שחטם השוחט בצפון וקבל המקבל את דמם בכלי שרת בצפון ובא
לו לקרן מזרחית צפונית ונותן מזרחה צפונה ועוד בא לו לקרן מערבית
דרומית ונותן מערבה דרומה· שיירי הדם היה שופך על יסוד דרומי·
הפשיטום ונתחום והעלה כל אחד מה שזכה בו לכבש ומלחום וירדו·
נכנס כהן גדול השתחוה ויצא· נכנסו אחיו הכהנים השתחוו ויצאו·
באו ועמדו על מעלות האולם· העלה מי שזכה האברים מן הכבש
למזבח· אם רצה כהן גדול להקטיר עלה בכבש הושיטו לו האברים
וסמך עליהן וזרקן ואם רצה הוא סומך ואחרים זורקין· החלו אלו
שעל מעלות האולם ומברכין ברכת כהנים· הקטיר שני עשרונים
סלת מנחה בלולה בשמן׃

בשבע שעות ביום נותנים לחם פנים לפני יי על שלחן הזהב שבהיכל
ומוציאין את של שבוע שעברה· כיצד נכנסי ארבעה כהנים
שנים בידם שתים מערכות של לחם מצה שש חלות של שני עשרונים
סלת המערכת· ושנים בידם שני בזיכים ובהם שני קומצי לבונה זכה·
וארבעה מקדימין לפניהם שנים ליטול שתים מערכות ושנים ליטול
שני בזיכים· הגיעו לשלחן משכו אלו והניחו אלו וטפחו של זה בתוך
טפחו של זה ויצאו· נתנו הלחם על שלחן הזהב שבאולם· נתנו מלח
על שני בזיכי הלבונה והקטירום· נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על
הקרן והסודרים בידו ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי
חצוצרות בידם תקעו והריעו ותקעו באו ועמדו אצל הממונה על
הצלצל אחד מימינו ואחד משמאלו· שחה לנסך הניף הסגן
בסודרים הקיש זה בצלצל ותקעו אלו בחצוצרות ונגנו אלו בנבלים
ובכנורות ודברו הלויים בשיר· הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם על
כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה׃ חלקו משמרות הכהנים
שבירושלם את הלחם ביניהם׃ נטל כהן גדול מחצית החלות
שנאמר

שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא לו מֵאִשֵּׁי יְיָ חָק עוֹלָם׃ אשרי העם שככה לו וגומר

הפירוש מראש מקדמי ארץ וכו' כטעם מה שחז"ל בשלישי מפרקי ר' אליעזר עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד ויש גורסין קודם שברא הקב"ה עולמו ופירושו תמצא בשני מש' עבודת הקדש המכונה מראות אלהים עש"ה · כל העולמים יכלול עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל וכלל העולם הזה שנברא בה"א והעולם הבא שנברא ביו"ד : התחלת להורות שבראם מאין הגמור והאפס המוחלט· והשלמת שלא סייעו זולתו חס ושלום בבריאה· וטרם עשיתם וכו' פשוט הוא· ומצאתי במדר' כתיבת יד ר' ברכיה אמ' יתיב הוינא על פילי דרומי רבתא וחמינא חד בר נש דהוה אתי כפקכא לגביה אעילנא ליה גבו ביתאי בדיקנא ליה במקרא במשנה בתוספתא ובהגדה· ולא אשכחנא ביה· נזיפנא ביה ולא אתיב לי מידי אפיל גרמיה אחורי דשא ודמך אמינא הוא וכלבא ייכלון כחדא דהכי א"ר נכיומי סבא דגוש חלבא מאי דכתיב והכלבים עזי נפש לא ידעו הבין אלו עמי הארץ שהם עזי פנים ככלב עזי נפש ככלב· מה טעם מפני שלא ידעו הבין דקב"ה לא משרי קדושתיה בגויה ועל דא איכון עזי נפש ובגין כך הוא וכלבא ייכלון כחדא· כד איתער קם וקריב לגבי פתורא מאיך רישיה ולא אמר מידי חמינא ואיסתכלנא בעיינוי דחייכן אמר לי ודאי מאורחוי דמארך איתרחקת דאיהו תקין פתורא עד לא ייתי אדם ועד לא יפקד ליה וידבוק ליה איתוסף למסך בארחא דא לא ותקיימון לך בגין כו' עכ"ל· לעבדך לא נברא אדם אלא לעבוד הש"י· בחרת באברהם שנא' אשר בחרת באברם עקודו זה יצחק· את יעקב אהבת שנאמר ואוהב את יעקב : מתוך בני וכו' שנאמר ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגומ'· לשרתך שנאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי וגומ' לשרתו· ציון וכו' שנאמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו· סמך שכנת על דרך לשכן שמו שם· משמור וכו' כדתנן בריש מסכת מדות בג' מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש והלויים בכ"א מקום וכו'· יום ולילה כן כתב המפרש למסכ' תמיד ואעפ"י שהרמב"ם ז"ל כתב בשמיני מהל' בית הבחירה ושמירה זו מצותה כל הלילה איננו שולל השמירה ביום אלא כלומר שעקר מצות השמירה בלילה כי ביום אין צריך לומ'· ושמא כתב סתם : וכיון שטעם השמירה משום כבוד בעלמא שאינו דומה פלטרין שיש עליו שומרין לשאין לו כמו שכתב שם הרמב"ם באמת מסתברא שגם ביום היו שומרין כי כן פלטרין של מלכים יש שם שומרין לילה ויומם· יעשה לך פי' היה נעשה לך· שתבנה כו' בית המקדש שאינו מקוים איננו מעשה ידי אדם אלא מקדש ה' כוננו ידיו ואומר אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה לא אמרתי שיבנה דמשמע על ידי זולתו וכן נראה לי שראוי להגיה בסדורים· לפני וכו' משנה בפרק קמא דמסכת תמיד מי שרוצה לתרום את המזבח משכים וטובל עד שלא יבא הממונה ומפרש בגמר' כדי להיות מזומן לכשיבא הממונה· ודע דגרסינן בפרקא קמא דיומא ורמינהי מי שזוכה בדישון מזבח הפנימי מי שזוכה במנורה מי שזוכה בקטרת ומשני אמ' רב הונא וכו' ופירש רש"י מי שזוכה כו' שלש משניות הן בסדר התמיד זו אחר זו וכו' אלמא כך סדרן כלומר שבסדר שהם שנויות היה הכהן עובד ולא היה מקדים המאוחר במשנה או הפך ושמור זה היטב· כהני בית אב כשתעיין ברביעי מתעניות ובהרמב"ם בהלכות כלי המקדש יתבאר לך ששמואל הרואה ודוד המלך עליו השלום חלקו הכהנים לכ"ד חלקים יקרא כל חלק משמר ועל כל משמר ראש אחד וכל משמר עובד בבית המקדש שבוע אחד ויוצא ונכנס משמר אחר וכן עד סוף הכ"ד משמרות וחוזרין חלילה וביום השבת מתחלפין וכל משמר נחלק לז' בתי אבות וכל בית אב עובד יום אחד מן השבוע· וכסדר זה נחלקים הלויים· וכן מישראל היו בוררין אנשים כשרי' וחולקין אותם לארבעה ועשרים חלקים יקרא כל חלק מעמד ועל כל מעמד ראש אחד וכל מעמד מתענה ומתפלל בשבתו על כל ישרא' שיקובלו קרבנותיהם· וכשתפנו פירש רש"י וכשתקנו מתעטפים בשונטית

של בגד לשפוג מים שעל בשרם : בגדי כהונה הם ארבעה בגדים של פשתן מכנסים וכתנת ואבנט ומצנפת וכסדר זה לובשין אותם וכהן גדול מוסיף עליהם עוד ארבעה בגדי זהב מעיל ואפוד וחשן וציץ : סמוך לעלות השחר כן כתב הרמב"ם ריש פרק ששי מהלכות תמידין אבל בפרקא קמא דתמיד תנן פעמים שהממונה בא מקריית הגבר או סמוך לו מלפניו או מאחריו· ופירש המפרש קריית הגבר תרנגול בשליש הלילה לאחר חצות או סמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו פעמים קודם פעמים אחר לא היה קבע בדבר אבל באמצע הלילה לא יבא עד כאן לשונו· ומה שפירש גבר תרנגול היינו כרבי שילא ולא כרב דאמר גבר גברא בפרקא קמא דיומא דף כ'· בא מביתו כן כתב המפרש· הממונה פירוש הממונה שעל הפייסות וזה אחד מחמשה עשר ממונים שהיו במקדש כדתנן בחמישי משקלים· ופירוש פייסות גורלות· וכתב הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות בית הבחירה סמוך לעלות השחר יבא הממונה של מקדש וידפוק על הכהנים שבבית המוקד וכו' ובפרק ו' מהלכות תמידין כתב סמוך לעלות השחר יבא הממונה שעל הפייסות ויקיש על העזרה וכו' ונראה לעניות דעתי שזה וזה אחד הוא אך קשיא לי למה שינה וכתב כאן ממונה של מקדש וכאן ממונה על הפייסות וכאן אמ' וידפוק על הכהנים שבבית המוקד וכאן אמר ויקיש על העזרה ויש לומר דהיא גופה אתא לאשמועינן דזה וזה אחד הוא ולהכי שינה ולאשמועינן כמו שהיה דופק על העזרה ועל בית המוקד· ואם תאמר שהם שנים יקשה שלא מצינו שיהא ממונה וידפוק אלא אחד והוא המוזכר בפרקא קמא דתמיד· ודפק עליהם פירש המפרש שהיה דופק בין על שערי הר הבית בין על שער בית המוקד· ולפי מה שתרצתי על רמב"ם אתי שפיר שכתב רמב"ם משכים עם המפרש· והר"ש כתב ודופק בפתח של בית המוקד הפתוח לחול· והראב"ד כתב כתוב בתוספות נראה דשני בית המוקד היו א' בית המוקד הגדול וא' בית המוקד הקטן שהוא בסמיכות בית המוקד הגדול כדמוכח לקמן : אמר להם הממונה לכהנים שטבלו· ופייסו פירוש והפילו גורל וכיצד מפיסין עומדין הכהנים בעגולה והממונה מוציא מפיו מנין מה ונוטל המצנפת מראש א' מהם ואו' להם הצביעו והם מוציאין אצבעותיהם אחת או שתים ומתחיל הממונה מן האיש שהסיר מצנפתו ומונה על אצבעותיהן סביב וחוזר חלילה עד סוף המנין ומי שהמנין כלה בו הוא הזוכה: אך הריטב"א כתב היה שם כהן או זקן שתופס בפיו המנין שירצה והממונה נוטל מצנפת ממי שירצה וממנו פיים מתחיל וזה שנוטל המצנפת לא היה יודע סך המנין ואומר המנין לא היה יודע ממי יטלו המצנפת שא"כ היה מכין במי ישלם המנין והיה יכול להפיס למי שירצה אלא ודאי כדאמרן וכן פי' בתו' עכ"ל· וכתב הרמב"ם ברביעי מהלכות תמידין שהמצנפת שהיה נוטל היה מחזירה עד כאן· פירוש מיד דאם לא כן מאי למימרא· אבל התוספות כתבו ביומא דף עשרים וחמשה תימה כיון דבעינן פיים בקדש אמאי לא היו מפיסין בעזרה עצמה דקדיש טפי ואומ' רבינו תם כיון דנוטל מצנפת אחד מהם נמצא היה לעמוד בלא מצנפת בעזרה ע"כ משמע דסביר' ליה שלא היה מחזירה עד לאחר הפיים· וד' פייסות היו מפיסין בכל יום וזהו הפיים הראשון· ודעת הרמב"ם בששי מהלכות תמידין שגם פיים ראשון מפיסין בלשכת הגזית אבל המפרש כתב שפיים ראשון היה בבית המוקד בחניו הבנוי בקדש וכן נראה מן המשנה עיין שם· גם הרא"ש כתב זה הפיים היה בבית המוקד שעדיין לא נפתח שער העזרה· תורם את המזבח פירש רש"י בפרקא קמא דיומא דף כ' הדשן שהוא חותה מן הדשן במחתה פעם אחת בין רב למעט ובלבד שלא יפחות ממלא קומץ ונותנו במזרחו של כבש ונבלע במקומו שנאמר והרים את הדשן וגו' ושמו אצל המזבח והיא היתה תחלת עבודת שחרית בהסכמה עד כאן לשונו· והכי איתא בירושלמי סוף פרקא קמא דיומא אמר רבי יוחנן תרומת הדשן תחלת עבודה של מחר היא ובבבלי כמו ריש פר' שני דיומא· קרא הכרוז והוא גביני כרוז ופירש רש"י גביני שמכריז וגם הוא אחד מהחמשה עשר ממונין וכשמגיע עת הקרבן היה מכריז ואומר כן· ובפרק ג' דתמיד תנן מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז ובפרקא קמא דיומא אמר רבי יוחנן מירושלם ליריחו עשר פרסי והיינו שלשים מיל· לדוכן הוא המקום שעומדין עליו בשעת משוררין ופירש הערוך לשון ישמעאל שם האיצטבא דוכן· כתב הרמב"ם בשני מהלכות

תמידין וזה לשונו אימתי תורמין הדשן בכל יום משיעלה עמוד השחר עד כאן לשונו · וקשיא לי דהא כן אמאי אמרי' בברכות דהקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא יח והלא הקורא שמע משעל' עמוד השחר יצא ואף כי עתה עם אנשי משמר שלפי זה כמנהג שהיו קורים אחר שעלה עמוד השחר הרבה כי בין תרומת הדשן לקריאתם היו עושין עבודות אחרות רבות כמו שתראה במקומו דוק ותשכח: ובפק דיומא דף כ' נראה שקודם עלות השחר היו תורמין דתנן בכל יום תורמין המזבח בקריאת הגבר או סמוך לו בין לפניו בין לאחריו וכו' עיין שם בגמרא ובפירוש רש"י : ובריש פרק שני דיומא קרי לה עבודת לילה: וראוי שתדע כי כל מזבח האמור כאן סתם הוא מזבח החיצון שנקרא מזבח העולה והוא הנקרא מזבח אבנים · ודע שיש תרומת הדשן והוצאת הדשן תרומ' הדשן הוא מה שחותה במחתה האיש שזכה בפיים מן הגחלים המאוכלות הפנימיות ושמו אצל המזבח · והוצאת הדשן הוא מה שגורף כל כהן שירצה בפסכתר מן האפר שעל התפוח ומוציאו חוץ מחומת העיר · ודעת הרמב"ם ז"ל בשמ' מהלכות תמידין שגם לתרומת הדשן צריך שילבש הכהן בגדים פחותים ממה שלובש בשאר העבודות ודבריו תמוהים מאד ואין נראה כן לא מן הפסוק בפרשת צו ולא מן הגמרא בשני מיומא דף כ"ג ע"ש ובפרש"י · ומה שנראה היותו אמת שלא היה לובש הכהן בגדים פחותים אלא להוצאת הדשן וכן דעת רש"י וכן כתב הרמב"ן בפי' בפרשת צו וכן הרלב"ג : וזה לשון הריטב"א ובחידושי הרב החסיד ז"ל דכיון דמכשר להוצאה בבעלי' בעלי מומין אין להצריך בה בגדי קדש שאי אפשר שלא תהא הוצאת הדשן גרועה מהרמה ומ"ש לקמן כמחלוקת בהוצאה כך מחלוקת בהרמה איכו אלא לענין הכשר בעלי מומין כדפרש"י דאילו לענין בגדים הרמה בבגדי קדש כדכתיב בהדיא והוצאה בבגדי חול וה"ק קרא וכו': עוד כתב ילבש לרבות את השחקים ים לרבות שלא יעשה הרמה אלא בשחקים משום בגדים שמזג בהן וכו' ורש"י דחה פירוש זה שלא אמרו כן אלא בהוצאה שהבגדים מתאפרין ומתלכלכין דאילו בהרמ' שאינו אלא הרמת מחתה א' לבד ליכא למימר הכי ופי' שהוא לרבות השחקים שכשרים להרמה עכ"ל ריטב"א ובבמדבר רבה דף קמ"ד בשעה שכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים שנאמר ולבש הכהן מדו בד וגו' בשביל והרים את הדשן וכו' ע"ש · וכן אחז"ל במדרש אגור בענין שבח הענוה וז"ל בנוהג שבעולם אדם מכבד את ביתו בבגדים בלות שמא מתעטף הוא בכל כליו ומכבד את הבית אבל אהרן לובש שמנה בגדים ודומה כחתן בחופתו והרים את הדשן · שוב מצאתי שכתב בעל החינוך ז"ל ואף על פי שפסוק זה נאמר בהוצאת הדשן מכל מקום גם בתרומת הדשן יש לנו ללמוד שצריכה בגדים פחותים עכ"ל · ואני אומר ואיך יש לנו ללמוד והפ' אמר ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד והרים ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא · ואין לנו ללמוד מה שלא למדוהו רז"ל בתורת כהנים · עוד כתב שם הרמב"ם מי שזוכה לתרום טובל ולובש בגדי הרמה ומקדש וכו' וגם דברים אלו מגומגמים ולשון המשנה בפרקא קמא דתמיד אמר להן מי שטבל יבא ויפיס הפיסו זכה מי שזכה עכ"ל אלמא שקודם שיזכה טבל · ונראה לי שמה שאמר פה רמב"ם טובל טבילה שנית היא ולטעמיה אזיל שאמר שלובשים בגדים פחותים לתרומת הדשן הילכך כיון שטעון פשיטה ולבישה טעון טבילה כדכתי' ואף על פי שלא הזכירו במסכת תמיד טבילה שנית לתורם המזבח : ומכל מקום אנו לא נודה בזה כי כבר נתבאר ביטולו: עוד משמע מדברי הרמב"ם שם שבכל יום עושין הוצאת הדשן · ואין נראה כן מן המשנה ואין כן דעת המפרש עיין שם בשני מתמיד · ואחר שכתבתי זה מצאתי שכתב רש"י בפרשת צו וזה לשונו ואין ההוצאה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום עד כאן · וכ"כ רד"ק בשרש רום וז"ל אבל הוצאת הדשן שאמר והוציא את הדשן לא היה בכל יום אלא כשהיה דשן הרבה על המזבח עכ"ל: קדש ידיו ורגליו מן הכיור שהיה בין האולם ולמזבח ומפרש בזבחים כיצד מקדש מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ושופך מים ומקדש ולע"ד שלא נקרא קדוש ידים על שם מעשה שפיכת המים כדרך מי שנוטל ידיו שאין ידיו טהורות ע"י שפיכת המים רק נקרא כן על שם המים עצמם שנקראו מים קדושים כמו שאמר ולקח הכהן מים קדושים ומתרגמינן מי כיור ·

וחתה מלשון היחתה איש אש בחיקו · המאוכלו' הפנימיו' הגחלים שבלה האש שנתאכלו היטב והן קרובין להיות דשן: ודע שמדשן האברים שאכל האש הוא תורם ולא דשן עצים כן פרש"י בפרשת צו ומנוחה כתב · לרצפה פרש"י לסוף הכבש : הפך פניו לצפון כנגד המזבח כ"כ הרא"ש : הכבש בשין ימני ועניינו סולם אבל איננו מעלות מעלות איסקלונים בלעז אלא חלק ומשופע כן כתב רש"י בפסוק ולא תעלה במעלות · צבר לשון קבוץ וכנוס כלומר שהיה מניחן מקובצים ולא מפוזרים · אחיו הכהנים · רצו מלפניו עניין מרוצה : המגרפות והצנורות תרגום ויעש ומזלגותיו ומגרופיתיה וצנוריתיה והיו מוטלין המגרפות לגרוף האפר והצנורות להפך באברים · הפדרים החלבים תרגום פדר תרבא : שנתאכלו כשרפו · סוככין פי' מסלקין ונ"ל שהנון תמורת למד כמו נשכה שפי' לשכה : וכן כתב הרא"ש נון ולמד מתחלפין אלא פשטתם כמו אן נשכה כמו לשכה וחברו כמ' מקומות המסכך את הטיט לצדדין וכו' עכ"ל: ותנן במתניתין אם אין הצדדים מחזיקין סודרין אותן בסובב על הכבש · התפוח פרש"י ביומא גל של אפר וכן פי' המפרש וכ"כ רמב"ם בשני מהלכות תמידין · והראב"ד ז"ל כתב שם וז"ל טבלא מרובעת היתה שם גבוהה אמה והיא כ"ב על כ"ב והיא נקראת תפוח וכו' ע"ש ותפוח היה באמצע המזבח : גזירין פי' בקעיות של עצים שאחר שהסירו האפר ונתנוהו לתפוח והיה מקום המערכה פנוי היו לוקחים עצים הטובים ובדוקים ממום דאמ' כל עץ שנמצא בו תולעת פסול לגבי המזבח : המערכה העצים הסדורים זה על זה וזה אצל זה נקרא מערכה ושלש מערכות היו שם בכל יום א' מערכה גדולה שעליה מקריבין ומקטירים הקרבנות והמנחות ב' מערכה שניה של קטרת ג' של קיום האש : מי שתרם וכו' כדתנן ריש פרק שני דיומא מי שזוכה בתרומת הדשן יזכה בסדור מערכה ובשני גזירי עצים · וכתב הריטב"א והוא זוכה בו לערב ואומר לכהן שבימינו זכה עמי לערב בגזיר השני למאי דקי"ל שאין חוזרי' ומפיסין לערב עכ"ל: ופרש"י שני גזירי עצים שני בקעיות עצים ארוכים במדת רוחב המערכה ונותן אותם ממעל לעצי המערכה עד כאן · וסדור שני גזירי עצים עבודה היא כדמוכח פ"ב דיומא · ואני תמיה על הרמב"ם ז"ל שכתב ברביעי מהלכו' תמידין שמי שזוכה בתרומת הדשן הוא מכניס מחתה מלא' אש ממזבח החיצון למזבח הזהב להקטיר עליה קטרת עכ"ל · וכשתעיין בשני מיומא דף כ"ה יתבאר לך ביטול זה כי הכנסת המחתה שהיא להיכל הוא מחלוקת תנא קמא ורבי יהוד' תנא קמא אמר שהיו מפיסין להפיים בפני עצמו וזוכה מי שזוכה ורבי יהודה אמר מי שזוכה בקטרת אומר לזה שעל ימינו זכה עמי במחתה ואף על גב שיש בתוספות פי' אחר מכל מקום הא ודאי ליכא למאן דאמר שהתורם הוא המכניס · והרא"ש כתב מי שזוכה במחתה לא היה בה פיים אלא הזוכה בקטרת אומר לזה שעמו זכה במחתה : ומחזירים וכו' אלו הן האברים שאמרנו לעיל שסלקום ממקום המערכה לצדדי המזבח · שתי מערכות הן ראשונה ושניה כי השלישית לעולם דולקת : ובאו ללשכת הגזית להטיל פייסות ולשכה זו חציה קדש וחציה חול ומפיסין במקום הקדש שבה · מי שוחט התמיד וכתב הרא"ש ולענ"ד דשחיטה כשרה בזר זו חשובה שהיא תחלת עשיית התמיד ומפיסין עליה עכ"ל · מי זורק הדם · מי מדשן מסיר הדשן · מזבח הפנימי נקרא כן לפי שהוא בהיכל וזהו הנק' מזבח הזהב וזהו הנק' מזבח הקטרת : מדשן המנורה מסיר הפתילו' והשמן שנשרפו ומנקהן ונותן בהן פתילות אחרות ושמן אחר במדה והוא חצי לוג לכל נר · אברים לכבש אברי התמיד מבית המטבחים · זכו מי שזכו צריך שתדע שלא היו מפיסין מי שוחט וחוזרין ומפיסין מי זורק וכן כולם אבל היו מפיסין מי שוחט בלבד והזוכה לשחוט השני שעומד לימינו זוכה לקבל הדם ולזורקו והשלישי הסמוך לשני זוכה בדשון מזבח הפנימי והד' בדשון המנור' והה' מעלה ראש התמיד ורגלו הימני לכבש והששי מעלה שתי הידים והז' מעלה העוקץ שהוא האליה והרגל השמאלי והח' מעלה החזה והגרה פרש"י ביומא והגרה הוא הקנה שמחובר הקנה והכבד והלב ע"כ · והערוך פי' ממקום שחותך הראש עד הצלעות נק' גרה והט' מעלה שתי הדפנות והי' מעלה הקרביים והי"א מעלה סלת הנסכי' והי"ב מעלה החביתי' והי"ג מעלה יין הנסכים וזהו ששנינו ביומ' דף כ"ו י"ג כהנים זכו בפיים השני · ומן השחיטה מאיר פני כל מזרח קוד' שתעל' החמה · לשכת הטלאי' לשכה היתה במקדש ובה לעול' ו' טלאי' או יותר

מבוקרין ממום ופירוש לשכה חדר · נ״ב כלים הן כלי שרת שצריכין לשם כל שיום · והשקו וכו׳ כדי שיהיה עורו נפשט יפה ובכוס של זהב היו משקין אותו שאין עניות במקום עשירו׳ · ובקרוהו בדקוהו שלא יהא מום בו ואף על פי שהוא מבוקר לא היו שוחטין אותו׳ עד שמבקרי׳ אותו שנית סמוך לשחיט׳ · שזכה בתמיד בשחיטתו · שזכו באברין להעלותן לכבש · מקדימין קודם שישחוט · הטני לשון ושמא בטבא דומה לסל ופיו רחב מחזיק קביים וחצי : וסכו קיתון בלשון ערבי קורין אלכוז ושכיסם כלי קדש של זהב · ושני מפתחות של פשפש הצפוני · ופשפש אחר היה לצד דרום ולא נכנס בו אדם מעולם ועליו נאמר השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה׳ אלהי ישראל בא בו והיה סגור · וצריך אני להודיעך כי פשפש האמור בפרקא קמא דתמיד ובפ״ו דשקלים פירושו שער קטן בתוך שער גדול בעין קנת שערי הכרו׳ שלנו · אבל פשפשין האמורין כאן ובזבחים דף נ״ה הם פתחים קטנים קבועים בכותל · וכן כתב שם רש״י ז״ל ובאותן שני כתלים היו שני פתחים קטנים עד כאן · והוא מוכרח שם מדקא מקשה מתיבי כל השערים שהיו שם גובהן כ׳ אמה פי׳ ואיך אמרת שהפשפשין גבוהין ח׳ ע״כ ואי פשפשין שער קטן בתוך שער גדול מאי קא מקשה והיכי משכחת לה שיהיו כל השערים גבוהים כ׳ לא פחות ולא יותר והפשפש גם כן · וגם פה הוא מוכרח מדתנן ומהלך להיכל עד שמגיע לשער הגדול וכו׳ · וכן כתב רבינו עובדיא ברביעי ממדות וזה לשונו ושני פשפשין שני פתחים קטנים אחד מימין שער הגדול של היכל ואחד משמאלו רחוקים קצת מן השער עד כאן · אך הראב״ד כתב שגם פשפש דפ״ק דתמיד לא היה בתוך שער גדול אלא מצד השער הגדול של בית המוקד הפתוח לעזרה היה עומד אותו הפשפש ומתוך הפשפש היו נכנסין לעזרה ונועלין שער הגדול במנעול כמו שהיו עושין לשער ההיכל · תא לשכה פתוחה להיכל השער הגדול הוא שער ההיכל · ותנן ברביעי ממדות פתחו של היכל גבוה כ׳ אמה ורחבו עשר אמות וארבעה דלתות היו לו שתים בפנים ושתים בחוץ החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהוא שש אמות והפנימיות נפתחות לתוך ההיכל לכסות אחר הדלתות שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות וכו׳ פירוש ארבעה חצאי דלתות היו לו שתים בשפת עובי הכותל החיצונה ושתים בשפתו הפנימית אחת לימין ואחת לשמאלו וכל אחת רחבה חמש אמות וכשהיו נעולות היו נוגעות זו בזו וסותמות רוחב כל הפתח · וסותמו מבפנים ותנן בשלישי מתמיד לא היה השומע שומע עד ששומע קול שער הגדול שנפתח ומיריחו היו שומעין קולו · וכתב הר״א״ש ז״ל וקשה דבפ׳ טרף בקלפי משמע דצירים של שער הגדול נשמעת עד ח׳ תחומי שבת ולא יותר וכ״ל דהתם מיירי בשערי ניקנור ושמעתי דמערת צדקיהו היתה מהלכת מירושל׳ ליריחו ודרך המערה היה הקול מגיע עד יריחו ובשאר הרוחות ח׳ תחומי שבת עכ״ל · נכנס להיכל · הניחו לטני · חופן נוטל בחפניו · ובאחרונה פירוש שלא היה רק מעט דשן ולא היה יכול ליקח בחפניו · כיבד מלשון מכבדין את הבית בא״ר״י״ר בלעז · אם מצא שתי נרות וכו׳ משנה סוף פרק ג׳ דתמיד וכתב שם רבינו עובדיא וזה לשונו דברי רמ״בם במשנה זו תמוהים מאד וגם מה שסובר שהטבת הנרות היא הדלקתן ושהיו מדליקין כל נרות המנורה בבקר כדרך שמדליקין בערב פליאה נשגבה בעיני ולא שמעתי ולא ראיתי לאחד מרבותי שסובר כן עכ״ל · ואני אומר עוד כי כשתעיין בפירו׳ רש״י והראב״ע והרמב״ן ור״א מזרחי ז״ל בראש פרשת תצוה ובסופה ובפרשת אמור יתבאר לך שכלם סוברים שהטבת הנרות איננו רק נקוי נרות המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה ולתת בהן פתילות חדשות ושמן אחר · ואין מטיבין נרות אלא בבקר ואין מדליקין אותן אלא בערב זולתי נר מערבי שמדליקין אותו גם בבקר · וגם הר״אבד ז״ל כתב בשני מהלכות עבודת יום הכפורים וזה לשונו לא היה בין הערבים הטבה אלא לנר מערבי בלבד שהיה דולק מערב לערב עכ״ל · ודבר פשוט הוא שהשגה זו לא שמוה המדפיסים במקומה והיא שייכא למעלה בומטיב את הנרות של בין הערבים · ואומר אני שאין כאן השגה על ר״מבם שמה שאמר ומטיב רוצה לומר ומדליק כי הוא קורא להדלקה הטבה כמו שכתב בהדיא בשלישי מהלכות תמידין · ואם כן התאמר לו לא היתה הדלקת נרות בין הערבים · וגם שמ״ג הסכים לדעת

רש״י ולכן אני המחבר דרכתי פה בדרך רבינו עובדיא שכתב שמצא פירוש משנה זו בפירושי רבי׳ ברוך ברבי יצחק והוא המחוור שבכל הפי׳ · ועוד כי זה מוכרח מדאמ׳ בהנשרפין דהמטיב את הנרות פטור אפי׳ זר לפי שאינה עבוד׳ תמה ופרש״י המטיב את הנרות המדשנם שחרית יש אחריה הדלקת ערבית : וכתב הרמב״ן ז״ל בפרשת תצוה שסתם משנה זו שנויה כדברי רבי שאמ׳ בנרות מזרח ומערב היו מונחין ולדעתו נר מערבי הוא השני ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון · ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה׳ תמיד צריך להדלי׳ המזרחי שאין השני נקר׳ מערבי עד שיהא זה מזרחי אבל אבל לדברי האומר צפון ודרום נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו מדליק בבקר עכ״ל : מניחן ודוקא זו הוא שמניחן דולקות אבל החמש נרות אף אלו דולקות מכבן ומדשנן וכן כת׳ הר״אש : ומדשן את השאר חמש נרות שלכל מערב מסיר השמן הישן והפתילות הישנות והדשן ונותן הכל בכוז ומקנחן בספוג ונותן שמן חדש ופתילות חדשות ואינו מדליקן עד הערב · מכאן שכבו ב׳ המזרחיות · מדשן ומדליקן כאן במזרחיות איני רוצה לומר שיתן פתילות חדשות ושמן חדש שהרי לעולם אין מטיבין ב׳ נרות המזרחיות אלא לאחר זריקת דם התמיד כדי להפסיק בין הטבת חמש להטבת שתים אלא מדשן להכא הייני שמסיר הדשן שבראש הפתילה הישנה ומגביהה ומדליק׳ כדי להיות נר יפה הפסק שבין הטבת ה׳ נרות לשתים · וכן דעת הר״אש · ומדליקן מן הדולקין ואם אין בנרות דולקין מדליקן ממזבח העולה · מדשן את השאר כמו פירשתיו · עקדו הטלה היד עם הרגל כעקידת יצחק · שחטו כו׳ דתנן העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון וכו׳ והתמיד עולה הוא : פירוש בצפון המזבח על קרן צפונית מערבית · ושל בין הערבים היה נשחט על קרן מזרחית צפוני׳ · ונותן מזרחה צפונה עומד למטה וזורק מן הדם זריקה אחת כמין גמא על קרן מזרחית צפוני׳ של מזבח ונמצא הדם נוגע פאת מזרח ופאת צפון בזריקה א׳ ופאת מערב ופאת דרום בזריקה אחת והיינו דתנן שדם העולה טעון שתי מתנות שהן ארבע כזה 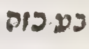 ודע שבאמצע כתלי המזבח סביב היה חוט של סיקרא פירוש צבע אדום ולמטה מן החוט היו זורקין הדם · שירי הדם מה שנשאר מן הדם במזרק · על יסוד דרומי באותה אמה שהיסוד אוכל בדרום כי יסוד המזבח לא היה מקיף מארבע רוחותיו רק היה מסוך כנגד כל רוח צפון ומערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד וקרן מערבית דרומית היו ב׳ נקבים כמין ב׳ חוטמין דקין שהדמין הנתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן ומתערבין באמת המים ויוצאין לנחל קדרון · ופרש״י בפרשת תצוה יסוד המזבח כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ ע״כ · והעלה וכו׳ כמו שכתב׳ לעיל · לכבש נותנין אותן מחצי כבש ולמטה במערבו ושל מוספין במזרחו · ומלחום לאברים ולמנחות אבל לא היין · ברכה אחת מברכות ק״ש אהבת עולם ולאחר שזורח החמה מברכין יוצר אור כי סדר ברכות איננו מעכב · עבודה וברכת כהנים רצה ושים שלום עם הפסוקים של ברכת כהנים קריאה בלבד בלי נשיאות כפים וברכות זו לא היו מברכין אותן עתה אלא כדי שיקובל התמיד ברצון אך לא היו נפטרין בכך מתפלת י״ח · ותנן במתניתין ובשבת מוסיפין שיאמר משמר היוצא למשמר הנכנס מי ששכן שמו בבית הזה ישכן ביניכם אהבה ואחוה שלום וריעות · חדשים לקטורת כהנים שלא הקטירו קטורת מימיהם כי מי שהקטיר פעם אחת לא היו מניחין אותו שיקטיר פעם אחרת לפי שהמקטיר היה מתעשר שנאמר ישימו קטורה באפך וכתיב בתריה ברך ה׳ חילו והיו רוצים שיגיע ברכה לכל אחד · וזכה כהן אחר לת״ק כדאית ליה ולר׳ יהודה כדאית ליה ולעיל פי׳ · במחתה להוליכה · ובטל הטני שאמרנו לעיל והניחו עתה היה מוציאו : ודע כי הטבת שתי נרות המזרחיות פליגי בה רבנן ואבא שאול לרבנן מקטיר הקטרת ואחר מטיבן ולאבא שאול מטיבן ואחר מקטיר וסתם מתניתין דיומא כרבנן וסתם מתניתי׳ דתמיד כאבא שאול ובפ״ג דיומא אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא ואליבא דאבא שאול ופרש״י ביומא משמיה דגמר׳ דבר מקובל מכל בני הישיבה שקבלו מרבותיהם עכ״ל והרמב״ם פסק כרבנן ומ״מג הביא המחלוקת ולא פסק הלכה · ואני המחבר

כתבתי כאן כאבא שאול כי כן פסק המפרש בשליטי מתמיד וכן פסק רבינו עובדיה שם והכי עדיף כיון דהכי כתראי כיכהו וסתמי דתמיד ואכיי כאבא שאול : בזך תרגום כף בזיכא ׳ וגדוש פי׳ תוספת שעולה למעלה מן המדה כמו גדיש ׳ בתוך הכף כדי שלא יתפזר בהולכתו והכף גדול מן הבזך ובכף גדול לחוד לא סגי דכבוד הוא כלפי מעלה לערות מכף גדוש על הגחלים בשעת ההקטרה ׳ ומחתה וכו׳ כתב הרמב״ם ומכה הגחלים אילך ואילך וכוטל מן הגחלים שכתאכלו וכו׳ וכתב שם הראב״ד אין זה כנוסחא המדוייקת לענין קטרת עכ״ל ׳ וכן כתב רבינו עובדיה דהכא גחלים גסות ובוערות היה חותה ׳ וכן כתב רבינו תם בזבחים דף פ״ל וכן כתב הר״אש דאגב משכה דתרומת הדשן כתנוה ג״כ פה ׳ וכ״ל דגר׳ ופכה הגחלים אילך ואילך וחתה לפי שהגחלים העליונות הן ככבוות ואיכן ראויות מעבר׳ אל עבר כתחתונות אבל לא גרסי׳ מן המאוכלו הפנימיו׳ כי זה הוגה אגב משכה דתרומת הדשן ׳ ועירן וכו׳ היה מערה הגחלים ממחתת הכסף בת ארבע קבין למחתה של זהב בת ג׳ קבין וכן הוא דרך כבוד להכנס להיכל במחתה של זהב ומלאה אבל לא היה חותה בשל זהב כי התורה חסה על ממונן של ישראל ׳ והלכו זה בקטרת וזה במחתה הלכו דרך ההיכל : המגרפה כלי גדול שהיו זורקין אותו כדי להשמיע קול והקול היוצא ממנו משמש ג׳ דברים כהן השומע קולה אם לא היה בעזרה יודע שאחיו הכהנים נכנסים להשתחוות והוא רץ ובא וכן לוי השומע קולה יודע שאחיו הלויים נכנסי׳ לדבר בשיר והוא רץ ובא וראש המעמד היה מעמיד הטמאי׳ בשער המזרח ואמרו במשנה אין אדם שומע קול חבירו בירושלים מקול המגרפה ומיריחו היו שומעין קולה ׳ להשתחוות ולויים לדבר בשיר פירוש הם מזמנים עתה את עצמם כדי להשתחוות אחר ההקטרה ולדבר בשיר בשעת הנסוך : נכנסו ב׳ הכהנים עם הקטרת ועם המחתה נכנסו לקדש אצל מזבח הקטרת ׳ תרגום מרקען ופישטן תרגום וירקעו וירדדו ׳ ויצא והמחת׳ בידו ׳ נתפזר וכו׳ אם נתפזר מן הקטר׳ שבבזך לתוך הכף אוהבו נותנו למקטיר ׳ ויצא והכף בידו ׳ אמ״לו וכו׳ דתנן לא היה המקטי׳ מקטיר עד שהממונ׳ או׳ לו הקטר ואם היה כ״ג אומ׳ לו אישי כ״ג הקטר וכשהממונ׳ או׳ הקטר מיד פורשין העם מבין האולם ולמזבח שנ׳ וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש ואו׳ למקטי׳ זהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה ׳ וכת׳ הרא״ש לפי שלא הקטיר מימיו היו צריכים ללמדו׳ הקטיר מתחיל ומשליך הקטר׳ על האש בנחת כמי שמרקד סלת עד שתתרדה על כל האש ׳ ויצא והבזך בידו ׳ אך הרא״ש כתב נותנו לאוהבו שיספוך אותו לתוך חפניו כי דרך כבוד הוא ליתן מתוך חפניו על האש ולא מתוך הבזך וגם מה שנתפזר ממנו לתוך הכף נותן לתוך חפניו ואין לו׳ מדהזכיר חפניו על המתפזר מכלל שהשאר לא היה בחפניו דא״כ דאם המתפו׳ לבד היה בחפניו איך ישא הבזך עכ״ל ׳ ולא נהירא לי דא״כ כמנא הבזך והכף ביד א׳ והיכי תנן הבזך ביד א׳ והכף ביד א׳ ועו׳ אמאי היה נוטל הבזך מתוך הכף יתנהו לאוהבו כמו שהוא בתוך הכף אטו אוהבו איכו יודע להוציאו ׳ ותו מאי ונותנו ונותנם מ״ל כי איך יהיה הכף בידו והוא ממלא חפניו ׳ ותו כיון שכל הקטורת בחפניו למה נושא הבזך אלא ודאי מן הבזך היה מערה על האש ׳ ומה שהקשה איך ישא הבזך לאו מלתא היא כי המפוזר מעט וישאנו בידו א׳ והבזך בידו א׳ ׳ ומלא בחפניו לאו דוק׳ בב׳ ידיו א״כ המתפזר בב׳ ידיו והבזך עליהם: נכנסו כ״ג דתנן בזמן שכ״ג נכנ׳ להשתחוו׳ ג׳ אוחזין בו א׳ בימינו וא׳ בשמאלו וא׳ באבני׳ טובו׳ שבאפוד וכו׳ ואע״ג דהכא משמע קצת שלא היה זה בכל יום מ״מ מדתנן לעיל נטל המגרפ׳ וזרק השומע קולה יודע שאחיו נכנסים וכו׳ משמע ודאי שהיו משתחוו׳ בכל יום בשע׳ הקרבן ׳ באו כל הכהנים מעלות האולם י״ב מעלו׳ היו לו׳ ותנן עמדו הראשוני׳ לדרו׳ אחיהם הכהני׳ וביד הראשוני׳ ה׳ כלי׳ הטני ביד א׳ והכוז ביד א׳ והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף ובכווז ביד אחד פירוש וביד הראשונים הם ה׳ כהנים שהשתחוו קודם כהן גדול ושאר הכהנים ׳ והרא״ש פירש הראשונים מדשני׳ מזבח ומנורה לדרום הג׳ המקטיר והזוכה במחתה ומקבל הכף לפי שצפון חשוב לקדשי קדשים היו מקטירין לצפון עכ״ל ׳ אך הראב״ד כתב דהנהו שכבר עשו עבודתם קרי ראשונים בעל הטנא והכוז והמחתה והבזך והכף ׳ להקטיר פירוש את האברים והמנחות על האש ׳ וזרקן לאש של מערכה גדולה ׳ וכתב הרא״ש וסמך

עליהן

עליהן וזורקן מפ׳ במנחות דהך סמיכה לאו סמיכה גמורה היא דאין סמיכה בנבור אלא ב׳ סמיכות ועוד דאין סמיכה בשחוטין ואין סמיכה זו אלא להראות שעבודת כ״ג חשובה לכך סומך על האברים וזורקן על המערכה עכ״ל ׳ והראב״ד כתב וסמך וכו׳ נשען על הסגן ועל המושיט וזורק האברים ׳ ואין נ״ל כי לשון וסמך עליהם על האברי׳ משמע ׳ ברכת כהנים ולא היו עונין אמן בין כל פסו׳ ופ׳ אלא בסוף הג׳ פסו׳ דתנן וברכו את העם ברב׳ א׳ ככתבו ביוד ה״א ו׳או ש״א ׳ אין מגביה וכו׳ שהשם כתוב בנין ׳ עשרון סלת הייכו מנחת נסכים שנאמר ועשירית האפה סלת למנחה וכו׳ ׳ וכיצד היתה נעשית נותן שמן בכלי ונותן עליו הסלת ונותן על הסלת שמן אחר ובולל הסלת בו ואח״כ נותנה בכלי שרת ויוצק לתוכה שמן והשמן בין הכל רביעית ההין דהייכו ג׳ לוגין וכל המנחה נשרפת : החביתים פרש״י ביומא דף כ״ה חצי עשרונו של כ״ג שקרב עם התמידין בכל יום שנאמר מחצית בבקר ומחצית בערב וסמיך ליה על מחבת בשמן תעשה לכך קרוי חביתין עכ״ל ׳ וכיצד עשיית חביתי כ״ג מביא עשרון סלת וג׳ לוגין שמן ומחלק הסלת לחצי ובוללה בשמן ומולשה ברותחין ולש מכל חצי עשרון ו׳ חלות ואופ׳ אותן מעט ואח״כ קולה אותן במחב׳ ומקריב ו׳ חלו׳ עם חצי קומץ לבונה בבקר ו׳ עם חצי קומץ לבונ׳ בערב כליל לאשים ׳ יין לנסך רביעי׳ ההין ׳ וכתב הרמב״ם בב׳ מהל׳ מעשה הקרבנות ויוצק על היסוד וכתב שם הראב״ד זה שבוש שלא היה יוצק על היסוד אלא בספל של יין שהיה בקרן מערבי׳ דרומי׳ עכ״ל וכ״כ רש״י ז״ל בפר׳ [illegible] ז״ל ונסך לספלים כדתנן במ׳ סוכה ב׳ ספלי׳ של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין ונותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך הנקב ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין עכ״ל ופי׳ שיתין חפירות עמוקות תחת הקרקע כדאיתא בסוכה דף כ״ג בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטף עלמא וכו׳ ׳ הסגן הוא משנה לכ״ג ׳ על הקרן קרן מערבית דרומי של מזבח אצל הכ״ג שבא לנסך שם ׳ והסודרים הם דגלים: שלחן החלבים שלחן של שיש שהיה במערבו של כבש שעליו נותנין האברים ׳ הנבל פי׳ ב׳ נבלים נחשת ומכין זה על זה וקורין אותם צימבלי ועו׳ קורין פלוסטרי כ״כ הערוך והיה אדם א׳ ממונה להכות בו וקול גדול היה לו ומיריחו שומעים אותו ׳ שסה מלשון ויסח אדם ׳ הניף וכו׳ כדי שידעו הלויי׳ שהמנסך מתחיל לנסך ויכנכו ויסודרו ׳ סקים סכה ׳ ובגכו בו׳ ב׳ כבלים ונו׳ בבירות לבהמת׳ ומשמע מדברי הר׳מבם בג׳ מהל׳ כלי המקדש שגם חלילי׳ היו שם בכל יום אבל כשתעיין בערכין דף י׳ יתבאר לך מדברי רש״י ותוס׳ שלא היה בכל יום חלילין ותנן בערכין דף י״ג אין פוחתין מי״ב לוים עומדים על הדוכן וכתב הר׳מבם ואין או׳ שירה אלא בפה בלא כלים ואחרים מנגנין בכלי שיר ואין אלו המשוררים עם הכלים עולים למנין הי״ב ע״כ ׳ ומדברי התוספות דף י׳ נראה דאדרבה המנגנים בכלים הם הם הי״ב לויים א׳ בנבל ב׳ בכבלי׳ ט׳ בכנורות ומ״ש שם במשנה דף י״ג שלא היו או׳ בנבל ובכנור אלא בפה ושאין עולין למנין הי״ב על הלויים הקטנים אמרו כן ע״ש ׳ ודברו הלויים בשיר ביום א׳ לה׳ הארץ ומלוא׳ בב׳ גדול ה׳ ומהולל וכו׳ ככתוב בסדורים ׳ במוסף שבת אומרים שירת האזינו וחולקים אותם לו׳ חלקים הזיו ל״ך כדרך שקורין אותה ו׳ בכה״נ ואו׳ חלק בכל שבת גמרו השירה בו׳ שבתות חוזרין לראש במנחה של שבת או אז ישיר משה ומי כמוכה כו׳ ׳ לפרק כו ג׳ פרקים היו בשיר שהיו מפסיקין כו׳ ׳ תקעו תקיעה ותרועה ותקיע׳ לכל פרק כמנא כל התקיעות שעל התמיד ט׳ ׳ העם כל העם שבעזרה :

למנחה דע שבסדר שעושים בכל יום בבקר כך עושים בין הערבים חוץ מתרומת הדשן ומסדור המערכות והפייסות ובכל כהן שזכה בפיים באחת מן העבודות שחרית זכה בה גם לערב חוץ מן הקטרת שהן מפיסין לה פיים אחר בין הערבים אבל בשבת המשמר הנכנס היו מפייסין פייסות אחרות לתמיד של בין הערבים ׳ וכתבו התוספות ביומא פ״ק דף י״ד דלדישון מזבח הפנימי איכו שלא בבקר ובפרק ב׳ דף כ׳ ו׳אמרו כזה הלשון מדשן פנימי ומנורה שהיו בפיים של תמיד השחר ולא היה בערב עד כאן ׳ ואיני צריך להודיעך שאין נשיאות כפים במנחה : בשמנה וכו׳ דתנן תמיד נשחט בח׳ ומחצה ׳ ערבו וכו׳ ביומא דף כ״ו רשב״י אומר מכין לתמיד של בין הערבים שטעון שני גזרי עצים בשני

כהנים

כהנים שנאמר וערכו עצים וכו׳ ונטלה למחתה של זהב מלאה גחלים והעלה והדליק ושאר הדברים פירשנו לעיל׃

מוסף שבת בשש שעות הכי איתא ר״פ תמיד נשחט · ודע שכל כהן שזכה בפייס בא׳ מעבודות תמיד של שחר זכה בה בשני כבשי מוסף · ברכת כהנים בנשיאות כפים · בו׳ שעות וכו׳ כדאיתא ר״פ תמיד נשחט · וכיצד מעשה לחם הפנים מביא כ״ד סאין חטים הראויין למנחות ושפין אותן ובועטין בהן וטוחנין אותן ומניפין מהן בי״א נפה כ״ד עשרון סלת ועושין מהם י״ב חלות ולשן ומריכתן בחוץ ואופיתן בפנים בעזרה ולשין אותן אחת אחת ואופין אותם שתים שתים וג׳ דפוסים של זהב היו להם אחד שנותנים בו העיסה והיא בצק והשני שאופין אותה בו והג׳ שנותנים אותה בו כשרודה אותה מן התנור כדי שלא תתקלקל · כל חלה מהן מרובעת שנאמר לחם פנים שיהיו לו פנים רבים אורך החלה י׳ טפחים ורחבה ה׳ ורומה ז׳ אצבעות ונותן אורך החלה על רוחב השלחן ומניח חלה על גבי חלה עד שעורך ו׳ חלות וכן עושה בכלה מערכה שניה ו׳ חלות זו על גב זו ונותנין בכד כל מערכה בזיך שיש בו קומץ לבונה׃ וטפחו של זה וכו׳ פירו׳ לא היו מסלקין הישן ואחר כך נותנין החדש כדי שלא יהא השלחן ריקם אפי׳ רגע לפי שנאמר לפני תמיד אלא זה מתחיל לסלק וזה מתחיל להניח והמסלק לא היה מגביה אלא מושך וכמנח שלא היה הישן מן החדש רחוק טפח · והקטירום על האש של מערכה שניה שבמזבח החיצון ושני כהנים מקריבין אותן · וכתבו הרמב״ם והסמ״ג שמקטירין שני הבזיכין עם המוספין קודם נסוך היין של מוספין · ויש כאן תימה גדול כי בשני יומא במסכת תמיד קרב משמע בהדיא ששני הבזיכין עם תמיד של שחר הן קרבין ולא מצאתי בזה תשובה אם לא שנאמר הא מני רבי ישמעאל היא דאמר בפרק תמיד נשחט בזיכין קודמין למוספין אבל אנן קי״ל כמאן דאמר מוספין קודמין לבזיכין דבשלישי יומא דף ל״ד אמר אביי דמסתברא כותיה · והאי דמקשה התם בגמרא ותניא בזיכין קודמין למוספין הוה מצי לאקשויי ממסכת תמיד קרב אלא דניחא ליה לאקשויי מברייתא שהיא יותר מפורשת ודברים קצרים · ומיהו האי דכתבו רמב״ם וסמ״ג דניקדמו בזיכין לנסוך יין של מוספין לא ידעתי מנין יצא להם ונ״ל עד דמדאשכחן דמאן דאמר בזיכין קודמין למוספין ר״ל מסכת תמיד קרב כדאוקימנא סבר דמקטיר להו לבזיכין עם אברי תמיד של שחר ומנחת נסכים דהא ודאי ליכא למימר דסבר דמקטיר להו אחר נסוך יין התמיד דא״כ מאי תמיד קרב באחד עשר דקאמר והא כיון שניסך היין סליקא לה הקרבת התמיד והוו להו בזיכין מילתא באפי נפשה אלא לאו קודם נסוך היין וממילא שמעינן למאן דאמר מוספין קודמין לבזיכין דמקטיר להו בהדי מוספין קודם נסוך היין דעד כאן לא פליגי אלא אי מוספין קודמין לבזיכין או בזיכין למוספין׃ יין לנסך רביעית ההין לכבש׳ חלקו וכו׳ וכיצד חולקין לחם הפנים שש חלות למשמר היוצא ושש לנכנס במה דברים אמורים בשאר ימות השנה אבל ברגלים שכל הכ״ד משמרות עולין לירושלם כשחל שבת ברגל כל המשמרות שוות בחלוק לחם הפנים וכן אם חל יום טוב אחרון בערב שבת או יום טוב ראשון במוצאי שבת אבל אם חל י״ט ביום שני או יום טוב אחרון ביום ה׳ נוטל משמר היוצא ה׳ חלות וה׳ משמ׳ הנכנס ושאר כל המשמרות ב׳ חלות וזהו דעת רש״י ז״ל בסוף סוכה · אבל הרמב״ם ז״ל בד׳ מהלכות תמידין רוח אחרת עמו וכתב עליו הראב״ד כל מה שכתב כאן הבל ורעות רוח וכו׳ · נוטל כהן גדול וכו׳ חלות שלמות היה נוטל אך לא פרס שאין זה כבודו · שנאמר והיתה כו׳ ודרשו רז״ל מחצה לאהרן ומחצה לבניו׃

זהו מה שראיתיו מספיק ומוכרח לשלמות עבודת עבודת מקדש ומאמין אני שלמעיין בפי׳ הזה יתבאר שלא כתבתי פה הדברים כאשר יזדמן ויכיר חלק מטרחי בו אפס קצהו יראה וכלו לא יראה כי רב הוא העמל שעמלתי בו ה׳ היודע עד קבצי הדברים והיו לאחדים בידי׃ וכל מקום שאמרתי שמפרש הוא המפרש למס׳ תמיד כי לא ידעתי אכנהו · וראיתי שבא אחרי מעלת הגאון החסיד כמה״ר

מנחם עזריה מפאנו נר״ו וכיון שראה חבורי זה נתעורר ויעש גם הוא מטעמים כאשר אהב להוסיף או לגרוע שהיתה רוח אחר׳ עמו בשנותו את טעמו ועשה סע״ רבא וסע״ זוטא וכל דרך איש ישר בעיניו׃ ואולם אני לא סדרתי סע״ למועדים כי הלכתי בזה בדרך גאוני ספרד שנהגו והנהיגו לומר פסוקי הקרבן במוסף שבת בלבד ולא כן במועדים כי כיון שאינם אלא אחת בשנה במלתא דלא שכיחא דמיא ולא חשו לה רבנן לאטרוחי צבורא · והלואי שהיו בני הדור מקבלין עליהם לומר סע״ בחול ובשבת והנו דלא לוסיף עלה׳ · גם כל שאר הדברים שהוא הוסיף אני בכונה השמטתים לפי שאין ראוי להשכים בסדר העבודה את הדברים שהם גופי עבודה וכן עשו כל הגאונים הקדמונים שסדרו סע״ ליום הכפורים שלא הזכירו אלא גופי עבודת היום ואף אלו הדברים קצרים מאד · ואילו באנו להזכיר כל הפרטים אם כן יחזור הדבר לכמו שהיה וקורא כל מסכת תמיד · ומ״מ רואה אני כי גם זאת מעט ה׳ כנאות יצאה וזהו שראיתי בחלומי השני שכתבתי בהקדמתי שאני ואיש א׳ הייכו צולין בצולם וכו׳ ולא הייתי יודע מי הוא והשתא איגלאי מלתא דאיהו הוא ויאמר העבד הוא אדוני · גרסי׳ בסוף מסכת מגלה אמר אברהם לפני הקב״ה שמא ח״ו ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה אמר לו לאו אמר לפניו רבש״ע במה אדע פרש״י במה אדע מה תאמר לי ללמדן דבר שיתכפרו בו עונותיהם אמר לו קחה לי עגלה משולשת וגו׳ פרש״י קחה לי עגלה כלומר שקרבנות יכפרו עליהם אמר לפניו רבש״ע תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם אמר לו כבר תיקנתי להם סדר קרבנות כל זמן שקורין בהם מעלה אני עליהם כאילו מקריבין לפני קרבן ומוחל אני על כל עונותיהם׃ גרסינן בסוף מס׳ מנחות אמר ר׳ יצחק מאי דכתיב זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם · לעולם זאת על ישראל אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העסוקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה מקדש בימיהם׃ בנלךואע׳

מכאן ואילך הגהות דשייכי לפירוש עבודת מקדש שלי

כתוב שם בפרק קמא דיומא בראש שקודם עלות השחר היו תורמין וכו׳ ·

הגהה ובשלישי דיומא דף ל״ג כתבו התוספות דזמנין מקדימין תרומת הדשן מאשמורת הראשונה ומתנות וכו׳ עד תרומת הדשן עיקר מצותה רק בלילה עכ״ל · ובעל המאור כתב בריש יומא וז״ל שתרומת הדשן קרובה לחצות בכל ימות השנה ופעמים בחצות עכ״ל ·

כתוב שם ואין מדליקין נרות אלא בערב וכו׳ ·

הגהה ומקרא מלא בדברי הימים ב׳ סימן י״ג ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב וכן משמע מדכתיב בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבי׳ וגו׳ וע״ש בתרגום וכן מצאתי אחר כך בפי׳ המחזור לחסיד ר׳ יצחק בן טודרוס ז״ל תקון הפתילו׳ היה בבקר והדלקה היה בערב כדכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבי׳ ומתרגמי׳ ובאדלקות ובבקר כתיב בהטיבו ומתרגמינן באתקנותיה עכ״ל · וכן משמע מלשון הגמרא פ״ק דיומא דף ט״ו דגרסינן התם הכי במי דבריש מדליק נרות ואחר מקטיר קטרת של בין הערבים וכו׳ עד אלא בעידן הדלקה קא מקטר קטרת הכא במי בעידן הטבה קא מקטר קטרת ע״כ הרי שהזכירו בבקר הטבה ובערב הדלקה וכן במסכת תמיד הזכירו בבקר דישון ובערב הדלקה ע״ש בפרק ו׳ וכן משמע בשלשי חגיגה גבי מנורה לא כתיב בה תמיד ופרש״י תמיד האמור במנורה לא תמיד יום ולילה קאמר אלא תמיד בכל לילה אבל ביום לא היה דולק וכו׳ ע״ש בתוספות ובתוספות דמנחות דף פ״ו ועיין גם בתוספות

דיומא סוף דף ע'・ אך ברעיא מהימנא פרשת אמור משמע כדברי הרמב"ם ז"ל ולא יהיב רשו לכהנא לסדרא בוצינין ולאדלקא לון בכל יומא תרין זמנין לקבל נהירו ליחודא בכל יומא תרין זמנין קרבנא בכל יומא תרין זמנין וכלא אצטריך וכו' ז"ל דהא לסדרא בוצינין זמנא חדא ולאדלקא לון זימנא חדא והיינו ב' זמנין בין ההטבה וההדלקה:

כתוב שם כתב הרמב"ן בראש פרשת תצוה וכו':

הגהה ויש לי במ"ש שם גמגומים א שהוא הבין מדברי ספרא וספרי שדעת רז"ל בפסוק להעלות נר תמיד ובפסוק לפני ה' תמיד בנר מערבי שיהא דולק תמיד ביום ובלילה ובזה הקשה על רש"י ז"ל שפירש תמיד כל לילה ולילה ולא ביום ולעד"ן דבהי דרז"ל מפרשי מלת תמיד אנר מערבי כדמשמע בספרי מיהו אין כוונתם לומר שיהא דולק תמיד כל היום וכל הלילה אלא תמיד כל זמן שיש במנורה נר אחר דולק באופן שלעולם לא יהיה במנורה נר אחד דולק והמערבי כבוי וזהו שלא הספיק לרז"ל לומר בספרא וספרי כך תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר ותו לא שאילו אמרו כן היה משמע כמו שהבין הרמב"ן שיהא דולק גם ביום ולכן פירשו כוונתם ואמרו בת"כ שממנו יהיה מתחיל וכו יהא מסיים ובספרי אמ' שממנו מדליק המנורה בין הערבים וכונה אחת לשניהם כלומ' תדיר דקאמרינן היינו שממנו יתחיל להדליק שאם יתחיל מנר אחר הרי יהא במנורה נר אחד דולק והמערבי כבוי ובעינן שמערבי תמיד וליכא・ וכן יהא מסיים ההטבה רוצה לומר הכבוי שאם יסיים הכבוי בזולתו נמצא שכבה שמערבי בעוד שיש נר אחר דולק ובעינן תמיד וליכא: וראיה על פירושי מתוספות דשלשי חגיגה וז"ל במסכת תמיד משמע דנר מערבי דולק כל היום ומסתמא מתמיד נפקא עכ"ל・ ואילו הייתה כוונת רז"ל בספרא וספרי כמו שהבין הרמב"ן הו"ל ובספרא וספרי ולפירכן לה מתמיד מאי ומסתמא אלא ודאי כדפרישית: ודוחק לומר שלא ראו התוספות הספרא וספרי: ולפי מה שפירשתי נמצאתי מקיים דברי רש"י ואתי שפיר מה שאמרו רז"ל בשלשי חגיגה שלחן כתוב בה תמיד ואי אפשר לסלקו ולהטבילו ולכן צריך להזהר שלא יקבל טומאה אך מנורה לא כתיב בה תמיד ואפשר להטבילה ביום ואילו להרמב"ן קשיא דלדבריו מנור' נמי כתיב בה תמיד וקושיא זו אני מקשה גם על מה שאמרו התוספות במנחות דף פ"ו וז"ל דכתיב תמיד ובעינן שתהא המנורה דולקת תמיד וכו' עכ"ל・ ועוד קשה דאיך יכוונו הש"י דבר שסופו לא יניחנו לעשותו אך יעשהו הוא עצמו בדרך נס ואיך נחדל אנחנו מעשות מה שצוונו ולא נשים במערבי שמן יותר מבאחרים עד שלולי הנס היה כבה. ב מה שאמר ולפי שצריך להדליק המערבי צריך להדליק המזרחי וכו' בתחילה אין הדבר כן דהא אמרינן ביומא דף ל"ג דאי לאו דכתב רחמנא בהטיבו את הנרות לשון רבים לא היה מניח דולק רק המערבי לבדו・ ג מה שאמר שאם לא נדליק גם המזרחי לא יקרא השני לו מערבי כשנכבה לא אוכל לה דבשלמא אם לא היה בנגד המערבי נר כלל אפילו כבוי או לא היה אפש' לקרותו מערבי אבל כיון שיש כנגדו נר לצד מזרח מאי איכפת לן אם הוא כבוי סוף סוף ב' נרות הן זה מזרחי וזה מערבי ונר בלתי דולק נר קרא שנא' ועשית את נרותיה・ ד אני שואל לרב במאי עסקינן ר"ל באיזו ביאה להיכל הוא מדבר אם בבא המדשן להיטיב ה' נרות כמו שנראה מן המשנה שהביא א"כ איך אמר דלדעת האומר צפון ודרום שאמצעי' לבדו מדליק והלא כולי עלמא מודו דה' נרות בלבד מטיב עתה ומניח ב' נרות דולקין להיטיבן אחר זריקת הדם שאם אינו מניחן דולקין אין ניכר שה' בלבד הטיב ואם הוא מדבר בבא המטיב להטיב ב' נרות איך אמר שצריך להדליק גם המזרחי והתנן בששי מתמיד מדשן המזרחי ומדליק המערבי וכן אני מקשה על מה שאמרו התוספות ביומא דף ע' ששתי נרות מזרחיות היו דולקין עד הערב מדתנן בתמיד נכנס ומצא המזרחיות דולקות מניחן ומדשן את השאר וכו' ולא היא דהתם בהטבת ה' נרות מיירי ומשום הכי מניח המזרחיות עד אחר זריק' הדם אבל אחר זריק' הדם כשבא להטיב ב' נרו' בהדיא תנן בפרק ו' נכנס ומצא ב' נרות המזרחיות דולקות מדשן המזרחי ומניח המערבי דולק אלמא לא היה דולק כל היום אלא אחד והיינו בימי שמעון

הצדיק

הצדיק מדקתני סיפא מצאו שכבה דהיינו משמת ודקשיא לך היכי תנן ולהטיב נראה לי דולהטיב פירושו ולהדליק ואל תתמה שהרי הרמב"ם קורא להדלקה הטבה・ והר"א כתב בשני מהלכו' עבודת יום הכפורים ומטיב הנרות של בין הערבים・ אמר אברה' אמת כך הוא לשון המשנה אבל לא היה בין הערבים הטבה אלא לנר מערבי בלבד עד כאן לשונו・ ועיין בתוספות דמנחות דף פ"ו ותמצא כדברי ועיין גם בפירוש רש"י פרק במה מדליקין דף כ"ב וכשתעיין שם יתבאר לך שלא נעלם מעיני רש"י כל מה שהביא הרמב"ן להקשות עליו ואני לא אוכל להאריך רק בקונטר' אומ' נראה לעניות דעתי שראה רש"י דעל כרחך לומר דהאי תמיד דלהעלות נר תמיד בכלהו נרות דאי אמרת במערבי דוקא אימא רישא ויקחו אליך שמן זית זך כתית להעלות נר מערבי הא שאר הנרות באיזה שמן שיהיה אלא ודאי בכלהו נרות ותמיד היינו כל לילה וזהו פשוטו של מקרא אלא דמדהיה לו לומר להעלות נרות ושנה ואמר נר שמעינן שיש לקבוע נר אחד להתחיל בו ההדלקה בכל יום ואכתי לא ידעינן איזה נר ואתא לפני ה' תמיד ללמדנו שזהו המערבי・ ולהרמב"ן קשה דתרי קראי למה לי・ ועוד קשה דבתורת כהנים שלנו עמוד ר"מ הכי גרסינן להעלות נר שיהא נר מערבי תדיר וכו' והכי גרסינן נמי בפסיקתא פרשת אמור משמע בהדיא דלאו תמיד קדריש אלא מדכתב נר וכדפירש רש"י פרק במה מדליקין ועל כרחין נוסחא זו מדויקת היא דהא תמיד הדר דריש ליה תמיד אף בשבת ומכל מקום תמהני על מה שמצאתי שם בכל שג' תמיד הכתובים בפרשת תמיד אף בשבת・ ובפסיקתא כתוב שלשה פעמים כתוב כאן תמיד אחד אף בשבת ואחד אף בטומאה ואחד למקדש עד כאן:

כתוב שם מדשנן ומדליקן כאן במזרחיות איכו רוצה לומר שיתן פתילות חדשות וכו':

הגהה זהו פירוש רבינו עובדיה אך לעניות דעתי נרא' דאפשר דהכא נמי רוצה לומ' שיתן פתילות חדשות ושמן חדש・ ודקשיא לך דאין מטיבין שתי נרות אלא אחר זריקת הדם כיון שמדליקן כלא היטב דמי שהרי צריך לבא אחר זריקת הדם לכבות המזרחי・ אחר כך מצאתי כדברי בתוספות דמנחות דף פ"ו・ ולפירושי אתי שפיר הא דתנן בששי מתמיד נכנס ומצא המזרחיות דולקו מדשן המזרחי ומניח המערבי וכו' דאף על גב דאם כשבא להטיב חמשה נרות מצא המזרחיו' דולקות מניחן כך ובבואו להטיב שתי המזרחיות על כל פנים אי אפש' להניח המערבי אך צריך לשים בו שמן מכל מקום כיון דאם כשבא להטיב חמשה נרות מצא המזרחיות כבויות אמרינן דמשים בם שמן ומדליקן שפיר מתוקמא הא דתנן אחר כך מניח המערבי אך לרבינו עובדיא קשיא דאיך יניח המערבי והאמרת שלא שם בו שמן והוא כתב שם שאם כשבא להטיב שתי נרות מצא המערבי דולק שמכבהו ומשים בו שמן והמשנה אמרה שיניחנו ודוק:

הגהה ואם תאמר והלא לכולי עלמ' נר מערבי דולק כל היום ואיך לא הזכרתי זה בסדר העבודה תשובתי לך הקשה לכל מי שסידר סדר עבודה שלא אחד מהם שיזכיר זה אך כתבו סתם הטבת שתי נרות・ ואם תאמר מכל מקום קשיא גם לי גם להם・ תשובתי לא מבעיא לדעת רש"י והוא המחוור שאין חובה עלינו שיהא המערבי דולק ביום וכמה שאמרו התוספות במנחות דף פ"ו ובשלשי חגיגה שהייתו דולק ביו' זכר לנס בעלמא הוא דאין כאן קושיא אלא אפי' להרמב"ן דסבר חובה הוא לא קשיא דאמרינן ביומא דף כ"ד הטבה עבודה הדלקה לאו עבודה היא ובזה אני מתרץ מה שהקשו התוספות ביומא דף ע' אמאי תנן ולהטיב ולא תנא ולהדליק ולעיל תירצתי באופן אחר וזה נראה לי עיקר: ואם תאמר ולהטיב את הנר מבעי לה ויש לומר דאם כן הוה משמע שלא היה בא רק לכך וזה שקר כי גם היה מדליק שאר הנרות・ ומכל מקום אני אומר בשחר כך נכנס מדשן המנורה והטיב שתי הנרות והניח המערבי דולק ונטל הכוז וכו':

הגהה כתב הרא"ש ומדליקו בערב ממזבח העולה・ נטל הכוז ממעלה שניה שהניחו שם כשהטיב חמשה נרות כדתנן לעיל・ ואם תאמר והרי כבר נטלו כשדישן שתי נרות והרי הוא בידו ומחמת קושיא זו פי' ומדליקו ממזבח העולה מיד בבקר ומניח הכוז על המעלה בשעה שהולך להביא

אם מעל המזבח אבל משמע בכל דוכתא שלא היה נר מערבי דולק ביום אלא בשעת הנס :

כתב עוד הר״א הכי גרסינן החלו קורין אהבת עולם ועשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר וברכו שלש ברכות ולא גרסינן את העם כי לא היו נושאין כפיהם ואין לפרש את העם עם העם שהיו העם מברכין עמם דהא אמרינן בברכות הקורא שמע עם אנשי משמר לא יצא ידי חובתו ולמה יאמרו אמת ויציב כיון שלא קראו שמע ולמה יתפללו רבה וברכת כהנים קודם שיתפללו שמונה עשרה עד כאן : כתוב שם שהיו הכהנים משתחוים בכל יום בשעת הקרבן :

הגהה חשבו התוספות במנחות דף כז שהשתחויה זו היתה בבית קדשי הקדשי׳ · וחלילה שיכנס אדם לבית קדשי הקדשים לעולם זולתי כהן גדול ביום הכפורים ארבעה פעמים בלבד כדתנן סוף פרקא קמא דכלים · והם חשבו כן לפי שכתוב הגביה לו את הפרוכת וכו׳ וחשבו דהיינו הפרוכת האמורה בפסוק ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרוכת וכל הפוסקים חולקים עליהם בזה ואומרים דהשתחויה זו בהיכל היתה ודין עמם : ופרוכת דמתניתין פירש רבי׳ עובדיא דהיינו פרוכת שתלוי בפתחו של אולם וזהו הנכון · והר״א כת׳ הגביה לו הפרוכת התלוי לפני פתח ההיכל לצניעות וכן היה לפני שער האולם :

כתוב שם דישון פנימי ומנורה לא היה בערב :

הגהה אך רמב״ם כתב בשני מתמיד שבערב אי אפשר גם כן בלי דישון פנימי ומנורה :

הגהה בריש פרק רביעי מתעניות כתב רש״י וזה לשונו וכן שתויי יין אסור לישא את כפיו שנ׳ יין ושכר אל תשת בבואכם וגו׳ ונשיאות כפים מעין עבודה כדלקמן עד כאן לשונו · ואני תמיה אם פה קדוש אמר דברים אלו ועיין שם בגמרא ויתבאר לך בטול זה : אחר ימים בא לידי רש״י ישן וכתוב בו וכהן שתוי יין אסור לישא את כפיו כדלקמן · ולא היה כתוב בו יותר והשתא ניחא דילפינן ליה בגמרא מהיקישא : כתוב שם שאין נשיאות כפים במנחה ·

הגהה קשיא לי במקדש אמאי לא והתנן אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה · וי״ל גזירה מקדש אטו גבולין · ונראה לעניות דעתי עוד דלנשיאות כפים שאינה עבודה היו באים כהנים אחרים שאינן מאותו משמר כדתנן כהן ששומע קול המגריפה יודע שאחיו הכהנים נכנסים להשתחוות והוא רץ ובא וכו׳ ובצאתם מהשתחוות היו באים על מעלות האולם לברך את העם :

הגהה זה שכתוב במעמדות ביום הראשון ונרות קודמות לקטורת אינה הלכה ואדרבא הקטורת פסול אחר הדלקת הנרות כמו שביארתי במה שהקדמתי לסדר עבודה של בין הערבים :

תושלב״ע

פזמונים ובקשות

אמר מנחם אוהבי ורעי בקשו ממני לחקוק בעט ברזל ועופרת קצת פזמונים ובקשות שחברתי למען יוכלו גם הם לחלות בם את פני ה׳ ובראותי ששאלתם זו היא עבודת ה׳ חשתי ולא התמהמהתי לעשות את בקשתם מוכרח לזה כי בלאו הכי היה בלבי להדפיסם לעבודת קוני : וא׳ אלהים יודע וישראל הוא ידע כי לא חברתי פזמונים לנועם זמירות הישמעאלים כדי שיתעללו בם מעלולים ואנשי לצון בתוף וחליל ויין משתיהם בנגינות שותי שכר אבל בחרתי בלחן הישמעאלים לפי שראיתים לחן לב נשבר ונדכה ואמרתי אולי בם יכנע לבבי הערל ואז ארצה את עוני ועתה ישרי׳ דרכי ה׳ צדיקי׳ ילכו בם וגו׳ ולזו הסבה יש הרבה מהם שאין לומ׳ בשבתות וי״ט ודלא כבעל זמירות ישרא׳ שאינו מבדיל בין שבת לט׳ באב :

בקשה · וסימן ראשי הבתים אני מנחם בר יהודה די לונזאנו ·

אֲדוֹנִי רָם וְרַב כֹּחַ אֱיָלִי   וְעֻזִּי אֵל וּמִשְׂגַּבִּי וְחֵילִי
אֲנִי עֵת אֶזְכָּרְךָ רַב חֲסָדִים   אֲזַי אֶשְׁכַּח יְגוֹן לִבִּי וְאֶבְלִי
מְאֹד אֶשְׂמַח וְאֶעֶלְצָה בְּךָ אֵל   מְאֹד יִגְדַּל שְׂשׂוֹן לִבִּי וְגִילִי
נְפִילִים אָז בְּעֵינַי כַּחֲגָבִים   וְלֹא אִירָא אֲרָם אוֹ יִשְׁמְעֵאלִי
חֲסָדֶיךָ יְבוֹאוּנִי וְאֶחְיֶה   יְיָ לִי וּמָה יַּעֲשֶׂה אֱנוֹשׁ לִי
מְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטְחָה בָּךְ   יְיָ תִּהְיֶה לָעַד בְּכִסְלִי
בְּרָעָב אַתְּ מְכַלְכֵּל לִי וְרוֹעִי   וְלֹא אֶחְסַר וְתַרְחִיב אֶת גְּבוּלִי
יְמֵי רָעָה וְצָרָה וַחֲרוֹן אַף   הֱיֵה שׁוֹמְרִי וּמַצִּילִי וְצִלִּי
הֲלֹא יוֹם אֶקְרָאֶה אֶתְפַּלְּלָה צוּר   לְךָ הַט אָזְנְךָ שִׁמְעָה בְּקוֹלִי
וְאַל תַּסְתֵּר פְּנֵי אוֹרְךָ וְיִשְׁעֲךָ   אֲבָל הָאֵר פְּנֵי חֶסֶד לְמוּלִי
דְּלֵה מִבּוֹר שְׁאוֹן יָגוֹן לְבָבִי   וְתַהְפוֹךְ מִסְפְּדִי לִי אֶל מְחוֹלִי
הֲכִי אֵין בִּלְתְּךָ עוֹנֶה וּמַצִּיל   לְבַד אַתָּה מְרַחֵם לִי וְגוֹאֲלִי
דְּרוֹךְ קַשְׁתְּךָ וְהָרֵק אֶת חֲנִיתָךְ   סְגוֹר לִקְרַאת חֲפֵצֵי רַע קְהָלִי
יְשׁוּעָתְךָ תְּשַׂגְּבֵנִי אֱלֹהִים   אֲנִי עָנִי וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי
לְעֶזְרָתִי תְּשׁוּעָתִי יְיָ   מְהֵרָה חוּשׁ וְשַׁבַּרְתָּ לְעֻלִּי
וְאִם גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא חַס־   דְּךָ מֵעַל לְשָׁמַיִם גְּדוֹלִי
נְשָׂא חֶטְאִי וְכַפֵּר אֶת פְּשָׁעַי   וְאַל תִּפְקוֹד כְּרוֹעַ מַעֲלָלַי
זְמִיר שִׁירִי לְךָ יִיטַב וְיֶעֱרַב   כְּשִׁיר לֵוִי בְּדוּכָנוֹ וְנִבְלִי
אֲרוּכָה הַעֲלֵה רוֹפֵא לְעַמָּךְ   עֲצוֹר דֶּבֶר וְכָל מַדְוֶה וְחוֹלִי
נְוַת בֵּיתִי נָוֶה שָׁלוֹם וּבִטְחָה   תְּהִי אַל יִשְׂבְּעוּ זָרִים שְׁלָלִי
וְהַאֲרֵךְ אֶת יְמֵי חַיַּי וְאֶשְׁלֶה   בְּתוֹךְ בֵּיתִי וְרַעֲנָן בְּהֵיכָלִי
לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי יִהְיוּ אֵל   אֲדוֹנִי רָם וְרַב כֹּחַ אֱיָלִי

ביאור המלות אילי פי׳ כחי מלשון כגבר אין איל · בכסלי פי׳ בטחוני מלשון כי ה׳ יהיה בכסלך · ולא אחסר וכולי כלומר לא די שלא אחסר אלא גם תרחיב גבולי אעפ״י שהם ימי רעב והוא על דרך ובימי רעבון ישבעו וכן אני אומר בנשמת כל חי ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו ב׳ ובשבע נקודה בשו״א כלו׳ ברעב לא די שזנתנו אלא שכלכלתנו בשובע : וצלי כמו ה׳ צלך על יד ימינך · והרק מלשון והריקותי

אחריכם חרב · גדולי אמרתי כש״י גדולי מן גדול כמו קדושי מן קדוש · בדוכנו המקום שהיו עומדים בו הלויים כשמשוררים במקדש כקרא דוכן · וכבלי מלשון בכבל וכנור · ארוכם ענין רפואה · ואשלה פי׳ ואהיה שליו מלשון שלוה ·

פזמון לחן דילביר אוויאנמש אוויאנמש

מָעֻזִּי וּמְנוּסִי לִי מַר
מְפַחְדְּךָ בְּשָׂרִי סָמַר
גַּם לֵחִי אַף רֵיחִי נָמַר
חַם לִבִּי גַּם עוֹרִי נִכְמַר
עַד מָתַי אֶצְרַח מַר אוֹמַר
וי דוד עַד מָתַי יֵרֵד בִּי בֶּן אָמָה
עד מתי אצרח

כָּל הַגּוֹיִם יִרְבּוּ בַּבָּר
וּבְכוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל הַבָּר
אוֹ מֵת אוֹ נִשְׁבָּה אוֹ נִשְׁבַּר
זֶבַח וּמִנְחָה כַּמְּדוּבָּר
אֵין כִּי צִיּוֹן הָיְתָה מִדְבָּר
וי דוד וִירוּשָׁלֵם לִשְׁמָמָה
עד מתי

צוּר עַד מָה אָשׁוּר תְּשַׁבֵּנִי
עַד מָה עַל יַד רַע תִּרְטֵנִי
וּכְבוֹדִי גָּלָה מִמֶּנִּי
וַתֵּכַהּ מִכַּעַס עֵינִי
הַלְעוֹלָמִים תִּזְנָחֵנִי
וי דוד הֶרֶף מֵאַף וַעֲזוֹב חֵימָה
עד מתי

מֵאָז עֶזְרָתִי הָיִיתָ
עוּרָה לִי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ
שׁוּב אֶל צִיּוֹן זוּ אִוִּיתָ
בָּהּ תִּטַּע עַם זוּ קָנִיתָ
קַבֵּץ נִדָּחִים זֵרִיתָ
וי דוד צָפוֹן נֶגְבָּה קֵדְמָה יָמָּה
עד מתי

קוֹל דּוֹדִי זֶה בָּא וַיֹּאמַר
הֵן אִיִּים כַּשַּׁחַק וּכְמַר
גּוֹי צַדִּיק אִמְרָתִי שָׁמַר
פָּרוֹחַ יִפְרַח כַּתָּמָר
עוֹד לֹא יִצְרַח מַר לֹא יֹאמַר
וי דוד עוֹד לֹא יִרְדֶּה בּוֹ בֶּן אָמָה
עוד לא יצרח

ביאור המלות סמר ענין הסערה והרעדה · נמר פי׳ נתחלף ונשתנה · נכמר פי׳ נשחר כתנור מרוב החמום והשריפה · אצרח פי׳ אצעק · בן אמה הוא שכ׳ בו בן האמה לגוי אשימנו · בבר פי׳ בחוץ תרגום חוץ ברא או פי׳ בתבואה כמו בר ולחם · הבר מלשון ובר הייתי בעיניך שפי׳ זך ונקי · תרטני פי׳ תעותני מלשון ועל ידי רשעים ירטני · גלה מלשון גלות · כשחק פי׳ דבר שנטחן ונעשה אבק · וכמר פי׳ טפה ·

לחן אנּאפ שול גֿאנומי גֿאני או לחן בולאנדו ואי איל פינסאמינטו

זָכְרָה אֵלִי מֶה הָיָה לִי וּסְלַח סִכְלִי רוֹעַ פְּעָלִי
כִּזְכוֹר מַעְלִי תִּזְכּוֹר מַחְלִי צִירִי חִילִי אוֹנִי אֶבְלִי
שׁוּר מוֹט רַגְלִי גַּם כָּל חוֹלִי לֹא קָם חֵילִי שֻׁדַּד אָהֳלִי
גָּלָה אֵילִי שָׁמֵם אֵילִי עֲבָדַי בְּעָלִי עֵשָׂו מוֹשְׁלִי
שָׁבַת גִּילִי גִּיל צִלְצְלִי קוֹל חָלִילִי תֻּפִּי נִבְלִי
דִּמְעַת נוֹזְלִי וִיקוֹד גַּחְלִי הוּא מַאֲכָלִי יוֹמִי לֵילִי
חַסְדְּךָ גּוֹאֲלִי צוּר מַצִּילִי שַׁמְתִּי מוּלִי הָקֵם נִפְלִי
הָרֵם דִּגְלִי וּשְׁבוֹר עֻלִּי וֶאֱסוֹף כֻּלִּי שָׁבִי עוֹלִי
צַו בַּר נַפְלִי נִין חַכְלִילִי לִהְיוֹת מַעֲלִי מִמְּצֻלּוֹלִי
גַּם מוֹבִילִי עַל מַסְלוּלִי עִם אַרְאֵלִי אֶל הַרְאֵלִי
תַּהֵל הִלִּי תִּבָּנֶה עוֹפְלִי אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עַל הַגִּבְלִי
כּוּשׁ מַזָּלִי צוּר מַפִּילִי עַר מַשְׁפִּילִי אֶכְתּוֹשׁ בַּעְלִי
עַל מַכְשִׁילִי לוּדִי פּוּלִי עוּצִי חוּלִי חֶרֶב חוּלִי
בַּת צוּר חוּלִי הִתְחַלְחֲלִי הִתְנַצְּלִי עֶדְיִי וַחֲלִי
מַחְסִי צִלִּי הוֹרֵד טַלִּי וּשְׁמַע קוֹלִי וּמִלּוּלִי
עַל גְּלִילִי וּבִגְבוּלִי תּוֹךְ מִגְדָּלִי יִטֶּה מִנְלִי
זֶה הַחֲלִי תּוֹךְ הֵיכָלִי לִמְחוֹלְלִי וּמַגְדִּילִי
פִּסְחִי צַלִּי שׁוֹרֵי עֶגְלִי כִּבְשֵׂי אֵילִי נַם נוֹזָלִי
לֶחֶם קָלִי עִם כַּרְמְלִי עִם כָּלִילִי לִמְנַת חֶבְלִי
דַּם אֶשְׁכּוֹלִי אֶל תּוֹךְ סִפְלִי עִם שִׁיר מַחֲלִי וּבְשִׁיר בֶּלִי

ביאור המלות סכלי מלשון סכלות כלומ׳ אשר נואלנו ואשר חטאנו · מעלי מלשון ומעלה מעל · מחלי מלשון יכלכל מחלהו · צירי חילי שניהם ענין כאב · אוני מלשון לא אכלתי באוני · שור פי׳ הבט · אילי פי׳ תקיף מלשון אילי מואב אילי הארץ · אילי פי׳ מזוזת השער מלשון ואילו ואלמיו · שבי עולי פירוש זקני וקטני מלשון גם שב גם ישיש עול ימים · בר נפלי מזיח כקרא כן נפ׳ חלק · נין חכלילי פירוש בן יהודה שנאמר בו חכלילי עינים · ממצלולי מלשון צללו כעופרת · מובילי פי׳ מוליכי · מסלולי ענין דרך · אראלי משפחת האראלי · הראלי מלשון והראל ארבע אמות · תהל הלי פי׳ תאיר אורי · עופלי מקום גבוה ומגדל מלשון עופל בת ציון · הגבלי שם אומה כמו וגבלי חירום והגבלים ·

והנגלים · אגלה מגלי ענין גלות · אקלה מקלי מלשון מקלה אביו · אקלה קולי פי׳ אשרוק שורפי מלשון קלוי באש · מזילי מלשון מכבדיה הזילוה · ער פי׳ אויב כמו ופסריה לערך · בעלי פי יד המכתש · לודי פולי מן תרשיש פול ולוד · עוני חולי מן עון וחול ונתר ומש · חולי מלשון וחלה חרב בעריו · חולי מלשון חול תחול שין ענין כאב : התנצלי עדי כמו ויתנצלו בני ישראל את עדים · וחלי מלשון כוס זהב וחלי כתם · גלילי הגליל ידוע בארץ ישראל · מנלי מלשון ולא יטה לארץ מנלם פי׳ השלמתם · למחוללי כמו אל מחוללך · דם אשכולי וכו׳ כדתנן במס׳ סוכה ספלים של כסף היו בראש המזבח ונותן היין לתוכן · מחלי א׳ ממשפחות לוי ובשעת נסוך היין היו הלוים משוררים בפה ומנגנים בכלי זמר ושיר ·

בקשה לחן יוני אי אימאכינאמו גליקימו מאכה או לחן טוי בזלי אביויכה קורי יא פיכה ·

מָתַי לְנַפְשִׁי אֶמְצְאָה מָנוֹחַ   הָאֵל שְׁכֵחָהּ הַאֲבִי זָנוֹחַ
נֵצַח לְעוֹלָם יִזְנְחָה נַפְשִׁי וְלֹא   יִזְכּוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע כְּמוֹ מֵי נֹחַ
חֵטְא יַעֲצִיבֶהָ וְגַם הִיא נֶאֱנָחָה   מִשְׁטַח חֲרָמִים נִשְׁטְחָה שָׁטוֹחַ
בְּמַחֲזֶה עֵינָהּ אֲשֶׁר תִּרְאֶה וּמִ־   פַּחַד לְבָבָהּ תִּצְרְחָה צָרוֹחַ
כִּי רָאֲתָה גוֹיִם בְּמִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר   צִוָּה אֱלֹהֶיהָ לְבַל סָפוֹחַ
תִּרְאֶה בְּתֵבֵל הַתְּהוֹמוֹת יַעֲלוּ   וּשְׁמֵי שְׁחָקִים נִמְלְחוּ נִמְלוֹחַ
דֶּרֶךְ עֲנָוִים בַּאֲפֵלָה הָיְתָה   דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלְחָה צָלוֹחַ
עַל הַבְּרוֹשִׁים יַעֲלֶה כּוֹרֵת וְכָל   אַרְזֵי לְבָנוֹן שָׁחֲחוּ שָׁחוֹחַ
אֶבֶן אֱזוֹבִים רַעֲנַנִּים יִהְיוּ   לָהֶם לְבַד אֶרֶץ וְאֵל הַחוֹחַ
עֵצֶר יָרְשׁוּ הַצְּלָצַל וַעֲטֶ־   רֶת פַּז וְהוֹד מַלְכוּת בְּרֹאשׁ הָאוֹחַ
אַךְ הָעֳפָרִים הָעֲפָרִים יַעֲלוּ   עַל רֹאשׁ וְיוֹם יוֹם יִקְרְחוּ קָרוֹחַ
מֵי הַנְּהָרִים הָעֲצֻמִים מֵי פְּרָת   פַּרְסוֹת בְּהֵמָה דָּלְחוּ דָלוֹחַ
וַיִּשְׁקְעוּ מֵי הַיְאוֹרִים קִצְרֵי   יַד הַמְּאָרְרִים מַר וּמֵי שִׁלוֹחַ
מַטֵּה אֱלֹהִים וַעֲצֵי עֵדֶן וּמַ־   טֶּה עוֹז שְׁבוּרִים פּוּלְחוּ פָּלוֹחַ
מַטֵּה רְשָׁעִים וַאֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָ־   חָשׁ הֵם וְזָדוֹן פָּרְחוּ פָּרוֹחַ
מִן גֵּו יְגוֹרְשׁוּ תְּמִימֵי טָהֳרָה   אַךְ אִישׁ אֲשֵׁבָיו נִמְרְחוּ מָרוֹחַ
עִם כָּל טְמֵא נֶפֶשׁ וְצָרוּעַ וְזָב   יַעֲלוּ לְרָצוֹן לַזְּמַן נִיחוֹחַ
עַד מָה יְיָ תֶּאֱנַף נֶצַח פְּקַח   עֵינְךָ רְאֵה כִּי נִפְּחָה נָפוֹחַ
נַפְשִׁי וְעֵינִי כָּהֲתָה נִחַר גְּרוֹ־   נִי גַם לְשׁוֹנִי נִדְבְּקָה מַלְקוֹחַ
עִירִי וְלִבְשִׁי עוֹז זְרוֹעַ אֵל רְאִי   כָּל סָר וְיַחְדָּו נֶאֶלְחוּ נֶאֱלוֹחַ

אל

אַל תֶּחֱרַשׁ עוֹד אֵל וְאַל תִּתְאַפָּקָה   חַטֹּאת יְהוּדָה תִסְלְחָה סָלוֹחַ
תָּשׁוּן בְּרַק חַרְבְּךָ וִימַלֵּט שְׁבִי   גִבּוֹר וְיוּקַח מֵעָוִיל מַלְקוֹחַ
כּוּשׁ וַאֲרָם יָוָן וְתַרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד   תַּשְׁמִיד וְתוֹרִידֵם כְּכָר לְטְבוֹחַ :
יִתְפָּרְדוּ כָּל פּוֹעֲלֵי אָוֶן וְכָל   קוֹוֵי יְיָ יַחֲלִיפוּ כֹחַ
קַרְנֵי רְשָׁעִים חִישׁ תְּגַדַּע וְכָל   קַרְנֵי יְשׁוּעָה יִצְמְחוּ צָמוֹחַ
תַּצֵּג גְּבוּל הָיְתָה כְּאַלְמָנָה וּבֵית   גֵּאִים יְיָ תִּסְחָה נָסוֹחַ
חֹשֶׁךְ יְכַס אֶרֶץ עֲרָפֶל גּוֹי וְעָ־   לֵינוּ יְיָ תִּזְרְחָה זָרוֹחַ
צִיר נֶאֱמָן לִקְנוֹת שְׁאָר עַם דַּל תְּצַו   צֶמַח וְאֵלִיָּה שְׁלַח שָׁלוֹחַ
לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבַּר לֵב וְלִשְׁבוּיִים דְּרוֹר   לִקְרֹא וְלַאֲסוּרִים פְּקַחָה קוֹחַ
שׁוּבָה שְׁבִיתֵנוּ וִימַלֵּא שְׂחוֹק   פִּינוּ וּבְךָ אֵל נִשְׂמְחָה שָׂמוֹחַ
תִּטַּע פְּזוּרֵנוּ בְּאֶרֶץ הַצְּבִי   וּבְכֵן לְנַפְשִׁי אֶמְצְאָה מָנוֹחַ

ביאור המלות · האבי זנוח כלומר האם אבי יזנח זנוח את נפשי לעולם · משטח חרמים וכו׳ כלומר כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו · תצרחה צרוח ענין צעקה · לבל ספוח כלומר שלא להסתפח ולהדבק בנחלת ה׳ : התהומות יעלו וכו׳ מכאן ואילך הכל משל על ישר׳ שהם למט׳ וא״ה למעלה : נמלחו נמלוח מלשון כי שמים כעשן נמלחו ענין השחתה וכלייה · צלחה צלוח לשון הצלחה · שחחו שחוח לשון שפלות · עצר מלשון יורש עצר ענין מלכות וממשלה · הצלצל מין ארבה · האוח מלשון ומלאו בתיהם אוחים והם חיות רעות · העפרים העין בחטף קמץ מלשון כשני עפרים תאומי צביה · העפרים העין בחטף פתח מלשון העלו עפר על ראשן · דלחו דלוח מלשון ופרסות בהמה לא תדלחם ענין דריסה עם עכירות המים טורבולאר בלעז · וישקעו מלשון או אשקיע מימיהם כלו׳ שאינם עכורים · ומי שלוח מלשון את מי השלוח ההולכים לאט והוא נהר קטן · פולחו פלוח ענין בקיעה מלשון כמו פולח ובוקע בארץ על יפלח חן · מן גו יגורשו פי׳ מתוך העיר יגורשו תרגום תוך גו · אשביו נמרחו מרוח מלשון או מרוח אשך · נפחה נפוח מלשון נפחה נפשה ענין דאבון ודאגה · תשון מלשון אם שנותי ברק חרבי · עויל איש עול · מלקוח פי׳ ממון מלשון היוקח מגבור מלקוח · כבר פי׳ ככבש מלשון עם חלב כרים · תסחה נסוח ענין הריסה · ציר פי׳ שליח · צמח משיח נקרא כן שנאמר הנני מביא את עבדי צמח · פקחה קוח ענין פתיחת המאסר ·

פזמון לחן אי גיולי גיול זארי או לחן בונין בין כור שימי עלי או לחן יא רוסי רואן בודיר ·

אֵלִי אֵלִי לָמָּה מוּשִׁי   תַּעֲזוֹב יַעַשְׁקֻהוּ כּוּשִׁי
עַל פָּנֶיךָ יֵרֵד בִּי אַשּׁוּר   נִלְוָה עִמָּם הַגִּרְגָּשִׁי
אֵלֶּה לוֹחֲצִים אֵלֶּה מוֹחֲצִים   גֵּוִי עוּצִי מָחַץ רֹאשִׁי
יֹאכַל גַּפְנִי וּתְאֵנָתִי   יִשְׁתֶּה מֵימַי עִם תִּירוֹשִׁי

ביאור המלו׳ מושי אחד ממשפחות לוי · כושי שם אומה · פול שם אומה · לטושי שם אומה · תרשיש שם אומה · תרשישי מן תרשיש ושפם ·

יאכל

יֹאכַל לַחְמִי יַשְׁמִיד פִּרְיִי וּמִמַּעַל מִתַּחַת שָׁרְשִׁי

יאכל

יַחֲלוֹק בּוֹגֵד בְּגָדַי גַּם פּוּל יַפִּיל גּוֹרָל עַל מַלְבּוּשִׁי

וְלֹטוֹשִׁי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי יִגְזוֹל תַּרְשִׁישׁ אֶת תַּרְשִׁישִׁי

צָרִי צָרִי יָוָן יוֹנֶה אוֹתִי קֵדָר יַקְדִּיר שִׁמְשִׁי

פָּרָס פָּרַשׂ רֶשֶׁת לִלְכּוֹד שָׁסָה גָרְנִי רָדָה דִבְשִׁי

זָר זֵרָנִי אֶל כָּל רוּחַ יָרַשׁ עִירִי גַּם מִגְרָשִׁי

זר

קֹדֶשׁ הַמְּטַהֵר הַמֵּת קַדֵּשׁ לַטֶּבַח מַקְדִּישִׁי

גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ אֶתְחַנֵּן לוֹ הוּא מַחֲרִישִׁי

אֵלֶיךָ יָהּ אֶקְרָא יוֹמָם וָלַיְלָה כִּי תַעֲנֶה לַחְשִׁי

עוּרָה אֵלִי לָמָּה תִישַׁן הָקִיצָה אַל תִּזְנַח נַפְשִׁי

הַרְבֵּה צָרוֹת צָרוֹת שׁוֹבְרוֹת נוֹשָׁן נוֹשָׁן מָךְ מָט אִישִׁי

הרבה

תֹּאמַר בְּאַף לַצָּר אֵיזֶה סֵפֶר אִמָּם אוֹ מִי נוֹשִׁי

רוֹדֶה בְּאַף רֵד מִכִּסֵּא עֶפֶר עָפָר הִתְפַּלָּשִׁי

בַּת בָּבֶל אֶת נִזְרֵךְ גּוֹזִי מַדְמֵן דּוּמִי צִידוֹן בּוֹשִׁי

בַּת צִיּוֹן אֶת בָּצְרָה בִּצְרִי עַמִּים רַבִּים קוּמִי דוֹשִׁי

קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וַהֲדִיקוֹתִים כָּל הָאָרֶץ כִּבְשִׁי

קרנך

אָנֹכִי אָשִׁירָה בַּאֲבוֹד רִשְׁעָה אַעְדֶּה עֶדְיִי חָפְשִׁי

מַאֲכוֹלֶת אֵשׁ אוֹכַל צִיִּים בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ יָוָן קַשׁ

נָוֶה שַׁאֲנָן תִּרְאֶנָּה עֵינַי גַּם בִּנְיַן בֵּית מִקְדָּשִׁי

חֶפְצִי בָהּ יִקָּרֵא לִי אָז תַּחְפּוֹץ זִבְחֵי חַגֵּי חָדְשִׁי

מְשׂוֹשׂ שִׂמְחָה יִמָּצֵא בִּי יִשְׂאוּ זִמְרָה מַחֲלֵי מוֹשִׁי

משוש

ושהם· נורי כמו ואבנו איש נורי· ברי מלשון ברי ואויבי לי· יונה מן ונר לא תכבה· קדר שם אומה: יקדיר פי' יחשיך· זרני פי' פזרני· קדש כמו ולא יהיה קדש· מקדישי פי' מזמין אותי· לחשי פי' תפלתי· צרות כמו צרו' רבות· צרות מלשון וכעסתה צרתה והוא כנוי לאומות· שוברות פי' חושבות· נושן מן ישן נושן' נושן פירוש נושה שלהן מן והנושה בא לקחת· מך כמו ומך אחיך· מט כמו נדיך מט לפני רשע· רודה פי' מושל· עפר מן עופרת ועפר והכוך· התפלשי פי' התגלגלי והתכסי· נזרך פי' גדול שערך· אדמן שם מקום· דומי ענין שתיקת הלב· בצרה שם מקום· בצרי מלשון כי תבצו' כרמך· והדיקותי' פירו' ותדוקי אותם מלשון עד אשר דק· כבשי מלשון וכבשה' הארץ·

פזמון אחר לחן יא דילי בילי או לחן בו דודאי גיול

תנועה ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד וג' תנועות·

עַל עֲלָמוֹת שִׁיר בְּגִיל נָשִׁיר בְּשִׂפְתוֹתֵינוּ

אֵל גָּדַל דֵּעָה וְנָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ

מִזְמִירֵנוּ נְהוֹדֵנוּ וּמְשׁוֹרְרֵנוּ

נַעֲרוֹךְ שִׁירָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ

נערוך

מִכְּנַף אֶרֶץ זְמִיר תֵּרֶץ מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ

נִיב שְׂפָתֵינוּ וְשִׂיחֵנוּ שְׁעֵה צוּרֵנוּ

חֵן וְכָבוֹד הַב לְבֵן תֶּאֱהַב יְדִיד נַפְשֵׁנוּ

מַהֵרָה מַלְכִּי פְּדוּתוֹ כִּי לְךָ עֵינֵינוּ

מהרה

עֹז יְשׁוּעָתִי אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתֵנוּ

חוּשׁ וְחִישׁ מְפַלֵּט וְאָזְנֶךָ הַט לְרִנָּתֵנוּ

בֶּאֱמוּנָתְךָ עֲנֵה כִּי כָּ־ לְתָה רוּחֵנוּ

לַעֲבוֹד אוֹתְךָ בְּמִצְוֹתֶיךָ בְּמִקְדָּשֵׁנוּ

לעבוד

אָזְנְךָ הַט לִי שְׁמַע קוֹלִי אֲדוֹן עֻזֵּנוּ

מַמְלְכוֹת הָאֱלִיל חֲלוֹף כָּלִיל כְּאַוָּתֵנוּ

חִישׁ שְׁבוֹר עָלִי אֱסוֹף כָּלִי וְהוֹלִיכֵנוּ

קוֹמְמִיּוֹת אֵל מְרוֹם הַרְאֵל וְלִגְבוּלֵנוּ

קוממיות

יַעֲלַת הַחֵן לְאֵל בּוֹחֵן וְרוֹאֶה בּוֹרֵךְ

הַלְלִי בְּרְכִי לְכִי דַרְכִּי בְּדֶרֶךְ יוֹרֵךְ

צַהֲלִי רוֹנִי עֲנִי תַנִּי יְשׁוּעוֹת צוּרֵךְ

זַמְּרִי שִׁירִי פְּרִי אוֹרִי הֲכִי בָא אוֹרֵךְ

תם

יה א

ביאור המלות· על עלמות שיר על נסתר השיר ותעלומיו או הואמשמו' מיני הנגון· תרץ כמו תרנה מן רנין· משוש לבנו הוא הש"י· ניב פי' דבור· הב פי' תן· לבן תאהב הוא ישראל שנ' אהבתי אתכם· כלתה ענין תאוה וחשק· חלוף כליל פי' הכרת מכל וכל· יעלת החן היא כנסת ישראל· בורך ענין בקיו' מלשון כבורו לנגד עיניו· יורך מלשון יורה חטאים בדרך:· צהלי ענין שמחה· עני מלשון ותען להם מרי'· תני מלשון שם יתנו צדקות ה'· שירי כנוי לנקבה· פרי כנוי לנקב' מן פרו ורבו·

פזמון אחר בשקלו לחן הכוכב · או לחן כיטמוס יורינוס
או לחן דאנור דידילי · או לחן כיר עריזי גיוול

אוֹדְךָ אוֹרִי בְּכִנּוֹרִי וּבִכְלִי נֶבֶל
כִּי עֲנִיתָנִי פְּדִיתָנִי בְּיוֹם בֹּא חֶבֶל
יוֹם אֲשֶׁר קַשָּׁת לַעֲנוֹת שָׁת בְּרַגְלַי כֶּבֶל
אַתְּ כְּמוֹץ שַׂמְתּוֹ וְשִׁבַּרְתּוֹ כְּשֶׁבֶר נֶבֶל
את כמוץ

בֶּן יְהוּדָה לָךְ וּבִקְהָלָךְ כְּבוֹדוֹ יַחַד
פִּלַּטְתָּה נַפְשׁוֹ שְׁעֵה לַחְשׁוֹ יְיָ אֶחָד
בַּעֲלוֹת שַׁחַר גְּרוֹנוֹ חָר וְעֵת רָן יַחַד
כּוֹכְבֵי בֹקֶר לָךְ בְּבֹקֶר בְּגִיל וָפַחַד
כוכבי

כַּל בְּחֵימָה כַּל לְהִתְנַכֵּל בְּעַם קָדְשֶׁךָ
כַּל וְאֵינֵימוֹ וַעֲלֵימוֹ שְׁפוֹךְ זַעְמֶךָ
אַל תְּעַר נַפְשִׁי וְאוֹר אִשִּׁי בְּמֵי יִשְׁעֶךָ
כַּב וְשָׂא פָּנַי וְגַל עֵינַי בְּתוֹרָתֶךָ
כב ושא

הַלְלִי צִיּוֹן לְאֵל עֶלְיוֹן בְּתוֹף וּמָחוֹל
הוּא אֲדוֹנַיִךְ אֱלֹהַיִךְ וְנוֹחֲלֵךְ נָחוֹל
זַמְּרִי לִשְׁמוֹ וְלִנְאוּמוֹ תְּיַחֲלִי יָחוֹל
כִּי גֹאֲלַיִךְ וּבָנַיִךְ כְּמִסְפַּר הַחוֹל
כי גאוליך

ביאור המלות קשת הוא שכ׳ בו ויהי רובה קשת׳ שת מלשון ולא שת לבו׳ כבל שלשלת של ברזל: כבל כלי חרס: חר פי׳ נשרף: ביקר מלשון ולבקר בהיכלו: יעקב שעין בשוא כח אינו שם אדם אלא מלשון כי כל אח עקוב יעקב ענין מרמה והאח אשר יעקב הוא אחיו של יעקב: טהור עינים הוא השי׳: ופיק ענין מכשול: וחלחלה ענין מכאוב: באשם ענין סרחון: כל כמו כלה ענין כליון: כב כמו כבה ענין כבוי: ונוחלך כחול מלשון כחל׳: תיחלי יחול מלשון יחל ישראל אל ה׳:

אחר בשקלו לחן אליכדי גיוומול או לחן הכוכב והוא שייך לפסח

אֶשְׂמְחָה הַיּוֹם · בְּאֵל אָיוֹם · אֱיָלוּתֵנוּ
וַאֲזַמֵּר לוֹ · וְיֶעֱרַב לוֹ · כְּמִנְחָתֵנוּ
אֶזְכְּרָה חַסְדּוֹ · אֲנִי עַבְדּוֹ · בְּעֵת צֵאתֵנוּ

ביאור המלות איום פי׳ נורא מלשון אימתה ופחדי׳ יך כמו יכה והוא עתיד במקום עבר׳ לראש

מעבוד

מֵעֲבוֹד גּוֹיִם · בְּמִצְרַיִם · לְחֵירוּתֵנוּ

יָךְ לְרֹאשׁ אוֹנָם · וְרוֹב הוֹנָם · נָתְנוּ לָנוּ
יָם כְּיַבָּשָׁה · הֲלֹא הִקְשָׁה · וְהֶעֱבִירָנוּ
שָׁמְעוּ עַמִּים · גְּטוֹל קָמִים · וְאָבְלוּ אָנוּ
כָּרְעוּ נָפְלוּ · וְחוּל חָלוּ · וְנַחְנוּ קַמְנוּ:

אָז יְקוּתִיאֵל · וְיִשְׂרָאֵל · לְפוֹרָם עָנוּ
עָנְתָה מִרְיָם · לְיָרָה יָם · לְמוֹשְׁלִים בָּנוּ
מָן וְזוֹב מֵי צוּר · וְעוֹף צָד צוּר · וְהֶאֱכִילָנוּ
אֶת דְּבַר קָדְשׁוֹ · וְאֵת אִשּׁוֹ · אֲזַי הֶרְאָנוּ:

הֶעֱלָנוּ אֵל · מְרוֹם הָרְאֵל · וְאֶל הַצְּבִי
חָטְאוּ זָנוּ · אֲבוֹתֵינוּ · וְהָלְכוּ שֶׁבִי
נָא זְכוֹר אַהֲבַת · כְּלוּלוֹת בַּת · יְיָ אָבִי
סוֹב דְּמֵה לְךָ דוֹד · לְעוֹפֶר הוֹד · וְאֶל הַצְּבִי:

מַן לְטוֹבָה אוֹת · וְנִפְלָאוֹת · כְּיוֹם מִצְרַיִם
בַּת סְרוּם תַּחְרִים · וְאֶל הַגְּרִים · תְּנָה כִּפְלַיִם
עֶדְרֵךְ תִּמְנֶה · וְעוֹד תִּקְנֶה · שְׁאָר אֶפְרַיִם
שׁוּב לְאַפִּרְיוֹן · בְּנֵה עֶלְיוֹן · יְרוּשָׁלַיִם:

לראש אינם הם הבכורות׳ קמים מלשון תהרוס קמיך׳ אנו פי׳ אבלו כמו ואנו ואבלו פתחיה: וחול חלו ענין מכאוב כמו חול תחול סין׳ יקותיאל משה רבנו נקרא כן׳ וזוב מי צור כאו פתח צור ויזובו מים׳ ועוף צד צור הוא השלו שנדד והביאו בוראנו יתב׳ הצבי ארץ ישראל נקראת כן׳ מן כווי לש״ת בשקל בו את בני ישראל ופירושו הזמן והכן׳

[illegible]

פזמון לחן אנפלאמס ביבי או לחן שני״ש קאלדוס גיווזל שיכין אליכדי או לחן נאמו נאכן איולי
או לחן אלה גיווזלירומי ומשקלו הוא תנועה ויתד וב׳ תנועות הדלת ותנועה
ויתד ושתי תנועות הסוגר׳

אִם עֲוֹנִי עָנָה · בִּי וְרוֹב כַּחְשִׁי: נָא אֱלוֹהַּ עוֹשִׂי ·
הַאֲזֵן לַחְשִׁי: יַד יְמִינְךָ תְּשַׁלַּח · לִי שְׁמַע רַחְשִׁי:

ביאור המלו׳ ענה ענין עדות׳ כחשי מן שכבוכי נכחש׳ לחשי פי׳ תפלתי

יוֹם בְּצַר אָשִׂיחָה · שׁוּר בְּמַר נַפְשִׁי : שׁוּר בְּמַר
מִכְּאֵב לֵב אֶזְעַק · יוֹם וְלֵילוֹתַי · נִגְּרָה עֵינִי דַּם ·
עִם דִּמְעוֹתַי : חַם בְּקִרְבִּי לִבִּי · מִן יְגוֹנוֹתַי ·
שַׂק עֲלֵי גִלְדִּי עַל · רוֹב עֲוֹנוֹתַי : שׁוּר בְּמַר
כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד · מַה מְּאֹד שֻׁפַּר : אַךְ סְפוּרוֹת לַמּוֹ ·
אֵין לְזֹאת חָפַר : כִּי לְבָבִי רוּחִי · שַׁח עֲדֵי עָפָר :
אָפְפוּ עָלַי רָ־ עוֹת לְאֵין מִסְפָּר : שׁוּר בְּמַר
צוּר בְּשָׂרִי מֵרוֹב · פַּחְדְּךָ סָמַר : כִּי לְבָבִי רַע לֹא ·
דַּרְכְּךָ שָׁמַר : אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמוֹר · יָהּ לְנַפְשִׁי מַר :
אַל תַּחְסִין כִּי רֵיחִי · בֶּאֱדוֹם נָמַר : שׁוּר בְּמַר
יַעֲקֹב בַּגּוֹלָה · הָלְכוּ אֵילָיו : בֵּית אֱלֹהִים חָרֵב ·
שָׁמְמוּ אֵילָיו : דּוֹד כְּאָח לִי בְרַח · כָּל קָרוֹב אֵלָיו :
קָרְבְּנוֹת עַם קָדְשׁוֹ · שׁוֹר וְצֹאן אֵילָיו : שׁוּר בְּמַר
עַד לְמָתַי תִּזְנַח · דּוֹד לְיוֹנָתְךָ : לַעֲבוֹד וּלְשָׁרֵת ·
הִיא לְשִׁפְחָתְךָ : עוּר יְיָ וּלְבַשׁ · עוֹז תְּהִלָּתְךָ :
עַם קְרוֹבְךָ בַּשֵּׂר · שׁוּב לְאַדְמָתְךָ : שׁוּר בְּמַר
כֹּהֲנַי וּלְוִיַּי · חִישׁ הֱיוּ בָרִים : עוֹד בְּבֵית מִקְדָּשִׁי ·
תִּהְיוּ דָרִים : כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל · יַעֲלוּ הָרִים :
יִזְבְּחוּ זִבְחֵיהֶם · יַעֲלוּ פָרִים :

מן נקוד לחש · רחשו מלשון רחש לבי דבר טוב · אשיחה ענינו דבור הצרות וספור התלאות · שור פירוש ראה · גלדי פי׳ עורי · ספר מלשון אף כחלת ספרה עלי כלומר טוב ויפה היה: ספורות ענין מספר : חפר מלשון וחפרה הלבנה · שח פי׳ שפל · אפפו ענין הקפה וסבוב · סמר ענין הסערה והרעדה · נמר פי׳ נתחלף ונשתנה · אילין מלשון אילי מואב · אליו מלשון ואיליו ואילמיו · אליו כמו ויגש שיו · אליו מן ושזר ואיל· פור כמו עורף · חיש פירוש מהרה· ברים פי׳ טהורים ·

לחן ואל עלאבי מן אל ענאקיה
או גאן אל המאס ול קומרי

בסקל׳ שחר אבקשך :

מְרוֹב יְגוֹנִי עַל אַף אֵל אֲשֶׁר עָשַׁן בִּי עַל סְפוֹתִי חֵטְא חָדָשׁ עֲלֵי יָשָׁן :
נִרְדָּם לְבָבִי בִּי הָיָה כְּאִישׁ נִרְדָּם אִישַׁן וְלֹא אִיקַץ אִיקַץ וְעוֹד אִישַׁן :
חָרוּ עֲצָמַי מִן הוֹרֶב וְגַם יֵקַד בָּהֶם יְקוֹד כִּיקוֹד תַּנּוּר וְכִבְשָׁן :
כַּר בַּחֲמַת רוּחִי אֵלֵךְ וְסַר כֹּחִי אֶנָּגַע וְלֹא אָרוּץ כַּרְמֶל וְלֹא בָשָׁן :
שׁוּב אֵל וְחַיֵּנִי תָּסוֹב תְּנַחֲמֵנִי לֹא אֶחֱזֶה נֶגְדִּי עוֹד מַעֲלֶה עָשָׁן :

ממעו הריס את ריב יי׳ יחד וסתי תנועות ·

אני אחת ליולדתי אני אחת ואין בלתי סגור ה לך אדון עולם ידיד נפשי ותפארתי :
ומעולם אהבתני לאשה לך בחרתני ושכנת בתוכי גם חבקתני נשקתני :
ועלזת באור לחיי ושעשעת ברוב יפיי והודי והדרי מש־ בצות זהב לבוש עדיי :
ושבחת יפי עיני ודקתי וכל שיני שני שדי וכל גופי וגן נעול ומעיני :
ושכבת בבין שדי ונתתי לך דודי ומשה אהרן דוד שלמה הידיד עדי :
ופרשת כנפיך וכסית אמתך ושתית עסיסי עם חלבך ושמנך :
ומרוב אהבתך קראתני אחותך ורעיתך ויונתך ויפתך ובתך :
ושמחתי ועלזתי וזמרתי והללתי חצות לילה ואהבתך העירותי ועוררתי :
ושלותי ושקטתי ואכלתי ושתיתי ושמנתי ועביתי ויפיתי ונאותי :
ונשאתי ונסכתי ומשלתי ומלכתי עלי כל ממלכות ארץ ואי מלכות כמלכותי :
ומי גוי רב כבנינו חכמינו נבונינו חסידינו נזירינו לויינו וכהנינו :
ומבני הקימות נביאיך ושפכת עליהם רוחך הטוב וצוית ושלחת :
וקורא לי מפוארת בשמים ראש מקוטרת ומבנות מאושרת ומשרות מעוטרה :
וקורא לי מהוללה כלילת היפי כלה ותמלכה מעונגה צבי מלכה וציץ בעלה :
ועתה שחקו עלי צעירים גם מהוללי הכי בני יצאוני ואין אישי באהלי :
ודודי עף והלך לו לרום קדשו ולזבולו ולארץ דחפני ולא זכר הדום רגלו :
והושלכתי ונפלתי והשברתי וקדרתי ושפלתי עדי עפר ושכבתי ונאלמתי :
ומקדשי בלהבת שרפו צר ברב איבה ושרף ארמנות ציון וכל ערי היו חרבה :
וכל בני מפוזרים לכל רוח ונמכרים לגויי הארצות ל־ עבדים לך ולנכרים :
והם רודים בבניך בפרך רב לעיניך והכבידו עבודתם והשביתו עבודתך :
לחצומו בני עולה אכלומו כצאן מכלה בקקום בוקקים ויג־ דפום ויחרפום סלה :
ושפחתי ירשתני אכלתני המתני וכתנין בלעתני וזלעפה אחזתני :
ובניה והם שבעים לאומים מושלים רועים ובני נמכרו וירדפו הבל ותעתועים :
ורעלי מנשוא עולם בעת כי אשמעה קולם בקראם לאויל נביא בני בכל בני עילם :
ואומרים לאמת שקר ולשקר אמת תקר ולרע טוב ולטוב רע ואין דורש ואין חוקר :
ואומרים שוא בריתך וריק דתך וחוקיך וכרצח בעצמותי באמרם אי אלהיך :
ועל משכב בכל לילה אבקש דוד מאד נעלה ואיננו הכי חמק וברח כצבי עלה :
וסר כחי וצר ארחי ואשיחה בצר רוחי ובכו אבך במר נפשי וגם היום מרי שיחי :
אהה פסו חמודותי ושעשועי ושמחותי וגם היו כלא היו גדולותי וטובותי :
והומרו ששונותי במכאובי ותוגותי ועוגבי לקול בוכים ושירותי בקינותי :
ופשטתי לבגדותי ולבשתי חרדותי יגונותי ואנחותי ועטיתי כלמותי :
ואתחנן ואין חונן ואין חומל לדל אונן אשוע ואין משפט ואין מציל ואין גונן :
ומאנתי להנחם עלי בני ולמנחם הכי רחק מאד מני ומתי יזכרה רחם :

ואלף וחמש מאות וארבעים ועוד שנות לחורבן בית אלהים ו' אני גולה בכל פיאות:
ואלפים ומאתים לגלות העשיריים עשרת השבטי' הוש' לכו כאף לסוף איים :
ואתה דוד זנחתני כמת מלב שכחתני ופקוד לא פקדתני וזכור לא זכרתני :
הלנצח זעמתני הלצמיתות מכרתני הלעד תאנף בי דוד הלעד יעלוז מוני :
הלא רבים חסדיך ורחמיך וחניך ואיך תהיה כמו אויב ליונתך ובניך :
ואיה נא חסידותך גבורתך וקנאתך ואיה נפלאותיך ואיה נוראותיך :
הלא מאז גאלתני ומנוף העליתני ובקעת לפני ים בתוכו העברתני :
והנה כחך עתה כאז לגאול לך אתה גאולתי ועתה לך בכחך זה והושעת :
פנה אלי וחנני ומאשפות הרימני ומעפר הקימני ואליך השיבני :
וחדש אהבתך לי בנה בית נטה אהלי והשב כל עדיי לי בחיקי שוב שכב בעלי:
וקבץ עם שבי הלך ועוד ימלוך כמו מלך וישכון עד בהיכלך ושיר חדש אזמר לך :

ככתוב אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור וגו' ענה דודי ואמר לי:

הקולך זה צביתי מבכה על פרידתי אחותי החרישי כי כבר בא קץ ישועתי :

ככתוב נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב וכו' וכ' אמרו לבת ציון וגו' :

עונך תם וכל קצי במוניך אכל חצי וגוי קו קו כשי יובל אקבץ עוד לנקבצי :

ככתוב תם עונך בת ציון וכו' וכ' נאם יי' אלהים מקבץ וגו' :

שאי סביב לעיניך ראי דודך ובניך וכלם נקבצו באו לעריך ואליך :

ככתוב שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך וגו' :

עדי נבלך ותופיכי ושובי אל מנוחיכי בקול ששון וקול זמרה ושכנתי בתוככי :

ככתוב רני עקרה וכו' וכ' רני ושמחי בת ציון וגו' :

ועמך שב לאדמתו ולא יוסיף להגלותו ואל אישך תשוקתך ועליך תשוקתו :

ככתוב אני לדודי ועלי תשוקתו :

השיר הזה יסדתיו על מש" רז"ל בחסרונות התקונים דף ז'ב' שמעו הרים את ריב יי' דאמון ריב וקטטה ומחלוקת בהלכה ולית בהו דיסא ריב וקטטה ומחלוקת בנין שכינתא לגבי קב"ה לדחקא ליה בכמה קושיין עד דיפיק לה מן גלותא וכו' ולכן קראתיו ריב יי' :

לחן

לחן אין לאס טיירס די בריטאניא או לחן פסיאונסי בילואנה תנועה ויתד ותנועה :

אהבת דודי בלבי להבות אש היא בקרבי גם בשחרי גם בערבי גם בקומי גם בשכבי:
נשקה בי אש ידידות הידיד כלו חמודות בו מדובר נכבדות לו שמו מה טוב להודו':
נוזלה עיני כעבות נוזלה מים לכבות כל אשר תגשים נדבות אהבות הולכות ורבות:
איך לבבי הוא כגפו יסבלה קורו ורשפו אהבתי דוד ואפו תאותי לו וקצפו :
הן מכרני אדוני לחצאים בעוני החצי מכר למוני והחצי נשאר לקוני :
ואני עבד חברים זה לזה אויבים וערים אעבוד חד הגבירים והברו יך ויהרים :
לב מחולק לחלקים לשחקים לארקים ירבצה תחת מצוקים לא יהשפיל לא יהקי' :
איך יכילון רעיוני לעבוד אל בין מעני צהלה עם רוב יגוני אהבה וזעום יי' :
נחמו נפשי במלה סמכו לבי בגילה שיר בציר גילה בחילה נשגבה לא אוכלה לה:
יודעי שמעו בקולי תפגעו נא לי באלי חיש יחבל עול ואבלי גה מעט אז יקרבה לי:
משאתי עול יגונים חלפו כל ששונים ועלי רוב העונים אעשה מספד כתנים :
נחרו בי ישמעאלים העבדים הבעלים תעבוני העוילים מאסו בי גם עוילים :
חדלו כל הקרובים האהובים הערבים קרבו צרים ואויבים כוננו חצם כרובים :
מלדבר עוד לבוראי משבי לצאת וכלאי נואשה נפשי ברואי איגעה יום יום בקראי :
מי ילמד לעגומה צועקה לילה ויומה איך תרץ דודה ובמה ישמעה קולה ונאמה :
הלעולם תאנף בי דוד ותאמר לי חרבי תברחה מבית מסבי תאהל עד בית ערבי :
תזנחה מתק שפתי שעשועי אהבותי תעזוב חיק אשכלותי תחבוק חיק שונאותי :
תשכחה חסד נעורי חן כלולותי ושירי הלכי מדבר והרי אחריך מבחורי :
אחלי אקרא ותען תפרקה כל עול וטוען או למעני או למען חסדך סומך ומשען :
שוב צבי חן שוב לכלה התמימה הכלילה תן רבידה ועגילה את בריתך זכור לה :
החרב בת צור וישם דוד בנה לך בית זבול שם עיר שמה מיום ארון שם אתנה דודי לך שם :

אחרת בשקלה לחן יא מי פרטיאה לה ניניא רומאנסי:

שאגת אריה באזני אך תמונתו לעיני כצבי נשק כפני הוא אדוני אב לבני :
אחריש אשתא למולו האמת צביי ואם לא כי דמותו לא כקולו אפתחה פי אומרה לו :
מה לך עופר צביים תשאגה מר כאריים תתנה קול בין עפאיים ירעשו הרים ואיים :
יעלת חן היתה לי בת נדיבים בת גדולי היתה חלקי וחבלי כל משוש לבי וגילי :
לבשה בגדי רקמות חגרה עוז תעצומות אשכלות חיקה נעימות יפתה בכל עלמות :
שוררה שירי תהלה עוררה שמחה וגילה היתה לי ואני לה שכבה חיקי בלילה :
אחרי כן בעונה בערה בי אף ואינה כי מכרתיה למונה לא ראיתיה עונה :
אזכרה אלה ואבכה נחלי דמעה אפכה אספקה כפי ואכה על ירכי כמדוכה :
אזכרה יפיה ואורים שבפניה מאירים יאברו שכבה עפרים אשאגה מר ככפירים :

הה אדוני

הה אדוני ואני היא   יעלתך אך לדואי   תארי לאנכרו אי   לי לרוב שבתי בכלאי:
כי בעלוני בעלים   ישמעאלים ועוילים   נתנו מוטות ועולים   על כתפי גם כבלים:
החריבו את מעוני   גרשוני ממלוני   בזזו חילי והוני   הפכו גילי לאוני
טמאוני ניאצוני   חרפוני גדפוני   גדעוני שסעוני   כנחשים נשכוני
גם בעבדי כוש ומוני   מחליף אחד בשני   לא תמירותי אדוני   לא עזבתיך חסיני
בת הקולך זה פרוכה   צועקה מרה ובוכה   תחיי לחי ברוכה   הנני מעלה ארוכה
שמחני קול צביה   קול אחותי העניה   החרישי תשבויה   עוד מעט תהיי פדויה:
הנני אלבש נקמות   אעטה קנאה וחימות   אדרכה קמים וקמות   בחמתי על אדמות
ארמסם עד על בגדי   נצחם יז גם בידי   דם סדום אשפוך כלי די   אז ואנקום דם עבדי:
גם שפטים באלילים   אעשה אחלוף כלילים   אחרוס בתי בעלים   כל אלילי משמאילים:
בהניחי את חמתי   בם בכלותי מלאכתי   אזכרכי רעיתי   והקימותי בריתי:
וארחם או לציון   ואחונן דל ואביון   כן אשר שכן בציון   יהיה מרום ועליון:

אחרת לחן מאבה אולדי כי ואטירסין או לכועס גיורדוס סיכי עסיק אולדוס וסקלס
מרוכע ופסוט :

הַבֹּקֶר אוֹר אֶל לֵיל יָשָׁן   עוּרָה דוֹדִי לָמָּה תִישָׁן:
הבקר
מַה זֶּה הָיָה אֶל הַשְּׁבוּיִ   הוּא אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא
לֹא קָרָא יוֹנָה אַל תִּדְוִי   הִנֵּה לֹא יָנוּם לֹא יִישָׁן:
הבקר
נַחֵם יִכָּתֵר מֵעֵינַי   כִּי עַד כֹּה לֹא שָׁמְעוּ אָזְנַי
קוֹל צִיר בָּא לִפְנֵי יוֹם יְיָ   הַגָּדוֹל בּוֹעֵר כַּכִּבְשָׁן:
הבקר:
כָּלָה קַיִץ עָבַר קָצִיר   לֹא זוֹר מָזוֹר לֹא חוֹבֵשׁ צִיר
לֹא בָא מַלְאַךְ לֹא שׁוֹלֵחַ צִיר   אֶל הַר אֱלֹהִים הַר בָּשָׁן:
הבקר
בַּת בָּבֶל גַּם יוֹשֶׁבֶת עוּץ   בּוֹטְחוֹת זוֹ תָגֵל זוֹ תָרוּץ
וּבְנוֹת צִיּוֹן עוֹמְדוֹת בַּחוּץ   הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן:
הבקר
עוּרָה דוֹדִי עוֹרֵר מְדָיַן   רִיב עִם בַּת צוֹר וּבַת מְדָיַן

הַחֲרֵם אוֹתָן הַשְׁמֵד פִּרְיָן   מִמַּעַל מִתַּחַת שָׁרְשָׁן:
הבקר
הַס כָּל בָּשָׂר כִּי נֵעוֹר אֵל   כִּי קָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל
נַם בָּא לִבְנוֹת צִיּוֹן גּוֹאֵל   הֵאִיר אוֹרָן זָרַח שִׁמְשָׁן:
הבקר
הִנֵּה עַמּוֹן הוֹלֵךְ לָמוּת   וּבְנוֹת מוֹאָב רִיר חַלָּמוּת
כֻּלָּן דֵּרָאוֹן לֹא תָמוּת   תוֹלַעְתָּן לֹא תִכְבֶּה אִשָּׁן:
הבקר
וּבְנוֹת צִיּוֹן תּוֹךְ בִּירָתָן   תִּשְׁתַּחֲוֶינָה אֶל אֵל אֵיתָן
מִדֵּי שַׁבַּת כָּל שַׁבַּתָּן   מִדֵּי חֹדֶשׁ כָּל רֹאשׁ חָדְשָׁן:

ככתוב וכוס. מדי חדש בחדשו ומדי שבת וגו׳

תפלה לעני כי יעטוף. ואין לאמרו בשבת ויו״ט·

מָעוֹז לַדַּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר לוֹ   מִגְדַּל עוּזוֹ יִשְׁעוֹ אוֹרוֹ שׁוֹמְרוֹ צִלּוֹ
מֶלֶךְ גָּדוֹל וָרָם עַל כָּל אֵלִים מָשְׁלוֹ   מַצִּיל עָנִי מֵעַז כָּמֹנוּ מִגּוֹזְלוֹ:

מַכְּתִי נַדְתִּי חָלִתִי כַּתִּי מִמַּכְאוֹבִי   לֹא נָאַלְתָּ הַיִּי לֹא רַבְתָּ אֶת רִיבִי
תַּסְפֶּה עָלַי רָעוֹת וּתְכַל חִצֶּיךָ בִּי   תִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי:

אִשָּׁה אֵרַשְׂתָּ וּבְעַלְתָּהּ אֵיךְ שִׁלַּחְתָּ   בָּנִים גִּדַּלְתָּ רוֹמַמְתָּ אֵיךְ מָכַרְתָּ
אוֹתָם כְּמֵת שָׁכַחְתָּ עוֹד לֹא זָכַרְתָּ   אַךְ נֶהֱפַכְתָּ לָהֶם אוֹיֵב בָּם נִלְחַמְתָּ

נֶאֱנַחְנוּ נֶאֱלַמְנוּ נִכְנַעְנוּ נִגְרַעְנוּ   בָּכִינוּ עַד שֶׁכָּח לִבְכּוֹת אֵין כָּנוּ
הִתְאַפַּקְתָּ הֶחֱרַשְׁתָּ אֶל דִּמְעָתֵינוּ   לָמָּה פָּנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ:

אוֹי לָנוּ כִּי מִן בַּלָּהוֹת סָפְנוּ תַּמְנוּ   גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבַדְנוּ
עָבַר קָצִיר כָּלָה קַיִץ לֹא נוֹשָׁעְנוּ   לָמָּה נֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ:

אִילוּ אֶל רוֹב הַשָּׁנִים אֵלֶיךָ שַׁבְנוּ   אוֹ אִם אַתָּה תִסְלַח רִשְׁעֵנוּ הֶחֱרַשְׁנוּ

אַךְ יוֹם יוֹם נוֹסִיף רַע עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ אַתָּה לֹא תְסַלַּח תּוֹסִיף עוֹד הַנִּיחֵנוּ

מַה נִּתְאוֹנֵן אוֹ מַה נִּצְטַדָּק צוּרֵנוּ   נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ אַנְשֵׁי מָוֶת הָיִינוּ
מַה לָּנוּ צֶדֶק לִזְעוֹק עוֹד אֶל מַלְכֵּנוּ   לֹא יְרֵאנוּ אֵל מַה יַּעַשׂ מֶלֶךְ לָנוּ׃

אֵין לָנוּ מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנּוּ   שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ גַּם בִּטְנֵנוּ
עַד אָנָה תִּתְאַפַּק תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ   חוּשָׁה קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ׃

תנועה ויתד ותנועה •

את פני מבין צפוני   אור תאירס אל לפני   אשפכה שיחות רנני   קדו״ש   ואברך את יי׳׃
בוראותיך אחוה   קרבתך אאוה   הוד והדר את תשוה   קדו״ש   על עמוסיך יי׳׃
אתה לך צור אילי   לאסוף הישראלי   את לצור מעון היה לי   קדו״ש   חוש לעזרתי יי׳׃
מתחומות ים יגוני   העלני דר מעוני   אם הרגוני עוני   קדו״ש   שוב וחיני יי׳׃
נחמני מעצבי   רפאני מכאבי   בעטוף לבי לאויבי   קדו״ש   את יריבי ריב יי׳׃
חדשה ימי כנשר   מעקש לבי תישר   על דרכיך אאשר   קדו״ש   לך השיבני יי׳׃
מהרה מלבי פרותי   שוב יי׳ את שבותי   נגדך כל תאותי   קדו״ש   תן שאלותי יי׳׃

מרובע ופשוט לנועם קרלשלרוס טורקי •

צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אֵלִי   אֵלִי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי
הֶעֱבַדְתָּנִי אָח וָעֶבֶד   וַתַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי
גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ   אֵין קוֹל אֵין קֶשֶׁב אֵין עוֹנֶה
וַאֲנִי קוֹרֵא לֵאלֹהִים חַי   אֵיךְ אֵל קוֹרֵא מֵת תַּשְׁוֵנִי
לָמָּה תַּעַשׂ הַצּוֹעֵק לְךָ   כַּצּוֹעֵק לַגָּד אוֹ לַמְנִי׃

עַד מָתַי תֶּעְשַׁן בִּתְפִלַּת   עַם קְרָאתָ עֲבָדַי וּבָנַי
תַּקְשִׁיחַ לִבִּי מִיִּרְאָתֶךָ   מֵעֲבָדֶיךָ תַּפְרִיעֵנִי
אַל נָא לָעַד תִּזְכּוֹר עָוֹן   אַל נָא בְּאַף תּוֹכִיחֵנִי
חַנּוּן אַל נָא תַּשְׁחִיתֵנִי   רַחוּם אַל נָא תַּשְׁמִידֵנִי
הַבְּרַע אַל תַּכְרִיעֵנִי   הַרְשַׁע אַל תַּרְשִׁיעֵנִי׃

מֵרוֹב עֲשׁוּקִים מֵאַנְקַת   אֶבְיוֹנִים מִשּׁוֹד עַם עָנִי
לַיְלָה וְלֹא דוּמִיָּה לִי   אֶקְרָא יוֹמָם לֹא תַעֲנֵנִי
עַד אָן יְיָ תִּתְאַפַּק   תַּעְלִים תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנִי
לָמָּה קוֹדֵר אֵלֵךְ לָעַד   לָמָּה נֶצַח תִּשְׁכָּחֵנִי
גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל וּקְדוֹשׁוֹ   חוּשָׁה קוּמָה הוֹשִׁיעֵנִי׃

נוֹשֵׂא עָוֹן חַטָּאת נוֹעַר   וּפְשָׁעַי אַל תּוֹרִישֵׁנִי
חָנֵּנִי כִּי רַב שָׂבַעְתִּי   בּוּז וְלַעַג הַשַּׁאֲנַנִּי
מְנִי עוֹנִי דָּאֲבָה עֵינִי   מַיִם עַד נֶפֶשׁ בָּאוּנִי
מִמַּיִם רַבִּים הַמְשֵׁנִי   מֵאוֹיְבַי עָז הַצִּילֵנִי
הֶמְתַּנִי שׁוּב חַיֵּנִי   הֶאֱבַלְתַּנִי סוּב נַחֲמֵנִי׃

הִפְלַתָּנִי הֲקִימֵנִי   רִחַקְתָּנִי הַקְרִיבֵנִי
הִצְעַרְתָּנִי הַכְבִּידֵנִי   מִדַּרְכְּךָ אַל תַּתְעֵנִי
הַדְרִיכֵנִי בַּאֲמִתֶּךָ   לִכְבוֹד שִׁמְךָ יָהּ עָזְרֵנִי
תָּשׁוּב לָשׂוּשׂ עָלַי לַטּוֹב   אֶקְרָאֲךָ תֹּאמַר הִנֵּנִי
יָנוּסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה   שָׂשׂוֹן שִׂמְחָה יַשִּׂיגוּנִי׃

הפזמון הזה קראתיו ספק ס״ת לפי שהוא תפלה לעני כי יעטוף ולפני יי׳ ישפוך שיחו ולכן לאמרו בשבתות וי״ט׃

לפורים לנועם יגל חזון ובשורה או לנועם יש ארוכה ומרפא או טורקי אי גיולי גיול זארי׃

אֵתָיוּ אֶקְחָה יַיִן   וְנִסְבְּאָה גַּם שֵׁכָר
נֹאכַל בְּשַׂר אַבִּירִים   וִיהִי כָזֶה יוֹם מָחָר
תֵּן גָּבִיעַ בִּימִינִי   מָלֵא יַיִן מְאָדָּם׃   לְאַהֲבַת אִישׁ יְמִינִי
אֶשְׁתֶּה עֲדֵי אֶת אָדָם׃   יוֹם יָזְמוּ לִשְׁפּוֹךְ מֶנִּי   דְּמֵי אוֹסִיף דָּם עַל דָּם׃
יְשַׂמַּח לִבִּי יַיִן   יְשַׁכַּח רֵישׁ יְגוֹן צָר
דַּם עֵנָב אֵשֶׁת חֲמָרִים   אוֹכַל אֶשְׁפַּר וְאֶשְׁכַּר
זִבְחוּ עוֹפוֹת וּבְהֵמוֹת   אֲבוּסִים וּמְפוּטָּמִים׃   תָּבֹאנָה הַחֲכָמוֹת

ועשו לי מטעמים : שתין צעי לגימות · וצלי קדר בבשמים :
אין טעם טוב מיין · ריש כל אסוון הוא חמר
אין ריח בתנורים · הצולים דג ובשר :
הרקחנה המרקחה · רקחות החשובות : עשינה לי ארוחה
בדבש בושם ותנובות : ואשלח שיומנחה · לדודים ואהובות :
דודים טובים מיין · גדוה אחד נוגנים שר
ולרוב גילים ושירים · ירון מטוב לב כל סר
גיל עם מאל לא אלמן · אנשים טף ונשים : יום בו האל הנאמן
שרף קוצים וקשים : וימן לנפשו המן · עץ גבוה חמשים
שכרו ולא מיין · בניו ובני הנכר
קיים דברי הפורים · אסתר וימיני שר שר :
שלחו מנות לריע · מתנות לאביונים : טובים חדלו הרע
בנים שמרו אמונים : למה תריעו ריע · הן שלמו הזמנים :
עוד קטוצום ביין · ובגיל ושמחה יומר
תמוז ואב כאדרים · יהיו ויבוער כל ער :

עוד חברתי לשבת רהוטה זו וכללתי בה כל מעשה בראשית על סדר הפסוקים בנועם טורקי כיר בווי סיכים סיכנילייס :

אחיה ואספרו מעשי יה ביום מנוחתו · הללויה הללויה הללו אל בקדשו
נאם ועשה ארץ ושמים לשבתו · הללויה
יהי אור ויהי ויהי רקיע באמרתו · הללויה
מים נקוו אל מקום אחד ונראית יבשתו הללויה
נטע עץ פרי הדשא דשא לאיש ולכל חיתו : הללויה
חמה ולבנה גם כוכבים להאיר חשבתו הללויה
מים שרצו עוף בארץ ובים דגתו הללויה
מארץ הוציא רמשו וחיתו ובהמתו הללויה
לרדות בכלם ברא אדם בצלמו ודמותו הללויה

בספר הזהר פר׳ ויקרא עמוד ו׳ אמר מלכא לאו הוא יקרא דילי דע׳ סלי פנים איעול נ למטרוניתא : ובפ׳ אחרי עמוד קל״ג לא אשתכח חדוה קמי קב״ה כיומא דסליק שלמה לתבמתא ואמר שיר השירי׳ ואכהול אנפהא למטרוניתא ואתא מלכא למשרי מדוריה

ויברך

ויברך אותו לרבות ורדות בברואי אדמתו הללויה
נתן לו עשב ופרי העץ לאכילתו הללויה
זן נפש כל חי וירא כי טוב כל עשייתו הללויה
אלהים כלה בשביעי את כל מלאכתו הללויה
נח בו ושש בו ובירכו ויקדש אותו הללויה
ויצו לבניו זכור שמור את יום שבתו הללויה
ולמען זאת הוא ישמרנו עד כבבתו הללויה
ונפשנו תתענג ותשבע בטוב ביתו הללויה

מדוריה עמה וכו׳ ועיין בפ׳ תרומה עמוד רכ״ז : ובתקונים הזוהר פר׳ אקת דף כ״ד לית חדוה קמי קב״ה כזמנא דעבד שלמה שיר השירי׳ ושבח תושבחן דמטרוניתא למלכא · שם מכי שמחוך איכון כשמתין עסקין בתושבחן דמטרוניתא קמך וכדין חדוה קמך אשתלימת · שם דף קי״א התעורר לכנגד הקב״ה בשיר ותתעורר האהבה : ובפ׳ משלח עמוד תל״ד בעי בר נש לשבחא לקב״ה תדיר בגין דאיהו אתרעי בשירין ותושבחן · מכאן ואילך זה השער לה׳ צדיקים יבאו בו ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה ובשירים אלו ולפי שהם מיוסדים על מ״ש בס״ה תושבחן דמטרוניתא למלכא לכן קראתים קול ברלה :

יהיו לרצון אמרי · די פי בשירי כי · מלים ככורה לי · קול לי במו חומר
למה ~~לגודל לב~~ · שירי חסרי לב · באים להרים קול · לא לאמר אומר ·
רוצה לב

משוררים תחרישו ואשורר · בפה ולב זמיר יערב ויגדל ·
ומה לכם לשיר עמוק ומתוק · חילכם אבדך את ויגדל ·
ושיר כפה בלא לב לאנשים · וישמע אל ואם לא ינב ויחדל ·
אבקש לדברים קול ואתם · תבקשון לקול מלים וניב דל ·
אשמח אל כדברי שיר ואתם · תרימון קול ישמח טף ונבדל ·
עלי אל תתנו קול ואני בא · לשבח לשמח לגדל ·
עליצותכם בקול תשאו ואעלוז · באמרי פי בלב נכון לרוס דל :
אשר לא ידעו בין שיר ובין סיר · זבין קול ציר לקול הסיר וקול ציר
בנשאם קול להריע ולשיר · כדור חשבו להם כלי שיר :
בני איש אשר קול שיר · בלא לב לאל תשאו · וכל חד מחשב לו · כדוד כלי שירו
בקול תתנו עליו · כפשע שפתים · ודוד אזי רינן · בלבו ובבשרו :
בשרי ולבי ישירון כאחד · לאל חי וקיים מיוחד כאחד
ואשיר באהבה · ואעבוד בפחד · ואגיל ברעד ואחרד ואחד : תן ויחד יתהו
קרבת אלהים יחפצה · יגש מעט לא יפרצה
אין זאת בלבו יחדלה · אל אל עלות פן יפרצה :
קרבת אלהים טוב לזאת · צדיק כגבור יעמוד
לסמוך גאולה לתפ׳ · לה יום ולילה יחמוד :

שני הבתים האלה עמוקים מאד בעמקי החכמה מליהם לשמש שם אהל בהם · מכאן ואילך שיר לך דומיה וכו׳ הפזמון :

בס׳ ויגש ע׳ תנא דוד מלכא
הוה קם בפלגו ליליא ואסדר
בשירין ותושבחן לחדוה
דמלכא ומטרוניתא וכו׳ עד
ולאמרא בחדוה דיחדא :
ובפ׳ ויקרא ע׳ מ״ז בלילא אסתלק
בשירין ותושבחן עד דאתי יממא :
ובס״פ ויחי ע׳ הקב״ה כל מאן
דאסגי תושבחן לגבי קב״ה
אסגי שלמא לעילא : ובפ׳ ויצא
ע׳ הקנ״ב תושבחתי שבחא
דמטרוניתא למלכא חשוב
משבחת דמלכא למטרוניתא
ונה היא שבחו של תורה על
כל שאר הנבאים :

בפזמון הזה חברתי ליום השבת וכללתי בו רבים מדיניו ומדותיו:
לנועם קדמו עיני אשמורות:

בס״ה ויקהל ר״ה
כד פלך נהורא
עמה קמי מקדמי
לבי כנשתהו

קדוש היום לאדוננו· חדותו עוזנו: מזמור שיר ליום השבת ישירו
בני ישראל: מחול על קדש יוסיפו בשחר ישכימו בית אל: כל היום
יהגו בתורה כי דברי חול אסורים אל: כל בני עמנו: קדוש
מעשה השמים והארץ ביום הבראם: קדמון הוציא מאין יש ויעש
כל אשר נאם: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: אין צור כאלהינו:
קדוש נגילה ונשמחה בו בסעודה שלש פעמים: מלכה
בערב היא באה בבקר תור עתיק יומין: במנחה תור זעיר אנפין עם
כל חד כלם אלומים: זה אמונתנו: קדוש חש לאכול אחיה
בערב אטעם מכל המטעמים: לחם נקי בשר שמן יין טוב פירות
ובשמים: בבקר ביצים גם חמין במנחה עוף ודגי ימים: יאכלו
קרואינו: קדוש מכל משמר אצור לבי בל יקצוף ובל יתעצב·
על שלחן ישיר שירים כי לפני מלכים יתיצב· ולזמר לשם עליון על
משמרתי אנכי נצב: כל ימי חיינו:

לנועם שחר אבקשך ובשקלה:

מנחה ושי אשא· אבוא פני אל חי· תכון תפלתי· בשמי ומרקחי:
נהר פלגיו יג־ דלו וירביו· עיר האלהים בם· תשמח וכל אחי:
חסד משוך על רעיתך ויונתך· כימי נעוריה· עתה וכה לחי:
מטה ושלחן ומ־ נורה וכסא לך· שמתי שבה עמי· תרח בטוב ריחי:

אחרת כמוה·

מלך בעוזך· ישמח ידיד לבי· אערוך לפניך· לחמי ודם ענבי:
נחל עדניך· יגדל ויתגבר· תשקה בני אדם· כי ירוו חלבי:
חזקי יי אר־ חמך אביאך· בית אם וחדר הו־ רתי ומשכבי:
מיץ אשקך יין· רקח עסיס רמון· תרוה וטל אורות· תזיל ושש לבי:

לחן ערבי אח יא ללי ללו יא ללי· וזה משקלה· הבית כל בית הוא ה׳ חלקים הג׳ חלקים הראשונים
משקלם שוים ב׳ תנועות ויתד וד׳ תנועות ויתד ותנועה והחלק הד׳ הוא ו׳ תנועות ויתד·
והחלק הה׳ ב׳ תנועות ויתד ותנועה ויתד ותנועה:

אח כי ברח מאהלי· אח דוד אני לו והוא לי·
דוד צח ואדום דגול מרבבה· בוחר בעמו ישראל באהבה
איכה הדפתני עתה באיבה
אחי גם עבדי מושלי אהלי אדום ישמעאלי:
מה אעשה לך צור חזקי וחשקי תשוב ותחפוץ כי תשכב בחיקי
אנא זכור נא לי חסדי וצדקי
אל תפן אל רוב מעלי פשעי ועון פלילי:
נהם כקול יונה עלה באזני קול בת ירושלם עיר מעוני
התנחמי בתי כי בא זמני
יצא ישעי יום גאלי עירי ועמי גאולי:
חכי אחותי חכי לרפואה הנה ישועתך קרבה ובאה
אשפוך חמתי על חיה טמאה
אשקמו את סף רעלי חצי אכל בם ותלי:
מלאה צבאך נשבר שוט ומכך שובי בתולת ישראל לסובך
הנה אלהיך ישכון בתוכך
פצחי רנה קולי צהלי רני ושמחי וגילי:

ככתוב רני ושמחי בת ציון וגו׳·

אחרת לשבתות וי״ט קרובה לשקלה·

אחלי בהללי לאלי ישים אהלו באהלי
דודי כליל יופי רחב ידים ראשו בכתם פז טהור עינים
עיניו כיונים על אפיקי מים
מה אוכלה במהללי ספר כשבח כלילי:
זוכר ברית אבות גומל חסדים הוציא בחירו אז מבית עבדים

חִכּוֹ מַמְתַקִּים כֻּלּוֹ מַחֲמַדִּים
מִי יִתְּנֵהוּ כְּאָח לִי   שָׁלוֹם שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה לִי׃
מַלְכָּה שְׁאֵלוֹתַיִךְ תַתִי טוֹלִי   נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם תַּנְחוּלִי
מַלְכִּי בְּכָל אַוַּת נַפְשֵׁךְ וּמְשׁוֹלִי
אַתְּ אָהֳלִיבָה בָּךְ אָהֳלִי   חֵיל אָהֳלִיבָמָה תִּשְׁלְלִי׃
מַה נָּעֲמוּ שִׁירִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי   הַאַתְּ זֹאת בִּתִּי אֲשֶׁר אָהַבְתִּי
הַרְאִינִי מַרְאַיִךְ אֲשֶׁר תָּאַבְתִּי
הִתְקוֹשְׁשִׁי יָפְיֵךְ כְּלִילִי   חֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר גַּלְּלִי׃
עֶדְיֵי קִשּׁוּרַיִךְ כַּלָּה קַשְּׁרִי   בַּעֲטֶרֶת זָהָב רֹאשֵׁךְ עַטְּרִי
רַעְיָה עוּרִי עוּרִי וְשִׁיר דַּבְּרִי
תּוֹף תְּנִי בֶּחָלִיל חַלְּלִי   צִלְצְלֵי תְרוּעָה צַלְצְלִי׃
הָאַהֲבָה תָּעִירִי וּתְעוֹרְרִי   יָבֹא דוֹדֵךְ לַגַּן וְיֹאכַל פְּרִי
בַּת אַל תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תֶחְפְּרִי
קוּמִי בָּרְכִי גַּדְּלִי   אוֹרִי שַׁבְּחִי הַלְּלִי׃

ככתוב קומי אורי כי בא אורך וגו׳ וכאמ׳ שבחי ירושלם את יי׳ הללי וגו׳׃

פתיחה לעבודת השיר· אבא בגבורות אדני אדוני כל הארץ ויי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו· אזכירה שמך בכל דור ולכל כך כזכיר שמך· אהלל שם אל בשירי ואגדלנו בתודה· עד יכונן ועד ישים ירושלם תהלה׃ ככתוב אבא בגבורות יי׳ אלהים וגו׳ וכא׳ אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה׃ נפשי

~~[illegible]~~ מאד בפי יי׳ אודך ויודו שמים פלאו ויי׳ לעולם ישב קול כונן למשפט כסאו׃

בב׳ כגון ע׳ רעא
קורא [illegible] אל
~~[illegible]~~

לעולם אודך אל חי   אזמרך ולא אדום   למען כן יזמרך   כבודך ולא ידום

ככתוב למען יזמרך כבוד ולא ידום וגו׳·

כמלה
יי׳ אזכרה שמך בלילה   וגם אל זכרך אתן תהלה
ומשירי אהודך בכל לב   ואסמוך הגאולה לתפלה

קרבת אלהי טוב
נהרדי נור דנפיק מן קדמך [illegible] וישתעשע כגן ערנו כחפצו [illegible]

אני אשיר עוזך וארנן לבקר חסדך   אתה תקום תרחם ציון   אל חי פותח ידך

ענני
נפשי צרת חדי ענני · גם צדקות תחונו תנו · צדיק חסד יהנמע · ראשי שמן ראש אל יני׃ [illegible]

לכועס או קי ליבדוס אוגוס טיכידוס׃ ושקלה תנועה ויתד וה׳ תנועות ויתד ותנועה· והחלק השלישי שבכל בית יש בו תנועה אחת יתרה׃

אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃

אוֹהֲבִים תֶּאֱהַב וּמְכַבֵּד תְּכַבֵּד·   לָעֲנָוִים תִּתֵּן חֵן טוּב וָזֶבֶד·
אֶת יְרֵאֶיךָ תְּרֶץ חַטָּאִם תְּאַבֵּד·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃
נוֹרְאוֹת יָדְךָ מִי זֶה יְחַבֵּר·   תַּעֲצוּמוֹת עוּזְךָ מִי זֶה יְדַבֵּר
עָצְמוּ מִסַּפֵּר אַגִּיד וַאֲדַבֵּר·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃
יִשְׁמְעוּ אָזְנֶיךָ שַׁוְעַת דְּחוּקִים·   יֶחֱזוּ עֵינֶיךָ הַנֶּאֱנָקִים·
תַּעֲשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לַעֲשׁוּקִים·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃
מִקְצוֹת הָאָרֶץ תֶּאֱסוֹף פְּזוּרִים·   הַכְּפוּפִים תִּזְקוֹף תַּתִּיר אֲסוּרִים·
רַחֲמֶיךָ רַבִּים עַל כָּל הַיְצוּרִים·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃
נִשְׁבְּרֵי לֵב תָּחוֹן תְּקָרֵב אֲלֵיהֶם·   הָעֲנִיִּים תַּצִּיל מִן גּוֹזְלֵיהֶם·
דַּכְּאֵי רוּחַ תּוֹשִׁיעַ תַּחְמוֹל עֲלֵיהֶם·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃
חַסְדְּךָ גָּדוֹל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה·   רַב מְהוּלָּל כֹּל לְךָ נָאוָה תְּהִלָּה·
מַחְשְׁבוֹתֶיךָ עָמְקוּ נוֹרָא עֲלִילָה·   מַה יָּקָר חַסְדְּךָ׃
מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ תִּשְׁכּוֹן רָם וְנֶעְלָם·   הַדְּבִיר תִּבְנֶה גַּם הֵיכָל וְאוּלָם·
שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יְבוֹרַךְ לְעוֹלָם·   בָּרוּךְ הוּא לְעוֹלָם׃

ככתוב ברוך יי׳ אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו· וברוך שם כבודו לעולם וגו׳׃

אחרת כמוה·

מַה יָּפוּ דוֹדַיִךְ אֲחוֹתִי כַלָּה   מַה טּוֹבוּ דוֹדַיִךְ׃
נַחֲמִי לִבֵּךְ בַּת כִּי בָא דוֹדֵךְ   חַדְּשִׁי שִׁיר חָדָשׁ וּשְׂאִי זְמִירֵךְ
מַהֲרִי הַשְׁמִיעִינִי הוֹד קוֹל הֲדָרֵךְ   מַה טּוֹבוּ דוֹדַיִךְ׃
תַּם עוֹנֵךְ צִיּוֹן אֵין עוֹד שְׁאוֹנוֹת   נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת נָסוּ יְגוֹנוֹת
בָּא פְּדוּת עוֹלָמִים בָּאוּ הַשּׁוֹשַׁנּוֹת   מַה טּוֹבוּ דוֹדַיִךְ׃
מִיהֲרוּ בָנַיִךְ בָּאוּ לְצִיּוֹן   בַּעֲדִי תִּלְבְּשִׁים תּוֹךְ הָאַפִּרְיוֹן
בֵּית זְבוּלֵנוּ יִהְיֶה מָרוֹם וְעֶלְיוֹן   מַה טּוֹבוּ דוֹדַיִךְ׃
קַשְּׁרִי כַּכַּלָּה עֶדְיֵי גְאוֹנֵךְ   גַּם רְבִיד הַזָּהָב עַל הוֹד גְּרוֹנֵךְ
תַּעֲדִי תּוּפַיִךְ עִם נִבְלֵי שְׁשׁוֹנֵךְ   מַה טּוֹבוּ דוֹדַיִךְ׃

עורי העירי אהבת כלולות · צהלי קולך בת ימים ולילות ·
אל דמי לך פצחי רנה גם תהלות · מה טובו דודיך :
הן הקימותי לך ציון בריתי · שערי ציון פתחי לי אחותי
שראשי נמלא טל שמעי בת לאותי · מה טובו דודיך :

ככתוב מה יפו דודיך אחותי וגו' כופת תטופנה שפתותיך וגו' :

אחרת לנועם שחר אבקשך ·

ימה לך חבצלת · שרון ושושנת · עמק מקוטרת · ראשי בשמינו
נאוה מעונגה · יפה ומום אין בך כי תחרי מבא · לשכון בביתנו
חושי צביתי · שובי בתולת יש־ · ראל לעריך · ולרום מעוננו
מן החרכים צוץ · צצתי ושוש ששתי · כי בא זמן ישעך · וזמן פדותנו :
הן הסתו עבר · וחלף והלך לו · זמיר וקול התור · נשמע בארצנו :
התפתחי מוסרי · צואר שביה בת · ציון ולבשי עוז · בגדי פארנו :
קומי לבי אל אל · כי הוא אדוניך · השתחוי לו אל · נוכח דבירנו :
נשתעשע נרוה · דודים ורוב שלום · נתעלסה בא״ה הבים בערשנו :

אחרת כשקלא קלא שכין הדלת למוגר מוסיף ג' תנועות · ושיר זה קראתיו שק״ל הקל״ש כסוד
עשרים גרה השקל והוא סוד י״י עשרה עשרה ·

א אששון לבי · גילי ושמחתי דוד מדוד ארבה זמירותי · איטיב נגינתי :
הנה חברים מקשיבים לקולכי בת נדיב רוני הבי קולך · ערב צביתי :
שאהבה נפשי · רבו שבחיך ד״מ במאד ומה אוכל · ספר במלתי :
יראת יי את · עלית עלי בנות ב״נ נקראת מהוללת · בעלה בכל ביתי :
כליל ביפיך · נאוו עדייך ד״מ חיים בפריך · חיה קהלתי :
נאוו לחייך · אורים בפניך ב״נ על כן למראיך · חושי להראותי :
על אהבתך · חלתי וחליתי ד״מ תשוב תחייני · תרב גדולתי :
ששון ושמחה · ימצא בתוכבי ב״נ תודה וקול זמרה · במקום מנוחתי :
על צוארוני תן · רביד ועל אפי ד״מ נזם עגילים · על אזני ליפותי :

אערך

אערך עדיים כדברך וגם אשים ב״נ כתר בראשבי · מלכי במלכותי :
אתה תברך · צדיק תעטרנו אל ד״מ רצון כמו צנה · קומה בעזרתי :
יפו פעמיך · רקמה לבושיך ב״נ ממשבצות זהב · אודם ופטדתי :
צאנה בנות ציון · כתר שלמה זה ד״מ שעטרה לו אמו יום חתונתי :
מר ואהלות עם · ראשי בשמיך ב״נ הנך מקוטרת · חשקי וחמדתי :
הן שבטך מישור · טובים שמניך ד״מ על כן אהבוך · בנות כאהבתי :
צדק ושלום · נשקו ונפגשו ב״נ התרפקי על דודך · בת יחידתי :
אנהגך אח לי · יונק שדי אמי ד״מ ואביאך אל בית · אמי והורתי :
פתחי אחותי · רעיתי ויונתי ב״נ לי כי מלא טל ראשי זה לך אותי :
עלי אמתך · תפרוש כנפיך ד״מ תלין בבין שדי · תרוה ידידותי :
כלה לגני · ירדתי וגם באתי ב״נ ייני חלבי · שתיתי ורויתי :

ככתוב באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי וגו' :

לנועם עלה גוזלירומי · תנועה ויתד וג' תנועות ·

מבני האדם · יפיפית דודי נערץ בסודם · תאותי חמדי זך וצח ומאדם
תארך נגדי · כללו יפיך · רוב צבי עדייך · נחמד פריך · שמנך צריך :
חרבך על ירך · תחגור כגבור · מעמק ים דרך · שים להושם בבור
תכרעה כל ברך · לך ועולי תשבור · אשמרה חקיך · משפטי צדקך
אהיה חלקך אשכבה חיקך :
סוב ונחמני · ואסוף גוזלי · חך לחנני · בא שכון אוהלי ·
רוס לרחמני · שים שלומך עלי · אחזה פניך · אשבעה אורך ·
תשפכה רוחך · תמשכה חסדך :

שיר השירים הוצאתיו משיר השירים ואין שבח השיר הזה בשקל וחרוז אבל שבחו הוא היותו כלו לשון
הפסוקים כצורתם כאילו נתכון שלמה המלך ע״ה משעה ראשונה לחבר שיר על הנועם הנז' וזהו ·

דודי צח ואדום · דגול מרבבה · עליו ציץ נזרו · וראשו כתם פז · קווצותיו תלתלים ·
שחורות כעורב · ועיניו כיונים · על אפיקי מים · רוחצות בחלב · יושבות על מלאת : דודי צח
מאירים כשמש · פניו ולחייו · כערוגת בושם · מגדלות מרקחים · שפתותיו שושנים ·
נוטפו מור עובר · ידיו גלילי זהב · ממולאי' בתרשיש · ומעיו עשת שן · מעולפת ספירי : דודי צח

ב ב 20 2 שוקיו

שוקיו עמודי שש · מיוסדים על אדני פז · מראהו כלבנון · בחור כארזים · חכו ממתקים ·
כלו מחמדים · זה דודי וזה רעי · בנות ירושלם · צרור המור דודי · לי בין שדי ילין:

אמר מנחם ז״ל על זה הדרך סדרתי שיר מן מזמור רחש לבי לחן אדון עולם וחזן:

לזכר מלכותך מלך חי וקיים טוב להודות אשיר למנצח על שו־ שנים משכיל שיר ידידות:
רחש לבי דבר טוב או מר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר יפיפית מבני אדם:
הוצק חן בשפתותיך ברכך אלהים לעולם חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך:
והדרך צלח רכב ידידי על דבר אמת וענוה צדק ותורך רוב נוראות ימינך:
חציך שנונים עמים יפלו בלב אויבי המלך כסאך אל עולם ועד מישור שבט מלכותך:
אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך ש־ מן ששון מחברך:
מור ואהלות קציעות ובשמים כל בגדותיך עלזת כימן היכלי השן מני שמחוך:
תפארת אדם לשבת בית בנות המלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר:
יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאונו נהר פלגיו המלאים ישמחו עיר אלהים:

ככתוב יהמו יחמרו מימיו וגו׳ נהר פלגיו וגו׳:

לנועם סולים מוריכא

תנועה ויתד ותנועה ·

הנך יפה ידידי הנך יפה ונעים עמך אתאו חסידי אהבה בשעשועים:
צח ואדום
מעשי אומר למלכי שיר ידידות לך בחכי ואזמר לך עדי כי תקרבה תשכב בחקי:
צח ואדום
בעלית על אלהים פוחדים ממך ורוחים גם שפלים גם גבוהים לך צמאים לך כמהים:
צח ואדום
חכך ממתק וכלך מחמדים אין ערוך לך כל נשמה היא עמלך היא תחוה מהללך:
צח ואדום
מחשבותיך עמוקות בקרובות כרחוקות שמך עושה צדקות טוב ושומע צעקות:
צח ואדום
רק לך תאות תהלה התחנה התפלה קול תרועה קול המולה הגבורה הגדולה:
צח ואדום
שבטך מישור וככת גדלה גם מלכותך שמנך תורק שמך בן עלמות חמדוך: צח ואדום
תחזו מלך שלמה כל בנות ציון ועמו בעטרת תעצומו עטרה לו בת ואמו: צח ואדום
סמכוני באשישות רפדוני בפרישות החליאתני בחולשות אהבת חיי נפשות צח ואדום
גרסה נפשי לתאבה משפטי דוד אות בצבא דם ודגול מדבבה דגלך עלי באהבה: צח
תמשכני אחריך עד תביאני דביריך בשמחה נגיל בביתך נשבעה מאהבתך: צח ואדום
צוארוני החלקות כם רבידים וענקות בשקני מנשיקות הערבות המתוקות: צח ואדום
וערב לך שיר תהלה דוד לנפשי גש גאלה תסמכה נורא עלילה הגאולה לתפלה: צח

לנועם גאלנה מואירותי פור טי:

חיי רוחי אויתיך על יצועי זכרתיך כל ימותי אהבתיך עץ חיים תאוה באה:
הנוטה כדוק שמים רוקע ארץ על המים עליך המו מעים עץ
מבני אדם יפיפית אור כמו שלמה עטית שמים כיריעה נטית עץ
גבהת דוד כיפיך נאוו לך כל עדייך מתוק לחכי פריך עץ
נעמה לי חברתך נחמדה לי קרבתך נפלאתה אהבתך עץ
העלני אל ביתך אחזה הוד יפעתך אשבעה תמונתך עץ
אתה מנתי וחלקי באלין בין שדי ובחקי ארחמך יי׳ חזקי עץ
לך אשיר דוד גאה נאה · אשקך מיין הרקחת · תיניקני חלב חמאה · עץ
חבקני בימינך הרימה כראם קרנך צק לי פלגי שמניך עץ
חזק בריחי שערי ערות יסוד עד צוארי ברך בקרבי כל ברי עץ
אל בית אמי תבואני תורני ותלמדני חלב חטים תשביעני עץ
צדיק כתמר פורח שמנך טוב יתן ריח רוב שלום עד בלי ירח עץ:

יתד וב׳ תנועות ויתד וב׳ תנועות ויתד וב׳ תנועות ויתד:

מרומם על ברכה על תהלה נעלה · נגיד נערץ בהיכל חי וצבאות מעלה · צבי הוא לי והוא עופר אני לו יעלה · והוא דודי והוא רעי · והוא מחכי וצור ישעי · ולו לבי ולו רעי ביום ולילה: פני דודי בתוך לבי בנות בנו זבול · כארז בלבנון הוא והוא נותן יבול · לחכמתו ובינתו ודעתו אין גבול · לך לוצר ואור יופע · והר ירעד וים ידעם · ולו ישתחוה כל עם · ויסגוד לא לבול: לחייו כערוגת הבשמים מור דרורי · באור פניו לאיש חיים ולשבויים דרור ויזן כל איש וכל חית וכל עוף עד דרור · פארי הוא וציץ נזרי · והו׳ ישעי והו׳ אורי · והו׳ בשמי והו׳ מורי · בין שדי צרור: ודגול מרבבה הוא והוא אדום וצח · כעץ חיים בגן עדן מאד רטוב ולח · ואש אהבה בתוך לבו יקוד יקד כאח · ישר שבט במלכותו · ושמן גיל במשחתו · לזאת אתאו קריבתו · כרע לי כאח: ידיד אמצאך בחוץ ושם אשקך · ותשק לי ועלי אהבה הוד דגלך · לבית אמי בגיל אנהגך ואביאך · תלמדני ותורני · חלבך תיניקני · עסיס רמון ומייני · רקחתיו אשקך: צבי מה טוב ומה מתוק לחכי פריך · כתפוח בהר וכיין לבנון זכרך · פנה אלי וחנני בריח שמנך · הדרך צלח ורכב · בחקי בוא ולין ושכב · ורשפי אהבתי כב · במימי חסדך:

לנועם לישטריליא דיאלבה לווירו דיל דיאס ומשקלה תנועה ויתד ותנועה ויתד ותנועה:

אל אלהים יי׳ · דוד נעורי ואלי · שיר ידידות אשורר · לך ביומי ולילי ·
מי ימלל גבורות · אל וכל נפלאותיו · מי יספר פעליו · מעשי אצבעותיו ·
מעשיו גדלו גם · עמקו מחשבותיו ·
ספרו את כבודו עם קרובו קהלי שבחוהו לאומים הללוהו בהללי:
נחלתך תכונן יושבי דכרובים דגלך אהבה ע־ לי ודודים ערבים
בשמחה בך ונגיל נעלוס באהבים

צאצאי ובני   הם יגילון בגילי   יענו לך בתודה   ואני בחלילי :
חנטה התאנה   הגפנים סמדר   הסתותם ועבר   נשרפו קוץ ודרדר
חרבך על ירכך   תחגור הוד והדר
קום כגבור רכב על   רכבך ותיחלי   דוד למגן וצנה   מחסי עוז וצלי :
מור אהלות קציעות   כל לבושך אהובי   רק בך כל ימותי   מחשבותי ולבי
מה לך אל מעונות   בית זבול לך לבבי
כל אהבי ודודי   אתנה לך באהלי   שם תצוה יי׳   הברכה בחילי :
דוד בראשך קווצות   ששחורות כעורב   קרנך בראם רם   שמנך טוב וערב
קום משח את משיחי   בו ויגדל וירב
תעשה לו חסדים   יעצם בם לגאלי   תסמכה הגאולה   לתפלה מחוללי :
צח ואדום ודגול   מרבבה אהבתיו   בא לערש רבדתיו   בא לשלחן ערכתיו
אשקך מעסים ר־   מון ויין רקחתיו
אאכילך מגדי   בא לגני נעולי   בא ושכבה בחקי   שים שלומך גבולי :

לחן שדי כצלה • ב׳ תנועות ויתד ותנועה הדלת וג׳ תנועות ויתד ותנועה הסוגר זולתי במתי מעט שהתכונתי להביא פסוק כצורתו :

יגדל יי׳   החפץ שלום עבדו   יתעל וישב   על כסא כבודו :
מי דוד כדודי   אוהבי נדבת   דוד צח ואדום   דגול מרבבה   הוא יסמכני
עם רוח נדיבת   ואני בכל לב   משכיל שיר ידידות   ארון לאל חי   כי לו טוב להודות :
נטע בעדן   רם ויף בגדלו   חמד לבבי   ואשב בצלו   מתוק לחכי
פריו גם בלילו   מקים בריתו   גומל רוב חסדים   חכו ממתקים   כלו מחמדים :
רבו שבחיו   מחול ים וארבת   יגדיל ויאדיר   תורתו וירבה   אין קץ לשלום
חמשרה להרבה   בבנות עטרת   המלך ראינה   שעטרה לו   אמו יום חתונה :
מור ואהלות   וקציעות לבושך   מן היכלי שן   מני שמחוך   עליון אלהים
שמן גיל משחך   אנא יי׳   הושיעה משיחי   שא נא תפלה   בעדו ויחי :
קרבה ידידי   אל נפשי גאלה   אל חי סמוך נא   גואל לתפלה   סורה אדוני
סור חתן לכלה   תאכל ותשתה   מחמד לבבי   יערי ודבשי   ייני וחלבי :
רני ושמחי   בת ציון וגילי   תן את הדומי   את כסא לרגלי   ואני ארוב־יך
השתחוי לי   פתחי אחותי   לי דלתות שערי   ראשי מלא טל   ילדותי ואורי :

ככתוב אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק וגו׳ :

לחן ערבי •

מלך הכבוד   גדול ומהולל   לך נאה זמרת   שיר גם כל מהלל
הקשיבה לקול   שועי אל הילל   מלכי ואלהי   כי לך אתפלל :
נכון כסאך   כסא רחמים   עתי עת דודים   מלאו הימים
קום רחם ציון   תן טוב ושלומים   אזכירה שמך   יודוך עמים :

חי העולמים   לך אקרא אישי   לך ולזכרך   תאות נפשי
עם מי חסדך   כבת אור אשי   מגן בעדי   ומרים ראשי :
משביע כל חי   רצון לך צמאה   נפשי להיות   כפלגות ראת
משכני חסד   חמשה מאה   נהרי נחלי   דבש וחמאה :
מעולם ועד   עולם אתה אל   קדוש יושב ת־   הלות ישראל
מהרה ושלח   אל דל השואל   אליהו ה־   נביא גם גואל

לנועם שיפטילי סולי סולי •   מרובע •

מבטח כל קצוי האיים   עץ חיים שתול על מים   טוב רואי ויפה עינים   טובים דודיך מיין :
נאוית בת בירושלם   וכטוהר עצם שמים   אור פניך אש ומים   טובו דודיך מיין :
חכך ממתקים דוד יפה   שפתותיך נוטפות נטפי   מור עובר כל מדוה רופא   טובים דודיך מיין :
מה יפו כלה דודיך   נאוו בצמידים ידיך   כשני עפרים שדיך   טובו דודיך מיין :
כפני השמש פניך   רוחצות בחלב עיניך   וגלילי זהב ידיך   טובים דודיך מיין :
יפה את יונים עיניך   כלם מתאימות שניך   הראיני מראות פניך   טובו דודיך מיין :
צח אדום דגול מרבבה   ישקך הבעיר כי להבה   ילך אשיר עד אעיר אהבה   טובים דודיך מיין :
קשרי כלה קשוריכי   תעדי נכלך עם תופיכי   יתאו המלך יפיך כי   טובו דודיך מיין :
מלך עשה לו אפריון   אתה תקום תרחם ציון   והוא יכוננה עליון   טובים דודיך מיין :
דלת ראשך כארגמן   שפתותיך כדבש וכמן   גילי כי רם לרחמך רחמן   טובו דודיך מיין :
שמן ששון משחתך   מישור שבט מלכותך   לכן אחפוץ קרבתך   טובים דודיך מיין :
פתחי לי ברה כחמה   בית תפארתי אבא שמה   שראשי נמלא טל תמתי   טובו דודיך מיין :
פתחתי דודי פתחתי   שערי ציון עיר שמחתי   בא דודי הביתה אתי   טובים דודיך מיין :
אל גני הנעול באתי   יערי עם דבשי אכלתי   ייני עם חלבי שתיתי   טובו דודיך מיין :

ככתוב אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי וגו׳ ונאמר באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי וגו׳ •

לחן יעידוני ימי קדם כשקל אדון עולם :

אני היא יעלת החן   אני אחת ליולדתי   מלאני לבבי ל־   הלוך אל ה׳ בזמרתי
נטה אוזן פקח עין   ידיד נפשי ואהבתי   חמול עלי פנה אלי   שמע מלי ושירתי :
ומי יגיד הדר דודי   וישמיע תהלתו   ואין קצה למהלליו   ואין סוף אל תכונתו
מלא חכמה מלא בינה   והדעת לתפארתו   אני אלי תשוקתי   והוא עלי תשוקתו :
ובחור כארזים הוא   ואיש נבוב הלא ילב   יבין כי כבוד מלכו   מאד גדול והוא נעלב
שתי עיניו כיונים על   אפיקים רוחצות חלב   לחייו כערוגת ה־   בשמים מגדלות לולב :
צרור המור ידידי לי   בבין שדי מלונתו   והוא יפה ואף נעים   ועוטר יום חתונתו
ישר שבט במלכותו   ושמן ראש במשחתו   לזאת אתאו נשיקות   פיו ידידותו וקרבתו :
השיבני ידידי צ־   הלי קולך צביתי   יונתי ותמתי   אהובתי חשוקתי
אחותי את משוש לבי   ושעשועי ושמחתי   יפת עין יפת קומה   עלי למרום מעונתי :

כלילת היפי גושי   יפי מראך להראותי   וזכרתי לך חסדי   בריתי לך הקימותי
שאי ראשי שעריך   ופתחי שערי ביתי   חכי ראשי מלא טל רעיתי זה לך אותי :

לנועם לטלפים גיול מרובע ופשוט זולתי במתי מספר כי הלכתי ליעכות ·

אנכי יעלת החן   ואני אילת השחר   ואני אילת האהבים   דודי לסגולתו בחר
הואלתי הלל ליי   כי הוא דוד מכל דוד נבחר · אנכי אשיר ואזמר · כי דוד דגול אדום צחר
אעיר כנור אעיר שחר   ארים קול עד גרון יחר :
מלא חכמה וכליל יופי · מי ישמיע כל מהללו · משגב לדך מעוז לדל · מעוז לאביון בצר לו
נושא עון נוצר חסד · קול דל ישמע מהיכלו · חכו ממתק פריו מתוק · אל חכי מחמדים כלו ·
הנחני אל בית היין   ועלי אהבה דגלו :
הן על משכבי בלילות   בקשתי שאהבה נפשי · אמרתי אני אל לבי · עתה יאהבני אישי ·
כי בזמירות אריע לו · לילי יומי חגי חדשי · השבעתיך דוד בצבאות · חולת אהבתך אנשי
תסעדני בימינך   ושמאלך תחת ראשי :
אוהב צדק שונא רשע · שבט מישור מלכותך · הן טל אורות הוא טלך · שמן ששון על ראשך
מור ואהלות בגדותיך · כשושנים שפתותיך · גשה נא ושקה לי דוד כי · טובים מיין דודיך ·
דע את אשת נעוריך   ומשוך עליה חסדך
ענה דודי ואמר לי · בת נדיב רוני בלילות · נאוה את כירושלם · איומה את כנדגלות ·
השמיעיני קולך כי הוא · ערב עלי מכל קולות · היטיבי נגן הרבי שיר · צהלי בזמירות תהלות
זכרתי לך חסד נעוריך   וברית אהבת כלולות :
הנך יפה רעיה הנך · יפה עם כל עדי וחלי · בצמידיך על ידיך · ברבידי נזמי ועגילי ·
ריח אפך כתפוחים · בגדותיך מור ואהלי · שפתותיך כלה נופת · תשופנה גושי ושקי לי ·
עדי נא גאון וגובה   תעצמי תרבי תגדלי :
רעיה הרומי משפל · ועלי למרום מעונתי · הראיני מראך הנאוה · כי מראיך ראש שמחתי ·
אפרוש כנפי עליך · והקימותי לך את בריתי · פתחי לי שערי ציון · פתחי לי שערי ביתי ·
פתחי שראשי נמלא טל   יפתי זה לך אותי :

ככתוב וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם · ונאמר אוהב יי' שערי ציון מכל משכנות יעקב · ונאמר אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק וגו' :

שבחא דמטרוניתא

תנועה ויתד ותנועה

מלכתא שבת אחתי · שפנינתי שלימתי · מן בגין ביך אתרעיתי · הא לותיכי אתיתי :
נהרין אנפאי לקבליך · ואנא תאיב לקבליך · בן בגין סגי זמן לידי לא סליקת עיל לבעליך :
חבריא די מתי בתי · תיכמאן צחי למשתי · כהדאי אתו למיתי · משמע מיניך שבחתי :
משפעת כל ספירה · ביך כלילא מעשרה · אנת לי יי בנטירא · אנת לצדיק עטרה :
נינפי די היא צניעא · כל ספירה ביך נטיעא · הא רחימותיך סגיעא · גו בגו לבאי תקיעא :
את רחימות דנפשאי · את תהא כתרא ברישאי · בידך ייעול לקודשאי · בידך תקוף לברי דישי :

את

את דישראל כנישתא   נינפי דילי בתולתא   לחדא אזלת קשיטא   מן קשוט כוליך שפירתא :
רעיה דילי רחימתי   וחביבתי ברתי   היכלי ובית מבתי   גנתא דילי שכינתי :
טל רעתיקא סתימא   אעבר אבא ואימא   אוף לשית סטרי דגושמא   הא מטא ליסוד דעלמא :
אתער צדיק רחימא   די משמש גו מרומא   לחוי עייל בימא   לחוי מפרח נשמה :
אתברת קץ וערלה   אתמלי רישאי בטלא   אפתחי פתחא דהיכלא   דהות סתים בחולא :
מלכתא אוף היא מתיבא   לקבל מלי חביבה   אוף אנא חכי תאיבא   לחוי חמיא כטובא :
מה בסים ומה רגינא   לי דתשתמש בתגא   אחמר חיור כתלגא   הא סדרית לך שרגא :
הא בדרומא מנהרא   הא בציפונא פתורא   ביה תרי נהמי ועסרא   די בהו רזא טמירא :
בין תרין אלין לסטרא   מערב ערסא יקירא   עול רחימי עול לחדרא   עול ואמלי לי נהורא :
לי הוי עביד שלמא   תיב בגו ציון שלימא   בה שרי פקיד לתמח   ברכתא חיי לעלמא :

ככתוב שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים וכו' עד חיים עד העולם :

אזמן לכלה   כלילא בבעלה   דאושיט לקבלה   ימינא שמאלא :   ערב
איקר ואזמין   לעתיק דיומין   בביעין סתימין   וחמין דטמין :   ובקר
זעירא דאנפין   אזמן באנפין   נהירין דזעפין   בנוקבא דאצפין :   וצהרים

ועוד חברתי זה השיר לאמר בשבת ערב ובקר וצהרים וכן נקים כ"ו כמספר השם המיוחד ·

מקורא סתימא · ואבא ואימא · אבהן דעלמא · וכלהו נהורין · נגידין נהירין · לסטרין ועיברין ·
ופשטי נהורין · ומטו לאתרין : חביבו ואחוה · רעותא וחדותא · כרובא בכרובא · דביקין חבירין :
מקורא דמוחא · דאריך למשחא · למלכא משיחא · וטפין זעירין : דאמלי לשבת · דנהיר בלבת ·
גאשקי להאי בת · נדיבין וחורין : יסודא דעלמא · דעייל בימא · ואפיק נשמה · ואיבין ופירין :
לעמא דאומי · למפרק דבשמיה · רחיצין וקמיה · סגידין וזמרין : ושויין מנרתא · לדרום ומטה ·
במערב דביתא · לבנין דכורין : נשיהון קשיטין · ואינון קשוטין · ברוחין חדתין · ונפשין יתרין :
זהירין למסדר · בשלחן דבסטר · דצפון תריסר · נהמי דעותרין : אחידן לכלה · כלילא בלילא ·
וסבא דעילא · זמינא כשהרין : נהירו דענפין · דחפיין בטרפין · זעירא דאנפין · במנחה מיקרין :
וחדאן בבשרא · דעוף או בעירא · זרוזאן בחמרא · וייבין נטירין : ושעמין טעימין · מתיקין נעימין ·
ושמנין ובוסמין · וריחין יקירין : עטיפין לבישין · עליהון לבושין · דרכיין כשישין ·
וכתלג מחוורין : שכינתא דחזיא · לאילין בניא · לעילא מעניא · ואמורה בשירין :
אנא היא שכינתא · דמלכא ושלטא · בעילא ותתא · ואנפאי נהירין : כלילא עשרה ·
דבי כל ספירה · ואנא עשרה · לצדיק וכתרין : ורוגזין ודינין · וסטרין חרנין · כבישין טמינין ·
בחורי דעפרין : ומלכי דמואב · וסרכי דעמון · בנוקבי תהומין · טמיטין טמירין :
פרידין פגימין   טרידין עקימין   שתיקין דמימין   חשיכין וקדרין : חשיבין כמתין
שביקין שביתין   עציבין כפיתין   כפינין תבירין : ומלכו כתבית   ושולטן יהבית
לעמא דרבית   כבנין ובוכרין : שאלתון אמלי   ורזלן אגלי   גניזין ומילי
דסתרא דסתרין : וישרון בקודשאי   רחימין דנפשאי   ולבריה דישי   אעטר בעטרין :
ואבני לקרתאי   והיכלי ודרתאי   ואשרי בדוכתאי   לעלמין ודרין :

לנועם

בנועם יה ראני חברות אוילי · ושקלה ב׳ תנועות וב׳ יתדות וג׳ תנועות שלמה וב׳ תנועות וב׳ יתדות הסוגר בשקל אמרו בני אלהים כמה שחבר הראב״ע :

אתרפקה בעוז וגבורות על דוד באהבה ואגדלה שמו ובחסדו יעור לאהבה
מה נהדר יפה היפים כתר בראשך : עץ רענן גדול הנופים
חיים בפריך : גם מדבש ונופת צופים מתוק הברך :
הט אזנך שמע קול אמרות שירי באהבה בם תאות לבבי חמדו דבק לאהבה :
אזכור ימי חתונתנו דודי בצערך : ים סוף וסין לסיני באנו
את לי אני לך : שמחת לבבך יום בנו בנים דביריך :
ונשבעה בטוב ובשירות שרנו באהבה עתה אנו כמו כן חדו אחרת לאהבה :
קום הצבי ירה אל מורי חצים בקשתך : אחי וכן אמתי ערי
תברית בחרבך : עד ידמו כאבן צרי בגדול זרועך ·
ואני אשו נטיפות שרות דודי באהבה גם הוא תחבקני ידו דגלו לאהבה :
מה נעמו זמירות אמור אמרת לאוהבך : התנחמי מקוטרת מור
כי חיש אשובבך : למרום דביר ושם שיר מזמור תירוש ינובבך :
אל תחדלי שאת בזמירות קולך באהבה אל תתני דמי אל הודו ירון לאהבה :
דוד אהבת כלולותיכי זכר ונעמך : וברית ימי בחורותיכי
הקים לך ממך : פתחי לשערי ציון כי אל רם לרחמך :
פתחי לראש מלא טל אורות פתחי באהבה אל דוד לקול זמירך סודו גלה לאהבה :

וידבר מנחם ליי׳ את דברי השירה הזאת ביום הציל יי׳ אותו מיד צרי שקר ויפח חמס לנועם ג׳ורדוס שיכי עקשיק אולדוס · או לנועם אויאן נכוס נ׳כוס אויאן :

דודים ששו עדו עדים גם רעיוני אל חי חים אשיר ליי׳ כי גאה סוס ורוכבו רמה בים :
עזי וזמרת יה יי׳ ויהי כל יום לי לישועה זה הוא אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו :
זכר רב טובו אביע יפתח ידו וישביע כל חי רצון וישפיע שפע ימים וירגיע :
מי בשחק יערוך אליו ידמה אליו בבני אלים מלך עולם מרום קדוש ישכון ואת דך ושפלי :
נושא עונות ופשעים רופא כל חולי ופצעים עונה בצר למשועים הוא מושיע כל נושעים :
חסדיו רבים ועצומים יושב על כסא רחמים לכן ירום לרחמנו לטוב לנו כל הימים :
מאויבי עז תצילני מאיש חמס תושיעני ותוצא למרחב אותי ביד צר לא הסגרתני :
ממים רבים המשני אורח חיים תודיעני טרם אקראך תענני תאמר הנני הנני :
ישר ארחי בונן דרכי הנס יגון פתח שקי ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי :

לנועם יוכי טי בולי אכיויכס קורי יא שיכא :

מה טוב ומה נעים צבי כי נשבת · יחד כאחי גם שנינו נשכבה · תרות ידידות עם בגני יושבה
בך נשמחה נתעלסה באהבה : אנהגך ואביאך יונק שדי · אמי לבית אמי ותתענג בדי ·
אש אהבה תשתעשע ותלמדני אשקך עסים ויין רקח ודי : חרבך עלי ירך חגור נא הודך ·
והדרך גבור רכב על רבבך · חן שבטך מישור במו מלכותך · את הודך תשפוך ותמשוך חסדך :

משחתך

משחתך שמן ששונים ישבי · ציון ועיר שלם ועב קל רוכבי · מור ואהלות בגדותיך צבי ·
מן היכלי שן שמחוך אוהבי : דוד צח ואדום דגלך לי אהבה · לימינך שגל בכתם נצבה ·
קמה אלומתך וגם הן נשגבה הן כסאך נכון צבי קום נא שבה :

זכרתי בלילה שמך ואשמרה תורתך משך חסדך ליודעיך ולישרי לב צדקתך

אמר מנחם דל לפי שראיתי שבזמננו זה נעלמו משפטי נקודת השבא ודיני קריאתו מרוב בני עמנו אף מכלם נתעוררתי לחבר הפרק הזה וקראתיו הליכות שבא ואתחיל ואומר · דע שגם מכל חכמי הדקדוק כי השבא איננו תנועה אבל לא פירשו זה כל הצורך והנני מפרש בע״ה : דע כי מה שמלמדים לתינוקות אלף שבא א׳ בית שבא בי וכו׳ שקר הוא אלא שהם מוכרחים לעשות כן כי אי אפשר באופן אחר אבל האמת הוא כי אות אחת לבדה נקודה בשבא אין לה העמדה כלל ואי אפש׳ לקריאה כלל · ולכן התחכם מניח הנקודות ועשה צורת השבא בשני כדורים עגולים זה על זה שמיד נופלים לכאן או לכאן ואינם יכולים לעמוד · וסימניך ותפול שבא : ולכן לא תמצא בכל המקרא מלה אחת באו׳ אחת נקוד׳ בשבא כמו שתמצ׳ בכל שאר הנקודו׳ כמו · כִּי יָד עַל כֵּס אֶת אוֹ זוּ ודומיה׳ ואולם קריאתו האמתית היא באחד משני פנים הא׳ דבק וסמוך לאות של אחריו במלת בראשי׳ שהבית נקראת סמוכה לריש וזה נקרא שבא נע ודאי ולא עומד · וזה נקרא אצל המשוררי׳ יתד לפי שכמו שהיתד עשוי לתלות בו כך שבא זה תלוי בתנועה זו : והשני הוא דבק לאות שלפניו כבית של אברהם שהיא חטופה ודבוקה לאלף וזה נקרא שבא נח : וסימן לשתי הקריאות השם שבא ושבא כי השין נעה והסמך נחה : ואם עדין תשאל מה הבדל יש בקריאה בין בית ידעתי בני הנקודה בשבא לבית ביני וביניכם הנקודה בחירק : תשובתך דע כי בבית ביני אדם עומד ומאריך בה מעט לפי שהיא תנועה בפני עצמה אבל בבית של ידעתי בני אי אתה רשאי לעמוד כלל אבל צריך לקרא במהירות ולהסמיכה לנון : ולכן רז״ל הקדמונים היו קורין לנקודת השבא מהיר צדק כמ״ש בזוהר לשיר השירי׳ דף כ״ח שבא איקרי מהיר צדק ושכי איהו וכו׳ כלומר כשמו כן הוא כמו ששמו מהיר צדק כך בקריאתו צריך למהר להסמיכו לאות שלאחריו · וחכמי המסורת קורין אותו חטף לפי שקריאתו בחטיפה · ודע כי אין הבדל בזה בין השבא לבדו ובין שבא פתח ושבא סגול ושבא קמץ אלא דין א׳ לארבעתם : ובהתבונן זה היטב אז תדע כי המשוררי׳ הראשונים שנהגו לעשות שיריהם בסדר יתדות ותנועות לא לחנם עשו כן וגם לא מרצונם להראות כחם אלא שההכרח הביאם לכך וזה לפי שיש בכל שיר מרוצות והעמדות וצריך להזהר שלא תבא עמידה באות שבאית שאינה יכולה לעמוד ושלא תבא מרוצה באות הנקודה בנקודה עומדת . וכל משורר בכתב או בפה שאינו נזהר בזה איננו ראוי להקרא משורר כי לא ידע קריאת השבא וטבעה : ולכן הם ברצותם לחבר שיר היו מסתכלים קודם באותו נועם שעליו רוצים לחבר השיר ורואים באיזה מקום עומד ובאי זה מקום רץ ומכוונים ושמים שבא נע במקום המרוצ׳ ונקודות אחרות בשאר המקומות : ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת תראה בעיני שכלך כמה נבערו מדעת אותם שמזמרים כל שיר שיהיה בכל נועם שיזדמן עד שעל נשמת כל חי או על הקדיש יזמרו כל הנגונים שבעולם ולא עוד אלא שהם מתפארים בזה ונראה בעיניהם שעשו דבר גדול וחכמה גדולה והם לא ידעו כי שגו ברואה פקו פליליה ובשוררם אדון עולם אשר מלך וכו׳ ושמים העמדה באלף אדון ובאלף אשר ובבית בטרם וביוד יציר ולא ידעו שלא קראו האותיות הנז׳ בשבא כמו שהן נקודות אבל קראו האלפין בקמץ והבית והיוד בחירק וכן עד סוף השיר וכדי בזיון : והנה עיניכם רואות בכל לשונות הגוים כי במלות רבות יבא שבא נח וחטוף בראש תיבה כמו ביאנקו גראנדו פריסטו פראנקו כי הבית והגימל והפא נחטפים לגמרי · וכן שני שבאין באמצע תיבה שבלשוננו הראשון נח והשני נע בשאר הלשונות יבואו שניהם נחין כמו מאיסטרו קונטרא קומפרא ויכטוריא ולכן החכם הגדול הר״ש גבירול באזהרותיו התיר לעצמו להבליע שבא שבראש תיבה או באמצע ושלא להניעו כלל כי ידע שזה אפשרי בטבע הלשון · אך קצת מהאחרונים שלא ידעו זה חשבו לתפשו בזה

ולא

אלא השיגוהו כי מה ידעו ולא ידעו הבינו ולא עמו הוא · הן אמת שאין ראוי לעשות כן אלא מדוקדק: והנה רבותינו הקדמונים חכמי המקרא כשראוים שטבע הטעמים מכריח לעמוד באות נקודה בשבא והם יודעין שהשבא נופל ואינו עומד מה עושים נותנים אצלו נותל להעמידו שלא יפול וזהו הנקר׳ געיא ר״ל מעמיד ולכן רד״ק בשרשיו מהלל בכמה אות פלוני [illegible] בגעיא כמו אַשְׁרֵי הָאִישׁ שתי העמודות א׳ באלף וא׳ בשין באלף לאפוקי ממה שנוהגין העולם לקרא׳ בחטיפה כאילו היה נקודה בשבא פתח · וא׳ בשין לפי שהרביע שבמלת האיש מחייב כן : וידוע כי משפטי הגעיא רבים אבל כאן אינני רוצה לדבר אלא בדבר א׳ שכל שהעולם טועים בו והוא כשתבא געיא בקמץ חטוף כמו ואמר לְהָרְגָךְ כיום עָמְדְךָ תחת רָפִי טוב שָׁמְרֵנִי אֵל שָׁמְרָה נפשי כי חסיד אני בכל אלו ודומיהם העולם קורין האות המועמדת בקמץ רחב ולעלן שטעות הוא בידם כי הגעיא אין כח בה אלא להעמיד אבל לא לשנו׳ ולהפוך מנקודה לנקודה אחרת כמו זה שמהפכין מקמץ חטוף לקמץ רחב ועושין שמרה שהוא צווי לזכר כמו שמרה כסף שהוא פועל עבר לנקבה · וכן נִתְּקָה את מוסרותימו גְּשָׁה עליכו תשובו לְהוכחתי ודומיהם כל שבא שיש בו געיא ש קורין אותן בפתח בלא טעות מהטעם הנז׳ ואין לקרות אלא בסגול כי מתחלה היו בסגול מורדף וניפל ועתה שהם בגעיא הם בסגול עומד : ואם תמצא לראשונים שקריאתם בפתח דע כי הם לסגול היו קורין פתח כמו שתמצא בפסוק כן תהלתך על קצוי ארץ שהאלף נקודה בסגול והמסרה עליו ד׳ פתחין באתנח : ומלבד שדבר אלה סברא נכונה הן הנני בא להביא להם ראיות גדולות · כתיב יחפשו עולות וגו׳ ונכ״ס שמדוקדקי׳ יש במלת יְחַפְּשׂוּ ב׳ געיות א׳ ביוד וא׳ בפא · והנה השבא שבחית אי אפש׳ לומר שהוא נע שאילו היה נע כיון שהחית גרונית היה צריך להיות שבא פתח ועוד יקשה כי הפא דגושה ואין דגש אחר שבא נע ועוד כי שני שבאין נעים יחד הוא כמנע המציאות כי איך יסמך נופל על נופל והלא יחדיו יפלו בל יקומו ולכן הכלל הוא כל שני שבאין באמצע תיבה הראשון נח והשני נע אלא ודאי החית נקרא׳ בשבא נח · אמור מעתה הוא הדין לכל געיא שתבא בכל תנועה קטנה שאם יהיה אחריה שבא אינו נע אלא נח · וכן כתיב וְעָרְפְּכֶם לא תקשו עוד ואנו קורין וער לחוד פכם לחוד מפני ההעמדה שנעין וכן באספך מגרנך אנו קורין באס לחוד פך לחוד · וכן הַיְחָצְאלִי מִגְדָּל שכם כי לְמִחְיָה הִנְהִיה כדבר · וכן הֳרְאוּ חתת אם אתה אומר שהריש נעה א״כ הרי עשיתו מענין יראה כמו אל תיראו את עם הארץ · וא״כ הוא הדין לגעיא שאצל קמץ חטוף שהקמץ חטוף כשאר כמו שהיה והשבא שלאחריו נח : ראיה שנית כי מצאתי במסרה קדמונית ביותר מן ת״ק שנה בזה הלשון · כל קריא׳ שמר׳ קמץ במ״א חטוף שמרה זאת לעולם וכל תהלים דכותיה חטוף במ״א קמץ שמרה נפשי עדותיך ע״כ וכדפס בקונטרס דף תתקמח ב׳ הרי לך ראיה ברורה כי שמרה נפשי כי חסיד אני השין נקראת בקמץ חטוף כמו שמרה נפשי והבילני אלא שכאן שהשין מועמדת בגעיא צריך לקרות שם לחוד רה לחוד כי הזרקא שבמלת נפשי מחייב כן · ומזה נלמוד לכל חבריו שכתבתי לעיל שהגעיא אינה מהפכתם מקמץ חטוף לקמץ רחב אלא עדין הם בקמץ חטוף כמו שהיו כי אדם צריך להשוות מדותיו וללמד סתום מן המפורש· וכן כל אחי רש שנאוהו כל עצמותי תאמרנה העולם קורין כל בקמץ רחב וקרוב הדבר להיותם צווי מן ענין כליה כי כמו שתאמר מן נזה נו את בני ישראל כך מן כלה בחימה תוכל לומר כל בפתח · ואני קורא אותם בקמץ חטוף כדינם והגעיא תשמש להפריד כי בלי געיא היו דבוקים לתיבה שלאחריהם· ובלעד׳ כי רד״ק ז״ל לא העמיק לעיין בזה כל הצורך ואני הכלע״ד כתבתי להועיל לעצמי ולכל אוהב האמת השומע ישמע : והנה גדול המדקדקי׳ הר׳ יונה בן גנאח תניא דמסייע לי שהוא קורא קוף כשר הקרבן המועמדת בגעיא בחטפות והריש בשבא נח עיין ברד״ק יחזקאל מ׳:

וכאן נשלם האצבע השלישי הנקרא עבודת מקדש הכולל עבודת הכהני׳ בקרבנות ועבודת הלויים בשיר ·

[illegible] יהיה נכון

גם במנחה בה
הרבנו בה״ר
שלמה מנורצי יצ״ו
ארבע ועשרים א׳
חשוב מאד שנכתב
בטוליטולה בשנת
ל״ג לאלף השש׳ וגם
כתוב בו כל תהלים
שמרה חטף בר מן
חד שמרה נפשי
עדותיך וכל קרי׳
כותיה במ״א שמרה
זאת לעולם:

האצבע הרביעי

דרך חיים

והוא שיר גדול מן חמשה עשר ושלש מאות בתים מלאים תוכחות מוסר עם ביאורו:

אמר מנחם בן יהודה בן מנחם די לונזאנו : אמת שהגוף והנפש שני הפכים אכן בהתחבר הנפש בגוף האדם ע״י הכותן כשמה לעם ימנ׳ המשכיל כשיעיין שיש לזה עם זה שייכו׳ והתיחסו׳ והדמות רב וכמו שענין הנפש ועודה נשגב ונפלא כך תמונת גוף האדם ותכונתו בכללו ובפרטו דבר גדול כי כמו שהנשמה דומה להקב״ה כמו שאז״ל בפ׳ קמא דברכות מה הקב״ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף : מה הקב״ה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית מה הקב״ה זן את כל העולם אף נשמ׳ זנה את כל הגוף מה הקב״ה טהור אף נשמ׳ טהור׳ הקב״ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים · ובמדרש תלים סימן ק״ג מוסיף מה הקב״ה יחיד בעולמו אף הנשמ׳ יחידה בגוף מה הקב״ה אינו אוכל ואינו שותה אף הנשמה אינה אוכלת ואינה שותה ע״כ : כך גוף האדם אעפ״י שאמת גמור הוא שהבורא פשוט בתכלית הפשיטות אין לו דמות הגוף ואינו גוף וכתוב כי לא ראיתם כל תמונה וכתיב ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו עם כל זה בבחינות דקות עליונות נעלמו׳ מאמר גוף האדם דומה לבוראו · כך אמרו רז״ל במדרש א״ר יודן גדול כחן של נביאים שמדמים הצורה ליוצרה שנאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו׳ והכונה שכמו שבשרטוטי הידים והמצח יכיר המכיר יודע סודות האדם מדותיו דעותיו מעשיו ימי חייו מקריו כמ״ש הרמב״ן בשם רב שרירא גאון בפסוק זה ספר תולדות אדם וכמו שמבואר כל זה בזוהר כן איברי האדם הם סימנים לסודות האלהות : וז״ל הר״מ מריקנטי בפ׳ ויאמר אתה בן אדם בראותך המאמרים האלה וכיוצא בהם המורים על הגשמות השמר אל תפן אל און ושמור נפשך מאד פן תכשל ותחריב את העולם לאמר שיש בשי׳ מדות מוגשמו׳ ומתוארות ומוגבלות שאין הדבר כן חלילה ואל מי תדמיון אל וגו׳ אך דע כי אמתת עצם הבורא איננה מושגת לזולתו ואין בכל ברואיו עליונים ותחתונים יודע עצם אמתתו רק הוא יתברך ואם כן צריכין אנו להתבונן על התארים הנמצאים בתורה ובדברי רז״ל יד רגל אוזן עין וכיוצא בהם · דע והאמן כי כל אותן הענינים אעפ״י שהם מורים ומעידים על גדולתו ואמתתו אין כל בריה יכולה להתבונן ולדעת מהות הדבר ההוא הנקרא יד עין רגל וכיוצא בהם ואל יעלה בדעתך כי עין כצורת עין ויד כצורת יד אבל הם ענינים פנימיים ופנימיים באמיתת מציאות הש״י אשר מהם השפע יוצא לכל הנבראים לא שיהיה דמיון בינו יתברך ובינינו מצד העצם והתבנית כי אין לו דמיון בנבראים רק על כונת צורת האיברים שבנו שהם עשויים לדמיון סימנים לענינים סתומים עליונים שאין הדעת יכולה להשיג ולפי שהש״י רצה לזכותינו ברא בגוף האדם כמה איברים נסתרים ונגלאים כדמיון סי׳ למעשה מרכב׳ עכ״ל : ובמדרש רות הנעלם צריך להגביה ידיו בשעה דמברך לאחר נטילה ולארמא ידא דימינא על שמאלא ויקדש ידיו דכתיב שאו ידיכם קדש וגו׳ מ״ט בגין דאצבען איכון דיוקנ׳ עילאה אצבעאן איכון חמש ד׳ אצבעאן דמחוברין כחדא אית בהו י״ב פרקין ואיכון רזא דדיוקנא דרתיכא עילא׳ דהא רתיכא קדישא איהי ד׳ ואיהי י״ב פרקין ועל דא שם המפור׳ דד׳ אתוון י״ב אתוון איהו ודא איהו שם באתוותיו באותיותיו אית י״ב פרקין וכל פרק ופרק אות אקרי אצבעא יתירא אית דאיהו חון מיניהו ואית ביה ב׳ פרקין איכון ב׳ פרקין ב׳ אתוון עילאין טמירין ותרין דרגין עילאין טמירין שבחא דכלהו תריסר עלאין בחושבנא ולא עלאין דהא שבחא דכלהו איכון ומפתחא דכולהו לעילא לגבי ההוא טמירא דלא אתגליא ואילין פרקין כולהו זקיפין לגבי ההוא טמירא לבתר דאתקדשו בגין דכולהו אתברכאן מיניה והשתא כיון דאתקדשו אצבעאן אצטריך לזקפא לון לעילא לאתערא איכון פרקין עילאין

קדושין דקאמרן ולברכא ברכה בנין לאתערא ברכאן לעילא בדיוקנא דאכבעאן עכ״ל : וכמדרש קהלת שמא יבא איש ויאמר אילו היו לי ג׳ ידים או ג׳ רגלים או ג׳ עינים או ג׳ אזנים הייתי נאה ת״ל את אשר כבר עשוהו עשהו לא נאמר אלא עשוהו כב יכול הקב״ה ובית דינו עשאוהו במני׳ על כל אבר ואבר מסלך ומעמידך על תקונך ואת״ה ב׳ רשויות הן כבר נאמר הוא עשך ויכוננך · א״ר יצחק כתי׳ וייצר ה׳ אלהי׳ את האדם מה תלמוד לומר אשר יצר אלא הצור הוא צייר נאה כב יכול מתנאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי עד כאן : ומעיד אני עלי שמים וארץ כי פעם א׳ ראיתי פה קוסטנדינ׳ בבית שבבכד הר״ר מנחם וירגאס צורת בית המקדש וכשהגעתי לראו׳ שני העמודי׳ יכין ובועז נפלאתי הפלא ופלא כי ראיתים עשויים כדמות שני רגלי אדם ובאמצעיתם בדמות הפרק שבין הירך לשוק הנקרא בלעז רודילייא ואדע כי לסוד גדול היו עשויים כך שהרי שתי המדות שלמטה מאספקלריא המאירה הנקראות נצח והוד שמהם השפע בא לנביאים יקראו׳ החכמים יכין ובועז ויקראום נ״כ תרין שוקין או תרין עמודים : ולפי שהאדם דוגמ׳ עליונה כמו שאמרנו לכן היה מספר איבריו רמ״ח כמספר מצות עשה שבתורה וגידיו שס״ה כנגד שס״ה מצות לא תעשה ולכן נתת רז״ל טעם לחיוב הקריעה על מת אדם אמרו דומה לספר תורה שנשרף כי כמו שספר תורה כשיכתבו פרטיו אין בהם דבר קדושה כי מה קדושה יש בעורות הבהמות שחוטות או נבלות וטרפות או בגידים שהוא תפור או בדיו ועם כל זה בהתחבר הכל באות׳ תכונה מיד נתקדש קדושה גדולה כי עתה הוא בגוונא דשמא קדישא כן גוף האדם גם כי נבחן דמו עצמו ובשרו שערו ושאר פרטיו אין בם זכר קדושה כלל כי מטפה סרוחה נתהוו עם כל זה בהתחברם יחד על תכונתו שבה יצירה נודעת לו כי היו פרטיו סימנים ורמוזים לסודות אלהיות ולכן נשרוצים להראות לאדם בחלום ענין מה על אדם מראין לו ספר תורה וכפי שיהיה ענין החלום יהיה פתרונו אם רואה שמכניסין ספר תורה בארון אדם כי ימות ואם רואה שמוציאין ספר תורה מהארון לקרות בו כי ילד יולד וכן על זה הדרך ולכן אז״ל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום אף על פי שהקשו ערום ס״ד וכו׳ גם עתה כדבריהם כן הוא ומכל מקום לא לחנם תפס בעל המאמר בלשון ההוא אלא שרצה להודיע כי סוד האדם וסוד ספר תורה אחד ורמזו בזה רמוז בזה ולכן אמרו עוד הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבא ולכן ספר תורה שחסר אפי׳ אות א׳ פסול כי מעתה אינו בדוגמא עליונה ולכן צוה הש״י כל איש אשר בו מום מזרע אהרן לא יגש להקריב לחם אלהיו ומה שכפל ואמר מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב ירמוז למה שאנו בביאורו והוא שההיקשות והדמות יש לגוף האדם עם נפשו ולכן כפל להשיב לשואל למה אסר הש״י לבעל מום שהם להקריב אפי׳ שיהיה המום באופן שאינו מעכב לכהן לעבוד או במקום מכוסה או מום קטן מאד לכן חזר ואמר מום בו כלומר מום יש בעצמותו ובנפשו כי המום בגוף יורה על מום בנפש ר״ל תכונה רעה ולכן לחם אלהיו לא יגש להקריב ולכן תמצ׳ שאפי׳ המשכילים שבבני אדם לפעמים יכירו וידעו דעות איש ועניניו הטוב הוא אם רע לבד בראות פניו ותואר גופו כי על הרוב תואר הגוף דומה למעשה הנפש שבו ולטבעה וכן כתיב הכרת פניהם ענתה בם וכתיב חכמת אדם תאיר פניו ואז״ל סימן לעבירה ירקון וכבר ביאר הרמב״ם בה׳ דעות שכמו שיקרה לגוף חולי ובריאות כך יקרה לנפש וחליי הנפש הם העונות וכמו שרפואת חליי הגוף בהפכם דברים קרים לקדחת ומשלשלי׳ לעצור וכיוצא בזה כך רפואת חליי הנפש על זה הדרך : הרי שנתבאר שיש לגוף האדם עם נפשו התיקשות והדמות והואיל וכך הוא ראוי לנו שנלמוד מזה על זה במה שיצטרך ולכן אמרתי אני בלבי למה נגרע מהתחכם ברפואת הנפש כמו שאנו מתחכמים ברפואת הגוף והננו רואים כי כשיצטרך לרפואת הגוף לאכול דבר מר נתעב הריח נמאס הטעם ויקשה על החולה לאכלו מה עושים מערבי׳ בו דבש או סוקר ושאר דברי׳ טובי הריח ועריבי הטעם ובזה יקל על החולה לאכול הדבר אשר בו רפואתו · והיום הזה ראינו שרבו חולי הנפש כמו רבו ורפואותיהם שהם המוסרים והתוכחות הכתובים בספרים והבלתי כתובים קשה להם לקבלם ולעשותם וגם לקרותם עד שנשארו אורחות חיים אבלות מבלי באים ושערי

תשובה כל שעריה שוממין וספר החסידים וספר היושר כאילו אבד חסיד מן הארץ וישר וכן שאר כל ספרי המוסר מונחים בקרן זוית אין דורש ואין מבקש והנה נשארו חולי הנפש בחליי׳ ולא עלת׳ ארוכה למחלתם לכן אמרתי אני בלבי הבה נתחכמה לרפואת חולי הנשמה כרפואת הגוף עפר מן האדמה והיה כי תקראנה מלחמה בקריאת מוסרי הדעת והמזמה כשתעי בלשון חכמה ונמלא שחוק פינו ורנה לשוננו ויערבו הדברים אל חכנו והמוסרים בתוך השירים יבאו אל קרבנו ולא נודע כי באו אל קרבנו : ואקום ואחבר שיר גדול מן חמשה עשר ושלש מאות בתים ואמלא אותו תוכחו׳ מוסר אשר לקטתי מפי ספרים וקצתם מחודשים וקראתיו **דרך חיים** לפי שכולו תוכחות מוסר וכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר · ועוד לפי שמנין הבתים שמדברים בתוכחות מוסר רנ״א כמנין ודרך חיים ובתחלת השיר ט׳ בתים כענין הקדמה ובסופו ח׳ כענין חתימה וסימ׳ טוב כמנא שיש בשיר בתים שאינם תוכחות מוסר כמנין טו״ב ולדרך חיים תוכחות מוסר · ואם באולי ימצאו בשיר קצת בתים שלא יערבו וייטבו בעיני גדולי המשוררי׳ אין ראוי להם לתמוה על כך כי אני כבר הגדתי להם מה היתה כונתי בזה ולא היתה תכלי׳ כונתי להראו׳ כחי בשיר ועוד שאפי׳ שהייתי בא לכך והייתי גדול המשוררי׳ לא היה ראוי להם לתמוה לפי שבלאו הכי א״א לאורך השיר והכלל אצל המשוררים השירה תפסד באריכו׳ ובפרט כשבא בעל השי׳ לעשו׳ מלאכ׳ מה כגון זו לחבר המוסרי׳ בשיר כי אז צריך המשור׳ שהוא לתת לבו לעשו׳ מלאכתו ולא להמתיק השיר הלא תרא׳ כי גדול המשור׳ ר״ש ן׳ גבירול כשבא למנות המצות בשיר הביאו ההכרח להשתמש בכמה זרות הלא נכריות עד שכמעט לא שמר משמרת השיר כי ברוב הבתים הביא יתד במקום תקועה ונשתמש בחרוז א׳ פעמים רבות ר״ל שסיים בתים רבים במלה א׳ כמו מלת דברים נשתמש בה ז׳ פעמים וכן כפל כמה פעמים מלת כפורי׳ ואסרים והרים ומלות רבות אחרות · וז״ל בעל דרכי נעם שבא עם דגש אי אפשר לבלעו וכזה טעה ר׳ שלמה ן׳ גבירול באזהרותיו במקומות רבים ומכללם ובדבר לא תשקנו כי לפי דרך השיר ההוא אין לו צורך לשב״א התיו ולא לשב״א הקוף והוא רוצה לבלעם ולא יוכל ובאה רבות עמו עם היות כי הענין לקנו בתכלית כי מלאכ׳ גדולה עשה בלשון קצר ולשון פסוק בשירים שקולים וראוי לדונו לכף זכות עד כאן לשונו · וכן ראוי לרואי שירי שידינוני לכף זכות ויאמרו שרב לי שעשיתי מלאכה רבה בשיר אשר באריכותו לא נעשה מיום ברוא אלהים אדם על הארץ מבלי שאשתמש בזריות הנזכרות אפילו פעם אח׳ ולא כפלתי מלת החרוז אם לא שהיו לה פירושים שונים כי אז אשתמש בכל שתוף פעם א׳ : והנה הסכמתי לעשות לשיר ביאור לא להיותו צריך ביאור לקושי הבנתו אך לסבו׳ רבו׳ אחרות אם לפי שקצר מצע השיר מהשתרע וא״א לחבר כל המוסרים בספר כמ״ש בשיר וב ביאור ארחיב ענינם ואוסיף עליהם עד שיהיה חבור זה כולל רוב המוסרים הראשיים והדעות הטובות ועניני יראת ה׳ הנמצאים ברוב ספרי החכמי׳ והחסידי׳ ואם להיותנו חייבים לאמר דבר בשם אמרו ולכן בביאור איחס המוסרים לבעליהם כמושבות לגנזיהם פן יחשוב הקורא כי אני היום ילדתים ויבא לזלזל בם ולבזותם כמ״ש חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים אך בידעם כי לא מלבי אולי ישמעו וישובו כמשאז״ל הרוצה ליחנק יתלה באילן גדול וזהו על הרוב אך יש קצת מוסרים שחדשתי וראוי לכל לקבל האמת ממי שאמרו : ואם לפי שאני לא באתי להועיל לגדולים רק לילדים אשר כגילי ולאשר למטה ממדרגתי והלואי שאהיה כדאי לכך ללמד את בני יהודה ולחנכם במצות והם עכ״פ צריכין אל ביאור מלות ועניניםמה : וכבר קרה לי בזה הביאור מה שקרה לר׳ אברבנאל בספר עטרת זקנים שאמר שם בהקדמה שהמניע הראשון שהניעו לחבר הספר ההוא היה להלין בעד אנילי בני ישראל ולהצילם מיד עושקיהם ואחכ׳ נתגלגלו בו כמה דרושים נשגבים ועיונים מתוקים עד אשר כמעט המניע הראשון ירד מטה מטה בערך שאר העניני׳ שבאו בו · כך בהחלי הביאור חשבתי שיהיה השיר עקר והביאו׳ טפל לו אך אח״כ נתחדשו בביאור כמה דרושים ונתגלגלו בו כמה עיונים וקושיות ותירוצים ופירושי פסוקים ומאמרי׳ עד ששב השיר שחשבתי יהיה עקר טפל אצל הביאור : ויען שבהמשך הדברים בביאורי זה חלקתי בכמה דברים על גדולים

טובים ממני שקטנם עבה ממתני ראיתי להתכלל פה מפני שהשעה צריכה לכך לא מפני שהדין כך כי הדין נותן שבבא עם הארץ ויביא אות ומופת על טעות בדברי ר' עקיבא שבודה לדבריו כי בא האות והמופת וכמו שאעפ"י שהבן חייב בכבו' אמו מכל מקו' הוא ואמו חייבי' בכבוד אביו כך אף על פי שאני חייב בכבוד אשר חלקתי עליהם מכל מקום אני והם חייבים בכבוד האמת : וכשהסכמתי להתכלל ראיתי שכבר קדמוני רבנן בכיוצא בזה מוהר"ר זרחיה בעל המאור ובעל עטרת זקנים ומאן חכים למעבד הכי זולתם ומי יעשה התכללות טוב משניהם ולכן יחשוב שמעיין כאלו העתקתי פה כל דברי התכללותם ואמרתי על עצמי מה שאמרו הם ועוד נוסף עליהם אלף פעמים ואל יטריחני להעתיק פה מה שכבר נדפס ומכל מקום להפטר בלא כלום אי אפשר ולכן אתכלל גם אני בהתכללות חדש קטן הכמות וגדול באיכות שאין למעלה ממנו · גרסינן בפ' הזהב אמר ר' אליעזר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאת בת קול ואמרה הלכה כר' אליעזר עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בתורה בהר סיני אחרי רבים להטות אשכחיה ר' נתן לאליהו אמ' ליה מאי עביד קב"ה בההיא שעתא א"ל קא חייך ואמר נצחוני בני ע"כ : ובפ' השוכר את הפועלים קמפלגי במתיבתא דרקיעא אם בהרת קודמת לשער לבן טמא ואם שער לבן קודם לבהרת טהור ספק הקב"ה אומ' טהור וכלהו מתיבתא דרקיעא אמרי טמא אמרי מאן נוכח נוכח רבה בר נחמני וכו' ע"כ : ומעתה אחרי שהנבראים חולקים על בוראם על אחת כמה וכמה שאין לתמוה אם יחלוק נברא על נברא לכבוד האמת גם שיהיה החולק חרפת אדם כמוני כי מכל מקום יחסי וערכי בערכם גדול מערך הנבראים לבוראם · ובירושלמי סוף פ' בני העיר ירמיה אמר הגדול הגבור ולמה לא אמר נורא אין נורא אלא בית המקדש שנאמר נורא אלהים ממקדשך דניאל אמר הגדול והנורא ולמה לא אמר גבור בניו מסורין בקולרין היכן היא גבורתו ובשר ודם יש בו כח ליתן קצבה בדברים הללו פירו' בתמיה כלומר וכי בשר ודם יכול לומר איני רוצה לקרות לש"י גבור לפי שאין ראוי להקרא גבור מטעם כך וכך ומשני אמר ר' יצחק הנביאים יודעין שאלוהן אמתי ואינן מחניפין לו כלומר אין הנביאים חוששין בכך כי יודעים הם שאין מדת הקב"ה כמדת בשר ודם שאוהב שיחניפוהו וישבחוהו במה שאין בו וכיון שבאמת יש טעם שלא לקרותו גבור הוא ית' עצמו רוצה שלא יקראוהו ואילו יקראוהו היו נראים כחנפים ולא לפניו חנף יבא : גם בגמרא דידן ביומא דף ס"ט ע"ב ורבנן היכי עקרי תקנתא דתקין משה א"ר אלעזר מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו ע"כ : ופי' רש"י שהוא אמתי מסכים על האמת ושונא את השקר : ודי לי בזה ההתכללות בעיני משכילי עם רודפי צדק אוהבי אמת : ואולם יש קצת אנשים שבראותם ענין כזה ילבשו בגדי נקם תלבושת ויעטו כמעיל קנאה לא בחיל ולא בכח טענות ודברים של טעם כי אם ברגש ואמרו איש אל אחיו שראיתם פלוני הכותב בן בוזי מבוז משפחות ערב ש' לבו להלחם עם שר צבא ס' תפארת חיים והמעלה החכם הגדול הגאון מוהר"ר פלוני זדון לבו השיאו אמר בכל בלבו אדמה לעליון דמה היית יהיה כמוהו כדומה לאלה הדברים ירבו להלעיג על המשיב והמסכן ולבוז לשכל מליו ולחכמתו שבל יפנו פיהם כבלי דעת מלין יכבירו והמהדרים שבהם בשלא מבלי להחשיך עצת המשיב במלין בעלמא יחתרו להשיב ויאחזו עצמם לחן גדול עוה עוה עוה ישימו בעיילי פילא בקופא דמחטא להכיל המושג בטענות חלושות וגם אם ידעו ויכירו האמת עושים עצמם שאלו לא ידעוהו וכופים עליו פסכתר ועושים התורה פלסתר · ומצאתי באבי העזרי סימן תצ"א תשובה אבוהב לאביו הר' יואל מאת רבינו אליעזר בר' שמואל וכתוב בה כך והחולק על האמת כי מבין דברים אמתיים ובזדון מתכוין להרבות כבודו ולהתכבד בקלון חברו יש לו לירא שלא תעשה תורתו לו סם מות ושלא יהא נידון באש כפולה ששים ואין לך דבר ישר שאין אדם יכול לדבר ולהפוך לפני' אחרים אף כי אינם נראים אך לב ישר מבין מה יש בין עקל לעקלקלות עכ"ל : וכיון שכך היא דרכם של אלו כי עפ"י שכונתם נראית טובה להיותו לבקש זכות לראשונים ולגדולים הואיל ומעשיהם אינם רצויים כי לא חלקו לכבוד האמת לכן עוד אריב אתם כי ריב לי עמם בריב איוב עם חבריו וזה כי השי"ת בלע

את איוב חנם שנאמר ותסיתני בו לבלעו חנם פירו' מיום שנולד לא עשה מעשים שיהיה ראוי בשבילם ליסורים ההם אבל יסרי לשכם ידועה אצלו ית' ואצל אליהוא ורמזה הרמב"ן בפירושו לאיוב ורמזתים גם אני פה למבין · והנה איוב שהיה יודע בעצמו שלא חטא מיום שנולד היה אומר שהכאיבו השי"ת שלא כדין וחבריו עשר פעמי' הכלימוהו ואמרו שהוא רשע ובשביל רשעו הכאיבו הש"י וכשהניקוהו בדברי' והוא היה יודע צדקו כי כן העיד עליו בוראו חרה אפו בם וירב עמם ויען איוב ויאמר התחשבו שמה שאני אומר שהש"י יסרני שלא כדין סוף להיותי בלתי מכיר גדולת הש"י אין הדבר כן גם אני יודע גדולתו עמו חכמה וגבורה וגו' הן יהרוס וגו' והאריך לספר בגדולת האל עד הן כל ראתה עיני וגו' כדעתכם ידעתי גם אני וגומ' אולם הוכח אל אל אחפץ אבל אתם טופלי שקר שמעו נא תוכחתי הלאל תדברו עולה הפניו תשאון אם בשביל שיותו ש' תריבון ולא בשביל האמת הטוב כי יחקור אתכם ויאמר אמת אמר איוב כי חנם בלעתיו ולמה הרשעתם אותו מבלי שתדעו האמת הוכח יוכיח אתכם וגומ' הלא שאתו תבעת אתכם כי היה לכם לשתוק ועתה החרישו ממני ואדברה אני על מה אשא בשרי בשני ואיני ראוי לבער זה ושמא תחשבו שכיון שהאל בלעני חנם שפרקתי עלו מעלי בכעסי חס ושלום הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פניו אוכיח ושמא תחשבו שהש"י יכעוס עלי שאני אומר שהביא עלי רעות עם היותי בלתי ראוי להם אדרבא הוא אוהבני על כך גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבא : וזהו ריבי עם המקבלי' ההם וכאילו פה ש' פה אדבר גם אני אומ' התחשבו שמה שחלקתי עם הגדולי' ההם הוא לבלתי ידעי מעוט ערכי וגודל ערכם אין הדבר כן יודע אני כי כגבוה שמים על הארץ גבהו מדרגותם ממדרגתי ואולם אני אומר כי בדבר פלוני טעו במחילה מכבודם ואין זה מן הפלא כי כל האדם כוזב כי לא אלהים הוא ואולם אתם טופלי שקר מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה שמעו נא תוכחתי הלחכמים תדברו עולה ולהם תדברו רמיה הפניהם תשאון ולא פני האמת אם להם תריבון ולא לצדק הטוב כי יחקור אתכם בקום למשפט אלהים ויאמר לכם הלא כל טענות האיש המסכן ההוא צודקות ואתם למה דבקתם אחריו במלין בלי דעת ותשליכו אמת ארצה בכבודי ובכבוד האמת לא חסתם ובכבוד בשר ודם חסתם מה תדברו ומה תצטדקו לפניו אם כהתל באנוש תהתלו בו ותעשו טענות חלושות לפניו הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פני' תשאון שאתו תבעת אתכם ופחדו יפול עליכם ולכן החרישו ממני ואדברה אני ואל פני החכמים אוכיח ואל תחשבו שהחכמים יקצפו עלי על אמרי שטעו בדבר מה כי חלילה להם מזה החכמי' אוהבי האמת הם ומודים עליו ולא ישנאוני על כך אדרב' יאהבוני וישמחו עלי על כך גם הם לי לישועה כי לא לפניהם חנף יבא כי הישרים בלבותם יאהבו החולק עליהם בדעת וישנאו שעוררם בלי דעת ועל זה אמרתי בשירי

אני את אוהבי אהב ואיש עמי בצדק רב
והחכם מחליק לשון אשר אותי בחונף רב
בלי דעת ובין עוזר ולמשנאי ברקים רב
אשר לא חטאו לו אף עבדוהו כבעיר רב

וכבר הארכתי בזה מה שיש בו די וה' אלהים אמת ינחנו בדרך אמת :

והנה יהיה חבורי זה שעשועים יום יום אל נערי בני ישראל בו ילמדו ליראה את ה' כל הימים למען ייטב להם ועוד ילמדו בו דרכי השיר ואורחות נכוחות וימהרו לדבר צחות · ואני איני אומר שאני מקיים כל הכתוב בו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אף כי אנכי ואולם אני אומר שאם אשמור לעשות ככל הכתוב בו אשריו ואשרי חלקי וכל דבר שאפיל ממנו ארצה מודה אני שחטאתי ולכן אין לרואה לקחת לו ממני ראיה כי אין להביא ראיה מן החוטא אבל ראוי לו שידינני לכף זכות אם יהיה דבר שיוכל כי עני ואביון אני וחלש הטבע מאד ומוכן לפורענות וכל ימי מכאובי'

וכעס עניני והיותר רע כי אני עוד אני כי כבן עשר שנים הייתי כשהוצרכתי להתחיל להשתמש במראות ואין לי יום שאין קללת עיני מרובה משל חברו והייתי צריך שלא לעיין בלילה ובעונותי אין לי שעה זולת בתקנת ממכה ואין לאדם להשוות עצמו לאיש אשר אלה לו והאל בחסדו יזכנו לכף זכות : ואני מחלה פני הקורא יביט בעין אהבה וחמלה לדברי אלה וכי יפגוש בחבורי זה מוסר חדשתיו אל יחר עלי אפו ויחשבני לו כבריו זאת ישיב אל לבו כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע וכונתי להועיל לעצמי ולכל מי שירצה זולתי ולמה ישלמוני רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי ואם יראה לו שיש לקוץ בתוכחתי יאמר בלבו וכי זו בלבד והלא גם בתוכחת הנביאים ובמוסר ה' שטבע מואס עד שהוצרכו לפיים האנשים עליו שבאמ' מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו ואילו היה טעם המוסרים בנפיחות כדבש לא היה צריך לחלות פני האנשים שיאסכו' ואמר שלמה אוהב מוסר אוהב דעת: והנה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת :

אדון יגור עזוז וגור בחסדך עזור ·
בעוד יחי לך יקו רבה זמיר שעה ·

סכל יחד
לעבדך ויעבור סיגך ויחזור
הגיג וחן והוד תשו ולו רכוש בזור

לכו אל תעמודו רוכבי סוס · והרכש לכו לגיד באיים
הלא זה יום בשורה הוא ואיך ת־ · היו מחשים ותאשמו עניים
צאו מהר לבשר את בני איש · אשר ממלאכי מות שסויים ;
והאבות והאמות אבלים · במר בוכים וראשיהם חפויים
ואחים נאנחים נאנקים · עלי אחים ועל שפם עטויים
ומקדם לגן עדן כרובים · וחרב שומרים עדן וחיים
עדן מיום ברוא בורא אנשים · והן עתה דרור בא לשבויים
ולכן דברו על לב ואל נא · תכחדו ואמרו אל דחויים
הלא עתה ינחמכם מנחם · ודמעיכם הלא יהיו מחויים
הכי קורא שמו מאז מנחם · לנחם כל אבלים כל שחויים
ראו עתה נתיב חיים ואין בו · כרובים או ממיתים רק מחיים
בני איש גם בני אדם לכו בו · ואל נא תפרעו וחיו פתאים

דודי זמורת זר וזמרתו זמור
הא לך זמיר זמרת זמירות הזמן

סימן
כי זאת עצת איש טוב ודרך חיים
בו ימצאהו איש טוב ודר"ך חיים

דרך חיים

לְכָה דוֹדִי אֲחַבֵּר מַאֲמָרִים · אֲעַמֵּר תּוֹכָחוֹת מוּסָר עֲמָרִים
אֲלַמֶּדְךָ לְיִרְאָה אֶת יְיָ · וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ הַיְשָׁרִים
בְּיַעַן הֵם רְפוּאָה לַנְּפָשׁוֹת · וְהֵמָּה מִמְּךָ יִנְהוּ מְזוֹרִים
לְמַעַן סוּר וְהִנָּצֵל בְּמוֹת מֵ־ · שְׁאוֹל מַטָּה וּמְלוֹן בִּנְצוּרִים
דְּעֵה דוֹד כִּי בְּנֵי אָדָם בְּתֵבֵל · כְּדִמְיוֹן הַשְּׂכִירִים אוֹ כְּגֵרִים
וְלֹא יָדַע אֱנוֹשׁ עִתּוֹ הֲיִגְוַע · שְׁבַע יָמִים וְשָׂב אוֹ בַנְּעוּרִים
כְּמוֹ רֶגַע שְׁאוֹל יַחַת יְלוּד אִישׁ · וְהַיּוֹם פֹּה וּמָחָר בַּקְּבָרִים
וְיִנְהוֹם אָז כְּנַהֲמַת יָם אֲבוֹי לוֹ · אֲשֶׁר מֵאֵן לְקוֹל יוֹסְרִים וּמוֹרִים
וְלָכֵן טוֹב לְהֵעָנוֹת וְלַאֲזִין · וְלִשְׁמוֹעַ לְמוֹכִיחִים וְגוֹעֲרִים

ט

הפירוש לכה דודי פי' אליך דודי כמו ולכה איפה ולכה אין בשורה ולפי שהוא פסוק התחלתי בו ורמזתי בדברי בתחלת השיר כי המוסרים שיבאו בשיר הם ב' מינים הא' מוסרי והנהגות לתקון הגוף והב' הוראת דרכי השם ית' לתקון הנשמה ולחיותה : ינהו מזורים פי' ירפאו חליים מלשון ולא יגהה מכם מזור : ומלון בנצורים מלשון ובנצורים ילינו והוא קרוב לענין קברים ויגיד עליו רעו' לשענות פי' להכנע]

דְּעֵה יֵשׁ חַד בְּמוּסָרִים אֲשֶׁר הוּא · כְּאָב לָהֶם וְהֵמָּה לוֹ כְּבָרִים
וּבוֹ כָּל תּוֹכָחוֹת מוּסָר כְּלוּלִים · וְתוֹמְכָיו מִבְּלִי יוֹסְרִים יְסוּרִים
וְאֵין צוֹרֶךְ לְחוֹבַת הַלְּבָבוֹת · וְלֹא שַׁעֲרֵי תְשׁוּבָה הַמְּבֹאָרִים
וְלֹא שִׁירַי וְלֹא שִׁירוֹת אֲחֵרִים · וּבִלְתּוֹ הָאֲמוּרִים אֵין מְסִירִים
כְּסִילוּת מֵעֲלֵי אָדָם וְאֵין בָּם · לְהוֹעִיל רַק בְּאוּלַי קַט זְעִירִים
וּמָה אַאֲרִיךְ בְּסִפּוּר מַהֲלָלָיו · זְמַן יִכְלֶה וְלֹא יִהְיוּ סְפוּרִים
וְהוּא רוֹב הַשְּׁקִידָה בַהֲגִיָּה · בְּתוֹרַת אֵל וְחֻקָּיו הַיְקָרִים
בְּאָשְׁרְךָ יְדִיד אִם תִּשְׁמְרֵהוּ · וְאַשְׁרֶיךָ לְעוֹלָמִים וְדוֹרִים

יז

הפירוש חד פי' אחד כמו ודבר חד את אחד : ברים פי' בנים כמו מה ברי ומה בר בטני : ואם
שאמרתי שרוב ההתמדה בתלמוד תורה הוא יתר שהכל תלוי בו דבר פשוט ומקרא מלא
ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו ופרז"ל הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו מתוך שהיו
מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב ע"כ : וכמו שהעסק בתורה מצוה גדולה מאוד מאד כן
בטולה כשאפשר לעסוק בה עון גדול מבואר ארז"ל בריש מדרש איכה מצינו שויתר הקב"ה על ע"כום
ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאיסה של תורה שנא' על מה אבדה הארץ על ע"כום
ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורתי ע"כ · וכתב הרמב"ם
המצוה הי"א היא שציונו ללמוד תורה וללמדה וזהו הנקרא תלמוד תורה כל איש מישראל חייב בתלמוד
תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפי'
היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים אפי' בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד
תורה ביום ובלילה עד אימתי חייב אדם ללמוד תורה עד יום מותו וכו' · ובסמ"ג כתב דרשתי לגליות
ישרא' כי ברית תורה נכרת בדם שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וכל שאינו עוסק בתורה
חרב מביא לעולם שנאמר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית עכ"ל בעשי"ן י"ב ובלאוין י"ג כתב
הפורש מן התורה אפי' זקן מופלג עובר בלא תעשה שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך · ובפ' שתי
הלחם אמר שעובר בשני לאוין · ובאבות תנן השוכח דבר א' ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב
בנפשו · וגרסינן בפ"ג דיומא אמר רב המשכח דבר א' מלימודו גורם גלות לבניו שנאמר ותשכח תורת
אלהיך אשכח בניך גם אני · א"ר אבהו אף מורידין אותו מגדולתו שנא' כי אתה הדעת מאסת ואמאסך
מכהן לי עכ"ל · ומסתברא לי שזה שאמ' שהפורש מד"ת עובר בלאו או בשני לאוין שבכל יום הוא עובר
ובפרק הספינה אמר רב יהודה אמר רב כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו שנאמר ונתתי פני בהם
מהאש יצאו והאש תאכלם · א"ר יוחנן כל המרפה עצמו מדברי תורה נופל בגיהנם שנאמר אדם תועה
מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ואין רפאים אלא יורדי גיהנם שנאמר ולא ידע כי רפאים שם בעמקי
שאול קרואיה : ותניא ביומא דף ל"ה עני ועשיר ורשע באין לדין אומרין לעני מפני מה לא עסקת
בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרי' לו כלום היית עני יותר מהלל הזקן שבכל יום היה
עושה ומשתכר חצי דינר חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסת ביתו · פעם אחת לא מצא
להשתכר ולא הניחו השומר להכנס עלה וישב על פי ארובה לשמוע דברי אלהים חיים ואותו היום ערב
שבת היה וירד עליו שלג רום ג' אמות בשחרית אמר שמעיה לאבטליון בכל יום הבית מאיר והיום
אפל הניחו עיניהם וראו דמות אדם בארובה עלו ופרקו השלג מעליו והרחיצוהו והושיבוהו כנגד
המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו שבת · אומרין לעשיר מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר
הייתי וטרוד בנכסי אומרין לו כלום היית עשיר יותר מר' אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות
ואלף ספינות ומימיו לא הלך לראותן אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה ונוטל כאד של קמח
על כתיפו והולך מעיר לעיר ללמוד תורה · שואלין לרשע מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה
הייתי וטרוד ביצר אומרין לו כלום היית נאה מיוסף הצדיק שהיתה אשת פוטיפר משדלתו בדברי' בכל
יום ומחלפת בגדים בערב ובבקר נתנה לו אלף ככר כסף לשכב אצלה ולא שמע אליה נמצאו עניים
ועשירים ורשעים מחוייבים על שלא עסקו בתורה : ורבינו יונה כת' כי אשמת הבטול מן התורה בעת
היכולת לעסוק בה אש היא עד אבדון תאכל והאריך להזהיר על העסק בתורה בשער מיוחד קראו
שער התורה ולא נדפס : והרב החסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל בספרו אור החיים יחד פרק להזהיר על
עזיבת התורה וז"ל בפ' י"ג כתב רבינו יונה חייב אדם לעסוק בתורה בכל יום ואמרו בספרי כשם ששכר
לימוד גדול מכל המצות כמש"א רז"ל ותלמוד תורה כנגד כלם כך עונש בטול תורה גדול מכל העבירות
והרוצה להנצל מן העונש הזה והעון הגדול הזה יתעסק בברכי התלמידים הלומדים לשם שמים ויצוה
בשכר רבני שיעמדו בעירו ויעסקו בתור' על ידו כמש"א עץ חיים היא ללומדיה לא נאמ' אלא למחזיקי'

בה שהם מחזיקים ידי התלמידים והרבנים : וכשבני אדם פוסקים ממלאכתם ומעסק' והולכי' לביתם
או יושבים בקרנות והם בטלים ומשיחים בדברים בטלים רעתם רבה וחטאתם כבדה מאד לפי שהם
מבזים התורה שאילו היו מאמינים שאין סוף למתן שכרה למה לא ישיבו רגליהם לבית הספר ללמוד
הלכות או לקרות מקרא או סדר תפלות והלא האדם זריז ואץ ברגלים למלאכתו ולעסקיו ויודע כי
הכל הבל ואיך ישכח חיי העולם הבא ולא יתן חלק ביום מן הימים או שעה מן השעות לש"ית ואף כי
בשעה שהוא בטל ממלאכתו ולא יאמר בלבבו עת לעשות לה' ולקרות בתורה ולתנות צדקות ה' אשם
הוא אשום אשם לה' ואחז"ל שמי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו נאמר כי דבר ה' בזה וגומר
הכרת תכרת הנפש ההיא עכ"ל רבינו יונה · ודע כי זהו הפתח הגדול מג' פתחים שיש לגיהנם האחד
פתח המאיכות הב' פתח התאוות ג"ע ומאכלות אסורות וזולתם הג' פתח בטול תורה וקראתיו הפתח
הגדול כי מן כת הראשון יש מעט ומכת הב' יותר ומזה הכת הג' יותר ויותר יען כי אינם חוששי' זה לחטא
כי החוטא בעריות נפשו מרה לו וכן בשאר העבירות ורובם חוזרים בתשובה לפחות לעת הזקנה אך
המתרחקים מעל הש"י ותורתו כשמזקינים מתבטלים יותר כי אם לא התעסקו בתורה בהיות כחם
עליהם איך יתעסקו בה בסור כחם ע"כ קראתיו הפתח הגדול כי רבים חללים הפיל : וכתב רבינו
יונה רבים חושבים כי לא תאבד הנפש בהמנעה מטוב ומהיושר ואחרי שהם מאמינים בה' ועושים
המצות ונזהרים מהעבירות אינם חוששים לבטול תורה ועליהם ארז"ל כי דבר ה' בזה ונו' הכרת תכרת
ונו' כדלעיל וכו' ובסוף הפרק כתב וז"ל ההולכים בעצת רשעי' הם ששמים עיקר עסקם בהבלי העולם
הזה כמו שראיתי בעיני כמה פרנסים בארץ הזאת שנתן להם ה' עושר וכבוד ויכולים לעסוק בתורה
מחצית היום ואינם עושים כן ויתחלפו להם ספרי החכמות בספרי התור' ויסתפקו במה שלמדו בנעורים'
או שמלמדים תורה בניהם הקטנים וכשיגדלו לכלל מצות יתבטלו יחד אבות ובנים : וכתב רבינו
יונה חייב כל אדם לתקן בביתו מקום וישים שם הלכות או מקרא או תהלי' או סדור תפלות וכשיפנה
מעסקיו מדי עברו יסור שם לשנות או לקרות וכו' ע"כ : והוקשה על המאמר הנז' לעיל דאיך יתכן
שנאמר שויתר הש"ית על ג' עבירות חמורות שבכל א' מהן יהרג ואל יעבור ולא ויתר על בטול תורה
והנל"ל שכוונת רז"ל היא שמחל הש"ית מחילה גמורה ומחה כעב ג' פשעי ישראל ויתבאר זה ממאמר' שאין
הקב"ה ותרן אלא מאריך אפיה וגבי דיליה הא למדנו שאין הויתור הארכת אפים רק מחילה גמורה ·
ועוד ראיה ממדרש ר' תנחומא בפסוק ולקחתם לכם ביום הראשון והביאו הטור בריש הלכו' ר"ה עיין
שם עד ערב ר"ה הגדולים מתענין והקב"ה מותר להם שליש עונותיהם וכו' עד והקב"ה מתרצה להם ומוחל
להם ואומר להם הרי ותרתי לכם את כל עונותיכם וכו' · הרי ראיה גמורה על שהויתור הוא מחילה
גמורה ואם כן אמרם עם ויתר הקב"ה ר"ל שסלח לגמרי ודלא כדברי הר"ר יוסף יעבץ ז"ל : ואמנם המשל
בענין זה אשר בו יתישב הספק הנזכר כך הוא · משל למלך שהיה לו מנגן ערב מאד לא נמ"א כמוהו
והכעיס המלך פעמים רבות והיה המלך בעל שכל והיה עובר על פשעיו והיה אומר בלבו אילו איש
אחר היה כבר הייתי הורגו אבל כיון שזה הוא לי שעשועים יום יום כדי היא אהבת נגינותיו לכסות
על כל פשעיו כי על כיוצא בזה נאמ' שהחכמה תחיה בעליה ודי לי שהוא עובד אותי ומשמחני בנגינותיו
כמאמר החכם על האשה דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מהחטא וכל עוד שהוא מנגן לפני לא
יקרא מורד כי אדרבה עבדי יקרא שהרי הוא עובדני : לימים השכים המנגן שלא לנגן עוד לפני
המלך וגם בשאר הדברים לא הטיב ידו מכלם ויקצוף המלך מאד ויאמר אל עבדיו הראיתם בן הבליעל
הזה שמרד בי וזה כמה כסיתי על פשעיו בעבודה שהיה עובד עמדי בנגונו ועתה גמר אומר לפשוע
בי ולפרוק עולי מעל צוארו לגמרי ויצו המלך לתלותו על שלא היה רוצה לעשות לו לא זה ולא אותו
שזה ודאי היה מרידה במלך · כך ישראל כי היה העסק בתורה גדול יקר מאד ועי' זה מתברכים כל
העולמות והעוסק בה כביכול מגדל ומיחד שמו של הקב"ה ולכן כל עוד שהיה ישראל עוסק בתורה
היה הקב"ה אומר לו עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר והיה מכסה על כל פשעיהם ומכפר עליהם ·

ונשכל מאחר כן כי כבר נתבאר לעיל בדברי רבינו יונה שהנפש שאינה חוטאת לבטל תורה הלכה חברת שהנפש היא אעפ״י שתאמין בה׳ ועושה המצות ונזהרת מהעבירות וידוע כי מדה טובה מרובה ואם כן כמו שהמבטל תלמוד תורה יבואהו שעונש הגדול ולא יושגח לשאר הזכיות כן העוסק בתורה ראוי שלא יבואהו העונש הגדול ולא יושגח לשאר העבירות כי כמו שאין בהם כח להציל כך אין בהם כח להרע ואם כן אינו מן התימה שויתר הש״י על עכו״ם וגילוי עריות וכו׳ אך כשבטלו ישראל תלמוד תורה או יראת ה׳ ויבא מכעס בניו הפושעים בו כי ראה שפרקו מעל צוארם עול מלכות שמים ועל וכל לבלתי עשות לא זה ולא אותו ∴ ועוד ראיה מספר הזוהר וז״ל ר׳ יוסי הוה אזיל באורחא פגע ביה ר׳ חייא א״ל האי דאוקמוה חבריא דכתיב בעלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה ׳ בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בדברי תורה מאי בגין דדברי תורה סלקין על כל קרבנין דעלמא דכתי׳ זאת התורה לעולה למנחה וגו׳ שקיל אורייתא לקבל כל קרבנין ׳ א״ל הכי ודאי דכל מאן דאשתדל באורייתא אף על גב דאתגזר עליה עונשא מלעילא ניחא ליה מכל קרבנין והוא עונשא אתקרע ובגין דילעי בה לשמה קב״ה אתפיים בהדיה עכ״ל : ובשמות רבה פרשת תבוא אמרו לו רבונו של עולם עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות אמר להם דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים וגו׳ ואני מוחל על כל עונותיכם ואין דברים אלא דברי תורה ובפ׳ קמא דברכות כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו כל עונותיו שנאמר בחסד ואמת יכופר עון ׳ עד כאן׳

כתוב בכד הקמח באות ת״ו תורה וז״ל וכיון שהתורה עיקר יצירת האדם יש לו לדאוג כמה שרוב העולם נכשלים בעון בטול תורה והם מסיחין כל זמנם בהבל ואינם קובעים עתים לתורה בשבת ובמועדים ולפעמים בימות החול גם בלילות וכל אחד מהם ימנע עילות זה לרוב עושרו שאין לו פנאי וזה לרוב חסרונו שהוא צריך לרדוף אחר טרפו בין כך ובין כך התורה בטלה ׳ וזה דומה לאדם שנותן לחברו ספר חתום והוא יודע לקרותו והוא משיב לו שאינו יכול לקרותו גם ישעיה לבני דורו ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום פי׳ חזות הכל נבואת הכל כלומ׳ דברי התורה והנבואה שביד הנביאים והחכמים ופירו׳ כי חתום כלומר ימנע זאת העילה לפי שאין רצונו לקרותה כי אם היה רצונו לקרותה היה אומר פתח אותו ואקראנו ואמר עוד ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר ובין כך ובין כך הספר אינו נקרא ואין שומעין דברי התורה והנבואה מן החכמים ולא שופטים ׳ וראוי לאדם לשית אל לבו אילו שיגיע לאדם ספר ממלך בשר ודם והוא מסופק בהבנתו מפני דמות הכתיבה ודקותה או עומק הלשון או יצטער צער גדול עד שיבינהו וישים כל לב ושכלו להבין זה ואם ככה הוא עושה על ספר בשר ודם חלש ונבזה שהיום כאן ומחר בקבר על אחת כמה וכמה על ספרו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אשר הוא חייו ושכלתו כמו שאמר כי הוא חייך ואורך ימיך ∴ והנה בעון הזה נכשלים רוב בני אדם שהולכין בכל מאמצי כח להשלים חפץ נפשם ספר מלך בשר ודם ומתרשלי׳ בחק ספר מלך מ״ה הקב״ה וזה דומה למי שנאמר בו ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די לא חזיין ולא שמעין ולא ידעין שבחת ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך ליה לא הדרת וכו׳ ׳ עוד שם קריאת התור׳ מצוה גדולה היא אעפ״י שלא יבין מה שקורא ובלבד שידע שהוא קורא כי פעמים שיקרא אדם פרשה אחת מן התורה ולא יתבונן בעצמו שקרא כלל מתוך שהוא מחשב בדברים אחרים ולכך קריאת התורה כשיודע שהוא קורא מצוה גדולה היא ושכר גדול יש לו בזה וזהו שדרשו בפ״ק דע״א לעולם לגרוס איניש אע״ג דלא ידע מאי קאמר שנאמר גרסה נפשי לתאבה וכו׳ ׳ האריך הרבה ובסוף כתב וכיון שהתורה היא עיקר הכל ראוי שיחזיקו הנבונים בענין ת״ת ושישתדלו להעמיד התנוקות על בית הספר כי הוא העיקר בלמוד התורה שאם אין גדיים אין תישים ועקר התורה אינה אלא בימי הנערות כדתנן באבות הלומד ילד למה הוא דומה וכו׳ ולפיכך מנהיגי הקהל שבכל עיר ועיר חייבין להתעסק במלאכת המצוה הזאת ואם הם נרפים בה נענשים הם כדבר אבן הוא אומר חטאת הקהל היא וסמיך ליה אשר נשיא יחטא ללמדך כי מה שהקהל חוטאים אינו אלא

מטא

חטא בגדולים כי הם נתפשים בחטא׳ הקהל כיון שבידם למחות ולתקן ואז״ל פ׳ כל כתבי אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תנוקות של בית רבן עכ״ל מכד הקמח ׳ ואעפ״י שלא הזכיר הרב הזה בהזהרתו זאת למנהיגי הקהל והגבאי׳ כי אם הזוהר להשתדל על התנוקו׳ יש להודיע ולהודיע שעל א׳ כמה וכמה שיש למנהיגי הקהלות ולראשיהם לפקוח עיניהם לחומלה על התלמידים שהתחילו להצליח בלמודם ובפרט לאותם שהגיעו למדרגה טובה בלמוד ובעיון עד שכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳ ושאם יתמידו בלמוד בלי שום ספק יהיו אנשים גדולים בתורה חכמים ונבונים מורי הוראות בישראל ׳ ועל הכל לאותם אשר מלבד מה שכבר נראה בהם שיצליחו בתורה בודאי עוד נראו בהם סימני טהר׳ וקדושה וסימני יראת שמים כי זה כל האדם ואינם לומדים לקנתר רק לשמה והם זהירים בק״ש ותפלה ומדקדקין במצות ושונאים החונף והליצנות כל מין דין שמוכן לבא על אלו וכיוצא באלו תהיה חוזק ההשתדלות והזהירות ושימת העין לתמכם להביאם ולסעד׳ להחזיק בידם שיוכלו להתמיד העסק בתורה לא כמו שראיתי כמה וכמה אשר מקטנותם ומנעוריהם עסקו בתורה ועשו והצליחו וכשהגיעו למבחר זמנם שהיה ראוי שיפוצו מעינותם חוצה בעת שהגיעו עת תבונתם להוציא פירות או פתאום לפתע בא שבר׳ ויבש המעין ונקצץ האילן כי הכריחם החוסר כל לפרוש מן התורה כי בקשו אוכל למו ויבשו את נפשם ובראותם כי יד החוסר כל הולכת הלוך וקשה עליהם גם הם נאנחו ושבו אחור מן התורה ובאור מאסר אלהינו רחמנא ליצלן מעונשא דידהו כי באמת אם מנהיגי הקהל׳ וראשיהם הם נענשים בשאינם משתדלים על התנוקות שילמודו כדברי כד הקמח כל שכן וכל שכן שיענשו בשלא תחום עינם על אלה ׳ הטוב כי ישים איש אוכל ופסולת בכברה לברור לו האוכל ואחר כך ישליך האוכל והנה כן הדבר הזה בית הספר הוא הכברה והתנוקות שבה הם אוכל ופסולת ובזמן הוא שבורר והתנוקו׳ אשר יצליחו הם האוכל והשאר פסול׳ וראוי לכל בעל שכל לברור לו האוכל וישים עיניו עליו ∴ וענין זה דומה עוד לאיש שעלה במחשבתו לבנות לו בית ולעשו׳ בו גן והכין כל עסקי סחורתו ומעשהו והתעסק בבנין ויסד הבית אבני גזית ועשה חומות הבית רחבות וגבוהות ואע״פ שם בכותליו ועשה שם תחתיים שניים ושלישים ועליות מרווחות וחדרי חדרים וינף בארז ומשוח בששר ובכתלים צייר כרובים ותמורות וכיורים ופרחים ועוד עשה סמוך לו גן ופרדס ונטע בו מכל מיני אילנות ויעזקהו ויסקלהו והשקה את הגן ונתעסק בעבודתו ד׳ או ה׳ שנים עד שגדלו האילנות ונעש׳ הגן כגן ה׳ וכיון שהגיע להעמיד דלתות לפתחים ולחלונות ולקרות את הבית בתקרה ומעזיבה או רעפים כמשפטו והגן לא היה חסר רק מלוכה ובה שומר וחוץ לגן סביב גדר אז שב ממחשבתו והתרפ׳ מן המלאכה ועזבה לגמרי ושב לעסקי סחורתו כבראשונה ׳ ויהי כאשר נשאר הבית מבלי מחסה ומסתור מזרם וממטר כיון שירדו גשמים נמחו כל הציורים וכל המעשים אשר בבית מעץ נרקבו וגם החומות נתקלקלו ושאר הבית להיותו משולח ונעזב היה למחראות ובלילה ילינו בו הכלבים ושועלים הלכו בו שמה קננה קפוז גם שם הרגיעה לילית ושאיה יכת שער מכנח בתורה וכל יום הולך וחרב יותר ׳ וכן הגן מבלי גדר ושומר היה למשלח שור ולמרמס שה וכל מיני זרעים יבשו וגם האילנות זה נקצץ וזה יבש וזה נשבר וזה נשבה אין רואה והאדמה תשאה שממה ׳ והנה כן ת״ח שעשה והצליח בתורה ובמבחר זמנו הוכרח ליבטל מן התורה אין ספק שבכל יום הולך ושוכח מה שידע ואף במעשה המצות לא יוכל להזהר כבראשונה והמכשלה הזאת תחת יד הגדולים המתנדבים בעם כדברי הרב בעל כד הקמח ׃ הן אמת אלכה לי אל הגדולי׳ ללמד עליהם קצת זכות ולהקל מעליהם קצת ממשא העון הגדול הזה הנזכר יען וביען כי מצאו בעמנו קצת שועלים קטנים חכמים בעיניהם חללו יפעת התורה והבאישו את ריח לומדיה כלם כטוב כחוטא כנשבע כאשר שבועה ירא בעיני בני ישראל עד אשר היה שם חכם להם לחרפה לא יחפצו בו בראותם אז שלמדו מעט קט ליטול עטרה להתגדל ולהתפאר ומה שלמדו לא יקיימו ובמושב לצים ישבו ויחניפו את הבריות ויאמרו לרשע צדיק אתה כשיקוו להשיג תועלת מה ותהלה להם לשכח משכלי ה׳ ולהתקוטט במתקוממיו אבל ישנאו חכם לחביריהם לומדי

התורה

התורה לשמה הטובים מהם ויספרו בגנותם ואם יוכלו להכניעם יכניעום וישפילום פני עשירי ישאו ופני עניים ישפכו ובאלה רבות עמם · וראוי שתדע כי כשהיינו על אדמתינו היה באומתנו שבט מיוחד לזה והוא שבט לוי ונפרט מן הפרט הכהנים · כי לפי שהיה העסק בתורה גדול ונחמד בעיני הש״י צוה את שבטי יה לתת להם כל צרכם כידוע מהכ״ד מתנות כהונה רק כל מחסורם עלינו רק שיעסקו בתורה תמיד לא יחשו · ואל תתעקש ותאמר כי כל מה שצונו הש״י לתת לשבט לוי אמנם היה חלף עבודתם אשר הם עובדים בבית המקדש לא זולת זה כי באמת אין הדבר כן אבל צונו הש״י לתת להם התרומ׳ והמעשר כדי שלא יפנה לבבם לעסקי העולם כלל ויעבדו במקדש בעת העבודה וכשיהיו פנויים מהעבודה יעסקו בתורה ולכן תמצא בספרי הקדש שלעולם הוא מזכיר הכהנים בשמדבר על עסק התור׳ ולמודה אמר בפ׳ שופטים כי יפלא ממך דבר למשפט וגו׳ ובאת אל הכהנים הלוים וגו׳ והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן וגו׳ · אמר עוד שם ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה׳ לשרתו ולברך בשם ה׳ ועל פיהם יהיה כל ריב וגו׳ הרי שלא בחרם לעבודה בלבד · וכן אמר משה יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וגו׳ וכתיב הכהנים לא אמרו איה ה׳ ותופשי התורה לא ידעוני וכתיב כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא וגו׳ וכתיב שאל נא את הכהנים תורה וגו׳ וכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו׳ ואין צורך להביא מהם יותר ורז״ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי תרומה ׃ ובשמות רבה פר׳ תצוה אמרו כל כהן שהוא אוכל בתרומה ואינו בן תורה אינו כהן לעתיד לבא אלא נמאס מג׳ דברים שנאמר כי אתה הדעת מאסת ואמאסאך מכהן לי ג׳ אלפין יש בו שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הלוייה וכו׳ ע״כ · ופסוק מלא בדברי הימים לתת מנת הכהני׳ והלוים למען יחזקו בתורת ה׳ ואמר בפ׳ חלק מכאן שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ שנאמר לתת מנת הכהנים למען יחזקו בתורת ה׳ המחזיק בתורת ה׳ יש לו מנת ושאינו מחזיק בתורת ה׳ אין לו מנת ע״כ ׃ וכיון שנתבאר זה מעתה גם כי בעונותינו חרב מקדש ואין אנו מפרנסין הכהנים והלוים כימי קדם מכל מקום לפטור מצוה זו בלא כלום אי אפשר כי כבר ביאר הרב בעל העקידה בשער כ״א שאף על פי שבזמן מהזמנים תבטל מצוה מן המצו׳ דוגמתה לא בטלה ולא למשכילי׳ יועילו תמיד כל מצות התור׳ ובבקיאתם יבא דרוש מיד ולדורות ואין הבדל להם בשעת מעשיהם לאחר מעשיהם כי הנה כל מה שכתבנו מעניני המשכן והמנורס הוא מועיל אצלנו היום כיום המעש׳ לכן כל הענינים המושכלים לא יתחלף אצלם האדם השלם בין שימצאו לפניו בפועל או לא המשל כשישכיל האדם שמצות עזיב׳ לשונא תהיה לצורך ולהועיל הכעור ולהרחיק האיבה ויטע בלבו מדה זו לקנין גמור כבר יתכונן באלו המדות השלמות בכל דבר שיבא דרכו לפניו ואף על פי שלא יזדמן לו חמור שונאו והקש על זה בכל המצות כי הכונה בכלן ללמד האנשים ולהרגילם אל הטוב והיושר הראוי להיות בו תמיד עכ״ל · ולכן אחרי שידענו שצונו הש״י לפרנס הכהנים והלוים לשיעבדו עבודתו ויעסקו בתורה עכשו שאין אנו יכולים לעשות מצותו ממש בשבט לוי אנו צריכים לקיים שמצוה ההיא כאשר נדבה רוצה אותם לעבוד את ה׳ ולעסוק בתורתו ׃ וכשתתבונן היטב במה שכתבתי אז תבין כי אנו עדת ישראל לא נצא ידי חובת המצוה הזאת בתתנו לחכמים ולתלמידים העוסקים בתורה כאשר ישאלונו כי כשיצטרכו וישאלו הם עצמם או שיבאו אחרים ויודיעו לנו צערם הנה ממקום אחר אנו מצווים לתת להם וזה בכלל המצוה שצונו הש״י לתת צדק׳ לעני די מחסורו אשר יחסר לו אפי׳ סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו אבל ענין המצו׳ הזאת שאנו צריכים ליחד אנשים לעבוד ה׳ ולעסוק בתורתו כמו שהיה הענין בכהנים ושנאמר להם לכו עבדו את ה׳ ואנו נתן לכם כך וכך וערך בגדים ומחיתכם כל מחסורכם עלינו רק לא ימוש ספר התור׳ מפיכם והגיתם בו יומם ולילה ׃ סוף דבר יהיו בעינינו דוגמת הכהנים או נצא ידי חובתנו ממצוה זו ואז נגל את חרפת מצרים מעלינו שבא כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם וגו׳ כי חרפה היא לנו ממלכת כהנים שנגרש מהם ק״ו · עוד זאת אדרש להם לבית ישראל לפי שראיתי מתכבדים בעם רבים בכל מקום

מפורים

מפורים מחוכם לשחוק בוז בני התור׳ מהם מי שיתן ויזרע בשנ׳ בארץ מאה פרקים ומהם מי שיתן מאתים וכן על זה הדרך או פחות או יות׳ איש כמתנ׳ ידו יתן ללומדי התורה ויהי׳ מה שיתן זעיר שם זעי׳ שם למי יתן פרק א׳ לחדש ולמי יתן שני פרקים ולמי יתן מתנה בדרך מקרה כפי שיזדמן ולמי לא יתן מאומה עד שמצא נדיב א׳ נותן לשמנה או עשרה לומדים לכל א׳ חלק מפרנסתו ולומד אחד מקבל מנדיבים רבים פרנסתו וכשהתבוננתי בדבר זה ראיתי והנה כל א׳ מהנדיבים עושה הרבה ובין כלם עושים מעט כי כיון שיתנו מה שיתנו על הסדר הזה עד שלא יקבל לומד׳ אחד פרנסתו כלה מנדיב אחד הנה מזה נפק חורבה וזה היה סבת חלול התור׳ ובזויה ולסבה זו נראה בלומדים שצריכים ולא יוכלו ללמו׳ תורה הרבה ולעסוק בה לשמה והוצרכו לשית עצות בנפשם יומם ולילה מה לעשות כדי שיוכלו לקבל מפלוני ומפלוני ומפלוני ומהם מי שיעש׳ עצמו לץ ומוציא דבה כדי למצוא חן בעיני העשירים ויספרו בגנות שונאיהם ויחניפו אוהביהם ויאכלו זמנם בדברים בטלים עמהם ויתבזו בעיניהם ויכבדו לעשירים כבוד גדול וישתו וישכרו עמם כי לפי רוב העשירים אוהביהם מרב׳ פרנסתם על כן יבא משפט מעוקל ונמצא בלומדים מי שיש לו פרנסתו בריוח ויותר מהצריך לו ומהם מי שיש לו פחות מהצריך לו ומהם מי שאין לו מאום׳ מהצרי׳ לו ואם כרב׳ שלא לכחד רק להגיד האמ׳ נאמר כי ברוב הלצים והחנפים שבהם גסי הרוח ומעוטי התור׳ ותענגו על רוב שלום גם עושר גם כבוד רב עמם ׃ ויראי ה׳ וחושבי שמו הכשרים והענוים נודדים ללחם איה מבקשים מים ואין ׃ כללו של דבר החולי׳ שרע הזה גרם היות הלומדים כטוב כחוטא כעובד אלהים כאשר לא עבדו ׃ ולא עוד אלא עליונים למטה ותחתונים למעל׳ לפי שראובן העשיר כיון שאינו נותן לשמעון הלומד כל פרנסתו רק חלק קטן ממנה אינו מקפיד וחושש לראות ולדעת אם שמעון הלומד עוסק בתורה כראוי ׃ ולכן ערכתי היעוצ׳ נוכח פני ה׳ גם כי ידעתי שלא יקבלו ממני כך הוא שאם ראובן העשיר נותן ללומדים בכל שנה במשל מאה פרקים לשבע׳ לומדים שיתן אותם לשנים לבד ויבחר לו הטובים שבהם ויאמר להם הנה אתן לכם חמשים פרקים לשנ׳ לכל אחד למחית בתיכם ואתם תהיו פנויים ולא ימוש ספר התור׳ מפיכם והגיתם בו יומם ולילה ואל תאבידו זמנכם בבקשת מותרות אבל תעשו חשבון כאלו אתם תופרים או אורגים או סבלנים ואוכלים מרויחים באומנותכם יותר מחמשים פרקים לשנה או כאלו אתם שכירי יום אצלי לבנות ולהרוס לנתוש ולנטוע ואין לכם אלא השכירות שאני נותן לכם · וכשיעשו הדבר כן או הלומדים ההם יפנו ויטהרו לבבם מעסקי העולם ולא ילכו אחרי ההבל וילמדו תור׳ הרב׳ ויעסקו בה לשמ׳ כי ידעו שראובן העשיר כיון שהוא מפרנסם פרנס׳ גמור הוא משגיח בענינם · ואם לא יספיקו ממא׳ פרקים לשנים יתנם לא׳ לבד ויתנה עמו כאמור ואם את הדבר הזה יעשו העשירים נמצא כל א׳ עוש׳ מעט ובין כלם עושים הרב׳ וזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם דומיא דארוב׳ וקברא׳ ׃ והנה הארכתי בדברים אלו לאהבת האמת עם היות שלשכנות מה היה לי בסחרים · וראיתי לסמוך לזה ענין אחר שהוא מתחבר אליו ואומר כי גם שבני ישראל חייבים לפתוח את ידם ולהעניק ללומדי׳ ככתוב לעיל מכל מקום ראוי לכל לומד אשר נגע אלהים בלבו שישתדל בכל מאמצי כח שלא יבא לידי כך ויעשה שבתו חול ואל יצטרך לבריות ויפשוט נבלה בשוק ואל יאמר אדם גדול אני כי כמו שנאה לאנשים לתת עושר וכבוד לחכמים כך נאה לחכמים שלא לקבל מהם ואין צריך לומר לרדוף אחריהם

וכבר חברתי על זה שיר קטן וזהו ׃

עוֹשֶׁר וְכָבוֹד אֶל הֶחֲכָמִים   יִרְאֵי אֱלֹהִים חוֹנִים בְּדָתוֹ
נָאֶה לְאִישִׁים לָהֶם לְתִתּוֹ   נָאֶה אֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לְקַחְתּוֹ

וכבר ידעת מה שאמרו ברביעי מאבות ר׳ צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחטוב בהם וכו׳ ושם האריך בפירושה הרמב״ם ז״ל לדבר בענין זה אלא שהפריז על המדה והרחיק הענין יותר מדאי ואסר לגמ׳ איסור גמור לקבל ממון מהאנשים והפקידו

דבריו

דברי׳ החכמי׳ שאחרונים עד שכתב אחד מהם כזה הלשון ואעפ׳ שכפלו פני ארבה ובאלתי ממה שכתב הרמב״ם במסכת זו ומי יבא אחרי המלך מודה אני שאין להשיב וכו׳ עכ״ל · ואני בעניי אינני מודה שאין להשיב אדרבה אומר שהרבה תשובות בדבר ואשיב בקצרה ואומר · אמר ז״ל והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו החכמים והתלמידי׳ וזה הכל טעות ולא נמצ׳ בתורה ובדברי החכמים דבר שיאמתהו ולא רגלים שישען עליהם כלל כי כשנעיין בדברי רז״ל לא נמצא שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לישיבות וכו׳ · ואחר בקשת המחילה אומר כי נמצא מנהג דגרסינן בירושלמי דהוריות פ״ג מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ עקיבא שעלו לחילת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים וכו׳ פי׳ לקבץ מעות לחלק לחכמים והמעשה הזה תמצאהו גם ברבות פרש׳ ראה ושם כתוב בהדיא דכותיכו באו לגבות לעסק מגבת עמילי תורה · ובאבות דר׳ נתן פר׳ ל״ד אמרו על בני יתרו שהיו מתפרנסים מן הצדקה כשהלכו ללמוד תורה · ומה שאמר שהוא סכלות גמור וטעות לחשוב שראוי לעזור ללומדים אין הדבר כן דגרסינן בפרק המוכר את הספינה מי שעיניו צרות בת״ח בעולם הזה עיניו מתמלאות עשן לעה״ב ופרש״י שעיניו צרות שלא להנותו מנכסיו · ובפרק חלק דף צ״ב כל שאינו מהנה ת״ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם · הא קמן שראוי להנות ולעזור לת״ח ומי שאינו עושה כן ירעה עינו · ומה שאמר עוד שלא הותר לת״ח אלא לתת ממונם לאדם לעשות בו סחורה ושיהיו הם ראשונים למכור ולקנות ושיפטרו מהמסים אף אין זאת כדמוכח ממה שכתבתי ועוד דגרסינן בפרק חלק כל הנבי׳ לא נתנבאו אלא לעושה פרקמטיא לת״ח ולמהנה ת״ח מנכסיו וכו׳ · הרי שמלבד עשיית סחורה לת״ח עוד ראוי לאדם להנותו מנכסיו · ובסוף מס׳ ברכות גרסי׳ שמארח ת״ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו וכו׳ וגרסינן בירושלמי דמעשר שני פרק בתרא רבי יונה יהב מעשריה לר׳ אחא לא משום דהוה כהן אלא משום דהוה לעי באורייתא וכו׳ · ובירושל׳ דשקלים פ״ה ר׳ חמא בר חנינא ור׳ הושעיא הוו מטיילין באילין כנישתא דלוד אמר רבי חמא לרבי הושעיא כמה ממון שיקעו אבותי כאן אמר ליה כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן מי לא הוו בני אינשא דילעון באוריי׳ רבי אבין עבד אילין תרעיה דסדרא רבא אתא ר׳ מני לגביה א״ל חמי מה עבדית א״ל וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות מי לא הוו אינשי דילעון באורייתא עכ״ל · הנך רואה בעיניך שהחכמים האלו גינו לאשר הוציאו ממונם לבנין בית הכנסת עם שהוא מצוה רבה וקראום שוכחי עושיהם על שלא נתנו היותר טוב שהוא לתתו לעוסקים בתורה · ובירושלמי דפסחים ס״פ מקום שנהגו חד זמן אצרכון רבנן כדבש שלחו לר׳ עקיבא וחד מן רבנן עמיה וכו׳ עש׳ וכפ׳ כיצד צולין תודוס הוה משלח פרנסתהון דרבנן · ובספר הזוהר פרשת ויחי אמרו זבולון זכה ואקדים בברכאן על דאפיק פיתא מפומיה ויהיב לפומיה דיששכר מהכא אוליפנא מאן דסעיד למריה דאורייתא נטיל ברכאן מעילא ותתא ולא עוד אלא דזכי לתרי פתורי מה דלא זכי בר נש אחרא וכו׳ לעותרא דיתברך בהאי עלמא וזכי למהוי ליה חולקא בעלמא דאתי וכו׳ · ובויקרא רבה ס״פ בהר ר׳ טרפון יהב לר׳ עקיבא שית קנטרין כסף א״ל זיל זבון לך חדא אוסיא פי׳ שדה דנהוי לעיין באורייתא ומתפרנסין מינה · נסב יתהון ופליג יתהון לספריא ולמתנייא ולאילין דלעיין באורייתא · לבתר יומין קם עמיה אמר ליה אחמי לי אוסיא דזבנת אחמי ליה ספריא ומתנייא ואילין דלעאן באורייתא עד כאן · ובמסכת יומא הרוצה לנסך יין ע״ג המזבח ימלא גרונו של ת״ח יין · ובמסכת כתובות המביא דורון לת״ח כאילו מקריב בכורים · ויש לי עוד ראיה ממציעא דף פ״ד מהנך שפוכאי דעיילו לר׳ אלעזר שיתין ארבקי וכו׳ · ועוד ראיה משלכי הזרוע שהוא שקא דדיכרי דאתא לבי מדרשא וכו׳ פרש״י דיכרי זהב ששלחו לבני הישיבה · ועתה מצאתי בסוף מאמר חסדי ה׳ וכ״כ מהרי״ק ביורה דעה סימן רמ״ו שהרב״ש בר צמח האריך בתשובה לחלוק על הרמב״ם ולסתור כל דבריו · ושיש עתה התשובה ההיא בידו · גם בעל נדה לדרך כתב בדף ע״ב כי הר״ר ישראל ז״ל כתב בפירושו לאבות כנגד דברי הרמב״ם דברים נכוחים · וגם הוא האריך קצת עיין שם · וידעתי כי מי שיחפש בדברי רז״ל ימצא עוד ראיות על דברי אך במה שכתבנו מהם די · ועתה יודעי

דעת ומביני מדע שפטו וראו מאשר שבאו כל אלו המאמרים להזהיר ולזרז לאנשים שיתנו לחכמים ולהודיעם שזו מצוה גדולה עליהם איך אפשר שיהיה אסור ללומד לקבל היתחברו ב׳ הפכים · ומה שהביא הרמב״ם ז״ל ראיה לדבריו ממעשה דיהונתן בן עמרם אדרבה משם ראיה על דברי ואני תמיה על הרב אדפריך מיהונתן בן עמרם ליסייעינן מכל שאר החכמים שהיו בזמנו אשר לא יספרו מרוב והתפרנסו מר׳ בשבת חכמתם ולא עשו כמעשה יונתן בן עמרם וחלילה לי להאמין על אלפים ורבבות חכמים כהם שהיו כלם טועים ומתירים לעצמם האסור להם · ועוד אם כן הוא כדברי הרב שאסור ללומד לקבל הנאה מבני אדם כמנא ר׳ עובר על ולפני עור לא תתן מכשול במה שהתנה שלא יבא להתפרנס ממנו אלא מי שהוא בן תורה כי לפי זה התכלי׳ היה צריך כל אחד להודיע חכמתו וידיעתו ולומר בעל מקרא אני בעל משנה אני פרנסוני והיכי עביד הכי והא קיימ״לן אין מאכילין לאדם דבר שאסור לו · ועוד אם היה חייב כל חכם או לומד לעשות כמעשה יונתן בן עמרם איך לא כפל לב רבי בזה בשעה שהיה מצטער לומר אולי האיש הזה חכם הוא אלא שלא פירש כי כן נוהג · ועוד ר״ש בר ר׳ איך בא ואמר יונתן בן עמרם הוא אילו היה חובה לכל לעשות כן הי״ל שמא א׳ מן החכמים הוא · ועוד ראיה גדולה לדברי מ״ש יונתן הוא שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו ואילו לדברי הרמב״ם לא היה לו לתלות הדבר ברצונו כיון שהוא חייב בו אלא ודאי נראה שהיה מותר לו ליהנות ולהתפרנס אלא שהוא היה מחמיר על עצמו ולא היה רוצ׳ · ומה שהביא עוד ראיה מר׳ טרפון שנצטער על שנשתמש בכתר תור׳ בפ׳ קונם יין כבר נתבאר שם שמותר היה הדבר והוא מה שהקשו אמאי נצער נפשיה כלומ׳ אין כאן איסור כלל · ומשני שנצטער לפי שהוא היה עשיר גדול והיה לו לפייסו בדמים · ואשר הראשו אני בעיני האמת בענין זה כך הוא שאם העוסק בתורה ישאל חלקו בפיו ויאמר לאנשים תנו לי כך וכך כי חכם אני שמרו נפשי כי חסיד אני ואשים התורה אנכי ככלי להרויח בו כגרזן אל החוצב בו זה ודאי אסור ועל זה הזהירו ברביעי מאבות ר׳ צדוק אומר אל תעשם עטרה וכו׳ ובפרק קונם יין תניא לאהבה את ה׳ וגו׳ שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם אשנה שיקראוני ר׳ ושאהיה זקן ויושב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא ר״א בר צדוק אומר עשה דברים לשם פועלם ודבר בהם לשמם אל תעשם עטרה להתגדל ולא קורדום לחתוך בהם וכו׳ · פקח עיני שכלך וראה שלא אסרו ללומד לקבל מבני אדם עושר וכבוד ולא אמרו אל תקבל מבני אדם ממון או כבוד בשביל תורתך ולא הזהירו אלא על כוונת לב הלומד שלא יהיה דעתו וכוונתו בלמודו לתכלית השיגו כבוד ועושר · ושלא יבקש הוא בעצמו ממון או כבוד מבני אדם אך כשיהיה כל כוונתו בלמודו לעשות רצון קונו לא זולת ויראה ראובן שעשיר וירבנו לבו לכבדו או ליתן לו מהונו מותר ללומד ההוא לקבל ממנו ואין כאן השתמש בכתר תורה כי הוא לא נשתמש ולא בקש ולא עלה על לבו · ולכן היה מצטער ר׳ טרפון שאלו היה בעל הכרם מכירו והיה מניחו מעצמו לכבוד תורתו לא היה בכך כלום אבל כיון שלא היה מכירו והוא אמר אוי לו לטרפון ואז שמע והניחו הוה ליה כאילו אמר אני הוא החכם רבי טרפון ולכן הניחני ונמצא שנשתמש בכתר תורה כי בפיו בקש ולולי דבריו לא הוניח ולא נתכבד : ולפי שהענין הוא כמו שכתבתי ר״ל שלא אסרו לת״ח רק שלא יבקש הוא בעצמו הנאה או כבוד מבני אדם לכן שנינו לו בגמרא אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה · ושרי ליה למימר שרו לי תיגראי ברישא ושרי ליה למימר לא יהיבנא כרגא כלומ׳ אעפ״י שאסרנו לת״ח לבקש בעצמו הנאה וכבוד מ״מ אלו הג׳ ענינים מותר לו לבקש בפיו ולעשותם בעצמו · נמצא לפי זה שג׳ מדות בהולכים לבית המדרש ועוסקים בתורה ב׳ קצות וכינוני׳ · הקצה האח׳ המבקש כבוד וממון מבני אדם ורודף אחר זה והוא עון פלילי ועליו אחז״ל המשתמש בכתר תורה נעקר מן העולם ולכן יקרא רשע · אם לא שיעשה זה לשם שמים כגון שהוא רואה בעצמו שאם בא לקבל עליו שלא ליהנות מבני אדם רק מיגיעו לא יוכל לעסוק בתורה ואומר בלבו מוטב שאהנה מבני אדם עם שהוא חטא מה ואהגה בתורה יומם ולילה ממה שאתפרנס מיגיעי ואשכח תורת אלהי אי נמי כן יראה בעיניו ולבבו יבין שאם בא לבקש לו

שמלאכה להתפרנס ממנה תהיה חכמתו חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ותמצא תמורה על ידו והיה לשחוק גם הוא וכמנא שם מתחלל ואומר מוטב שאקבל מן הבריות כדברי הרי אברבנאל ז״ל אלא שדבר זה מסור ללב ועליו נאמר ויראת מאלהיך : הבינוני הוא שאינו מבקש הנאה או כבוד מבני אדם ולא רודף אחר זה אך כשנותנין לו מקבל וזה מותר אלא שאינו מדת חסידות : הקנה הנ׳ הוא שאף אם יפצרו בו ליטול לא ישמע ולא יאבה וזה יקרא חסיד ועושה לפנים משורת הדין ומזה המין היה יונתן בן עמרם שלא היה רוצה ליהנות בכבוד תורה ואמר לר׳ פרנסני ככלב וכעורב ומי יתן כל עם ה׳ ועדת הלומדים כמוהו ויהיו שמחים בחלקם הקטן ושלא יצטערו ויעבדו את ה׳ בשמחה ובטוב לבב ברעב ובצמא בעירום ובחוסר כל כאילו יש להם רב ולא יחסרו כל טוב ומזה המין ר׳ חנינא בן דוסא ור׳ אלעזר בן פדת בשלישי מתעניות · ומזה המין עוד ר׳ יהודה ור׳ עקיבא רבו ואזכור פה מה שאמרו עליהם בשני מנדרים אמרו שר׳ יהודה היה עני מאד וכ״כ היה רגיל בחיי בצער עד שפעם א׳ הביאו לפני ר״ש ולפניו מין אחד מתאנים שהם קשים להתעכל א״ר אלו אין יוצאים מבני מעים כל עיקר ולא אבה לאכול ור׳ יהודה אכל ושמח עליהם שכיון שלא יצאו מבני מעים לא יצטרך לבקש מה יאכל מחר · עוד פעם א׳ א״ל ר׳ טרפון מה זה שפניך מצהיבין היום א״ל אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלעו ואכלנום בלא מלח ואילו אכלנום במלח היו פני מצהיבין יותר ראה שהיו בעיניו תרדין בלא מלח כתרנגולת שמינה · וכשהיה הולך לבית המדרש היה נוטל חבית על כתיפו כדי לישב עליה בבית המדרש והיה אומר גדולה מלאכה שמכבדת בעליה כלומר שלא יצטרך לישב על קרקע ולא היה לו ולאשתו כסות בקרה יצאה אשתו ואספה צמר ועשתה מלבוש אחד כשהיתה יוצאה לשוק היתה מתכסת בו וכשהיה הוא מתפלל היה מתכסה בו ומברך ברוך שעטני מעיל שהיה חשוב בעיניו כמעיל של משי שלובשי׳ בני מלכים פעם א׳ גזר רשב״ג תענית ולא בא ר׳ יהודה לפי שלא היה לו כסות שלח לו רשב״ג כסות ולא קבל · ובפ״ו דאבו׳ דר׳ נתן בכל יום היה מביא ר״ע חבילה של קשים חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט בה עמדו עליו שכניו א״ל עקיבא אבדתנו בעשן מכור אותן לנו וטול שמן בדמיהן ושנה לאור הנר · א״ל להם הרבה ספוקים אני מסתפקין בהן א׳ שאני שונה בהן וא׳ שאני מתחמם כנגדן וא׳ שאיני יכול לישן : ור׳ עקיבא נשא אשה בחורף והיו שוכבים בתבן שלא היו להם כרים וכסתות והיה מלקט התבן שבאשו בשערות אשתו וכדי לנחמם בא אליהו ז״ל וקרא על הפתח ואמ׳ תנו לי מעט תבן שילדה אשתי ואין לי במה אשכיבנה א״ל ראי׳ עני ממנו שאפילו תבן אין לו וכו׳ ע״כ : ובסוף סוטה א״ר ז״ל כל שעוסק בתורה מתוך דוחק תפלתו נשמעת ואין הפרגוד ננעל לפניו וזוכ׳ ומקבל פני שכינ׳ שנא׳ מכון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך ונתן לכם ה׳ לחם צר וכו׳ ולא יכנף עוד מורך והיו עיניך רואות את מוריך : סוף דבר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ומי שיוכל להיות כחסידים האלו אשריו מה טוב חלקו ומה נעים גורלו ומי שלא יוכל וירצה לקבל מבני אדם עניתי הזן כ׳ לו שישים מה שיקבלהו בתורת צדקה ר״ל מצד היותו עני לא מצד היותו חכם ואם יוכל ישתדל להזהר שלא לדרוש ברבים כדי שיתנו לו לא כאשר ראיתי רבים שכלים שהיו אומרים להם הפרנסים אנו נותן לך מה שנותן מבלי שתדרוש בקהל והוא היה אומר יותר אני רוצה שתתנו לי מנה ואדרוש ממה שתתנו מאתים ולא אדרוש כי כשאדרוש ותתנו לי זהו כבודי שנותנים לי לפי שאני חכם אך כשלא אדרוש אני מתבזה שנראה שאני שוה לשאר העניים : וכבר הארכנו בזה מה שיש בו די ואלהי ישראל יזכנו להיות מיודעי שמו ולומדי תורתו לשמה׳ ונחזור לענייננו הראשון לספר בשבח רוב השגייה בתורה אמרו בזוהר ספ׳ נו כל בר נש דאישתדל במילי דאורית׳ וספוותי׳ מרחשן אורית׳ קב״ה חפיא עליה ושכינת׳ פריסא עליה גדפהא הה״ד ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך ולא עוד אלא דהוא מקיים עלמ׳ וקב״ה חדי עמיה כאילו ההוא יומא נטע שמיא וארעא הה״ד לנטוע שמים וליסוד ארץ· ת״ח מה בין איכון דמשתדלי באוריתא ובנביאי מהימני דאיכון דמשתדלי באוריתא עדיפי מנביאי בכל זמנא מאי טעמא דאיכון קיימי בדרגא עלאה יתיר מנביאי איכון דמשתדלי באורית׳ קיימי לעילא באתרא

דאקרי תורה דהוא קיומא דכל מהימנותא ונביאי קיימי לתת׳ באתר דאקרון נצח והוד ועל דא אקרון איכון דמשתדלי באוריתא עדיפי מנביאי ועלאין מנהון יתיר ועל׳ זכאין איכון דמשתדלי באורית׳ דאיכון בדרגא עלאה יתיר על כלא ועל׳ מאן דלעי באוריתא לא אצטריך לא לקרבנין ולא לעלוון וכו׳ : ובריש פ׳ שמיני זכאין איכון ישר׳ דקב״ה יהיב לון אוריתא קדישא חדותא דכלא חדוותא דקב״ה טיילותא דיליה דכתיב ואהיה שעשועים יום יום ואוריתא שמא דקב״ה וכנ״ל מאן דאשתדל באוריתא כאלו אשתדל בשמא קדישא דאוריתא כלא שמא קדישא עלאה הוי · ת״ח כל איכון דמשתדלי באוריתא מתדבקי ביה בקב״ה ומתעטרי בעטרי דאוריתא ואתרחימו לעילא ותתא וקב״ה אושיט לון ימיניה כ״ש איכון דמשתדלי באוריתא כמו בלילא דאיכון משתתפי בשכינתא ואתחברו כחדא וכדאתי צפרא קב״ה מעטר להו בחד חוטא דחסד לאשתמודעא בהו עלאין ותתאין וכו׳ : עוד שם וחכך כיין הטוב דא יינא דאורית׳ דאיהו טב לכלא לעלמא דא ולעלמ׳ דאתי הוא יינא דניחא ליה לקב״ה יתיר מכלא וכו׳ וכו׳ דא מאן דמרווי מיינא דאוריתא יתער לעלמא דאתי ויזכה לאחייא כד יוקים קב״ה לצדיקיא וכו׳ עד מאן דאשתדל באורית׳ ודביק בה וההוא מלה דאורית׳ אשתמע בפומיה ולא לחיש לה בלחישו אלא ארי׳ קליה בה דאוריתא הכי בעיא לארמא קלא דכתיב בראש הומיות תקרא לארמא רזא דאורית׳ ולא בלחישו כיין הטוב דלא שתיק והוא עתיד לארמא קלא כד יפוק מהאי עלמא הולך לדודי למישרים דלא יסטי לימינא ולשמאלא ולא ישתכח דימחי בידוי דובב שפתי ישנים אפילו בההוא עלמא שפוותיה מרחשן אוריתא וכו׳ : ובריש מצורע כל מאן דלא לעי באוריתא ולא אשתדל בה בזיפא הוא מקב״ה רחיקא הוא מיניה לא שריא שכינתא עמיה ואיכון נטורין דאזלין עימיה אסתלקו מיניה ולא עוד אלא דמכרזי קמיה ואמרי אסתלקו סוחרניה דפלוני דלא חס על יקרא דמאריה ווי ליה דהא שבקיה עילאין ותתאין לית ליה חולקא בארחא דחיי וכד איהו אשתדל בפולחנא דמריה ולעי באוריתא כמה נטורין זמינין לקבלי׳ לנטרא ליה ושכינת׳ שריא עליה וכלא מכרזי קמיה ואמרי הבו יקר לדיוקנא דמלכא הבו יקר לבריה דמלכא איתנטיר הוא בעלמא דין ובעלמא דאתי זכאה חולקיה : ובפרשת אחרי מות לית קלא משתמע לעילא אלא קלא דאיכון דמתעסקי באוריתא ותאנא כל איכון דמתעסקי באוריתא דיוקניהון אתחקק לעילא קמי קב״ה וקב״ה משתעשע בהו כל יומא ומסתכל בהו וההוא קלא דהכא סליק ובקע כל איכון רקיעין עד דסליק קמי קב״ה כדין כתיב כי קולך ערב ומראיך נאוה : עוד שם מים קרים על נפש עיפה דא אוריתא דכל מאן דזכי למלעי באוריתא ומרוי נפשיה מינה קב״ה אכריז עליה כמה טבאן לאוטבא ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי הה״ד ושמועה טובה מאן אתר מארץ מרחק מאתר דקב״ה הוה רחיקא מיניה בקדמיתא וכו׳ : עוד שם כל מאן דאשתעשע באוריתא לא דחיל מכלא דכתיב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי אוריתא שעשועים אקרי דכתיב ואהיה שעשועים יום יום וכל מאן דאשתדל באוריתא זכי לאשתעשעא מההוא שקיו דנחלא דנפיק מעדן וכו׳ : ובפ׳ ויקרא זכאה חולקהון דצדיקי׳ דמשתדלי באוריתא וכ״ש בזמנא דמלכא תאיב על מילי דאוריתא : ת״ח רזא דמלה לא קיימא כ׳ קמי מלכא אלא באוריתא דהא כל זמנא דישראל בארע׳ אשתדלו באורית׳ כ׳ שראת עמהון וכד אתבטלו ממילי אוריתא לא יכלא לקיימא עמהון שעתא חדא כג״כ בשעתא דכ׳ אתערת לגבי מלכא באוריתא אתקיף חילה ומלכא קדישא חדי לקבל׳ לון וכל זמנא דכ׳ אתת לקמי מלכא ואוריתא לא אשתכח עמה כביכול תשש חילה ווי לאיכון דמחלשי חילא דלעילא כג״כ זכאין איכין דמשתדלי באורית׳ וכ״ש בההוא שעת׳ דאצטריך בה כנ׳ כדין קב״ה קארי עליה ויאמר לי עבדי אתה וגו׳ ע״כ : ובס׳ הבהיר הלומד תורה גומל חסד לקונו דכתי׳ רוכב שמי בעזרך וש׳ הוי אומ׳ כשאת׳ לומדי׳ תורה לשמה או אתם עוזרים לי ואני רוכב שמים וכו׳ עכ״ל וכל שעה שאדם לומד תורה לשמה התורה מתחברת להקב״ה : אני טרם אכלה לדבר בענין זה אגלה אזנך על ענין גדול הט אזנך ושמע׳ דע כי כל מי שאינו עוסק בתור׳ או מתבטל ומתרפ׳ ממנה אם ימלט מבא לידי מיתות וכפיר לא ימלט מבא לידי דומ׳ למינו וכפיר המשל ראובן אם לא יעסוק בתורה כראוי ימשך לו מזה שלא יחוש לדקדוקי המצות ולאיסורים הקטנים בעיני אדם כמו

ובפ׳ לך לך ע״ רבה
רוח הוא הקול ואחרי
דעת ואתער לאינש
דסליק קליה באוריתא

והדבור בבית הכנסת והשכמתו והערבתו והכונה השלימה בתפלה והסתכל בנשים וכל כיוצא באלו
: ואם יתבטל יותר יגיע עד שלא יחוש להתפלל עם הצבור ולא ידאג כשיארע לו שלא קרא ק״ש והתפלל בעתם או שלא יתפלל כלל ויהיה מותר בעיניו הליצנות והגאוה והחנופה וספור לשון הרע ועבירות אחרים מלבד אלה · ואם חולי הבטול מתא׳ יחזק עליו יותר יגיע ענינו עד שלא יחוש לדברי סופרים בכלל ואם יקרא ק״ש ויתפלל או יברך ברכת המזון יהיו דבריו בלי שום כונה כמי שמדבר בחלו׳ ויהי׳ לבו נוקפו על תורה שבע״פ וילגלג על דברי חכמי׳ ויבוז להם בלבו ויתיר לעצמו הגזל והאונא׳ והשבועה לשקר ואולי גם מן העריו׳ ובעל כת אל ככר כללו של דבר לפי רוב העסק בתורה ירבה חסידו׳ האיש וטוב אמונתו ולפי רוב ההתבטל מתא׳ ירבה שתרחקו מהש״י ומחקיו וממצותיו ורוע אמונתו ואין רצוני באומרי רוע אמונתו שהאיש ההוא יאמר בפיו שהוא מאמין אמונה רעה פלוני׳ אך רצוני שיעשה מעשים שיורו על רוע אמונה כמו שבלבו בדע שסופנו למות ומעשינו לא יורו שמאמין כן · ואין צורך להאריך עוד בזה כי פשוט הוא בהתבוננות מעט · וכל זה תמצא רמוז בספר הזוהר בדברים קצרים אמרו בפ׳ ויקר׳ כל ברנש אתרחיק מאורית׳ רחיק הוא מקב״ה ומאן דקריב לאורית׳ קריב לקב״ה בהדיה ע״כ ובפ״ק דקדושין אמר הקב״ה לישר׳ בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תור׳ תבלין אם אתם עוסקין בתור׳ אין אתם נמסרים בידו שנ׳ הלא אם תיטיב שאת ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנא׳ ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ וכו׳ : ובספרי פסוק השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו׳ אומ׳ להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה שכיון שאדם פורש מהתור׳ הולך ומתדבק לע״א וכו׳ ע״ש וזהו שאמר הכתוב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו וגו׳ יורה כי מי שלא ימוש ספר התורה כו׳ ישמור לעשות וכו׳ ומי שימוש ספר התורה מפיו ולא יהגה בו יומם ולילה לא ישמור לעשות ככל הכתוב בו ולכן אם יאמר לך אדם שאינו מרבה שעסק בתורה כראוי שהוא צדיק וחסיד אל תאמין ושומר תורה אשרהו : ויתן אל לבו כל מי שיש לו לב אם יהושע שהיה נביא ושימש את משה רבינו ע״ה מ׳ שנה ולמד ממנו כל התורה א״ל הש״י שאם ימוש ספ׳ מפיו וכו׳ לא ישמור וכולי שאר בני אדם על אחת כמה וכמה·

וְלוּ מִשְׁנֶה וְלֹא רַק מִלְּבָבִי · אֲבָל נִמְצָא בְּכָל סִפְרֵי כְּשֵׁרִים
לְבַל תַּחְמוֹד יְפִי חָכְמָה יְוָנִית · בְּלִבְּךָ וְלֹא תָחוֹן מְבָאֲרִים
לְאִמְרֵי דַת בְּדַרְכֵי הַיְּוָנִים · אֲשֶׁר חָלַק אֱלֹהֶיךָ לְהַגְּרִים
הֲכִי שׁוֹגִים בְּאַהֲבָתָהּ נְבוֹכִים · וְכִמְעַט אוֹמְרָהּ כּוֹפְרִים וּמַמְרִים
וְעִנְּבֵי רוֹשׁ עֲנָבֵימוֹ וְגֶפֶן · סְדוֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמוֹת עֲמוֹרִים
וְלָמָּה תְחַבּוֹק חֵיק מוֹאֲבִיָּה מְצוֹדִים הִיא וְהִיא תַמְעִיד אֲשׁוּרִים
וְאֵין מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית הַטְּבָעִים · וְאֵין סוֹד אֵל וּמֶרְכָּבָה בְּמִצְרִים

ביאור המלות ולא תחון פי׳ לא יהיה להם חן בעיניך · ומשדמות עמורים פי׳ ומגפני עמורה ומלת עמורים אפשר שהיא דקוקה כי מן עמורה יאמר עמורתי והרבים עמורתים כמו מן טוטפה טוטפתי ומן מחולה מחולתי · חיק מואביה כנוי לחכמה יונית הנקראת אשה זרה בספ׳ משלי כפי מ״ש קצת המפרשים · מצודים מלשון ציד ומשרשו בפלס מרזמים כ״כ ראב״ע · תמעיד אשורים פי׳ תשמיט רגלים·

הפירוש ולו משנה פי׳ לזה המוסר הגדול שאמרנו שהוא כא״ב ואדון לכל המוסרים יש מוסר אחר גדול שהוא בערכו כמשנה אל המלך · ולא רק מלבבי וכו׳ אמרתי כן כדי להסיר מעלי תלונות קצת מחכמי עמנו אוהבי החכמה ההיא ולומדיה כי ידעתי יחרה אפם על דברים אלו לכן אמרתי כי לא מלבי לבד כי כל גדולי חכמי ישראל יראי ה׳ וחושבי שמו הזהירו על זה והנני מורה איזהו מקומן מבלי שאקפיד לשמור סדר מעלתם : בעל קערת כסף כתב וז״ל ·

וּמֵחָכְמָה יְוָנִית סוּב נְטֵה לָךְ · וְאַל תִּקְרַב לְךָ אָמְרִין נְזִירָא
נְטֵה מֵעַל כְּרָמֶיהָ הֲבִי מִן סְדוֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמוֹת עֲמוֹרָה
תְּבִיאֲךָ בְּנִי לִידֵי מְבוּכָה וְכִמְעַט אוֹמְרָהּ לִידֵי כְפִירָה

והגאון רבינו האי ז״ל בתרע׳ במכתביו על לומדי החכמה ההיא תמצא לטובו בעין ישראל במס׳ חגיגה במאמר ד׳ נכנסו לפרדס ואני אגינה כא פה ראשי פרקים מדבריו אמ׳ אין דרכנו לחפות על דבר ולפרשנו שלא מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים וכו׳ כונתו בזה על המבארים הפסוקי׳ ומאמרי רז״ל בדרכי הפלוסופי׳ ומחפים על כתבי הקדש דברים אשר לא כן אשר לא עלו על לב אומרן מעולם · אמ׳ וכשנמח רב שמואל גאון וכיוצא בו שהרבו לקרות בספרי גוים מכחישי׳ בכל מעשה שבא׳ שנעשה בו נס לצדיקים וכו׳ זהו רב שמואל בן חפני׳ עליו אמ׳ ראב״ע אסף רוח בחפניו הוא כתב דברי׳ במעשה שאול עם בעלת האוב אשר כל השומע יצחק לו וסוף דבריו אעפ״י שמשמעות דברי החכמים בגמרא בר כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל עכ״ל ואנכי לא ידעתי אי זה דרך עבר רוח השכל מאת חכמי הגמרא לדבר אותו וכבר תפשו רד״ק שם : אמר עוד ואשר יתעסק בדברים הסם יסיר מעליו יראת שמים ויפסד באותן הענינים כי יסלק מעליו כל דברי תורה לגמרי וזאת ההסרה יארע לבני אדם שיסתבש דעתם עד שלא יחושו לעזיבת התפלה ולשאר המצות ואם המתעסקים באותם דברים ודרכי הפלוסופים יאמרו לך כי היא דרך סלולה ובזה ישיגו לידיעת הבורא לא תשמע ולא תאבה ודע באמת כי יכזבו לך ולא תמצא יראת חטא ונזירות וענוה וטהרה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובגמרא עכ״ל דברי׳ האיו · והרא״ש ז״ל כתב בתשובה כלל נ״ה וז״ל ואעפ״י שלא ידעתי מחכמה חנוכית שלכם בריך רחמנא דשיזבן מינה כי בא האות והמופת להדיח האדם מיראת הש״י ותורתו וכו׳ עד לא תהא תורה שלנו כשיחה בטלה שלכם חכמת הגיונכ׳ אשר הרחיקו כל חכמי הדת וכו׳ עד כי חכמת התורה וחכמת הפלוסופיא אינן על׳ אחד ואמר החכם כל באיה לא ישובון ר״ל כל הבא ונכנס מתחלה בחכמה זו לא יוכל לצאת ממנה להכנס בלבו חכמת התורה כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית ולא ישיג לעמוד על חכמת התורה שהיא ארחות חיים כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראיה מזו לזו ויעות המשפט כי שני הפכים הם צרות זו לזו ולא ישכנו במקום א׳ עכ״ל וע״ש כי קצרתיו · בעל שבילי אמונה בבד הרא״ש היה כמו שכתב פעמים בספרו דף ק׳ הוא כתב בנתיב הח׳ וז״ל ראיתי תועי רוח שחשבו עשיית המצות שאביי ורבא נושאין ונותנין בהן דבר קטן שלא עלה ביד המתעסק בהן רק שכר עשייתן שאין בעשייתן רק שקיים מצות הש״י וכו׳ עד ומזה יבא להם בטול העשייה בכלל המצות בתפלה ותפילין ואיסור והיתר ואין נותנין דעתן רק בחכמת הפילוסופיא וחושבין שזהו מעשה מרכבה וזה באמת אבדון ומות והמאמינים כן נבדלים מקהל ישראל וכו׳ עד ומרוב עונינו במנאו מבני עמנו נמשכים אחר הפילוסופיא אפרים רועה רוח ורודף קדים וברית עם חכמי האומות יכרותו להתעסק בחכמת היונים ויהיו לאחור ולא לפנים ומהאמונה הם מיבוכים כי למדו הפילוסופיא הנקראת חכמות חיצוניות וכו׳ והביא ראיה מפרק חלק כ״ל לומדי הפילוסופיא אין להם חלק לעה״ב אח״כ הודה ולא בוש על טעותו אשר טעה בלמדו מעט ממנה בימי הלבון עם היות

שידעתי שעשיתי בזה עון אשר חטא את עוני אני מגיד וחטאי אני מזכיר וכו' ע"ש כי קצרתי : החסיד ה"ר יוסף יעבץ הדורש חבר ספר קצר קראו אור החיים להזהיר על הפילוסופי' ולחרף ולגדף לומדיה ומה אביא לך מדבריו והוא כלו מראשו ועד סופו מדבר על זה : הרב מפורטוגאל הר' שלמה אלעמי באגרת המוסר אשר לו קם כגבור צריך להלחם עם מתפלספי בני עמנו וישם פיו כחרב חדה ולשונו כתער מלוטש וגלח בתער השכירה בהם את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן וכשכם כחמור ולא אעתיק פה מדבריו כי כבר נדפסה בקושטנדינא והיא מצויה ביד כל אדם וגם כי הביא דבריו בעל אור החיים : והרשב"א ז"ל סי' ת"ד מתשובותיו האריך בזה והא לך שנים שלשה גרגרים מראשי אמירו אמריו אמר המתמיד בספרי היונים עושה אותם עיקר ועיקר תורת ה' ומן החרב אשר בידם לא נשמר וישים מר למתוק ומתוק למר מעורר על תורת אמת מסה ומריב' וכו' עד גם ראיתי את הלחץ שלוחצים ונחלבים כנגד התורה וחכמיה וכמעט עוקרין כל תחומיה עד ואם יש בספרים ההם קצת דברים מועילים יש בהם כמה נזקים ושועלים כרמים מחבלים ומושכים המתמיד בהם בחבלי השוא וכמעט לא יאמן כשנו ויבא שכר הדבר שטוב בהפסדיו במכות אשר הכוהו חכמים בין ידיו ואם אסרו חז"ל להגות בס' בן סירא כל שכן באלה שגורמי' לסור מאחרי ה' היתחה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנ' וכו' : ויתר דברי קצפו אשר קצף על יושבי עיר פרובינצא על התעסקם בחכמות היוניות והחרם שהחרים הוא ובית דינו שלא להתעסק בם הנם כתובים על ספר תשובותיו ע"ש : ושר הגדול החכם הרופא הר' יהודה ן' אלפכאר כתב לרד"ק בזה הלשון יאמר נא קמחי שמו כמה מתי ניתנו מקראי קדש לדרש במדות החכמה היונית וילכו אחורנית ומתי נחם אדם על אפרים ותעלה ותבא מרכבה ממצרים לא כן הדבר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושל' והאריך עוד ע"ש : והחסיד הר"ש ט"ב בהקדמתו לס' האמונו' אשר לו נתרעם על מתפלספי בני עמנו בזה להם לענ לשם ובסוף דבריו אמר כשחקרתי דבריהם בערה בקרבי שלהבת כי פרחה בבני ישראל צרעת ממארת וראיתי כי בכל הדורות האלה כפרו והמירו המופלגי' בחקיר' ע"ש : וכיוצא בדברים אלו כת' בעל אור החיים בפ"ב וז"ל אלה האנשים אחרי שהם מתפארים שידעו את השם בחכמתם פורקים מעליהם עול תורה ועול מצות מתכחשים לאבי' שבשמי' מלעיגים ומשחקים במקיימי התורה והמצות בנער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי כ"א א' מאלה מהם עוסק בתורה ובמצות ואותו היחיד פוסח על שתי הסעיפים וכו' עד ממגורשי ספרד אני וראיתי הנשים ועמי הא"ר מסרו נפש' וממונם על קדושת השם ורוב המתפארים בחכמה וכמעט כלם המירו את כבודם ביום מר והתקצפו וקללו וכו' ופנו למעלה ואמרו מה שדי כי נעבדנו וכו' עכ"ל : והה"ר חסדאי בספרו אור ה' כתב בהקדמה וז"ל ורבים מבני עמנו התנשאו להעמיד חזון ודברי נבואות בחלומות והבלים וכילדי נכרים עד שמגדולי חכמינו נמשכו לדבריהם ובראשם הרמב"ם ז"ל הבין בספרי הפילוסופי' פתוהו ויפת ומהקדמותיהם החלושות עשה עמודים ויסודות לתורה והיום קמו עבדים המתפרצים והפכו לאמונות דברי אלהים חיים וכו' ע"ש כי אני קצרתי : ובעל ספר היושר מנה י"ד דברים שמבטלי' עבודת ה' ז"ו והא' מהם החכמו' הרעות וז"ל יש חכמות משחיתות שאמנם כגון חכמות החיצוניות וחכמ' הפילוסופיא ואין צריך לעובד אלהים לשקוד עליהם רק ירחק מהם בכל כחו כי טרם שישיג' מהם תועלת יאבד אמונתו וכמה חכמים בעיניהם חשבו שעלו למרום החכמה ושעמדו בסוד גדול ולא ידעו כי רחקו מהאמונה ולא יכירו הדבר כי המתעסק בחכמת הפילוסופי' תרחיקהו מעט מעט והוא לא ידע' ולא יבטח הנכנס בפילוסו' שלא תאבד אמונתו אם לא יהיה לו מלמד בקי וחסיד שיורהו וישמרהו מהמקומו' שתחלש אמונתו ואז ימלט אבל בשילמוד עם רב חכם שאינו חסיד גמור או לבדו אין ספק שתשחת אמונתו וזה הכלל הוא עמוד לכל ירא ה' ולכן צריך לזהר בו עכ"ל בשער י' : ובשער י"ג כתב עוד וז"ל אם יתעסק בחכמות חיצוניות אשר מחיתו מהם צריך לבקש עסק אחר שתהיה מחיתו ממנו וישליך עסק זה כי יותר יהיה ההיזק הבא עליו מן התועלת שירויח בו כי כל המשחיתים אמונתם המאבדים חקותם מהעה"ב הם אשר דבקו בחכמות חיצוניות ואשר התחברו ללומדיהם ואם יחשוב שהוא חסיד

ולא יוכלו החכמות להשחית אמונתו אין הדבר כאשר ידמה אבל הוא מתרחק מעט מעט מהאמונה ואינו מרגיש ויחשוב שהוא מחזיק בתומתו והוא לא ידע שהוא רחוק ממנה מאד וכו' עכ"ל : והחכ' השלם בעל מעשה אפוד בהקדמתו הגדולה המהוללת המלאה לה חכמה ודע' ויראת ה' גם הוא בזה למתפלספי בני עמנו האומנם לא פער פיהו לבלי חוק רק ספר בגנותם בדרך כבוד חלקו מחמאות פיו רכו דבריו משמן והמה פתיחות ויורים חצים זקים ומות וז"ל הכת הב' הם בעלי התורה המתפלספים ההולכי' אחרי עקבות הפילוסופים כארסטו והנמשכים אחריו והם עם זה מהנמשכים אחר תורת משה לפי סברתם ורוצים לקבץ בין שני אלה ההפכים ומודים כי למעשה המצות מבא במקרה בקנין ההצלחה האחרונה מצד שהוא שלמות מדותיי לנפש ותהיה בזה מוכנת לשלמותה המיוחד שהוא שלמות החכמות הגיוניות למודיות טבעיות אלהיות על הדרך שהניחום חכמי יון ואלה הם סודות התורה לפי סברתם והטבעיות קראו מעשה בראשית והאלהיות מעשה מרכבה וכו' עד וחשבו שמעשה מרכבה הוא מה שכתב ארסטו במה שאחר הטבע וכו' עד ואלה האנשים מצד שהם נמנים מכלל אנשי התורה וזרע אברהם יאמינו לא ויאמרו שיאמינו כי לחכמת הגמרא מבא ג"כ במקרה בהשגת ההצלחה האחרונה מצד שתיישר אל המעש' הטוב והוא תכליתו לפי דעתם והוא במדרגת חכמת המדות לארסטו ולא נתנו לו מעלה גדולה יותר אבל יאמרו זה בחשאי ומי יתן והיה לבבם שלם עם התורה ולא יאמרו כזה כה : וכבר הגיע מסכלות קצת שאמ' בקצת ספורי התורה ובקצת מצות שהם משל ודמיון לאלה הענינים הפילוסופיים ועל כיוצא באלו נאמר המכתם דברי אלהים חיים עכ"ל : והתבונן באמרו לפי סברתם כלומר אבל כפי האמת אינם מהנמשכים אחר תורת משה והבן אמרו ומודים כי למעשה המצות מבא וכו' כי סבה לפי דעת הנבלי' ההם ספר התורה וספר המדות לארסטו שוים ח"ו וגם יתר דבריו ירדו חדרי בטן : אלא שיש לתמוה עליו משני דברי' הא' כי יראה שהוא סותר את דבריו וזה כי אחר כל אלה הדברים כת' וז"ל לא תחשוב שתהיה כונתי לסתור שער העיון לגמרי בחכמות האסורות כי העיון בלמודיות מותר וכן גם כן בהגיוניות וכן נראה שהעיון בטבעיות והאלהיות מותר גם כן עם ההזהר בתכלית מכשות אחרי' שבא בספרי חכמי יון הולך על שרשי התורה עכ"ל : ובסוף ההקדמה כת' וז"ל כל דורש ומבקש ה' ישום כל מגמתו על עסק התור' ולא יטה אשורו מני הדרך אמנ' אם עכ"פ יכסוף המשכיל ויפנה לבבו מצד התאוה הנזכר' ויכר לב האדם אל העיון בחכמה זולתה ובלימוד הטבעיות והאלהיות לפילוסופי יון ויחזק עליו החולי הזה אשר לא יוכל להרפא כבר יראתי מהסכנה שלא יובילהו זה אל הגבול הרע והאבדון אני מקדים רפואה למחלתו ונותן לו עצה הוגנת שיקדים להכין אל ההצלחה העיון בספר הכוזר ואח"כ במורה הנבוכים ואולי יאמר אומר ולמוכיח בשער יקוש שהנכנס דורש ואיני כזה מקיים לפי שסבר בטוחי העיון ספרי הפילוסופים יותר מהראוי וגם אני אודה כי תעיתי בזה מדרך השכל ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא ה"א וכו' עכ"ל : ואתה אחי המעיין לא תוכל להתעלם מהתבונן באמרו ויפנה לבבו שהוא על דרך ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת וגומר והאמור ויכר לב האדם שהוא עד"ז כי יצר לב האדם רע וגומר ואם כן יש לאומר שיאמר שיש פה סתירה א' שהיא שתים או נראית כשתים וזה כי אחר שאמר על המתפלספים מבני עמנו כי באמת אינם נמשכים אחר תורת משה וכו' אם כן איך התיר אחר כך העיון בכל החכמות החיצוניות ואם העיון בחכמות ההן מותר איך אמר אחר כך על אשר יכסוף להם יפנה לבבו וכו' ויכר לב וכו' ויחזק עליו החולי הזה וכו' וקרא עצמו תועה מדרך השכל כי לקחה אזנו שמץ מהן : והתשובה בזה אגלי כי כשאמר שמתפלספי בני עמנו אינם נמשכים אחר תורת משה וכולי לא אמר רק על הנמשכים אחר דעות חכמי יון לגמרי ומאמינים כל מה שיאמינוהו הם כי באמת הנה אלה רשעים כי ארסטו האמין הקדמות מלבד שאר האמונות הרעות שיאמינו הפילוסופים והעד על אמיתות התירוץ הזה מה שאמר בתחלת דבריו המתפלספים ההולכים אחרי עקבות הפילוסופים וכולי כי נראה שהם דברים יתרים והיה די במה שאמר המתפלספים אלא שכוון לבאר כונתו פן יחשוב

המעיין שעל המתפלספים שתם הוא אומר כן לכך אמ' ההולכים אחרי עקבות וכו' להודיע שאינו אומ' אלא על אשר יסברו כל מה שיסברוהו ארסטו וחביריו : והתשובה על הסתירה הב' שבדבריו כל' שכוונת החכם הזה הוא שלמוד החכמות החיצוניות הוא כקצת דברי' שהם מותרי' ולא נכון לעשות כן ואומרי' על זה בגמרא הלכה ואין מורים כן ועוד ואמרו להלכה אמרתי לא למעשה כדאיתא ברבות פרש' ויחי אמר שמואל הלכה תשמיש לאבל בשבת רשות חד תלמיד מן דשמואל שמש מטתו הלך ורחץ א"ל להלכה אמרתי לך שמא למעשה איקפד עלוהי ומית · ובענין יפת תואר שאחז"ל שלא דברה תורה אלא כנגד היצר אבל טוב לפני האלהים ימלט ממנה ואיך שיהיה למה שאמר בסוף דבריו שומעין שאמר בהלכה : ובענין הב' שיש לתמוה עליו הוא אמרו שהעיון בפילוסופיא מותר עם הזוהר בתכלי' מבטוח וכו' וזה תימה וכי הטועה בעיונו מכיר הוא בטעותו וכי אלבלג ורשד והנרבוני שעליהם אמרו האחרונים שם רשעים ירקב יודעים היו כי מעדו קרסולי עיונם ושבו מן האמ' והיושר באמת אין זאת אבל הם וכל הטועה בעיונו חושבי' שכיוונו בקו' האמ' וחושבי' שמי שיאמ' ההפך שהוא פתי וסכל וטוע' והאמת כי לא עם הזוהר כתב דברים אלו כי האמת כמ"ש הרשב"א כי המתמיד בספרי היונים מהמרק אשר בידם לא נשמר וישים מר למתוק ומתוק למר וכמ"ש בעל ס' היושר כי הפילוסופיא תרחיק האדם מהאמונה מעט מעט והוא לא ידע וכו' : גם הרב בעל העקידה בהקדמתו נתרעם על מתפלספי בני עמנו ועל חבוריהם ופירושיהם ועל חכמי ישראל ראשוני' וזקניה' שהסבירו פנים להם ואל ביאוריהם וכתבו הכינה אל חבוריהם והוא ז"ל חבר ספר קטן כולו על זאת התלונה והתרעומת קראו חזות קשה וכבר נדפסו ספריו ואין צורך להעתיק פה דבריו : האחרון הכביד להרחיק ולאסור הפילוסופיא הוא החסיד אשר קנא לאלהיו כה"ר מאיר ן' גבאי בספרו אשר קראו עבודת הקדש והמדפיסים קראוהו מראות אלהים בחלק התכלית מתחלתו עד פרק י"ז ובפ' י"ו חגר חרבו כישמעאל ודחה בשתי ידים וטען טענות על בעל דרך אמונה אשר יבא ליסע הפלוסופיא והשיב על דבריו והוכיח שהיא אסורה לכל אשר נשם יש' יכנה יעויין שם : וכס' הזוהר פ' משפטים ושם אלהים אחרים וגו' מאן דיתעסק בספרי אוחרנין דלא מסטרא דאוריתא לא ישמע על פיך דאסור לאדכרא לון ולמילף מנייהו טעמא כ"ש על אוריתא עכ"ל :

הראיתיך בעיניך להקת חכמי ישראל הקדושים דוחים ומרחיקים ואוסרים הפילוסופיא והנה בסודם תבא נפשי ב קהלם תחד כבודי כמוני כמוהם בסברא זו אך בדבר אחד אני חולק על קצתם והוא כי קצתם אשר מהם בעל ס' היושר אחרי שגלו בגלות הפילוסופיא לעיני מא הני' חובר ומצאו לה תקנה והיתר בתנאי שיהיה למודה עם חכם נקי וחסיד כאלו עם זה יהיה בטוח לנ הלומד שינצל ממכשולי' ואני אומר שא"א לאדם ללמוד הפילוסו' אם לא שיקבל עליו קודם שהסתכן ויאמר בלבו הנני בא להתפלסף ויעבור עלי מה שיעבור משבוש הסברות והפסד האמונות ואז יבא בה בכל אות נפשו אך מי שלא ירצה לקבל עליו שהסתכן ורוצה לשמור אמונתו ושיהיה תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו אין לו תקנה ותקנה שנים יוכל להתפלסף כלל כי תקנה זו שאמ' שיהיה עם מלמד נקי וחסיד איכה כלו' כי אין אדם יכול לדעת על מי יסמוך כמו שביארתי בדפוס הראשון : ואח' שדברתי על זה מצאתי בתשובו' הרדב"ז תשוב' מיוחדת על ענין זה וכל' דברים דומים לדברי יעויין שם סימן מ"ה · גם הרב אלשיך ז"ל בפסוק ועץ הדעת טוב ורע האריך להרחיק הפילוסופיא עיין שם בספר תורת משה :

זְכוֹר דּוִד בַּעֲלוֹת שַׁחַר נְפָשִׁים · בְּיַד אֵל חַי בְּלֵיל הָיוּ שְׁמוּרִים
וְהָיוּ נִכְשְׁלֵי כֹחַ וְרַבָּה · אֱמוּנָתוֹ חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים
וְהָיוּ הֵם בְּנֵי מָוֶת בְּפִשְׁעָם · וְהוּא הֶחֱזִיר נְשָׁמוֹת לַפְּגָרִים
וְלֹא תִסּוֹב עֲלֵי מִטָּתְךָ אָז · כְּמוֹ דֶלֶת אֲשֶׁר תִּסּוֹב בְּצִירִים

ואם

וְאִם עוֹד יַד תְּנוּמָתְךָ נְטוּיָה · וְלֹא תֶחֱרַד לְאֵלֶּה הַדְּבָרִים
יְדִיד הֶרֶף וְכַתַּר לִי זְעֵיר וַ־ · אֲחַוְּךָ דִּבְרֵי הַנְּבָרִים
הֲטוֹב כִּי יִצְדְּקוּ מִמְּךָ בָּזֶה בַּ־ · עֲלֵי בָמוֹת וְכֹהֲנֵי הָאֱמוֹרִים
מְשַׁחֲרֵי הָאֱלִילִים בַּשְּׁבָחִים · בְּעוֹד לַיְלָה בְּטֶרֶם אוֹר מְאוֹרִים
יְדִיד אִם יֵלְכוּ עִבְרִים חֲשֵׁכִים · הֲיֵאוֹרוּ בְּאוֹר חַיִּים נְשׁוּרִים
פְּקַח עֵין שִׂכְלְךָ אָחִי וְשׁוּר · כִּי תְחַלֵּל שֵׁם אֱלֹהֶיךָ בְּעִבְרִים
בְּאָמְרָם כִּי בְנֵי מִשְׂרָה מְבַזִּים · בְּלֵב לָאוֹר בְּאוֹר עוֹטֶה לְאוֹרִים
וְאִישִׁים מִמְּךָ יִרְאוּ וְכֵן יַ־ · עֲשׂוּ גַּם הֵם בְּבֹא בֵית אֵל מְאוּחָרִים
אֲהָהּ דּוִד כִּי שְׁכִינַת אֵל מְחַכָּה · בְּבֵיתָהּ לָךְ בְּטֶרֶם בֹּא עֲשִׁירִים
וְאֵיכָה תֹּאמְרָה לֹא אוֹכְלָה עַד · אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָל הָעֲדָרִים

לח

ביאור המלות נפשים כמו נפשות · נכשלי כח חלשים ועיפים ויגעים : הרף וכתר פי' המתן והוחיל בעלי במות וכהני הם כומרים של ע"א נשורים מלשון הנשורי והמעכתי יוסור פי' הכט' לאור מקו' מכנין כפעל' · עשירי מל' העשירי יהיה קודש :

הפירוש זכור דוד וכו' ז"ל רבינו יונה בריש ספ' היראה בכל בקר בהקיצו משנתו יודעו ויחיש כרגע ויספר אמונת הבורא בזכרו חסדו אשר עשה לו ואמונתו אשר שמר לו כי החזיר לו נשמתו אשר הפקיד אצלו ואז יברך בלבו הבורא אשר הגדיל לעשות עמו כי חדש והחליף כחו ובשומו אלה הדברי' על לבו תבער אהבת הבורא בלבבו ואז לא ישוב על מטתו דרך עצל אך במהירות וזריזות יקום מיד ואם יפגע בו מכשול ויוליכנו דרך עצלות ישיב אמריו לו וישים אל לבו כי אם יקראנו גוי בעל חוב או אדם אחר יקום מיד או מפני כבוד או מפני ריוח שיבא לו חיי שעה או מיראת הפסד ממון כגון נפלה דליקה בעיר יקום מיד ולא יתרשל או אם יצטרך ללכת לעבודת המלך יקום ולא יתרשל פן יעלילו עליו או למצא חן בעיני המלך עא"כ לעבודת ממ"ה הקב"ה שיש לו להזהר לקום במהירות ובזריזות ויירא פן יאחר לבא עכ"ל : ובמדרש תלים מזמור כ"ה לדוד אליך ה' נפשי אשא זש"ה שכתוב בידך אפקי' רוחי בנוהג שבעולם אדם מפקידין אצלו פקדונות והוא מחליף את של זה בזה אבל הקב"ה אינו כן אלא וכו' אלפים אמת שמא עמד אחד שחרית ובקש נפשו ולא מצאה או שמא מצא נפשו ביד אחר או נפש אחר בידו הוי פדית אותי ה' אל אמת : א"ר אלכסנדרי בשר ודם מפקידים בידו חדשים והוא מחזירן בלויים ושחוקים אבל הקב"ה מפקידים בידו בלויים ושחוקים והוא מחזירן חדשים תדע לך שכן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה ושחוקה ובשהוא ישן הוא יגע ומשלים נפשו להקב"ה ונפקדת אצלו ולשחרית היא חוזרת בגופו בריה חדשה שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך עכ"ל · ובספ' הזוהר פ' ויקהל רזא דא למארי מדין כלהו בזמנין אתכלילו בליליא בההיא נקודה ונטלא לון ומבא סדא כמאן דבלע בליעו דמלה ואתעברת באתר דמתעבר' ואתכסי מההוא אתכלותא דאתכלילת בשמתא בכאי עלמא באינון עובדין טבין ובהאי אוריתא דאשתדל ביממא ונטלא ההוא רעו דהאי עלמא זכיה אתהני בחדוה ואתכלילא מכל סטרין · לבתר אפיקת לון לבר ואולידת לון כמלקדמין ובשמתא איהי חדתא הסתא כמלקדמין ורזא דא חדשים לבקרי' רבה אמונתך מ"ט איכון

חדשים

חדשי' בנין דבנה אמונתך רבה ודאי דיכלא לאכללא לון ולאעלא לון לגווה ואפיקא לון ואיכון חדשים ע"כ: ובפ' במדבר בידך אפקיד רוחי וגו' כיון דעאל ליליא אילנא דמותא שליט בעלמא ואילנא דחיי אסתלק לעילא וכ"כ כל בני עלמא טעמין טעמא דמותא ובר נש בעי לאקדמא ולמפקד בידי' פקדונ' דנפשיה כפקדונא דבר נש דיהיב פקדונא לאחרא דאע"ג דאתחייב לגביה יתיר מההוא פקדונא לאו איהו כדאי לאתאחדא ביה כך ההוא אילנא בני נשא יהבין ליה פקדונא דנפשייהו וכל בשמתין דבני עלמא כו"ל וכלהו טעמין טעמא דמותא וכיון דכלהו אתמסרו ליה בפקדונא. אתיב כל פקדונין למריהון א"ע: דכלהו אתחייבן לגביה ע"כ: לשון בעל ספר היסוד במער ד צריך לקבל באימות ועמא המעבים כפסות בכל מוכי עכוי הכסנרים במסגר והולכים לאפסי ארץ מהלך כמה חדשים לחורב ביום ולקרח בלילה ויוציאו ממוכם בהבל וריק והנה מה שיעשו הפתאים והשוטים עם א' ע"כ מה יש לעשות העובד לאדון העולם והלא יצטרך לקנות כתם ולעשות כפלי כפלים כפי יכלתו עכ"ל. וז"ש אכי פה הטוב כי ינדקו ממך וכו' ומ"ש עוד אם ילכו עברים חשכים וכו' מי שאיכו בא לבה"כ כקרא הולך חשכים והנא בא ליאור באור החיים כמו שאמ' ז"ל בפ"ק דברכות א"ר יצחק הרגיל לבא לבה"כ ולא בא יום א' הב"ה שואל בו שנאמר מי בכם ירא ה' אשר הלך חשכים וכולי ועיין בספר הזוהר פרש' בלק: אח"כ רמזתי במלנא שירי שראוי לתופשי התורה ולנכבדים אשר המשרה על שכמם להזהר בהסכמת בה פן יתחלל שם על ידם לעיני העכו"ם: וז"ל הר"א בתשובות כלל ד' סי' יא' וטוב להתפלל עם הצבור בעשרה וזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד וגם אין תורתינו כ"כ אומנותנו והרבה שעות אנו מבטלים ביום כבטל תורתנו בשעת תפלה ובשלם אותה השעה משעות הבטול ובכא ידי חובתנו בתורה ותפלה וגם אם אין אנו מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים ק"ו ממנו ולא יחושו על התפלה כלל ובמנאו בתי בבשיות נטלות כי הם לא ידיבוהו לכך זכות לומר שהוא עוסק בלמודו עכ"ל: ובפ"ק דברכות גרסי' עשרה קדמה שכינה ואתיא ופרש"י קודם שיהו כל העשרה עכ"ל. וז"ש בשירי שביבת אל מסכה וכו' שראוי לאדם שיאחוזו רעדה ויהיה נחפז ללכת לבה"כ ויאמר בלבו בב יכול הקב"ה ממתין לי שם לא כמו שעושים בוערים נעם שהולכים על פתח ב"ה וכשרואי' שאין שם צדין עשרה בוזרו אחור ויבושו בשת וכשיקראום לבא להכנס בב"ה ישאלו אם יש מבין עמי אבכם וקשיא לי כיון דעשרה קדמא שכינה ואתיא היכי א"ר יוחכן כשהב"ה בא בב"ה ואיכו מוצא שם עשר' כוע' וכ"ל שמה שא"ר יוחכן כשהקב"ה בא בב"ה ר"ל כשמגיעי' לאמרו שבכל קדיש ואיכן יכולים שאין שם י' אז כועס והכי דייק סופיה דקרא דאמ' ואין עוכה וז"ש רש"י שיעור שיוכל לענות דבר קדושה עכ"ל ואין איש כוטריקון אמן יהא שמיה: ובספ' הזוהר פ' בשא כל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי ושכינת' אקדימ' לבי כנישתא וזכאה ההוא בר נש דאשתכח מאיכון קדמאי בבי כנישתא בגין דבהו אשתלים מה דאשתלים ואיכון מתקדשי בקדמית' בשכינתא ובעי' דישתכחו עשרה בזמנא חדא בבי כנישת' ולא ייתון פסקי פסקי דלא יתעכ' שלימו דשייפין וכו' עש"ש ועיין גם בתרומ' ע"ר ובפ' מקן ע'תמ"ס בשעתא דמתכנשי עשרה בבי כנשתא וחד מכיהו אשתמיט כדין קב"ה ארגיז עליה וכו': עוד שם בפרשת תרומה ההוא קדמא' דאשתכח בבי כנישתא זכאה חולקי' דאיהו קיימא בדרגא דצדיק בהדי שכינתא ודא איהו רזא ומשחרי ימצאונני דא סליק בסליקו עילאה ואי תימא הא תכינן בשעתא דקב"ה אתי לב"ה ולא אשכח י' מיד כועס אלא ההוא חד דאקדים אתחבר בשכינתא וקאי בדרגא דצדיק למלכ' דסדר לכל בני מתיה דישתכחון בדוך פלן עד דהוו מזמני גרמיהו אקדים חד ואתא אתא מלכא אשכחיה אמר ליה בני מתא אן איכון אל מארי אנא אקדימנא מכיהו והא איבון אתאן אבתראי כדין טב בעיני מלכא ויתיב תמן בהדיה ואשתעי עמיה ואתעביד רחימ' דמלכא בין כך ובין כך אתו כל עמא ואתפייס מלכא עמהון ושדר לון בשלם ואי חד לא אקדים לאשתעי קמי מלכא לאחזאה בגיכייהו דהא אתיין מיד כעים מלכא אוף הכא כיון דחד אקדים ואשתכח בב"ה ושכינתא אתיא ואשכח ליה כדין אתחשיב כאילו כלהו אשתכחו תמן דהא דא אוריך לון תמן מיד אתחברת עמיה שכינתא ויתבי בזווגא חד ואשתמודעת בהדיה ואתיב ליה בדרגא דצדיק ואי חד לא אקדים מה כתיב מדוע באתי

ואין איש ואין עשרה לא כתיב אלא ואין איש לאתחברא בהדאי למיהוי גבאי כד"א איש האלהים בדרגא דצדיק זכאה איהו מאן דאקדים לב"ה לסלקא בההוא דרגא עלאה ע"כ. ואילו היו העולם מכירים מה ר"ל בדרגא דצדיק היו מתפללים ותמהים על גדולת המקדים לב"ה והיו בכל יום העברים כנים כדי להכנס בכל א' קודם חבירו: והנה ראיתי אנשים כוזרים היטב בהסכמ' ב"ה בשחר אך במנחה ובערב לא ולא עוד אלא שהרבה פעמים לא יבואו כלל לב"ה בערב ובנהרי' וזה דרכם כסל למו כי מה נשתנה תפלת הערב ותפלת המנחה מתפלת שחרית וא"ת הרי א"רז"ל תפלת ערבית רשות תשובתי בקוע מיהא פלגא בידך תפלת המנחה שלא בוטלת שוה מתפ' השחר אדרבא נראה מפרקא קמא דברכות שיש להזה' בתפלת המנחה יותר משל ערבית ובשל ערבית יותר משל שחרית דגר' התם א"ר חלבו לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה וכולי רבי נתן אומר אף בתפלת ערבית וכו' רב נחמן אמר אף בתפלת שחרית וכו' ע"כ: וגם לתפלת ערבית אין זו טענה כי אמרם תפלת ערבית רשות תפסיק לתפלה של ערבית אבל ק"ש של ערבית מאי איכא למימר: ועוד כי מה ת"ע רשות הייכו שאם לא ירצה להתפלל כלל הרשות בידו אבל מי שרוצה להתפלל אותה וקבלה עליו חובה שאם לא ירצה לבא לב"ה שיהיה הרשות בידו זה לא אמרו ועוד שהרי כמנא ברמ"ה פ' ויגא ובפ' פנחס שמאמר ת"ע רשות הוא סוד ואיננו כפשוטו ואמר על המפרשהו כמשמעו ופירושא אחריכא איהו תגן למיכל לבעירן וכו' יעויין שם: ועוד אפי' שיהא כפשוטו כבר הורה זקן הרי"ף אלפסי והרמב"ם ופוסקים אחרים דהאידנא קבעוה חובה ואין לבטלה כלל אבל האמת הוא כי אין זה כי אם רוע לב בשחר שעדין איכם שעה שיב' אדם לפעלו ואם יפתחו החנויות אין גם א' שיבא לקנו' הם מקדימי' ובאי' לב"ה אך בשע' המנחה שהוא זמן משא ומתן ובערב שעדין יש בני אדם שבאים לקנות איכם חוששים לבא בזאת יבחנו אם מה שמשכימים בבקר לב"ה הוא לאהבת הש"י בהיות' זהירים וזריזים כמו כן לבא במנחה ובערב ואם לא חי פרעה כי מרגלים הם ומקטני אמנה הם ואין בטחונם בש"י כראוי ויראה בעיניהם שאם יניחו עסקם וחנות' באותה שעה כדי להתפלל שיפסידו קצת ממה שיש להם להרויח וחושבים הפתא' שבהתבטלם מעבודת הש"י ישתכרו איזה ממון וכבר חברתי על ענין זה שיר קטן וזהו:

אנוש כי תאמין באל ותביר הכי ברכת יי היא תהעשיר
הברכתו תבואך בהחסיר עבודתו ובהיות אץ להעשיר

עוד סגלות אחר ראיתי לקנת אנשים והוא שיזהרו לבא לב"ה בשני ובחמישי ולא בשאר הימים כאילו לא היה החובה להתפלל כ"א בב' וה' וכן לא יעשה כי מצות התפלה וק"ש שוה בכל הימים: ואחזור לענין ראשון לספר בשבח המקדים לב"ה אמר שלמה הע"ה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכולי כי מוצאי מצא חיים וכולי וראוי להתבונן בפסוקים אלו שנראה שהי"ל אשרי אדם שיעש' מצוה פלונית או אשרי אדם שיזהר מעבירה פלונית כמו אשרי האיש אשר לא הלך וגו' אבל לשקוד על הדלתות ולשמור מזוזות הפתחים מה תועלת בזה ועוד מה ר"ל כי מוצאי וכ"ל שהכוונה בפסוקים או להלל ולשבח המקדים לב"ה ובזה יתישבו ויובנו הפסוקים וזה כי להיות שההקדמה לבית הכנסת הוא דבר קשה בעיני האנשים בחמה מפני החמה והלילות הקצרות ובגשמים מפני הגשמים והקור ובמנחה להיותו עת המשא והמתן וכן בערב או להיותם בערב עיפים ויגר לב האדם רע משיאו שלא יחוש לזה לפיכך אמר אשרי אדם שומע לי ולא ליצרו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום להזהיר שלא יהא הקדמת האדם לבית הכנסת בדרך מקרה פעם מקדים פעם מאחר רק יהיה מקדים תמיד ולא יאחר אפילו יום אחד ואמר לשמור מזוזות פתחי להורות כיצד ראוי שתהיה זאת ההקדמה שהוא אומר עליה אשרי ואמר שראוי שיקדים לבא טרם יפתחו שערי בית הכנסת וימתין שם על הפתח עד בא הפות לפתוח: לשמור פי' להמתין כמו ואביו שמר את הדבר ורבים כמוהו

וכן פרש"י בפ"ק דברכו' גבי אמר ר' יוסי פעם אחת נכנסתי לחורבה ובא אליהו ז"ל ושמר לי על הפתח · אחר כך נתן טעם למה ראוי לאדם להקדים כל כך ואמר כי מוכאי וכו': ר"ל כי הבא ראשון בבה"כ בב יכול הוא מוכא שם הקב"ה שממתין לו שם כדארז"ל עשרה קדמה שכינה ואתיא ומי שמוכא להכ"ס מנא חיים ודאי יוסיפו לו שנות חיים כדאמר ריב"ל לבניה אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי: ובפ"ק דברכות א"ל לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה כיון דא"ל מקדמי וממשכי לבה"כ אמר היינו דאהני להו · ומלבד זה יפיק רצון מה' ויתענג על ה' ויתן לו משאלות לבו כמ"ש בזוהר ואשתעי עמיה ואתעביד רחימא דמלכא וכו' ככתוב לעיל וארז"ל שא' מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב הוא השכמת ב"ה:

בְּבֵן קוּם חִישׁ מְכוּסֶּה גֵו וְשַׁח רֹאשׁ   וְאַךְ לֹא כַּאֲבֵל אֵם אוֹ בְקוֹדְרִים
וְהוֹצִיא מוֹתְרֵי הַמַּאֲכָלִים   וְיִהְיוּ כָל קְרָבֶיךָ טְהוֹרִים
וְאַחַר כֵּן רְחַץ טִנּוּף נְקָבִים   וּמָרֵק מִקְרֵה לַיְלָה בְשָׂרִים
וְאַל יִהְיוּ קְדוֹשִׁים מִמְּךָ יֵשׁ־   מְעַלִּים פּוּט וְלוּד מוֹאָב וְהַגֵּרִים
אֲשֶׁר הֵם יִרְחֲצוּ מַיִם יְדֵיהֶם   וְרַגְלֵיהֶם וְרֹאשָׁם בַּשְּׁחָרִים
וְצָהֳרַיִם עֲרָבִים גַּם בְּלֵילוֹת   בְּעֵת שֶׁלֶג וְקָרָה מְמֻזָּרִים

מד

ד"ה ושח ראש פי' שפל ראש כמו ושח עינים יושיע · ומרק לשון קנוח ונקיון · בשרים כבח לפרוס כמו ונ מכסרו' וממוזרים פי' רד"ק הרוחות החזקות שהם מזרים ומפיצים המים והשלג · הפי' בבן קום חיש וכו' לשון הטור סי' ב' וימהר לקום בזריזות ולא ילבש מיושב שאיקח חלוקו ומכסי' בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום שהוא מכוסה כמו שהיה מתפאר ר' יוסי מימי לא ראו קורות ביתי שפת חלוקי ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני ומי יודעני כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו אשר לפניו חשכה כאורה ויקום וילך בכפיפת קומה כדאיתא פ"ק דקדושין אריב"ל אסור לילך בקומה זקופה שנא' מלא כל הארץ כבודו עכ"ל מהטור · ופרש"י מלא כל הארץ כבודו משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו נראה כדוחק · ואני מנחם מפרש כיון דמלא כל הארץ כבודו לאו אורח ארעא לילך איש לפני מלכו בקומה זקופה אבל ישפיל ויסתיר פניו דרך מוסר ואם לא יעשה כן הוא נוהג קלון ומבזה המלך · וכתב הר' יונה בס' היראה וז"ל ומעט קומו להתהלך על הדרך יכפוף קומתו וישים ראשו כי השכינה למעלה מראשו ולכן נכון לכסות ראשו ואל יהיה בגלוי הראש וכו' · עוד כתב שם וז"ל ובלכתו בדרך אל ישוח יותר מדאי ואל ישפיל שירדו על עיניו כי יחשב ללעג ואל ילך בקומה זקופה אלא ילך במדה בינונית לא זקוף ולא כפוף יותר מדאי וכו' עכ"ל: ודומה לזה כתב הרמב"ם בחמשי מה' דעות עש"· והוציא מותרי וכו' · לשון הר"י בספר היראה ילך לבית הכסא ויבדוק עצמו יפה כי אחרי שקרביו ובני מעיו כד יכין לברך את הש"י תמיד שנא' ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו אין נאה להביא בטן מלא צואה לפני הקב"ה לברכו עכ"ל · ואחר כן רחץ וכו' פי' אחר שעשה צרכיו יקנח עצמו כי צואה במקומה פי' בפי טבעת אסור לקרות ק"ש כדאיתא בפ' אמר להם הממונה · וארז"ל בפ' הרואה שיקנח בשמאל ולא בימין לפי שבה מראה טעמי תורה ואוכל בה ובג"ל שכשיקנח בשמאל יש להזהר לקנח בשני אצבעות הראשונים אך לא באמצעי לפי שבו כורך נ"פ רצועה של יד שהוא בדוגמת עמודא דאמצעיתא והמשכיל יבין · וז"ל הרב מפורטוגאל באשר תמך רגליך או לא תהיה טהור מקרה לילה רחץ מכאבך

והכון לקראת אלהיך ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ואל תקל בטהרת גויתך כי היא תעזור על טהרת נשמתך וכו' עוד כתב וז"ל אחרי חבורך אל חברתך רחץ ממתניך ולמטה לשמור משמר טהרת תפלתך עכ"ל · וז"ל ספר הישר בשער י"ג ויהיה גופו טהור ונקי מכל טומאה ואם יקרב לאשתו ויוכל לרחוץ ולטהר גופו בכל פעם אז ישכיל לעשות כי נקיות הגוף יחדש נקיות הלב עכ"ל וכן כתוב בספ' החסידים סי' קכ"ז וז"ל כשאדם משמש מטתו לא יתכן שיזכיר שום דבר קדושה או תפלה או תורה אלא ישפשף במים עצמו היטב שלא ידבק בו כחרדל עכ"ל: והרמב"ם ז"ל כתב בתשובה וז"ל זה העני שאמר עלי שאיני רוחץ מקרי שקר הוא מעידין עלי שמים וארץ שמעולם לא נמנעתי מרחוץ אלא מחולי ואיך אשנה מנהגי ומנהג אבותי בלא עילה עד כאן לשונו:

עֲבוֹד אֵל בַּבְּגָדִים הַחֲמוּדוֹת ·   זְכוֹר עֵשָׂו וְאֵיךְ כִּבֵּד לְהוֹרִים
גְּדִילִים יִהְיוּ כָל עֵת עֲלֵי גֵ־   וְךָ טַלִּית עֲשֵׂה לְךָ מְצֻמָּרִים
וְיָדֶיךָ שְׁטוֹף שָׁלֹשׁ פְּעָמִים   שְׁטוֹף פִּיךָ וְהָסֵר רוֹק וְרִירִים
וְאַל תָּבִיא בְיָדֶיךָ אֱלוֹהַ   וְיִהְיוּ הֵם וְרַגְלֶיךָ מְהִירִים
וְלַעַד יִהְיֶה שַׁדַּי בְּצָרִים   וּבָא בֵית אֵל בְּטוֹטָפוֹת קְשׁוּרִים

מט

ד"ה להורים פי' לאבות כמו על ברכות הורי · הפירוש · ארז"ל בדברים רבה א"ר שב"ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני כיצד הייתי משמש את אבי בכלים צואים וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן אבל עשו לא היה עושה כן אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולין תדע בשעה שיצא עשו לצוד ולהביא אמרה רבקה ליעקב בני אביך עיניו כהות ואני מלבשת אותך אותן כלים נאים שאחיך לובש ומשמש בהן את אביך ואתה נכנס אצלו והוא אוחז בידך וסבור שאתה עשו ומברך אותך ומנין שנא' ותקח רבקה את בגדי עשו החמודות שבהן היה למוד לשמש את אביו עכ"ל: אוי להם לבריות מה יעשו ליום פקודה באמור להם הלא כיבד עשו את אביו בשר ודם יותר מאשר כבדתם לאביכם שבשמים כי עשו היה לובש לבושים מעולים בשמשו אביו ורבים מבני ישראל כשיקר מקרם להתפלל בביתם שהתפלה היא עבודה לש"י לא די להם שמתפללים ביחיד וחוץ לבה"כ אלא שיתפללו כאשר יזדמן על ראשם המכנפת הקטן הפחות המיוחד לכנוף בתוך הבית ולישן עמו בלילה ושאר גופם מבלי כסות ולפעמי' גם מבלי לבוש רק באפונדתו ובאבק שעל רגליו ורקיקה מק"ו ובבואתו לשוק ישליך אותן הכלים וישים הכניף הטהור על ראשו או כובע ישועה וילבש בגדים נאים א' למעלה וז' למטה גם בתי הידים גם בתי השוקים ילבש ולא נכון לעשות כן רק לקיים הכון לקראת אלהיך ישראל: ובס' החסידים סי' כ"ז כתוב בזה הלשון שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים שלא יהיו רגלך מטונפות הכון לקראת אלהיך ישראל כשאדם בא לפני המלך לא יבא כאדם בשוק אלא יתעטף להיות לפניו באימה ובכבוד אבו הולכי' לפני אדון כל הארץ עאכו שיש לנו להתעט' להיות לפניו באימה וביראה אוי לאותם הממתיני' משבת לשבת כדי שלא יבלום ואינן חושבי' שמא ימותו ולא יוכלו ליתן כבוד למי שנתן מתנתו עליהם כא' יכין וצדיק ילבש עכ"ל: ובס' היראה כתוב וז"ל וישמר פן ילכלך בגדיו לא ברעי ולא במי רגלים ואם יש לו יכולת יהיו לו שני מכנסים א' שלובש בעת תפלה לבד למען יהיה נקי יותר בתפלתו ואם אין לו יזהר שלא יטנף את שלו ויכבסם תמיד להסיר כתמי הצואה שעליהן עכ"ל ובס' החסידים סי' תת"ל

חסיד א׳ כשהי׳ משמש מטתו היה לו חלוק לבן לבד כי אמ׳ שמא ידבק שכב׳ זרע בחלוקי ופן ידבק מא׳ במכנסים ובמנעלים ואיך אלך לב״ה ואיך תשמע תפלתי וכולי עד כאן׳ והר״ם כינרין כתב שמנא כתוב שראוי למי שיכול להזהר שלא יכנס לבי׳ הכנסת בלבוש הנקרא שאיו בלעז כש״ נכנסות הנקרא קאפא לפי שהולך עמו לבית הכסא ורואים מ״מ בגדים ש׳ בשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו רק ויהיה בגד מיוחד להכנס לבית הכסא ושהעידו לו על א׳ מחכמי א״ס שהיה נכנס לבית הכסא בלבוש עור ע״כ: גדילים יהיו וכו׳ לשון ס׳ היראה ויהיה לו טלית קטן וילבשנו מיד בקומו כדי שלא ילך ד׳ אמו׳ בלא ציצית כי עקר מצות ציצית ללבשו תמיד כי לזכרון המצות ניתנה ולמען לא יתור האדם אחרי שרירות לבו ואחרי מראה עיניו המחטיאים הגוף ודבר זה לא ימצא כי אם בלכתו בדרך שדברי ערוה מצויים שם ולכן יש ללבשו על הבגדים כמ״ש רא״בע וראיתם אותו מצוה שיהיה נראה ולפי דעתי יותר חייב אדם להתעטף בציצית בשאר השעות משעת תפלה למען יזכור ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה ע״כ: וכת׳ אורחות חיים בכי הוי זהיר להתעטף בעטיפת מצוה כסוי מצוה על גוף נקי בדוק יפה וכל מי שאין עליו כסוי מצוה נקרא לבושו בגד בוגדים כי מעיד עדות שקר בעצמו ע״כ: וז״ל הטור בסימן כ״ד טוב ונכון להיות כל אדם זהיר וזריז במצות ציצית שיהיה לו בגד קטן מצוייץ שילבש אותו כל היום כי עיקר מצותה על זכירת המצות ובכל שעה ובכל רגע צריך לכך דוגמה לדבר כאדם שמזהיר לחברו על ענין א׳ שקושר קשר באזורו כדי שיזכרנו ע״כ: וטוב להזהר שיהיה הטלית לבן שכ׳ בכל עת יהיו בגדיך לבנים ודרשו רז״ל במס׳ שבת זה ציצית שמלובן הבגד ודלא כאותם שעושים טלית קטן ממיני צבעים · וזה לשון כל הקמח באות צ׳ נתחייבנו להתעטף בטלית לבנה שהוא סימן סליחה וכפרה כי כמו שהאדום סימן החטא כן הלובן סימן הסליחה והרחמים עכ״ל: וכן נראה מספר הזו׳ פ׳ פנחס דטלית לבנה איהו לימינא וכולי: עוד צריך ליזהר שיהיה בו בשעור כי רבים טועים בזה ועושים הטלית קטן קטן ומברכים ברכה לבטלה ובפרט הרב מהאשכנז׳ יעשו טלית קטן ורח ארכו ורחבו כפול ולכן הירא את דבר ה׳ יזהר שיהיה בו כשיעור שאמרו רז״ל והוא כל שקטן בן תשעה שנים יכול לכסות בה ראשו ורובו וגדול איכו מתבי׳ לצאת בה באקראי לשוק וא״עפ שיש לשער שיעור זה היטב מ״מ זאת ישיב אל לבו כי זה שיעור לא מעט · וכבר ראיתי א׳ מגדולי הדור שלא היה מברך על טלית קטן מיראתו שמא אין בו כשיעור לכן ירא אלהים יעשהו גדול כל מה שיוכל כי אם יהיה ארוך ורחב יותר מדאי לא יפסיד ואם לא יהיה בו שיעור יברך ברכה לבטלה ויחלל שבת כי כיון שאין בו כשיעור להתחייב בציצית כמשא הציצית משאוי · עוד יש להזהר שיהיה הטלית מבגד צמר של רחלים כי אם יהיה מצמר גפן או ממשי או מנוצה של עזים כגון מוחאיירים ובאמילוטים איכו חייב בציצית מן התורה ואם יהיה של פשתן אסור לעשות בו ציצית כפי דעת הגאונים ור״ת וכתב הרא״ש בתשובה כלל ב׳ שכן נוהגים באשכנז ובצרפת שלא לעשות טלית של פשתן · וז״ל מהרי׳ קארו סי׳ יע׳ נכון שלא לעשות טלית משום דבר אלא מצמר דאלי׳ בי היכי דליקיים מצות ציצית מדאורייתא וכן כתב האגור בשם הר׳ ישעיה והר״י מולין שירא שמים יוצא בכסו מפלוגתא ולא יעשה טלית אלא מצמר עכ״ל · ויהוי ידוע שחכמי הזוהר אמרו בפ׳ פנחס ברע״מ ע״תט״ו ת״ח ת״ט ובהקדמת התקונים שצריך לעשות בכל ציצית י״ג חוליות וכל חוליא היא ג׳ כריכות כיצד יעשה אחר שהעביר החוטים בנקב הכנף קושר קשר כמנהג ואח״כ מתחיל וכורך עם החוט הארוך על שאר החוטים ג׳ כריכות סמוכות זו לזו וזהו נקרא חוליא ואח״כ מרחיק מעט ועושה חוליא ב׳ ומרחיק מעט ועושה חוליא שלישית וקושר ועושה עוד ג׳ חוליות וקושר ועוד ג׳ חוליות וקושר ועוד ד׳ חוליות וקושר ויש בעשיית הגדיל כך סודות גדולים ובקשתם משם: וידיך שטוף וכו׳ ז״ל הטור בסי׳ ד׳ וירחץ בנקיון כפיו ויברך ענ״י וידקדק לערות עליהם ג׳ פעמים מפני שרוח רעה שורה על הידים קודם נטילה ואינה סרה עד שיערה עליהם ג״פ ולכן צריך שלא יגע בידו קודם נטילה לפה ולחוטם ולאזנים ולעינים מפני שרוח רעה שורה עליהם עכ״ל: כת׳ הר״ב אבודרהם נהגו לרחוץ הפה מפני שרירין שבו שצריך להזכיר השם בקדושה ובטהרה וכן כתוב

בכל בו סי׳ א׳: ואל תבוא וכו׳ ז״ל תולעת יעקב ההולך ד׳ אמות בידים טמאות חייב מיתה לפי שמביא אל אחר בידיו ועליו הכתוב אומר ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו מי הם מרגיזי אל אותם המביאים אל אחר בידיה׳ עכ״ל׳ וכ״ל שהפריז על המדה במ״ש חייב מיתה ואיני יודע מכין לו כי פשטיה דקרא בענ״א אחרי: וכת׳ הזוהר פ׳ בראשית אמרו כל בר נש קאים בצפרא אית ליה לברכא למאריה בשעתא דפקח עינוי היך מברך הכי הוו עבדי חסידי קדמאי מנא דמיא הוו מותבי קמייהו ובזמנא דמתערי בליליא אסחן ידיהו וקיימי ולעאן באורייתא ומברכי על קריאת תרנגולא כד קרי כדין פלגות ליליא ממש וכדין קב״ה אשתכח בג״ע ואסיר לברכא בידין מסואבין וכן כל שעתא כגון דבשעתא דבר נש נאים רוחיה פרחא מיניה ורוח מסאבא זמין ושריא על ידוי ומסאב לון ואסי׳ לברכ׳ בהו בלא נטילה ואי תימא ביממא דלא נאים ולא פרח רוחיה מיניה ולא שריא עליה רוח מסאב׳ עאל לבית הכסא לא יברך ולא יקרא בתורה אפי׳ מלה חדא עד דישחי ידוי לאו בגין דמלוכלכין ניכהו אלא רוחא חדא אית בכל בית הכסא דעלמא דשריא תמן ואתהני מההוא טנופא ומיד שארי על ידוי דבר נש ע״כ: שמ׳ ד׳ ס״מ שיש לברך הברכו׳ של שחר כל א׳ בזמנ׳ כמ״ש הרמב״ם וכן משמ׳ סוגי׳ דגמ׳ בברכו׳ ושמ׳ שאין לברך שום ברכ׳ קוד׳ נטי״: ושמ׳ היום כיון רוח רעה שור׳ על ידוי כמו בליל׳ ושמ׳ הנכנס לבה״כ אעפ״ שלא נגע בכרכיו צריך נטי״ · עוד קנת משמ׳ שצריך ליטול מיד כשנעור אעפ״ שאין רצונו לקו׳ עדיין׳ עוד שם בפסוק ויגרש את האדם כל בני עלמא טעמי טעמא דמותא בליליא בשעתא דביימי ורוח מסאבא שריא על ידיהו ואסתאבן וכד אתער בר נש ואהדר ליה נשמתיה בכל מה דיקרב בידוי כלהו מסאב ועד לא יסב בר נש מכוי באתלבשא ממאן דלא נטל ידוי דהא אמשיך עליה ההוא רוח מסאב ואסתאב ואית ליה רשו להאי רוח מסאב׳ לשריא בכל אתר דאשתכח רשימו משריה ועד לא יטול בר נש ידוי ממאן דלא נטל ידוי בגין דאמשיך עליה ההוא רוח מסאב וקביל ליה האי דנטל מיא מיני׳ ואית ליה רשו לשריא עליה דבר נש כנ״ל בעי בר נש לאסתמרא מהאי חויא בישא דלא ישלוט עלוי ע״כ: וכת׳ אורחות חיים בכי הוי זהיר בכלי של מים סמוך למטתך וכשתקום בבקר אל תטול חלוקך ללבוש בלא נטילת ידים לא מידך ולא מיד אחר שלא נטל ידיו כי רוח הטומאה שורה בידים וגם תעבירם על עיניך פן יכשלו רבים במראית עיניך כי אין ברכה שורה במראה עין שקבל טומאה ואי עביד להסתכל בשונאו שונאו כמלע ואוהבו ככסל׳ · הוי זהיר בנטילת ידים כי היא מהדברים העומדים ברומו של עולם וכל המזלזל בנטילת ידים מנודה לשמים ואין לו חלק לעולם הבא וכשתרחץ ידיך זקוף אצבעותיך למעלה וברך ליוצרך: ואל תברך עד שיהיו הידים רחוצות כי אסור להזכיר קדושת שמו בלכלוך הידים כשהן מזוהמות ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו עד כאן: ומה שאמרתי שיהיו הידים והרגלים מהירים לפי שאעפ״י שישכים אדם בשחר אם הוא מתעצל לצאת ולובש בעצלה ומאריך בבית הכסא ומהלך בעקיבות לא יגיע להתפלל עם הצבור ונמצא שהשכים לשוא: גרסינן בפ״ק דברכות אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנ׳ ונדעה נרדפה לדעת את ה׳ ע״כ ופרש״י נרדפה לשון מרוצה משמע שהרודף רץ עכ״ל · ותמהתי על הר׳ יונה שכתב בס׳ היראה וז״ל ובבואו סמוך לבית הכנס ימהר פעמיו כמ״ש בבית אלהים נהלך ברגש ע״כ · דמשמע בבואו סמוך לבה״כ ימהר הא משעה שיוצא ללכת לבה״כ אין צריך למהר ואפשר שהוציא חילוק זה מדסמך בגמרא דין זה לדין היוצא מבה״כ אל יפסיע פסיעה גסה דזה לא שייך אלא בעודו סמוך לבה״כ דכשהרחיק מבה״כ אפי׳ יפסיע פסיעה גסה תו לא מחזי שהתפלה עליו למשא ולכן מקיש ביאה ליציאה מה יציאה דוקא סמוך לבה״כ אף ביאה כן · אך קשה שאין הנדון דומה לראיה דבשלמא ביציאה ליכא אלא מפני מראית העין שנראה שהתפלה עליו לטורח ולכן כשהרחיק תו לא צריך אבל בביאה מלבד שיש לרוץ מזה הטעם להראות שהוא מחבב המצות עוד יש טעם אחר שאם הוא מתעצל לאטו בעודו מהלך הצבור אומרים והולכים וכשיגיע לב״ה ימצא שאמרו הצבור פני התפלה ונפסיד קדיש או ברכו או קדושה ולכן אדרבה כל אשר ירחק ביתו מב״ה

עמוד לה

ודלא כמהר״ך ז״ל שנתפתק בזה

ודלא כשע״ סק״ד

עמוד קמ״ז

ולענין דה״ה [illegible]
[illegible]

מנ"ה יותר צריך לרוץ כדי להגיע מהר וכן תמצא שכל הפוסקים כתבו סתם מצוה לרוץ לבה"כ ולא חילקו בין סמוך לו לרחוק וכך הוא בגמר' סתם והכי כקיטיכן· ואפי' ההולך לבה"כ בעת שודאי לו שאין הצבור מקבצים עדין יש לו למהר פעמיו בכל הדרך כי מבואי מצוה שייך לעולם· ואולי שה"ר יונה מודה שבכל הדרך יש לרוץ ומ"ש כבואו סמוך לבה"כ ר"ל שאז ימהר יותר וכזה יתישב ספק אחר שיש בדברי ה"ר יונה והוא למה הביא לראיה פסוק בבית אלהים נהלך ברגש ולא הביא הפסוק שהביאו בגמ' ונדעה נרדפה ונימר· וקשיא לי מאי קאמר אביי לא אמרן אלא למיפק פשיטא שהרי בהדיא א"ר הונא היוצא מבה"כ· ז"ל שהיה נראה לומר שגם ההולך לבה"כ אל יפסיע פסיעה גסה מאותו הטעם עצמו שדומה כמי שיש לו חוב ומלאכה לעשות וממהר לעשות כדי לצאת ידי חובתו ולהפטר ולהשליך ממנו עבות אדוניו לכן הוצרך לומר לא אמרן אלא למיפק· ולעד יהיה וכו' הכונה שיהיה מזוזה בפתח כי בבית שיש בו מזוזה אין שטן ואין פגע רע כי שם שדי מבריח כל צר ואויב· ומלת בצריך שבפסוק פי' המפרשים כסף וזהב אך רז"ל פירשוהו כמשמעו לשון צרה והבית סמוך אמרו בפ' הרואה המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו שנ' והיה שדי בצריך וגו'· ובזה"ק פ' ואתחנן בשעתא דאינון זכאין בישין קריבין לפתחא דבר נש מסתכלן ברשימא קדישא דאתחזי לבר דאיהו שדי ודחלין מיניה וערקין וכו'· עוד שם ברמ"א אצטריך בר נש דלא יושיד מיין עכורין ולא יעביד טנופא ולכלוכא בתרעא חד דלא יעביד קלנא לגבי שמא דמאריה וחד דאית ליה רשו לההוא מחבלא דתמן לחבלא בנ"ב· יזדהר בר נש מהאי ויזדהר דלא ימנע מתרעיה שמא דמריה בגין דסמוך לפתחא אזדמן חד שידא ואית ליה רשו לחבלא וכד לית מזוזה לתרע' ההוא שידא ויצר הרע שוו ידיהו על רישיה כד עייל ונפיק ואמרין וי לפלני דנפק מרשותא דמאריה בההו' זמנא קאי בלא נטירו דלית מאן דנטיר עליה רחמנא לשזבן· עוד שם א"ר כד בר נש אקדים בצפרא ואתעטף בציצית ואנח תפילין ואתי לנפקא מתרעיה איערע במזוזה ד' מלאכין מזדווגן עמיה ונפקי' עמיה מתרעיה ואוזפו ליה לבי כנישתא ומכרזי קמיה הבו יקר לדיוקנא דמלכא לבריה דמלכא רוחא קדישא שריא עליה אכריז ואמר ישראל אשר בך אתפאר וכו'· עד ואי לית תפילין ברישיה וציצית בלבושיה כד עייל לבי כנישתא ואומר אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך קב"ה אמר אן הוא מוראי הא אסהיד בסהדותא דשקרא ע"כ: ובמדרש רות הנעלם כתוב ועשו להם ציצית ונימר בדורותם לדרתם כתיב בדירתו של אדם כמנא קש"ו חוץ מפרש' ציצית במה כשלם אלא כשאדם מתעטף בציצית ויוצא בו לפתח דירתו שלם והב"ה שמח ומלאך המשחית זז משם ונצול האדם מכל נזק ומכל משחית והיינו לדרתם בשביל דירתם ומאותיות מזוזת משמע זז מות שלא יתן רשות למשחית לחבל וזז מפתחו· א"ר נהוראי אסהדנא על מאן דנפיק מתרעיה בעטופא דמצוה ותפילין ברישיה כד נפיק אזדמנת שכינתא עליה ותרין מלאכין דקיימין עליה חד מימיניה וחד משמאליה כלהו מלוין ליה עד בי כנישתא ומברכין ליה חד מקטרג' דקאי קמי פתח' דבר נש אזיל בתריהו וע"כ אתיב אמן

בָּרָן כָּל כּוֹכְבֵי בֹקֶר הֱיֵה אַתְּ׃ כְּחַד מֵהֶם וְהַלֵּל אֵל בְּשִׁירִים
הֱיֵה רָץ כִּצְבִי קַל כַּנְּשָׁרִים׃ וְגִבּוֹר כַּאֲרִי עַז כַּגְּמָרִים
לְהָפִיק אֶת רְצוֹן רוֹצֶה יְרֵאָיו וְלֹא כַּאֲשֶׁר לְבַשְׁתָּם נֶעֱצָרִים
וְנִמְנָעִים לְהָרִים קוֹל בְּזִמְרָה אֲשֶׁר הוּא מִן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה עֲקָרִים׃

נג

הפירוש ברן כל כוכבי בקר וכו' הכונה שיבא לבה"כ וישורר לאל שירים ותשבחות ובקשו' בעלות השחר· ובמדרש ברן יחד כוכבי בקר משקלנו אותו וזרעו של יעקב שנמשלו לכוכבים

ואח"כ

[illegible]

ואח"כ וירעו כל בני אלהים ע"כ: ובזה"ק פ' וישלח דוד מלכא הוה קם בפלגות ליליא ומשבח ומודה ואתגבר בשירין ותושבחן עד דסליק צפרא וכו' עד בעי בר נש לשבחא לקב"ה תדיר בגין דאיהו אתרעי בשירין ותושבחן ומאן דידע לשבחא למריה כדקא יאות קב"ה קביל צלותיה ושזיב ליה: ובזה"ק פ' ויחי תושבחתא מתתא עביד עטורין ושלמות' כמה דדוד כל יומוי אשתדל למעבד זמרין לזמרא וכו' עד ועד מאן דאסגי תושבחן לגבי קב"ה אסגי שלמא לעילא וכו': ובפ' תרומה כד אתי צפרא ובצפרא אשתכחו בבי כנישת' בעו לאשתכחא שירין ותושבחן לאתערא רחימו' עילא ותתא לאתקנא תקונין ולאתער' חדוה דהא בגל ליואי מתערי באינון שירין ותושבחן לאתערא רחימו וחדוה לעילא· ובפ' ויקהל כד נהיר יממא שכינתא קדמא ובתרא וישראל עאלין לבי כנישתא לשבחא למאריהון פתחין בשירין ותושבחן וכו' ע"כ· ולפי שהרבה אנשים אינם עושים כן לפי שבושים מבני אדם לפיכך אמרתי בסמוך שלא יערון ולא יחת מפניהם ויעיז פניו לעבודת בוראו כאמר שהוא עז פנים יותר מן הכלב לפי שמלבד היותו מפסיד שכרו הוא גם כן ממזר כמ"ש רבינו עובדיה במשנת יהודה בן תימא· ובי"ג עיקרים להרמב"ם ז"ל כפי העתקת הר' שמואל תבון שעליה סמך ר' אברבנאל בס' ראש אמנה כתוב בזה הלשון היסוד החמישי הוא שהב"ה לבדו הוא הראוי להעבד ולגדל ולספר ולהרים קול ברוממותו וכו' ע"כ· וזהו שאמרתי אשר הוא מן שלש עשרה עקרים ומלת עקרים מקובץ מן או לעקר כמו מן עדר עדרים· וגם אמנה אזהרה זו אינ' למי שקולו משונה לגריעותא ומכוער ביותר ואינו יודע להוליך הפיוטים והפזמונים על פי הנגונים ונעימותם ואינו בקי בלחנים ומ"מ אפי' איש כזה ראוי שיגביה קולו מברוך שאמר ואילך כי אין בפסוקי דזמרה ובברכות קש"ו נעימה שיכבד בשום אדם אבל אזהר' זו היא למי שקולו ערב והוא בקי בלחנים והוא בוש מבני אדם שלא יקראוהו חסיד שוטה וכן גם כן למי שקולו ערב קצת והוא בוש מאשר קולם ערב מקולו שיתפארו עליו וילעיגו לו: ובזה"ק פ' ויחי בחלי קולך וגו' מהכא אוליפנא מאן דבעי לשבחא לקב"ה בקלא בעי ליה קלא בנעימות' דיערב לאודנין דשמעין ליה ואי לא לא יקום לארמא קלא· וז"ל ספ' החסידים סי' קב"ה כל דבר שבא לידך ואינך עושה מפני שבושת שיקראוך חסיד שוטה תחשוב אילו היית בשעת הגזרה שהיית נהרג על עבירה קלה או סובל יסורין קשין וכ"ש שתסבול זה שאין רעתו וצערו כ"כ גדול ותכוף יצרך המסור בידך כי טוב לעשות אותו דבר שהיצר מתגבר עליו מאשר מכות שאין יצ' הרע מסיתו כי לפי צער כופו יצרו יהיה גודל שכרו ואם הבושת מלבנת פניך הרי לך כקרבן כפרה ומוטב שתתבייש בפני מאה ולא תתבייש בפני רבבי רבבות ובפני אותם עצמם לאחר מותך שהכתוב מדבר מבוש מפני שבושת יתבייש בפרהסיא לאחר מותו בפניהם ואולי אפי' בחיים: עוד שם בסי' קב"ה אם באת להלל ולשבח להשי"ת כמו שאתה מתאוה לשבח קול נעי' ושיר של שבח אם היו מרבי' ומאהבים בלא נגון לא היה מקובל לפיכך אין לעשות במהרה לא במשך ובקול נעים ובקול רם שבלא' להרים קול בשמחה ואם תסורר להכאתך תמשיך בקולך ואיך תרוץ לפני ממ"ה שכ"ה לכן תברכהו בקולך וחקור לך אחר ניגונים ואותו ניגון שנעים וממתק בעיניך בו אמור תפלותיך ובקשותיך וימשך לבך אח' מוצא פיך לדבר בקשה ושאלה ניגון שמכין את הלב לדברי שבח ניגון שמשמח הלב למען ימלא פיך פה לפה אהבה ושמחה למי שרואה לבבך ותברכהו בשבח רחב' וגילה עכ"ל: עוד שם בסי' תשע' מי שקולו נעים ואין הכ"ה בשבח מקולו ראוי לו שלא בא לעולם ואם הב"ה בשבח עליו באמר השמיעני את קולך כי קולך ערב וכו' וכתיב ונעים זמירות ישראל ויזהר מי שקולו נעים שלא יאמר בנגונים נכרים כי עבירה היא ולכך נברא קולו נעים לשבח בוראו· כשהיו אומרים ברכות ושבחות אמרו לאחד שהיה מרים קולו תאמר בקול נמוך כמוני אמ' אני מרים קולי כדי לכוין כי אני יודע לכוין כשאני מרים קולי וכטוב היה עושה כך מה שאדם עוסק להרים קולו כדי שיאמר בכונה זולתי בי"ח ברכות שאינו רשאי להרים ע"כ: עוד שם בסימן תתכ"ג כתיב ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגו' כשיברך להב"ה צריך לברכו בקול רם כי בקול רם כל הקרבים מתנועעים ונמשכו' אחר הקול ע"כ: וכן צריך להרים קול בעניית אמן יהא שמיה רבא כי כן כתבו' התוספות בפר' כל כתבי וז"ל ר"י אומ' דיש בפסיקתא כשישראל נכנסין

לבתי

לפני כנסיות ואומרים אמן יהא שמיה רבא בקול רם מבטלין גזירות קשות עכ"ל · ובספ' הזהר פרש' נח בזמנא דישראל אתיבו בקול רם אמן יהא שמיה רבא קב"ה אתמלי רחמין וחייס על כל חוביה דגניזן ורווחין לון שעת' ופלגות שעתא · מכאן תבין למה נהגו שיאמר היתום קדיש · ובפרשת תרומה אכן בעינן לאתברא בחילא תקיף אמן יש"ר בגין דיתבר חילא דסטרא אחרא ויסתלק קב"ה ביקריה על כלא ואדכר לשמיה ולבנוי וכו' : ובפ' פנחס תנינן העונה אמן יש"ר בכל כחו דא איהו כחו ודא אצטריך לאתער כל שייפוי בחילא תקיף בגין דבאתערות' תקיף דאתקף אתער ההוא כח קדישא עלאה ואסתל' גו קודשא ואתבר חילא ותוקפ' דסטרא אחרא וכו' ע"כ : וכן פסק מהר"י קארו בסימן נ"ו ודלא כרבינו יונה שכתב בפרק מי שמתו שאין צריך לענות אמן יהא שמיה רבא בקול רם : ובפרקי היכלות אמר רבי ישמעאל אשריהם ישראל כמה הם חביבין לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת שבשעה שמלאכי השרת מבקשי' לומר שירה באין סביבות כסא הכבוד כהרי אש ובגבעות של להבה ואומר להם הקב"ה החרישו אלי כל מלאך וחיה ואופן ושרף עד שאשמע תחלה קול שירתן ותושבחתן של ישראל כמו שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים וכו' עד ובשמגיע זמן לומר שירה שמעיאל השר הגדול עומד על חלוני הרקיע התחתון לשמוע ולהקשיב קול שירות ותושבחו' העולות מן הארץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות להשמיע לבני ערבות · ומפני מה עושה כן שאין רשות למלאכי השרת לומ' שירה עד שפותחין תחלה ישראל בשירה וכששומעין המלאכים שירות ותושבחו' שאומרין מלמטה הן פותחין קק"ק מלמעלה וכלם באימה וביראה ובטהרה ובקדוש' בקול אחד ובדבור אחד ובנעימה אחת ולא עוד אלא שנופלין מן המלאכים אלף אלפים ורבי רבבות לתוך נהר דינור ונשרפים מפני שאין להיות בהם מוקדם ומאוחר ומשפיל ומרים שירה וקדושה לפני ממ"ה הקב"ה וכל מוקדם ומאוחר מחבירו בשירה נזרק לתוך נהר דינור וכולי ע"כ · וכן כתב רש"י בפסוק וקרא זה אל זה וז"ל נוטלין רשות זה מזה שלא יקדי' האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כלם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כלם כאחד עונים עד כאן לשונו : ומכאן יכירו וידעו הרבה משלוחי צבור גודל עונם וכי הם עתידים לתת את הדין על מה שנוהגין להמתין ולהתמהמה בסיום הברכות ובקדושה ובפסוק שמע ובעניית ברכו ובעניית אמן יהא שמיה רבא עד שיסיימו הקהל ואחר כך יאמרו הם כדי להשמיע קולם ובנעימתם והחי יתן אל לבו אם במלאכי השרת המקדים או המאחר חייב שריפה אף כי אנוש רמה שראוי שלא יפרוש מן הצבור · וכן אמרו בסוף מדרש חזית אמר רבי זירא בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד בנעימה אחת קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי ע"כ · והיושבת בגנים חברים לרוח' · ובספר החסידים סימן תת"ט כתוב אל ימשוך שליח צבור לנעימתם משבחים ואומרים או ובדברי קדשך כתוב לאמר אלא ימהר לאומרם שאם ימשוך הרי קודם שיגמור יאמרו הקהל ברוך כבוד ה' ממקומו או ימלוך ה' לעולם לכן יזהר שיגמור לנעימתם ואחר כך יאמרו הקהל ברוך כבוד ה' ממקומו וכו' · ע"כ: וממה שראוי שתדע כי היה מנהג ישראל בימים קדמונים לשורר להש"י בליל שבת ובמוצאי שבת וכן בלילי יום טוב ובמוצאיהם ומנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואיטאליאה וזולתם וחשובי קדמוני המשוררים כהראב"ע ורבי יהודה הלוי ורבי שלמה ן' גבירול וזולתם חברו שירות ותושבחות רבות מיוחדות לכך והמיוחד למוצאי שבת קראוהו הבדל' וכן תמצא בספר החסידי' סימן אלף קנ"ג וז"ל כתיב ויברך אלהי' את יום השביעי אין אנו יודעים במה ברכו אלא נלמוד ממה שקלל איוב את יומו וכל האמור שם נאמר להפך גבי שבת שם כתיב יקחהו אופל יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין מכלל שמה שניך בקדוש בה השבת היא אורה שם כתוב אל תבא רננה בו מכאן שיש לו לאדם לרנן בשבת בשירות ותשבחות עכ"ל וכן תמצא בספר הזוהר פרשת עקב וז"ל וצריך לאתערא שירה וחדוה לפתורא לגבי שבת מלכתא :

בְּזֹאת יִבָּחֲנוּ לָאֵל בְּנֵי אִישׁ   הֲלִבּוֹתָם חֲזָקִים כַּשְּׁמִירִים
בְּיִרְאָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ כְּדַת אוֹ   הֲנִרְפִּים הֵם כְּלֵי חֶרֶשׂ שְׁבוּרִים
אֲשֶׁר יַעֲבוֹד לָאֵל בִּפְנֵי מְבַזִּים   וְהוּא יֵבוֹשׁ וּפָנָיו נֶחֱוָרִים
אֲשֶׁר לֹא יֶעֱרַב קוֹלָם בְּרִנָּן   רְנָנוֹת לוֹ וְאֶת קוֹלָם לְהָרִים
אֲשֶׁר יַחְשׁוֹק עֲבוֹד אֵל חַי וְאֵין יֵשׁ   לְאֵל יָדוֹ וְהוּא בֵּין הַמְּצָרִים
רְדָפוּהוּ בְּנֵי צָרוֹת כְּמוֹ אֵל   וְכַאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבוֹרִים
וְלֹא יַעֲרוֹץ וְיֵחַת מֵהֲמוֹנָם   וְרַעְיוֹנָיו בְּחַיִל נֶאֱזָרִים
הֲלֹא אִישׁ עֵת כָּזֶה נִבְחָן וְנִכַּר   הֲכָל חַסְדּוֹ כְּצִיץ אוֹ כַּחֲצִירִים
וְאָז הוּא יַעֲצוֹר כֹּחַ וּמֵחֵק   עֲבוֹדָה לֹא יִגָּרַע חוּט שְׂעָרִים
אֲשֶׁר יִבְטַח בְּכָל לִבּוֹ בְּשֵׁם אֵל   בְּעִנְיָנָיו וְאֵלָיו הֵם מְסוּרִים
וְלֹא יִצְלַח אֲבָל יֵצְרוּ צְעָדָיו   וְהִתְעַתַּד לִפְגַע גַּם לְמִקְרִים
אֲשֶׁר יַכִּיר לְמַעְבָּדָיו נְכוֹחִים   וְטוֹב גַּם עִם יְיָ גַּם גְּבָרִים
וְיוֹם יוֹם הַתְּלָאוֹת כִּתְּרוּהוּ   הֲמָמוּהוּ עֲדֵי שָׁכַן חֲרֵרִים
וְהוּשְׁלַךְ מִשְּׁמֵי עֶרֶץ לָאָרֶץ   וְעַצְמוֹתָיו לְפִי שַׁחַת פְּזוּרִים
וְלֹא יָלִין אֲבָל יָדֹם כְּאִלֵּם   וַיֹּאמַר כִּי לְיֹשֶׁר הַהֲדוּרִים
לְטוֹבָתוֹ מְחָצוֹ צוּר בְּאַהֲבָה   כְּאָב אֶת בֵּן וְלָתֵת לוֹ שְׂכָרִים
אֲשֶׁר יַרְבּוּ תְּפִלָּה לֵאלֹהִים   בְּצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד מַמְרוּרִים
וְלֹא עָנָם וְעוֹדָם מַחֲזִיקִים   בְּשַׁוְעָתָם וּמֵי דִּמְעָה מְעָרִים
הֲכִי לֹא כָבְדָה אֹזֶן יְיָ   וְיָדָיו לֹא לְהוֹשִׁיעַ קְצוּרִים
אֲשֶׁר קָנוּ בְּסֶלַע הָרְשָׁעִים   וְלוֹ בֵּינוֹת מְגוּרֵיהֶם מְגוּרִים
וְהוּא לֹא יַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֵׂיהֶם   וְלִבּוֹ זַךְ כְּיַיִן עַל שְׁמָרִים:

ביאור המלים כשמירים מלשון כשמיר חזק מצור כצפורן שמיר : והתעתד הוכן ונזדמן · למעבדיו למעשיו כמו יכיר מעבדיהם · כתרוהו סבבוהו · חררים ענין שריפה ויובש · ערץ לשון חוזק והיא מלה מורגלת בפי הפייטנים כמו במרומי ערץ · ההדורי' המעוקלים · מערי' ענין יניקה מלשון ותער כדה · קצורי' פי' קצרים כמו והלשכות הפנימיות קצורות · בינות כמו בין כמו בינות לגלגל :

הפירוש בזאת יבחנו וכו' לפי שלמעלה הזהיר שלא יבטל אדם עבודת הש"י מפני הבושה אמר עתה בזאת יבחנו וכו' כלומר אילו בשעה שאדם עובד את הש"י היו הכל

משבחים ומפארים ומגדלים אותו שקול עיבותיו ושדייה אחורי ולא היה באוי להחזיק לו טובה אף
לתת לו שכר הרבה אך בשביל שום מהמלעיגים ואיכו מכיח הדבר באהבתו את הש׳ אז שכרו גדול
וכל המכיח דבר מעבוד הש׳ מפני הבושה בידוע שאיכו ירא שמים בכל כחו כי מי שלבו חזק ואמיץ
באהבת השם יתברך ויראתו לא יבוש כלל בעבדו אותו ואפי׳ ילעיגו לו כל באי עולם לא ירגיש במו
שלא הרגיש האבן בשיכוש אך מי שהוא מתביש ולאהבת הש׳ הוא מתחזק ואיכו מכיח עבודתו ירא
שמים הוא אך לא כראשון ׃

ובספר החסידים סי׳ ז׳ שורש החסידות כיגל כשאדם מושך את לבו במדת חסידו׳ קשה מפני שהכל מלעיגים ממכו ומביישים אותו ואומרו׳ דברים לבערו ולביישו ומזכירים לפניו מעשיו הקדומים לא יעזוב אדם מדתו וחסידותו מפני הליצנים ועל הליצנים כאמר מחטיאי אדם בדבר שמדברים רע על עושי מצוה וכו׳ ׃ ובסי׳ ב׳ ועיקר חוזק החסידות מתחלה ועד סוף אע״פ שמתלוצצים עליו איכו מניח חסידותו וכוכתו לשמים וכו׳ ובסי׳ י׳ חסיד בקרא על שם חסדים ועוד בקרא חסיד על שם שמחסידין שתרגומו וחוריתא וכתי׳ ולא עתה פניו יחורו לשון בושת והלבנת פנים שמביישין אותו ומלבינים פניו והוא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו׳ ולעתיד לבא פניו מבהיקין ויזכה לשבת בשבע כתות המקבילות פני שכינה ובהכות מזיו השכינה וכו׳ עכ״ל ׃ ומחכם כדחק להביא ראיה מחסידה ותרגומו כי הכה חסד הוא פן יחסדך שומע עכין בושה וחרפה ׃ וז״ל ספ׳ היסר בשער ו׳ הכככם לעבודת הא׳ ישית עליו לכל ישית לבו ללעג הלועגים עליו וחרפת ואם יאמרו עליו שהוא חכף וגוכב דעת הבריות אין לו לשום לבו אל דבריהם כי לו ישימו כל בני אדם לבם ללעג הלועגים וחרפת המחרפים לא היה אדם עושה טובה ולא מצוה ולא חסד ויחשוב כי לא ימלט אדם מלשון הפריצים כמו שאמ׳ שתו בשמים פיהם ולשוכם תהלך בארץ וכו׳ עכ״ל ׃ עוד בספר החסידים סימן מ׳ כי עליך הורגנו כל היום אלו בני אדם שמקבלי׳ בושת והלבנת פנים על המצות כי כשאומרים לאדם לקיים מצות ציצית ותפילין וכיוצא בהן כשפך דמו כמים מפני הבושה מעלה עליו הכתוב כאילו נהרג עליו וכל שמלבין פניו מעלה עליו כאילו הרגו וכו׳ עכ״ל ׃ אשר לא יערה וכו׳ כבר כתבנו לעיל בסמוך מה שיש לכתוב על זה ׃ אשר יחשוק וכו׳ אכתוב לך פה עכין גדול בעבודת הש׳ קחנו ועיכיך שים עליו ׃ אתה האיש המחזיק עצמו לעבד ה׳ לא תחשוב ואל תאמין שתהיה באמת עבד ה׳ אם לא יהיה כל עניניך עמו כענין עבד בשר ודם עם אדוניו ׃ ולכן אם תחפוץ להיות עבד ה׳ בא לך בעקבי עבדי בשר ודם וראה אופן עבודתם אל אדוניהם ועשה כן לאדון הכל אל תפל דבר כי כל זמן שיחסר לך עכין מה קטן או גדול שעבד בשר ודם היה עושהו לאדוניו ואתה אינך עושה איכך עבד ה׳ ופרקת עולו מעל צוארך ׃

והנה כאשר תחקור עכין עבד לאדוניו בשר ודם תמצא שהעבד יאכל וישתה מה שיאכילהו וישקהו אדוניו ואם לא ישבע ישתוק ואם לא יערב לו אותו המאכל יבוס ואם הוא רעב יאכלנו בעל כרחו ולא יאמר לרבו אתה אוכל פת נקיה ומאכילני עיסת הכלבים אתה שותה יין ומשקני מים וכן ילבש מה שילבישוהו ולפעמים שילבישוהו בלויי סחבות ויש שיליכוהו ערום ויחף וחשופי שת ופה לו ולא ידבר ויש שאין לו כסות בקרה ומצטער מאד וסובל ׃ ואם יתחדשו לעבד עבודות כגון שבאו לרבו אורחים וכיוצא בזה והיה מכהג העבד תמיד לערוך לפני רבו שלחן ולהציע לו מטה ולבשל לו תבשיל וכדומה לזה ויצטרך לאזור חיל ולהתגבר בכל עוז לעשות העבודות שנתחדשו לו והעבודות התמידיות כי אין בגרעון עבודתו דבר ואם היה אדוני העבד רוכב על סוס בכל בקר כגון שהוא שר או רופא הנה בכל יום תמיד בלי משנה ישכים קום בעוד לילה לתת מספוא לבהמה להכין אותה ולסעדה ולא יוכל לומר היום הזה לא קמתי כי היה קור גדול והיה קשה עלי לקום או לפי שהלילה קצר ולא שבעתי שינה היום ואם יצוהו רבו להוליך משא על כתיפו בשוק או להוציא הזבל יעשה בעל כרחו ואע״פ שיבוש ויקפד מאד וכן ילך אל אשר יהיה שמה מצות רבו בזרם ובמטר ובקרח הנורא או בבאת השמש בגבורתו ואין נסתר מחמתו ׃ ואם יכהו רבו מכת אויב מוסר אכזרי ישא שכמו לסבול במו פיו יתחנן לו יסור מעליו

שבטו ׃ ומה אצריך עוד בזה הנה הערותיך בבדק על חבר אמת ואתה תרחיב הענין יותר בהתבוננך בו היטב ׃ לבך ראה זה אומר לך למען אל ישיאך יצרך להעבירך על מצות יוצרך כאמור אליך כל היום אנוס אתה ופטור ׃ מלך א׳ שלח שנים מעבדיו לשתי שליחות והאחד מרו את דברו ולא הלכו שמע המלך ויצו לתלותם ׃ ענה א׳ מעבדיו אל יחר אף אדוני גם לי ללמד עליהם זכות ועתה פדעם מרדת שחת מצאתי כופר כי מה שלא הלך הא׳ בשליחותך הוא לפי שהשיאוהו גם יכלו לו אנשי שלומו באו ואמרו לו אתה עני ואביון ועתה הואל ושוב מדרכך ונתן לך אלף זהובים וקחרבה לשם בעבור הבצאה והממון ומה שלא הלך הב׳ בשליחותך לפי שהיה השליחות הזה עליו למורח גדול נלאה נשוא כי רב ממנו הדרך והעת גשמים מן החדר תבא סופה וממזרים קרה ויירא פן יקרהו אסון בדרך כי זקן הוא ׃ ולכן נמנע להמלט מן הצער והצרה ההיא ׃ אשאלך והודיעני מה אתה רואה שימלטו השלוחים האם באלו הטענות אם כראות אנוש תראה הנך רואה כי לא ימלטו מההריגה לפי שהיה בהם לעשו׳ את מצות המלך ויעבו׳ עליהם מה שיעבור ׃ ומעתה כי ישיאך יצרך להחטיאך חטא מה ויאמר לך אין בזה עון כי לסבת כך וכך אתה עושה אף אתה אמור לו אי שוטה וכי כל שמורד במלך בלא סבה שוא מורד בו ועובר את מצותו באמת אין זאת אבל כל העובר מצות המלך להשיג תועלת והנאה מה או להמלט מנזק מה הוא עובר ועבר מורד נקרא ואחת דתו להמית ואיך תנחמני הבל ותשובותיך נשאר מעל התחשוב עבודת אל אלים פחותה מעבודת עבד כי תועכני לעבור מצות לסבה שאין כיוצא בה פטור בעבודת בשר ודם ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים ואהיה מן האנשים הפושעים בו האומרים מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו לא אשמע ולא אובה לענה כנערת כזו ׃ סוף דבר בכל סבה שתזדמן לך להחטיאך חטא מה מיד הנע עצמך שאתה עבד למלך ב״ו וראה הלכך אם לסבה א׳ היית פטור מקצפו ומזעמו ולא היה כועס עליך וכאשר תראה עשה ׃ וכן תמצא שכשתרעם הש׳ על קוצרנו בעבודתו הביא ראיה ודמיון מעבודת בשר ודם שנאמר בן יכבד אב ועבד אדוניו ונגמר ואם אדונים אני איה מוראי הרי שנתרעם על שאינם מתנהגים עמו כמו שיתנהג עבד עם אדוניו בשר ודם ׃ ועתה אחי התבונן בכל זה היטב וממה שכתבתי לך הבן מה שלא כתבתי כי ענין זה גדול יתר ואני ידעתי שאתה תחשוב שהבנתו מיד והקרוב אלי שלא ירדת לסופו וזה לך האות לדעת אם הבנתו באמ׳ אם לא אם אחרי התבוננך בדברי אלה יתחדש בלבך סברה זו והיא שתאמין לעצמך שכמעט שאין נמצא מי שיהיה עבד ה׳ באמת בזמן הזה בדקת במה שסבבת שהבנתו ׃ ואם אחרי עמדך על דברי אלה עדין אתה חושב ומאמין שיש בעולם הרבה אנשים שהם עבדי ה׳ דע כי עדיין אתה מבחוץ ואילו הכרת ערך עבודת ה׳ לא היית חושב כן ׃ ואל יחר אפך על דברים אלו וגם אל תיחסם לי לגאוה ובוז כי ענין אמתי אמרתי לך ואת ה׳ אני מגדל וגם אמנה גם אני אודך שיש ויש הרבה אנשים שהם עבדי ה׳ בערך ולא״ם ונעבדי כמו שכל א׳ מישראל קרוי עבד ה׳ בערך א׳ מהעכו״ם שנ׳ כי לי בני ישר׳ עבדי׳ עבדי הם וכתי׳ כי עבדי הם כו׳ אך בערך העבוד׳ הראויה אליו ית׳ זה רחוק המציאות ׃ ולכן תמצא בספרי הנבואה שלא נקראו עבדי ה׳ רק מתי מספר זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב משה עבד ה׳ ולמען דוד עבדי ולא נקראו חזקיה ויאשיה עבדי ה׳ עם היותם כשרים ככל הכתוב בפסוקים ולחזקיה נאמר אלהי דוד אביך ויראה שאינו ראוי להקרא עבד ה׳ כדוד ׃ ומש יעקב כי הקרה ה׳ אלהיך וכן עובדיה אל אליהו חי ה׳ אלהיך דרך מוסר הוא כשאדם מדבר עם גדול ממנו ליחס האל אליו כלומר שהוא עובדו כראוי ויותר ממנו ׃ ואחתום ענין זה בשיר קטן שחברתי עליו וזהו ׃

לוּ יָדְעוּ אִישִׁים מְקוֹם בִּינָה   אֵיזֶה וְאֵי חָכְמָה וּמָה מִדָּם
לֹא יִקָּרְאוּ חָכָם וְלֹא בָנִים   בָּנִים סְכָלִים לוּבְשֵׁי מִדָּם
לוּ יָדְעוּ מַה הוּא חֲסִידוּת אָז   לֹא יִקָּרְאוּ חָסִיד יְלוּד מִדָּם

ביאור מליציו אדם הראשון פי' מאדם כמו ארוכה מארץ מדה שפי' מדתה · והב' פי' לבוש כמו מדו בד והג' פי' מן דם · בנים הראשון פי' כבונים · וז"ל הרמב"ם פ"ט מהלכו' עת לעשות לה' הפרו תורתך ואח"כ שיבא העת להפרע ולהנקם מבני אדם יודיעו להם סבות לספר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט וכו' ע"ש · כתוב בספר הישר שער ששי וז"ל הקורות והתלאות הבאות על בני אדם כגון חדושים רעים או טובים או שיהיה במצוק או יעלה למעלה גדולה או יעשיר או שיקחוהו בשבי או יאבד לו ממון או יחלה הוא או א' מבני ביתו או יהיה גולה מארצו או חבוש בבית הסוהר או ימות אחד מאוהביו כל אלה החדושי' ורבים כהם יטרידו לב' בני אדם מעבודת הש' וישכיחוהו אותה ויסירוה מלבו · אך בעת הזאת ידע ויבחן שכל כל משכיל החזק הוא הרפה כי אם יהיה חזק ואמונתו קיימת לא יוכלו כל החדושים לחסר מעבודתו כאשר לא יוכלו הרוחות החזקות לעקור ההר הגדול : וצריך האדם ליזהר בעת הזאת וידע כי על זה התנאי בא בברית עם אלהיו ואחרי שהתנה על נפשו לעבדו צריך להשלי' כדרו וצריך לו להכין לב חזק לקבל המאורעו' ויחשוב בהם טרם בואם ויחשוב' בכל יום ובכל שעה ויאמר בלבו אם לא יבאו היום המאורעו' יבאו מחר ובזה כשיבאו המאורעו' לא יטרידוהו מהעבודה כי ימצאוהו מוכן לקבלם וכו' ע"ש : וז"ל הרמב"ן בשער הגמול כך דרשו בב"ר היוצר הזה אינו בודק קנקנים רעים שאינו מספיק להקיש א' עליהם עד ששוברם ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אין נשברים כך אין הקב"ה מנסה הרשעי' שאינן יכולים לעמוד ובמי הוא מנסה הצדיקים שנ' ה' צדיק יבחן · ומהו הנסיון הוא שיביא עליה' בעבודתו ונעשית מצותיו טורח ועמל לפי שיש בני אדם שעושים מצות ומעשים טובים כשידם משגת וכשהן בשלו' ובריו' אבל מתוך הדחק או כשהעבודה באה עליהם בטורח ועמל גדול אינן עושים לפיכך הקב"ה מטריח על יראיו בקצת נסיון כדי שיעשו מצות מתוך הטורח ויהא שכרם כפול ע"כ הרמב"ן : והתבונן במשל שהביאו רז"ל מבודק הקנקנים ותמצא שאינו בודקן לדעת אם הם טובים או רעים שהרי קודם שיקשקש לבדקן ידע בהם שהם טובים ושהאחרי' רעים וכוונתם לרמוז שהנסיון שהקב"ה מנסה אינו כמסתפק בדבר ורוצה לדעתו שהרי הכל גלוי וצפוי לפניו מקודם שינסה ואם כן למה מנסה תירץ הרמב"ן שם לפי שאין שכר האדם בכח האמונה שלו כשכרו בפועל וכו' ע"ש · הכלל העולה מהדברים שבשעת אדם חטא מה או יבטל ממנו' מה לסבה שבעבור' לא היה פוטר מלך בשר ודם את עבדו יש לו להתאונ' על שמרד במאמר הקב"ה וגדול עונו מנשוא לולי חסדי ה' · וידאג מן הפורענות כי אולי מאת ה' היתה זאת להזמין לו סבה לחטוא כדי להביא עליו פורענות כדברי הרמב"ם · ויבוש ויכלם ויכנע בפניו על שבא יכול בדקו הש"י החזק הוא הרפה ביראתו ואהבתו ונמצא שביע של מי רגלים ר"ל שאין לבו שלם באהבת הש"י ויראתו כדברי ספר הישר כי בעת הזאת יוכר ויבחן העובד ה' : ויתעצב אל לבו כי אולי הסבה הזאת מעם ה' באות ובאה להטריחו בעבודתו כדי להרבות שכרו כדברי הרמב"ן והוא הביא עליו קללה ולא ברכה · כל זה ישיב אל לבו ואל ישיאנו ויכחמנו לאמר כיון שלסבת כך וכך עשיתי פעו' אכן כי בא האות והמופת שתכחומין של הכל הם אלו · וכשתתבונן היטב בכל מה שאמרנו אז תבין כי העושר והכבוד והשלוה והמנוחה והמרגעה והתענוגים שבסבתם אדם מתבטל אם מעט ואם הרב מעבודת הש"י והאמין בתורתו אין כל הטובות האם טובות אלא רעות גדולות והם חבלים ועבותות המושכים את האדם לגיהנם · וכחלקלקות המעידות רגלים ומפילות לשאול והוא לא ידע ואשם ונשא עונו וחלילה למי שיש לו דעת לחמדם · ובחיי ראשי איכם בעיני אלא כדמיון הגבינה שמשים במצודת העכברי' ללכדם שנראות העכבר הגבינה והוא יודע שתערב לחכו מיד חומדה ובאהבתו אותה נלכד שם ומת וכך הם הטובות ההם לאנשים ואשא משלי ואומר ·

אהה עושר עברתנו הבי את לאישים פח בלי נשחת ונשבר
טמנך הזמן לצוד נפשות ושם תוכך ברב תבן זעיר בר

ודבשי

ודבשי תענותיך כללם בראש פתן מרורת החברבר
והן פתה ויכול אל בני איש וסרו לאכול שמה כעכבר
אשר ראה גבינה לאכול תוך מצודה מעשה רשת כמכבר
וסר לאכול וסבל כי בהכ־ נסו שמה לחיים לא יחובר :

מצודת דג חכה מצודת צפור פח מצודת חל מכמר מצודת איש עושר
אכול כבש וינקש לעת רעה יען להעשיר אז יום יום וחושך מיוסר

מי יתנה ויהי בקל אלינו הרבות רכושנו וקניננו
לצבור זהב אופיר בטיט חוצות וכ־ עפר כספינו וחרוצנו
כאשר קנה חיי נפשינו ורו־ חנו בנקל יש לאל ידנו
אף לא רחוקה היא אבל במאד מאד קרוב במו פינו ובלבבנו
אז נאזור חיל למקטון ועד גדול והחלש כגבורנו
מה רב יהי השתדלותנו למ־ לאת את אסמינו ואוצרותינו
נעשר ונמצא און וכל יקר וחי־ לינו אזי יקום ויט מגלנו
לא יהיה בנו אנוש עני ורש לא נמצאה אביון בכל ערינו
או יתנה לנו בנקל נוכלה השאיר לעולמים גויתנו
לעד דשנים רעננים נהיה חיים בהוד פנים ואור עינינו
כאשר בקל נוכל להשאיר תוך צרור חיים נפשינו ונשמותינו
כאשר בקל נוכל להלבינם עדי יהיו כצבאות מלאכי צורנו
נתאמצה יחדיו ולא נתעצלה יום יום לחיות את נבלתנו
נחיה ולא נמות ומשחת בלי לעד נמלט את לבוש נפשנו
ויבולעו כל מלאכי מות ולא ירדו דמעות אז עלי פנינו
לא נמצאה בית אשר בו מת ולא נדע גויעה מה בכל ארצנו
לא נדאגה על מות נשמה או אבוד מי יתנה ויהי בקל אלינו :

ואוסף עוד שאת משלי בשיר קינה מכעי לי :

אוי כי נאו לפדות גויתנו מיד שאול מטה בכל כחנו
לו מנוע נוכלה מלט אזי נתן בטוב לב כל רכוש ביתנו

בתים

ובאוזניו ראתה עיני : וכן תמצא בפ״ק דחולין ברבי פנחס בן יאיר החסיד הגדול שהיה הולך בדרך והוכיח את מי הנהר ועבר בתוכו בחרבה ואמרו עליו שקול כנגד משה ושיתין רבוון ועוד נעשו לו בדרך ההוא נסים נוראים יעויין שם · וכן הרעים שהש״י מתנהג עמם במדה הטבית יש רעים הרבה מאד יותר מהרעים שמתנהג עמם במדה הראשונה · ואם לי עוד בשאלה זו תשובה טבית והיא זאת דע כי כמו שהפירות והצמחים ובעלי חיים כלם הם או מועילים או מזיקים והמועילים זה מועיל לדבר פלוני וזה מועיל לדבר פלוני זה משלשל האדומה וזה משלשל השחורה וכן על זה הדרך כלם וכן המזיקי׳ זה מזיק לדבר פלוני וזה מזיק לדבר פלוני כאמרך זה מביא שחין וזה צרעת וזה שחפת וזה קדחת וכן כלם על זו הדרך לכל א׳ סגולה מיוחדת כך הוא מעשה האדם בענין המצות כי המצות הם מועילים והעבירות מזיקים ותועלת המצות וסגולתם איננו על דרך שוה אך לכל א׳ סגולה מיוחדת כאמרך צדק׳ תציל ממות עשר בשביל שתתעשר כבד את אביך למען יאריכון ימיך והעוסק בתורה יסורין בדלין ממנו ואמרו בזוהר שלמעשה הקטורת סגולה לעצור המגפה ואנו עתידין להביא לשונם לקמן בע״ה · וכן יש מצות וזכיות מה שסגולתם הוא שיתנהג הש״י עמם במדה הטבית שהזכרנו כמאמרם מצוה גורר׳ מצוה ששכר מצוה מצוה ולכן אמ׳ הפסוק וה׳ האמירך וגומר ולשמור כל מצותיו וקשה כי לשמו׳ כל מצותיו הוא מה שישראל עושי׳ אלא שהכונה למה שכתבתי ואמ׳ כי בשכר שאת ה׳ האמרת וגו׳ וה׳ האמירך לשמור כל מצותיו ולהיות עם קדוש לה׳ וגו׳ : וכן היזק העבירות וענשם איננו שוה כאמרך המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין ומי שאינו נותן צדקה כראוי לו בא לידי עניות והלוקח שוחד איננו מת עד שעיניו כהות וכיוצא בזה · וכן יש עונות וחטאים מה שסגולתם וענשם הוא שיתנהג ה׳ עמם במדה הטבית כאמרם ושכר עבירה עבירה · הא למדת שמתנהג ה׳ עם האדם במדה הראשונה או במדה הטבית יהיה או לכמות המעשים או לאיכותם : ועתה נדבר מן הצרות והתלאות אשר גם מציאותם גם העדרם איננו לא מוסיף ולא גורע בעבודת ה׳ ואומר כי גם באלו יתנהג ה׳ עם אוהביו בשני מדות הא׳ הוא שיהי׳ עין השגחתו פקוחה עליהם להצילם מכל מיני פורעניות המתרגשות לבא בעולם אם יאכלו מאכלי׳ רעים לא יזיקום שרב ושמש לא יכם בלכתם לא יצר צעדם ואם ירוצו לא יכשלו יברך את לחמם ואת מימם ויסיר מחלה מקרבם סוף דבר יצרם כאישון · והמדה הב׳ היא הפך הקודמת יניחם ה׳ למקרה ופגע אם לא יבוא ועליהם תלאות לא יביאם ואם יבואו לא ימנעם כשיאכלו מאכל רע יזיקם שרב ושמש יכם סוף דבר יסתיר פניו מהם כאילו איננו רואה ויתגלגל ענינם כמו שיתגלגל ושני אלו המדות חסד גמור ואהבה רבה · אמנם הראשונה איננה צריכה ביאור אך השנית צריך אני לבאר איך היא מאהבת ה׳ על האדם ולבאר זה אמשול לך משל · שלשים מרעים נועצו לב יחדיו בוויניציאה ללכת לארץ החוילה אשר שם הזהב להביא משם וזהב הארץ ההיא טוב ומן הבדולח ואבן השהם ויקחו בידם מהסחורו׳ הנמצאות בזול בוויניציאה כגון כלי זכוכית וכלי ברזל ונחושת כמחטים וסכינים וכדומה וילכו לארץ החוילה ויחליפו הסחורות הנזכרות בשהם יקר וספיר תחת הנחשת יביא זהב ותחת הברזל יביא כסף עד שקנו מה ששוה זהוב בפרוטה וישימו לדרך פעמיהם לשוב לוויניציאה וירבו הימים כי רב מהם הדרך ותכל הפרוטה לכלות מן הכיס ולא היו המעות שבידם מספיקים לשיאכלו וישתו היטב כמנהגם אבל היו מספיקים להכרחי לחם ומים ובראותם כי כלתה הפרוטה לא חששו כלל ולא דאגו אך בטחו בעשרם ואמרו ת״ל רב הוננו וכביר מצאה ידינו ועתה נמכור מן הזהב והמרגליות שבידנו ונקנה בשר שמן ויין ישן בהמה חיה ועוף ודגים ונאכל ונשבע ונהיה טובים ויעשו כן · ויהי בהם פקח אחד ולא עשה כמעשיהם אמרו לו חביריו מדוע תחוס על ממונך ותסגף עצמך לאכול לחם צר ומים לחץ ויען הפקח ויאמר התבוננתי בענינכ׳ והנה היא עצה נבערה כי הזהב והמרגליות בארץ הזאת שוים מעט ובארצנו שוים הרבה כאשר ידעתם ולכשנצטרך לתת בעד ליטרא בשר מה ששוה בארצנו זהוב א׳ או יותר וכן על זה הדרך שאר הסחורות והדרך ארוכה מאד ויכלה רוב ממוני או כולו טרם הגיעי לביתי ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת כיון שת״ל יש בידי מעות מספיקים להכרחי ולא ארעב ולא אצמא ·

וישחקו האנשים על תשובתו ויחזיקוהו לכילי וכנבל וסכל · ויפרדו איש מעל אחיו · הפקח החזיק במוסרו וחביריו הלכו בשרירות לבם לא זרו מתאותם : ויהי מקץ שנתים ימים הגיעו לוויניציאה וכאשר דמה הפקח כן היתה כי נמצאו בחביריו מי שהוציא כל ממונו במאכל ומשתה ולא נשאר לו מאומה ומהם מי שנשאר לו מעט מזער לא כביר : ויתעצבו האנשים מאד על שלא שמעו לפקח לא אבו לעצתו ויאמרו איש אל אחיו מה זאת עשינו כי כלינו את הוננו בהבל לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה הן האדם הפקח היה כאחד ממנו בריא וחזק אנו שלא חסרנו לנפשנו מכל אשר התאוינו והנ׳ שלא אכל בעונג כלנו שלמים וטובים הגענו לביתנו לא העדיף בבריאות גופו המרבה בטוב מאכל והמשתה והממעיט לא החסיר אנו לא עלה בידינו הכלא רק הבשר עודינו בין שנינו טרם יכרת ואח״כ כל תענוגנו היו כלא היו וחזרנו דלים כבתחלה ערומים יצאנו מביתנו וערומים שבנו שמה ועתה נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו כי כדי להתענג תענוג שעה אבדנו תענוג נצחי ועוד כל ימי חיינו לא נשבע לחם : ויהי כן האנשים ההם עשו כמשל בשתם והיו לחרפות לדראון עולם והפקח היה כאחד מהנסיכים והעשיר עושר גדול ויאכלו בטוב ימיהם ושניהם בנעימי׳ הוא ובניו כל הימים : וביאור המשל הדיוטים הם הנשמות ועירם שאין שם זהב ומרגליות דמיון לאותו עולם שהיו בו שאין שם תורה ומצות וארץ החויל׳ אשר שם הזהב הוא העולם הזה שבו יוכל איש לקנות תורה ומצות · הסחורו׳ שלקחו בידם דמיון לכחות הנשמה והחושים וכל הכלים שבאמצעותם יעשו המצות ומה שהחליפו הסחורות בשוהם יקר וספיר עד שקנו מה ששוה זהוב או יותר בפרוטה רוצה לומר שבעסקו בתורה מעט יעשה אדם מצות ויהיה שכרם מה שלא יוכל איש לספר לרוב גדלו · האנשים שחזרו ומכרו מה שקנו מהזהב ומרגליו׳ בארץ החוילה לאכול בעונג משל לאנשי׳ שעשו תורה ומצות ונהנו מהעולם הזה ולא נסתפקו בהכרחי אבל כל היום התאוו תאוה וכל אשר שאלו עיניהם לא אצלו מהם ולא נמנעו כלל עד שיכלה שכרם · הפקח ענינו ידוע והוא האיש שקנה תורה ומצות וראה בעין שכלו כי כמו שאין ערך ושווי הזהב והמרגליות בארץ החוילה כך שכר מצות בהאי עלמא ליכא כי הדמיון שיש בין מכירת הזהב והמרגליות בארץ החוילה והבשמים בהודו למכירתם בוויניציאה או בקושטנדינא הוא הדמיון שיש בין קבול שכר המצות בעה״ז לקבולו בעולם הבא כי שכר העה״ב הוא להשיג ההשגות העליונות האלהיות ולהסתכל מזיו השכינה ולהיות הנפש צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהים עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ואלו ישיג אדם בעה״ז להיות מלך ומשל ממשל רב כנבוכדנצר ואחשורוש אין כל זה כלום כערך חוט השער מהשכר ההוא כמ״ש באבות יפה שעה א׳ של קורת רוח בעה״ב מכל חיי העה״ז ולכן ראה הפקח הזה להצטער בעה״ז ולהסתפק בהכרחי כדי שלא ימעט שכרו לעה״ב ונמצא מחליף שכר גדול ותענוג נצחי בתענוג שעה · ומעתה נתבאר איך עזיבת הש״י את אוהביו למקרה ופגע הוא אהבה וחסד כי בזה ישאר שכרם שלם לעה״ב משא״כ אילו היה שומרם מכל צער כמשחז״ל אל יעמוד אדם במקום סכנה שמא אין עושים לו נס ואם עושים לו נס מנכין לו מזכיותיו ובסוף הצדיק ההוא אומר אודך ה׳ כי אנפת בי והנחתני למקרים וכשנזדמן לי צרה וצער ומכשול הסתר׳ פניך הייתי נבהל ועזבתני ויעבור עלי מה שיעבור ולא עשית עמדי נסי׳ בכל עת לנכות לי אח״כ מזכיותי ומהשכ׳ הגדול והטוב הרב אשר צפנת ליריאיך · וראוי שתדע כי הצדיקים שהש״י מתנהג עמם במדה הזאת שהארכנו בענינה עד כה אין זכותם גדול מאד ולכן יתנהג עמם במדה זו כדי שלא ימעט שכרם לעה״ב · ואמנם הצדיקים שזכותם גדול מאד יתנהג הש״י עמם במדה האחרת כי גם שיעשה עמהם נסים בכל עת לא בשביל זה יפחת שכרם וטובם הצפון לעה״ב : אשר ירבו תפלה וכו׳ גרסינן בפר׳ אין עומדין א״ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה אבל שערי דמעה לא ננעלו וכו׳ אמר רבי חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם וכו׳ א״ר חמא ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנ׳ קוה אל יי׳ חזק וכו׳ · ת״ר ד׳ צריכין חזוק תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ · ופרש״י קוה והתחזק ואל תמשוך ידיך אלא חזור וקוה · צריכין חזוק שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו עכ״ל ·

ובמדרש תלים סימן כו א״ר חייא אם נתפללת וחזרת והתפללת תהא מבושר שנשמעה תפלתך והוא עתיד לעשות רצונך מה טעם קוה אל ה׳ חזק וגו׳ ע״כ : הכי לא כבדה וכו׳ כלומר שלא נענה לשבח עונותיו כי לא קצרה יד ה׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וכיון שאין הדבר תלוי אלא בו יחזור ויתפלל ירבה להתחנן ולהתודות ולהכנע לפני בוראו ויעתר לו : ולבו זך וכו׳ כלומר שלא לקח לבו שמץ ממחשבותיהם ולא הסיר תוכחתו ממנו : ואעפ״י שכבר הוא לבד בין הרשעים ואינו הולך בדרכיהם מ״מ אין לאדם לדור ביניהם אלא כשאינו יכול להפרד מהם אבל מי שיכול להפרד מהם הנה חייב להרחיק כדוד משכן רע ואל יתחבר לרשע ואל יביא עצמו לידי נסיון כי שמא לא יוכל בקיון וז״ש סורו ממני מרעים ואברה מ״ש לא אמר רעים אלא מרעים כלומר מרעים לעולם מפתויי אדם : ועל כן חרה אף ה׳ בעמו שלא השמידו את יושבי הארץ ויהיו לנסות בם את ישראל וגם באמר מה זאת עשיתם כלומר שסבבתם עצמכם לנסיון :

לְאֵל בָּרוּךְ אֱמוֹר מֵאָה בְּרָכוֹת וְטוֹב לִהְיוֹת בְּעִתָּם נֶאֱמָרִים
יְמֵי צוֹמוֹת יְמֵי שַׁבָּת יְמֵי חַג לְהַשְׁלִים קַח מְגָדִים עִם כְּפָרִים
עֲקֵידַת נֶעֱקַד תַּזְכִּיר וְסוֹדָה לְעוֹרֵר הַחֲסָדִים הַגְּמוּרִים
וְאַחַר כֵּן תְּטַהֵר הַיְחִידָה בְּסֵדֶר קָרְבָּנוֹת אֵל הַמְּטַהֲרִים
עֲבוֹדַת מִקְדָּשׁ אֵלִי אֲשֶׁר בּוֹ נְגוּיְדַי הֲלֹא שָׁמָּה סְדוּרִים
תְּרוּמַת מִזְבְּחוֹת דִּישׁוּן מְנוֹרָה וְסִדּוּר מַעֲרָכוֹת עִם גְּזוּרִים
קְרִיצַת בַּר זְרִיקַת דַּם קְטוֹרֶת וְהֶקְטֵר הַנְּתָחִים עִם פְּדָרִים
וּמִנְחָתוֹ וּמִנְחַת הַחֲבִתִּים וְהַנֶּסֶךְ וְסוֹד נוֹגְנִים וְשָׁרִים
וְנֶחְשַׁב לְךָ כְּהַעֲלוֹת נֵר מְנוֹרָה וּכְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה וּפָרִים

פג

ביאור המלות מגדים מיני פירות · כפרים כלומר מיני בשמים · היחידה הנשמה : גזירים בקעיות של עצים · קריצת בר שחיטת הכבש · החבתים מנחה על המחבת : הפירוש לאל ברוך וכו׳ לשון הרמב״ם פ״ז מה׳ תפלה חייב אדם לברך ק׳ ברכות בין היום והלילה וכו׳ ע״ש · ודע כי יש מהגאונים שחושבין מנות ק׳ ברכות א׳ מרמ״ח מ״ע וכן דעת רש״ן גבירול שאמר ומברכות תמיד מאת הנגמרים ואעפ״י שאין כן דעת רמב״ם ורמב״ן מ״מ כת׳ הר״ש בר צמח שנרמזה מצוה זו בתורה ובנביאים ובכתובים בתורה מה יי׳ אלהיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה כדתניא בפ׳ התכלת ודרשו כן לפי שיש בפסוק צ״ט אותיות ובשנוסיף א׳ על מה יהיה מאה כמשמע התיבה וכמנין האותיות · וכן מה בא״ת ב״ש י״ץ שעולה ק׳ : בנביאים נאום הגבר הוקם על הקם כתיב שהקים מאה ברכו׳ כמנין על : בכתובי׳ כי כן יבורך גבר כי כן בגי׳ מאה יבורך יברך כתיב עכ״ל : וכל זה כתוב גם בריש שבלי הלקט : לשון הרמב״ם פ״ז מה׳ תפלה ברכות אלו אין להם סדר אלא מברך כל א׳ מהן על דבר שנברכה בשבילו בשעתו כיצד הרי שנער משנתו והוא על מטתו מברך אוזר ישראל שמע התרנגול מברך הנותן לשכוי והמנהגים לברכם בבית הכנסת זו אחר זו בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו טעות הוא ואין ראוי לעשות כן עכ״ל · וכבר הוכחתי לעיל מספ׳ שיש לברך כל א׳ בשעתה ועוד ראיה בריש פ׳ ויקהל ר״א ור׳ יוסי הוו יתבי עד כא אתפליג ליליא אדהכי קרא גברא בריך ברכתא וכו׳ וכן הוא משמעות הגמר׳ בפ׳ הרואה אלא שוב צריך תכלית׳ ושוב שיהיה לו כלי של מים סמוך למטתו ויטול ידיו מיד כשיקיץ אך

בלאו הכי אסור לברך וכל זה כתבנו לעיל באורך ודלא כמהר״ר יוסף קארו ז״ל שכתב שיכול אדם לברך ברכות של שחרית קודם נטילה ובודאי שלא היה הצדיק ההוא כותב כן אילו היה רואה אז מאמ׳ הזוהר שהבאתי לעיל · ובספר המצות לקמה ע״ה הארוך בסוד המצוה הזאת ובסוף אמ׳ לכן אתם בני הגלות שימו לב לדעת את אלהים ולברך בכל יום ק׳ ברכות כדי שתתברכו מהם כי על ידי הברכות האלו אתם חיים וקיימים בגלות לכן שמעו אלי ואל תקלו בהם עכ״ל · עוד כתוב שם שבשבת חסרים ל״ז ברכות וזה טעות לא ידעתי אם מהסופר או שהמחבר שכח קדוש היום ומוסף וסעודה שלישית ואני עמדתי על מנין החסרים בשבת ומצאתים י״ז כשלא כמנה מעין שבע והערב כא וראיתי שטוב לחלקם על הג׳ סעודות ר״ל שבכל סעודה יוסיף ז׳ ברכות ע״י פירות וריח ובזה יקל על האדם להשלימם ולא יטעה בחשבונו · ולפי שרוב בני אדם אין יכולים ליטול ידיהם מיד בהקיצם וגם יש אתם בבית כלים של צואה ומי רגלים ולא יוכלו לברך כל הברכות בשעתן נהגו לסדרן בבית הכנסת וצריך השומע שיזהר לענות אמן אחריהם · וז״ל כד הקמח בראשו צריך אדם להזהר בתפלה ובברכו׳ שיענה אמן שהיא מלה בגזרת מלשון אמונה וכל מי שעמדו אבותיו על הר סיני וקבלו התורה הנקראת אמונ׳ והוא מזרעו של אברהם ראש האמונה שנאמר בו והאמין בה׳ חייב הנה לכוין לבו ומחשבתו בעניית אמן לא שיברך ש״צ הברכות והוא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו או שירבה דברים עם חבירו כאילו היה ברחובות קריה כמנהג קצת מבני עמנו המקלין בדבר והוא עון פלילי שהרי העבד השומע שמברכין את רבו חייב הוא מצד השכל שיענה אמן וכ״ש המברך הש״י אשר בידו נפש כל חי שיתחייב השומע לענות אמן וכ״ש שהוא יתברך קובע לו מצוה בדבר זה ומנוהו שיברכנו שנאמ׳ וברכת את ה׳ אלהיך וכן איתא בפ״ק דברכות ישמעאל בני ברכני וכמו שהוא ית׳ חפץ בברכה הוא הדין בעניית אמן שהוא לשון קיום הברכה ובס״פ אלו דברים א״ר יוסי גדול העונה אמן יותר מהמברך א״ל ר׳ נהוראי השמים כך הוא וכו׳ : ותן אל לבך אילו הקהל מברכין למלך ב״ו ובבואו לקראתו ועונין אמן בקול רם ואח׳ מהעומדים לפניו לא ענה אמן הרי זה מבזה המלך ואם למלך בשר ודם אין ראוי שלא לענות אמן עאכ״ו לפני ממ״ה הקב״ה עכ״ל · ובספר הזוהר פ׳ וילך אמ׳ רבי יהודה ווי ליה מאן דלא ידע לאוקיר למאריה ולא אתכון באמן דתנינן גדול העונ׳ אמן יותר מן המברך והא אוקימנא קמי דרשב״י דאמן משיך ברכאן מאלף לאם ומאם לנון אלף עמיקא דבירא דכל ברכאן מתמן נבעין ונפקין ומשתכחין · מ׳ פתוחה נהרא דנגיד ונפיק : נון פשוטה כללא דתרין נונין כג״ב כלא אקרי נון ואיהו נון נון פשוטה כללא דדכר ונוקבא דנון כפופה בכללא דפשוטה היא כיון דמטו ברכאן לנון מתמן נגדין ונפקין ברכאן לעילאי ותתאי ומתפשטי בכלא וקלא נפיק אסתקיין משקיותא דברכאן דאפיק מלכא עבדא דמלכא קדישא וכד ישראל לתתא משמרין לאתבא אמן ולכוונא לבייהו כמה דאצטריך כמה פתחין דברכאן פתחין ליה לעילא כמה טבוון משתכחין בכלהו עלמין כמה חדו בכלא מאי אגר לישראל דגרמין האי אגר להו בעה״ז ובעה״ב בעלמא דין בשעתא דעאקין להו ומצלן צלותא קמי מאריהון קלא מכרזא בכלהו עלמין פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמנים כמה דישראל פתחין תרעין דברכאן כך השתא פתחו להו שערים ותתקבל צלותהון מאינון דעאקין להו : בעלמא דאתי דכד יפוק בר נש מהאי עלמא דהוה שומר לאתבא אמן מאי שומר כלומר נטיר ההוא ברכה דאמ׳ ההוא דמברך ומחכה ליה לאתבא אמן כמה דאצטריך נשמתי׳ סלקא ומכרזי קמיה פתחו שערים כמה דאיהו הוה פתח תרעין כל יומא כד הוה שומר אמונים : תא חזי כל מאן דשמע ברכ׳ מההו׳ דמברך ולא אתכון באמן עליה כא׳ ובווי יקלו ובשעת׳ דאצטרי׳ מאי עונשי׳ כמה דלא פתח ברכאן לעילא כך לא פתחין ליה וכד נפיק מהאי עלמא מכרזי קמיה ואמרי טרוקו גלי פי׳ סגרו הפתחים קמי דפלניא ולא ליעול ולא תקבלו ליה ווי ליה ווי לנשמתי׳ ותאנ׳ מאן דנחית לאבדון דאקרי תחתי לא סליק לעלמין וההו׳ אקרי גבר דאשתני ואתאבי׳ מכלהו עלמין ולההו׳ אתר נחתין לההו׳ גברי דמבזי לאתב׳ אמן · א״ר יוסי מ״ד אותי עזבו מקור מים חיים דא הוא דלא בעא לקדש שמא דקב״ה באמן מאי עונשי׳ לחצב

להם בארות וגו' דכתיבן לגיהנ' דרגא בתר דרגא עד דכתיבן לאבדון דאקרי תחתית ואי איהו קדיש ש"א דקב"ה לכונא כאמן כדקא יאות סליק דרגא על דרגא לאתעדנ' מההוא עלמא דאתי לכנגד תדו' ולא פסיק הה"ד אמונים נוצר ה' ע"כ: וכיון שגדול כח עניית אמן כ"כ ראוי למברך להשמיע קולו כשמברך כדי שיענו השומעי' אמן ואם אינו עושה כן נמצא שהוא גורם שלא יענו אמן והעונש הראוי למי שאינו עונה אמן ראוי לו: ובספ' החסידים סימן רכ"ד האומר בלחש ברכת התודה וברכות נהל המצות שהרי תרי"ג קולות לאתמנא לו עם אמן וברכו שעונין לכך יאמר בקול רם והכתיב וענו הלוי' ואמרו אל כל איש ישראל קול רם כשקורין בתורה המברך על התורה חוטא אם מברך בלחש שלא יענו ברוך ה' הנ"ל ויענו הקהל אחריו אמן: ובסימן תתפ"ו כתוב שם כל האומר אמן בעה"ז יזכה לומר אמן לעה"ב שנאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן אמן לעה"ז ואמן לעה"ב לכך פסק בין אמן לאמן ע"כ. ומי בוחות וכו' אע"פי שלא כתבו הפוסקים שישתדל אדם להשלים ק' ברכות ע"י ריח טוב ביום כוס כראה בעיני דדבר פשוט הוא ואין לומר שכיון שהוא מתענ' שאין לו ליהנות בריח טוב כי לא מצינו שיהא הנאת הריח אסור אפילו בט' באב וביה"כ: עקידת כעקד וכולי בספר הזוהר א' רשב"י לית מאן דמבטל מותב' כ"א דיכא מבני נשא כקרבן דעקיד' יצחק דאתמ' ביה ויעקוד את יצחק ככו אתקשר מדת הדין ואתעקד לעילא ולא הוה ליה רשו לקרבא לבית דין דהרב' דאיהו גבורה ועקידת יצחק מעליא לישרא' לאדכרא לה בכל יומא בגלותא דתנין עליהון מכל מערערין בישין וקלא נפיק מההוא זמנא אל תעש לו מאומה בגין דאתגבר רחמי על דינא ורזא דמלה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו דאתגבר רחמי על דינא ויתיבא על שמאלא ודא איהו כי גבר עלינו חסדו וכו' והביא לשון זה הרמ"מ מריקנט בטעמי המצות אשר לו ועיין בתקונים דף כ"ב ו': ובפירושו לתורה כתב וז"ל בפרש' וירא כל הבקשות שאדם מבקש מלפני הש"י לולי המקטרגים והמונעים שיש באותה הבקשה היתה בקשתו נעשית בין שיהיה צדיק או חוטא אמנם בהגיע המתב' או שבקשה ההיא דרך כיון ששם מעבר כל השאלו' אותן הכחות מערערין ואומרים כשמוד לדין עליה ואם אינו ראוי לא ישיגוה ותהיה נפוכה שם לצדיקים שכ' ובפין לצדיק הול חוטא ואלמלא עקיד יצחק אין א' מכל הנבראים יכול להשיג רצון שאלתו מרוב דקדוק הדין במקום הזה עכ"ל: והר"מ ביגרין כתב בספר היראה וז"ל והמשכיל יבין שאין לומר פר' העקידה בשבת שאין בו דין רק כלו רחמים וכ"מ כתוב בשם מהר"ר יהודה ן' שושן שלא היה נוהג לאומרה והוא מטעם זה לדעתי עכ"ל: ואע"ג דלכאורה משתבר טעמיה מ"מ אם קבלה נקבל ואם מסברא כל שיש תשוב' דקשר' ווכיח שסודו להעביר רוח הטומאה ולעת' מקדש של מעלה ולכבוש הדין כמו שכתוב בסמוך ואע"פ כ"כ קרב בשבת: ואני תרתי בלבי וראיתי כי הזמן היותר ראוי לומר פ' העקידה הוא בזמן תפלת המנחה אע"פ שראוי לאומרה גם בשחר והיודע סוד זמן תפלת המנחה יכיר מיד כי כדברי כן הוא וארמוז בקצרה אמרו בזוהר פ' חיי שרה בצלותא דמנחה ומנא דדינא קשיא שרי בעלמא וכו' ע"ש ויצחק תקן תפלת מנחה כנגד מדתו פחד יצחק שכ' ויצא יצחק לשוח בשדה ותו' התבונן במלת בשדה שהוא לשון חורבא כמשחז"ל יצחק קראו שדה והתבונן באמרו והנה גמלים באים אע"פ שהדבר כפשוטו יש בו סוד והרמז לכחות הטומאה חיילותיו של סמאל שרו של עשו הנאחזים ונשפעים מפחד יצחק ,ותבין זה ממ"ש בספר הבהיר ירד סמאל עם כל חיילותיו ובקש חבר כמותו ומצא נחש והיה לו דמות גמל רכב עליו ובא אצל האשה וכולי ולא נחש רק לסוד גדול היה יצחק יוצא לשדה להתפלל תפלת מנחה וכן טוב לעשות מי שיכול ותבין זה ממה שאמרו בזוהר פסוק ובמדבר אשר ראית וכולי מדברא איהו אתר שולטנו דנחש ובגין לתברא תוקפיה וחיליה ולכתתא ליה ולאכפייא דלא ישלוט אעבר קב"ה לישראל באתריה ושולטניה וכו' עד ואנן אתפרשנא מישובא למדברא לעיינא תמן באוריתא בגין לאכפייא ההו' סטרא וכו': ונציד ראיה שיש לומר פרש' העקידה במנחה שחז"ל תקנו לקרותה בר"ה שהוא יום הדין הקשה: ואז"ל כבר אמ"ר אברהם להקב"ה רבש"ע שבשעה שיהיו בני יצחק באים לידי עבירו' ומעשי' רעים תהי זוכר להם העקידה ותמלא עליהם רחמים וכו' ע"כ: ועוד ראיה מסה"ק פ' ויצא ע' שעו ההו' שעת'

דלאתעקד יצחק ע"ג מדבח' בין הערבים הוה: וא"כ תעסר וכו' בסה"פ פרש' במדבר בשעתא דבר נש אזל לבי כנישתא ידכי גרמיה בקדמיתא בקרבנין במלולא דפומא וכו' ע"ש: ובפ' וירא מאן דמדכר בפומיה בבי כנישתא ענינא דקרבניא ותקרובת' ויכוין בהו ברית כרות' הוא דאינון מלאכיא דמדכרין חוביהו דבני נשא לאבאשא לין לא יכלין למעבד ליה אלא טיבו: א"ר פנחס זמנא חדא הוינא אזל בארעא ופגעית באליהו אמינא ליה לימא לי מר מלה דמעלא לבריתא א"ל קיים גזר קב"ה ועאלו קמיה כל אילין מלאכיא דממנן לאדכרא חובי דבר נש דבשעתא דידכרון בני נשא קרבניא ויימרון ברעות נפשא ולבא ענינא דקטרת דיתבטל מותנא מינייהו וכו': ר' אחא אזל לכפר טרשא אתו לגביה כל בני מתא אמרו ליה אית שבעה יומין דשארי מותנא במתא וכל יומא אתתקף א"ל אפרישו מנכון מ בני נשא מאינון דזכאין יתיר ל' לכל שעתא משערי מתא ואמרו ברעות נפשייכו ענינא דקטר' וענינא דקרבני' וכד תסיימו אמרו אלין פסוקיא ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגו' ויקח אהרן וגו' ויעמוד בין וגו' וכן עבדו ואתבטל מותנא: פס רבי אחא ואהדר לין בתיובתא וקבילו עלייהו דלא יתבטלון מאורייתא' ואחלפו שמא דקרתא וקרון לה מתא מחסיא ע"כ: ובסוף פרשת ויקהל קטרת תבירו דיצר הרע איהו ודאי בכל סטרין דלית לך מלה בעלמא למתבר ליה לסטרא אחרא בר קטרת דלית לך מלה חביבא קמי קודשא בריך הוא כקטרת: מלה דא נורה קיימא קמי קב"ה דכל מאן דאסתכל וקרי בכל יומא עובדא דקטרת ישתזיב מכל מלין דחרשין בעלמא ומכל פגעי' בישין מדינא בישא ומהרהורא בישא וממותנא ולא יתזק כל ההוא יומא דלא יכיל סטרא אחרא לשלטאה עליה ואצטריך דיתכוין ביה' אלו אי בני נשא הוו ידעי כמה עילאה איהו עובדא דקטרת קמי קודשא בריך הוא הוו נטלי כל מלה ומלה מיניה וסלקי לה עטרה על רישייהו ככתרא דדהבא ומאן דאשתדל ביה בעי לאסתכלא בעובד' דקטרת ויכוין ביה בכל יומא אית ליה חולקא בהאי עלמא ובעלמא דאתי ויסתלק מותנא מיני' ומעלמ' וישתזיב מכל דינין דהאי עלמא מסטרין בישין ומדינא דגיהנם ומדינא דמלכו אחרא: פתח ואמר ויעצר מזבח מקטר קטרת אמאי אקרי מזבח הא לא זבחין עליה אלא בגין דבטיל וכפית לכמה סטרין בישין דלא יכלי לשלטאה ולא למהוי קטיגוריא דכד ההוא סטרא אחרא חזה חמי עמודא דקטרת סליק אתכפיא וערק ולא יכיל לקרבא כלל למשכנא: סימנא דא אתמסר בידנא דבכל אתר דאמרי בכונת ורעותא דלבא עובדא דקטרת דלא שלטא מותנא בההוא אתר ולא אתזקו ולא יכלין שאר עמין ולא שאר דרגין אחרנין לאתקרבא בהדייהו: מאן דדינא רדיף אבתריה אצטריך להאי קטרת ולאתבא קמי מריה דהא סיועא איהו לאסתלקא דינין מעליה ובהא ודאי מסתלקן מיניה אי הוא רגיל בהאי לאדכרא תרין זמנין ביומא בצפרא וברמשא ודא איהו קיומא דעלמא לתתא וקיומא דעלמא לעילא: באתר דלא אדכ' בכל יומא עובדא דקטרת דינין שריין עליה ומותנין סגיאו ביה ועמין אחרנין שלטין עליה בגין דכתיב קטרת תמיד לפני ה' תמיד איהו קיימא לפני יי' יתיר מכל פולחנין אחרנין קטרת קשיר קשירו בהיר נהירו אעבר זוהמא ועל' בעינן בכל יומא לאעברא זוהמא מעלמא דאיהו תקונא דכלא ד' אתחבר בה' ה' אתחבר בו' ו' סליק ואתעטר בה' ה' אתנהיר בי' וכלא סליק רעותא לאין סוף והוי כלא קשירו חד ורזא דשמא קדישא אתנהיר ואתעטר ועלמין כלהו בחדוה ואתנהירו בוציניא ומזוני' אשתכחו וברכאן בכל עלמין: אשתכח דכלא בקטרת תליא: עובדא דקטרת אצטריך לאקדמא לצלותא ושירי' ותושבח' וכולי ע"ש כי אני קראתי עבודת מקדש אלי וכולי זה הוא חבורי הקטן שקראתיו עבודת מקדש והוא סדר עבודה לאמר בכל יום כעין סדר עבודה של יום הכפורים ושם כתבתי בהקדמתי שהסבה שנתעוררתי לחברו היה להיות הזכרת מעשה העבודה והקרבנות והקטרת' מכוונ' דבר כמו שהארכנו עד עתה בשבחה וראיתי שאנו מזכירין מה שאין בו צורך כל כך ומניחין לגמרי היותר צריך ואין איש שם על לבו כי כמו שבמעשה הקרבן אין צורך להזכיר איך כבשה הכבש וזירתו ולידתו אבל עיקר מה שצריך להזכיר הוא מעשה הקרבתו שחיטתו וזריקת דמו הפשטו ניתוחו העלאת איברים לגבוה מליחתם הולכתם מהכבש למזבח זריקתם על האש כך במעשה הקטרת אין עיקר

מכוח כהוזכר איך היו עושים הקטרת אבל עיקר מה שראוי להזכיר הוא מעשה הקטרתו על מזבח הפנימי הלא תראה כי כל הרבנים הקדמונים שתקנו וחברו סדר עבודה ליום הכפורים אין גם אחד בהם שיזכיר בסדרו איך היו עושים הקטרת אבל הזכירו בו הקטרה . וכבר ביאר הרמב"ם ז"ל בספר המצות בשרש הי' שלא ימנה למ"ע אומרו קח לך סמים וכו' שהוא משפט פטום הקטרת כי אין זה אלא הקדמה לעשות המצוה אבל ימנה הקטרת הקטורת בכל יום כמו שא' והקטיר עליו אהרן וגו' . שזהו התכלית המבוקש עד כאן:וכאש' ראיתי שמענין הקטורת אנו מזכירין הי"א סמנין ויין קפריסין ומלח סדומית ואילו היה נותן בה דבש וכולי אחת לששים או לשבעים שנה וכולי כשהוא שוחק וכולי ומניחין העיקר ומענין התמיד אנו אומרין קצת פסוקים לבד:ופר' איזהו מקומן שאנו אומרין רובו או כלו אין צורך לעבודת כל יום כי מה ענין פר ושעיר של יום הכפורים ואשם שפחה חרופה וקרבן פסח ושאר דברים שבו לכל יום והתבוננתי איך לא הספיק לראשונים לומר ביה"כ הפסוקים שבאו בענין עבודת היום בלבד עם קצת משניות אבל סדרו כל מעשה העבודה אחת לא' למה חשבו' לכן אזרתי כנגד חלצי ועשיתי כן גם אני סד' עבודת התמי' והזכרתי בו כל העבודות כלם על הסדר בלשון צח וקצר אשר בחיי ראשי אילו יבא החיבור הזה מתחת יד רבינו האי ז"ל אעפ' שלא היה מוסיף או גורע אות אחת היה נחשב בעיני בני עמנו לדבר חשוב מאד והיו מרגילים עצמם לקרותו בכל יום קצת אנשים שאין מבינים בו לפי שיצא מתחת ידי שיבושי שירא' כאילו הם צריכין למעשי ידי והוי יודע שאיני כותב זה כאומר קבלו דעתי שהם רשאין ולא אני אבל קבל קבלתי לה'אלהים אמת כי היה ראוי לזרע קדש כלו זרע אמת לקבל האמת ואפילו שיהיה האומרו חרפת אדם כמוני לא כמו שראיתי בשאלוניקי אחד מן המפורסמי' בחסידות שכשראה חבורי הכיר מעלתו ולא יכול להכחיש שהוא מנוה רבה לאמרו בכל יום ומ"מ לא אבה לאמרו כי בוש ואמ' לי יום אחד בגלגל כתגלגל זכות אח' אמרתי לו מהו אמר לי לפי שראיתי'חבורך קבלתי עלי לקרוא בכל יום כל המשניות ממסכת תמיד וכשמעתי צחקתי בלבי כי ראיתי שהקנאה עינם את עיניו ולא ראה שיש במסכת תמיד דברים רבים שאינן צריכין לסדר העבודה ועוד כי סדר העבודה בשלמות צריך עיון במסכתות רבות ובחבורי הפוסקים וכולי האי ואולי כמו שיראה מפירושי שם . ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע פרזולי שמו החסיד ההוא היה ראש ישיב' ק"ת אמרתי לו כתיב כי לא באו לעזרת יי' וגו' אף על פי שפשט הפסוק ידוע מ"מ בכל יום ויום יש אשר באו לעזרת יי' ויש אשר לא באו לעזרת יי' הא כיצד יש מצות שאין בני אדם זריזים בהם לפי שאינן רואים שיזהרו בם קצת גדולים מהם אבל אם רואים שהגדולים זהירים בהם הם נושאים ק"ו בעצמן ואומרים הכה פלוני החכם זריז בדבר זה ואיך אנושה אני ואמנע מלעשותו : והנה כן הענין בחבורי זה אין המון העם מכירים שהוא מה שסידר רבינו הקדוש ושאר תנאים ואמוראי' אבל רואים אותו יוצא מתחת ידי ואני איש רש ונקלה ואין מחשיבין אותו והיה צריך לעזרת יי' בגבורים . מיד צוה לתלמידיו שיסכימו גם בישיבה היכא דהוו גרסי הייכו אומרים סע"ש שלי בבקר בבקר אני והוא והם זכרם לו אלהיו לטובה כי בא לעזרת יי' . ומדי דברי בו זכור אזכרנו עוד לטובה אומר היה אותו חסיד מאכה הכנסת כפשי על מה שנוהגין בקהלותינו לתת פרס לאיש יהודי ע"מ שיכתוב ידו שאין לו חלק באלהי ישראל וזהו השמש שמשכירין אותו הקהל ואינו יכול לקיים לא מצות ציצית ותפילין ולא ק"ש ותפלה כי הוא צריך לתת לזה טליתו ולזה תפיליו בעוד שקורין ק"ש ומתפללין ואפילו הקטן שבקהל ישלחנו בשליחותו או להביא ילד או להוליכו ולפעמים הוא צריך לחלל שבת וי"ט :

ונחזור לענין חבורי עבודת מקדש ואומר כי עתה מצאתי בתשובות הרשב"א סימן ש"ט ששאלו על ב' משניות ממס' תמיד והשיב באורך ושוב חזר הר' ששת ושאלו שנית והשיב לקצת דבריו והרשב"א השיבו באורך . וראיתי אני לחוות דעי כי כ"ל נמנומים בדבריו והמעיין אל יתמה כי אני חייב בכבודו יותר מבכבוד אלהים אמת: כתוב שם בשם הרמב"ן תניא בספרא בככם ומנא ב' כרות המזרחיות דולקות מדשן המזרחי ומניח המערבי דולק . אלמא איבו מדליק המזרחי ובתמיד תנן

בככם

בככם ומנא ב' כרות המזרחיות דולקין מדשן השאר . ומניח אלו מכאן שכבו מדשנן ומדליקן וכולי וכראה דברייתא משבשתא ושמי ברייתא מקמי מתניתין עכ"ל . ובתחילה לא דק דמתניתין איירי בבא המדשן להיטיב ה' כרות והדלקת המזרחי דקאמר לא שישאר כן עד הערב אלא עד בואו שנית להיטיב ב' כרות וברייתא איירי בבא המדשן להיטיב ב' כרות שאז מניח המזרחי כבוי וכדתנן בפשי מתמיד . והעד הנאמן דתניא לעיל מינה ובשעה שהכהנים נכנסין להשתחוות הוא היה מקדים לפניהם . כיצד בככם ומנא ב' כרות מזהירין וכולי ואי אמרת דביאה זו היינו הביאה השנוי' בשלישי מתמיד היכי קאמ' דבשעה שהכהנים נכנסין להשתחוו' היה בא שקר גמור הוא דביאה השנויה שם הויא קודם שחיטה ואילו ביאת הכהנים להשתחוות הויא אחר שחיט' וזריקת דם והפשט ונתוח ושאר דברים אלא ודאי ביאה דברייתא היינו השנויה בששי מתמיד דהויא בשעה שהכהנים נכנסין להשתחוות וכדתנן לעיל מינה . עוד כתב וכך הוא סדרן של דברים בערב מעלין ז' הכרות ונותנין בכל נר חצי לוג שמן וכו' דברי תימה הם אלו דמשמע דבתחלה מדליקין ואחר כך נותנין בהן שמן ודעת הפוסקים שאפילו קודם שידליק איבו נותן השמן בערב אך נתון ועומד הוא מאז הבקר . עוד כתב וכנר מערבי בלבד הקפידה תורה להיות דולק תמיד וכולי וקשה דלדבריו מנורה במי כתיב בה תמיד והיכי אמרינן בשלהי חגיגה מנורה לא כתיב בה תמיד ועיין בחבורי שהקשיתי קושיא זו גם על רמב"ן ותוספות . עוד כתב אבל השאר אם מצאן דולקין מניחן עד הערב וכולי . וגם אלו דברי תימה שהוא אומר שלא היה הטבה בכל בקר ובמסכת יומא משמע שבכל בקר היו מטיבין . עוד כתב . כ"ל שסמך רמב"ם על מה שאמרו במנחות דף פ"ח א"ר נר שכבתה וכולי . ההיא פרש"י נר שכבתה בחצי הלילה או קודם היום עכ"ל: ולפי זה אין סמך משם . ומיהו קשיא לי בגווה טובא דמנא ידעינן והלא כל הלילה דלתות היכל סגורות ואין פותחים עד אור הבקר ואדם אין לעכוד ולא תימא לרש"י בלבד קשיא אלא אפילו להר'שב"א דמפרש לה ביום קשיא דמנא ידעינן והלא משנגמר עבודת התמיד אין אדם נכנס בהיכל עד לקטרת ונרות של בין הערבים דהכ"ל ביאה שלא לצורך וחייב מיתה: וכל"פ דבבא המדשן להיטיב ה' נרות מיירי ובמזרחי מפסקינן דתנן דאם מצא המזרחיות שכבו מדשנן ומדליקן ואשמעינן דאף ע"ג דהדלק' זו של מזרחי אינה לשישאר כן עד הערב אלא עד בואו להיטיב ב' נרות ולהיכר בעלמא עבי' אין להדליקו אלא בשמן חדש ופתילה חדשה ולא כרבינו עובדיה וכשבא להיטיב ב' נרות מכבהו ומדשנו שנית ולפיכך קא מבעיא לרבי זריקא כשהוא נותן בה שמן כמדה ראשונה או כמו שחסרה דהוה מסתבר שדי כשיתן בה שמן כשיעור שיהא דולק עד בואו להיטיב שתי נרות ואמ' ליה רבי ירמיה דמנא ידעינן כמה שמן צריך לשיהא דולק עד בואו להיטיב שתי נרות וכי תימא דמשערינן כמה שמן בוער בזה הזמן ואותו שיעור בשים א"כ הוו להו שמונה מדות ואנן שבעה מדות תנן : וזה הפירוש כפתור ופרח אך לדברי המפרש' אין דברי רבי ירמיה עולין יפה דרש"י פירש כמה שחסרה כמה שזורק לחוץ ואם כן היכי קאמר מנא ידעינן מאי חסר וכי איכו רוא' כמה זורק וגם מ"ש וכ"ת דמשערינן ליה איכו מתפרש היט' ודוק ותשכח: עוד כתב וכיצד סדר הטבתן והדלקתן בין הערבים וכו' וגם אלו דברי תימה שהוא אומר שהיתה בין הערבים הטבה וחלוקין עליו חביריו ואומרין שלא היה בין הערבים הטבה אלא למערבי בלבד . עוד כתב שבערב כמי מפסיקין עבודת הנרות בקטרת או בעבודה אחרת וכולי וגם זה תימה ולא כתב כן גם אחד מהמפרשי' וכבר תפסו הר' ששת כזה . עוד כתב צריך שיהא גם המזרחי דולק תמיד כדי שיהא השני לו כקרא מערבי וכו' . גם הרמב"ן כתב כן וכבר הקשיתי עליו בחבורי דמאי איכפת לן אם הוא כבוי סוף סוף ב' נרות הן זה מזרחי וזה מערבי ועתה מצאתי און לי בדברי הר' ששת . ועוד אני מקשה עליהם שיש לי ראיה גמורה מהגמרא על שהאמת אתי מדאר"ל בנר מערבי שנותן בו שמן ופתילה במדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים ואשאלם ויגידו דבר כם זה איך היה אם תאמר שב' נרות המזרחיות היו דולקין לעולם קשה דסוגיא דגמרא' בפרק במה מדליקין ובפרק ערך בקלפי ובמנחות דף פ"ו לא משמע הכי ועוד אם כן הו"ל אלו שתי נרות מזרחיות

שנותן

שכותן בהן שמן כמדת וכולי אלא לאו המערבי לבדו וקשה איך אמר וזה נר מערבי והלא כיון שהמזרחי כבוי אין זה מערבי אלא מאי אית לך למימר דכיון שיש כנגדו לנר מזרח נר כבוי שפיר קרינן ליה מערבי אם כן הכא נמי השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך · עוד כתב והוא הדין לכל שאר אם מצאן כלן דולקין אינו מדשן כל מי משם שדולק וכולי כמנא כלל כונתו שלפעמים היתה הטבת ה' נרות בבקר ולא בערב והיינו כשמצאן בבקר כולן כבויות ולפעמים היתה הטבתן בערב ולא בבקר והיינו כשמצאן בבקר כולן דולקות ולפעמים היתה הטב' מקצתן בבקר ולא בערב ומקצתן בערב ולא בבקר והיינו כשמצא בבקר מקצתן דולקות ומקצתן כבויות · והטבת' המזרחיות בערב לעולם היתה אבל בבקר אם מצאן שכבו מטיבן ואם לאו לא · ומלבד שדברים אלו זרים עוד יש לי בהם קושיא חזקה והיא הנע עצמך שבבקר מצא שתי המזרחיות דולקות להניחן כך אי אפשר שהרי אתה אומר שהתורה הקפידה שיהא המערבי דולק כל היום והאי אכן שהלי כי עוד מעט מוער וכלה שמן שבו · לדשנן אי אפשר שאתה אומר שהתורה אסרה לכבות שום נר בבקר ואם כן מה יעשה · ולא מיבעיא בזמן שלא היה הנס אלא אפילו בזמן שהיה הנס קשיא דסכיוא מערבי שבו היה הנס מזרחי מאי איכא למימר אם יכבכו כך והאמרת שצריך שגם הוא יהא דולק כל היום דאם לא כן אין השני לו קרוא מערבי · ועוד כתב שאסור לכבות שום נר בבקר מדתניא אי מערב עד בקר יכול יכבס וכולי ולא היא אלא הכי פירושו יכול דמער' עד בקר ותו לא קאמר ולפי זה יהא חובה עלינו לכבותם מיד בבקר תלמוד לומר יאירו וכולי כלומר ולא בא הפסוק לחייבנו לכבותם מיד בבקר · עוד כתב תנא דהכא פליג אתנא דסדר יומא וכולי מאן דעביד הא כפיל בהא לפי פירושו מסכת יומא ומסכת תמיד פליגי אהדדי אך לפי' המפרשים לא קשיא מידי · ואומר אני אילו היה הדבר כמו שעלה על דעתו לא הוו שתקי מינה בגמרא והוו אמרי ורמינהי וכולי הלא תראה דגרסינן בפרקא קמא דיומא דף י"ד ורמינהי מי שזכה בדישון מזבח הפנימי מי שזכה במנורה מי שזכה בקטרת ומשני אמר רב חסדא וכולי · וגם כתבו התוספות וז"ל וק"ל אמאי לא משני כמו הכי דמתניתין דהכא בשתי נרות ומתניתין דתמיד בחמשה נרות ולא דקו דאי אפשר לומר כן כלל דהא בהדיא תנן בשני מתמיד הטבת שתי נרות ברישא והדר קטר' · אך לדעת הרשב"א קשה דמאי מקשה ורמינהי תנא דתמיד לא סבר הפסקה בנרות הילכך תנא נרות ברישא אבל תנא דיומא סבר הפסק' בנרות הילכך תנא קטרת ברישא והדר שתי נרות: וכת' הריטב"א וע"ל דלא משמע דלפסקינהו לנרות בתרי מכילתא וליכא לשנויי הכי אלא ששתא דתני תרויהו בחדא מסכתא: עוד כתב הרשב"א ומתני' דתמיד דפרק שחלו עולין בהטבה של בין הערבים וכולי וקשה דהא מראש המסכתא עד סופה סדר תמיד של שחר קתני וא"ול · ותו מאי שממנה מדליק שמנורה בין הערבים דקאמר : שוב ראיתי שגם החכם השואל הקשה לו שני קושיות אלו ואחרת עמם · ועוד אני מקשה קושיא גדולה דאי אפשר לומר כן דהא שחלו עולין היינו שני כהנים שהא' זכה בקטרת והב' במחתה של שחר הנזכרים בפרק שלפני זה וקאמר מתניתין דמי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימים לפני השני כהנים הבאים להקטיר קטרת של שחר ומה היו באין לעשות מי שזכה בדישון המזבח היה בא ליטול הטני שהניח שם ומי שזכה בדישון מנורה היה בא להיטיב ב' נרות וליטול הכוז שהניח שם כשהטיב חמש נרות אלמא ע"כ בשח' מיירי וז"ל הרא"ש שחלו עולין מי שזכה בקטר' ובמחת' · במעלות האולם היינו י"ב מעלות שבין המזבח והאולם · היו מקדימין לפניהם ליטול הכלים שהניחו שם ולפי שדשוני מזבח ומנורה ניתנין במקום א' והוצרך מדשן המנורה להניח שם הכוז בשביל הטבת ב' נרות הניח גם מדשן המזבח את הטני כדי שיוציאום ביחד עכ"ל : ועוד אני מקשה מאי שנא הכא דתנן והשתחוה ויצא ובשחר תנן ויצא גרידא ותו מ"ש הכא דתנן ונטל הטני ונטל הכוז ובשחר מניחן שם ותו מאי שנא הכא דתנן נכנס גרידא ובשחר תנן נכנס וטני בידו נכנס וכוז בידו ומיהו הא לא קשיא שיכול הוא לומר בדוחק שבשחר היו מניחין שם הטני והכוז ולא היו מוציאין אותם עד הערב אף שזו סברא רעה דלמה יניח טני מלא דשן ופחמים וכוז מלא פתילות ישנו' ושמן ישן לפני ה' מבקר לערב

הקריבהו נא לפחתך וגומר : ועוד אני מקשה לו קושיא חזקה דתנן באחרון מתמיד באו ועמדו על מעלות האולם הטני בידי אחד והכוז בידי אחד ובירכו את העם וכולי ואני שואל לרב במאי עסיקינן אילימא בבין הערבים והלא אין בין הערבים נשיאות כפים ואלא מאי בשחר איך אמר הטני בידי אחד והכוז בידי אחד והלא טני וכוז בהיכל הם מונחין דהכי אמרת לעיל וכן כתב בהדיא הרשב"א עצמו בסי' מ"ט בסוף תשובתו לה"ר ששת שלא היו מוציאין הטני והכוז עד הערב והנה אין לקושיותיו תירוץ · וכיון שבטלתי פירושו ביטול גמור איני צריך להאריך יותר בשאר כל דבריו כי כולם בנויים על זה היסוד כפל היסוד כפל הבנין · ועם כל זה אילו הייתי יכול הייתי מאריך לשלמות הענין על כל פרטי דבריו לפי שסברתו שהוא מקשה על פירוש זולתו אבל לא אוכל כי המדפיסים אצים לאמר כלה והאל יודע כי בנחיצה רבה וקיצור גדול כתבתי כל זה והצריך כותן לפתאים ערמה · וראוי שתדע כי הפירוש שרצה הרשב"א לדחות הוא שאמר עליו רבינו עובדיה שהוא המחוור שבכל הפירושים והדין עמו לומר כן וגם הר' ששת כתב שהכאהו הפי' ההוא וכך פירשו התוספות במנחות דף פ"ו וכן דעת רש"י בפרק במה מדליקין : וגם הקשו התוספות על רש"י וז"ל הקשה רבינו יצחק בן אשר הלוי אם אפשר להדליק המערבי מן הישנה אם כן גם השאר ידליק ממנה ומאי פריך לרב והלא כיון שהוציא הפתילה הישנה מן הנר תו ליכא לא משום בזיון מצוה ולא משום אכחושי מצוה אלא ודאי אי אפש' לעשו' כן עכ"ל · ואני אומר דמאי קושיא לעולם אימא לך דאפשר לעשות כן ודקאמרת אם כן גם השאר ידליק ממנה לאו מלתא היא שגזירת הכתוב היא שלא להדליק רק מנר מערבי עצמו ופתילה ישנה זו גם אתה מודה שאין מנוחה עליה כיון שהוצא' מהנר ואינה נקראת נר מערבי · ואחר כך זכני הש"י ומצאתי כדברי בחדושי הר"ן למסכת שבת : ונחזור לכונתנו תרומת מזבחות הכונה על תרום' מזבח החיצון ודישון מזבח הפנימי · ונחשב וכו' ירצה כי באמרנו סדר עבודה זה אז באמת נשלמה פרים שפתינו והיה כאילו הקרבנו התמיד במועדו והקטרנו קטרת הסמים אך בכל מה שיאמר האדם זולת סדר עבודה זה אי אפשר לו להזכיר כל מעשה העבודות בשלימות · וזה ימים ראיתי ונתתי אל לבי כי בראשונה לא היה יכול לעבוד עבודה אלא כהן ולא היה שום תקנה אפילו לגדול שבישראל לכהן לוי' ועתה בזמן הזה קלקלתנו תקנתנו אפילו קטן שבישראל מסכים לב"ה וקורא בסדר העבודות והקטר' הקטרת והב"ה מעלה עליו כאילו היה עומד ומקריב על גבי המזבח כאחד הכהנים ·

וּמֵהָחֵל עֲלֵי הַלֵּל בְּרָכָה הֱיֵה מַחֲרִישׁ יְהֵא חֶלְקְךָ בְּגוֹמְרִים
וְהַיָּשָׁר וְהָרָאוּי לְאָמְרוֹ לְאַט כִּמְזַמְּרִים אַךְ לֹא כְּזוֹמְרִים
זְכוֹר כִּי נִקְרְאוּ מִסּוֹד יְשָׁרִים זְמִירוֹת לֹא זְמוֹרוֹת אוֹ זְמוֹרִים
וּבִקְרִיאַת שְׁמַע בּוֹן לְיַחֵד וְהַפְרֵד הַדְּבֵקִים וַחֲבוּרִים
וְעֵת מִתְפַּלְּלִים אוֹ רוֹמְמוֹת אֵל בְּגָרוֹן אוֹ בְּדַת הוֹגִים וְקוֹרְאִים
חֲדַל דּוּד מִלְּדַבֵּר אוֹ לְחַשֵּׁב חֲדַל אַף מִלְּעַיֵּן בִּסְפָרִים

פט

באור המלות · בזומרים ענין כריתה והסרה מלשון לא תזמור · זמורים כמו זמורות מן וזמוריהם שחתו · וקוראים האלף נחה כמו קוראים אל יי' · **הפירוש** ומהחל וכולי כתב רב אלפס בפרק אין עומדין מבעי ליה לאיניש דלא לאשתעוי מכי מתחיל ברוך שאמר עד דמסיים זה עכ"ל ובפרק כל כתבי אמר רבי יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום ומאי הלל דקאמר תהלה

לדוד עד כל הנשמה תהלל יה עכ"ל · והישר וכו' זכור וכו' הכונה שצריך שיתכוין לאמרו בקראנו הזמירות וקראם בנחת ובמתון מתון ובקול גדול של זמרה כי לכך נקראו זמירו' אבל אין ראוי לקרא' בחפזון כמי שמסיר משא מעליו כאילו שיש המצוה בהם לקרות המלים ההם לבד בדמיון זומר הכרם שאין כונתו רק לכרות הזמורות ולהסירם כי המצוה בזמירות הוא לשורר ולומר לפני הש"י · וז"ל ספר החסידים סימן שט"ו טוב מלא כף נחת וגו' יותר טוב שיתפלל אדם בשכחו של הלב מעט ויאמר מעט שלא ירוץ ולא ימהר בו משבחות הרבה ויאמר שבח ותהי מרובתם רעה וכתיב ולא אותי קראת יעקב כי הלוים אומרים שירה ומושכים בה ומה שיר שלפני מלך בשר ודם מאריכים ומנעימים לפני ממ"ה הקב"ה עאכו"כ עכ"ל · ובק"ש וכו' ז"ל שבילי אמונה בנתיב ז' וכשיאמר שמע ישראל יכוין לבו לאביו שבשמים ואם זכה לקבלה האמתית יכוין בו למה שרא' ואין לגלותו רק פה אל פה כי כן נתקבל עד מרע"ה בסיני · וכדי לעורר אז הכונה טוב הוא להשים ידיו על עיניו כדי שלא יעדידהו ההסתכלו' בשום דבר עכ"ל · והר' מנס כתב בב"י מהלכו' ק"ש וז"ל צריך לדקדק באותיותיה כיצד ישמור שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יניח הנד ולא יניד הנח לפיכך צריך ליתן ריוח בין הדבקים בין כל שתי אותיות הדומות שאחת מהן סוף תיבה והאחרת תחלת תיבה הסמוכה לה כגון בכל לבבך קורא בכל ושוהה וחוזר וקורא לבבך וכן ואבדתם מהרה הכנף פתיל עכ"ל · פי' דבריו חזק אות שיש בו דגש · רפה אות שאין בו דגש · נד שוא מתנועע כמו מם של תשמעו שהוא שוא שאחר שוא וכן שוא שאחר תנועה גדולה וכן שוא שבראש תיבה וכן שוא עם דגש כמו דלת של הדברים · נח שוא בלתי מתנועע במבט' כמו שין של תשמעו וכן אות שבסוף תיבה כמו דלת של אחד · ומ"ש לפיכך וכולי הוא דבק במאי דסליק מיניה ולא יניד הנח והפי' לפי שאמרנו שלא יניע שוא שהוא נח לפיכ' צריך שישה' מעט אחר מלת בכל כי למד של בכל נח ואם לא ישהא יבא לקרות בְּכָלְלְבָבֶךָ וימצא שהניע הנח כמו בוולל בשר שלמד ראשונ' נעה וזהו כונתו ז"ל ודבריו נכונים וישרים · והר' אבד כתב שם וז"ל לא ידעתי מוד הנח מה הפס' יש כי אם יאמ' לבבך בכוד הבית הב' כדי להטעימ' שלא תראה וא"ו וכן אם יעשה יוד והיו יוד' ישרא' שלא תראה אלף וכן כל כיוצא באלה יניד הנחים ותבא עליו ברכה עכ"ל · ודע שהוא קורא נח אות שקריאתה רפה ושוה אבלו בין שתהי' האות ההיא נקודה בשוא או בחולם או איזה ניקוד שתהי' ונד הוא קורא אות דגוש' שהיא נכנסת במבטא · וזה הפי' שפירשתי בדבריו קשה להאמין אבל הוא מוכרח והעד הנאמן שאמר על יוד ישראל ויוד והיו יניד הנחים וכולי והיודים האלו אין בם שוא לא נח ולא נע אלא ודאי האמת כמו שפירשתי שהוא קורא נח אות רפה · ואף על פי שלא הייתי צריך ראיה אחרת אומר כי בטור כמנא כדברי הרא"בד כך אם יאמר על לבבך בכוד הבית השנית וכולי ע"כ הרי שהבי' השני' של על לבבך איננה נקודה בשוא לא נח ולא נע אלא בסגול ואף על פי כן קורא אותה נח' ועוד אפילו אם תמצי לומר שהר' אבד דבר מן הבית השנית של בכל לבבך שהיא נקודה בשוא עדין יקשה אין קריאה נח והלא נע הוא שהוא שוא שאחר תנועה גדולה אלא ודאי כדפרישית · וכיון שנתבא' כל זה היטב ממילא נתבאר כי אין מדבריו על רמב"ם קושיא כלל כי רמב"ם לא אמר רק שצריך לשהות מעט אחר מלת בכל אבל בית שנית של לבבך אין דבר שמיה אין זה מה שקורא רמב"ם נח סוף דבר הרמב"ם אמר ענין אחד והר' אבד הקשה מענין אחר שלא דבר בו רמב"ם ולא עלה על לבו וחשב שזהו מה שדבר בו · ויש לשאול הן אמת שלא היתה כונת רמב"ם במה שאמר לא יניד הנח למה שהר' אבד חשב מכל מקום נחזי אנן מה יהיה דעת רמ"ה במ"ש ר"א שיודה לדבריו אם לא · ונראה לענ"ד דודאי לא יודה כי מה שקורא הרא"בד נוד שנח קורא רמב"ם חזק דפה ובהדיא כתב ר"מ לא יחזיק הרפה · ואם כדי שלא תראה הבית וא"ו והיוד אלף יאמר רמב"ם כי בלי שנדגיש הרפה אפשר לקרות הבית והיוד היטב ולא תראה הבית וא"ו והיוד אלף · ויש עוד פה לדקדוקי דברים ואיני רוצה להאריך · ומהר"י קארו ז"ל כתב וז"ל בית שנית של לבבך נקודה בשוא ומשפטה להיות נחטפת ואינה נחה ע"כ: ולפי דעת המדקדקים בית שנית של לבבך משפט' שלא להיות נחטפת והיא נעה כי הנה שוא שאחר תנוע'

גדולה · עוד כתב ואם יקראנה כאילו היא נקודה בצירי או היא נדה ע"כ · ופליאה דעת ממני איך הוא מפרש דברי הרא"בד כי ח"ו לא עלה על דעת הרא"בד לומר שנקרא בית שנית של לבבך הנקודה בשוא בצירי וגם מ"ש או היא נדה אין כן דעת המדקדקים כי לא יקרא נד רק שוא מתנועע אבל בית של בך פורת הנקודה בצירי היא תנועה עומדת לא נדה : וגם על דברי רבא בגמ' קשיא לי איך השוה הכנף פתיל לבכל לבבך מי דמי בשלמא בכל לבבך מבטא שני הלמדין שוה וכן ואבדתם מהרה מבטא שני המ"מין שוה אבל הכא מבטא קף לחוד ומבט' הפ' לחוד ואילו היה כתוב הכנף פתיל אז היה כדבריו · וכאשר הניקותני רוח בעני בקושיא זו כי מצאתי גם בירושלמי כדברי רבא ורציתי לומר שאין האמת אתי ולא יכולתי כי ראיתי שאם אומר כן אני מכחיש המוחש כי באמ' הנסיון מוכיח דשפיר מצינן לקרות · הכנף פתיל מבלי שנשהא בין זה לזה ולא דמי לבכל לבבך כלל ואפי' היה כתוב הכנף פתיל במקף לא היה צריך לשהות ביניהם כל שכן עתה שיש במלת הכנף טרחא שהו' טעם מפסיק ולכן הסכמתי בלבי שאנו טועים בקריאת קף ואאמין שהקדמונים לא היו קורים אותה לעולם רפויה כמו שאנו עושים אף היום קף ופף אצלם שוה אין ביניהם הפרש אלא שהפ' לא תבא בסוף תיבה והקף' לא תבא באמצע כמו שאנו נוהגין במם ס"ך ובין פ' של יופי הרפוים לפ' של פרעה הדגושה היו מבדילים בהבדל מועט עד שהיתה קריאת שניה' כמעט שוה ולכן הוצרכו להזהירנו לתת ריוח בין הכנף פתיל · וכמעט שנתאמ' ענין זה אצלי אחר כך ואי בעית אימא קרא אי בעית אימא סברא אי בעית אימא קרא מצאנו אל **תוסף** על דבריו ובהכרח זאת הקף צריך לקרות כמו פ' דגושה כי כן לעולם כל תבה שבסופה שני שואין האחרון דגוש ויבך עליו ויפת אלהים ויולד בן ויירד מיעקב וכן כלם ולפי שידעתי זה ובספרי הדפוס כתוב קף' בלי דגש הלכתי לבדוק בספר כתיבת יד ומצאתי ק' של אל תוסף דגושה והמסרה עליו ל' ומלא ודגש וגם בספר מכלל יופי מצאתי קף דגושה בראש שמחברו דק ואשכח וכ"כ הרא"בע בס' מאזנים דף רל"ב · אי בעית אימא סברא יש בלשונות הגוים מלות רבות מסיימות באות פ' ורצוני לדעת איך יכתבו אותם מלות באותיותינו אם תאמר באות פ' בסוף יקשה כי לא מצאנו בכל ספרינו פ' בסוף תיבה אלא ודאי נראה שיש לכתבם באות ק' ונקראנה כמו פ' וכן תמצא בסדור הדפס בויניציאה למנהג הערביים שאומר כמנהג קהל קדוש חלף רוצה לומר חלפ : ומכל מקום לא אטוש' תורת אמי ולא אשנה קריאת הקף ממה שהעולם נוהגים רק ק' של אל תוסף כי בודאי גמור צריך לקרות' דגושה כמו שאמרתי לעיל · והוי יודע שאין העולם בקיאים להבדיל במבטא בין היוד הרפויה לדגושה והם קורים יוד והיו יוד והיה יוד אויב יוד גוים בדגש וטועים הם · וכן אינם יודעים להבדיל בין הגימ' הבלתי דגושה לדגושה ולכן יטעו בטעם בשפתים מלת גינת כי הם קורים הגדין בדגש · וכן הם טועים בזין של חוק בהדגישם אותה · ודע כי כל מי שלא ישהא מעט בין מלת בכל למלת לבבך במבט' הוא שימלט מא' מב' טעיות או שיבליע הלמד הא' בחברתה ויאמר בְּכָלְבָבֶךָ ולא יזכיר משני הלמדין רק א' דגושה או שיזכיר שתיהן הראשונה נעה בשוא והשנית בצרי כזה בְּכָלְלֵבָבֶךָ וכזה המין מן הטעות נכשלים רבים לא לבד כשהאות שבסוף תיבה זו היא האות שבראש תיבה הסמוכה לה אבל גם בבלתי דומות כמו וקשרתם אותם המהדרים שבהם אינם נוהרים אלא שלא יאמרו וקשרת מותם אבל הם קורים וְקָשַׁרְתֶּ מְאוֹת מְרָאוֹת וכן עושים בכל דומה לזה והם בעיניהם כמהדרים הקריאה והם לא ידעו כי חללו ופגמוה ושנו את טעמה והניעו הנח וזה טעות גדול ראוי להזהיר ולהזהר בו · וכן ראוי ללמד דעת את העם במלת אחד כי יש שמאריכים בקריאת האלף וכל השוהה בקריאתה הרי זה מחרף ומגדף ובמקום אמרו יחוד אמר רבוי כי אמר אי חד אין אחד ח"ו ולכן צריך למהר קריאתה מאד ולא ישהה בה כלל וזהו שאמרו בזוהר פ' שלח לך עמוד ש"ז מאן דקבר יתארך מאן דלא אחד אבעריך לחטפ' א' ולקצרא קריאה דילה וכו' עכ"ל וכן אין לשהות ולהאריך בקריאת החי"ת ובעל מגדל עוז כתב שיש להאריך בחית שליש ולא הודו לו חכמים אדרבה אפכא משמע בגמרא רפ"ב היה קורא דתניא סומכו' אומר המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו א"ר אחא ובדלת עכ"ל ואם איתא

הי״ל בחית ובדלת אלא ודאי אין להאריך בחית כלל וכ״כ שם רש״י ז״ל ובדלת ולא בחית דכל במה דאמר אֶחָד בלא דלת לא משתמע מידי ומה בכך בהארכתו אבל בדלת יאריך עד שיעור שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ ובארבע רוחות עכ״ל ובעל שבילי אמונה כתב ויחטוף באלף ויאריך מעט בחית ע״כ: פי׳ לפי שאמר ויחטוף באלף לפיכך אמר ויאריך מעט בחית כלומר שלא יחטוף בחית וזה בגמרא אמר רב אסי ובלבד שלא יחטוף בחית אבל אין כונתו לומר שיאריך בחית כדברי בעל מגדל עוז: והראיה שהביאו רבני צרפת על שיש להאריך בחית כשיעור שימליכהו בשמים ובארץ דהיינו שליש הכונה כדברי בעל מגדל עוז מדאמ׳ במנחות חטרי לגגיה דחית כלומר שהוא ברומו של עולם דבר תימה הוא מה זו ראיה והלא לא דברו שם מקריאת החית רק מכתיבתה ולא מהארכה באחד ואפילו הוא משם ראיה עדין יקשה והלא אין ללמוד משם רק שיעור שימליכהו בשמים דהיינו שתות סוף דבר כלע״ד שאין להניח משמעות הגמרא דפרק היה קורא שכתבתי ודברי רש״י המפורשים ולאחוז בדברי׳ מגומגמים וחלושים: ואף על פי שבעל מגדל עוז בא אלינו בכח קבלה שכתב וז״ל קבלתי מרבותי שקבלו איש מפי איש מפי הגאונים וכולי וכ״כ גם כן בכתר שם טוב שלו וז״ל כתבו הגאונים שמאריך בחית תולתא ובדלית תרי תולתי עכ״ל מכל מקום אנו אין לנו אלא מה שעינינו רואות ואנו רואים שלא הזכיר קבלה זו בשם הגאונים, אפילו אחד מהפוסקים ולא א׳ מכל המחברים זולתו ובהדיא אמרו בירושלמי צריך להאריך באחד אמר רב נחמן ובלב׳ בדלית ע״כ רפ״ היה קורא: ואחרי אמור הירושלמי שהארכה תהיה בדלית בלבד איך יוכל אדם אפילו שיהיה מהגאונים לומר גם בחית וכב׳ כתבתי שגם משמעות גמרתנו הבבלי׳ כך הוא שאין להאריך בחית וכ״כ בפירוש רש״י ורמב״ם וסמ״ג והר׳ יונה בספר היראה ואדם וחוה גם בספר המנות לקנה ז״ל כתוב בזה הלשון וצריך להאריך בדלת עד עלות דרך אשר ירד אל הארץ ע״כ: וכ״שה בראשית ע׳ נ״א אנטריך לארכא בדלת דאחד דד׳ דאחד גדולה והיינו דכתיב ותיראה היבשה דתתחזי ותתקשר ד׳ דאחד דאיהי יבשה וכו׳ עש״ ועיין שם גם בעמוד נ״ז וכן משמע בתקונים דף מ׳ צריך לשהאה קירטא ולארכא בה האי אבנא כלילא מתמש בא׳ מעט׳ עד דמליך לה עד אין סוף ורזא דמלה יאריך ימים על ממלכתו וכולי: ובתקין מ״ב ד׳ מלכותא קדישא עלה אתמר יאריך ימים על ממלכתו ע״כ והאבן הזאת היא אבנא די מחת לצלמא שות לטור רב ולפיכך הדלית גדולה כי בה צריך להאריך והכי נקיטינן וכבר הארכתי בזה: לא נשאר אלא לומר כי גם הראיה שהביאו על שיש להאריך בחית מדאמר רב אסי ובלבד שלא יחטוף בחית איכה ראיה כי לא בא רב אסי רק לשלול מן החית החטפה כי בא רב אחא ופירש לנו שהארוכות שיש להאריך באחד הוא בדלת בלבד ובשארו הא׳ והח׳ שניהם שכיה׳ משוללי׳ מהארוכות ואולי תעלה על דעת שכמו שיש לחטוף בא״לף כך יש לחטוף בח׳ לפיכך בא רב אסי ושלל מהח׳ החטפה אך לא חייב בה ארוכות וכן משמע ליסנא דובלבד כלומר כדרכך כן הוא שאין להאריך בח׳ ובלבד שלא יחטוף בח׳ ר״ל גם ארך לא והרכבה גם חטוף לא יחטפנה: וגם בקריאת הדלית טועים רבים שקורים אותה כאילו היא נקודה בצרי ובדגש כמו די מחסורו כך הם אומרים אֶחָד ומאריכים בתנועת חָ ואחר כך אומרים דֵּי וכיוצא בזה טועים רבים בעניית אמן שהם אומרים אָמֵ ומאריכין בתנועת מֵ ואחר כך אומרין נֵּי וקוראין הנון דגושה ובצרי וצריך להזהירם ולומר להם שיפקחו עיניהם ויראו שדלת של אחד ונון של אמן אינן דגושות ולא נקודות בסגול או בצרי: ובכלל על כל פסוק שמע צריך להזהיר רבים שהם קורין כך שְׁמַ עִישְׂרָאֵ לַאדֹנָ יאֱלֹהֵי וַ אדֹנָ יאֶחָד כמו שאמרו ברכת המוציא של רעבתנין וזוללין כך היא בָּרוּ בַאתָּה אֲדֹנָ יאֱלֹהֵינוּ מֶלֶ כְעוֹלָ מַמוֹצִיא לֶחֶ מִנָּאָרֶץ ודע כי הטעות הזה של הדגשת דלית של אחד יצא ממ״ש הטור בסי׳ ס״א וז״ל ירושלמי אמר רב נחמן ובלב׳ שידגיש בדלית שלא תהא כריש וכמנא מחרף עכ״ל: וקשיא לי בדברי׳ הרבה ראשונה כי לא יתכן שיאמר אדם צריך להדגיש האלף פן תראה קוף כי מה ענין קוף עם אלף הבדל רב ביניהם ובין כדגיש האלף בין לא לעולם לא תיראה קוף והנה כן הענין בדלית וריש כי אע״פ שבתמונתם אין ביניהם הבדל רב מ״מ

במבטאם

במבטאם יש הבדל גדול ביניהם והדלית היא מאותיות הלשון והריש מאותיות השיניים וא״כ בין כדגיש הד׳ בין לא אי אפש׳ לד׳ להיות כריש לעולם והנסיון יוכיח דוק ותשכח: ב׳ אפילו היה הד׳ כריש היכי קאמר וכמנא מחרף והלא כדי שלא ייחד כיון שאמר אֶחָר כריש כמו ולא אחר הכעור ואחר עד עתה מה חירוף כמו אין כאן כי לא קרא אֶחָר: ג׳ כיון שהש״י רצה שלא להדגי׳ הדלי׳ וכתבה לנו רפוי׳ איך ישנכו אדם להדגיש מה שהש״י רפה: ד׳ וכי אפשר לומר כן ח״ו והלא הקורא אחד בדלת דגושה לא יצא כלל ידי חובת קש״ כי לא ייחד את השם וביאור זה ידענו שיש הבדל גדול בין אל שדי ובין שדי ילין ובגורם ההבדל הגדול הזה איכו רק נקודה אחת שבדלית וככה כן הענין בדלית של אחד כשנקרא הדלית בדגש או תשתנה המלה בפירושה שנוי׳ רב ופירושה או אשמח כמו ויחד יתרו ואע״פ שיוד ויחד יתרו נקודה בחירק וכאן האלף נקודה בסגול אין זה כלום כי כן משפט אלף של מדבר בעדו לבא בסגול ואע״פ שחית ויחד נקודה בפתח וכאן בקמץ גם זה אינו כלום כי לפי שדלית אחד רפויה לפיכך החית בקמץ אבל כשתקראנה בדגש בהכרח תקרא החית בפתח כי הא בהא תליא: וכמנא שבמקום אמרו יי׳ אחד אמר יי׳ אשמח ולא קיים מצות יחוד: ה׳ מאי שידגי׳ בדלת ה״לל שידגיש הדלי׳ ובשהוקש׳ לי כל זה הלכתי לבקש הירושלמי הזה ובקשתיהו ולא מצאתיהו בירושלמי שבידנו וגם ממ״ש שם מהר״ם קארו ז״ל כבר שבקשו ולא מצאו: ולפי שידעתי שדרך הטור במקומות רבים להעתיק סתם מספר אבי העזרי הלכתי לבדוק באבי העזרי ומצאתי שם בסימן מ״ו כך ירושלמי תני צריך להארי׳ באחד רב נחמן בר יצחק אמר ובלבד שידגיש בדלת ע״כ: או נתברר לי שני דברים הא שהירושלמי הזה הוא הוא המאמר שבירושלמי שלנו ריש פר׳ היה קורא תני צריך להאריך באחד רב נחמן בר יעקב אמר ובלבד בד׳ ע״כ וגירסאות מחולפות הן ראבי״ה ועוד הוו גרסי ובלבד שידגיש בד׳ וירושלמי שלנו גריס ובלבד בד׳ ואע״פ שבראבי״ה נמצא כתוב רב נחמן בר יצחק ובירושלמי שלנו כתוב בר יעקב לא בשביל זה יש לומר שאינו זה אותו הירושלמי הלא תראה כי במקום סומכוס שבבבלי כתוב באבי״ה ובחינוך ובהרא״ש ספקום בן יוסף ובמקום רב אחא כתוב באבי״ה ובמרדכי רב נחמן ובמקום רב אשי כתוב בהרא״ש רבא: והב׳ שממ״ש בטור שלא תהא כריש וכמנא מחרף דברי הטור הן ואינן מהירושלמי אחר כך בדקתי במרדכי ומצאתי כך ירושלמי רב נחמן בר יצחק אמר ובלבד שלא ידגיש בדלית ע״כ הרי שיש בירושלמי הזה שלשה גירסאות והנכונה שבשלשתן לע״ד היא גירסת ירושלמי שלנו ויש לי על זה ג׳ עדים הא׳ כי היכי דלא תיקשי גם א׳ מהחמש קושיות שהקשיתי לעיל לגירסת הטור: הב׳ הגמרא בבלי מורה על אמתתה וזה כי כמו שבבבלי כשאמרו שצריך להאריך באחד מיד בא רב אחא ופירש לנו באיזה אות יש להאריך כך בירושלמי אחר שאמר צריך להאריך באחד מיד בא רב נחמן ופירש לנו היכן תהיה הארכה ואמר ובלבד בד׳: הג׳ אם תאמר שהגירסא האמיתית היא גירסת הטור וכפי מה שפי׳ הוא דהיינו שידגיש הדלת שלא תהא כריש יקשה שאין מקום מאמר זה כאן בראש הפרק והיה לירושלמי להביא מאמר זה למטה גמרת שתנינן קרא ולא דקדק באותיותיה גבי ז״ין דתזכרו והדומה: ושמא תאמר ודילמא אבי״ה וטור התם הוו גרסי ליה איכו כן שהרי אחר שכתב בא״ב וס׳ זה הירושלמי של ובלבד שידגיש בד׳ כתב מיד סמוך לו וז״ל ואמרינן נמי בירושלמי בפירקין הלכה הקורא את שמע אמר רבי לוי צריך לפתוח זין של תזכרו וכולי ע״כ על פי שלשה עדים אלו יקום דברי שגירס׳ ירושלמי שלנו ובלבד בד׳ היא עיקר מוזרק לזה שקרוב הדבר שאיזה תלמיד כשראה אמר רב נחמן ובלבד בד׳ וראה שאינו אומר מה יעשה בה הגיה שלנו שידגיש בד׳ כי לא הבין שדברי רב נחמן הם פירוש מאמר שלמעלה: ועוד אני אומר שאילו היו הרי״ף והרמב״ם וסמ״ג וסר אם גורסים בירושלמי כגירסת ראבי״ה ועוד לא הוו שתקי מינה ומדלא הזכירוה ע״כ לומר או שכלם היו גורסין כירושלמי שלנו או שאי נמי היו גורסין כגירסת אבי״ה ועוד סברו שאין לחוש לה: וגירסת המרדכי גם היא נכונה אך לא כראשונה: ואי גרסינן כגירסת אבי״ה ועוד הכה מכח כל מה שכתבתי כלע״ד שאין לפרש כמ״ש הטור אלא הכי פירושו דע כי כל מי שקורא

בלחש

בלאש מאד לא יוכל לבטא הדלית ותתחלף לו הדלת בתיו ואם בא לומר אדון יאמר אתון ולכן הזהיר שידגיש בדלת כלומר שיזהר שלא יקרא את שמע בלחישה רבה פן תתחלף לו ד׳ של אחד בתיו ובמקום אחד יאמר אחת הכלל העולה שאין לקרות ד׳ של אחד דגושה אלא רפויה כי כן כתבה לנו אלהינו ואין לנו להפוך דברי אלהים חיים להדגיש מה שרפה ודע כי מלת חד כשתהיה נקודה בקמץ תהי׳ פעל עבר מענין חוד חידה וכשתהיה נקודה בפתח אז תהיה שם מספר כמו אחד כמו ודבר חד את אחד ואני כותב לך זה למען תדע כי מה שאמ׳ שמאריך בקריאת האלף הוא מחרף שקורא אי חד שפירושו אין אחד ח״ו הני מילי בשחטף בחית רוצה לומר שקראה כאילו נקודה בפתח אבל אם קראה בקמץ גם קונו לא קנה גם ברך לא בירך רוצה לומר לא ייחד ולא חירף · ועתה אחי בינה שמעה זאת אילו בשעה שהצבור קורין קריאת שמע היו שומעין איש אחד אומר כן שמע ישראל יי אלהינו יי אהיה אחד אני יי אתיחד אין ספק שהיו הצבור מבדילים אותו לרעה ויאמרו כל העדה לרגום אותו באבנים באמר׳ וכי הרשע הזה עושה עצמו אלוה והוא מיחד את עצמו שאומר יי׳ אתיחד או אהיה אחד · והנה מצאנו בקהלם אל תחד כבודי שפי׳ לא תתיחד וכן לא תחד אתם בקבורה פי׳ לא תתיחד או לא תהיה אחד והנה היו במלת תחד לנמצא והמדבר בעדו יאמר אֵחַד נמצא שמי שיאמר בקרותו ק״ש יי׳ אֵחַד הוא מדבר בעדו ואומר אתיחד או אהיה אחד ובוין שהדבר כן ראוי לכל חרד אל דבר יי׳ שיחר ויפחד ויראה בעצמו איך הוא קור׳ כי אולי הוא קורא אֵחַד ואינו נותן כבוד לש״י אלא מכעיסו ואין להתנח׳ בתנחומים של הבל ולומ׳ הש״י יודע שכוונתנו טוב׳ כי מצות היחוד גדולה ושגגת עולה זדון וכתיב גם בלא דעת נפש לא טוב וכתיב והוא לא ידע ואשם ונשא עונו וא״א לאד׳ לדע׳ אם הוא קור׳ אֶחָד או אֵחַד אם לא ידע קודם מה הבדל יש בקריאה בין זה לזה והבדל הזה הוא באמת ממה שיעלם מעיני רבים מבני עמנו והלואי שידעו הכל שיש ביניהם הבדל אלא שנעלם מהם כי רבים יחשבו שאין ביניהם הבדל במבטא ובין קריאת אֶחָד בקריאת אֵחַד ולפי שראיתי שרב זה מדברים שעומדי׳ ברומו של עולם ובני אד׳ מזלזלים בהם ראיתי לכתוב פה ההבדל אשר בין קריאת אֶחָד לקריאת אֵחַד דע כי הקורא אֶחָד צריך שיחטיף באלף רוצה לומר שימהר בקריאתה כי הסגול תנועה קטנה וצריך שלא יחטוף בחית רוצה לומר שלא ימהר בקריאת׳ כי הקמץ תנועה גדולה וצריך לקרותה במתון והקורא אֵחַד צריך שלא יחטוף באלף כי הצירי שבה היא תנועה גדולה וצריך שיחטוף בחית וימהר בקריאתה כי הפתח תנועה קטנה וכ״ש שלכן אמר רב אשי רפ״ה היה קורא ובלבד שלא יחטוף בחית משמע הא באלף יחטיף שאם יעשה להפך ויחטוף בחית ולא יחטוף באלף נמצא שקרא אֵחַד או אֵי חַד ומ״ש רש״י ז״ל ובלבד שלא יחטוף בחית בשביל אריכות הדלת לא ימהר בקריא׳ החית שלא יקראנה בחטף בלא פתח ואין זה כלום עכ״ל קשה מאי חטף ומאי פתח דקאמר והלא אין בחית לא חטף ולא פתח ובכל מקום כוונתו בפירושו נכונה ואמיתי אך דבריו צריכין פי׳ כי בזמנו לא היתה חכמת הדקדוק מבוארת ופשוטה ולא היו להם הלשונות והשמות שהמציאו אח״כ המדקדקי׳ ולכן דע שהוא קרא פה חטף מה שאנו קורים פתח וזה לפי שצריך לחטוף ולמהר בקריאתו · ומ״ש בלא פ׳ רוצה לומר בלא קמץ ואל תתמה כי כן תמצא בדברי ראב״ע שהוא קורא לאות קמוצה פתוחה ראה בפירושו לתורה בפסוק ה׳ ימלוך לעולם ועד נמצא שכוונת רש״י להזהיר שלא יקרא החית בפתח אבל יקראנה בקמץ ולכן כתב לא ימהר בקריאת החית · ומ״ש ואין זה כלום כן הוא כשיחטוף גם באלף ויקרא אֵחַד כי אין למלה זו סבה ופי׳ כלל ואינה מלה מלשון הקדש ואע״פ שנראה לכאורה מדברי רד״ק שיהיה פירושה שמחה מלשון ויחד יתרו שכתב שדגש הדלת לתקון הקריאה בעבור שהמל׳ מלעיל משמע שלא בא הדגש לצורך פי המלה כי גם מבלעדי הדגש היה פירושו וישמח יתרו ואילו היתה המלה מלרע לא היה דגש בדלת דע כי כפי הדקדוק הוא נמנע שיבא ויחד יתרו מלרע כי איך יבאו נחי הלמד על משקל חסרי הפא כמו או בן ינח ינש אליהם וכל נחי הלמד לעולם מלעיל כמו ויפן וארד מן ההר ויקן את חלקת ויפן פרעה ויחן את פני ולכן פי׳ דברי רד״ק כך הוא בעבור שהמלה מלעיל בהכרח ·

ומ״ש

ומ״ש שבעבור שהמלה מלעיל נדגשת הדלת קשה כי היות המלה מלעיל אינו מכריח שידגש הדלית ונכון מ״ש במכלול בשער השוא ז״ל ויחד יתרו היה ראוי וַיִּחַד כמו וַיֵּשֶׁב ממנו שבי לולי כובד הקריאה כי החית גרונית ומפני זה נקדו הדלת שו״א עכ״ל וכן כתב ראב״ע שהיה ראוי כמו וַיֵּשֶׁב ונשאר הדלת כשהיה :

ולשלמות הענין אשר בו דברתי עד הנה ראיתי לבאר פה לשון הרמב״ם בשני מהלכות ק״ש והשגת הראב״ד · ואומר כבר ביארתי לעיל שאין האדם אומר אי חד שפירושו אין אחד רק בשני תנאים הא׳ שלא יחטוף באלף הב׳ שיחטיף בחית והנה התנאי הראשון לא נזכר בגמרא אך הב׳ הוזכר והוא אמרם ריש פרק היה קורא אמ׳ רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחית וכתבו הרמב״ם ז״ל וצריך שלא יחטוף בחית כדי שלא יהא כאומר אי חד עכ״ל · והראב״ד בראותו שאין אדם אומר אי חד רק בשני תנאים וראה שלא הזכיר הרמב״ם כי אם אחד מהם כתב ז״ל ויש מוסיפין שלא יאריך באלף שלא יראה כאומר אי חד עכ״ל · פי׳ על התנאי הזה שכתב המחבר יש מוסיפין עוד תנאי שני שלא יאריך באלף אך בתנאי הא׳ בלבד אינו אומר אי חד · ואמת אמר וגם הרמב״ם לא יחלוק על זה ואמנם לא הזכירו כי מה שמובא בגמרא הוא מחבר ולא קבל עליו לחבר כל אשר יעלה על לב איש · ואם באת להקשות לו למה לא הזכיר התנאי השני יאמר לך לך הקשה לרב אשי ולא עלי תלונותיך כי אינני בזה רק מעתיק דברי רב אשי · ואם תאמר שגם התנאי השני אי לאו בפירוש אתמר בדברי רב אשי מכללא אתמר כמ״ש אני לעיל כי ממ״ש שלא יחטוף בחית משמע הא באלף יחטוף אם כן גם בדברי הרמב״ם תוכל לדייק ולומר כן · כתב רבינו יונה בפר׳ היה קורא שמצות קריאת שמע הוא לקרותה עם הטעמי׳ שלה וכן כתב הטור בשמו בסימן ס״א וז״ל כתב ה״ר יונה שצריך לקרותה בטעמיה כמו שהם בתורה עכ״ל · וכתב מהר״י קארו ז״ל סובר רבינו דבטעמים שכתובים בתורה קאמר ואפשר דלא בעי שיקראנה בטעמים הכתובים בתורה ומ״ש שצריך שיקראנה בטעמים היינו לומר שיפסיק במקו׳ שראוי לפסוק כדי שיהא טעם הבנה לדבריו עכ״ל · ולע״ד שאם כן נתת תורת כל אחד ואחד בידו כי הטוע׳ אינו מכיר בטעותו ויחשוב כל אדם שהפסיק במקום שראוי והוא לא הפסיק ובאמת קרוב לנמנע הוא אפילו לחכם שבחכמים להפסיק במקום שראוי אם לא ידע הטעמים הכתובים במקומו׳ ואילו היה אפשר לכל אדם להפסיק מעצמו במקום שראוי לא היו צריכים עזרא וחביריו הנביאים לתקן לנו טעמים · ועוד ק״ל כי לא יאמר קורא בטעמים אלא לקורא בטעמים הכתובים בתורה והתימה שה״ר יונה כתב בהדיא פעמים עם הטעמים שלה לאפוקי מדבריו כי באמת אין טעמים שלה אלא הכתובים בתורה אך כשיקרא איש בלתי הטעמים הכתובים בתורה ויפסיק במקום שיראה לו שראוי להפסיק יאמר שקרא עם הטעמים שלו לא עם הטעמים שלה · ועוד קשה לפירושו דא״כ מאי למימרא אטו ס״ד שאין צריך להפסיק במקום שראוי ושאין צורך שיהא טעם הבנה לדבריו · ובפירושו זה הוא משוי להו לבני יריחו טועים טעות מגונה לגריעותא מאד כי לא מיבעיא שלא היו קורין את שמע בטעמים הכתובי׳ בתורה אלא אפילו מיפסק במקום שראוי להפסיק כדי שיה׳ טעם הבנה לדבריו לא הוו פסקי ואין ראוי להגדיל טעותם כל כך לומר שהיו קורין קריאת שמע באופן שלא תהא הבנה לדבריה׳ הלא תראה שכל המפרשי׳ טעותם בגמרא מקטינים טעותם דבא אמר שלא היה טעותם רק שהיו אומרי׳ היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא מחר פי׳ לא היו נזהרים בטרחא שבמלת היום · רבי יהודה אומר שלא היה טעות׳ רק שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואית דגרסי שהיו אומרים · ולכן נראה שגם רבי מאיר אינו מגדיל טעותם מאד כי מפסיקין היו במקום שראוי אך לא היו קורין בטעמים הכתובים בתורה · ועוד אילו היה כפירושו שלא היו מפסיקין במקום שראוי ולא היה לדבריהם הבנה היכי תנן בפ׳ מקום שנהגו שלא מיחו בידם חכמים חלילה להם שלא למחות בטעות גדול כזה וכי מעיינינן התם בג׳ דברים שמיחו בידם אשכחן דאיסורין קטנים נינהו אלא ודאי הפי׳ האמתי הוא שצריך לקרותה עם הטעמים הכתובים בתורה וכן פי׳ הטור ואפי׳ מהר״י ק׳ ז״ל עצמו אמר בסוף שכן ראוי לעשות ·

לעשות · וכן המנהג ברוב הקהלות לקרות בטעמים הכתובים בתורה אלא שאינן מפסיקין בסוף פסו' כמו שעושה מי שקור' בתורה ואין להם בזה על מה שיסמוכו אדרבה יותר צריך להזהר להפסיק בסוף פסו' מבשום טעם אחר · וכן ראוי לזהר בטרחא ושכלתי וזיר בה כשמגיע ש כל הקרב הקרב אל משכן יי' ימות הוא מחרף · ובסוף פרשת ציצית אני ה' אלהיכם יש במלת אני טרחא והכי מבאר למה אמר דוד אנא יי' כי אני עבדך וגומר והכא באמרו אני עבדך איכו שולל שלא יהיה גם איש אחר עבדו רק אני עבדך וכבר ימצאו אחרים גם כן עבדיו וכן ולי אני עבדך וגומר ולשלמה עבדך לא קרא ולכן אם אתה אומר אני ה' אלהיכם בלא טרחא משמע אני ה' אלהיכם ואפשר שגם אחר יהיה אלהיכ' אבל כשאתה קורא אני בטעם טרחא או משמע אני ולא אחר ולכן בכל אני ה' אלהיכם יש טרחא במלת אני לבד כשיבא מלת כי בתביר קודם לה לפי שאי אפשר לטרחא לבא אחר תביר אם לא במאריך באמצע ואיכו רחוק בעיני שבתחילה שיים השי' פרשה זו כך כדי לרמוז ענין היחוד בסוף ק"ש ובמנהג המיוחד מיום כמה שהתחיל כמ"ש וידעת היום והשבות אל לבבך וגומר כלומר דע זה ועוד שוב פעם אחרת לדעתו ולשום אליו לבך ולכן נ"ל שתקנו פסו' זה בעלינו לשבח לפי שקראנו ק"ש ויחדנו השי' בלבבנו פעם א' וזהו בעצמו טעם למה תקנו עלינו לשבח לעל' ומה שהעולם אומרים אותו במנחה לא מצאו זה בטור ולא בר"דא ולא בשום ספר אדרבה כתב בעל תולעת יעקב וז"ל אין אומרין עלינו לשבח אלא בבקר ובערב ולא במנחה עכ"ל : ראיתי שליח צבור א' אשר מדי אומרו עלינו לשבח היה אומר כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ומפסי' מעט ואח"כ אומר ועל הארץ מתחת אין עוד ולא היה מפסיק בהאלהים ולא במתחת אמרתי לו אתה אומר הפך הכונה כי אתה אומר ועל הארץ מתחת אין עוד משמע על הארץ הוא דאין עוד הא בשמים יש עוד ועוד כשאתה אומר יי' הוא האלהים בשמים ממעל משמע בשמים הוא אלהים אך לא בארץ נמצא שאתה אומר שיש בשמים שתי רשויות ועל הארץ אין גם אחד מיד הכיר טעותו ואמר לי ואיך אומר אמרתי לו זה גרם לך אמרך הפסוק בטעמים מחודשים מלבך ולא בכתובים בתורה פסוק זה בפרשת ואתחנן הוא ראוי לך שתעיין שם בטעמים שלו וכאשר תראה עשה ותמצא שהפסוק אומר כי ה' הוא האלהים ומפסיק ואח"כ מפרש היכן הוא אלהותו ואומר בכל העולם כולו וחולק העולם לשני חלקים ואמר בשמים ממעל ומפסיק מעט שהוא החלק העליון שבו כלולים כל העליונים למיניהם ואח"כ אומר ועל הארץ מתחת שהוא החלק התחתון וכולל כל מיני התחתונים ומפסיק במתחת ואח"כ אומר אין עוד סתם משמע לא בשמים ולא בארץ · כתב הטור בסימן נ"א וכשמגיע לכי כל אלהי העמים אלילים יש להפסיק בין אלילים ובין וה' שמים עשה שלא יהא כחוזר למעלה עכ"ל · ואני אומ' שהעול' טועים בפסו' זה ד' טעיות הא' שאין מפסיקים בין מלת כי למלת כל · הב' שאין מדגישין כף של כל : הג' שאין מפסיקין בין מלת העמים למלת אלילים : הד' שמפסיקין במלת אלילים יותר מדאי והכי מבאר טעם כל א' הד' שמפסיקין במלת אלילים כאילו היה שם סוף פסוק או כאילו היה שם סוף המזמור וכן לא יעשה וראוי לכל אדם שיפקח עיני שכלו ויראה שאין שם סוף פסוק ואם מפני שלא יהא כחוזר למעלה כשיעשה תנועת האתנח אשר במלת אלילים די וכן המה יאבדו ואתה תעמוד כשמפסיק הפסקת הטעם אשר במלת יאבדו תו לא מחזי כאומר המה יאבדו ואתה : הג' תמצא שיש פסק בין העמים לאלילים לפי שצריך להפסיק ביניהם דאם לא כן נראה כאומר העמים אלילים ואין כונת הפסוק לומר שהעמים הם אלילים אלא שאלהי העמים הם אלילים · הב' והא' תלויים זה בזה כי לפי שיש פסק בין כי לכל וצריך להפסיק ביניהם לפיכך כף כל דגושה ואמנם הטעם למה בא פסק בין כי לכל ולמה צריך להפסיק ביניהם הוא סוד ואמרתי לא אזכרנו נהיה גלוי כאשר בוע' כי ואמרו המהבילים שאין בכך כלום ולכן ארמוז בקצרה ואומר אחז"ל כל התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא ואם יקשה זה בעיני קצת אנשים מה לנו ולהם כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי' אלהינו לעולם ועד צריך שבחר בהם ובמסכת' והמלגלג על דברי חכמים חייב מיתה ושמהרהר אחריה כמהרהר אחר השכינה הן אמת שאין כונתם לומר שכל מלה ומלה הוא

שמו של הקדוש ברוך הוא כי אין מלת מת או רשע שמו של הקדוש ברוך הוא · ועתה דע כי השי' נקרא כל בפסוק כי כל בשמים ובארץ ות"י דאחיד בשמיא ובארעא והוא צדיקו של עולם שעליו אחז"ל עמוד אחד יש מהארץ עד הרקיע וצדיק שמו ועליו העולם עומד שנאמר וצדי' יסוד עולם וכן כי כל בגי' יסוד והכא השי' הוא אלהי ישראל ואם אתה אומר כי כל אלהי העמים בכף של כל רפויה ובלי הפסק בין כי לכל הוי כאילו אמרת יי' אלהי העמים · מעתה ראה גם ראה כמה יש ליזהר לקרות הפסוקים בטעמים שכתובים בתורה · ודע שצריך להפסיק בין רחמיך רבים יי' שלא יהא כאומר רבים יי' ולכן יש פסק ביניהם וצריך להפסיק מעט בין יי' ימלוך כדי שיתן ריוח בין הדבקים וכן בין יי' ישמרך מכל רע ובין יי' ישמר צאתך ובין תהלת יי' ידבר פי צריך לתת ריוח · וכן בפסוק אם תקטול אלוה רשע יש פסק בין אלוה לרשע וצריך להפסי' ביניהם וכן בפסוק הלא משנאיך יי' אשנא יש פסק בין יי' לאשנ' שלא יהא כאומר יי' אשנא · וכן בפסוק יודוך עמים אלהים יש פסק בין עמים לאלהים שאם לא יפסיק נראה כאומר שהעמים הם אלהים סוף דבר אני אומר כי הזוהר לקרא בטעמים הכתובים בתורה הוא רפוא' גדולה מרפאה חליים רבים · וראוי שתדע שיש ה' אותיות שמי שקורא בלחש הרבה לא יוכל לבטאם היטב בשפתיו ויתחלפו לו באותיות אחרות והם בגד"ך הב"ית תתחלף לו בפ"א ובמקום ברוך יאמר פרוך הגימל תתחלף לו בק' ואם בא לומר גבר יאמר קבר : הדלית תתחלף לו בת"יו הדגושה בדגושה והרפויה ברפויה · הזין תתחלף לו בס' או בצדי ובמקום זה יאמר סה או צה · הכף הרפויה תתחלף בחית ובמקום מלך יאמר מלח · ולכן אני אומר שאף על פי שמי שקרא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא מכל מקום לא מן השם הוא זה ולא משנת חסידים היא זו והירא את דבר יי' יזהר לקרות קריאת שמע בקול רם כדי שיוכל לבטא בשפתים כל האותיות בתיקונן · ולא עוד אלא שאפשר לומר שכל שקרא בלחש הרבה לא יצא ומה שאמרו יצא היינו כשקרא כל האותיות היטב אלא שלא השמיע לאזנו אבל כשקר' בלחש הרבה ונתחלפו לו אותיות מה בזולתן לא יצא כי לא קרא את שמע שהרי במקום אחד יאמר אחת וכאלה רבות עמו ומה שאמרו אם לא דקדק באותיותיה יצא היינו דוק' כשלא נתן ריוח בין הדבקים ולא כשהחליף אותיות: וז"ל בעל כתר תורה וכן ראוי לעשות לקרוא ק"ש בקול רם כמו שיפה פירש הרמב"ם שכתב הקורא קריאת שמע כשהוא גומר פסוק ראשון אומר בלחש בשכמל"ו וחוזר וקורא כדרכו ואהבת וכולי עד סופה עד כאן וכן מוכח מהגמרא פ' מקום שנהגו שאין אומרים בלחש רק בשכמל"ו משום כבוד מרע"ה והשאר כולו בקול רם ולאפוקי מאותם שקורים כל הקריאה בלחש מברוך שם עד סוף קריאת שמע שאין לעשות כן עד כאן לשונו בסימן ט"ו: ולא בק"ש בלבד אלא אף בכל הברכות והשבחות ואפילו הקורא בתורה ואפילו המתפלל ראוי שלא ינמיך קולו יותר מדאי או לפחות יזהר כשהוא מגיע אצל האותיות הנזכרות להגביה קולו קצת פן יחליפם בזולתם · וצריך אתה לדעת שכמו שהרוכב לקפץ ולדלג שיעור מה צריך לדחוק רגלו בקרקע ולדרום דריסה חזקה ואז בכח הדריסה ההיא הוא מקפץ היטב כך בכל מלה שבה מקף שצריך להדביקה לסמוכה לה צריך לעמוד מעט במלה שקודם המקף ואז יקפץ על המלה שבה שמקף ויסמכה לחברתה כמשפט כמו ונתתי מטר ארצכ' צריך לעמוד מעט במלת ונתתי ובזה יקל עליו לקרוא מטר ארצכם במקף · וכתבתי זה לפי שראיתי הרבה אנשים אשר לפי שלא ידעו שכלל הזה ולא קבלוהו מרבותיהם כאשר קבלתיהו אני וגם לפי שלא שמו לבם לקריאתם הם קורים ונתתי מטר סמוכים ודבוקים ומפסיקים בין מטר לארצכם והנה שתים רעות עשו שמו מקף במקום שאינו ובמקום שישנו לא קראוהו וכן עושים בנחרה אף ה' קורים וחרה אף סמוכים ומפרידים בין אף לה' וכן קורים כבשים בני סמוכים ומפסיקים בין מלת בני למלת שנה · וכן עושים בכל כיוצא באלו וכן לא יעשה · והר"ר משה מינגרין כתב מצאתי כתוב שצריך להפסי' בין אף לייי וכ"ל הטעם שלא יהא כאומ' שהשם הוא אף או שאף הוא השם ח"ו ועוד לרמוז למ"ש שמלאכי אף רחוקים ממנו ית' שנ' באים מארץ מרחק וגומר וכתיב ה' ארך אפים ות"א מרחיק רגז לכן צריך להרחיק מעט מלת אף מהשם עכ"ל · ואני אומר שאין לשמוע לאלו

הכודים הפסקות מלכם ואדרבה צריך להזהר שלא להפסיק בין אף לשם כלל כי יש״ שם מקף בין אף ליי׳ כדי שנקראם סמוכי׳ ודבוקים והמרחיק ביניהם עליו נאמר את אשר קרבתי ריחקתי ומה שמצא כתוב רמ״ן כינרין אם היה דעת הכותב הה׳ כדעתו אין שומעין לו שלא אמר כהלכה אבל אני דן אותו לכף זכות ואומר שלא היה כונתו רק להזהיר שיחתוך מלת אף היטב שלא יהא כקורא אפאדוני · עוד כתב הרמ״ן דאיתא בזוהר פלוני מנא מת ובדק בפיו וחוטמו ועיניו ולא מצאם בו ואמ׳ בודאי לא נזהרת בדבקים שבאמת ויציב עכ״ל · ועת מתפללים וכולי לשון הרוקח המדבר בבית הכנסת ואחביריו משכחין ומשוררין קורא אני עליו על כל שכני הרעים כי ישרים דרכי ה׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ולא כמכה עם חביריו ומואס לשבח לקונו הוא משיג גבול הבורא · ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות אין נוהגין בהם קלות ראש כדאמרינן בפר׳ בני דמגילה אלהים נצב בעדת אל והמדבר עושה כאילו הופך אליו ערפו ואמ׳ מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה נטיתי ידי ואין מקשיב למה יקצוף ה׳ על קולך ויקרא עליך מי בקש זאת מידך רמוס חצרי אך שתחוה לו ושב לפניו במורא בכפיפת ראש בענוה בשכיות הלב שתחנן לפניו ותשורר לפניו בשמח׳ ובא לפניו ברננ׳ אז קרוב אליך וכמ״ש לך ותיחד שם בכוון הלב והתפלל בכוון הלב כשתאמר ברוך אתה שאם תשב בדברים בטלים כאילו התלוננת בו ולא נתת יראתו על פניך אך חשוב כיהוא נגד לפניך שויתי יי׳ לנגדי תמיד וכולי עכ״ל · ובספר הזוהר פרשת תרומה מאן דמשתעי בבי כנישתא וי ליה דאחזי פרודא וי ליה דגרע מהימנותא וי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל דאחזי דהא לית אלהא ולא אשתכח תמן ולית ליה חולקא ביה ואכסיף קלנא בתקונא עילאה דלעילא וכולי עד ועל דא אצטריך לשוואה לבא ורעותא להאי ולא לאשתעי כלל דלא ליפסוק בינייהו ואי פסיק בינייהו מתחות גדפי כרובייא נפיק חד שלהובא וקרי בחיל ואמ׳ פלניא דפסיק גאותא דקב״ה ישתצי ויתפסק דלא יחמי גאותא דמלכא קדישא כד״א ובל יראה גאות יי׳ וכו׳ ע״כ ובפרשת ויקהל כד סליק ספר תורה לתיבה כדין בעיאן כל עמא לסדרא גרמייהו באימתא בדחילו ברתת בזיע כלא לתתא ולכוונא לבייהו כמה דהשתא קיימין על טורא דסיני לקבלא אוריתא ויהון ציתין ויהבון אודנייהו ולית רשו לעמא ולא לאחרא למפתח פומיה באוריתא וכ״ש במלה אחרא אף כלאו באימתא כמאן דלית ליה פומא והא אוקמוה דכתיב ובפתחו עמדו כל העם ואזני כל העם אל ספר התורה ע״כ · וכן ארז״ל בפ׳ אלו נאמרין כיון שנפתח ס״ת אסור לספר אפי׳ בדברי תורה שנ׳ ובפתחו עמדו כל העם ואין עמדו אלא שתיקה שנ׳ עמדו לא ענו עוד · וכתוב בשבלי הלקט שאין לומר דוקא לספר אסור אבל לעיין מותר דהא כתיב ואזני כל העם אל ספר התורה וכשיעיין לא יוכל להבין מה שקורין הילכך אסור עכ״ל ורב ששת דהוה גריס שאני דשני בשור הוא ותורתו אומנותו הוא ומהדר אפיה הוה · וכתב הר׳ יונה אע״ג דמיפק בין גברא לגברא מותר לדבר אסור מדאמרינן כיון שנפתח ס״ת משמע משנפתח הפעם הראשונה אסור לספר עד סיום הקריאות כולם · וכתב רבינו ירוחם דה״ה דאסור לספר כשהמפטיר קורא בנביא עד שישלי׳ כמו בס״ת שאין המצות תלויין בקורים לבד אלא בכל המכויין שם כ״כ הרמ״ה בתשובה עכ״ל · וז״ל הרב מפורטוגאל באגרת שמוסר אשר לו הוסר מאד בעתו׳ התפלה מדבר דבר וזולתה כי תהרהר בדבר הבוא בעת התפלה ותאכל כונתך לא כבני דורנו שעורכי בעת התפלה שיחותם ומן המשכילי׳ יכשלו להביא אל בית תפלתם ספרי תכונת להתכבד כנגד זקני עמם בקרב עדתם עכ״ל · ובספר החסידים סימן י״ח אסור לספר שיחה ולנהוג קלות ראש בבית הכנס׳ בעמדנו לפני מלכנו אדון כל הארץ ואוי להם לרשעים הנוהגים קלות ראש אשר לא אימת שדי עליה׳ ולא פחדו ומוראו על פניהם ולא יבינו ולא יקחו משל כי עברו איי כתיים וראו והתבוננו כי בכל הארצות ההם המלכי׳ כורעים על ברכיה׳ בבית תפלות׳ ועומדים באימה ובפחד וברעד׳ וכפיה׳ פרושו׳ לאליליהם מעשה ידי אדם אשר לא יראו ולא ישמעו אנו העומדים לפני ממ״ה הקב״ה חי וקיים רם ונשא ית׳ וית׳ עא״כ שיש לנו לעמוד לפניו באימה ביראה ברתת בפחד ורעדה · ועל אותם היושבים בבה״כ ומראין עצמם כיציפי׳ שא״ל יכולין לעמוד עליהם נאמר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישר׳

כל יומא

כל יומא לא לאי ובעידן צלותי׳ לאי כל היום עומד בשוק לפני הפקיד או לפני ליצנות ואינו עיף ובשעת׳ התפלה אינו יכול לעמוד עד כאן לשונו ובריש מדרש איכה ר׳ יצחק פתח ולא אותי קראת יעקב קאים טרון כל יומא ולא לאי ובצלויי קמאי את לאי קאים טרון כל יומא ולא לאי ואמר ליה חבריה איתא וצלי והוא אמר לית אנא יכיל אבל הבעל מה כתיב ויקראו בשם הבעל מהבקר עד הצהרים וגומר הוי כי יגעת בי ישראל ·

וְדַע כִּי אִישׁ אֲשֶׁר יָבֹא לְבֵית אֵל · לְהִתְפַּלֵּל לְרָם מַשְׁפִּיל וּמֵרִים
וְלֹא עָבַד עֲבוֹדָה עִם לְבָבוֹ וְרַעְיוֹנָיו לְאָחוֹר הֵם נְזוֹרִים
וְלֹא יֵבוֹשׁ וְיִכָּלֵם וְיֹאמַר לְצוּר יִהְיוּ לְרָצוֹן הָאֲמָרִים
הֲלֹא דָתוֹ לְהַשְׁחִיתוֹ אֲבָל רַ־ חֲמֵי אֵל כָּל חֲמָתוֹ אֵין מְעִירִים
אֲדַמֶּה אִישׁ אֲשֶׁר יַרְבֶּה תְּפִלָּה בְּדִבְרֵי פִיו בְּלִי לֵבָב דְּבוּרִים
לְאִישׁ צִוָּה לְבַשֵּׁל הַלְּבִבוֹת אֱלֵי מַלְכּוֹ וְהוּא הֵבִיא פְּרוּרִים
בְּיַעַן שְׁאֵלַת אֵל הִיא לְעָבְדוֹ בְּכָל לֵב לֹא לְצַפְצֵף כַּעֲגוּרִים
וְלֹא צִוָּה לְאִישִׁים יַעֲמוֹדוּ עֲלֵי עָמְדָם וְלֹא לִרְמוֹס חֲצֵרִים
מְאֹד קָרוֹב לְקוֹרְאָיו בֶּאֱמֶת אֵל וְרָחוֹק מֵאֲשֶׁר קוֹרְאִים וְשׁוֹקְרִים
הֲלֹא הֵם הַיְּגֵעִים עֵת תְּפִלָּה לְהִתְחַנֵּן וְצֵאת מִשָּׁם מְמַהֲרִים
וְיֵעָתֵר לְעוֹתֵר צוּר בְּהִתְפַּ־ לְלוֹ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר צִבּוּר צְבוּרִים
וְכָכָה תַּעֲמוֹד דוֹדִי בְּהִתְפַּ־ לְלָךְ לִפְנֵי אֲבִיר כָּל הָאֲבִירִים
מְאֹד יְרֵא מְאֹד חָרֵד וְזוֹחֵל בְּלֵב פּוֹחֵד וְרַעְיוֹנִים יְגוּרִים
בְּרֹאשׁ כָּפוּף מְחַנֵּן קוֹל כְּעָנִי אֲטוּם אוֹזֶן וְעֵינַיִם סְכוּרִים
בְּיָדַיִם עֲלֵי לֵבָב כְּרֶגֶל יְשָׁרָה גַם בְּמָתְנַיִם חֲגוּרִים
וְהִשָּׁמֵר לְבִלְתִּי שִׁית לְבָבְךָ לְצָרְכֶּךָ וְלֹא אֶל הַשְּׁאָרִים
וְהִתְנַהֵל לְאִטְּךָ בְּצֵאתְךָ וְאַל תִּסֵּב לְהֵיכָל אֶל אֲחוֹרִים

קו

באור המלות נזורים מלשון נזורו אחור · האמרים כמו אמרים אמת · הלבבות מיני מזונות מבצק · פרורים מלשון ובשלו בפרור · כעגורים מלשון כסוס עגור כן אצפצף גוליכדריקא בלעז ויש אומרים גרואגא בלעז · ושוקרים מלשון אם תשקור לי · ויעתר מן ויעתר לו יי׳ · לעותר פי׳ למתפלל מן ויעתר יצחק · צבור צבורים פירוש הקהל כאספים מלשון אם יכנו כעפר כסף · אביר כמו מידי אביר יעקב · וזוחל מלשון על כן זחלתי · יגורים כמו אשר אתה יגור מפניהם · סכורים פירוש סגורים מן ויסכרו מעינות תהום · הפירוש לפי שלמעלה בסמוך הזהיר שיתפלל אדם בכל כונתו ויסיר מלבו מחשבות אחרות אמר עתה ודע כי איש אשר יבא וכולי כלומר שכל מי

שאינו מתפלל כהוגן ראוי שישחיתהו הש״י ונשא ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו וגומר והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וגו׳ פי׳ יען אשר כהתל באנוש התלו בש״י פתוהו בפה בלבד ובלשונם כזבו לו ולבם לא נכון עמו ראוי היה שישחיתם הש״י ולא ישיב אפו מהם ושיעיר כל חמתו עליהם לולי כי אל חנון ורחום הוא וברחמיו ורוב חסדיו יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו וגו׳ ואמר ולא יבוש ויבלם וכו׳ כי באמת אין בעולם בושת וכלמה גדולה כזו שיבא אדם לפני בוראו כשואל מאתו שאלות ויעזוב לפיו ולשונו שיאמרו מעצמם מה שהם רגילים לומר ועיניו ניפוץ אנה ואנה ולבו במחשביו הולך חשכים ואין כונה לו שקראה כמבקש ומתלוצץ בש״י ח״ו ה׳ הטוב יכפר בעד ולא עוד אלא שאומר בסוף יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי וגו׳ ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמו ויאמר לו והלא הגיון לבך היה כמונאך ומובא׳ במשא׳ ומתנך במקחך וממכר׳ במאכל׳ ומשתך ומה עשה לך פלוני ומה תדבר אל פלוני והליכות שאמר לך פלוני עד שבהיותך מתפלל לא היית יודע אם אתה מתפלל או את׳ קורא בספר איוב ואיכך יודע אם אמרת כל י״ח ברכות שבתפלה או אם אמרת מקצתן בלבד אלא שאתה סומך בזה על החזקה כי חזק׳ שליח עושה שליחותו ולכן אתה בוטח על פיך ולשונך שודאי אמרו כל מה שהם רגילים לומר וכיון שמבאת עצמך בעושה שלום משתמא שברכית בקטו ותפלה אשר כזאת איך תהי׳ לרצון כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה הכזה יהיה הגיון לב אבחרהו הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך: אדמה אני וכולי יש אנשים שנראה בעיניהם שמצו׳ התפלה תשלם להם כבואם לבית הכנסת ויעמדו על רגליהם ויאמרו מן ה׳ שפתי תפתח עד עושה שלו׳ וכשעשו כל זה מיד נראה להם שקיימו מצות התפלה שצוה הש״י ואמנם עלינו לשבח לאדון הכל מקור החכמה והתבונה והדעת אשר התחכם בתורתו הקדושה להוציא מלבם של אלו ולהצילנו משגרא כזו אלא שעינותינו טחו מראות עינינו ולא השגחנו בדברי קדשו כראוי אבל אנו שחננו הש״י דעה וחלק לו בבינה ישקיף ויתבונן איך התחכם הש״י בצואו לצוותינו מצות התפלה ולא כתב והתפללת אלי או תעתיר אלי או שאל ממני ואתנה וכיוצא בזה כמו שבקריאת שמע אמר ודברת בם ובת״ת ולמדת׳ אותם את בניכם ושננתם לבניך אבל כשצוה על התפלה אמר ולעבדו בכל לבבכם להודיענו שאינו מצוה במצו׳ זו על דבורי פה על כונת הלב ומי שיביא לו כונת הלב יקיי׳ מצותו ומי שיבי׳ לו דברי׳ בלבד לא קיי׳ מצותו כי לעבדו בכל לב שא׳ ולא דברי׳ ואילו היה אפש׳ להבי׳ לו כונ׳ הלב בלא דברי׳ היתה מצותו כעשוי׳ לה״ל למלך שצוה לעבדיו שיעשו לו מטעמים כאשר אהב ויביאו לו ויאכל כי אע״פ שצרי׳ לזה מלאכות רבו כמו בקיע׳ עצי׳ ושאיב׳ מים ושחיט׳ בהמו׳ והפשט ונתוח והכנת האו׳ ובשק׳ התנו׳ ושפיתת הסיר והפרו׳ לבשל מ״מ אין מצו׳ המלך וכונתו אלא שיביאו לו מאכל לאכול ואילו היה אפשר להביא לו המאכל בלי כל אלו המלאכו׳ היתה כעשוי׳ מצותו כי מה חפצו בקטיב׳ עצים ושאיבת מים ושאר המלאכה כמבוס וכמם אבל אם לעת האוכל יבואו עבדי המלך לפניו ופרורים וקדירות בידם ויאמר להם המלך מי אלה ויאמרו לו אתה צויתנו לעשות לך מטעמים הנה באו הכלים מבשלים אותם שלא תבער בם כמו אש חמת המלך ויאמר להם וכי אני צויתי שתביאו לי קדירות ופרורים והנה כן הדבר הזה · אמר קרוב וכו׳ על דרך קרוב יי׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת ונכלל שיש שקוראים אותו בשקר וזהו שאמרתי קוראים ושוקרים כלומר קוראים ואינם קוראים וז״ה ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל אמר הש״י לישראל עמו לא אותי קראת יעקב ולפי שהמון ישראל יתמהו על דברים אלו ויטענו לאמר והלא אנו לא שכחנו שם אלהינו ולא פרשנו כפינו לאל זר ח״ו ובתפלותינו ובקשותינו אנו אומרים אלהי אברהם יצחק ויעקב האל הגדול הגבור והנורא יי׳ אלהים נאמנות אל מי אל עליון אל שדי ושאר שמותיו הקדושי׳ ועתה מי אל מבלעדי יי׳ ומי צור מבלעדי אלהינו שיקרא באלה השמות ואיך ולמה יאמר לנו לא אותי קראת · לפיכך אמר כי יגעת בי ישראל כלומר מה שאמרתי לא אותי קראת אין כונתי ורצוני לומר שאתה קורא לכמוש שקוץ מואב או לעשתורת אלהי צידונים או לזולתם מאלהי העמים אך אמרתי לא אותי קראת לפי שבנוהג שבעולם מי שיש לו לדבר אל המלך מטהר ומחליף שמלותיו ולובש בגדיו

החמודות ואח״כ מתבונן היטב איך ומה ידבר ושוקל בפלס דבריו ומסדרם עד שיהיו שגורים בפיו שלא יכשל בדברו ובהכנסו לפניו עומד מרעיד ומדבר דבריו בנחת בישוב לא בחפזון בכניעה בשפלות בדברי פיוסים וקולו כעני מתחנן ולבנו אינו פונה לשום מחשבה בעולם · וכשאתה בא לדבר לפני אבל שאינך לובש בגדים נאים אלא אפי׳ אותם שאתה רגיל ללבוש בבאתך לשוק אינך מקפיד אם יהיו עליך או לא ולא עוד אלא שלפעמים אתה בא מהשוק לביתך ומסיר הכסות אשר עליך והנך ק הטהור מעל ראשך ומשים הכניף הקטן הפחות על ראשך ועומד ומתפלל כי תלאה ותינע להתפלל בכסות שעליך ובמכנפת אשר על ראשך ואתה עומד לפני כמי שעומד בשוק לפני הלנים ומדבר דבריך בחפזון גדול לסיים מהר ולפרו׳ המשא מעליך ואתה מביט ופונה כה וכה קורץ בעיניך מור׳ באצבעותיך מביט מה שעושה פלוני מאזין מה מדבר וטורח גדול הוא עליך ויגיעה רבה להוציא כל מחשבותיך מלבך בעת התפלה וכדי שלא להטריח עצמך בזה אתה מתפלל ולבך חורש מחשבות און עד שכל כך הלב טרוד במחשבותיך עד שאינך יודע או אם אתה מדבר עמי או אם אתה עומד בשוק ואילו היית קורא אותי לא היית יגע להתפלל בבגדיך החמודות ולא היה עליך לטורח ויגיעה להוציא מלבך כל מחשבותיך בשעת התפלה · ועוד אני רואה כי מי שידבר אל המלך ישמח בלבו כי הגיע למעלה גדולה ואילו היה יכול לדבר עמו בכל יום פעמים שלש או יותר ולהתחבר עמו כל היום ולשכון בחברותיו כל הימים היה עושה ברצונו הטוב וכל הון ביתו יתן להשיג זה כי אין זה עליו לטורח ויגיעה אלא מנוחה ושמחה וכשאתה מתפלל לפני אתה יגע לדבר אותו המעט ואתה ממהר באמירתו עד שמרוב שמהירות אפי׳ המלות אינך מוציא מפיך היטב כדי לצאת מלפני מהר וללכת לדבר עם חביריך או לשא׳ חפציך לכן אמרתי שמי אתה מזכיר ואותי אינך קורא כי מי שקורא אל המלך אינו יגע · וז״ל בעל חובת הלבבות בשער חשבון הנפש ואם יתעסק בתפלה ובשבח הש״י יפנה גופו מכל מעשה העולם ויפנה לבו מכל מחשבות המטרידות אותו מענין התפלה אחר שיטהר עצמו וירחץ מכל טנופין ולכלוכין ויעלה על לבו מה שמכוין בתפלתו ומה מבקש בה ובמה מדבר לפני בוראו ממלות התפלה ועניניה · ודע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה והעיון במלות כלב ותפלה כגוף והעיון כרוח וכשיתפלל המתפלל ולבו טרוד בזולת מענין התפלה תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלא לב מפני שגופו נמצא ולבו בל עמו ועליו נא׳ יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני וגומר ומשלו זה עוד לעבד שבא אדוניו לביתו וצוה אשתו ובני ביתו לכבדו ולעשות כל צרכיו והוא הלך לו והתעסק בשמחה ובשחוק ונמנע מעבוד אותו בעצמו ומל הסתדל בכבודו ולעשות מה שהיה ראוי לו וקצף עליו אדוניו ולא קבל כבודו ועבודתו והשיב הכל בפניו · וכן המתפלל כשיהיה לבו ומצפוניו רקים מענין התפלה לא יקבל האל ממנו תפלת איבריו ותנועת לשונו הלא תראה שאנו אומרין בסוף תפלתנו יהיו לרצון אמרי פי וגומר וכשיהיה אדם שוסב בדברי העולם ואח״כ יתמום תפלתו ויאמר הגיון לבי לפניך הלא זה גנאי גדול שיטעין דבר עם אלהיו בלבו ובמצפוניו ולבו בל עמו ושאל ממנו אח״כ לקבל אותה ולרצותה ממנו עכ״ל ויעוד האריך עש׳ · ובספר החסידים סימן מ״ו כשמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל אדם יכוין לבו לברך לבוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הפירות או הלחם ליהנות מהם וצוהו את המצות ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב ועל דבר זה חרה אף ה׳ בעמו ואמר יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו ריחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה אמר הקדוש ברוך הוא לישעיהו ראה מעשה בני כי אינו אלא לפנים ומחזיקים בו כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו באים בביתי ומתפללים לפני תפלות הקבועות כמנהג אבותיהם לא בלב שלם נוטלין ידיהם מברכין על נ״י בוצעים מברכין ברכת המוציא שותים ומברכים כמו שהדבר שגור בפיהם · אך בעת שהם מברכין אינם מתכונים לברכני ועל כן חרה אפו ונשבע לאבד חכמת החכמים היודעים אותו ומברכים אותו במנהג ולא בכונה שנאמר ואבדה חכמת חכמיו וגו׳ ומעשה בא׳ שמת

בקונטר שכים לאחר י"ב חדש הרבה נתגלה בחלום לאחד מקרוביו ששאל לו איך אתה באותו עולם א"ל בכל יום דנין אותי על שלא הייתי מדקדק לברך ברכת המוציא וברכת המזון בכונת הלב ואומר' לו להכאתך נתכונת · שאלו והלא משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש בלבד א"ל אין דנין אותי פורעניות אוקים כמו בי"ב חדש ראשונים עכ"ל · ובספר הזוהר פ' במדבר וכאה איהו בר נש דידע למפתי לקב"ה ברעותא ובכונה דלבא וי למאן דאתי למפתי ליה בלבא רחיקא ולא ברעותא כד"א ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו הוא אומ' אליך ה' נפשי אשא ולאו כל מלוי אלא בלבא רחיקא הא גרם עליה לאסתלקא מעלמא עד לא מטון יומוי בזמנא דאילנא דמותא אתער בעלמא למעבד דינא ועל דא בעי בר נש לאדבקא נפשיה ורעותיה במאריה ולא ייתי לגביה ברעותא כדיבא בגין דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני מאי לא יכון אלא בשעתא דהוא אתקין גרמיה להאי ולביה רחיקא מקב"ה קלא נפיק ואמר לא יכון לנגד עיני מאי בעי הכא לאתקנא גרמי' לא יכון לא בעינא דיתתקן כל שכן אי אתי ליחדא שמא קדישא ולא מיחד ליה כדקא יאות וכלהו חולקהון דצדיקייא עליהו כתיב ובאו וראו את כבודי וכתיב אך צדיקים יודו לשמך וגו' ע"כ · ויעתר לעותר וכו' ז"ל הרמב"ם פרק שמיני מהלכו' תפלה תפלת הצבור נשמע' תמיד ואפי' היו בהם חוטאי' אין הקב"ה מואס בתפלת' של רבי' לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הצבור ולא יתפלל יחיד כל זמן שיוכל להתפלל עם הצבור עד כאן לשונו ·

אמר המחבר מסכים הייתי שלא להאריך עוד בשום מקום בחבור הזה בענין פלפול וסברא וקושיות ותרוצין לפי שכבר יגעתי מרובת החבור פעמים רבות ואע"פ שלא היתה יגיעתי יגיעה גמורה מכל מקום דבר בעתו ובמקומו מה טוב ומיחל אני שהש"י ברחמיו יהי' עמדי ויוציאני לאור ושפטו יצא כידי ושמתי להם מקום אשר יבואו שם אך עתה בעונותי לא אוכל להאריך לאפס הפנאי ומ"מ לא יכולתי להתאפק מהעיר פה על דברים ואומר · צבור בבית הכנסת ויחיד בבה"כ ואין צריך לומר יחיד חוץ לבה"כ פשיטא דצבור בבית הכנסת עדיף · יחיד בבית הכנסת ויחיד חוץ לבה"כ א"כ צבור בבה"כ וצבור חוץ לבית הכנסת היינו דאבא בנימן דאמר בפ"ק דברכות אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת · צבור חוץ לבה"כ ויחיד בבית הכנסת מדאמר אבא בנימן אין תפלתו וכו' הוה נראה לכאורה לומר דיחיד בבית הכנס' עדיף אבל אין הדבר כן אלא צבור חוץ לבה"כ עדיף והיינו דאמרינן בפ"ק דברכות אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין ותניא מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים וכו' עד ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם ע"כ ומכאן הוציא הרמב"ם הלשון שהעתקתי לעיל · ויש הבדל בין מאמר זה למאמר אבא בנימן כי אבא בנימן לא הזהיר רק להתפלל בבה"כ ולא דבר מענין עם הצבור ומאמר זה של עת רצון וכו' לא הזהיר רק להתפלל' עם הצבו' ולא דבר מענין בבה"כ והראיה שאבא בנימן מדבר ביחיד ולא בצבור שאם היה מדבר בצבור איך אמר שאין תפלתו נשמעת אלא בבית הכנסת דמשמע דצבור חוץ לבית הכנסת אין תפלתם נשמעת זה שקר כי הן אל כביר לא ימאס ולעולם תפלת הצבור נשמעת אפילו חוץ לבית הכנסת ובהדיא משמע ממ"ש במס' ר"ה שם תהא תפלה שלא בא אלא למדבר המקו' שבו ראוי להתפלל ואינו מדבר מענין צבור אלא ליחיד ולפיכך הסמיכו לזה בגמ' אמר רבי יצחק מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת שבהכרח הכונה בו ליחיד דאי בעשרה מאי איריא בבית הכנסת אפי' חוץ לבה"כ נמי ותו אי בעשרה היינו דבסמוך ומנין לעשרה שמתפללין וכו' אלא ודאי ליחיד והזהיר שיתפלל בבית הכנסת דאי לאו הכי למאי נ"מ להודיענו שהקדוש ברוך הוא מצוי בבה"כ ובמנא מאמר ר' יצחק טעם למאמר אבא בנימן · והראיה שמאמר של עת רצון וכולי אינו מדבר בבית הכנסת שהרי הביאו רבי יצחק לרב נחמן להוכיח לו שהיה ראוי שיאסוף עשר' בביתו להתפלל או שיתפלל הוא ביחיד בשעה שמתפללין הצבור וכן משמע הלשון ע"ש ועוד אילו היו מאמר אבא בנימן ומאמר זה של עת רצון שניהם מדברים בבית הכנסת ובצבור היה לו לגמרא להביא א' מהם בלבד או לפחות להביא' יחד ומדהרחיק ביניהם הרחק רב שמע מינה דבמה שדבר זה לא דבר זה וכן משמע מלשון הרמב"ם שא' שכתב תפלת

הצבור

הצבור נשמעת תמיד וכו' שהוציאו ממאמר של עת רצון כתב ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת · וזהו מאמר אבא בנימן · וכן ממנא בשאלתות שהביא מאמר של עת רצון בשאלתא ח' וענין התפלל בבית הכנסת בשאלתא כ"ב · וזה פשוט אך לא לחנם כתבתיו · כתב הטור וזה לשונו לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הצבור דאמר ר' יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת פי' עם הצבור עכ"ל וכתב עליו מהר"י קארו זכר צדיק לברכה וזה לשונו משמע מדבריו שהיה' לא שאני לן בין מתפלל בבה"כ או חוץ לבה"כ אבל הר' יונה כתב בשם הגאונים שאפילו היחיד יש לו להתפלל בבה"כ עכ"ל · ואני אומר שאין ראוי ליחס לטור סברא זו ואם באנו להוציא משמעיות רעות הנראות בתחלת העיון נוכל להוציא משמעות אחר ולומר דמשמע מדבריו שאם אינו מתפלל בבה"כ לא שאני לן בין מתפלל בצבור או ביחיד · והאמת כי מה שאמ' הטור פי' עם הצבור כי היכי דלא תקשי ג' קושיות אמר כן כמו שאבאר · ומה שאמר עוד אבל הר' יונה כתב בשם הגאונים וכו' בחיי ראשי תימה גדול הוא עליו ועל הר' יונה למה יחסו זה לגאונים והלא גמרא ערוכ' הוא וז"ל הר' יונה ואומרים ~~הגאוני'~~ שאפי' כשאין האדם הולך לבית הכנס' יש לו לשער שיתפלל בשעה שמתפללין בקהל ועוד אמרו שאפי' כשאין הצבור מתפללין יש לו לאדם להתפלל בבית הכנסת מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפלת צבור עכ"ל · והנה שני הדינים האלו הם גמ' ערוכה הראשון היינו דאמרינן פרקא קמא דברכות רב נחמן לא הוה יכיל למיזל לבית הכנסת ואמר ליה ר' יצחק לימא מר לגו לית צבור לליתי ולודעיה בעדנא דמצלי צבורא דאמר רבי יוחנן אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין · והדין השני היינו דאבא בנימן ודר' יצחק כמו שאמרתי לעיל · ונראה לעניו' דעתי שהגאונים כתבו אלו השני דינים סתם וסמכו על המעיין שידע שמהגמ' הוציאום ואחד מתלמידי הר' יונה לא דק וכתב מה שכתב שלא מפי הרב · וקודם שנבאר דברי הטור צריך להקשות בדבריו איך כתב דאמר רבי יוחנן אין תפלתו וכו' והלא לא מצינו שאמר כן רבי יוחנן אלא אבא בנימן · ואין להתנכות ולומר שהטור היה גורס ר' יוחנן במקום אבא בנימן ועוד שאם כן מהו ההכרח שהכריח לפרש המאמר עם הצבור אדרבה הוכחנו לעיל דמאמר אבא בנימן ליחיד הוא : והאמת שאין זה מאמר אבא בנימן אבל הוא מאמר של עת רצון שאמרו רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי וא"ת והלא רבי יוחנן לא הזכיר אין תפלתו של אדם נשמעת תשובתך בגמר' דידן לא הוזכר לשון זה בדברי רבי יוחנן אבל בגירסת הרי"ף הג' אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר ואני תפלתי וכו' וכן גרים הרא"ש ולכן הטור בנו כתב כן בשם רבי יוחנן וסמ"ג והשאלתות סי' ח' גרסי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור · ואמנם ההכרח שהכריחו לטור לומר פי' עם הצבור היא כדי שלא תקשה עליו קושיא א' ועל הגמרא ב' וזה שהטור כתב שלכתחלה לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הצבור והנה אלו שני דברים ולהוכיח זה הביא מאמר רבי יוחנן ואם לא היה אומר פי' עם הצבור יקשה עליו שבא להוכיח שני דברים בבית הכנסת ובצבור ולא הוכיח אלא א' דהיינו בבית הכנסת · ועל המאמר יקשה שבא להוכיח בית הכנסת ומוכיח עם הצבור ועוד יקשה איך הביא רבי יצחק לרב נחמן מאמר זה לראיה שיש לו לאסוף עשרה בביתו או שיתפלל יחיד בביתו בשעה שמתפללי' בבית הכנסת והלא מאמר זה אומר שאין תפלתו נשמעת אלא בבית הכנסת וכיון שרב נחמן מתפלל בביתו מה יועיל בתקנה זו לפיכך כתב הטור פי' עם הצבור · והוי יודע שגירסתנו היא הנכונה דאילו לגירסת הטור קשיא שנראה שבא להוכיח שני דברים בית הכנס' ועם הצבור ולא הוכיח אלא עם הצבור ואפשר לתרץ קושיא זו ולומ' דלא בא אלא להוכיח עם הצבו' והא דנקט בית הכנסת לפי שדרך תפלת הצבור להיות בבית הכנסת ונוכל לדייק כן מדברי הטור שאמ' פי' עם הצבור ולא אמר ועם הצבור שאז היה משמע שהם שני דברים · ויש פה עוד דקדוקי דברים ולא אאריך בהם רק אגיד לך מה שהוא אמתי דע כי ע"כ צריך לומר שמאמר זה של עת רצון לא בא להוכיח לא שצריך בה' ולא בעשרה שאם אתה אומר שהוא מצריך אחד מאלו יקשה איך א"ר יצחק לרב נחמן שיתפלל

ביחיד בביתו בשעה שהצבור מתפללין דא"ר יוחנן וכו' והלא אמר רבי יוחנן מנה"ך אחד מאלו ולרב נחמן אין נס אחד אלא ודאי לא בא מאמ' זה להוכיח אלא שצריך להתפלל בשעה שהצבור מתפללין וכן משמע הלשון ובהכי א"ש מה ש"ר יצחק לרב נחמן שיתפלל בעת שמתפללין הצבור דא"ר יוחנן אימתי עת רצון בשעה שהצבור וכו' וכיון שהוא מוכרח שלא בא מאמר זה רק ללמדנו השעה הראויה להתפלל ברא בודאי שגירסת הטור אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבה"כ איננה נכונה אבל גירסת סמ"ג ושאלתות נכונה היא שמה שאמר עם הצבור פי' בשעה שהצבור מתפללין ואחר שכתבתי כל זה אנה האלהים לידי מסכ' ברכות כתיבת יד ובדקתי ומצאתי גירסא רביעית וזו היא א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ בשעה שהצבו' מתפללין דכתיב ואני תפלתי וכולי וגירסא זו נכונה מכלם והיא מעידה עדות גמור על דברי שכתבתי שלא בא מאמר זה ללמד אלא השעה הראויה להתפלל: ולפי דרכנו למדנו שמ"ש הטור לא יתפלל אדם אלא בבה"כ עם הצבור כן הוא למצוה מן המובחר אך מה שהביא ראיה מדאמ' רבי יוחנן לא דק ואולי לאסמכתא בעלמא הביאו והתבונן שלא אמר הטור אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבי' הכנסת עם הצבור כלשון הגמרא · **כתב** אבי העזרי על מימרא דאבא בנימן בסימן י"א וזה לשונו והני מילי לאיניש דעלמא אבל לצורבא מרבנן לא דהא רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי דאמרינן אין להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה ועשרה הוו מכנפי להו וכן מוכח בפרק תפלת השחר עד כאן לשונו · ובפרק תפלת השחר סימן פ"א כתב וזה לשונו ראב"ע אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וכולי והלכת' בחכמים דעובדא דרבי ינאי מסייעא להו וכן פירש רבינו חננאל ותו דרבי יוחנן משתעי להך דרבי ינאי שמע מינה דהכי סבירא ליה · ותו שנער בו שפסק כרבי יהודה והכי נהיגנן וכן רבי אמי ורבי אסי היו כל תפלותיהן ביני עמודי ביחיד ולהכי מייתי ליה עד כאן לשונו · והנך רואה שדבריו סותרין זה את זה שבסימן י"א כתב דעשרה הוו מכנפי להו ובסימן פ"א כתב שהיו מתפללין ביחיד · ונראה לעניו' דעתי דטעות סופר נפל בסימן י"א וצריך לומ' ועשרה לא הוו מכנפי להו · ולא רציתי לתרץ שמה שאמ' בסימן פ"א לדעת ר"ח קאמר וליה לא סבירא ליה חדא שאין הלשון משמע כן · ועוד לפי שכתב בסימן י"א וכן משמע בפרק תפלת השחר ולא מצינו בכל פרק תפלת השחר לשון שיהא משמע ממנו דעשרה הוו מכנפי להו אדרבה מדמייתי להא דרבי אמי ורבי אסי בסוף פרק תפלת השחר משמע לר"ח דלא הוו מכנפי י' · ומה שאמר בענין תפלת מוסף דהלכתא כחכמים כן כתבו כל הפוסקים וקשה בעיני מאד היכי שבקי רב הונא בר חיננא אמר רב חייא בר רב ורב חייא בר אבין דא"ל שפיר קא אמרת ושמואל דעבד עובדא ורב יצחק בר אבדימי משום רב דכולהו פסקו הלכתא כרבי יהודה וקבעו לנו הלכה כחכמים כרבי ינאי דאיהו יחיד דפסק כחכמים · והתבוננתי בראיות שהביא אבי"ה לפסוק כחכמים ומצאתים חלושות דמה שאמר משום דעובד' דרבי ינאי מסייעא להו אני אומר ואימא דהלכתא כרבי יהודה דעובדא דשמואל מסייעא ליה ואי משום דרבי יוחנן משתעי להך דרבי ינאי אין זו ראיה כי למה לא יספר מה שראה ואי משום דנער רבי ינאי בההוא דאמר הלכה כרבי יהודה פשיטא דכיון דאיהו סבר דהלכה כחכמים לא יוחן בעיניו מי שיאמר ההפך · והתימה על ראבי"ה שמביא ראיה שהלין עם רבי ינאי מדרבי ינאי גופיה ואי משום דרבי אמי ורבי אסי דמייתי לה התם אין משם שום הכרח ועל זה אני אומר ערבך ערבא בעי דהא דרבי אמי ורבי אסי איכו ודאי שהיו כל תפלותיהם ביחיד ובהדיא כתב הרמב"ם שהיו מתפללים בעשרה ואיך בנא ראיה ממנה שהיו מתפללין ביחיד גם תפלת מוסף ואנחנו לא נדע בודאי מה היו עושים בשאר התפלות · סוף דבר אני אומר כי כל האמוראים שהזכרתי לעיל אומרים בפירוש שהלכה כרבי יהודה והא דרבי אמי ורבי אסי ושאר טענות דאבי"ה טענות ספק הם ואין ספק מוציא מידי ודאי בכל שכן שיכול המנגד לומר שאפי' טענות ספק אינן ומצאתי בהרא"ש דר"ח גרים איפכא במילתא דרב ונתקרר דעתי בזה כי זו טענה טובה לפסוק כחכמי'

דה"ל רב לגבי שמואל והלכתא כרב באיסורי אבל לפי שלא מצאנו גירסא זו רק לר"ח נמצא גם ראיה זו חלושה וצריך עיון ובפרט שהחולקי' על ר' ינאי בתראי נינהו וקיימא לן הלכה כבתראי · ואחר שכתבתי כל זה אנה ה' לידי מ' ברכות כתיבת יד ומצאתי הגירסא כך ר' יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע ולא היא אין הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע · וזו ראיה גמורה ומספקת לפסוק הלכה' כחכמים שהרי בהדיא מסיק בגמרא הכי ואין להרהר אחרי גירסא זו דילמא משובשת היא דאדרבה איפכא מסתברא דגירסת ספרי הדפוס היא המשובשת כי טעות של חסרון לשון שכיחא וקרוב היא להשמיט הסופר מן עוריה לעוריה אבל טעות של יתרון לשון כזה שיוסיף הסופר ולא היא אין הלכה וכולי רחוק המציאות מאד · ונראה לי ראיה על הגירסא שמצאתי מהתוספות שהפסיקו הדבור אין הלכה ולא דאין ודוק · ועוד קשה לי מאד על כל המפרשים דלא כהרמב"ם שכתבו דר' אמי ור' אסי ביחיד היו מתפללים דלדבריהם גם את הכל יקח הצורבא מרבנן רוצה לומר לא יתפלל כלל ודי לו שישב ביני עמודי היכא דגרים ואם תתמה ותאמר מה זו קושיא מי פטרו מהתפלה והלא לא אמרו אלא שאוהב ה' מקום זה יותר מאותו מקום אף אני אומר תמה על עצמך ואיך אתה אומר שיתפלל ביחיד ומי פטרו מעניית קדיש וברכו וקדושה של יוצר ושל תפלה ושל סדר קדושה ועניית אמן והלא כל אלה מדברים העומדים ברומו של עולם וארז"ל אמר הקב"ה המתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם ע"א ובפרט הקדושה היא מ"ע מן התורה לדעת חכמי הזוהר תמנא דבריהם בר"מ פ' אמור פסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל פקודא דא לקדשא ליה בכל יומא לסלקא קדושתיה וכולי ובמדרש רות הנעלם ארז"ל כל מי שאינו אומר קריאת שמע עם הצבור אינו משלים איבריו משום דחסרו השלשה תיבות ששליח צבור חוזר וכולי ומי פטרו מכל אלה והלא לא אמרו בגמרא אלא שאוהב ה' המקום שבו עוסקין בתורה מן המקו' המיוחד לתפלה וזה משמע כשיהיו שני המקומות שוים רוצה לומר יחיד כאן וכאן או במי צבור כאן וכאן שאז אין הבדל אלא בבחינת המקום עצמו אז יש לבחור המקום המיוחד לתלמוד תורה שהוא אהוב יותר אבל שיאהב ה' התפלה ביחיד במקום המיוחד לתלמוד תורה יותר מן התפלה בצבור בבית הכנסת זה לא אמרו הרי קושיא א' לדברי המפרשים · שנית אם איתא לדבריהם היה לו לבעל הגמרא להביא ענין זה של רבי אמי ור' אסי סמוך למה שאמרו אין הקדוש ברוך הוא מואס תפלת רבי' וכו' אמר הקדוש ברוך הוא המתפלל עם הצבור מעלה אני וכו' לאשמועינן דאע"ג דתפלת הצבור חביבה כל כך מכל מקום תפלה ביחיד היכא דגרים עדיף טפי · ג' אם איתא דתפלה ביחיד היכא דגרים עדיף מתפלה בצבור בבית הכנס' היכי אמר ליה ר' יצחק לרב נחמן מ"ט לא אתי מר לבי כנשת' וכו' ליכנפי למר עשר' וכו' מאי קושי' והלא לא נופל הוא רב נחמן מרבי אמי ור' אסי ואביי וה"ל לרבי יצחק לאסוקי אדעתי' דהאי דלא אתי לבית הכנס' משום דתפלה ביחיד היכא דגרים עדיף טפי ומדמקשי' ליה ורב נחמן נמי מהדר ליה לא יכילנא שמע מינה דתפלה בצבור עדיף · ותו לדבריה' ר' יצחק גופי' מאי טעמא הוה אזיל לבית הכנס' ליגלי היכא דגרים וכן רב ששת דמהדר אפי' וגרים ליגלי ביחיד בביתי' אא ודאי תפלה בצבור עדיף ור' אמי ור' אסי עשר' הוו מכנפי להו כדברי רמב"ם ואם תתמה אי הכי מאי קא משמע לן פשיטא שהרי כמו בני הכנס' עושין תירץ הר"ר יונה דאשמועינן דאף על גב דבבית הכנס' מתקבצין הרבה בני אדם וברב עם הדרת מלך אפי' הכי בעשר בלבד היכא דגרים עדיף · ואני אומ' כי עוד לשוה מלים וחדוש גדול אשמועינן לפי שבית הכנס' הוא בית מיוחד ומקודש לעבוד' ה' והו' נקרא בית ה' ומקדשו וזרים לא יעברו בו ואין משתמשין בו תשמישי חול כלל כאכילה ושתיה ושינ' וקדוש' המקו' בלבד מכניס יראת ה' בלב האדם כמו שאמר ויירא ויאמ' מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים ויש למתפלל בתוכו הכנה גדולה לשיכוין לבו לשתי סבות האחד כי בו מתפללין עם רב ומטבע האדם כשרואה רבים זועקים ומתחננים ירך לבבו גם הוא ויתחנן בכל לב · הב' שאין שם שום מונע מלכוין כמו כלי בית ורואי' נשי' ועבדים וקטנים ושומע' קול שיחתם וגם דרך בית הכנסת להיותו מובדל ומרוחק מהשוקים

והרחובות ולא יעורר לב המתפלל בשבת שעוברים בשוק אבל בבית הת"ח כל זה להפך כי הבית ההוא אינו מיוחד ומקודש לעבודת ה' אבל הוא מיוחד לצורך התלמיד חכם ואשתו ובנו ובתו ועבדו ושפחתו ושאר כל אדם ולפעמים יכנסו בו אנשים לעסקי העולם והמתפלל בו יקשה עליו לכוין לבו לשבת כלי הבית וראיית נשים ושמיעת שיחתם וקול השכנים והעוברים בשוק ואולי יעלה עשן באפו מריח התבשילים ועל הרוב אין יכולים להרים בו קול בשיר ושבח לעורר הלב ולשבח כל זה הוה ס"ד שיש לבית הכנסת מעלה יתירה עליו קא משמע לן דלהפוך הוא כי אוהב ה' שערי ציון וכולי ׃ וראוי לך שתתבונן דמאה שאמרו אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מכל בתי מדרשות מכלל דשער המצויין בהלכה דקאמ' אינו בית המדרש וכן הוא האמת כי בית המדרש הוא מקום מיוחד לבני הישיב' לשתקבץ בו בכל יום לפלפל בהלכה להקשות ולתרץ ולדרוש בו ברבים בשבתות ובמועדים ואז"ל פרק בני העיר שקדושתו גדולה משל בית הכנסת ואף על פי כן שער המצויין בהלכה אהוב ממנו והוא המקום שבו עומד אדם וגורס משניות והלכות וקורא אותם בפיו בקול זמרה ועושה כן רוב היו' או כולו תמיד לא יחשה ולא יתן דמי לו וזה טורח גדול לאדם ובפרט כשגורס על פה ולכן חבה יתירה נודעת לו מאת השם יתברך וחכמי האמת אומרים כי זו עבודה גדולה לשי' והרמז אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל וכתיב המזכירים את ה' אל דמי לכם וכבר כתבתי לעיל מ"ש אז"ל בגמרא שדוד המלך ורבה ורב חסדא בזמן שגירסתם לא היה יכול מלאך המות להתקרב אליהם לפי שלא היה שותק פיהם מגירס' ולכן אמרו כאן לא הוו מצלו אלא היכא דיתבי וגרסי ולכן אז"ל כל הקובע מקו' לתורתו אויביו נופלים תחתיו וכולי ונראה לי שכונתם שיקבע אדם מקום לתורתו ולגירסתו בביתו חדר מיוחד או לפחות פנה א' מהבית ויכבד ככבוד באותו מקום כפי מה שיוכל וישמרהו מבואה ומי רגלים ולא יעשה בו צרכיו כיון שהוא גורס שם והגירסא חביבה כל כך לפני הקדוש ברוך הוא ועיין בשאלתות סימן י"ט: וכשתתבונן היטב בכל מה שכתבתי תראה שיש לתמוה על מה שאמר הרמב"ם פרק ח' מהלכות תפלה וז"ל בית המדרש גדול מבית הכנסת וחכמים גדולים אף על פי שהיה בעירם בתי כנסיו' הרבה לא היו מתפללי' אלא במקום שהיו עוסקים שם בתורה עכ"ל נראה שהוא מפרש שער המצויין בהלכה בית המדרש וכבר ביארנו ביטול זה ואולי כאמר דהכי קאמר בית המדרש גדול מבה"כ ואף על פי כן חכמים גדולים אפי' בבית המדרש לא היו מתפללים רק היכא דיתבי וגרסי אבל אין לשונו נראה כן ׃ וכן תראה שיש לתמו' על מה שאמר הר"י יונה וז"ל אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה כלומר שעם קביעות שתורה והוראות בכל יום יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשו' או פסוק מפני שהמקומות הקבועים הם במקום בית המקדש כדאמר אין להקדוש ברוך הוא אלא ד' אמות של הלכה מיום שחרב בה"מ וכמו שהמקדש חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך מקום קביעות התורה חביב מאשר בתי כנסיות ובתי מדרשות שאינם קבועים עכ"ל ׃ הנך רואה שבכלל כונתו שאוהב ה' שמקום הקבוע לתת מן המקום שאינו קבוע ואי הכי מאי ק"מל פשיטא ׃ ועוד קשה מנין לו לחלק ולומר שאוהב ה' שערי ציון יותר מבתי מדרשות שאינם קבועים והלא המאמר אומר שאוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מכל בתי מדרשות סתם ומשמע אפילו קבועים ׃ ואנא מנא זה הפירוש בגמרא שיקרא בית המדרש המקום שלומדים בו לפי שעה דרשות או פסוק והלא בית המדרש האמור בגמרא הוא המקום שנאספים בו בכל יום חכמים גדולים לאלפים ולרבבות ומפלפלים בחכמה מקשים ומתרצים שואלים ומשיבים ומלבנים ההלכות והשמועות ומזקקים הדינים כמטהר וכמצרף כסף ודי כמעשה רבן גמליאל ורבי יהושע שבפ' תפלת השחר דף כ"ט לבאר כל זה ושם אמרו ההוא יומא אתוספו בבית המדרש ת' ספסלי ואיכא דאמרי ת"ש ספסלי וכולי ובית המדרש הוא מקום הישיבה ומשם ההוראות יוצאות כדאמ' פרק השוכר את הפועלים בעובדא דר"א בר"ש נפק לבי מדרשא אייתו לקמיה שיתין מיני דמא וכולי עיין שם דף פ"ד ובדף פ"ו כתב רש"י כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המסכת בבית המדרש או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או אסור והתר כל אחד ואחד אומר טעמו וכולי ולמה אאריך בדבר פשוט

והגמרא מלא ממנו ׃ והתימה על הר"י יונה שהרי בהדיא אמר אביי מריש הוה גריסנא בביתא ומצלינא בבי כנשתא כיון דשמענא להא דעולא לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא משמע בהדיא דשער המצויין בהלכה היינו שמקום שבו גורס אדם בביתו ׃ ודע דגרסינן בפרק בני העיר דף כ"ט אמר אביי מריש הואי גריסנא בביתא ומצלינא בבי כנשתא כיון דשמעית להא דקאמר דוד ה' אהבתי מעון ביתך הוה גריסנא בבי כנשתא ׃ והנה דברי אביי סותרין זה את זה דכאן אמר שחדל מהתפלל בב"ה והיה גורס ומתפלל בביתו וכאן אמ' שחדל מלגרוס בביתו והי' גורס ומתפלל בב"ה ׃ ונל"עד דהפי' מריש הואי גריסנ' בביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעית דעולא לא הוה מצלינ' אלא בביתא והט' כי' אבל בשלא היה עשרה בביתו היה מניח מלהתפלל במקו' גירסתו בביתו והולך ומתפלל בב"ה כי יחיד היכא דגריס וצבור בבית הכנסת צבור עדיף וזש במגילה מריש וכולי כלומר מריש אפילו בתר דשמעית דעולא הוה גריסנא בביתא ומצלינא בבית הכנסת כשלא היה לי עשרה בביתי כיון דחזאי אהבתי מעון ביתך הוויתי גורס ומתפלל בבית הכנסת לפי שבהכרח היה לו ללכת לבית הכנסת להתפלל אבל כשהיה לו עשרה בביתו לא היה טורח ללכת לגרוס ולהתפלל בב"ה ׃ וגם מכאן קושיא למפרשי' דיחיד היכא דגריס עדיף מצבור בב"ה דלדבריהם קשיא דאביי אדאביי ׃ ועוד קשה לדבריהם דבפר' הזרוע והלחיים דף קל"ג פריך גמרא לאביי ולפרוש ידיה פרש"י ויפרוש כפיו כל השנה וכזה מחזיק עצמו לכהן ׃ ומשני אכים ליה עדניה פרש"י עתים שקבע לתלמידיו היו טורדים אותו מלישא כפיו שהיה עוסק ללמד לתלמידיו בעת שהצבור נאספים לב"ה עכ"ל ׃ ואי אמרת שהיה מתפלל ביחיד היכא דגריס מאי פרכא ומאי פירוקא ׃ ונחזור לעניננו וכתב תעמוד וכולי מאד ירא וכולי ז"ל השאלתות סי' ח' וכד מצלי מבעי ליה למיקם באימתא דאר"ש חסידא המתפלל צריך שיראה את עצמו כאילו שכינה שרויה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד וגומר ׃ ברא"ש בסוף מתכן קול וכולי ידוע שאין קול האדם שוה לעולם בכל פעם שידבר אבל ישתנה קולו כפי השתנות הענין שהוא מדבר וכפי הכונה שיכוין בדבריו כאילו אמ' שלא ישורר אדם בקול בוכה ולא יבכה בקול משחק וכשיתחנן עבד לאדוניו לא יהיה קולו בדברו בקול הקורא בספר דברי הימים למלכי מדי ופרס אבל יהיה קולו כמי שבוכה ומתאנח ויעשה תנועות בראשו או בידיו ובשאר איבריו כמצטער ומוכר עד שאם יעמוד שם מי שאינו מבין בלשונו כלל מקולו ומתנועת איבריו בלבד ידע ויכיר שהוא מתחנן לאדוניו ושואל מאתו חסד ׃ וכשיהיה האדם מתחנן באמת לפני בוראו יהיה קולו בדברו על הדרך הזה ונמצא קולו ודבריו וכונתו דומים זה לזה ומקולו יוכר ויראה כונתו ומה שבלבו וההפך כשיהיה להפך כמו שתראה רבים שאין הבדל בין קולם בהתפללם לקולם בקראם בדברי הימים למאדים סרי' ולא עוד אלא שהקורא בדברי הימים מפסיק בסוף כל ענין ואלו אין מפסיקין בסופי הענינים ולא יפסיקו רק כשלא יוכלו לומר יותר בנשימה אחת ואילו היו יכולין לומר כל התפלה בנשימה אחת היו אומרים אותה כעשרת בני המן ׃ ולכן ראוי לכל אדם שישים לבו להפסיק בסוף כל ענין ויאמר שאלה שאלה לבדה וריוח ישים בין בקשה לבקשה ויאמר הכל בקול תחנונים בקול עני ואביון המתחנן כמ"ש הטור סי' צ"ח ויתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח׃ וז"ל ספר הזוהר בפרשת בלק מאן חשיבא מכלהו תפלות תפלה דעני דתפלה דא קדים לתפלה דמשה ולתפלה דדוד וקדים לכל שאר צלותין דעלמא מאי טעמא בגין דעני איהו תביר לבא וכתיב קרוב ה' לנשברי לב וגומר תא חזי מסכנא עביד תדיר קטטה בקב"ה וקב"ה אצית ושמע מלוי כיון דצלי צלותיה קב"ה פתח כל כוי רקיעין וכל שאר צלותין דקא סלקין לעילא דחי לון ההוא תפלה דמסכנא מאי טעמא בגין דאיהו תביר לבא דכתיב תפלה לעני כי יעטוף כי יתעטף מבעי ליה מאי כי יעטוף אלא איהו עביד עטופא לכל צלותין דעלמא ולא עאלין עד דצלותיה עאלת וקב"ה אמר יתעטפון כל צלותין וצלותא דא תיעול לגבאי ולא בעינא הכא בי דינא דידונון ביננא אלא קמאי ליהוו תרעומין דיליה ואנא והוא בלחודנא דכתיב ולפני ה' ישפוך שיחו לפני ה' ודאי ׃ כיון דחמא דוד דכל כוין וכל תרעי שמיא כלהו זמינין לאפתחא למסכנ' ולית בכל צלותין דעלמא דקב"ה אצית מיד כצלותא דמסכנא

עביד גרמיה כעניא ומסכנא פשט לבושא דמלכותא ויתיב בארעא כמסכנא ואמ׳ תפלה דכתיב תפלה לדוד הטה ה׳ אזנך ענני כי עני ואביון אני וכו׳ עד ועל דא אצטריך לבר נש דבעי צלותיה למיהוי תמן עני ואביון ולמעבד גרמיה עני ואביון קמי קב״ה בגין דתיעול צלותיה בכללא דכל עניים דהא כל נטורי תרעין לא שבקין הכי למיעאל צלותא דבר נש כמה דשבקין למיעל צלותא דמסכנא דהא לא בלא רשותא עאלת ואי עביד בר נש גרמיה עני ושוי רעותיה תדיר במסכנא צלותיה סלקת ואיערעת באינון צלותין דמסכנין ואתחברת בהו וסלקת בהדייהו ואתקבלת ברעוא קמי מלכא קדישא וכולי עש׳ עד ליהוי בצלותא דעמידה תביר לבא עניא ומסכנא ולשוואה רעותי׳ לאתכללא גו מסכני בתבירו׳ דלבא במאיכו דנפשא עד כאן · וכ״כ בספר אורחות חיים וז״ל בכי בכל תפלתך שים עצמך עני ואביון בפני בוראך כי כמה הם מקטרגים עליך וכו׳ · אטום אוזן כלומר שאם יהיה שם מדבר לא ישים אל לבו ולא יאזין דבריו · ועינים סגורים ז״ל ספר הישר בשער ד׳ וצריך שיהיו עיניו סגורות בשעת התפלה וכולי עוד שם בשע׳ י״ג וצריך שיסגור עיניו בתפלתו כי זה יעזור על הכונה עד כאן לשונו · ובספר הזוהר פרשת ואתחנן צלותא דבעי בר נש לקב״ה לכוונא דיהא צלותיה תחנונים מכלן ממשה דכתיב ואתחנן אל ה׳ דא איהי צלותא מעליא · ת״ח מאן דקאים בצלותא בעי לכוונא רגלוי ובעי לחפיא רישיה כמאן דיתיב קמי מלכא ובעי למכסייא עינוי בגין דלא יסתכל בשכינתא : ובספרא דרב המנונא סבא אמר מאן דפקח עינוי בשעתא דצלותא או דלא מאיך עינוי בארעא אקדים עליה מלאך המות וכד תיפוק נפשיה לא יסתכל בנהירו דשכינת׳ ולא ימות בנשיק׳ מאן דמזלזל בשכינתא מזולזלא הוא בההוא שעתא דאצטריך ביה דכתיב ובוזי יקלו דא מאן דאסתכל בשכינתא בשעתא דמצלי ואיך יכיל לאסתכלא בשכינתא אלא לינדע דודאי שכינתא קיימא קמיה הדא הוא דכתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר דתמן שארי שכינתא כנ״ל לא בעיא למהוי חוצץ בינו ובין הקיר עכ״ל · ידים על לבו וכולי ג׳ דינים אלו פשוטים בפוסקים · והשמר לבל תשית וכולי רוצה לומר שלא יכוין אדם בחלק מהתפלה לבד במה שצריך והשאר יוציא מפיו ולבו לא כיון כגון אם יש לו חולה שיכוין בברכת רופא או אם צריך פרנסה שיכוין בברכת השנים ובברכות שהם שבח השי׳ וצורך כל ישראל כגון ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וברכ׳ השיבנו והשיבה שופטינו ואת צמח דוד ובונה ירושלים לא יכוין ואם עשה כן אין תפלתו ראויה להתקבל ומדת הדין מקטרגת ואומרת בצרכו הוא מכוין ומתחנן ולא כן בשבח בוראו ולא נחלה על שבר יוסף וחרבן הבית וחלול השם כאשר נחלה על חסרון כיסו ובריאות איבריו וכיוצא בזה ואז טורפין לו תפלתו בפניו ולכן צריך לכוין בכל התפלה כלה ועל הכל בחתימת הברכות צריך להזהר מאד כשאומר ברוך אתה ה׳ לברך השם בכל כחו וז״ל ספר החסידים סימן קנ״ח לא ירוץ בתפלה כאילו שמח אם היה כבר מסיים אלא בכל תיבה יחשוב לתת בלבו כונה בכל מה שמוצי׳ מפיו הלא יש לך לחשוב אם יש לך דבר להתחנן ולבקש מאת המלך שהוא בשר ודם הירצך או הישא פניך אם תמהר דבריך לפניו ולא תביעיא שלא יעשה חפצך אלא שיאמר אין אתה אלא מתלוצץ ויגרש אותך מפניו ואל תחשוב ממליך מלכים פחות מן המלכים אשר תחתיו שאם אתה דובר לפני מלך ב״ו לא ירוצו דבריך וכולי עד ואל תעשה כאילו חובה לך שיצאו מפיך אלא כשתאמר דברי בקשות תאמר בדרך תחנוני׳ שכ׳ תחנונים ידבר רש כי כשאדם מתחנן לפני שליט אינו מריץ דבריו ועל כל דבר משים לב שלא יטעה בדבריו וקודם שמתחנן לשליט עורך דבריו על הסדר שלא יגמגם ושלא ישכח ושלא ידלג אות כך תעשה אתה שנאמר היערוך שועך לא בצר ונאמר קחו עמכם דברים וכשתאמר ברכות ושבחות תעשה כאלו אתה עומד לפני מלך והוא אומר לך השמיעיני את קולך וא׳ תריץ דבריך ואל תמהר להוציא דבריך מפיך ואם תצטרך לפרנסה אל תשים לבך רק לאותה ברכה או אם יש לך חולים אל תשים לבך רק לברכת חולים מפני שאומרים עליך למעלה זה פלוני סבור שאינו צריך אלא לזאת לכן תכוין בכל הברכות שהרי אין יראת ה׳ במשלי להיות לפניו ביראה בכל הברכות ואל תשים כונת לבך רק לבקשו׳ כי עיקר הכונה לברכות ולשבח ואם תכוין רק בבקשות אז יהיה למעלה שוטנים שאומרים אין ראוי

לקבל תפלתו שבכבוד המקום אינו חושש לבקש בכונה ובדרך תחנונים ואיך כעשה רצונו שברצון נפשו מכוין ולא בשבח עכ״ל · ראיתי לכתוב פה דברים שעוזרים על הכונה בתפלה והפכ׳ מבטלי׳ אותה מלבד מה שהזכרתי מהם בשיר כדי לפנות דרך העם ושים כל מבקש ה׳ יוכל לעבדו כראוי · ואומר שכ״ל שיש עוד י׳ דברים שעוזרים על הכונה והפכם גורמים ביטולה ואלו הן תורה חידוש · צורך · לשון · נוע · קול · סכנה · נכנס · שכן · זמן · והנני מבאר אחד לאחד · הראשון והוא הגורם הגדול שבכולם תורה · דע כי כשירבה האדם העסק בתורה ובמצות הנה בסבת זה ובאמצעותו יקרב אל האלהים ויתדבק אליו ותהיה יראתו ואהבתו תקועה בלבו ואז כשיקו׳ להתפלל לא יקשה עליו כלל להתחנן ולכוין לבו אבל יקל עליו מאד כי תכף ומיד ימצא השי׳ במחשבתו כיון שהוא מוכן לכך כמו שאמר החכם המוכן לדבר תספיקהו הקלה שבסבותיו ולכן אמ׳ הפסוק אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך אבל כשלא ירבה האדם העסק בתורה ובמצות ואין צריך לומר אם ירבה למעט העסק בם או שלא יעסוק בם כלל ולא תהיה מחשבתו ביראת ה׳ כל היום אלא כל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום הנה בסבת זה יתרחק מהשי׳ ולפי שאין אלהים בכל מזימותיו כשיבא להתפלל לא יוכל להתחנן ויקשה עליו מאד לכוין וקרוב לנמנע הוא לו לכוין כי כיון שהוא רחוק מהשי׳ איך ידבק בו כרגע וזהו שאמר הכתוב רחוק ה׳ מרשעים ותפלת צדיקים ישמע לא אמר הפסוק רחוק ה׳ מרשעים וקרוב אל צדיקים או לא ישמע ה׳ תפלת רשעים ותפלת צדיקים ישמע לפי שרצה לאמרו׳ דבר וטעמו כי מדאמר רחוק ה׳ מרשעים משמע הא אל צדיקים קרוב ומדאמר ותפלת צדיקים ישמע משמע הא תפלת רשעים לא ישמע והכונה להודיענו כל מה שאמרתי כי לפי שהרשע רחוק מהשם יתברך ואינו יכול לדבקה בו בשעת תפלה ולכוין לבו אליו אין תפלתו נשמעת ולפי שהצדיק קרוב לשי׳ תפלתו נשמעת כי ידבק באלהיו בשעת תפלתו מה שאין הרשע יכול לעשות · וארז״ל בזוהר פרשת ויקרא כד בר נש אתרחיק מאורייתא רחיק הוא מקב״ה ומאן דקריב לאורייתא קריב לקב״ה בהדיה : ובספר החסידים סימן לג׳ יש ליזהר שלא להרבות בדברים בטלים פן ישכח הצור אשר הוא תמיד לנגד פניו כפקח אשר לפני העור הוא בהויתו ובכחו בכל מקום והעור הוא אשר אינו רואה רק במחשבתו של הבאי ואינו זוכר את הצור ומתרחק ממנו ומאת ירא מפניו כי אינו מצוי בלבו מחמת קושי הלב שהוא עז וקשה ורחוק מהאלהים ואינו מוצא במחשבתו רק דברי הבאי ולפיכך אינו מוצא במחשבתו האלהות רק בקושי ובחוזקה כמו שלא יוכל העור להבין ולהאמין האדם אשר לפניו אם לא ימשמש בו או ישמע קולו כך לא יוכל האיש ללמוד ולקשור בלבו תמיד האלהים אם לא על פי עזיבת העון כי העונות מבדילות ומשכחו׳ היראה ומסכים הפנים וכן הוא אומר כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם עד כאן לשונו · הב׳ חדוש רוצה לומר שיחדש דברי תחנונים ושאלות ובקשות בקצת ברכות התפלה אם לא בכולם והחדושים ההם יגרמו לו לכוין לבו אך אם אינו מחדש דבר בתפלתו יקשה עליו לכוין כדתנן פר׳ תפלת השחר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים ומפרשי רבה ורב יוסף דהיינו כל שאינו יכול לחדש בה דבר בקשתו והיינו לשון קבע כיום כן אתמול כן מחר עכ״ל : והטעם בזה כי או הטבע אומר והולך רגילותו אך החדושים אי אפשר לאומרם אם לא ישים אליהם לב · וז״ל ספר החסידים בסימן קנ״ח וכשתתפלל תוסיף על כל ברכה וברכה מעניינה לברכך כי ביותר הם מכינים את הלב ואם לא תוכל להוסיף בכלם לפי שהקהל סיימו קודם תוסיף באחת או בשתים כדי שלא תצטרך למהר בברכה אחרת עכ״ל · הג׳ צורך כשיהיה צורך גדול לאדם לדבר מה ויתפלל על ככה יכוין לבו היטב ובפרט כשיהיה הצורך גדול מאד כגון בנו הנוטה למות או הוא עצמו שהכביד עליו החולי או שהוא בלב ימים והים הולך וסוער והאניה חשבה להשבר אז יתפלל ויתחנן בכל לבו ויוריד דמעות על כפו וישפוך את נפשו לפני ה׳ אך כשלא יהיה האדם צריך למה שהוא שואל בתפלתו יקשה עליו לכוין לבו ולכן תראה קצת אנשים שלא יכונו בתפלתם ועליהם נאמר מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו כי בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם בריאות אינם בריאים

פרנסה אינם צריכים כי עשרו מצאו און לשם ורעם כבון לפניהם עמם ולכן שכינו עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ויש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפלה סוף דבר כפי רוב צורך האדם למה ששואל בתפלתו ירבה כונתו ולפי מעוט שצורך ימעט כונתו ולכן איש בריא ועשיר שם' צריך לו ויקשה עליו מאד לכוין ותקנתו שיחשוב כי ה' אלהים הוא הנותן לו כח לעשות חיל ולא כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה אך הש"י הפליא עניניו וצוה הברכה במשלח ידיו ויחשוב בכמה שלווים ושקטים ממכנס שהעשירו עושר גדול ואבד העושר ההוא בענין רע ויש אשר בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל ויש עשיר אשר זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו וירבה לחשוב בדברים כאלה ובזה יראה בעיניו ולבבו יבין שהוא צריך להתחנן לשם יתברך ותמיד ברכתו ושלומו והצלחתו לו ואל יטול פקדונו ממנו : ולפי שאיש כזה אין לו צורך בגאולת ישראל כי מה יתן לו ומה יוסיף הגואל ואינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה לכן צריך התחכמות רב כדי שיוכל לכוין בברכות שהם מתפללים על הגאולה ולכן יחשוב שהגלות הוא מעותד לכמה עלילות שאפשר שיעבישוהו הון רב על לא חמס בכפיו והוא מעותד לשודדים ושוללים ואם בעל נפש הוא ידאג על חרבן המקדש ובזיון התורה וצרות ישראל ושבים ונערם וחלול השם הגדול המחולל בגוים וזה אלף ותק' שנה ובשיחשוב בכל זה ירך לבבו וקרוב שיכוון · הד' לשון כשיתפלל אדם בלשון שרגיל בו רוצה לומר שמשתמש בו כל היום לכל צרכיו יקל עליו לכוין וכשיתפלל בלשון אחר אף על פי שיבין את שיאמ' לא יקל עליו כל כך שלא תראה בע"כ"ב אפי' המבינים היטב בלשון הקדש מתפעלים יותר בקינה אחת בלענו לפעמים שאומר אותה יותר מעשרה בלשון הקדש ולכן מי שיוכל להרגיל עצמו לדב' בלשון הקדש עם ריעיו יעשה וישכיל עשו · הה' נוע שמתנועע בתפלתו גורם בטול כונתו והעמידה בלי התנועעות כלל עוזר על הכונה ומה שאמר כל עצמותי תאמרנה וכו' היינו בשירות ותשבחות וברכות קרית שמע ותלמוד תורה אבל לא בתפלה ואם יש מי שאמר כן גם בתפלה נ"ל שאין לחוש לדבריו כי הנסיון מוכיח שהעמידה בלי נענוע בתפלה גורם לכוין הלב וראה בעיניך הישאל אדם שאלות ממלך ב"ו וגופו מת נועע כנוע עצי יער מפני רוח · הו' קול המנמיך קולו מאד בתפלתו גורם לכוין הלב והמגביה קולו אינו מכוין ומה שאמרו שמי שאינו יכול לכוין שמותר לו להגביה קולו כדי לכוין דע כי האיש ההוא כשיגביה קולו יכוין אבל אינו מתפלל בכונה וכך הוא אמיתות הדבר הנענוע בתפלה והגבהת הקול יעזרו למי שלבו בל עמו שלא יטעה בתפלתו אבל אינו מתפלל בכונה כראוי אלא שאם לא היה מתנועע ומגביה קולו היה טועה בתפלתו ולא היה יודע היכן הוא אבל המדבר על לבו כחנה רק שפתיו נעות וקולו לא ישמע וגופו לא יתנועע · ובספר הזוהר פרשת ויגש מאן דצלי צלותיה וקא קמי מאריה לא אצטריך ליה למשמע קליה בצלותא ומאן דאשמע קליה בצלותיה צלותיה לא משתמע מ"ט בגין דצלותא דא לאו איהי צלותא ומאן איהי צלותא דא ההוא קל בלא ו' דתליא בקלא דאשתמע דאיהו קול כו' ובג"כ לא אצטריך ליה לבר נש למשמע קליה בצלותיה אלא לצלאה בלחש בההוא קל דלא אשתמע ודא איהי צלותא דאתקבלת תדיר וסימן והקל נשמע קל בלא ו' נשמע דא איהי צלותא דאיהי בחשאי דקב"ה קביל כד אתעביד ברעותא ובכוונה כדקא יאות וכולי ע"כ ומדאמר למשמע קליה משמע אפילו הוא עצמו לא ישמע קולו אך בר"מ פ' פנחס ע' תב"ב בצלותא כל חד מצלי בחשאי דלא ישתמע קלא דיליה בצלותיה לגבי חבריה וכולי עש · וכל' דהפ לא אצטריך למשמע הוא עצמו ואם שמע אינו נענש אך אם השמיע לזולתו נענש אע"פ שלא השמיע הדברים רק הקול דיקא כמי דקאמ' ומאן דאשתמע קליה ולא אמר ומאן דשמע קליה ומיהו בתנא דבי אליהו פרק כ"א אמרו בפירוש המתפלל ומשמיע קולו לאזניו הרי זה מעיד עדות שקר ויש אומרים מחוסר אמנה : ובפרשת ויקהל איכון מסיריין מאריהון דאודנין בייתין כל איכון דמצלאן צלותהון בלחישו ברעותא דלבא דלא אשתמע ההיא צלותא לאחרא ואי ההיא צלותא אשתמעת לאודנין דבר נש לית מאן דבעית לה לעילא בר מאן דשמע בקדמיתא בג"כ בעי לאסתמרא דלא ישמעון לההיא צלותא בני נשא ותו דמלה דצלותא אתאחדא בעלמא עלאה ומלה

דעלמא

דעלמא עלאה לא אצטריך למשמע עכ"ל · הז' הכנה שיעשה הכנה ללבו לכוין וכיצד מכינים את הלב קודם שיקום להתפלל ישב מעט בטל ודומם ויסיר מחשבותיו מלבו ויתחיל לחשוב בגדולת מי שאמר והיה העולם ובנפלאותיו ונוראותיו וגבורותיו וחסדיו אשר עשה לעמו ויחשוב בטובות ובחסדי' שגמלו בחסדו הגומל לחייבים טובות מכמה צרות הצילהו מחלאים רפאהו ומטובו הטיבהו והוא לא כגמול שעליו כי האל גמלו טובה והוא גמלו רעה ויחשוב בגריעות ופחיתו' עצמו כערך בוראו כי כמה נחשב הוא עלה נדף וקש יבש ויחשוב שעתה הוא רוצה לקום לבא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו שאלותיו ובקשותיו ומן הדין הוא אינו כדאי וראוי לעמוד לפניו לולי גודל חסד ושלמות הבורא שהרשהו ונוהו בכך עם היותו מקצר בעבודתו · ואחר כל זה יקום ויתפלל ושאחז"ל אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהים שעה א' ומתפללי' כדי שיכונו את לבם לאביה' שבשמי' · ובספ' ב' דמ' דרך ארץ בשעת פטירתו של ר"א בן עזריה א"ל תלמידיו רבינו למדנו דבר א' בלבד א"ל הזהרו כל א' בכבוד חבירו ובשעה שאתם עומדי' להתפלל הוו יודעים לפני מי אתם עומדים ומתפללי' שבשביל דבר זה תזכו לחיי העה"ב : נוכחתי למה שכתבתי לכך לא אמ' בשעה שאתם מתפללים מיהו בפ"ט מאבות דר' נתן ובשע' שאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדי' להתפלל אך מדקאמ' עומדים להתפלל על כרחך הכי קאמ' בשע' שאתם רוצי' להתפלל ולאו דוקא בשעה שמתפללים: סמ"ג כשיעמוד אדם ויתפלל ויכנס אליו אדם הנכנס ההוא גורם ביטול כונת המתפלל ובזה יטעו רבים שבשאחרים לבא לבה"כ הם נכנסים בשעה שהצבור קורים פסוק שמע או בשעה שמתפללים וגורמים ביטול כונת הצבור המיחדים שם יוברכו וכונת המתפללים אליו ולכן ראוי ליזהר שלא להכנס לבה"כ בשעת היחוד ובשעת התפלה וכן ראוי ליזהר כשאדם מתפלל ביחיד שיתפלל במקום שיהיה בטוח שלא יכנס עליו אדם אם יוכל · סמ"ג שכן כשיהיו שכני האדם ר"ל היושבים אצלו מתפללים בכונה יקל עליו לכוין לבו גם הוא אך כשהיושבים אצלו אינם לכוין מתפללים שלא בכונה יקשה עליו לכוין ועל זה נאמ' אוי לרשע ואוי לשכנו ואחז"ל הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע · ובספר החסידים סימן תשע"ב צריך האדם שהוא ירא שמים כשמתפלל לא יעמוד ולא ישב בתפלה אצל רשע שכשעומד רשע בתפלה מהרהר הרהורים רעים ושכינה מתרחקת ממנו ומעלים עיניו ממנו ככתוב ובפרישכם כפיכם וגומר ויושע סוחרך שערו עם צדקיה ואחאב עכ"ל : ואני אומר שכשהצדיק מתפלל בכונה לא בשביל הרשע שאצלו תמאס תפלתו וזה שאמר הכתוב רחוק ה' מרשעים ותפלת צדיקים ישמע כלומר אע"פ שרחוק ה' מרשעי' תפלת צדיקים ישמע וא"ע שאלו בצד אלו · הי' זמן כשישהא אדם בתפלתו שיעו' לא מעט מהזמן כדי שיוכל לומר שאלה שאלה לבדה לאט יוכל לכוין אך כשלא יהיה לו זמן כשיעור הזה או שהוא אינו מדבר במתון אלא בחפזון לא יוכל לכוין ואי לאו דמסתפינ' הייתי אומר שהשיעור מהזמן ששוהין בתפל' הצבור בזמננו אינו מספיק לשיוכל איש לכוין והלואי שיספיק לומר מלות התפלה ולקרותם קריאה שלימה כי אני רואה בעצמי כי ת"ל ממהר לדבר אני ולא עלג ואיני מספיק לומר מלות התפלה עד שסיימו הצבור תפלתם · סוף דבר בענין הכונה ביחוד ובתפלה ובברכות אני אומר שהאנשים נחלקים לשני חלקים החלק האחד הם מיחדים את השם יתברך ומתפללים אליו ומברכין אותו · והחלק השני הם אומרים דברי היחוד אבל אינם מיחדים ואומרים דברי התפלה ואינם מתפללים ואומרי' דברי הברכו' ואינם מברכים : והנה החלק הראשון התבוננתי בם והנם מעטים מאד מאד ונער יכתבם והאנשים שהם מהחלק השני רבו מארבה והלואי ולא אהיה גם אני כאחד מהם ·

גרסינן בירושלמי פרק היה קורא אמר רבי חייא רבה אנא מן יומאי לא כיונית אלא חד זמן בעית מכוונה והרהרית בלבי ואמרית מאן עליל קמי מלכא קדמי ארקבסס או ריש גלותא · שמואל אמר אנא מנית אפרוחיא · רבי בון בר רבי חייא אמר אנא מנית דימוסיא · אמר רבי מתניה אנא מחזיק טיבו לראשי דכד הוא מטי למודים כרע מגרמיה עד כאן · מפשט דברים אלו נראה שהיו השלמים ההם גרועים בענין הכונה בתפלה מכל שבישראל וחלילה להאמין כן על שלומי

אמוני

אמוני ישראל ולכן באתי לחוות דעי בו ואם דל הוא וקודם אבאר המלות ארקבסה פי׳ הערוך דהיינו אלקפטא ופי׳ דאלקפטא ממונה על ריש גלותא · וקשה לפי׳ חדא דדוחק לומר שיהיה פי׳ ארקבס ופי׳ אלקפטא אחד כיון שהמלות מובדלות · ועוד אם ארקבסה היינו אלקפטא והוא ממונה על ריש גלות׳ איך היה מסתפק מי מהם נכנס ראשון לפני המלך פשיטא שהאלקפטא יכנס ראשון כיון שהוא ממונה על ריש גלותא · ולכן נראה לי שפירוש ארקבסה ראש השרים ארקי רוצה לומר ראש בסה רוצה לומר שר בלשון יוני ועיין בערוך ערך ארך ולכן היה מסתפק כי ריש גלותא הוא מזרע המלוכה והיא כמו מלך על ישראל אבל היה בגלות והארקבסה לא היה בגלות אלא שליו בביתו ורענן בהיכלו בארנו בכבודו אבל לא היה מזרע המלוכה ולא במקום מלך אלא אחד משרי המלך · דימוסיא פירוש מרחצאו׳ ומכס מה שאמינהו כפי׳ המאמר זה הוא · דע כי כמו שיש דברים חלקים שהם נשמטים מיד האדם בעל כרחו שאע״פ שיהיה דעתו עליו לשמרו שלא ישמט ויפול עם כל זה לרוב חלקתו עשה יעשה לו כנפים מידו ברוח יברח כמו הכסף חי ודומהו או עוף ודג חיים וכיוצא בהם כן מחשבת האדם קשה מאד לכנסה שלא תשוטט אנה ואנה כי אף על פי שירצה אדם להכריח מחשבתו שלא תצא מעגולת מחשבה או עיון מה עם כל זה שלא ברצונו תשוטט מחשבתו לשוב בענין אחר כרגע רצוא ושוב כמראה הבזק · וכשאדם מתפלל לפני הש״י היה ראוי ומחוייב לגדולת האלוה שאין מתפלל שלא תשוט׳ מחשבתו לשום דבר אחר כלל אפילו רגע אחד וזו היא הכונה שראויה לכוין ולכן אמרו אלו השלמים שלא יכלו להגיע לזאת המדרגה הגבוה׳ בכונה שיוכלו לכבוש כח דמיונם מתחלה ראשונה של תפלה עד מלה אחרונה שלא יהרהר כרגע בדבר אחר וזה שאמר רבי חייא מן יומאי לא כוונית · ושמ׳ אלא חד זמן וכולי הכי פירושו פעם א׳ רציתי לכוין בעל כרחו של שטן ושמתי כל מאמצי כחי לכבוש כח דמיוני שלא יחשוב כלל בדבר אחר מתחלת התפלה עד סופה ולא עלה בידי כי כרגע ברחה מחשבתי והרהר׳ מי יכנס ראשון לפני המלך ומיד הרגשתי והחזרתיה לכוין · ועם כל זה אל ימעט בעיניך מעל׳ כונת זו כי באמ׳ רבה היא שהרי לא פנה לבו לדבר אחר בכל התפלה רק כרגע בעוד שחשב מי יכנס ראשון ואילו שאר בני אדם תשוטט מחשבתם אנה ואנה פעמי׳ רבות ותחשוב בדברים רבים · וכמו שפירשתי דברי רבי חייא יפורשו דברי שמואל ודברי רבי בון · ומה שאמר רבי מתניה אנא מחזיק טיבו וכולי מילי דבדיחותא ניהו ולבנות בעלמא אמר כן או כאמר דהק׳ אני מחזיק טיבו וכו׳ שאם לא היה ראשי כורע מעצמו אולי פעם אחת הייתי שוכח ·

מה שתקנו בתפלה כי אתה שומע תפלת כל פה ולא תקנו לומר תפלת כל איש או כל חי נראה לי שכיונו לומר שהאל ברוב חסדו שומע תפלת הפה אף על פי שהלב לא נכון עמו וזהו לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי אליו פי קראתי וגומר אמר לכו שמעו כל יראי אלהים ואספרה לכם החסד הגדול אשר עשה לנפשי הש״י ואמר כל יראי אלהים לפי שאין לומר דבר זה לשאר כל אדם כי יבאו להתרשל מהכונה בתפלה מכל וכל · ומהו החסד שעשה לי אליו בפי קראתי בעת הצורך והתרומם והשתבח מלשוני ומפי והנה היה ראוי לשתקובל תפלתי שלא תפנה מחשבתי לשו׳ דבר זולת מה שיוצא מפי אך אם בעת ההוא יהיה הלב חורש מחשבו׳ און לא מיבעי׳ שאיני ראוי שתנתן לי שאלתי אלא שאני ראוי לעונש כי הייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה : אבל הש״י בחסדו עשה להפך און אם ראיתי בלבי בעת התפלה לא שמע ה׳ ולא הענישני אכן שמע אלהים עם היותו מדת הדין והקשי׳ בקול תפלתי וזה חסד כפול שאילו פטרני מעונש חוסר הכונ׳ ולא קבל תפלתי דיי והוא פטרני מהעונש וגם קבל תפלתי לכן ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי ·

כתב הר׳ יונה בספר היראה כשפוסע ג׳ פסיעות נותן שלום בשמאל בתחלה וכורע לימין וכורע לפניו וכורע עכ״ל וקשה לי בדבריו חדא כריעה לשמאל וכריע׳ לימין מה טיבן של כריעו׳ אלו ומאן דכר שמייהו והלא אין להם זכר ורמיזה בגמרא · שנית שיתכן שיכרע אדם ויתן שלום קודם לימין המלך ואחר כך לשמאל המלך ואחר כך למלך עצמו : ג׳ אף לפי דבריו פשו להו כריעות

שהוא מצריך ז׳ כריעות ונפרטן תמצא ח׳ שהרי בהדיא אמרינן פרק הוציאו לו דף נ״ג אביי ורבא פסעי לג׳ פסיעות בכריעה אחת וכ״ת דהיינו מה שאמר לפניו וכורע אם כן הוה ליה כתיבת שלום קודם לג׳ פסיעות ולכן איפכא תנינן בבריתא כתיבת שלום אחר ג׳ פסיעות · והנכון דעת רמב״ם וטור וז״ל הטור סימן קכ״ג כשגומר התפלה כורע ופוסע ג׳ פסיעות לאחוריו בכריעה אחת ובעודו כורע קודם שיזקוף יטה בראשו לצד שמאלו כמי שבא ליפטר מרבו ואחר כך לימינו עכ״ל · אך דעת הזוהר לא כדברי זה ולא כדברי זה וז״ל רע״מ פ׳ פנחס ע״ת״ט זקיפות ארבעה וכריעות ארבעה באבות והודאה וארבע בעושה שלום במרומיו כריעה וזקיפה לשמאלא וכריעה וזקיפה לימינא הא אינון יב׳ בין כריעות וזקיפות וכהון עב׳ עיינין ו׳ כריעות בהון ח׳ כענוען תלת בכל פעם ראש וגוף וזנב דכריך למכרע בהי׳ חוליין שלקין עב׳ וכו׳ ע״ש · והתכהל לאטך כנאתך בפ״ק דברכות א״ר הונא היוצא מבית הכנס׳ אל יפסיע פסיעה גסה: ואל תשב להיכל ש׳ אחורים ספק אחוריה ש׳ היכל ה׳ כי נבאי סוא להפט׳ מלפני המלך ואחוריו אל המלך · גרסינן פרק הוציאו לו דף נ״ג כהני בעבודת׳ ולויים בדוכנם וישרא׳ במעמד׳ כשנפטרין לא היו מחזירין פניהם והולכין אלא מצדדין פניהם והולכין וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצדד פניו והולך כי הא דרבי אלעזר כד הוה מיפטר מיניה דר׳ יוחנן הוה אזיל לאחוריה עד דמכסי מיניה דר׳ יוחנן רבא כד הוה מיפטר מיני׳ דרב יוסף הוה אזיל לאחורי׳ עד דמנגפן כרעיה ומתווסן אסקופתא דבי רב יוסף דמא ע״כ · ראה מהו הראוי שיעשה הנפטר מן השכינה וזה שאמר הכתוב ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחו׳ שם לאלהים הראש ההוא היה מקום אשר מירושלם עד שם היה נר׳ ירושלם או בית ה׳ ומשם והלאה היה נעל׳ מן העין ולא היה נר׳ עוד והיה מנהגו של דוד בהגיעו שם היה מחזי׳ פניו ומשתחוה לאלהים והולך לו וכן בבואו כשהיה מגיע אל הראש ורוא׳ ירושלם או בית ה׳ מיד היה משתחוה · ואמין שבשכר זה שם הקב״ה אלהיו לפניו מי שסכל עצת אחיתופל כאשר שאל והכילו · וכן ראוי לכל בא לבה״כ בהגיעו לפתח ישתחוה מיד כנגד הארון ואומר ואני ברוב חסדך אבא ביתך וגומר וכן בצאתו כשמגיע לפתח יחזיר פניו וישתחוה ויצא ·

חֲנוֹךְ אֶת צֶאֱצָאֶיךָ בְּיִרְאַת אֱלֹהִים יִפְרְחוּ בָהּ כַּתְּמָרִים
תְּבִיאֵמוֹ לְבֵית אֵל לַעֲנוֹת מַ־ הֲלַל ־אֵל לֹא לְשַׂחֵק כַּשִּׁכּוֹרִים
כְּאִישִׁים הַמְּבִיאִים שָׁם בְּנֵיהֶם לְבָשְׁתָּם לִהְיוֹת בִּלְתִּי שְׁבוּרִים
תְּחַיֵּימוֹ בְּעֵץ חַיִּים וְאַל נָא תְּמִיתֵמוֹ בְּעֵץ דַּעַת סְחָרִים

קו

בה׳ צאצאיך פירוש שבנים הקטנים · כשכורים מלשון ושכורת ולא מיין · שכורים מלשון שכר שכירי׳ סחרים מלשון מסחר כסף : הפירוש גרסינן בריש מסכת חגיגה דרש ראב״ע הקהל את העם האנשי׳ והנשים והטף אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע טף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהן · וכתבו שם בתוספות ועל זה סמכו להביא קטנים לבית הכנס׳ ע״כ · אמר מנחם בזמן הזה יש טף בא לבי׳ הכנסת לתת עונש למביאיהן לפי שהוא בא לחלל קדושת בית אלהינו ולשחוק בו כברחובות קרית יקומו לצחק זה עם זה זה מצחק עם זה וזה מכה את זה זה מרנן וזה בוכ׳ זה מרב׳ וזה בועט זה רץ אילך וזה רץ אילך רץ לקראת רץ ירוץ ויש אשר יעש׳ צרכיו בבי׳ הכנסת ואז ויאמרו מים מים ויש אשר יתן אבנ׳ בידו ספר והו׳ ישליכהו לארץ או יקרעהו לשני׳ עשר קרעי׳ סוף דבר מקול שעטת׳ בוכ׳ המתפללי׳ נפסל׳ וכמנא שם שמים מתחלל והמביא טף כזה האופן לבית הכנסת אין ראוי לו לקוות על זה שכר כי אם לדאג מן הפורענו׳ הא למה הוא דומה לאיש שיש לו עבד שוט׳ והלך לדב״ש המלך ועבדו עמו עמד העב׳ בשטותו וכו׳ את המלך וחרפו ואדוניו רואה ושתק הלא יקצוף המלך על אדוני שעבד ויאמ׳ לו לא מבדך

כי אם אתה וויסרהו כדי רשעתו ולעבד לא יעשה דבר אין לעבד חטא כי השהו אלוה חכמה ולא חלק לו בבינה והכה כן שדבר הזה ולא עוד אלא שלפעמים גם האבות משחקים עמם למען ספות הרוה על הצמאה ושיותר רע כי יגדלו הנערי׳ על זה המנהג הרע והתנוצה הורה וכל אשר יגדלו עוד יוסיפו סרה להבזות בעיניהם ענין בית הכנסת וקדושתו ולא יתנו כבוד לתורה וכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו גם כי יזקין ממנה לא יסור : סוף דבר ראוי לאדם שלא להביא הטף שקטן מאד לבית הכנסת כי ופסיד בהביאו ולא ירויח אך הטף הגדול קצת יביאהו לבית הכנסת ולא יניחהו לזוז ממקומו וילמדהו ויזרזהו לענות אמן וקדיש וקדושה ולא יניחהו לדבר דברי הבאי וילמדהו לשבת שם באימה וביראה ובזה יהיה לו שכר טוב מאת הש״י תקיימו בעץ חיים וכולי התורה נקראת עץ חיים והבונה שיגדל בניו לתלמוד תורה כי זה יהיה שבח שיחיו ויגדלו הנערים וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל יעזבם אך אם ישירם מהתורה בקטנותם כדי ללכת אחרי ההבל והעושר והסחורות קרוב הדבר שבשבת זה ימותו בקוצר שנים כך ארז״ל בספרי כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה ואם אינו מדבר עמו לשון הקדש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאלו קוברו שנא׳ ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ונאמר למען ירבו ונומר אם למדתם אותם את בניכם ירבו ימיכם וימי בניכם ואם לאו יתקצרו ימיכם וימי בניכם ע״כ׳ וכך אמרו בפרק במה מדליקין מפני מה בנים מתים בעון בטול תורה ע״כ׳ וכמה מבחורי ישראל הכריע העון הזה מהם בעון אבותם שלא הניחום ללמוד בקטנותם כמו שאמרנו וכמו שאמ׳ הפסוק ותשכח תור׳ אלהיך אשכח בניך גם אני ומהם נוגעו בעונם שהם עצמם פירשו מן התורה בבחרות כדתנן דלא מוסיף יסיף ודלא יליף קטלא חייב כי היא חייכו ואורך ימיכו וכתיב אורך ימים בימינה וכדתנן כאבות גדולה תור׳ שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה וכולי פי׳ מארכ׳ ימי הלומדה ומוסיפ׳ עליהן ויש מי שפירשה שלא כמשמעה ולא טוב עשה שהיה לו להאמין שהתורה והמצות מאריכין ימי האדם כי כן דעת רז״ל בגמרא אמרו בפ׳ מנחות חליכה כתיב אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפ׳ אבל מתכפר בדברי תור׳ אביי אמר בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בגמילות חסדים רבא ואביי מדבית עלי אתו רבא דעסק בתורה חיה ארבעין שנין אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שתין שנין׳ תנ׳ משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים בבן י״ח באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא משפחת עלי אתם שנאמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו ועסקו בתורה ותחיו הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קורין אותן משפחת יוחנן על שמו ע״כ בדף קה׳ ובמדרש קהלת פסוק עת ללדת רבנן אמרי משע׳ שאדם נולד נגזר עליו כמה שנים יחיה אם זכה מוסיפין לו על שנותיו ואם לאו פוחתין לו משנותיו ודא משייעא למאי דאמרי חכימיא ורבנן מעשה באחד מגדולי צפורי וכולי עד אמר מלאך המות לר׳ שמעון בן חלפתא לית אנא שליט על פרקא דידך ולא על דחברך דבכל יום אתון עמלין בתורה ובמצות ועושים צדקות והקדוש ברוך הוא מוסיף ימים על ימיכם וכולי ע״כ׳ ואף על פי שר׳ עקיבא חולק שם עם רבנן אין הלכה כר׳ עקיבא במקו׳ רבנן כל שכן שהסברא כרבנן כי כיון שאם לא זכה פוחתין לו משנותיו איך נאמר שאם זכה לא יוסיפו עליהם והא קימא לן מדה טובה מרובה ממדת פורענות׳ וכן תמצא שבסדר וילך רבה הביאו מעשה ר׳ שמעון בן חלפתא ש״אל המלאך על פרק שלך ושל ביוצא בך איני שולט כי פעמים שהקדוש ברוך הוא חפץ במעשיכם הטובים ומוסיף בכם חיים שנאמ׳ יראת ה׳ תוסיף ימים ע״כ ולא הביאו דברי ר׳ עקיבא כי לא חששו לזה : ובפ״ק דע״א דף ה׳ א״ל מלאך המות לרב ביבי בר אביי אי איכא צורבא מרבנן דמעביר במיליה מוסיפנא ליה שני דכספה כלא משפט והוי חלופי׳ וכתבו התוספו׳ וקשה לר׳ עקיבא דלית ליה זכה מוסיפין לו והא משמע הכא שמוסיפין לו ונ״ע: ובילקו׳ פ׳ עקב מעש׳ בא״ש א׳ שהזקינה הרבה באה לפני ר׳ יוסי אמר ליה ר׳ הזקנתי יותר מדאי ועת׳ חיי׳ של ניוול הם שאיני טועמ׳ לא מאכל ולא משקה ושייתי רוצ׳ לפטר מהעול׳ אמר לה מה מנהגך למוד לעשו׳ בכל יום אמר׳ לו למוד אני אפי׳ יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמ׳ לבי׳ הכנס׳ בכל יום אמר לה מנעי עצמך מבית

הכנס׳ ג׳ ימים ותמותי עשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה לכך נאמ׳ אשרי אדם שומע לי וגו׳ כי מוצאי מצא חיים ע״כ : עוד בילקוט קהלת מעש׳ בבנימן הצדיק וכו׳ עד וקרעו לו גזר דינו והוסיפו לו כ״ב שנה על שנותיו ע״כ׳ וכן כתבתי לעיל שדעת רז״ל בפרקא קמא דברכות שהמשכים לבית הכנסת מאריך ימי׳ ׳ ואל תטעה במה שאמ׳ רבא בשלהי מ״ק חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא כי אין מאמ׳ זה כפשוטו חלילה ומה מאד הייתי רוצ׳ להאריך בו ובמאמ׳ ר״א בן פדת שבתעניו׳ לפי שראיתי שהיו לאבן נגף ולצור מכשול וכשלו בם רבי׳ ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו אבל בעונותי׳ לא אוכל כי אפס כסף אשר לוויתי לצורך ההדפס׳ וכסף אחר לא אוכל ללוו׳ לי פן אשחי׳ את נחלתי אשר לזה אקצר׳ מכאן ואילך לקצר מאד ולכן ריש מלין אומ׳ שדעת רז״ל ורבא עמם דחיי בני ומזוני בזכות תליא מלתא׳ והרא׳ על חיי הא דאמרן ׳ ועוד דגרסינן בפ׳ בני ספיר ששאו תלמידיו את ר׳ זכאי במה הארכת ימים פרש״י באיזה זכות אמר לו מימי לא השתנתי מים בתוך ארבע אמו׳ של תפלה ולא כניתי שם לחברי וכו׳ ששאו תלמידיו את ר׳ אלעזר בן שמוע במה הארכ׳ ימים א״ל מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא וכו׳ ששאו תלמידיו את ר׳ פרידא במה הארכת ימי׳ אמר ליה מימי לא קדמני אדם לבית המדרש וכו׳ שאלו תלמידיו את ר׳ נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים א״ל מימי לא נתכבדתי בקלון חברי ולא עלתה על מטתי קללת חברי ותרן בממוני הייתי וכו׳ ששאל ר׳ עקיבא את ר׳ נחוניא הגדול במה הארכת ימי׳ א״ל מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי לשלם גמול רע למי שציערני וכו׳ ששאל ר׳ את ר׳ יהושע בן קרחה במה הארכ׳ ימי׳ א״ל מימי לא נסתכלתי בדמו׳ אדם רשע וכו׳ ששאו תלמידיו את ר׳ זירא במה הארכ׳ ימי׳ א״ל מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפו׳ ולא הלכתי ד׳ אמו׳ בלא תור׳ ובלא תפילי׳ ולא ששתי בתקל׳ חברי וכו׳ ע״כ׳ ואי׳ חיי לא בזכו׳ תלי׳ כמו שמאמיני׳ אשר עם מרא׳ עיניה׳ מהשכיל לבות מה ששאו השואלי׳ ומה השיבו המשיבי׳ כלם כאחד כתלמידי רבותיהן היו בוערי׳ כעם וכסילי׳ לא יבינו ח״ו שא ודאי חיי בזכו׳ תליא מלת׳ ׳ ואומ׳ אני דאפילו ר׳ עקיבא שחולק במדרש קהל׳ עם רבנן ובשלהי׳ פחולק ואומ׳ שאם זכה אין מוסיפין על שנותיו חזר בו והוד׳ לדברי רבנן דאי לא תימ׳ הכי קשי׳ דידי׳ אדידי׳ דמדשא׳ ר׳ עקיב׳ את ר׳ נחוניא במה הארכת ימי׳ משמע דסביר׳ ליה שאם זכה מוסיפין לו ׳ ובשלהי שבת דרש רבי עקיבא וצדקה תציל ממות אפילו ממיתה עצמה מבלא וכותב׳ חיים ׳ ובספר הזוהר פרשת ויחי אמרו שקרבו ימי רבי יצחק למות ורשב״י בקש מהש״י שלא ימיתהו ויצאה בת קול ואמר יוסי כדכרדולא מת עד סוף זמן רב ׳ ובפרשת בלק אמרו שר׳ יוסי בן לקוניא חמיו של ר״א הגיע זמנו להפטר מהעולם והש״י פדעהו מרדת שחת והמית תחתיו ר׳ יוסי דפקיעין ובזכות בנו הקטן וזכות תורתו חזר הש״י והחיהו ויחי אח״כ כ״ב שנים׳ ומה אאריך עוד ומקרא כתוב ויהי ער רע וימיתהו ה׳ ונאמר וימת גם אותו ויגוף ה׳ את בכל המטה אשר עלית שמה לא תרד ממנה כי מות תמות השנה אתה מת כי סרה דברת ׳ הנני יוסי׳ על ימיך ט״ו שנה ומ״ש הרשב״א בתשובותיו סימן קמ״ח שזה היה לפי שהמלך כבכור שהבכור וכל ישראל תלויין בו וכולי תמיה לי דאם כן למה אמר הפסוק שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך ובמדרש קהלת כראה רבין לרבנן בין לרבי עקיבא אין הבדל בין מלך ליחיד אחר ועוד אני תמיה למה אמר חזקיהו זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי אם היה שאין זכותו מועיל בזה אלא ודאי חיי בזכות תליא מלתא וכן בני כדכתיב וה׳ פקד את שרה ויעתר לו ה׳ ויזכור אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה וירא ה׳ כי שנואה לאה ויפתח את רחמה וישמע אלהים אל לאה ותלד ליעקב בן חמישי ויתן ה׳ לה הריון ותלד בן ואלהי ישרא׳ יתן את שאלתך וכאלה רבים ובפרק ואלו מגלחין רבי חנין לא הוו ליה בנין בעא רחמי והוו ליה וכולי ׳ והראיה על מזוני אמרם כל מי שיש לו לאכול היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה ׳ ובפ״ק דתעניות דף ט׳ אמר רבי יוחנן מ״ד עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר ובזה בלבד מותר לנסות להקב״ה שנא׳ ובחנוני נא בזאת אמר ה׳ צבאות אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי עליכם ברכה עד בלי די ׳ וביומא דף כ״ו תנא מעולם לא שנה אדם בקטרת מפני

שמעשרת שנאמר ישימו קטורה באפך וכתיב בתריה ברך ה' חילו וכולי וזו ראיה גדולה שבמקדש לא היו הכהנים מניחין לכהן שהקטיר פעם אחד שיקטיר עוד כל ימיו · ובירושלמי אמר רבי חנינא וכן למנחת במנחה אומ' שני כהנים היו מתברכין בכל פעם : ובפרקא קמא דבתרא כל הרודף צדקה הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה וכולי · דרש רבי יהודה כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונו של אדם קצובין לו מראש השנה זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית כי הא דבני אחתיה דריב"ז חזא להו בחלמא דבעו למחסר תש' דינרי שקל מינייהו לצדקה וכולי · ובשלהי ביצה תני רב תחליפא כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו · ובשלהי קדושין תנן לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ואל יאמר בלבו אומנות זו שאינה מעשרת אלא יבקש רחמים ממי שהעושר והנכסים שלו שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו וכו' ומה שכתבו שם בתוספות הכל לפי זכותו פי' לפי מזלו דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא וכולי תמיה אני אם דברים אלו כתבום התוספו' ונראה לי דהגהה משובשת היא כי איך נפרש לפי זכותו לפי מזלו והם שני הפכים וזה דומה לאומר טמא פירושו טהור ומותר פירוש אסור · ועוד דאם כן הא גופה קשיא מתניתין קתני רישא ויתפלל למי שהעושר שלו דמשמע בזכות תליא מלתא והדר תני הכל לפי המזל ועוד דבמקום הכל לפי זכותו דמתני' קתני ברייתא אלא למי שהעושר שלו שנאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות · ועוד דבהדיא תנן התם אני שנבראתי לשמש קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי מעשי וקפחתי פרנסתי וכולי אלמא בזכו' תליא מלתא · ובשלהי פאה שנינו וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו נפטר מן העולם עד שיפרנס אחרים משלו וכולי אלמא בזכות תליין · ועתה ראה גם ראה הרי אמרינן במציעא דף נט דאמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו אלמא רבא גופיה סבירא ליה' דבזכותא תליין ואיך יאמר רבא עם זה דלאו בזכותא תליין · ועוד דאמרינן בפרקא קמא דברכות דהוו ליה בנים ומתו הוו יסורין של אהב' דלא הוו ליה בני כלל יסורין הוו יסורין של אהב' לא הוו · ואי לאו בזכותא תליא מלתא הא והא יסורין כלל לא הוו · וגם בראיה שמביא רבא איכא לאקשויי דמה זו ראיה והאמרינן בהשוכר את הפועלים דרבה מחמת אימת מלכות מת שנתבקש בישיב' של מעלה להכריע בין קב"ה ובין מתיבתא דרקיעא אלמא שלא בזמנו מת · ותו דילמא הא דרבי רבה שתין תכלי יסורין של אהב' הוו וכדר' יוחנן · וכן יש לדחות הראיה שמביא למזוני דדילמא לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות וכדא' ר' יוחנן לר' אלעזר · וכי תימא דהא לא קשיא לר' יוחנן לטעמיה דאמר בשלהי שבת אין מזל לישראל אבל רבא סבר כרבי חנינא דפליג עליה ואמר מזל מחכים ומעשיר ויש מזל לישראל קשיא דהתם פרש"י יש מזל לישראל שאין תפלה משנ' המזל עד כאן לשונו · ועוד שאמר רבא במועד קטן שבקש מהקב"ה חכמתו של רב הונא ועשרו של רב חסדא ונתן לו · ותו דהתם כתבו התוספו' אין מזל לישראל והא דאמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכות' וכולי · ואי אמרת דרבא סבר כרבי חנינא מאי קושיא אלא ודאי סבירא להו לתוספות דרבא סבר אין מזל לישראל · סוף דבר סברא זו שיש מזל לישראל ר' חנינא לבדו אמרה ורבי יוחנן ורב פליגי עליה ואומרים אין מזל לישראל ויחיד ורבים הלכה כרבים וכן דעת שמואל דגמרא דמייתי ראיה דאין מזל לישראל מדשמואל ומדרבי עקיבא ומדרב נחמן מלבד שאר חכמים ואמוראים שכתבתי לעיל ויתר מהמה אשר לא כתבתי כי אילו באתי לכתוב כל הראיות שיש להביא על כך יארך הדבר · ונראה לי דאפי' רבי חנינא מודה בו דאי לא תימא הכי קשיא דידיה אדידיה דבפרק כל היד אמרינן רבש"ע טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש עשיר או עני וכו' דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכולי · וז"ל הר"ם מריקנטי בפרשת תולדות יצחק על ה' הוא אחיה וקרא בשם מזלא עילא' וזהו מה שארז"ל הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה בהיכל כי ספר תורה עצמו משם שופע ומקבל וזהו מאמר' עוד בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא כי אריכות ימי חזקיה ולידת האמהות וחנה

ואמוך שמן דאלישע יכחיש היות דבר זה כפשוטו רק הפי' בו לא בזכותא תליא מלתא במדת הפחד והגבורה אשר שם הוא בית דין של מעלה שהזוכה שם זוכה בדינו רק בשם אחיה וכו' עכ"ל · וז"ל רבינו בחיי בפרשת כי תשא יראת ה' תוסיף ימים וגו' שלמה המלך עליו השלום למדנו בפסוק הזה כי שנות האדם מתארכים או מתקצרים לפי הזכות וכו' עד והענין הזה הוא יסוד התור' כלה שאין לאדם חלק בתורת משה עד שיאמין שכל דברינו ומקרינו כלם נסים נסתרים אין להם טבע ומנהגו של עולם לא ליחידי' ולא לרבים אבל בעשותו המצוה יצליחנו שכרו וכו' עכ"ל · והרמב"ם ז"ל האריך בתשוב' לבטל דברי האצטגנינים האומרי' דחיי בני ומזוני במזלא תליא מלתא ובסוף דבריו אמר חייבין אנו לקבוע בדעתנו שאם יחטא העשיר ילקה ויעני ויומתו בניו ואם שב הרשע ותקן דרכיו והלך בדרך ישרה יעשיר ויראה זרע ויאריך ימים וזהו עקר התור' · ול"א יאמר אדם והרי רבים עשו כן ולא הועילו אין זו ראיה כי היה להם עון הגורם או יסורים לבחון דבר שהוא טוב מזה כללו של דבר אין דעתנו משגת דיני הבורא איך הם בעולם הזה ובעולם הבא · ואני יודע שתמצאו דברי יחידים מרז"ל שדבריהם מראים שבעת תולדתו של אדם גרמו הכוכבים כך וכך אל יקשה זה בעיניכ' שאין ראוי להניח דברי' של דעת שנתאמתו הראיות בהן וליתלות בדברי יחיד מהחכמים שאפשר שנתעלם ממנו דבר או שיש באותם הדברי' רמז או אמרם לפי שעה וכו' עד כאן לשונו · ועת' הירא את דבר ה' יאמין מה שהאמין אבינו מור' צדק הרמב"ם ורבינו בחיי ז"ל שהוא אמונת חכמי הגמרא ול"א יטה אשורו מני הדרך להאמין מה שאמ' יהוד' לירמא בפ' ב' דאבות כנגד רמב"ם וכנגד האמת שרי ליה מריה ואני את נפשי הצלתי והמשכ' מאזן שקלתי ודי בזה·

וְלַמֵּד מִשְׁפְּטֵי בַּיִת לְבֵיתָךְ וְלֹא יִשְׁגּוּ וְיַתִּירוּ הָאֲסוּרִים
כְּדִין בָּשָׂר בְּחָלָב דִּין מְלִיחָה וְדִינֵי חַג וְחַג מַצּוֹת מְרוֹרִים
כְּדַת מַה לַּעֲשׂוֹת בָּאוּר בְּשַׁבָּת וְדִין חַלָּה וְטוּמְאַת הַמְּקוֹרִים

לפי שלמעל' הזהיר שיחנוך אדם את צאצאיו ביראת ה' אמר עתה ולמד משפטי בית וכו' והכונה שילמד אדם לאשתו ולבני ביתו הדינים הנוהגים בתוך הבית · וז"ל הר' יונה בספר היראה גדל בניך לתלמוד תורה ולמעשים טובים גם לעת זקנה לא יסורו מהם ולמד לבני ביתך הלכות נדה וחלה ואיסור והיתר דברים הנוהגין בתוך הבית פן יאכילוך דבר איסור או לבני ביתם עד כאן לשונו :

שְׁלִישִׁי דַּת שְׁלִישִׁיָּה בְּכָל יוֹם בְּרוֹן שַׁנֵּן בְּאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים
בְּתוֹרָה שֶׁבְּבַעַל פֶּה תֵּן זְמִירוֹת בְּכָל לַיְלָה וְתִשָּׂא קוֹל וְתָרִים
וּמַה טּוֹב לָךְ אֲשֶׁר תָּקוּם לְהוֹדוֹת חֲצוֹת לַיִל בְּסוֹד נוֹתְנֵי זְמִירִים
וְתִשְׁאַג עַל נְוֵה קֹדֶשׁ וְתָמֵר בְּמַר עָלָיו כְּהָמֵר עַל בְּכוֹרִים
וְעַל תּוֹרָה שְׂרוּפַת אֵשׁ כְּסוּחָה בְּיַד יָוָן וְעַל תּוּמִים וְאוּרִים
וְעַל גֶּפֶן נְטָעַתָּה יְמִין אֵל וְעַתָּה כִּרְסְמוּהָ הַחֲזִירִים
בְּקִינוֹת אַב תְּקוֹנֵן מַר וְתִנְהֶה נְהִי נִהְיָה וְתִקְרַח כַּנְּשָׁרִים
וְעַל הַטָּאת נְעוּרֶיךָ וּפִשְׁעָךְ תְּחַנֵּן קוֹל בְּדִבְרֵי מַחֲזוֹרִים
וְאִם יִקָשׁ בְּעֵינֶיךָ בְּקוּמְךָ רְאֵה סוֹרְקִים רְאֵה אוֹרְגִים וְתוֹפְרִים
רְאֵה טֹווֹת וּמוֹזְרוֹת בַּלְּבָנָה אֲשֶׁר קָמִים לְהִשְׁתַּכֵּר צְרוֹרִים

הַ תַּרְבֶּה לָּךְ עֲלֵי מִשְׁכַּב תְּנוּמוֹת / בְּעֵת קוּם אֶל מְלַאכְתָּם הָאֲמוּרִים
וְאַתָּה בַּעֲבוֹדָתְךָ תְּקַוֶּה / לְרִשְׁתְּךָ אֶת נְאוֹת אֵל עִם בְּחִירִים
וְיֵשׁ לָךְ בַּעֲמָלְךָ רוֹב שְׂכָרִים / לְאֵין מִסְפָּר וְהֵם לֹא נֶחְקָרִים

קבו

ביאור המלות שכן מן ושכנתם ופי' ר' דוד קמחי ענין הדבור התמידי · והמר ענין מרירות · כסותה פי' כדותה · כרסמוה ענין כרית' וכליי' · סורקים קרדדוריס בלעז מוזרו' כך קורין רז"ל לכסי' הטוו' לאו' הלבב' · ברורי' מלשון ברור הכסף · הפירוש שלישי דת שלישיה וכו' תורה שבכתב בקרא' משולש' לפי שהי' ג' חלקים תורה נביאי' כתובים וכמו שאמרו רז"ל בריך דיהב אוריתא תליתאי וכו' והכונה שיקרא אדם בכל יום מעט תור' ומעט נביאי' מעט כתובי' בקול רבה כמו שאמרו רז"ל הקור' בלא נעים' ושונה בלא זמר עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם · ואמ' כ"ארבע' ועשרי' כי דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה · וז"ל הרמב"ם בפרק ראשון מהלכו' תלמוד תורה כל איש מישרא' חייב בתלמוד תור' בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה ומחז' על הפתחי' ואפי' בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תור' ביום ובליל' שנא' והגית בו יומם ולילה · עד מתי חייב אדם ללמוד תורה עד יום מותו שנא' ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וכל זמן שלא יעסוק בלמוד הוא שוכח · וחייב לשלש זמן למידתו שליש בתור' שבכתב ושליש בתורה שבעל פה ושליש בעיון הגמרא כיצד היה עוסק בתור' ט' שעות ביום קורא ג' מהן בתור' שבכתב וג' בתור' שבעל פה וג' אחרים מתבונן בדעתו עכ"ל · והנה אמרו קורא ג' מהן בתורה שבכתב וג' בתור' שבעל פה כי כונתו לומר שסמכו' בתור' שבכתב ובתורה שבעל פה היא לקרוא בפה לא כמו שעושים קצת אנשים שפותחי' הספר לפניהם ורואים בו לבד כאלם לא יפתח פיו · והחכם הגדול בעל מעשה אפוד האריך מאד בהקדמתו לספר בשבח המרב' ההגייה במקרא ולא אוכל להעתיק פה כל לשונו רק שמץ מנהו אמר וז"ל ואשר אראהו אני יותר טוב שתהיה חכמת התורה שיא התור' היא בעצמה וכי העסק בה תמיד ושמירתה בלבבו והקפ' בה והעלותה לזכרון ושלא תפנה המחשב' ממנה לדבר זולתה בעת העסק בה זהו מה שיביא האדם להצלחתו האחרונ' הנצחית וגם בהצלח' המדומות ויתישרו ענייניו וישיג דרושו ממנ' בהשגח' ה' עליו אשר תמשך מעסק התורה על הדרך הנז' בסגול' דבקה בזאת התור' האלהית והפלא שאמ' שכתו' והגית בו יומם ולילה וגו' יורה כי ההגייה לבד והיא הקריא' בה תביא אל זה בסגול' וכל שכן אם יהיה עם זה טוב ההבנ' בכוונה ממנה והשגת תעלומותיה · וגם לנביאים וכתובים תדבק הסגולה הזאת והוא בשלא ישתנו ללשון אחר אך שיהיו בלשון הקדש · והקדמונים קראו הארבע' ועשרי' מקדש יה והטיבו אשר דברו כי כמו שהיה המקדש סבה להתמדת השכינה בתוך בני ישרא' ככתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כן הספר הזה המקדש בעבורו היתה ההשגח' האלהי' באומ' בהרבו' הקריא' בו והו' סבת קיומה בזמן הגלו' הארוך הזה וכמו שהמקדש בעבודו' הנעשו' בו הוא סבה שיכפר ה' עונותינו כן העסק בספ' הזה המקדש בכונה רצוי' וזכירתו ושמירתו בלבבנו הוא סבה שיסלח ה' עונותינו שנאמר נתתי תורתי בקרבם וגו' כי אסלח לעונם · ומפני שהספ' הזה המקדש משתוה בסגולותיו למקדש היה שנחלק לג' חלקי' תור' כנגד קדש הקדשי' שהו' כנגד עולם השכל לאלהי ישרא' והמלאכי' קדושי' · נביאים כנגד ההיכל והוא מקום השלחן והמנור' ומזבח הקטרת שהו' כנגד עולם הגלגלי' · כתובי' כנגד האול' והעזרו' שהוא כנגד עולם השפל · וקראוהו מקדש יה לפי שהוא מקדש בגלות הזה שכביכול אין השם שלם · והעסק וההגייה והקריא' בהם לבד הוא מהעבוד' האמתי' הראויה לש"די ומה שימשיך השפע' האלהית והשגח' בסגולה דבקה בהם כמו שראינו בנסיון והאות כי כשהתעסקו בספר הזה המקדש בגלו' בבל

ככתוב

ככתוב ויקראו' בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא היה מעכבם ודבקות ההשגחה האלהית בהם שעלו מן הגולה · ואחר זה בהתעצלם מהעסק בספר הזה נמשך להם החורבן והגלות · ואחר כך בהיותם בתוך הגויים כשהרבו העסק בספר הזה המקדש היתה השגחת האל עליהם לתת חנם בעיני העמים ולבטל מהם כל גזרות רעות ונתמיד זה יותר מאלף ומאתים שנים ·: ואחר כך בצרפת ואשכנז כשהתעצלו מעסק המקרא והספיק להם ממנו שעה אחת מהשבוע לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ועדין אולי היה מה שהיה מהסתר הפנים והיו הגירושין והגזרות ואחר כך כשתפשט החולי בספרד לסב' שגיר' דלתו' הספ' הזה המקד' אשר הוא מקדש יה נכונו ידיו והתעצל מהעיון בו חרה אף ה' בעמו ונתן למשיסה יעקב ונגמר ומי יודע אם הצלת קהלות ארגון שהם העקר שנמלטו מגלות ספרד היתה לרוב שקידתם על התפלה ולקום בלילה להתחנן בתחנונים מיוסדים על מאמרי שכתוב והמזמורים שבספר תהלים שסגולתם להמשיך השפע וההשגח' על העם באמת אני חושב זה סבה להצלתם · ורז"ל הסכימו שזו סגולה לספר הזה המקדש שאמרו שהעולם מתקיים בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן ואמרם בהבל פיהם יורה שההגייה במקרא לבד סבה לקיום העולם בסגולה · ואשר הביא האנשים להתרשל מהעסק במקרא הוא עיון הגמרא העמוק ויכלו הימים בו והניחו המקר' לגמרי והרבה מהם יכונו להשגת עומק המשא והמתן לבד ולא לידיעת משפטי התורה אך להתפאר על זה · וסוף דבר העבוד' האמיתית לאלהים הוא העסק בתורה ובנביאים ובכתובים ולחקו' ולעיין בהם ובו נתקרב לאלהים אבל לפי שהעסק בגמרא הכרחי לדעת משפטי התורה הנעלמים החקירה גם בו מחוייבת ולכן אז"ל שישלש אדם היום שליש במקרא להתקרב לאלהים בעבוד' זו ושליש במשנ' ושליש בגמרא וזהו הדרך הישר לכל דורש ה' ורוצה להגיע להצלח' האחרונה ואין לו צורך לעיין בחכמה אחרת זולת התורה על הדרך שהתבאר · ועל המתעצלים מהמקרא נאמר הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם וכבר הגיע מסכלות קצתם שאמרו שהעיון במקרא דבר בטל וינהגו ויפחיתו מעלת המשתדלי' בו ועליהם נאמר היה להם דבר ה' לחרפה לא יחפצו בו וכל זה ממה שיורה כי העסק בתורה ובספרי הנבואה על הדרך הנזכר זאת הקרבה אל האלהים והמקרב אליו : והעסק במקרא ראוי שיהיה באופן שיהיה שמור בלבבות בשתהיה ידיעתו בזולת ספר ועל פה וכן ראוי שיהיה מה שיודע מהמשנ' כמ"ש כל חכמה שלא תכנס עם בעליה במרחץ איבה חכמה ולא כמו שעשו רוב העוסקים בתורה היום די להם ויותר מדי בידיעת' עם הספר ואחר שגיריתי עם מהשכיל לבותם · וראיתי להעיר על דרכי העסק בתורה הדרך הא' שיהיה הלמוד עם חכם גדול ובחברת חברים חשובים ואז"ל חרב אל הבדים אלו תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בד בבד רוצה לומר ביחיד · הדרך הב' שיהיה העיון בספרים שחברום גדולי חכמי ישראל שדבריהם רבי הכללות עם הקצור ולא יושגח לחבורי רבי הדברים כאילן רב העלים ומעט הפרי · הדרך הג' שיכוין האדם למה שיקרא וישב לדעת הפירוש' והמכוון במאמרי' · הדרך הד' שיכוין תמיד לעשות סימנים למה שיקרא וישנה או ילמד · הדרך הה' שיעיין ויקרא תמיד בקנקן א' ולא היום בקנקן א' ומחר בזולתו באותו ענין · הדרך הו' שיעיין תמיד בספרים יפי הכתיבה ויפי הקשירה ויהיה מקום העיון יפה ונכון · הדרך הז' שיהיה העסק בתורה בקול והדבור המושג שישמע מה שמוציא מפיו ולא בחשאי ובקול נמוך כאוב מארץ אבל בהנעת כלי הדבור כלם ובכל כחות הגוף וכתב הרמב"ם כל המשמיע קולו בשעת תלמודו תלמודו מתקיים והקור' בלחש במהר' שוכח · הדרך הח' שיהיה הלמוד בשיר ובלחנים בין במקרא בין במשנה ולזה תמצא ספרי המשנה הקדומים כתובים עם הנקוד והטעמים · הדרך הט' שיהיו הספרים מכתיבה אשורית · הדרך הי' שיהיו הספרי' מכתיבה גסה ולא דקה · הדרך הי"א שילמד לזולתו · הדרך הי"ב שיהיו הלמידה והלמוד בטוב' ובנחת וביישוב הדעת ומתינות ולא יהיה האדם נמהר בעסק התורה · הדרך הי"ג שיהיה העסק בתורה לשמה לשלו' רצון האל ולהתקרב אליו · הדרך הי"ד שייחד ויקבע זמן מוגבל לעסק התורה ויפנה בו מחשבתו מכל עסק ומחשב' זולתה · הדרך הט"ו להתפלל לאל שיתן לו חכמה ובינה וזכירה טובה אלה הם דרכי ה'

ישרים

ישרים צדיקים ולכן גם עכ״ל וקצרתיו מאד · וכמו האמת אומרים שהעוסק בתורה שבע״פ ולא תורה שבכתב או שבכתב ולא שבעל פה הוא מקצץ בנטיעות · וז״ל הר״ם מריקנטי בפרשת יתרו התורה נחלקת לב׳ חלקים תורה שבכתב ותורה שבעל פה וחייב אדם ללמוד בשניהם כדי ליחד שמו של הקב״ה וכשאדם לומד תורה שבכתב ולא זכה ללמוד תורה שבעל פה הרי הוא נרגן מפריד אלוף כמו שמזמין החתן לחופ׳ והכלה עומדת בבית אביה והוא מחלק רשות אחד לשניהם אבל היחוד האמתי הוא לחבר שניהם חתן וכלה האמורים בשיר השירים ונכנסים איש אל אחיו ויהיו פני הכרובים או ברכ׳ ושפע נתוסף ממקור האין אל היש וכל מדות הדין שפו תמו ופני הלובן פני הרחמי׳ נתרבו וזהו ובתורתו יהגה יומם ולילה הרמז למדת יום ומדת לילה · וכש״ה מאן דקרי שית סדרי משנה לא הוא מאן דידע לסדרא ולקשרא יחודא דמריה כדקא יאות אילין איכון דמקדשי שמא דמאריהון בכל יומא תדיר · ובאבות דר׳ נתן פ״ו ר״ש בן אלעזר אומ׳ למה יצה״ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו כך יצר הרע אין לו תקנה אלא דברי תורה בלבד · ובספר הכשיר דוד הרג ליצר הרע דכתיב ולבי חלל בקרבי וכמה יכול לו בגרסתו שלא היה שותק לילה ויום והיה מחבר ומאי היה מחבר תורה של מעלה היה מחב׳ להקב״ה והיינו דאמ׳ לעולם ילמוד אדם תור׳ אפי׳ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה · ומאי ניהו תורה היינו כלה שמקושטת ומעוטרת ומוכללת בכל המדות והיא אוצר התורה והיא ארוסתו של הקב״ה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה · הנה לך בבירור כי תורה שבעל פה היא מלכות והיא שנקראת כלה והקב״ה שהוא ת״ת הוא תורה שבכתב · ואמרו כי דוד בגרסתו בשניהם היה מחברן ושכן זה · והמצוה בתורה שבע״פ היא לפלפל שיטת ההלכ׳ ופקו פלוגיה האומרים מה לנו ולצרה הזאת ללמוד כל ששה סדרים ולאבד בהם שנותינו יותר טוב הוא ללמוד הפסקים ולהתעסק אחר כך בחכמות אחרות · אמנם גמרא גדול לישא וליתן בהלכה כמו שביארנו הסוד הרמוז בו · ודע כי צריך אדם להתעסק בתורה שבכתב ביום ובתורה שבעל פה בלילה דבר כפי עניינו וכן אז״ל בפרקי ר׳ אליעזר כל אותם ארבעים יום שעמד משה בהר היה קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה : ובפסוק דודי צח ואדום אמר המתרגם בכן שריאת כנישתא דישראל למשתעי בשבחי דמרי עלמא וכן אמרת לההוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באיצטלא כתלג חיור ועסיק בעשרין וארבע ספרין דאוריתא ופתגמי נבוא׳ וכתיבי ובליליא הוא עסיק בשתא סדרי משנה וזיו יקרא דאנפוהי זהירין כנורא מסגיאות חכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסומינון לעמיה וכו׳ · אחר הלובן הרמוז במלת צח לתורה שבכתב שהוא כנגד מדת החסד והרחמים ולכן אמר באיצטלא כתלג חיור והאודם הרמוז במלת ואדום לתורה שבעל פה היוצאת מן הכלה שהיא מדת הדין : ואמרו דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא רומז אל המשא ומתן שצריך לעשות בתורה שבע״פ עכ״ל · ועיין במנחת יהודה דף ל״ג וכן אמרו בילמדנו פ׳ כי תשא מנין היה יודע משה אימתי יום אלא כשהיה הקב״ה מלמדו תורה בכתב היה יודע שהוא יום וכשהיה מלמדו ע״פ משנה וגמרא היה יודע שהוא לילה עכ״ל · ובפסוק קומי רוני בלילה אמ׳ המתרגם קומי כנישתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דיי׳ שריא לקיבלך וכפתגמי אוריתא בשירוי ספרפרא וכולי · ואז״ל כמ״ה שהעוסק בתורה צריך להרים קולו ברנה וכתבתי מאמרם לעיל דף פ״ט : ומה טוב לך וכולי · ובאבות דר׳ נתן פ׳ כ״ח רבי יעקב בן חנניה אומ׳ השעור בלילה ואינו פותח פיו בדברי תורה ראוי לו ונוטב לו שנהפכה לו שליתו של אמו על פניו ולא יצא לאויר העול׳ ולא ראה את העולם · ובספר הזוהר פרשת לך לך · בפלגו׳ ליליא כד צפרין מתערין רוח צפון אתער וקב״ה אשתעשע עם צדיקיא בגן עדן בההוא שעתא זכאה חולקיה דבר נש דקאים לאשתעשעא באוריתא דקב״ה וכל צדיקי׳ דבגן עדן כלהו צייתין לקליה הדא הוא דכתיב היושב׳ בגני׳ חברים מקשיבי׳ לקולך וקב״ה משיך עליה חד חוטא דחסד למהוי נטיר בעלמ׳ דהא עלאין ותתאין נטרין ליה הדא הוא דכתיב יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי · אמר רבי חזקיה כל מאן דאשתדל

כהאי

בהאי ולאו אית ליה חולקא תדיר בעלמא דאתי · אמר רבי יוסי מאי טעמא תדיר אמר ליה הכי אוליפנא דבכל פלגות ליליא כד קב״ה אתער בגן עדן כל אינון נטיען דגנתא אשקיין יתיר מההוא נחלא דאקרי נחל קדומים נחל עדנים דלא פסיק לעלמין כביכול ההוא דקאים ואשתדל באוריתא כאילו ההוא נחלא אתרק על רישיה ואשקי ליה בגו אינון נטיען דבגן עדן ע״כ · ובפרשת ויקרא כל מאן דקאים בפלגות ליליא ואתעסק באוריתא אקרי חבריה דקב״ה ובכנסת ישראל דכתיב חברים מקשיבים לקולך ואילין אקרון אחים ריעים ליה דכתיב למען אחי ורעי וכולי ע״ש · ובפרשת אמור כל בר נש דלעי באוריתא בפלגות ליליא כד כנסת ישראל אתערת לאתקנא ביתא למלכא הא אשתתף בהדה והאי אקרי מבי מלכא ויהבין ליה כל יומא מאינון תקוני ביתא הדא הוא דכתיב ותתן טרף לביתה וגומר מאן ביתה אינון דמשתתפי בהדה בליליא ולא עוד אלא דצדיק חד עלאה אית ליה לקב״ה והוא אשתתף בהדיה וירתין תרויהו לכנסת ישראל דכתיב צדיקים יירשו ארץ ע״כ · סוף דבר ענין אהוב וחביב מאד לפני הש״י וזכות רם ונשא הוא לאדם שילמוד בכל יום מעט תורה מעט נביאים מעט כתובים מעט משנה מעט גמרא מעט מדרש גלוי ונעלם דהיינו סתרי תורה וגודל ענין זה וחין ערך מעלתו לא יובן היטב רק לחכמי הקבלה · ובמדרש חזית נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים בשעה שהם חורזים בד״ת מתורה לנביאים מנביאים לכתובים וכולי עד הלך רבי עקיבא אצל בן עזאי א״ל שמעתי שהיית דורש והאש מלהטת סביבך שמא בחדרי מרכבה היית עוסק אמר ליה לא אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה מתורה לנביאים מנביאים לכתובי׳ והיו הדברים שמחין כנתינתן מסיני עכ״ל : ושאג על נוה קדש וכולי לפי שצונו יתברך ללכת בדרכיו ואז״ל בפ״ק דברכות שלשה משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב״ה ושואג כארי ואומר אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני וכולי · וכתב הר״אש ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג באותה שעה ולספוד מתאוננים על חרבן בית המקדש שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות וגומר עכ״ל · והטע׳ הראוי לכך שהוא אחר שליש הלילה קודם חצות דאז״ל בזוהר פרשת ויקהל משירותא תניא אילין אינון אבלי ציון אינון דבכו על חרבן בי מקדשא ובשירותא דארבע שעתי אתכניין פתחי ואמרי על נהרות בבל וגומר ומסיימי זכור ה׳ לבני אדום וגומר כדין כביכול קב״ה געי ובכי דכתיב ה׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו ואדכר לון לישראל וכביכול לית נייחא לקב״ה עד דאתפליג ליליא ועאל לגנתא דעדן לאשתעשעא בנשמתהון דצדיקיא וסימניך כי נמכרנו אני ועמי וגומר והמלך קם בחמתו מ׳ גנת הביתן וכולי ע״כ · ובפרשת נשא בפלגות ליליא ממש ורדא קדישא סלקא ריחין ומשבח׳ וארימת קלא כדין כרוזא קרי בעלמא דהא עידן הוא לאתער לשבחא למלכא וכדין תושבחן מתערין ואתבסמותא דכלא אשתכח זכאה חולקיה מאן דאתער לזווגא זווגא וכולי ע״כ · ובפרשת תרומה כד אתפלג ליליא קמו ר״א ור׳ אבא למלעי באוריתא אר׳ אבא השתא ודאי עידן רעותא לקב״ה וכולי ע״ש · ועל גפן וכולי ישראל נקראו גפן שנאמר גפן ממצרים תסיע · בקינות אב קינות של תשע׳ באב · בדברי מחוורים הם פזמונים ותוכחות ובקשות של ראש השנה ויום הכפורים · ואם יקשה וכולי עד הסוף הנוגה שיעשה אדם קל וחומר בעצמו ומה אם האורג והתופר והפחמי ודומיהם שלא ירוויחו באומנותם אלא ב׳ או ג׳ לבנים הם קמים חצות לילה לעשות מלאכתם אני שעוסקי׳ בתורה משתכר שכר בלתי בעל תכלית וקונה חיי העולם הבא על אחת כמה וכמה שראוי שאקום · ובספר החסידים סימן כ״ד הן יקטלני לו איחל ישים אדם אל לבו ויקח משל מהפרשים ההולכים למלחמה במצות מלכם ולא ינוסו מפני חרב ונפצעים ונהרגים ובמותם במלחמה לא יקבלו שכר אנו על אחת כמה וכמה שיש לנו לסבול צרות ויסורים אף להערות נפשותנו למות על מצות מלכנו יתברך ·

יְקַר בֹּקֶר זְמַן אֵין בִּיקָרִים אֲשֶׁר יִיקַר וְהוּא יָף בַּדְּרוֹרִים
קְנֵה בִינָה קְנֵה שֵׁם טוֹב אֲשֶׁר יַ עֲלֶה עַל גַּב שְׁלֹשֶׁת הַכְּתָרִים

והזהר

והזהר בדברי החכמים   כשל תורה ויותר הם חמורים
היה חובב לחובת הלבבות   ובא שערי תשובה הסגורים
ושירי זה קשור על לב ושיר ק־   ערת כסף וספר הישרים
ענוד על גרגרותיך ותמיד   הגה בהם וימסו אסורים
ואל ישיאך יצר ועוצר   ופוצר בך לבל תזהיר בזהרים
מניאי לב בהבלי שוא ואומרים   ומי הוא זה אשר ימצא חקרים
יי יתנה חכמה וסוד אל   יריאיו חושבי סוד שם וחוקרים
ואולם דוד שאל חכמה ובין מ־   חקר לאשר בידו מחקרים
למוד דקדוק לדעה סוד פעלה   וסוד מלים ושם עצם ותארים
הבי בלתו ידי אישים אסורות   ופה להם ולא דוברים ואומרים
ארממו אלי רועה אוילי   אשר ינהג בלי מלמד שורים

קלט

באור המלות · עף כדרורים מלשון כדרור לעוף · חמורים רז״ל כהנו כלשון זה חמור וקל· הישרים שם מקובץ מן יושר לבי אמרי · אסורים · שם · ועוצר פי׳ מונע · ופוצר מן ויפצר בו · תזהיר בזהרים מן והזהירו כזוהר · חקרים מן החקר אלוה תמצא · ותארים פי׳ שמות התואר · מלמד שבט שתקוע בראשו מחט׳:

הפירוש · יקר כיקר זמן וכולי כך אמר החכם הזמן יקר שבנמצאים ואז״ל על פסוק ימיו כצל עובר ככל עוף שפורח והולך ולכן צריך לזהר מאד בכל חלקיו הקטנים עם הגדולים שלא יעלו בתהו ויאבדו ויכלו באפס תקוה · ואמר חכם אחד אם תדע להשתמש כראוי בימי חייך תמצאם ארוכי׳ ועל זה אמרתי בשירי ·

בני כלכל והתנהג במשפט   ימי חלדך ותמצאם ארוכים
זמן ועת לכל חפץ חזק חוש   ובל תתיצבה לפני חשוכים

קנה שם טוב וכולי כדתנן ג׳ כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן : והזהר וכולי כפ׳ עושין פסין דרש רבא מ״ד ויותר מהמה בני הזהר ונאמר בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה אבל שעובר על דברי סופרים חייב מיתה · ולהג הרבה יגיעת בשר המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת · ומעשה בר׳ עקיבא שהיה בבית האסור אמר לתלמידו תן לי מים ליטול ידי אמר ליה לשתות אין מגיעין ליטול ידיך מגיעין אמר לו מה אעשה שחייבין עליהן מיתה מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חכמים וכו׳ ע״כ: היה חובב וכולי דע כי כמו שאחז״ל בריש מדרש איכה בפסוק אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב כך יש לומר והלואי תורתי לא שמרו ובספרי המוסרים והתוכחות קראו כי מתוך קראם בספרי המוכיחים היו חוזרי׳ לתורה ועל ידי התורה היו חוזרי׳ למוטב כי באמת אין מספ׳ לאשר אבדו נפשם לבלתי קראם בספרי המוכיחים המדריכים בדרך ישרה כי שקורא בדברי החסידים יראי ה׳ בהכרח יכנסו הדברים ההם בלבו לפי שהאמרם מלבו אמרם כמו שאמר בעל ספר הישר בשער י״ג וזה לשונו כל דבר שיצא מן הלב יכנס בלב

וכל

וכל אשר לא יצא כי אם מן השפה לא יעבור האוזן ושם החכם אומר כשיוכיחני אדם ואראה להכיר אם מוסרו שהוא יצא מהלב אראה אם נכנס מוסרו בלבי ושתעורר נפשי לדבריו אכיר כי בכל לבו הוא מדבר ואם נפשי לא תשית לבה לדבריו ולא אתעורר להחזיק בם אדע כי מוסרו אינו כי אם דבר שפתים עכ״ל לכן הזהיר שירגיל אדם עצמו לקרא ולעיין בחובת הלבבות ובשערי תשובה של רבינו יונה ובספר הישר המכונה לר״ת ואינכו ואמת שר״ת חבר ספר וקראו ספר הישר אך הוא חבור תלמודי ואינו כמנא ואני שמעתי שספר הישר זה שנדפס בקושטנדינא פעם אחד ובויניציאה פעם אחד חברו הר״ר זרחיה הלוי ואיך שיהיה הוא חבור נחמד מאד וכתב בעל צרור המור סוף פרשת נצבים וז״ל תנאי התשובה הם רבים והמחברים דברו בהם ומכולם לא ישרו בעיני אלא דברי ספר הישר עכ״ל · ומלבד הספרים שהזכרתי בשיר יש עוד ספרים שראוי לחרדים אל דבר ה׳ לשקוד עליהם ומתוכם ילמדו ליראה את ה׳ ולעבדו כראוי והם ספר החסידים מנורת המאור ספר המוסר כד הקמח בית מדות אורחות חיים המיוחס לרבי אליעזר הגדול בן הורקנוס בעל הפרקים ולפי דעתי אינו אלא לר׳ אליעזר הגדול הנזכ׳ בפוסקים והזכירו הטור אורח חיים סי׳ תקמ״ב ואף על פי שיש בראשו כעין הקדמה ממעשה ר׳ אליעזר בן הורקנוס אחשוב שהקדמה זו שמה מי שחשב שר׳ אליעזר בן הורקנוס חבר הספר · ועל כל ספרי החסידים הוא ספר עין ישראל שהוא מדרשי רז״ל והגדות הגמרא · ותניא בספרי׳ עקב דורשי רשומות אמרו רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר הקב״ה ומדבק בדרכיו ואם עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי ע״כ · ואל ישיאך יצר וכולי הכונה שלא ימנע אדם מללמוד חכמת הזוהר לשום סבה בעולם ומלת בזהרים תרמוז לספר הזוהר וספר התקונים ורעיא מהימנא וספר הבהיר כי כלם נכללים בספר הזוהר · וזה לשון רבי יהודה חייט בהקדמת לפי׳ מערכת האלהות רוב העולם הרחיקו דרכם מחכמת הקבלה ויש בזה שלשה כתות אחת להיותה בעיניהם מאוסה שלא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו רוצה לומר בדברים הגלויים והוא הפשט ולא די לכן זה הבער אלא שכופרים בה ואומרים שאין בתורה אלא פשטה · הכת השני לחשבם כי מי ומי הוא אשר יבא אל שער המלך · השלישית מפני פחד משגיאה בחשבם כי שגגתה עולה זדון · ועל מי שהוא מהכת הראשונה אמרו בתקונ׳ מ״ג מאן דמסלק קבלה וחכמתא מאוריתא דבעל פה ומאוריתא דבכתב וגרים דלא ישתדלון בה ואמר דלא אית אלא פשט באוריתא וגמרא בודאי כאילו מסלק נביעו מההוא נהר ומההוא גנתא ווי ליה טב ליה דלא אתברי בעלמא ולא יוליף ההיא אוריתא דבכתב ודבעל פה דאתחשיב ליה כאילו אהדר עלמא לתהו ובהו וגרים עניותא בעלמא ואורך גלותא עד כאן לשונו · ואני מוסיף ראיה מהתקוני׳ דף פ״ו ווי לון למאן דגרמין דיזיל ליה רוחא דמשיח מעלמ׳ ולא יתוב לעלמא ואלין איכון דעבדין לאוריתא יבשה ולא בעאן לאשתדלא בחכמה דקבלה דגרמין דאסתלק נביעו דחכמה דאיהו י׳ מינה ואשתארת יבישה ווי לון דגרמין עניותא וחרבא וביזה והרג ואבדן בעלמא עד כאן לשונו · ומי שהוא מהכת השני׳ עליו אמר החכם ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיו וכולי · ובריש פ׳ ד׳ דאבות דרבי נתן אם למד אדם תורה יודע דעתו של מקום שנא׳ אז תבין יראת ה׳ ודעת אלהים תמצא · ואני מוסיף ראיה מפרש׳ ויקהל קחו מאתכם תרומה מאתכם הוא אמשכותא לקבלא עלייכו ההיא תרומה למהוי חולקא לה׳ · ואי תימא דלא ברשותיה דבר נש קיימא מלה ת״ח מה כתיב כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה׳ כ״ל נדיב לבו ודאי מאן דיתרעי לביה ימשוך לה לשכינתא לגביה וכולי עיין שם · ומי שהוא מהכת הג׳ כוונתו רצויה ומעשיו אינם רצויים כי לא מפני זה ראוי להתרשל ממנה וה׳ הטוב יכפר בעד ועל כל פשעים תכסה אהבה והשגיאה ההיא עריבה לפני הקב״ה כמו שאמרו בספר הבהיר מ״ד תפלה לחבקוק תהלה מבעי ליה אלא כל המפנה לבו מעסקי העולם ומסתכל במעשה מרכבה מקובל לפני הקב״ה כאילו מתפלל כל היום · מאי שגיונות כד״א באהבתה תשגה תמיד ומאי ניהו מעשה מרכבה · מ״ד ודרך חיים תוכחות מוסר מלמד שכל שרגיל במעשה מרכבה ובמעשה בראשית אי אפשר שלא יכשל שנאמר והמכשלה הזאת תחת

לא ב 31 2 ידיך

וְהִזָּהֵר בְּדִבְרֵי הַחֲכָמִים   בְּשֶׁל תּוֹרָה וְיוֹתֵר הֵם חֲמוּרִים
הֱיֵה חוֹבֵב לְחוֹבַת הַלְּבָבוֹת   וּבָא שַׁעֲרֵי תְשׁוּבָה הַסְּגוּרִים
וְשִׁירִי זֶה קָשׁוּר עַל לֵב וְשִׁיר קְ־   עָרַת כֶּסֶף וְסֵפֶר הַיְשָׁרִים
עֲנוֹד עַל גַּרְגְּרוֹתֶיךָ וְתָמִיד   הֲגֵה בָהֶם וְיִמַּסּוּ אֲסוּרִים
וְאַל יַשִּׁיאֲךָ יֵצֶר וְעוֹצֵר   וּפוֹצֵר בְּךָ לְבַל תַּזְהִיר בְּזוֹהָרִים
מְנִיאֵי לֵב בְּהַבְלֵי שָׁוְא וְאוֹמְרִים   וּמִי הוּא זֶה אֲשֶׁר יִמְצָא חֲקָרִים
יי יִתְּנָה חָכְמָה וְסוֹד אֵל   יְרֵאָיו חוֹשְׁבֵי סוֹד שֵׁם וְחוֹקְרִים
וְאוּלָם דָּוִד שָׁאַל חָכְמָה וּבִין מַ־   חֵקֶר לַאֲשֶׁר בְּיָדוֹ מַחְקָרִים
לְמוֹד דִּקְדּוּק לְדַעַה סוֹד פְּעֻלָּה   וְסוֹד מִלִּים וְשֵׁם עֶצֶם וְתֹאֲרִים
הֲבִי בִלְתּוֹ יְדֵי אִישִׁים אֲסוּרוֹת   וּפֶה לָהֶם וְלֹא דוֹבְרִים וְאוֹמְרִים
אֲדַמֵּמוֹ אֱלֵי רוֹעֶה אֱוִילִי   אֲשֶׁר יִנְהַג בְּלִי מַלְמַד שְׁוָרִים

קלט

ביאור המלות · עף כדרורים מלשון כדרור לעוף · חמורים רז"ל כהנו כלשון זה חמור וקל · הישרים הם מקוכן מן יושר לבי אמרי · אסורים · שם · ועוצר פי' מונע · ופוצר מן ויפצר בו · תזהיר בזוהרים מן וזהירו כזוהר · חקרים מן החקר אוס תמכא ותארים פי' שמות התוא' ומלמד שבט שתקוע בראשו מחט' הפירוש · יקר כיקר זמן וכולי כך אמר החכם הזמן יקר שבכמנאים וארז"ל על פסוק ימיו כצל עובר כצל עוף שפורח והולך ולכן צריך לזהר מאד בכל חלקיו הקטנים עם הגדולים שלא יעלו בתהו ויאבדו ויכלו באפס תקוה · ואמר חכם אחד אם תדע להשתמש כראוי בימי חייך תמצאם ארוכי' ועל זה אמרתי בשירי ·

בְּנִי בַּלְכֵּל וְהִתְנַהֵג בְּמִשְׁפָּט   יְמֵי חֶלְדְּךָ וְתִמְצָאֵם אֲרוּכִים
זְמַן וָעֵת לְכָל חֵפֶץ חֲזַק חוּשׁ   וּבַל תִּתְיַצְּבָה לִפְנֵי חֲשׁוּכִים

קנה שם טוב וכולי כדתנן נ' כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן : והזהר וכולי בפ' עושין פסין דרש רבא מ"ד ויותר מהמה בני הזהר וגו' בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה אבל שעובר על דברי סופרים חייב מיתה · ולהג הרבה יגיעת בשר המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת · ומעשה בר' עקיבא שהיה בבית הסוהר אמר למשרתו תן לי מים ליטול ידי אמר ליה לשתות אין מגיעין ליטול ידיך מגיעין אמר לו מה אעשה שחייבין עליהן מיתה מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חכמים וכו' ע"כ: היה חובב וכולי דע כי כמו שארז"ל בריש מדרש איכה בפסוק אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב כך יש לומר והלואי תורתי לא שמרו ובספרי המוסרים והתוכחות קראו כי מתוך קראם בספרי המוכיחים היו חוזרי' לתורה ועל ידי התורה היו חוזרי' למוטב כי באמת אין מספ' לאשר אבדו נפשם לבלתי קראם בספרי המוכיחים המדריכים בדרך ישרה כי סגולה בדברי החסידים יראי ה' בהכרח יכנסו הדברים ההם בלבו לפי שהי' שאמרם מלבו אמרם כמו שאמר בעל ספר חסידי' בשער י"ג וזה לשונו כל דבר שיבא מן הלב יכנס בלב

וכל אשר לא יבא כי אם מן השפה לא יעבור האוזן · ונאם החכם אומר כשיבאו דברי אדם וארצה להכיר אם מוסרו שהוא יבא מהלב אראה אם כהכם מוסרו בלבי והתעוררה נפשי לדבריו אכיר כי בכל לבו הוא מדבר ואם נפשי לא תשית לבה לדבריו ולא אתעורר להחזיק בם אדע כי מוסרו אינו כי אם דבר שפתים עכ"ל לכן הזהיר שירגיל אדם עצמו לקרא ולעיין בחובת הלבבות ובספרי תשובה של רבינו יונה ובספר הישר המכונה לר"ת ואינו ואמת שר"ת חבר ספר וקראו ספר הישר אך הוא חבור תלמודי ואינו כזה ואני שמעתי שספר הישר זה שנדפס בקושטנדינא פעם אחד ובוויניציאה פעם אחד חברו הר' זרחיא היוני ואיך שיהיה הוא חבור נחמד מאד וכתב בעל צרור המור סוף פרשת כהנים וז"ל הבאי התשובה הם רבים והמחברים דברו בהם ומכולם לא ישרו בעיני אלא דברי ספר הישר עכ"ל · ומלבד הספרים שהזכרתי בשיר יש עוד ספרים שראוי לחרדים אל דבר ה' לשקוד עליהם ומתוכם ילמדו ליראה את ה' ולעבדו כראוי והם ספר החסידים מנורת המאור ספר המוסר כד הקמח בית מדות אורחו' חיים המיוחס לרבי אליעזר הגדול בן הורקנוס בעל הפרקים ולפי דעתי אינו אלא לר' אליעזר הגדול הנז' בפוסקים והזכירו הטור אורח חיים סי' תקפ"ב ואף על פי שיש בראשו כעין הקדמה ממעשה ר' אליעזר בן הורקנוס אחשוב שהקדמה זו שמה מי שחשב שר' אליעזר בן הורקנוס חבר הספר · ועל כל ספרי החסידים הוא ספר עין ישראל שהוא מדרשי רז"ל והגדות הגמרא · ותניא בספרי פ' עקב דורשי רשומות אמרו רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו ואם עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי ע"כ · ואל ישיאך יצר וכולי הכונה שלא ימנע אדם מללמוד חכמת הזוהר לשום סבה בעולם ומלת בזוהרים תרמוז לספר הזוהר וספר התקונים וספר רעיא מהימנא וספר הבהיר כי כלם נכללים בספר הזוהר · וזה לשון רבי יהודה חייט בהקדמת לפי' מערכת האלהות רוב העולם הרחיקו דרכם מחכמת הקבלה ויש בזה שלשה כתות אחת להיותה בעיניהם מאוסה שלא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו רוצה לומר בדברים הנגלויים והוא הפשט ולא די לבו זה הבער אלא שכופרים בה ואומרים שאין בתורה אלא פשטה · הכת השני' לחשבם כי מי ומי הוא אשר יבא אל שער המלך · השלישית מפני פחדם משגיאה בחשבם כי שגגתה עולה זדון · ועל מי שהוא מהכת הראשונה אמרו בתקוני מ"ג מאן דמסלק קבלה וחכמתא מאורית' דבעל פה ומאורית' דבכתב וגרים דלא ישתדלון בה ואמר דלא אית אלא פשט באוריתא וגמרא בודאי כאילו מסלק נביעו מההוא נהר ומההוא גן ווי ליה טב ליה דלא אתברי בעלמא ולא יוליף ההיא אורית' דבכתב ודבעל פה דאתחשיב ליה כאילו אחזר עלמא לתהו ובהו וגרים עניותא בעלמא ואורך גלותא עד כאן לשונו · ואני מוסיף ראיה מהתקוני דף ע"ו ווי לון למאן דגרמין דיזיל ליה רוחא דמשיח מעלמ' ולא יתוב לעלמא ואלין אינון דעבדין לאוריתא יבשה ולא בעאן לאשתדלא בחכמה בקבלה דגרמין דאסתלק נביעו דחכמה דאיהו י' מינה ואשתארת יבישה ווי לון דגרמין עניותא וחרבא וביזה והרג ואבדן בעלמא עד כאן לשונו · ומי שהוא מהכת הב' עליו אמ' החכם ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיו וכולי · ותניא פ' ד' דאבות דרבי נתן אם למד אדם תורה יודע דעתו של מקום שנא' אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא · ואני מוסיף ראיה מפרש' ויקהל קחו מאתכם תרומה מאתכם הוא אמשכותא לקבלא עלייכו ההיא תרומה למהוי חולקא לה' · ואי תימא דלא ברשותיה דבר נש קיימא מלה ת"ח מה כתיב כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' כל נדיב לבו ודאי מאן דיתרעי לביה ומשוך לה לשכינתא לגביה וכולי עיין שם · ומי שהוא מהכת הג' כונתו רצויה ומעשיו אינם רצויים כי לא מפני זה ראוי להתרשל ממנה וה' הטוב יכפר בעד ועל כל פשעים תכסה אהבה והשגיאה היא עריבה לפני הקב"ה כמו שאמרו בספר הבהיר מ"ד תפלה לחבקוק תהלה מבעי ליה אלא כל המפנה לבו מעסקי העולם ומשתדל במעשה מרכבה מקובל לפני הקב"ה כאילו מתפלל כל היום · מאי שגיונות כד"א באהבתה תשגה תמיד ומאי ניהו מעשה מרכבה · מ"ד ודרך חיים תוכחות מוסר מלמד שכל שרגיל במעשה מרכבה ובמעשה בראשית אי אפשר שלא יכשל שנאמר והמכשלה הזאת תחת

ידיך דברים שאין אדם יכול לעמוד עליהם אלא אם כן כשכל בהם והתורה אמרה תוכחות מוסר אבל באמת זוכה לדרך חיים עד כאן · ואני מוסיף ראיה מספר הזוהר פרשת בא מאן דבעי לאסתכלא ולמנדע אף על גב דלא יכיל שבחא איהו דיליה וכלא משבחן ליה עד כאן · עוד כתב וזה לשונו ולא ראו הפתאים ששם עתידים לתת עליהם את הדין כמו שאמרו חכמים ז״ל במדרש משלי כי אחד מהדברים שמבקשים מהאדם ביום הדין הוא צפית במרכבה צפית בשיעור קומה וכולי · ואני מוסיף ראיה מספר הזוהר פרשת תרומה ע׳ רפ״ה וכע׳ רע״י קב״ה ברא לבר נש ברזא דחכמתא ועבד ליה באומנו סגי ונפח באנפוי נשמתא דחיי למנדע ולאסתכלא ברזין דחכמתא למנדע ביקרא דמאריה · ובפ׳ ויקהל ע׳ ס״ט איכון חייבין דבישראל דלא מסתכלי למנדע למאריהון ההוא מאנא מיותי לנשמת׳ קמי מלכא קדישא וקב״ה אמר לה ואומי לה דכד תיחות להאי עלמא דתשתדל למנדע ליה ולמנדע ברזא דמהימנותא דכל מאן דהוי בהאי עלמא ולא אשתד׳ למנדע ליה טב ליה דלא יתברי הה״ד אתה הראית לדעת אתחזי ע״ז דססו׳ מאנא קמי קב״ה לדע׳ למנדע ולאסתכלא בהאי עלמא ברזא דמהימנותא ברזא דאוריתא דהא בג״ד אייתי קב״ה לבר נש בהאי עלמא וכולי ע״ש · אחר כך הוכיח מספר התקונים כי יש עשר ידות לבעלי הקבלה על בעלי מקרא ובעלי משנה וגמרא כי הם טועמים בעולם הזה טעם מהעולם הבא ונדבקים בה׳ וכולי · ואני מוסיף ואומר כי כמו שיש בתופרים מי שאינו מרויח רק ארבעה או חמשה לבנים ליום להיותו תופר בגדים גסים ויש שהוא מרויח עשרים או שלשים לבנים ליום להיותו תופר בגדים דקים ומעולים וכן נוקב מרגליות ירויח דינר ושני ביום ונוקב כלי זכוכית לא ירויחנו בשבוע אחד ובכל אומנו׳ אחד כך בשבר המלאכות יותר ישתכר ביום אחד מי שיודע סודם ממה שישתכר בשבוע אחת הבלתי יודע סודם · המשל ראובן שמעון לוי אכלו כאחד גד ונפתלי דן אכלו כאחד לוי המקובל זימן וברך ברכת המזון וכוס של ברכה בידו וכוון לשם שראוי לכוין דן הבלתי מקובל זמן גם הוא בחבורתו ובירך ברכת המזון וכוס של ברכה בידו ולא כיון לסודות הברכה כי לא ידעם הנה שניהם מצוה אחת עשו אך יש יתרון לשכר לוי משכר דן כיתרון האו׳ מן החשך ועל זה הדרך שאר המצות וזה פשוט ליודעים חן · הן אמת שכמו ששכר היודע סודות המצו׳ גדול מאד משכר הבלתי יודע כך ענשו כשיעבור עבירה או יבטל מצוה גדול מאד מעונש הבלתי יודע ומכל מקום לא האדם בן חורין ליבטל הימנה ולומר לא היא ולא שכרה כי על מנת כן עברנו בברית ה׳ אלהינו ובאלתו לעשות כל מה שהוא חפצו וכשנבטלנו רצונו יפקוד בשבט פשענו ולא נפרוק עלו מעל צוארנו כחמור לא מדבש הקבלה ולא מעוקצה כמו שאמרו שעיר ופארן במתן התורה · ואולם צריך לידיעה ההיא ב׳ תנאים הא׳ לב נכון מלא יראת ה׳ ואהבתו · השני שקידה רבה על ס״ה · לחוד דקדוק וכולי יש אנשים רבים שאין משגיחים בחכמת הדקדוק להיותם בעיניהם בלתי צריכה וגם אני מעולם אזכיר ואומר כי בתחלה היה בעיני העסק בדקדוק איבוד זמן הן אמת שהייתי בקי בטוב הלשון בטבע · וגם כל זה כשהתעסקתי בה ואורו עיני בה הכרתי כי מתחלה הייתי טועה בחשבונותי וז״ל הראב״ע ברא״ש ספר יסוד הדקדוק כל מכין לשמוע אם יפרש המקרא והוא לא עמד בסוד דקדוק לשון הקדש יגשש כעורים קיר ולא ידע במה יכשל וכאמרו יש לפסוק עשרה טעמים יתהלל בנפשו ויעלו במחשבתו מעשרה שליטים וישמע השומע ותמה על גדולת מעלת חכמת המפרש והדבר הפך כי בשומו טעמים רבים לפסוק לא ידע אי זה יכשר הזה או זה גם יתכן שלא הזכיר בפירושיו פירוש האמת וכולי עד כאן לשונו · וז״ל רבי דוד קמחי ברא״ש המכלול לא טוב היות האדם ערירי מחכמת הדקדוק אבל צריך לו להתעסק בתורה ובמצות ובפירושים ובדברי עניניהם בדברי רז״ל ולהתעסק בדקדוק על דרך קצרה כדי שיספיק לו ללמוד התיבות כתקונן ולדעת יתרון האותיות וחסרונן ולהוסיף בו כדברי ובביאוריו ובמכתבו ובשרותיו עד כאן לשונו ·

וּבִמְקוֹם תַּעֲנִית מִתַּעֲנוּגִים חֲדַל דּוֹדִי וְהַכְנַע הַיְּצָרִים
וְהוֹסֵף בַּעֲבוֹדַת אֵל וְהַקְשֵׁב לְמִצְוֹתָיו וְאַל תִּפְרוֹץ גְּדֵרִים
הֲכִי חוֹטְאִים בְּהוֹדוֹת וַעֲזוֹב חֵטְא יְרוּחָמוּ וְאִם אוֹכְלִים וּבוֹרִים
וְאֵין חֵפֶץ בְּכוֹפֵף רֹאשׁ וְצָם צוֹם וְחוֹגֵר שַׂק וּמַצִּיעַ אֲפָרִים
וְאַף כִּי תַּעֲנִית בְּתַעֲנוּגִים שְׂחוֹק שֵׁינָה וְצֵאת אֶל הַשְּׁעָרִים
וְלָשׁוּט בַּשְּׁוָקִים בָּרְחוֹבוֹת וְלֶכֶת אֶל שְׂפַת יָם אוֹ יְאוֹרִים
הֲלֹא פְּרוֹס לָרָעֵב פַּת וְעָרוֹם יְכַס בֶּגֶד וְיַשְׁקִיף עַל בְּשָׂרִים
אֲגוּדוֹת תּוֹךְ וְכָל מוֹטָה יְנַתֵּק וְעוֹשֵׂי טוֹב הֲלֹא אֵלֶּה בְחוּרִים

קמז

בה׳ סוררים מן כי יצר לב האדם רע · וכזרים מן ולא כרה אתם לחם · בשרים פי׳ קרובים כמו ומבשרך לא תתעלם · תוך ענין מרמה · מוטה כמו רשע ·

הפירוש ובמקום תענית וכו׳ רוצה לומר כשירצה להתענות אם הוא מכיר בעצמו שעל ידי התעני׳ יכנע לבבו הערל וישוב עד ה׳ וירבה בעבודתו מה שלא יעשה זולת התענית או יתענה זכור לטוב אך אם הוא מכיר בעצמו שעל ידי התענית יבטל קצת מעבודת ה׳ או שלא יוסיף בה לפי שיצטרך לישן או לטייל להפיג צער התענית או יותר טוב הוא לו שיאכל וישתה ובמקום הצער שהיה רוצה להצטער בתענית יקבל עליו להצטע׳ כשימעט בתענוגיו ויוסי׳ בעבודת ה׳ יותר ממה שהי׳ המשל אם היה רוצה לצום ביום שני יקבל עליו שלא ימוש ספר התורה מפיו כל אותו היום או יקום בחצי הלילה ולא ישתוק פיו מגירסא עד שבקר ויקבל עליו דבר תמידי ללמוד כך בכל יום ולהשכים ולהעריב לבית הכנסת ותחשב לו לצדקה יותר מאילו התענה שני וחמישי וכן ראוי שיעשה גם כן איש חלש שמזיק לו התענית וזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם שכאמר החפץ לה׳ בעולות וזבחים כשמוע בקול ה׳ הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים · וכתיב הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה׳ ופי׳ רד״ק אין הצום הנרצה התענית ומלבשות וכפיפת הראש כאגמון ולא הצעת השק והאפר כי אין מעשים אלו נבחרים ונרצים לפני ה׳ רק בלב נשבר ובמעשים טובים ושוב מדרכים רעים עכ״ל · אח״כ ביאר הכתוב שהצום הנרצה לה׳ הוא סור מרע ועשות טוב וזהו אמרו הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגומר כנגד הסור מרע · וכנגד עשות הטוב אמר הלא פרוס לרעב לחמך וגומר : ועל זה הדרך הוא מה שכתוב בירמיה כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה · למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עולותיכ׳ לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי · וכן כתיב בזכריה אמור אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני : וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים · הלא את הדברים אשר קרא ה׳ ביד הנביאים וגומר הרי שביאר שרצון ה׳ הוא קיום דבריו ומצותיו ואינו חושש עם זה אם יצום נגבר או יאכל ·

זַנַּח וּנְאָץ קְצוֹת כָּל הַדְּבָרִים וְקַח לָךְ הַמְּמוּצָּעִים בְּרוּרִים
יְהִי נַוְךָ וְנִשְׁמָתְךָ שְׁלֵמִים וְלָעַד לֹא יְבוֹאוּךְ מְגוּרִים

הִנֵּה זֹאת חֲקַרְנוּהָ וְכֵן הִיא יְהַלֵּךְ אִישׁ כְּהוֹלֵךְ עַל יְתָרִים
אֲכִילָתְךָ שְׁתִיָּתְךָ בְּעִילָ־ תְךָ שֵׁינָתְךָ תִּשְׁמוֹר לְתוֹרִים
וְתוֹר אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם בְּעֵת תּ־ תְּךָ אֶל הַמְּזוֹרִים הַמְּזוֹרִים
וְדַע כִּי כָּל נְגָעִים וַחֲלָיִים בְּהַרְבּוֹת בָּם הֲלֹא צוֹמְחִים וּפוֹרִים
הֲלֹא בּוֹעֵל קְטַנָּה אוֹ זְקֵנָה וְהַבּוֹעֵל שְׂנוּאָה נֶעֱקָרִים
וְהַזּוֹלֵל וְהַסּוֹבֵא וּמַרְבֶּה בְּמִשְׁגָּלוֹ וּמַבִּיט אֶל מְעוֹרִים
אֲשֶׁר הוּרַק אֲשֶׁר הוּקַז וְרָחַץ וְהַמַּרְבֶּה אֲכוֹל חוֹמֶץ וְקָרִים
וְהֶחָלָשׁ וְהָעֵלֶם וְהַשָּׁב וְהַמַּשְׁהֵא נְקָבָיו הֵם עֲקָרִים

קנ

ביאור המלות זכה ענין ריחוק · וכאן ענין מיאום: מגורים פי' פחדים · יתרים פי' חבלים מן כוננו חצם על יתר · לתורים מלשון ובהגיע תר עניינו זמן · אל המזורים המזורים פי' לחליי הרפואות המזורי' הראשון כמו ויהודה את מזורו והשני כמו אין דן דינך למזור · ופורים מלשון פרו ורבו · מעורים כמו למען הביט אל מעוריהם ענין גלוי וערוה · משהא פי' שלקח תרופה משלשלת ·

הפירוש זכה וכאן וכולי זה לשון הרמב"ם בראשון מה' דעות שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דיע' ודיעה אינן דרך טובה ואין ראוי לאדם ללכת בהן והדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דיעה ודיעה והיא הדיעה הרחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה לכן צוו חכמים שישום אדם דעותיו ושיעור ויכוונם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו כיצד לא יהא בעל חימה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני וכן לא יתאוה אלא לדברים שהכרחיים ולא יקפוץ ידו ביותר ולא יפזר כל ממונו ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח ועל זה הדרך שאר דעותיו ומצות עשה ללכת בדרכים או הבינונים שהם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו והדרך זו נקראת דרך ה' והולך בה מביא טובה וברכה לעצמו עכ"ל · כהולך על יתרים הוא האיש המצחק שמהלך על החבל ע"י משקלות שצריך שישמור עצמו מאד ללכת באמצע וביושר פן יטה לא' משני הצדדין ויפול ולא יוסיף קום כך צריך האדם ליזהר בכל ענייניו שלא יטה מהאמצע · אכילתך וכולי לשון הרמב"ם ברביעי מהלכות דעות לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב ולא ישתה אלא כשהוא צמא ולא ישתה מים בתוך המזון אלא מעט מזוגים ביין וכשיתחיל המזון להתעכל במעיו שותה מה שהוא צריך אך לא ירבה לשתות מים · ולא יבעל אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר והוא מתקשה הרבה שלא לדעתו ובשרו חם ולא יבעול כשהוא רעב ולא כשהוא שבע ולא מעומד ולא כשצריך לנקביו ולא ביום שנכנס למרחץ · די לאדם לישן ח' שעות בלילה ולא יישן ביום: רוב החליים שבאים לאדם אינם אלא או מפני מאכלים רעים או מרוב אכילה ושתיה ואפילו ממאכלים טובים וכל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות ושיניו נופלים והרבה כאבים באים עליו חוץ מאלו אמרו חכמי הרופאים א' מאלף מת משאר חליים והאלף מרוב התשמיש ע"כ · הלא בועל וכולי לשון ספר הרפואה בראשון מהחלק הו' עקרות ומיעוט תשמיש יקרה ממשגל עם קטנה או זקנה או שעושה שלא ברצון ובנבכות ורואה איברי האשה או שהאשה כנאה או מכוערת, והתעבת הראות או שהוא נער או זקן או זולל או סובא או בריא שלא בשלמות או חלוש או שהוקז או לקח תרופה משלשלת או רחץ או התעמל או שעשה משגל מותריו או ממקרים פנימיים כמו פחד וכעס ויגון אלו והמרגילים המשגל יותר מדאי לא יולידו רק על המעט או יהיה בתעב הולדתם ·

ומשגל

ומשגל כפרסוא ובלי בשת ועקור האנשים הפרוגים אבל יש אנשים רעים שכל מה שיוכלו לעשות בנבלות יותר מתענגים יותר ואמר ן' סינא שיותר יזיק משגל אחד בלתי ראוי מארבעים הקזות עכ"ל · ואז"ל שהמשמש בקבין בקטנים עובר משום לא יהיה בך עקר ומשום אל תשקצו את נפשותיכם ·

וְהִטַּהֲרוּ בְּרַעְיוֹן גַּם בְּמַעֲשֶׂה בְּעֵת הַמַּעֲרִים תִּהְיוּ מְעָרִים
שְׁנֵיכֶם אַתְּ וְיַעֲלָתְךָ וְתִזְכּוּ לְבֵן טָהוֹר בְּקַדִּישִׁין וְעִירִים
וְאִם תִּבְעוֹל לְמַלֵּא תַאֲוָתְךָ וְתִהְיֶה רַק כְּאַחַד הַחֲמוֹרִים
הֲלֹא יֶלֶד אֲשֶׁר יוּלַד לְךָ בְּ־ אֱמֶת יִהְיֶה כְּאַחַד הָעֲיָרִים
בְּחִטִּים אִישׁ זְרָעָם הוּא קְצָרָם וְאִישׁ זָרַע שְׂעוֹרִים הַשְּׂעוֹרִים
וְעָמָל זוֹרְעָיו הֵם יִקְצְרוּהוּ וְיֵשׁ זוֹרְעִים לְפִי חֶסֶד וְקוֹצְרִים

קסג

ביאור המלות המערים ענין ערום וגלוי מן כמער איש ולויות · מערים ענין חבור מלשון רז"ל באיש המעורה בנשים שלו · ועירים פי' מלאכים מן עיר וקדיש · העירים מן ועל עיר בן אתונות ·

הפירוש והטהרו וכולי הכונה שיקדש אדם עצמו בשעת תשמיש במחשבה טהורה וראויה ובכוונות' במעשה בכל הראוי ובזה יזכה לבנים כשרים והגונים · ואופן התקדשות הזה במחשבה ובמעשה צריך ביאור ארוך וכבר חבר הרמב"ן ז"ל על זה ספר קטן קראו מלמד אדם דעת לפי שהוא מלמד האדם דרך החבור שנקרא דעת שנא' והאדם ידע את חוה וכבר נדפס הספר ההוא וגם בעל ספר שמים הביא כל דבריו והחרד אל דבר ה' יעיין שם · ובספר הזוהר פרשת תזריע כתיב אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במה אתפרשן בני נשא מסוס ופרד בקדושא דגרמייהו ועל דא זווגא דבני נשא הוא בזמניה ידיעין לכוונא רעותא לאתדבקא בקב"ה והא אתערו בפלגו ליליא קב"ה עייל בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא וכנסת ישראל משבחת לקב"ה כדין עידן רעותא דזווגא לאתקדשא בקדושא דקב"ה ולכוונא רעותא לאתדבקא ביה · ואי בני נשא אתרחקו מיניה ועבדין כבעירין אן הוא קדושא דילהון לאשתכחא קדישין אן איכון נפשתן קדישין דמשכין מעילא ושלמה אמר גם בלא דעת נפש לא טוב דעת דא קב"ה נפש דא הוא נפש דאיכון משכין בעובדיהו לא טוב דהא מסטרא אחרא אתמשכן עליהו נפשן דלאו איהו טוב בגין דלא מכווני לביהו לקב"ה · מאן דאתלהיט ביצר הרע הוא בלא רעותא דלבא לקב"ה ומסטרא דיצר הרע אתמשך עליהו נפש דלאו איהי טוב · ואץ ברגלים מאן דאיהו אץ ברגלים ודאי שעתא בלא רעותא קדישא חוטא חוטא ודאי בכלא ועל סריין מכתשין בישין בבני נשא ואסהידו באנפייהו בחציפותא דלהון לאחזא דהא קב"ה מאיס בהו ולא דעתיה בהון עד דיכשרון עובדיהו ויתכרכו עכ' · ובסוף מצורע תנינן דבעי בר נש לכוונא בההיא שעתא דזווג ברעות' דמרי' בגין דיפיק בנין קדישין לעלמ' וכו' ובריש קדושי' וכאין איכון צדיקים דמשתדלי באורייתא וידעי ארחוי דקב"ה ומקדשי גרמייהו בקדוש' דמלכ' ואשתכחו קדישין בכלא ובגין כך משלפי רוחא דקודשא מלעיל' ובנייהו הלהו זכאי קשוט ואקרון בני מלכא בנין קדישין וי לרשיעיא דכלהו חציפין ועובדיהו חציפין בגין כך ירתין בניהו נפשאן חציפין מסטרא דמסאבא ועל דא כתיב אל תהיו כסוס כפרד דאיכון אמרי זוכו דאי הכי כתיב שכבר אין הבין וכתיב הם והכלבים עזי נפש לא ידעו הבין כלומר הא מזדמנין איכון דאקרון עזי נפש והמה רועים איכון מדכרי ומכהני לבר נש בגהיכם לא ידעו שבעה דא לעלוקה שתי בנות הב הב וכל דא מאן גרים להו בגין דלא אתקדשו בקדו' זווגא כמה דאצטריך

ועל

ובגין דא כתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה' ת"ח מאן דבעי לאתקדשא ברעותא דמאריה לא לשתמש אלא מפלגות ליליא ואילך או בפלגות ליליא דהא בההיא שעתא קב"ה אשתכח בגנתא דעדן וקדוש' עלאה אתער ובדין הוא שעתא לאתקדשא · בזמנא דאשתכח בר נש בשינתא חד דכר ונוקב' ואתכוון לקדשא כדקא יאות כדין הוא שלים ואקרי אחד בג"כ בעי בר נש למחדי לאתתיה בההיא שעת' לזמנא לה ברעותא עמיה ויכוונון תרוויהו כחד לההוא מלה וכד משתכחי תרוויהו בכך כדין כלא חד בנפשא ובגופא ואקרו אחד כדין קב"ה שארי באחד ואפיק רוחא דקדושה בההוא אחד ואילין אקרון בנין דקב"ה ע"כ ·

אֲנָשִׁים רָאֲתָה עֵינִי בְּחֶלְדִּי   בְּעֵינֵיהֶם מְאֹד זַכִּים וּבָרִים
וְלֹא זָכוּ בְעֵינֵיהֶם אֲבוֹתָם   חֲשָׁבוּם אַךְ כְּבַהֲמוֹת הַיְּעָרִים
בְּיַעַן עָבְדוּ אָז לִפְסִילִים   בְּעָלִים וַעֲגָלִים וַאֲשֵׁרִים
וְלֹא שָׁתוּ לִבָּם אֶל אֱלֹהִים   חֲרָשִׁים בַּחֲרוּ לָהֶם יְהִירִים
מְקוֹם בַּעַל זְבוּב בַּעַל זְהוּבִים   מְקוֹם מוֹלֶךְ עֲבוֹד מוֹלֶךְ וְשָׂרִים
וְתַחַת הַבְּעָלִים הַבְּעָלִים   וְתַחַת הָאֲשֵׁרִים הָעֲשִׁירִים
וְתַחַת קַטְּרָם עַל הַלְּבֵנִים   הֲלֹא הֵם עַל לְבָנִים מַקְטִירִים
כְּאִלּוּ הַנְּפָשִׁים אַחֲרֵי מוֹת   בְּרֹב הוֹן תּוֹךְ צְרוֹר חַיִּים צְרוּרִים
אֲשֶׁר עוֹד רָאֲתָה עֵינִי וְהִנֵּה   לְטֶבַח יוֹרְדִים אִישִׁים כְּכָרִים
שְׁאֵלְתִּים מִי יְעָצָה זֹאת עֲלֵיכֶם   וּמִי גֵּוְכֶם וְנִשְׁמַתְכֶם יְהַחֲרִים
הֱשִׁיבוּנִי נְשׁוֹתֵינוּ בְּכִסְלָה   הֲמָמוֹנוּ וְהֵן הָיוּ בְעוֹכְרִים
וְגַם אָמְנָה עֲלֵיהֶן אֵין תְּלוּנָה   וְאֵיךְ נִתְאוֹנְנָה עוֹכְרֵי שְׁאֵרִים
עֲלֵיהֶן וַאֲנַחְנוּ בוֹר וְשַׁחַת   לְרִדְתֵּנוּ הֲלֹא חוֹפְרִים וְכוֹרִים
אֲשֶׁר שַׂמְנוּם לְרֹאשֵׁנוּ עֲטָרָה   הֲבֵאנוּם בַּעֲדִי זָהָב וְדָרִים
וְרָבִיד עַל גְּרוֹנָן וַעֲנָקִים   חֲלִי כֶתֶם וְעַל רֹאשָׁן נְזָרִים
וְהָיִינוּ בְּחֶלְדֵּנוּ רְצוֹנָן   וּמִצְוֹתָן לְבַד עוֹשִׂים וְשׁוֹמְרִים
וְלֹא נָפֵר בְּרִית אִתָּן וְנַחְנוּ   בְּרִית עִם אֵל וְתוֹרָתוֹ מְפִירִים
וְנוֹסִיפָה בְעוֹנָתָן וְנִגְרַע   בְּעוֹנַת דַּת וּמִצְוֹת הַמְּאִירִים
וְלוּ אַצְנוּ לְהָפִיק בֵּן רְצוֹן אֵל   אֲזַי הָיוּ נַפְשֵׁינוּ בְהִירִים
בְּנִי אַל תֵּלְכָה אִתָּם בְּדֶרֶךְ   פְּרָעֵהוּ וְאַל תִּהְיֶה בְעוֹבְרִים

בח

בְּחַר אִשָּׁה שְׁפָלָה מִמְּךָ בָהּ   רְאֵה חַיִּים עֲרֵבִים לֹא מְרִירִים
לְקָחֶהָ וְאַל תִּקָּחֵךְ פֶּן   תְּהִי לָהּ כַּעֲבָדִים הַמְּכוּרִים
שְׂבַע רָצוֹן וְדֵי לֶחֶם לְנֶפֶשׁ   בְּנֵי בֵיתְךָ וְחַיִּים לַנְּעָרִים
וְכָל קִנְיָן אֲשֶׁר לֹא תַעֲבוֹד בּוֹ   לְךָ נֶחְשַׁב כְּמוֹ הַנֶּעֱדָרִים
וּמָה בֶּצַע הֱיוֹתְךָ כַּאֲנָשִׁים   אֲשֶׁר כָּל הֶכְרֵחַ חַיֵּיהֶם יְתֵרִים
אֲשֶׁר בּוֹנִים לְשִׁבְתָּמוֹ חֳרָבוֹת   עֲלִיּוֹת עַל פְּנֵי מַיִם מְקָרִים
וְכָל חֶפְצָם לְהִתְעַנֵּג וְלָתֵת   מְעִיל עַל גֵּו וְעַל הָרֹאשׁ פְּאֵרִים
לְהִשְׁתַּכֵּר בְּיֵין מַלְכוּת וְלֶאֱכוֹל   צְבָיִים תַּרְנְגוֹלִים יַחְמוּרִים
וְרוֹדְפִים מַאֲוַיִּים בַּהֲמִיִּים   וְעוֹשִׂים כָּל יְמוֹתֵיהֶם כִּפּוּרִים
וַיָּמִירוּ בְקָלוֹן אֶת כְּבוֹדָם   וַיַּעֲבִידוּ שְׂכָלִים לַחֲמָרִים
וַיָּשִׂישׂוּ בְרַצֵּי הַכְּסָפִים   וּבַזָּהָב אֲשֶׁר נוֹתְנִים וּמוֹכְרִים
לְנַפְשׁוֹתָם בְּקִנְיָנָם בְּהַחֲלִיף   בְּנִשְׁבַּר תָּם וּבַעֲבֹדוֹת דְּרוֹרִים
כְּאִישׁ יָשִׂישׂ כְּבַעַל הוֹן עַל שְׁחִין רַע   לְהִתְגָּרֵד בְּחֶרֶשׂ אוֹ בְצוּרִים
וְכַמָּה צָבְרוּ כֶסֶף כֶּעָפָר   וְהֵכִינוּ לְבוּשִׁים כַּחֳמָרִים
וְגָוְעוּ הֵם וְעָזְבוּ לִמְשַׂנְאִים   לְבוּשֵׁיהֶם וּבָתֵּיהֶם לְנָכְרִים
נְשֵׁיהֶם טוֹחֲנוֹת אָז לַאֲחֵרִים   וְכַסְפֵּיהֶם לְאוֹיְבֵי אֵל בְּזוּרִים
וּמִי יִתֵּן וְהָיוּ הֵם כְּקֹרַח   בְּבֹא הֵילָם לְקִצְבֵי הֶהָרִים
וְלֹא הָיָה רְכוּשָׁם אָז נְסִבָּה   לְהַכְעִיס אֵל בְּתוֹעֲבוֹת עֲכוּרִים

רא

ביאור המלות בחלדי פי' בזמני · יהירים כמו זד יהיר לץ שמו · הבעלי' מן ויעבדו את הבעלים · הבעלים פי' החלדונים · לבנים כך קורין המעות · ככרים ככבשים · יהחרים כמו יקרים · שארי פי' בשרים · ודרים מן ודר וסוחרת · נזרים פי' עטרות · אצנו פי' מהרנו · בקירים ענין לובן וכונה · מקרים מן המקרה במים עליותיו · מאויים פי' תאוות · לחמרים מן אכחכו החומר · ברצי פי' חתיכות כסף · תם פי' שלם · דרורים מן וקראתם דרור · בצורים ענין סלע · כחמרים מן ויצברו אותם חמרים · בזורים כמו פזורים · לקצבי ההרים פי' לסופי ההרים ולתחתיתם ·

הפירוש אנשים ראתה וכולי הכוונה על קצת אנשים שהם כל כך להוטים אחרי הבצע והממון עד שלא יחושו כלל לבטול התורה והמצות כשיחשבו להשתכר ולהרויח ריוח מה ככתוב ועל פת לחם יפשע גבר אבל אין הכוונה חלילה על עובדי מלך ושרים אף על פי שבמליצת השי' הארכתי למענית הלשון שהרי עובדיה היה עובד לאחאב ונחמיה בן חכליה לארתחשסתא ומן האחרונים

לב א   I 32   הרמב"ם

הרמב״ם וזולתו רבים · ועוד חברתי על ענין זה שיר קטן וזהו

מאד אתמה על איש אשר יספיר יבאיש ואת ריחו יבאיש בעין אביו קנו
ומן מאה מונה בעד גרה מונה ובשמתו מונה בעד קרין קנו

מונה כמו מונה מספר לכוכבים · מונה מן והאכלתי את מוניך · קנו מקור מהקל כפלם כי מרו מריתי וזה לשון ספר הישר בשער י״ג וצריך לו בבואו בעבודת הבורא אם יהיה בעבודת המלכים להסיר מעל צוארו עול עבודת בני אדם כדי שלא יהיה לו אדון אחר כי אם הבורא ואחריו אם יבא מעבודת עבדים ויבא בעבודת המלך הגדול אשר הוא צריך להתקדש ולהשמ׳ כי אין לבא אל שער המלך בלבוש זרות ומעשה עבירות ובעבודת בני אדם הוא עבד עבדים ובעבודת האל הוא חפשי ומה טוב אמר המשורר עבדי זמן עבדי עבדים הם עבד ה׳ הוא לבד חפשי כי מי שיש עליו עול בני אדם לא יעשה דבר בעתו לא יתפלל ולא יעשה עבודת אלהיו בעתה · וכאשר לא יהיה עליו עול אדון יהיו חפציו ברשותו ויתפלל בכל עת שירצה ויהיה בשלום ולא יירא מאימת המלך ולא מסוד רשעים ויהיה לו פנאי לעסוק בעבודת אלהיו ויהיה שפל ועניו ולבו נשבר כי כל מתחבר למלכים ולשרים תיקר נפשו בעיניו ויתגאה ולא יכנע יצרו לעבודת אלהיו עכ״ל · אשר עוד ראתם וכולי הכונה על קנת אנשים שסופן יורשים גיהנם בסבת נשיהם כי הוצרכו בכל זמנם להיות אץ להעשיר כדי לפרנסן כבנות מלכי׳ ולתת כל תאוותיהן ולא נשאר להם זמן לעבוד ה׳ כראוי · בני אל תלכה אתם וכולי פי׳ עם שתי הכתות הנזכרות ועל המניעה מסכת השנית אמרתי נחר אשה שפלה וכולי לקחה ואל תקחך וכו׳ ועל הפרישה מסכת הראשונה אמרתי שבע רצון וכולי וגרסינן בריש פרק כסוי הדם כבשים ללבושך מגז כבשי׳ יהי מלבושך פרש׳ קנה לך צאן ויהיו לך הגיזין ללבוש ע״כ ולי נראה דעצה טובה קא משמע לן שילבש אדם בגד צמר שהוא מתקיי׳ הרבה ואינו בלה מהר מה שאין כן בגדי כותנה של עזים ובגדי משי ופשתן וצמר גפן · עוד שם ודי חלב עזים דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו וחיים לנערותיך תן חיים לנערותיך מכאן למד׳ תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין פרש׳ ודי חלב עזים הכי משמע די לך בחלבם ולא תשחטם ותאכלם · ותן חיים לנערותיך לבני ביתך למד דרכי חיים להתאפק במזונות קלים · עוד שם טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה כמה שיש לו וכולי פרש׳ טוב איש חונן דלים ומלוה אותם ועוד המכלכל דבריו במשפט לפי היכולת הוא עומד על נכסיו ולא בכל תאות לבו ע״כ ·

וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת הָאֱלֹהִים יְדִידַי כָּל יְצוּעֵי שִׁיר קְצָרִים
לְסַפֵּר מַהֲלוּמוֹת גֵּו כְּסִילִים בְּחַטֹּאתָם בְּיַיִן סִבְלוּת עֲבוּרִים
מְקוֹם מֵאָה בְּרָכוֹת נִשְׁבְּעוּ יוֹם בְּיוֹם מֵאָה לְשָׁוְא אוֹ לַשְּׁקָרִים
וְלֹא בָנוּ בְּלִבּוֹתָם כְּבוֹד אֵל וְגֵאוּתוֹ וְשִׁפְלוּתָם חֲסֵרִים
יְלוּד אִשָּׁה קְצַר יָמִים טְמֵא לֵב טְמֵא שָׂפָה בְּאֵל זַךְ יַד הַיְּרִים
לְאֵל כָּבוֹד בְּנֵי כָבוֹד וְהוֹד שִׂים חֲדַל לְךָ מִשְּׁבוּעוֹת אוֹ נְדָרִים
לְבַד אִם הֵם בְּעֵת צָרָה וְיָגוֹן מְצָאוּךְ לְהִנָּצֵל נְדוּרִים
אֲזַי טוֹב הוּא אֲשֶׁר תִּדּוֹר וְאַךְ לֹא כְּאִישִׁים יוֹם רְוָחָה בוֹ מְמִירִים

וְטוֹב לִנְדּוֹר לְהַכְנַע הַיְּצָרִים בְּעֵת מִשְׂתָּרְרִים עַל אִישׁ וְגוֹבְרִים
וְיִרְאֵי אֵל לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה אוֹ־ סְרִים אִסָּר וְנִשְׁבָּעִים וְנוֹדְרִים.
לְהָקִים דִּבְרוֹת קֹדֶשׁ לְהָפִיק רְצוֹן מֵאִיר אֱלֵי אֶרֶץ וְדָרִים
רִיב.

ביאור המלות עבורים מן וכגבר עברו יין · כנו פי׳ הכינו · ממירים מלשון ואם המר ימירנו · היצרים מן יצר לב האדם רע ·

הפירוש ועל דברת וכולי הכונה שקצר מגע השיר משתרע לספר עונשי הפרוצים בשבועות ונדרים וזה לשון הרא״בע בפרשת יתרו וטעם לזכור השם בשבועה כי כמו שהשם אמת כן יהיה דברו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאילו מכחיש השם ומנהג אנשי מצרים אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים דברו הוא בן מות ואילו יתן משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה המלך בפרהסיא ואם כן למלך בשר ודם כמה אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו להחטיא את בשרו לזכור השם לשוא : והנה ראינו בעבור שנשבעו ישראל על דבר פלגש בגבעה נהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפי׳ במחללי שבת · ושאול בקש להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה · והשם הביא רעב בעבור שאול וביתו שעברו על מה שנשבעו לגבעונים וכשהרגו אז ויעתר ה׳ לארץ · ולא מצאנו בעשרת הדברים עונש מפורש רק בעכו׳ ובשבועת שוא · ורבים חושבי׳ כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם שהוא קשה מכל לאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה זו שלא ידע שנשבע ואם יוכיחוהו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה · ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותנו · ואני אראה שנענש כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מצא הנאות לצרכו ועד שקר להתרצות או להתכסס אך הנשבע לשוא בכל עת הוא מחלל השם בפרהסיא בלא הנאה שיש לו עכ״ל · ורבינו יונה ביאר בראש שערי תשובה שהנשבע בלא צורך בכל עת נקרא מומר לעבירה אחת · ובפרקי רבי אליעזר פרק ל״ח רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה ושבועה היא החרם וכל המיפר את החרם כאילו מיפר את השבועה ע״כ · מכאן נראה שהשבועה יותר חמורה מהחרם · לבד אם הם וכולי אזי טוב הוא וכולי בויקרא רבה וידר יעקב נדר לאמר מהו לאמר לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם · אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי אמר רבי יצחק שנדר מנוה בעת צרתו ע״כ · והפלא שאמר הפסוק כי אתה אלהים שמעת לנדרי · ואך לא כאישים וכולי ככתוב משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו אמר יונה הרשעים ישכחו החסד שעשית להם כשיצאו לרוחה ולא יקימו נדריה׳ אך אני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלם · וטוב לנדור וכולי באחרי מות רבה פ׳ כ״ג שלשה תקף עליהן יצרן ונשבעו לו יוסף דוד בועז יוסף שנאמר וחטאתי לא׳ אין כתיב אלא לאלהים נשבע ליצרו ואמר לאלהים איני חוטא דוד שנאמר חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו בועז שנאמר חי ה׳ שכבי עד הבקר א״ר חנינ׳ גבר חכם זה בועז ואיש דעת מאמץ כח שגבר על יצרו בשבועה ע״כ פי׳ בעוז אותיות בועז · ובספר הזוהר פ׳ יתרו אומאה לקיים פקודא דמאריה דא איהו שבועה דקשוט כד יצר הרע מפתי לבר נש למעבר על פקודין דמאריה דא איהו אומאה דמאריה משתבח בה ואצטריך לבר נש לאומאה במאריה על דא עד כאן ·

לאיש חימה שמור מחסום לפיך   בכן לא תהיו מדון מגרים
שבות מריב וכס פשע וקלון   רדוף שלום ואז תשכיל ותערים
הכי קנאה דוי ורקב עצמות   ולב מרפא לך חיי בשרים
זכור נגיד אשר נכנס וחרף   אלהים חי בביתו בדבירים
ולא פרע פרעות בו והחריש   לרבשקה בהמשיל צור לצורים
זכור שם אל מחולל בעממים   ודתו מאכולת אש ואורים
והמה יחצו שונים והם   קוראי מקרא ואותו מאמירים
וזה שנים חמש מאות ואלף   ועוד יותר ואל שותק לסרים
בעת אויב יחרפך ותשא   ופניך אזי בושים וחופרים
ותוריד עדיך דוד מעלינו   ותחת הצחורים כם שחורים
עדה שפלות ומד גאות זנחה   ראה כי גאוה לפני שברים
לקח כבוד אשר איש כבדך   בטוב לבב והיותר תתחרים
ואם אישים יפארוך דאג דע   הכי את חלקך הם מחסירים
ודבר לחבריך במתק   שפתים ויהיו הגבירים
מכורים לצמיתות לך בלא הון   בלא כסף ורבות במחירים
והכל שונאים שנאה גדולה   לאיש חימה ולבוטים ודוקרים
ומה נאוה ענוה בנעורים   ומה נעמה תשובה בבחורים
ומה רב נוי סליחה עת נקמה   ונוי נפש שפלה בעשרים
ומה רב טוב עבדת אל ברב כל   וטוב נכנע בעת אין לו מצרים
ובן ארחות יראי אל ואוהביו   להוסר בלי נכים ויוסרים
והרשע להענות ימאן   עדי יודש בקוצים או בסירים

רלג

ביאור המלים מחסום ענין מסגר · מדון מגרים מן איש חימה יגרה מדון · נור לבורים מן כי לא כבורכו בורם : ואורים מן לבו באור אסכם · מאמירים מן האמירך היום · וחופרים מן וחפרה הלבנה · צחורים פי' לבנים · ומד ענין לבוש · זנחה ענין ריחוק · ורבות במחירים מן ולא רבית במחיריהם · ולבוטים ודוקרים מן יש בוטה כמדקרות חרב · בבחורים מן משרת משה מבחוריו · בעשרים מקונן מן עושר : ויוסרים מן יוסר לץ · להענות פי' להכנע ·

הפירוש שמור מחסום וכולי כלומר שלא ישיב אדם תשובה לאיש חימה ובזה לא ירבו כאשר ואח'

משל הדיוט כשאח' אינו רוצה שנים אין מריבין ואם יאמר אדם ולמה אחריש והוא מחרפני לזה אמ' שבות מריב וכולי כלומר כי כבוד לאיש שבת מריב כמאמר שלמה שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע וכוסה קלון ערום ואומר חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה כי באמת הכעס והיגון שהם לסבה חליים רעים ולצרות רבות ורעות ולכן אז"ל בעלי כעס אין חייהם חיים וכל הכועס אפי' שכינה אינה חשובה כנגדו והוא כאילו עובד ע"ז · ובספר הזוהר פרשת תצוה אמרו על הכועס דא איהו בר נש דמריד במאריה ואסיר לקרבא בהדיה ולאתחברא עמיה ודא אקרי טורף נפשו באפו איהו טריף ועקר נפשיה בגין רוגזיה ואשרי בגויה אל זר ועל דא כתיב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו דהאי נשמה קדישא טריף לה ואותיב לה בגין אפו אשר נשמה אחלף באפו כי במה נחשב הוא ע"א אתחשיב הוא בר נש ומאן דאתחבר עמיה ומאן דאשתעי בהדיה כמאן דאתחבר בע"א ממש מאי טעמא בגין דע"א ממש שארי בגויה ולא עוד אלא דעקר קדושה עילאה מאתריה ושארי באתריה אל זר וכמה דכתיב אל תפנו אל האלילים כגוונא דא אסיר לאסתכלא באנפוי דבכל חטאין דעביד בר נש לאו איהו ע"א ממש כהאי · ת"ח בשעתא דעקר קדושה דנפשיה ושריא בגויה ההוא אל זר אסתאב בר נש ואקרי טמא ומסאיב למאן דקריב בהדיה וההוא קדושה ערקת מיניה וכל גופא סאיב מגו ומבר נפשא וכלא מסאב ע"כ : זכור טיטוס וכולי כלומר שלא יקשה בעיניו להתאפק ולהחריש ולא ישיב אל לבו כי האל סובל יותר מזה כי אין סבלן כאלהינו כמשאחז"ל בהנזקין מי כמוך חסין יה מי כמוך חסין ומתאפק שאתה שומע גדופו וניאוצו של טיטוס ושותק דבי רבי ישמעאל תנא מי כמוך באלים ה' מי כמוך באלמים ע"כ · ומעשים בכל יום שבעוה' אנחנו חוטאים ומכעיסים לפניו והוא רואה ושותק : בעת אויב וכולי כלומר זכור כל זה בעת שיחרפך ואז ודאי תסבול ותבוש ותחפר ולא תחוש ולא עוד אלא שתוריד עדיך מעליך ותתכס' שחורים לשתאבל על חלול הדת וחלול השם · עדה שפלות וכולי הכונה שיתחזק אדם במדת השפלות והענוה כמש"ה רז"ל מאד מאד הוי שפל רוח בפני כל האדם שתקות אנוש רימה : וכתיב והאיש משה ענו מאד וגומר לא אמ' הפסוק ומשה עניו מאד לפי שרצה להודיענו שבחו של משה וזה כי הענוים שני מינים הם הא' מטבעם שהם שחוריים או לבביים ולכן לא ירגישו כשיכעיסום שהם שפלים בטבע ואלו אין ראויים לשבח : הב' ענוים לפי שהם כובשים יצרם ומתגברים עליו ולא מטבעם כי אדרבה בטבע הם כמעט ודוכיים ולכן אמר והאיש משה וגומר להודיענו שמשה היה ענו מאד להיותו איש וגבור וכובש יצרו ומושל ברוחו · ובאותיות דרבי עקיבא אות ח' קרוב ה' לנשברי לב מלמד שכל מי שלבו שבור בכל יום ורוחו נמוכה ודבורו מועט בפיו בכל יום עמו שכינה מהלכת ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו מזבח בנוי בלבו ומעלה עליו עולות וזבחים שנ' זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה וכל שבורי לב חביבין לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת שמלאכי השרת מרוחקים מהשכינה שנ' שרפים עומדים ממעל לו אבל שבורי לב הקב"ה קרוב אצלם כל היום שנא' קרוב ה' לנשברי לב והגבה מרחיק שכינתו מעל גבהי לבב וכולם נחשבין עליו כתועבה שנ' תועבת ה' כל גבה לב ואין תועבה אלא עבוד' אלי' שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך מכאן כל מי שיש לו גסות הרוח כאילו עובד ע"א ומהו יד ליד לא ינקה מלמד שאפי' יש בו תורה וחכמ' כמשה שקבל תורה מיד ליד ויש בו גסות רוח לא ינקה מדינה של גיהנם לכך נאמר כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע . בב' יודין מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא כל מי שיש בו גסות הרוח מעלה אני עליו כאילו מקללני בשני עולמות וכל מי שנוהג יצרו בכל יום ומתודה עליו כאילו כבדני בשני עולמות שנאמר זובח תודה יכבדנני בשני כוכין עד כאן : ובריש סוטה הפליגו רז"ל מאד בגנות הגאוה ועיין שם : ובשני מס' דרך ארץ גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה וחכמים בעיניהם עליהם הכתוב אומ' כי הנה יום בא בוער כתנור וכו' המאופין בעיניהם והנבזי' בעיניה' והכובשין את יצרם והמשפילין את רוחם עליהם הכתוב אומר כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו : ובפרק נגמר הדין אריב"ל בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה

בזו"ה
פ' קדו' ע'
רבה כל מאן
דאתגבר על
יצריה אקרי
איש:

בזמן שבה"מ קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן שנ' זבחי אלהי' רוח נשבר' ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאס' שנ' לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה: ובפ"ק דתעניו' מי שהתפלל ונענה והגיס דעתו עליו מביא אף לעול' עוד שם בפרק ג' מעשה בר"ש בן אלעזר שהגיס דעתו על שלמד תורה הרבה והיה שמח שמחה גדולה עד שאמר לאיש א' כמה מכוער הוא ולסוף הכיר שחטא ונשתטח לפניו בארץ שימחול לו ואז אמ' לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז: ואם אנשים יפארוך וכולי לשון ספר החסידים סימן פ"ד אל ישמח לבך אם יכבדוך כי לפי הכבוד וההנאה שיש לו לאדם בעולם הזה על מעשיו מנכין מזכיותיו לעולם הבא עכ"ל · לשון רבינו יונה בספר היראה אל תתפאר משום דבר שעשית ואל תעמוד במקום שישבחוך פן יגבה לבך ואם שמעת בני אדם שמשבחוך דאג והכנע בדבר כי מחסרין חלקך לעתיד עכ"ל · וכן ארחות וכולי לשון ספר היסר שער י"ח הרשע לא יוסר עד ייסרוהו ולא יזהר בהיותו בטובה עד שתבואהו שואה ואז ייקץ משנתו אך הצדיק בהיותו בשלוה יזהר ויפחד פן תבא עליו רעה וכולי ·

עֲטֵה בשֶׁת עֲלוּמִים מֵעֲלוּמִים וּמִזֵּדִים וְיִהְיוּ לָךְ זְכוּרִים
הֱיֵה נָקוּט בְּפָנֶיךָ עֲלֵיהֶם וּבִין מָה רַב נְשׂוֹא חֵטְא הַיְצוּרִים
בְּדַת אֵל נִתְּנָה הַדָּת לְבָנָיו רְגוֹם בָּנִים בְּעֵת סוֹרְרִים וּמוֹרִים
וּמָה יִהְיֶה יְדִיד מִשְׁפָּט אֲשֶׁר יְיָ חֲטָא לָאֵל וְהוּא נֶחְשָׁב כְּכוֹפְרִים
חֲסָדִים הֶעֱנִיקָךְ רַב חֲסָדִים בִּלְבָבְךָ יִהְיוּ כָּל עֵת נְצוּרִים
רְכוּשְׁךָ אֲשֶׁר תִּרְכַּשׁ וְקִנְיָ־ נְךָ עַשֵּׂר וְתִתֵּן מַעַשְׂרִים
לְאֶבְיוֹן עַמְּךָ לַגֵּר לְיָתוֹם לְאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרִים
וּבָאָרֶץ זְרַע אֶת זַרְעֲךָ אֶל צְדָקָה תִּמְצָאָה מֵאָה שְׁעָרִים
בְּכָל יוֹם תֵּן כְּמַתַּת יָד לְיַד דַּל וְעָשַׂת לָךְ כְּמוֹ נֶטַע קְצִירִים
בְּכָל רֶגֶל תְּנָה מַתַּת לְשָׁלֵם וְיֵחָשֵׁב כְּהֵרָאוֹת זְכָרִים
חֲקוֹר וּדְרוֹשׁ עֲנִיֵּי עַמְּךָ אֵיךְ וְכַמָּה הֵם וּמָה דֵּי מַחְסוֹרִים
וְיוֹתֵר לַאֲשֶׁר עוֹשִׂים מְלָאכָה וְאֵינָם סוֹבְבִים בָּעִיר וְחוֹזְרִים

רמה

ביאור המלות עלומים פירוש נעורים · מעלומים משגיאות · נקוט מן ונקוטותם בפניכם · קצירים ענין סעיף · לשלם לירושלם ·

הפירוש עטה בשת וכולי הכונה שיזכור אדם תמיד כל עונותיו ככתוב זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך ונומר וכתיב כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד וטעם הפסוק כי האל לפעמים בחסדו נושא עון ועובר על פשע אך בתנאי שיכיר החוטא ההוא שהיה ראוי לעונש גדול ויבוש ויתאבל על שחטא ככתוב לא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאום ה' לא אטור לעולם אך דעי עונך כי בה' אלהיך פשעת ונומר אבל כשאינו מכיר חטאו לא יאבה ה' סלוח לו ולכן אמר דוד הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ואיני כאותם שאינם מכירים חטאם ושוכחים פשעיהם · וז"ל ספר היסר בשער י"ד ויש לאדם לזכור על לבו כל חטאתיו ואשמיו אשר עשה בכל שעה ובכל רגע וכולי עכ"ל · בדת אל וכולי ענין כאן הוא לבאר גודל העון ועוד אני אומר בא וראה כמה גדול עונש העון שהרי אז"ל האומר דוד חטא אינו אלא טועה וכתיב גם ה' העביר חטאתך לא תמות ועכ"ז לקה בג' מיני פורעניות אחד לא תסור חרב מביתך עד עולם · שני הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ונומר שלישי הבן הילוד לך מות ימות: ונראה לי כי שלשה עונשים אלו כנגד שלשה עונשים שאמר דוד בפיו כנגד בן מות האיש העושה זאת לא תסור חרב ונומר כנגד ישלם ארבעתים ולקחתי את נשיך כנגד ועל אשר לא חמל לא חמל האל על הבן הילוד: ומה יהיה וכולי לשון ספר היראה ואם יעבור עבירה קלה שבעולם אפילו דברים בטלים כאלו כופר בעיקר שהרי אינו מאמין שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו שאם היה מאמין מי הוא אשר יעמוד לפני המלך ויבטל גזרתו עכ"ל: חסדים העניקך וכולי לשון ספר היסר בשער י"ד יש לאדם לזכור כל הפלאות שמצאוהו מיום היותו והצילו האל אם נמלט ממיתה משונה אם נמסר ביד אויב אם עבר על מקום סכנה אם חלה והגיע למות אם היה עני והאל העשירהו אם היה שפל ובזוי עם והאל העלהו לגדולה וכל דומים לאלו הדברים שלא יספרו מרוב צריך האדם לחשוב בכל עת עכ"ל · ובספר החסידים סימן ל"א השב אל לבך וקח משל אהוב רמה אם יתן לך אדם י' זהובים או יותר כמה תהיה אהבתו חקוקה בלבך ואם יתן לך פרנסתך ופרנסת בני ביתך מה תשיב אל לבך זה האיש שלא ראיתי מעולם ויעש עמדי חסד בזה לו אחיה אלף שנים לא אוכל לגמול לו כל הטובות שעשה עמי אאהב אותו בכל לבי ובכל נפשי לא יוכל לצוות עלי דבר שלא אעשה בעבורו הן ממוני הן גופי הכל שלו ומה באהבת אדם כך כאהבת הקב"ה הנותן מחיה לכל עאכ"ו שיש לידבק באהבתו שלא לעבור על מצותיו בין גדולה בין קטנה עכ"ל · רכושך וכולי לשון ספר היראה ובמעשרות אל תרפה ידך מליטלם כראוי ביכד מכל דבר שמשתכר הן ללמוד הן לכתוב הן לעשות מלאכה או אף אם מצא מציאה או נתנו לו במתנה או כל ענין שיבא הן כסף או שוה כסף מן הכל יפריש מעשר עכ"ל · וכן כתב בעל שבילי אמונ' בדף קנ"ו וכן כתב בעל צדה לדרך דף ס"ה ובפ"ק דתעניות כתבו התוספו' תניא בספרי עשר תעשר ונומר אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין ת"ל את כל לרבות כל דבר שמרווים בו ע"כ והובא בעין ישרא' · ובארץ וכולי בפרקי רבי אליעזר פרק ל"ג כתיב ויזרע יצחק בארץ ההיא וכי יצחק זרע דגן אלא לקח כל מעשר ממונו וזרע צדקה לעניים כד"א זרעו לכם לצדקה וכל דבר שעשר הביא לו הקב"ה מאה שערים של ממון וברכו שנאמר ויברכהו ה' ע"כ · וברביעי דאבות דר' נתן מה הן גמילות חסדים שהיה דניאל מתעסק בהן מתקן את הכלה מלוה את המת נותן פרוט' לעני מתפלל ג"פ ביום · בכל יום תן וכולי לשון ספר היסר שער נ"ג וירגיל עצמו לתת מעט צדקה בכל יום כפי אשר תשיג ידו ובכל היום שיתן צדקה יבטח להנצל ממיתה משונה שנאמר וצדקה תציל ממות או להאכיל עני על שלחנו כי בזה יכבד שלחנו כמ"ש החכם כשירצה הבורא לשלוח מנחה לחסידיו יזמין לו עני על שער ביתו ע"כ · ובספר הזוהר פרשת וירא בשעתא דקב"ה רחים לבר נש משדר ליה דורונא ומאי ניהו מסכנא ליזכי ביה וכיון דזכי ביה איהו אמשיך עליה חד חוטא דחסד דאתמשך מסטר ימינא ופריש ארישיה ורשים ליה דכד ייתי דינא לעלמא דההוא מחבל יזדהר ביה וזקיף עינוי וחמא לההוא רשימו בכדין אסתלק מיניה וכולי: ובפ' בהר מאן דרחים למסכנ' יהיב שלמא בכ' ואוסיף ברכתא בעלמא ויהיב חידו וחילא לאתר דאקרי צדקה לארקא ברכתא לכ' וכו' עד תא חזי מהימנות' מדברי לב' לרעותהון בכל יומא מאן איכון בני מהימנותא איכון דמתערי האי טוב לקבלה ועבדו צדקה ולא חסו על דיליה וידעי דקב"ה יהיב ליה יתיר דכתיב יש מפזר ונוסף עוד מאי טעמא בגין דהא אתער ברכאן לקבליה ולא יימא אי אתן האי השתא מאי אעביד למחר קב"ה יהיב ליה ברכאן עד בלי די וכולי וגם מעשה באחד שנתן מלחמו לדל וישן תחת העץ ובא נחש להרגו ויזמן ה' שרף והרג את הנחש וכולי וכולי עיין שם ובפרשת בחקותי בכה רבי שמעון ואמר ווי לון לבני נשא דלא ידעי ולא

משגחי ביקרא דמאריהון מאן עביד שמא קדישא בכל יומא הוי אימא מאן דיהיב צדקה למסכנא הוא עביד לעילא שמא קדישא שלים כדקא יאות דצדקה דא אילנא דחיי וצדקה יהיב לצדק ואתחבר דא בדא ושמא קדישא אשתלים מאן דעביד אתערותא דא לתתא ודאי כאילו עביד שמא קדישא בשלימו כגוונא דאיהו עביד לתתא הכי אתער לעילא ועל דא כתיב אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת עושי צדקה דא קב"ה כד יכול הוא עביד ליה וזכאה חולקיה בג"כ צדקה סליק על כלא והכי מילי צדקה לשמא דהא אתער צדקה לצדק ולאתחברא לון כחדא ולמהוי כלא שמא קדישא כדקא יאות ע"כ · ראה כמה גדול שכר הנותן בכל יום פרוטה לעני לפחות :

דְּרוֹשׁ מִצְוֹת אֲשֶׁר אֵינָן דְּרוּשׁוֹת   וְהֵן דּוֹמוֹת לְמֵתִים לֹא קְבוּרִים
בְּכָל יוֹם תַּחֲקוֹר כָּל פְּעָלֶיךָ   וּמָה בֵּינְךָ וּבֵין מֵבִין נְעוּרִים
בְּיוֹם שַׁבָּת סְעוֹד שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת   יְמֵי חַמָּה וְכֵן בִּימֵי מְטָרִים
עֲבוֹדַת אֵל אֲשֶׁר גָּלוּי בְּגָלוּי   וְאוּלָם כָּל שְׁאָרָהּ בַּסְּתָרִים
וְאִם תֹּאבֶה שְׁמוֹעַ לַעֲצָתִי   בְּחַר הִתְבּוֹדְדוּת וּזְנַח חֲבֵרִים
וְאִם יִרְאַת אֱלֹהִים אֵין בְּאַרְצְךָ   בְּרַח דּוֹדִי דְּמֵה לְךָ לַעֳפָרִים :
חֲסִידוּת אֵין בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת   וְיִרְאָה מֵחֲטָאִים אֵין בְּבוּרִים
וְאִם תּוֹאֵל לְהַכְנִיעַ לְבָבְךָ   רְאֵה תָּמִיד יְשֵׁנֵי הֶעָפָרִים
אֲשֶׁר תִּמְאַס לְקַבֵּל מֵאֲחֵרִים   חֲדַל מִלַּעֲשׂוֹתוֹ לַאֲחֵרִים
אֲשֶׁר תֵּבוֹשׁ עֲשׂוֹת בִּפְנֵי גְבָרִים   חֲדַל מִלַּעֲשׂוֹת גַּם בַּחֲדָרִים

רנה

ביאור המלות מבין מן בינה · נעורים מן נעור ורק · חברים שם מן חבר מחכם · תואל מן ויואל משה ·

הפירוש דרוש מצות וכולי לשון ספ' החסידי' סי' ק"ה כל מצוה שאין לה דורש תדרשנה לפי שהיא כמת מצוה ומצוה שאין לה רודפים רדוף אחריה לעשותה שהמצוה מקטרגת ואומרת כמה גרועה אנכי שנתעלמתי מכל וכל ובס' רש"א הארוך עוד יעויין שם · בכל יום וכולי הכונה שיפשפש אדם במעשיו בכל יום ואם יראה שלא עסק בתורה יאמר בלבו אני ועם הארץ שוים ואם יראה שבטל קריאת שמע או תפלה או עבר עבירה יתעצב אל לבו כי הוא ורשע שוים: וזה לשון ספר הישר שער י"ג וצריך לו לשקול מעשיו בכל יום ובכל חדש ובכל שנה לראות מה בין מעשיו בשנה זו ובין השנה שעבר' וכולי עיין שם · ובספר הזוהר פרשת וישב מבעי לבר נש למבדק בעובדוי כל יומא כד אתי ליליא בעי לאסתכלא בכל מה דעבד כל ההוא יומא בגין דיתוב מניהו ויסתכל בהו תדיר בגין דיתוב קמי מריה דכתיב וחטאתי נגדי תמיד · ובפרשת קרח אמרו על מלת וחשבון שבפסוק כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול בכל ליליא עד לא ישכב בר נש בעי למעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא ויתוב מניהו ויבעא עליהו רחמי ויודי עליהו וכולי ובפ' תשא בעי בר נש כד איהו אשתכח בהאי עלמא לדחלא מן מריה ולאסתכלא בכל יומא בעובדוי וייתוב מניהו וכולי · ביום שבת וכולי בספר הזוהר פרשת יתרו ווי לבר נש דלא אשלים חדותא דמלכא קדישא ומאי חדותא דיליה אלין תלת

סעודתי מהימנותא ומאן דגרע סעודתא מניהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה סגי ומאן דאשלים להו קלא מכרזא עליה אז תתענג על ה' וגומר ת"ח בסעודתי אלין אשתמודען ישראל דאינון בני מלכא ומאן דפגים חד סעודתא מניהו אחזי דלאו מבני מלכא הוא דלאו מזרעא דישראל הוא וכולי עיין שם: ובפרשת האזינו בעי בר נש למיכל תלת סעודתי דמהימנותא בשבתא ולמחדי בהו דהא כל מהימנותא ביה אשתכח · אמר רבי שמעון אסהדנא עלי דמן יומאי לא בטילנא אלין שלשה סעודתי ובגיניהם לא אצטריכנא לתעניתא אפילו ביומי אחריני וכל שכן בשבת וכולי ע"כ · ולכן צריך לזהר בימות הגשמים לקיים מצוה זו כדי לקבל שכר על קיומה בקיץ אף אם לא יקיימנה בחורף נודע הדבר כי מה שסועד בקיץ סעודה שלישית אינו רק להיותו רעב · עבודת אל וכו' כלומר כל דבר מצוה שאי אפשר להעשות בסתר יעשנו בגלוי ואל ימנע אך כל מה שאפשר להעשות בסתר לא יעשה בגלוי: וזה לשון ספר הישר בשער י"ג ויסתיר כל ענייני עבודתו מבני אדם כי אז יכפל שכרו ויגדל מלפני הצנועים וכזה יודע שאינו גונב דעת הבריות כי המגלה צדקתו כונתו להללו בשערים ולהיות לראש ולבטוח בו כי אין הכסילים כדי שיוכל למצא חפציו מהם דומה לזונה במשלים כי החמול כשהזקין נעשה נזיר ובטחו בו העוברים עד שלכדם וגרס עצמותם עכ"ל · ואם תאבה וכולי לשון חובת הלבבות בשע' חשבון הנפש הבדידות והפרידה מבני אדם סבת ההצלה מכל מה שזכרנו מהעברות ומביא אל המדות הטובות ולכן נאמר כי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירת היחידות על כן השמר אחי פן ישיאך היצר ויועצ בעניין החברה והתערבות עם בני אדם וכולי עכ"ל · ובחקת רבה דף קפ"ז ע"ג מי מקיים את התורה מי שמשים עצמו כמדבר ומפליג עצמו מן הכל · ובשלהי ברכות תניא רבי אומר לעולם אל ירבה אדם ריעים בתוך ביתו שנאמר איש ריעים להתרועע נראה לי דהוקשה לרבי דאדרבה טוב לאדם שיהיו שכל ריעיו ואוהביו שנאמר בכל עת אוהב הריע וגומר לכך פירש שאהבתם טוב אך התמדת חברתם רע וכתיב ביתו לאו דוקא · ואם יראת וכולי לשון רמב"ם בשש מה' דעות דרך האדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולחכמים כדי שילמד ממעשיהם ויתרחק מהרשעים כדי שלא ילמד ממעשיהם שנאמר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ואומר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגומר וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה צדיקים ולא הולכין בדרך ישרה ילך למקום שאנשיו צדיקים ונוהגין בדרך טובה וכולי · ואם תואל וכולי לשון ספר הישר שער י"ג וילוה מתים לקבורת' וילך לקברו' המתי' בכל שבוע ויעמוד לבדו בהם ויזכור לנפשו המעמד ההוא וכולי ע"ש ·

בְּלוֹם פִּיךָ וְאַל תִּשְׂחַק וְהַמְעֵט   דְּבָרֶיךָ וְיִרְבּוּ לָךְ הֲדָרִים
וְאַל תֵּלֵךְ בְּרוּם עַיִן הֲכִי נִיר   רְשָׁעִים הוּא וְדֶרֶךְ הָאֲתָרִים
בְּרִית תִּכְרוֹת לְעֵינֶיךָ יְדִידִי   וּמָה תִּתְבּוֹנְנָה תַּבִּיט בְּסוֹקְרִים
אֱלֵי נָשִׁים וּבִלְבָבָם מְאַוִּים   וּכְלֵי הַמַּעֲשֶׂה בָּאִים וְגוֹמְרִים
וְאַל תַּבִּיט בְּכָל עוֹף אוֹ בְהֵמָה   בְּעֵת הֵמָּה בְלִוְיָתָם מְעוֹרִים
וְאַל תֵּשֵׁב בְּסוֹד עוֹמְדִים וְתֶעְצַב   בְּסוֹד שָׂשִׂים וְאַל תִּישַׁן בְּעֵרִים
הֱיֵה נוֹתֵן דְּמֵי מִקַּח לְאַלְתַּר   וְתֵן שָׂכָר בְּעִתּוֹ לַשְּׂכִירִים
דְּרוֹשׁ אֶל אֵל בְּטַח בִּשְׁמוֹ בְּכָל עֵת   שְׁמָר לְךָ מִגְּזָלִים הַצְּעִירִים

אֲבַק גֶּזֶל מְקוֹרָאִים וְהֵמָּה בְּאַחַת הַגְּבָעוֹת אוֹ כֶּהָרִים
וְאַל תִּשְׁמַע בְּקוֹל יֵצֶר בְּאָמְרוֹ לְקַח כִּי לוֹקְחֵי אֵלֶּה פְּטוּרִים

רסה

בלום מן עדיו לבלום · בסוקרים פירוש במביטים מן ומשקרות עינים וכך א״ר שלמה ן׳ גבירול סוקר נפוכות שיחך יקשיב וא״ר יהודה הלוי לבבות חוקר ונפוכות סוקרי בלויתם מן כי לוית חן · מעורים מחוברים מלשון רז״ל המעורה בלויה שלו ·

הפירוש בלום פיך וכולי לשון הרב מפורטוגל באגרת המוסר אל תגדל פיך בשחוק לגלות שניך כי תגלה קלונך · השמע דבריך ויגדל הדרך · ואל תלך וכולי לשון הכוכר ש תלך ברום עינים כי הוא כיר רשעים התרים אחרי עיניהם · ברית תכרות וכולי אחז״ל ספ״ק דמס׳ דרך ארץ ר׳ מיישא בר בריה דר׳ יהושע בן לוי אומ׳ כל הרואה דבר ערוה ואינו זן את עיניו ממנו זוכה ומקבל פני שכינה שנ׳ עוצם עיניו מראות ברע מה כתי׳ בתריה הוא מרומים ישכון וכתי׳ מלך ביפיו תחזינה עיניך: ובספר החסידים סימן ע׳ מי שהיה בבית החופה שהנשים שם מלובשות עדיים והכל מסתכלים והוא אינו מסתכל יזכה לרב טוב הצפון ככתוב אשר צפנת ליראיך ועינו תשבע מזיו שכינה מלך ביפיו תחזינה עיניך לכן טוב לאדם כשפוגע אשה הן פנויה הן נשואה הן נויה הן יהודית קטנה או גדולה להעביר עיניו מלהסתכל בה ככתוב ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה וכן פ״ט ן׳ סירא בתואר אשה יפה רבים אשחתו ועצומים כל הרוגיה העלם עינך מאשת חן פן תלכד במצודתה · לכן אמר שהכם אין חונן בפני התאוה כעצימת העינים · וכסימן כ״ט לא תחמוד אשת לא תהיה חומד לאשת ריעך וכתיב בלא ו׳ לא תחמד אזהרה שלא ליפות עצמו כדי שייטב בעיני אשת רעהו ויכנס אהבתו ויפיו בלבה ועוד אזהרה שלא ישבח אשה יפה בפני חברו כלומ׳ לא תחמד אשת רעך לאחרים ולא תהנ׳ מזיו פנויה כ״ש מאשת איש כדי שתהנה מזיו שכינה עכ״ל: גרסי׳ ביומא דף ע״ד אר״ל טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה שנ׳ טוב מראה עינים מהלך נפש עכ״ל · חלילה שבא ללמדנו תענוגות בני האדם אך בא להזהיר שלא יתיר אדם לעצמו שהסתכל בנשים באמרו וכי מה עשיתי לפי שהסתכלתי בה כלום שכבתי עמה או קרבתי אליה או נגעתי בה לכך הודיע כי טוב מראה עינים מהמעשה וכן תמנ׳ באחרי מות רבה אמר ר״ל נואף בעיניו נקרא נואף שנאמר ועין נואף שלא תאמ׳ נואף בגופו נלכד נקרא נואף עד כאן · ובבא רבה פ׳ י׳ן׳ למה נסמכה פר׳ נזיר לפ׳ סוטה האשה נקראת גפן אמ׳ הקב״ה ש תאמר הואיל ואסור לשמש באשה הריני תופשה או מגפפה או נושקה ואין לי עון כי כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין אסור לו לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגפן היין כך אשה שאינה שלך אסו׳ ליגע בה כל עקר׳ ורבינו יונה בראש שערי תשובה בכלל הדברי׳ שהעוש׳ אחד מהם נקרא מומר לעבירה אחת הנכים המסתכל בנשים והדין עמו לפי שכשמסתכל מיד חומד ועובר על לא תחמוד · ובמ״ה אחרי מות ע׳ קמא מאן דחמיד אתתא אחרא כאילו אעבר על אוריתא כלה ונרסינן בע״א דף כ׳ ומי שרי לאסתכולי באשה והתניא ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפי׳ פנויה באשת איש ואפילו מכוערת ולא בבגדי צבע אשה אפי׳ שטוחין על גבי כותל אם מכיר בעליהן ולא בבהמות ועופות כשמזדקקין זה לזה עד כאן · ומכאן לירא שמים שלא יגדל יונים או תרנגולים בתוך ביתו אם לא שיהיו במקום מיוחד לפי שמביא עצמו לידי איסור זה ולא דמי להסיח דאמרינן התם בעבידתיה טריד · ואין צ״ל אם נזדמנו לו איש ואשתו שודאי שצריך שיברח ויתרחק מהם פן יראה׳ בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין וחמד ושיחת אהבה : עוד שם ת״ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרה׳ אדם ביו׳ ויב׳ לידי טומא׳ בלילה פרש״י ונשמר׳ מכל דבר רע וסמי׳ ליה כי יהי׳ בך איש אשר לא יהיה טהו׳ מקר׳ לילה קא מוסר ליה להשמ׳ שלא יבא לידי כך ע״כ : והר״ם מריקנט כתב שהראשוני׳ היו מתענ׳

בראותם קרי בחלום כי אילו לא היתה נפשם מטומאה לא היו באים לכך כמ״ש יחזקאל הנה נפשי לא מטומא׳ שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה · והא לך שירים קטנים שחברתי על ענין זה ·

טְמֵאֵי לֵב מְאַוֵּי תַאֲווֹת רַע עֲדֵי גַם בַּחֲלוֹם רַע יַחֲלוֹמוּן
גְּדוּדֵי מַלְאֲכֵי מָוֶת לְנַפְשָׁם בְּכֵלַפּוֹת וְכַשִּׁיל יַהֲלוֹמוּן

משקול במאזני בין · אישים ולא אמנא · שכל כאיש דכר · לא יוכלה השג
יחמד הכי ופשע · לריק ולהבל · ששון וגיל יכים · יגון וחיל ישג

ובירושלמי דנדה כל היד המרבה לבדוק באנשים תקצץ כיני מתניתא כל המרבה ליתן ידו על עינו מרבה להוציא דמעה ר׳ טרפון אומ׳ תיקצץ על טבורו : א״ל והרי כריסו נבקעת · אמר להן לכך אני אמרתי שמותו של זה יפה לו מחייו · חבריא אמרי ר׳ טרפון מקללו קללה שהיא נוגעת בגופו · א״ר יוסי׳ לא בא אלא לפרש שאסור למשמש מן הטבור ולמטן · ובפ׳ ד׳ מיתות כתבו התוספות יד לאמה תיקצץ דיכא הכי כדרגיל בכך ועיין בעין ישרא׳ דף קי״ט : ובשבת דף ס״ד ויקצוף משה על פקודי החיל אמר משה לישראל שמא חזרתם לזנות את בנו׳ מדין ולכך אתם מקריבי׳ קרבן אמרו לו לא א׳ להם א״כ כפרה למה אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור׳ לא יצאנו מיד ונקרב את קרבן ה׳ · תנא דבי ר׳ ישמעא׳ מפני מה הוצרכו ישראל או כפרה מפני שזנו עיניהם מן הערוה · אמ׳ רב ששת מפני מה מנה הכתוב טבעת עם כומז לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקו׳ התורף שהרי כפר׳ זו על שהסתכלו בה ע״כ · ובפרק עושין פסין תניא לא יהלך אדם אחרי אשה בדרך ואפילו היא אשתו וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא והמרצה מעות לאשה מידו לידה או מיד׳ לידו כדי להסתכל בה אפילו דומה למשה רבינו שקבל תורה מהר סיני לא ינקה מדינה של גיהנ׳ שנא׳ יד ליד לא ינקה רע · ובסנהדרין דף נ״ב המסתכל בערוה קשתו נכערת שנאמ׳ עריה תעור קשתך ופרש״י קשתו נכערת בא קושי אבר שלו כנער שאינו מוליד · המסתכל המחשב בעריו׳ באשת איש · קשתו גבור׳ ידו נכערת מתהלכת ומתמעטת כמו ויבער ה׳ עכ״ל · וקשיא לי שהיה לו לפרש קודם המסתכל בערוה ואחר כך קשתו נכערת · ועוד למה חזר ופירש קשתו נכערת ולמה לא סמך שני פירושי קשתו נכערת זה לזה ולמה לא אמר אי נמי או לישנא אחרינא · ונראה לי שחסר בגירסא שלנו בגמרא ושני מאמרים הם האחד אומר הרואה ערותו וזה אין צריך פירוש ועל זה פרש״י קשתו נכערת בא קושי וכולי מדה כנגד מדה והשני אומר המסתכל בעריות וזה הוצרך רש״י לפרש המחשב ומסתכל בעריות דאשת איש וכולי וראיה על דברי אלה תמצא במערכת האלהות דף קי״ג כך ארז״ל וכל הרוא׳ ערותו קשתו נכערת והמחבר ומפרשיו כלם מפרשים דהיינו המביט בברית מילה שלו ועוד ראיה שבע״ין ישר״ תמצא כרש״י כך עריה שאתה מסתכל בה ממש בערותו היא תעור קשתך ע״כ · ובס״ה ס״פ בשלח אסור להסתכל בקשת דלעילא ובקשת דלתתא דאיהו ההוא את קיימא דאתרשים ביה בבר נש דכל מאן דאסתכל ביה עביד קלנא לעילא · ובבתרא דף נ״ז ועוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל בנשים בשעומדות על הכביסה היכי דמי אי דאיכא דרך אחריתי ואזיל בהך רשע הוא אף על פי שעוצם עיניו שהיה לו להרחיק מן הכיעור אלא דליכא דרך אחריתי ואפילו הכי מבעי ליה למיכף נפשיה ולהטות עיניו לצד אחר · ובספר הזוהר פרשת קדושים מאן דיסתכל בשפירו דאתתא ביממא אתי להרהורי בליליא ועבר משום ואלהי מסכה לא תעשו לכם ועל דא הוה אמר רבי שמעון לחבריא במחזיהון בשיא אל תפנו אל האלילים · ואל תשב וכולי בספר היראה אל תשב בין העומדים ואל תעמוד בין היושבים ואל תהי ער בין הישנים ולא ישן בין הערים ולא שמח בין העצבים ולא עצב בין השמחים כללו של

דבר אל ישכח אדם מן המנהג ע״כ · שיש נותן וכולי ביומא דף פ״ו היכי דמי חלול השם שאינו מתכפר אלא במיתה אמר רב כגון אנא אי שקילנא בשר מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר · ויתן שכר וכולי אף אם לא יתבענו השכיר ·

חֲזַק וֶהְיֵה לְאִישׁ אַל תַּעֲרוֹץ כִּי אֲשֶׁר יֵחַת יְגַשֵּׁשׁ קִיר כְּעִוְרִים
שְׂדֵה חָרוּץ יְבוּל יִתֵּן בְּעִתּוֹ שְׂדֵה עָצֵל פְּנֵי כֻלּוֹ שְׁמִירִים ·
וּבִרְכַּת הָאֱלֹהִים בַּאֲשֶׁר תַּ־ עֲשֶׂה תָבֹא וְתַעֲבוֹר בֵּין בְּתָרִים
בְּכָל דָּבָר אֲשֶׁר תֶּרֶץ לְלָמְדוֹ תְּמִידוּת שִׂים מְקוֹם מוֹרִים בְּרִירִים
עֲשֵׂה לְךָ כָּל אֲשֶׁר תוּכַל עֲשֵׂהוּ וְדַע כִּי חַיִל וְרוֹב צִירִים בְּצִירִים
וְדַע דוֹד כִּי בְנֵי אָדָם כְּהִכָּ־ בְדָם הַכְּבָדִם מְמֻנְזָרִים
בְּדֶרֶךְ תֵּלְכָה יוֹלִיכְךָ אִם שְׂמֹאל יַשְׂמִיל וְאִם יָמִין יְהַדְּרִים
וְדֶרֶךְ בַּעֲלֵי מַדָּע וְהַשְׂכֵּל בְּטֶרֶם דַּבְּרָם צוֹפִים וְדוֹבְרִים
וְדֶרֶךְ אוֹהֲבֵי הָאֵל לְהַקְדִּים עֲבוֹדָתוֹ וְחֶפְצֵיהֶם מְאַחֲרִים
וְלֹא יִזְכּוּ בְּכֶתֶר דַּת וְתוֹרָה לְבַד אִישִׁים בְּכָל לַיְלָה זְהִירִים
וְרוֹדְפֵי תַּעֲנוּגִים אֵין יְכוֹלִים עֲבוֹר אֶל כַּאֲשֶׁר יֵאוֹת כְּמָרִים
וְהִנֵּה זֹאת חֲקַרְנוּהָ וְכֵן הִיא בְּחַנְתִּיהָ צְרַפְתִּיהָ בְּבוּרִים
וְהֵם גַּם כַּת חֲנֵפִים נֶחֱשָׁבִים כְּעוֹבְדִים גַּם לְאֵל גַּם אֶל נְכָרִים
הֱיֵה תָמִים וְאַל תִּדְרוֹשׁ בְּשֵׁמוֹת בְּגוֹרָל בַּחֲלוֹמוֹת בַּשְּׂעִירִים
נְצוֹר אֶת לִבְּךָ מִמַּחְשְׁבֵי רַע נְעַר בָּהֶם עֲדֵי יִהְיוּ נְעוּרִים
וְאַל תָּבֹא בְּסוֹד וּקְהַל אֲנָשִׁים מְסִיתִים עַם יְיָ מַעֲבִירִים
וּמִמִּמְסַךְ וְדַם עֵנָב וְשֵׁכָר בְּנֵי הַזֵּר וְאַךְ לֹא בִנְזִירִים
הֲבִי אַל לַמְּלָכִים אוֹ לְרוֹזְנִים שְׁתוֹ יַיִן וְאֵי שֵׁכָר לְחוֹרִים
וְכָל שׁוֹנִים בְּזֶה לֹא מַחְכִּימִים וְגַם כָּל אוֹהֲבָיו לֹא מַעֲשִׁירִים
חֳלָיֶיךָ בְּהַחֲלֵם רְפָאֵם וְאַל תֹּאמַר קְטַנִּים הֵם וּצְעוּרִים
וְאַחַר טַהֲרַת הֵרָפְאֲךָ אָז מְאֹד הִשָּׁמְרָה מִמַּחֲזִירִים
נִקְלָה שֶׁבְּסִבּוֹת חָלְיְךָ תַּ־ חֲזִירֵהוּ וְתִדְמֶה אֶל נְזוּרִים
בְּיַעַן רוּחֲךָ סָרָה וְאֵין אֹזֶן בְּמַהֲנֶךָ וְכֹחַ בַּשְּׁרִירִים

וְסוֹד אַחֵר וְסוֹד אֵל אַל תְּגַלֶּה וְסוֹדֶיךָ לְךָ יִהְיוּ נְטוּרִים
בְּזֹאת יִבָּחֲנוּ אַנְשֵׁי אֱמוּנָה בְּעֵת צוֹפְנִים בְּלִבָּם סוֹד וְנוֹטְרִים

רצ

ביאור המלות שמורים מן שמיר ושית · ברירים תאר כמלת בחירי כבירים מן ביר כאמן · ממנזרים פי׳ משרים ונבירים · יהדרים כמו ידרים מן דרום שהוא ימין · כמרים הכף שמוש · נעורים פירוש מושקתים · לחורים מן חורי יהודה · וצוערים כמו צעירים. נזורים פי׳ כרותים ·

הפירוש חזק והיה וכולי פשוט הוא : ובאבות דר׳ נתן פ״א רבי יוסי אומר אין אדם מת אלא מתוך הבטלה ודע שיש אנשים חיים שהם מתים והם הכופרים והעצלים ובעלי יגון כי כמו שהמתים אינם עושים מאומה כך אלו אינם עושים מה שהיה אפשר להם לעשות לעצלתם ויגונם ולכן אמר הפסוק איש חי רב פעלים קראו איש חי לפי שהיה רב פעלים וזהו חי חי הוא יודך חי שהוא חי ולא חי שהוא מת וכתיב מה לעני יודע להלוך נגד החיים העשירים להיות היגון בהם בלתי כמכא הם חיים · ודע דוד כי וכולי פי׳ כפי מה שהאדם נכבד בעיניו כך הוא בעיני זולתו ולכן תמצא אנשים שאין בם לא תורה ולא מעשים טובים מוחזקים בעיני האנשים לגדולים להיותם מתנהגים בכבדות וכמה יודעי דעת ומביני מדע יראי אלהים וסרים מרע אינם נחשבים למאומה להיותם בזוים בעיניהם וסימניך ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם בדרך וכולי כך אמרו רבותינו זכרם לברכה בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו · ולא יזכו וכולי כן כתב הרמב״ם · ורודפי תענוגים וכו׳ כך אמרו רבותינו זכרם לברכ׳ עד שאדם מתפלל שיכנס תור׳ לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדני לתוך גופו · ובפ׳ כ״ח דאבות דר׳ נתן רבי יהודה הנשיא אומר כל המקבל עליו תענוגי העה״ז מונעין ממנו תענוגי העה״ב ושאינו מקבל תענוגי העה״ז נותנין לו תענוגי עה״ב · ובש״ס פ׳ פנחס ע׳ תמ״ג לב בשכר וכדנה הוא גברא דלא אתנאי ולא אתענג בענוגין דעלמא אלהים לא תכוה ביקרא איהו לנביא: והם גם כת וכולי לשון חובת הלבבות סוף שער היחוד מפסידי היחוד בלב שלא הרבה מהם עובדי ע״א ומהם החונף הנעלם והוא החונף ומהם הנטיה אל תאוות הגוף מפני שמשתתף אדם עבוד׳ תאותו עם עבודת ה׳ וכולי עש׳ · היה תמים וכולי בס׳ החסידים סימן תתשך אם יאמר לך אדם אכתוב לך קמיע בעד החן או כדי שתתעשר לא מבעיא בשבת שאסור לשאת לפי שמחלל שבת אלא אפילו בחול לא ישאנו עליו לפי שבוטח באותן הבלים וכולי ובסוף הספר אין המזיקים מתגרים אלא במי שמתגרה בהם כגון שכתבו הוא או אבותיו קמיעות או עסקו בכשפים בהשבעות או בשאלת חלום לכך לא יעסוק אדם בהם כי הוא מקצר חייו וחיי זרעו וכתיב תמים תהיה ואין לך אלא תפלה ותחנונים על הכל · וברא״ש שערי אורה בכי אם יפתוך חטאי׳ ויאמרו לכה אתנו ובמסור לך שמות שתוכל להשתמש בהם לא תשמע ולא תלכה כי אותם השמות והשמושים כלם מיני רשת לצוד הנפשות וללכת לאבדון והאריך על זה עש׳ · ומעיד אני עלי בורא עולם שראיתי בבית אדם אחד חשוב בעיר הזאת ספר שהי׳ אומר שהוא ספר רזיאל ומצאתי כתוב בו ותשים קטרת ולבונה על הגחלים לשם המלאך אמרתי לו זה ע״א גמורה ויחר עלי אפו · מיהו כפי הדין מותר לשאול בשדים כדאמר בסנהדרין דף ק״א אלא שאינה מדת חסידים · נצור את לבך וכולי בבד הקמח אות טי״ת אם תבא מחשבה רעה לאדם צריך שיגער בה שלא תגמר בלבו שאם אינו גוער בה והיא נגמרת בלבו הרי זה כענש כי בודאי יש עונש על ההרהור בלא מעשה כלל לפי שהוא מטמא נפשו השכלית ע״כ · וכן מצאתי בספר הזוהר כתיבא יד פ׳ כי תשא מאן דחשיב למעבד חובה כאילו עשאה בגין דגרים למיתי ספוקא דברכאן להאי חובה מההיא מחשבה ישא דכלא וכאילו עשאה ודאי כד׳ ועשיתם אותם ומלין דלאו חובה אסיר למחשב דכתיב לא תחמוד ואי בר נש עבר על האי לאו ואסטי מחשבתיה מאורחין דאורייתא כדין אתדבק בסטרא אחרא

[illegible]

בסטרא דשקר אבל כד חשיב בפקודי אוריתא כדין אתפשטא הויא מחשבה בכלהו דרגין וכלהו עלמין מתמלאן ברכאן עלאין דנגדין מעתיקא סתימא דכלא · ובפרשת צו וזאת תורת דא כי העול׳ דא מחשבה רעה דאיהי סלקא על רעותא דבר נש לאסטאה ליה מאורח קשוט בעי לאוקדא לה בנורא בגין דלא אתיהיב לה דוכתא לאסגאה וכנ״ל על מוקדה וגומר ע״כ · וממסך ודם ענב וכו׳ בפ׳ נשא רבה האריכו רז״ל בגנות היין מאד ע״ש בפרש׳ נזיר אל תרא יין כי יתאדם הזהירה רוח הקדש על היין שלא ישתכר אדם למסוכי ויתאדם שאחריתו דם שעובר עבירה שיתחייב עליה מיתה וכולי עד הא למדנו כל מקום שיש יין יש ערוה וכולי עד מה גפנין זה מפריש בין חיים למיתה כך היין מפריש את האדם מדרכי חיים לדרכי המות כי היין גורם לע״א ולג״ע ולכל העבירות ׳ועוד שאריך ע״ש · ובמדרש נעלם פ׳ וירא מעולם אין יצר הרע מתגבר אלא באכילה ושתיה ומתוך שמח׳ היין הוא שולט באדם אבל צדיק אוכל לשובע נפשו ואינו משתכר לעולם דא״ר יהודה האי צורבא מרבנן דמרוי קריבא עליו כוס זהב כאף חזיר ולא עוד אלא שמחלל שם שמים וכולי עד שאין יצר הרע מתעורר אלא מתוך היין · ובפרק בן סורר אין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין ועוד האריכו בגנותו ע״ש : וסוד אחר וכולי בשני מסכת דרך ארץ בעלי אמנה ומכסי רזין ומשיבי אבדה ומחזירי פקדון עליהם הכתוב אומר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי :

לְכָה דוֹדִי לְבֵית אֵבֶל וְלִמְקוֹם אֲשֶׁר שָׁמָּה אֲסִירֵי אֵל אֲסִירִים
סְעָדֵם כַּאֲשֶׁר תּוּכַל וְיָר־ פְּאוּ וִישׁוּלְּחוּ מִמַּאֲסָרִים
וְזֹאת תָּשִׁיב לְלִבְּךָ אֲשֶׁר כָּל בְּנֵי יַעֲקֹב כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים
וְחוּל תָּחוּל לְחִיל שִׁבְרָם כְּחָלוּ לְחִיל חַד מֵאֵבָרֶיךָ אֲבָרִים
וְחָלִילָה לְּךָ דוֹד מֵחֲטוֹא לַ־ יְיָ מֵחֲדוֹל לִצְעוֹק בְּצִירִים
לְהִתְפַּלֵּל בְּעַד אַחִים לְצוּרְךָ וְאַף אִם הֵם לְךָ שׂוֹנְאִים וְעָרִים
וְאַל תִּהְיֶה כְּמוֹ אִישִׁים אֱוִילִים אֲשֶׁר קוֹבְבִים לְשׂוֹנְאֵיהֶם וְאוֹרְרִים
רְאֵה כִּי אֵין לְךָ שׂוֹנֵא כְּנַפְשְׁךָ לְךָ תּוֹלִיךְ לְמָוֶת לֹא פְּדָרִים
זְכוֹר דָּוִד לְבוּשׁוֹ שַׂק וְעִנָּה בְּצוֹם נַפְשׁוֹ בְּיוֹם חָלוּ כְּפִירִים
אֲשֶׁר דִּמּוּ יְחִידָתוֹ לְטַרְפָּה בְּפִיהֶם פָּעֲרוּ נָעֲרוּ כְּגוּרִים
וְכֵן אֵין לַחֲדוֹל לִצְעוֹק לְאֵל חַי וְלִפְגַּע בּוֹ בְּעַד זֵדִים אֲרוּרִים
זְכוֹר דּוֹר יִרְמְיָה רָעִים וְחוֹטְאִים מְאֹד לָאֵל וְעוֹבְדִים אַךְ לְזָרִים
בְּלוּשׁ נָשִׁים וְהַבָּנִים הֲלָאֵל־ קָטוּ עֵצִים וְהָאָבוֹת מְבַעֲרִים
וְצִוָּה צוּר נְבִיאוֹ פְּעָמִים לְבַל יֶעְתַּר וְיִפְגַּע בּוֹ בְּעוֹתְרִים
זְכוֹר מֹשֶׁה אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ מֵ־ עֲוֹן עֵגֶל וְהֵטְא קֹרַח וְתָרִים
וְאַבְרָהָם אֲזַי הוֹאִיל לְדַבֵּר וְהִתְפַּלֵּל בְּעַד כִּכָּר וְעָרִים
וְאִם תּוּכַל לְעָזְרָם תַּעְזְרֵם חִישׁ וְהִישׁ יִהְיֶה יְיָ לְךָ בְּעוֹזְרִים

ביאור המלים אברים מקובץ מן אבר כמו עדרים מן עדר · בצירים ענין כאב · ועָרים מן ויהי לערך · נערו פי׳ שאגו מן נערו כגורי אריות ·

הפירוש לכה דודי וכולי לשון הרב מ׳פורטונאל בקר החולים והאסורים ואם דלים הם כאשר תבקר עשיריהם ועקר הבקור לראות בעניים ולחמול עליהם ולך אל בית אבל וראה במכאובו באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו · וזאת תשיב וכולי בירושלמי דנדרים דף מ״א כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך היך עבידא הוה חותך בשר וחתך ידו בסכין וכי יחזור ויחתוך ידו להנקם ואהבת לרעך כמוך ר׳עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה ע״כ · וחלילה וכולי שנאמר גם אנכי חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם וגומ׳ ובפרק אלו הן הגולין תנן אמותיהן של כהנים מספקות מחיה וכסות לרוצח שגלה כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו הא לא מצלו מייתי לפי שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו ע״כ · וצוה צור וכולי שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וגומר ומדהוצרך לצוותו שלא יתפלל נראה שהיה ראוי לו להתפלל ·

וְהִנֵּה שָׁלְמוּ שִׁירִים וּבָתִּים מְלֵאִים טוּב בְּשֶׂרֶד בֵּין מְתוֹאָרִים
וְכָל בָּתֵּי בְּאַרְזֵי אֵל סְפוּנִים עֲלִיּוֹתַי בְּמֵי דֵעָה מְקוֹרִים
וּמִנִּפְנֵי יְבוּס נִפְנֵי זְמִירַי וּמִזְמֶרֶת זְמוֹרוֹתָם זְמוּרִים
זְמִירִים כַּבַּעֲלֵי עֵשֶׂב רְבִיבִים וּמוּסָרִים עֲלֵי דֶשֶׁא שְׂעִירִים
נְתִיב חַיִּים קְרָאתִימוֹ וְהֵם בְּ־ אֱמֶת כִּשְׁמָם וְהֵם רְפָאוֹת לְשָׁרִים
וְחַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם וּמַרְפֵּא וְרוֹב שָׁלוֹם יְהִי מִכָּל עֲבָרִים
אֲנִי שָׁלוֹם וְרֹב חֶסֶד וְשָׁלוֹם אֲנִי נוֹטֶה לְךָ דוֹד כַּנְּהָרִים
מְנַחֵם בֵּן יְהוּדָה בֵּן מְנַחֵם לְךָ דוֹדִי מְחַבֵּר מַאֲמָרִים

היש

הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִצְבָאוֹת מְהַלְלַי וּמִפְקַד אֵל גְּדוּדַי וַחֲיָלַי
הֲיִדְמֶה קוֹל הֲמוֹת יַם אוֹ נְחָלַי לְקוֹל הֶמְיַת נְבָלַי וַחֲלִילַי

ביאור המלים ספונים פי׳ מקורים כמו בבתיכם ספונים · יבוס היא ירושלם · זמורים פי׳ כרותים מן לא תזמור · רביבים פי׳ כדלים

בְּנִי אִם לְחֶיוֹת תִּתְאַב וְחַיָּתְךָ לְבַל תִּדְאַב
עֲשֵׂה זֹאת לְךָ שְׁמַע וּשְׁאַב עֲצַת חָכָם וּמוּסַר אָב

בְּשָׂדֶה שִׁירוֹת · שָׂרִים שָׁרוֹת · שָׁרוֹת שָׁרוֹת · אוֹרוֹת אוֹרוֹת ·
בְּשָׂדֶה שִׁירִים · שַׁרְתִּי בָּרִים · בָּרִים בָּרִים · אוֹרִים אוֹרִים :

פי׳ בשלה שירות של משוררים ומשוררות שכבות אשר בעלה עלי שור מלקטות ירקות אך בשלה שירי משוררתי בחרז ריס הכבים הוכים עלקטים אורים גדולים · שרות השכי מן שרותיך מערבך והשליטי מן עלו בשרותיה ·

ברוך ה׳ אשר זכני בחסדו להחל ולכלה חבורי זה עם שבמחכיתו כתבתי כפי יכלתי ולא כפי רצוני ·

להבזות העסק במלאכת השיר אם לא שיהיה לעבודת הש״ית ׃

הראית ידיד מתק זמירים　　הטעמת דבש שירות ושירים
הבאת עד תהומות המשלים　　וירדת לעומק הדברים
עניתים כן ועשיתי כמוהם　　ימי סכלי ובימי הבחורים
וחדלתי וסור מאחריהם　　ימי שכלי ועת אור המאורים
ביען כי חקרתים גם מצאתים　　במדרגת שחוקי הנערים
אשר הם יצחקו יום יום בקוטנם　　בכדור באגוזים בתמרים
בגורי הכלבים בחתולים　　עכסים פעמונים גם ניירים
ואין בין זה לזה הבדל לבד כי　　לתינוק זה וזה אל חגברים
שחוק הטף ומשחק הגדולים　　הלא הכל עצת רוע יצרים
ושאלתי לשירים מי אביהם　　ואמרו ישמעאלים לוט והגרים
ואין לנו לבד תורה ומצוה　　ודבר שנקבל בו שכרים
ויש שירים במהלל אל וטובים　　להודות לו בלילות גם בקרים

שיר זה כשמע מלעיל בקול כלה כשקל סחר אכקסך ·

צִיּוֹן עֲדִי בִּגְדֵי　הוֹד עִם עֲדָנַיִךְ　עוּזֵּךְ וְתִפְאַרְתֵּךְ　לִבְשִׁי גְאוֹנָיִךְ ׃
תִּיפִי וְתִתְיַפִּי　תַּעְדִּי עֲדִי זָהָב　חָרוּז עֲנָק רָבִיד　עַל צַוְּארוֹנָיִךְ ׃
סַפְּ תַּם עֲוֹנֵךְ לֹא　יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ　אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ　עִירֵךְ וּבָנָיִךְ ׃
שׁוּבִי לְבִצָּרוֹן　שׁוּבִי בְּשִׁיר וָרוֹן　שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂ　רָאֵל לְעָרָיִךְ ׃
נִכְרַת בְּלִיַּעַל　כֻּלּוֹ וְלֹא יוֹסִיף　עוֹד לַעֲבוֹר זֵד בָּךְ　וּבְכָל גְּבוּלָיִךְ ׃
תָּגֵל עֲרָבָה תִּפְ　רַח כַּחֲבַצֶּלֶת　מִדְבָּר וְצִיָּה יָ　שִׂישׂוּ בְּגִילָיִךְ ׃
תִּפְרַח וְתָגֵל אַף　גִּילַת וְרַנֵּן כִּי　הוֹד הַלְּבָנוֹן לָהּ　וַהֲדַר שְׁרוֹנָיִךְ ׃
גִּילִי מְאֹד צִיּוֹן　שִׂישִׂי וְהָרִיעִי　עָלְזִי בְּכָל לֵב כִּי　מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ ׃
יָבֹא לְהִשְׁתַּחֲווֹת　כָּל אִישׁ לְפָנָיו כָּל　חַגֵּךְ וְשַׁבְּתֵךְ　רָאשֵׁי חֳדָשָׁיִךְ ׃
נָאווּ לְחָיַיִךְ　אַפֵּךְ וְעֵינַיִךְ　בִּטְנֵךְ וְשָׁדַיִךְ　יָפוּ פְּעָמָיִךְ ׃
מֶלֶךְ יְאַו יָפְיֵךְ　קָם רָם לְרַחֲמֵךְ　הִשְׁתַּחֲוִי אֵלָיו　כִּי הוּא אֲדוֹנָיִךְ ׃
שָׁלוֹם לָךְ יַעַשׂ　תַּאֲוַת לְבָבֵךְ לָךְ　יִתֵּן וְלֹא יִמְנַע　אֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיִךְ ׃

תם ונשלם האצבע הרביעי · שבח והודאה ליי׳ רועי ׃

האצבע החמישי

טובה תוכחת

והוא שיר גדול מן שלש מאות וסמוכים בתים בתוכחות מוסר חברתיו בקוסטנדינא ·

סימן כפול

כְּבוֹדִי עוּר וְעוּר נֵבֶל וְכִנּוֹר　יְחִי לִבִּי וְיָאִיר בַּעֲלִילִי
וְתוֹכָחוֹת אֲמַלֵּא פִּי וְלִכְבוֹד　אֱלֹהִים חַי לְעַד אֶשָּׂא מְשָׁלִי

אמר מנחם די לונזאנו המחבר לסיום השיר הזה ארוך מאד ראיתי כי טוב לחלקו לחלקים כדי לתת ריוח בין הלבקים וכיון שכזקקתי לכך אמרתי אנב הדא תרתי ובסוף כל חלק אפרש קצת מלות קשות להקל על המעיין · וזה זכרון החלקים ·

החלק הראשון כעין התחלה והקדמה בהמצאה מחוכמת ·
החלק השני בדברי כבושין להכניע הלב ככתוב הגיאה למוכר לכך ·
החלק השלישי מתחיל בפרטי הדברים שבועת שוא ואץ להעשיר ואנשי לצון ·
החלק הרביעי בבטול תורה והעדר למוד הדינים הצריכים כק״ש ותפלה וציצית ותפילין ׃
החלק החמישי עוד בענין זה ומצות מזוזה ומשחיתי הפיאה ובענין שבת ·
החלק הששי בצערן של תלמידי חכמים החפצים לעסוק בתורה ואין לאל ידם ·
החלק השביעי בצערן של עניים צנועים והגונים ובני טובים ·
החלק השמיני בזכרון מנהג הראשונים עם העניים ובשבח בעלי יסורין ·
החלק התשיעי במתחלל במתת שקר והעדר הכנסת אורחין ומתפאר ביחסו ·
החלק העשירי בהעדר שיר ושבח ומהלל להקב״ה בשבתות וימים טובים ויהי קולות וברקים ואין אומר ואין דברים ובלעגם לקינות ·
החלק הי״א יען כי גבהו בנות ציון ובעליהן הסכימו על ידיהן והשכינה בגלות ·
החלק הי״ב בצער ירושלם על חורבותיה ופירשה ציון בידיה וציון היא דורש אין לה ·
החלק הי״ג בתלמידים הפורשים מן התורה וסיום התוכחות
החלק הי״ד בזכרון קצת צרותי בכלל ואשר התנכרו לי והזילוני ביום אידי ·
החלק הט״ו במענת פי למחללי כבודי ובתת נחמה ללבבי וחתימת השיר ׃

החלק הראשון כעין התחלה והקדמה בהמצאה מחוכמת ·

בְּעֵת רָצוֹן וְיוֹם רְפֻאוֹת לְשָׁרְרִי וְיוֹם הוּבָא צֳרִי גִלְעָד לְצִירִי
בְּיוֹם בּוֹ שֻׁבְּרוּ דַלְתוֹת נְחֻשְׁתִּי וְגֻדְּעוּ בְּרִיחֵי מַאֲסָרִי
בְּיוֹם בּוֹ חָיְתָה נַפְשִׁי מְעַט קַט כְּגֶבֶר מִן שְׁאוֹל יָצָא וְקִבְרִי

ביאור המלות · נסה פועל עבר כפלם נכה ועכיכו ריפא · מזורי הראשון מ מרפא

ביום בו חיתה רוח נכאה · ויום נגהה מזורי את מזורי
ביום נרפא ירכי מצליעה · מעט אך עוד מקונן ונד אשורי
ואתהלך ואין משען בידי · והתחלתי היות הולך בישרי
ונכנס בתוך כיסי כספים · מעט מזער ולא גדל צרורי
וקמה הסערה לדממה · והשביח שאון ימי וסערי
וקלו מי יגונות ואנחות · וחודשו נעורים לי כנשרי
ואויתי לקול שירה וזמרה · אשר יניס מגנת לב צעורי
אשר יניס שארית עצבוני · וישיש לבי ורם לרום וימריא
ולקחתי בידי תוף וכנור · וסדרתי נעימותיו בסדרי
וקשרתי ומשכתי לאטם · כמשפטם לכל נימיו ויתרי
והכו אצבעותי על חבליו · והן אין קול ואין עונה בשורי
ותמהתי ראות פלא כמו זה · ונבהלתי ונחפזתי כברי
ושאלתי עלי זאת לחברי · וגם למלמדי רבי ומורי
הנהיה כפליא הזה לעולם · ואמרו לא לכל נוגן ושרי
ואתבונן בכל צפור וכנף · בני יונה ותורים ועגורי
ואין קול צפרים מבין עפאים · ושיר לא צפצפו סיסי ותורי
ואביטה ואין עוזר לשירי · ואשתומם הכי כזבי לזמרי
וסבותי ליאש את לבבי · ומה אחקור וברור מחקרי
בעת לא יענה נשאל לשוא · בידוע אשר מענו ברורי
בלי לשון השיבני חלילי · אהה לא עת חדל לך מזמרי
שתיקתו תשובתי ויש לך · שתיקה דמתה אל קול דברי
בלי שירי בצדק החרשתם · והדין עמך נבל עשורי

מרפא והשני חולי:
מקונן מסוך כלתי
מתפשט · אשורי
רגלי · כצורי פעול
מענין כער · וימריא
ויגביה · ויתרי מן
יתרי לחים · בשורי
מקור כפלם בקומי
מענין שיר · כברי
בבכם · ושרי משורר
מענו תשובתו:

כה

החלק השני בדברי הכושין להכניע הלב ככתוב הביאם, למוסר לכך ·

הפוך ידך זמיר כי החליתי · ואיך נשיר והושבת מטהרי
ואיך נשיר והר ציון שממה · מעון תנים פראים וחזירי

ביאור המלות ·
עוכר מולך · לסורי
יין וסורי בארץ
יכתבו ·

וזה שנים חמש מאות ואלף · וארבעים אשר חרב דבירי
ועמי ירדו כל יום פלאים · בבין יון וישמעאל והגרי
ויום יום ילמדו ממעשיהם · בעל כרחם ויש ברצון בחירי
וסר שבט ואין מושל ועוצר · בעמנו ואין יוסר לסורי
ואין יוסר ייסר הרשעים · בעקרבים ואין זורק מרורי
ואין מגיד לדור חטאו כגולה · ללא רואים והוכו בטחורי
ואין מי יחזה לנו נכוחות · לבד שוא וחלקות לעבירי
ועמי אהבו כן על נקלה · ירפו מחלה חוזי והוברי
ואין ממשל לארזי הלבנון · ביען משלו שיתי שמירי
והמשרה לערער בערבה · ולא אל עץ אשר לצל ולפרי
ואין משרה ביד חכם ורבן · בקדם נקראו מלכי ושרי
ויכוף ראש באגמון ראש לזנב · וטוב לרע ועיר קדיש לעירי
עדי גבה ונשא עד שחקים · פריץ חיות וקוץ מכאיב וסירי
והן כל איש ואיש שורר בביתו · ומי ירגום לבן סורר ומורי
אנחנו עם בצי נקוב בלב ים · ואם יחפוץ כסיל ירחיב לחורי
אני איש אעבוד יוצרי ביצרי · ויש איש מחליף יוצרי ביצרי
לרוב אישים חטאים אם כשנים · כמו שלג וכתולע כצמרי
כסיל שונה באולתו ואומר · בלבו כי כמותרי אסורי
והן רבו כמו רבו פריצות · ואין עולה ואין גודר גדרי

יכתבו · מרורי סם
המות של כחם:
לעבירי כמו ל
להעבירי: חוזי
והוברי מן הוברי
שמים החוזים ·
לעירי מן אוסרי
לגפן עירו·

מו

החלק השלישי מתחיל בפרטי הדברים שבועת שוא ואין להעתיר ולכתבי לכון ·

בכל חוצות שבועות לאלפים · בכל שעה בשם אל חי וצורי
ואין קנא ואין לובש חרדות · ואל ירב ואל יוכח בשערי
ומכה זו אמת מכת מדינה · ועיר ועיר בכל קצוי פזורי
ופשו משפחות נגעי שחינה · עדי הורגל בפי נוצרי ומצרי
ולצים חמדו לצון לרצון · ויראי חטא סחי מאוס בעירי

כה׳ · כספים הראשון
מן כי ככסיף
כספת · ואגורי מן
לאגורת כסף ·
חרוץ הראשון זהב
והב׳ מן ויד חרוצי׳
תעשיר · כחמרי מן
וכחום׳ יכין מלבוש

כאריה על שדה בית אל והרג · נביא האל ולא שבר חמורי
ויצלח כל אשר בו תוך ומרמה ואוי אל איש אשר תוכו כברי
יטהר נעלו כל איש וסותו · ונשמתו ונפשו אין מטהרי
והכל אומרים זה הב לזהב · וכל בספם לכספם ואגורי
וכל איש רץ למלאת את אסמיו · יקר כל הון וסוחרת ודרי
וכל איש יאסוף חרוץ כחרוץ · להעשיר אין בכח נאדרי
ויצבור לו כמו עפר כספים · ויכין מחלצות לו כחמרי
והוא מרבה והוא ממעיט בעיניו · ולו אסף לחומר העשירי
ולו היתה תשוקתי גדולה · כמו זאת אל תעודתי באשרי
אבל ברבות תשוקה לנכסים · תשוקה לתעודה נעדרי
מתי מספר ונער יכתבמו · בתורה מחזיקים גם בעשרי

סב

החלק הרביעי בבטול תורה והעדר למוד הדינים הצריכים כק"ש ותפלה וציצית ותפילין ·

המוני יפתחו דלתי חנותם · וכל דלתי ספרימו סגורי
ודי להם בתורת אם ומצוה · מלומדה ביד אשה ונערי
ודי להם כללים שבידם · כצום כפור והשתכר בפורי
ודין רבא אמת חובה וטובה · ואף אם קם ושחט רב זעירי
לביבות עם גבינה בחנוכה · רקיקים בדבש הדלק לנרי
ובפסח אכול מצה ומרור · וחרוסת ולשבית את שאורי
קנות יין ובשר מן יהודי · שמע לקרוא בכל ערבי ושחרי
והתפלל בפיהו לא בלבו · ומה ישאל ואין לו מחסורי
תפלתו כמשא על כתפו · והוא רץ בו להשליכו מהירי
ולא יבטח בשם אלי ויאמין · הכי ברכת יי מעשירי
ודבר חד לאחד כל דבריו · בבית מקדש ומי יגער לדוברי
ויש איש לב יהולל מתנתו · בעת חזן תפלה מחזירי
בעתות הזמירות או לאחר · ועת יקרא מקוראי וקוראי

ביאור המלות ·
יהו כמו יהוה דעת: לב מתנתו מן ויאבד את לב מתנה: וקוראי החלק בח"ז כמו קוראי אל יי': כדוברי בשורק הדלת מלשון רז"ל בפ"ק דברכו' כדו כר קיימת קמי מארך פי' כשתי רשויות · והא דאמרינן בפ"ק דבתרא אמ"ליה רב ששת ל לשמעיה לכל רוקחא אוקמן וגו' ויכתבו שם

ומי חש להיות ראשון בבית אל · והן היה במשכימי מאחרי
ומי חש להגות דת קרבנותיו · זמירותיו כסדר מחזורי
אני אתפללה אל מול דביר אל · ויש מימין ויש משמיל כדוברי
לבוש ציצית וטוטפות ואם לא · בהלכתן פסולים או כשרי
וכמה בוערים בעם ישימום · עלי מצחם ונופל על נחירי
כאיש בוחר במיעוטו ברעה · תפילין יש כמו זית זעירי
ולא יתקיימו ימים מעטים · ואולי מתחלתם כעורי
ביען גליונם צר וקצר · ואיך יכתוב בדת כותבי וסופרי

פג

התוספו' כל הני אמוראי לית להו הא דתניא ב בברכות שחייב אדם להתפלל כנגד ירושלם שא סברי דשכינה בכל מקום וכו' עש שייכו לומר שמות' להתפלל לכל רוח שירצו ודוקא כל ה שהמנאים שם

אבל רבים המתפללים בבית אחד שיתפללו קצתם לצפון וקצתם לדרום זאת לא אמרה אדם מעולם ואין לך כשתי רשויות גדול מזה ואפי' על יחיד המתפלל אחורי בית הכנסת אם איני מחזיר פניו לבית הכנסת אמרי' בפ"ק דברכות דמיחזי כשתי רשויות וחייב מיתה כ"ש העומדים בבית א' אלו לצפון ואלו לדרום דהוי ודאי כשתי רשויות וקשיא לי על התום' אטו שלמה מי לא ידע דשכינה בכל מקום ואפי' הכי אמ' והתפללו אליך דרך ארצם ובדניאל כתיב וכוין פתיחן ליה בעיליתיה נגד ירושלם וכו' ותו קשיא לי עליהו מאי ברייתא דקאמרי והא מתני' היא דמתני' נמי הכי שתם לן כדתנן היה רכוב על החמור יחזיר את פניו וסוף דבר כבר פסקו הפוסקי' שצריך להתפלל כנגד ירוש': כעורי ר"ל כעור בעלמ' שאין בו קדוש':

ובזוהר פ' בהר ע"ר כל ישראל צריכין

בגמרא צלותא דילהון נוכח בית המקדש

החלק החמישי בענין הנז' עוד ובמצות מזוזה ובהשחתת הפאה ובענין שבת:

וכל היום באומנות ומשא · ומתן באמונה או בשקרי
ומה צורך לפלפול הגמרא · אמוראים ורבנן סבורי
ומה צורך לכל דיני נטילה · ויוקח נא מעט מים לטהרי
ויבכו הון שרפתהו שריפה · ולא יבכו שרפת דת וספרי
ואין לומד בדין בשר בחלב · ודין נדה ובמליחת בשרי
ומי ידע הלכות הצריכות · כמו דיני שבועה או נזירי
ומי מתיר בפתח נחרטה · ומי בעל ביום שמעו מפירי
מזוזות יש ואין בהם מזוזה · ויש משחית ומקיף ראש בתערי
וישאו אוהבי ~~רבם~~ בראשם · דמות כרס בעין שולי קדרי
מוקע
ולא יאבו בני אל שאת כשיעור · שעורה שערות חן חן כתורי
ומי חש משפטי שבת לרעה · ומי חושך אמריו בו לנכרי

ביאור המלות ·
כתורי מן תורי זהב: ותורי מן ובהגיע תור: ויבכו ויקב' לב: מסירי פתי במהר: ויכהו פי' ויאספו: סתילו ואמירי רמז לבערי' ולבחורי': ויורי יורים בחצים: בוזרי ספר הזוהר: ורזי וסודי: סבורי מן ר דאיתי סבורי' ומתקריו מחזק'

ומי יטמין וידליק מבעוד יום · להוסיף חול עלי קדש זהירי
בשבת ירביון יושבי קרנות · ומי יקבע לתורה עת ותורי
ומי יזיל כטל אמרת אלוה   צרופה כבעלי דשא שעירי
באו כל רב ודורש טוב לעמו · בכל קהל יחו דעת ופשרי
וידריכם בדרך הישרה   ויזהירם וילבב מהירי
וינהו עדת אל אחרי יה   וישכילו שתילי ואמירי
ואל ישעו בדברי שוא וספור · כאמדיש ופאלמירין סליסטרי
בדברי מלחמות:גוים בגוים   ושלישים ופרשים ויורי
גדולים חקרי לב מי ידעם   ואין חוקר ואין הוגה בזהרי
ואף כי אדרא רבא וזוטא   וספרא די צניעות או בהירי
ואין דורש יסוד ספר יצירה   ומי שאל לאל צפן וסתרי
בצקלוני מעט מסוד יי   ורזי לי ואין דורשי וחוקרי
ויש דורש לרבים חקרי לב   אריסטוטל וחכמת שערורי
ויבוש מדרוש לעם דרשות   אשר לב לעבוד אל מאדירי

קח

החלק הששי בצערן של תלמידי חכמים הרוצים לעסוק בתורה ואין לאל ידם ·

אהה על כל צמאי מי תעודה · רעבים לאכול לחמה כברי
ואין לחם ואין שמלה בביתם   ואין מספיק כמו בזמן כברי
יבקשו הכרחיים יחפצו פת   חרבה עם בצלי וחצירי
ספחנו לאחת הכהונות   ונאכל פת לבד וירק מרורי
ועמי אומרים להם לכו נא   בלא כסף שברו ובלא מחירי
לעצמי לא אלמד דת ותורה   ומה חפצי לבלבל לאחרי
ויפנו על ימינם על שמאלם   ואין חומל ואין מן ממטרי
ואין לחם ולא בשר בגשם   ואין כסף במלקושי ויורי
היתחננו לחתי לאמורי   הילכו לחלח או לחבורי
הכנחש יהי לחמם עפרי   הכבקר יהי אכלם חצירי

ביאור המלות · כברי הראשון מן בר ולחם והשני מן כבר היה: וחצירי הראשון כרתי והשני עשב: כן יקראו קורס :

הידדו

הירדו עם אשר להם שאולה   בחייהם כמו בן יצהרי
ולכן מעטו דורשי תעודה   וחדלו לומדי תורה ושוחרי
באמרם הן אני אמות ברעב   הנם ביתי אען עוכר שארי
ויבחר איש בתת בתו אחותו   לרמה לא לחכם דל נצורי
חכמים רעבו רשו ודורשי   זהובים שבעו כל טוב ובצרי
והן היו בני תורה לשמצה   בקמיהם ואל חורפי וחופרי
ואיש קנה תבונה רב קלונו   וקונה לב וחכמה מחפירי
וכל כבוד ללובש בוץ ורקמה   וארגמן וכרפסי וחורי
כפי מדי וכתנתי וכמעיל   וצניף כן כבודי והדרי
אהה על דור מכבד הבגדים   ולו היו עלי סוס ועירי
ולא ידע כבוד תורה ויראת   אלהים וחסידות מחמירי
ולא זכרו אדון כל הנביאים והוא רועה במדבר צאן ליתרי
וישראל ללבן הארמי   ואליה באדרת שערי

ביאור המלות · ושוחרי מן שוחר טוב : אען כמו אענה : בצורי מן בציר בצורה : ובצרי זהב : וחופרי מן וחפרה הלבנה וכן מחפירי :

קלא

החלק השביעי בצערן של עניים נכבדים והגונים ובני טובים ·

אהה על כל בני טובים עניים   ובישנים ומשכילים וברי
בהתהפך בתחבולות מסבות   עליהם יחשך צרי ואורי
בבואם אל ידי בורים נבלים   והחשיכו פניהם משחורי
בבואם אל פני כילי מבכה   במר יאמר מאד עני צבורי
ועלינו בלו והלך ומנדה   וכרגא דמלכא מנזרי
ולמשנה ולפרתם ולשר   ולפחות ולרצי וכרי
והוצאות מחודשות בכל יום   הים לנו ואם לנו נהרי
וישוב דך מאד נכלם ונאלם   בלב נמס כדונגי באורי
והיה כאשר יחלום רעבי   והן אוכל והקיץ רק הררי
ואחר יאמרו ניתן לך כך   וכך אחר עבור ניסן גת שרי
וכמה יעציבוהו במדבר   בלך ושוב עדי ישבע בחפרי

ביאור המלות · וברי מן וכר לבב: צרי ואורי שמש וירח: צבורי כצורך מן קין כור ירא חטא · מנזורי כמו ניכורי ר"ל קהלי: מנזרי מן מנזירין כאר"ב · הררי מן ושכן חררים: במדב' כדברים · בחפרי מן וחפרה הלבנה ·

ולסוף

ולסוף יעניקוהו מעט קט ולא נמלא בחוליתו בארי
ואף גם זאת מעות רעות קצתם בקושי עוברי לתר וסוחרי
עשירים יש רכושם רב ועתק ולא הומלח ממונמו בחסרי
וצדקתם בעיניהם מרובה כאיש כנה לגוש עפר בהררי
ובקורא לפרעושים גמלים ורואה באנשים צל הררי
ולשוא תקנו חומש באושא ומי בזבז והוציא מעשרי

לתר לסוחר: בחסרי בסגול מן חסר יבאנו: כנה מן ובשם ישראל יכנה: אושא שם מקום בו התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש:

קסח

החלק השמיני בזכרון מנהג הראשונים עם העניים ובשבח בעלי יסורין.

שאל נא דור לדור ראשון וכונן לחקר דור אבותינו והורי
אשר שמו למרום השפלים וישע שגבו דלים וקודרי
ולקחו מנבלים לצדקה בכח על ידי שופטי ושוטרי
ונתנו לעניים תרנגולות וסוס לרכוב וכל צרכם וחסרי
וחלילה למוסרם להכאות לבב דל או טחון פניו כנוערי
אבל כי עגמה נפשם לאביון ונדו לו להסיר ממרורי
לנחמם דברו על לב מרודים דברים מתקו כדבש תמרי
ונחשב לעניים צוף לשונם כהון עתק כמו שורי ופרי
ודורי בחזות דל אומרים זה ברשעו דל ועשרתי בבורי
יהי בכו ולעונג לו וענגי יהי ששון וקול רנה בשברי
ואם עליו חביבים היסורים הלא עלי מאד חביב דנרי
ולב הותל אמת הטם ואתם משונתם כמו רועה באפרי
ולא ידעו ולא בנו וסכלו ולא קראו בתורת מאמרי
בתורה בנביאים בכתובים מיוסרים מחובבים למארי
גדולי הנביאים בתחלה ייוסרו ויצרפו בבורי
זכר נא יעקב משה ודוד צררום אויביהם צר ועדי
חנינא קב חרובין מאכלו וצדוק מי גרוגרות או דפארי
ואלעזר בנו שמעון באורתא אתו אחי אמר בארי בצפ

ביאור המלות: וחסרי בקמץ חטוף מן חוסר כל: כנוערי לשון נערה: וכלו ענין כחמ׳: דל השני פועל עבר: כבורי מן כבורי לנגד עיניו: בשברי מקור מענין שברות: הותל הוטע׳: מאמרי את ה׳ האמרת וה׳ האמירך: למארי מן מארי חלמא לשבאך: בבורי בטורק: ועדי מן ויהי ער בכ׳: שכות

ועם

ועם אביו בצער המערה שלש עשרה שנות בחול קמורי
בלא לחמא בלא מדי למיכל לחוד מיין וחרובא דאברי
והם המה מצוקי השחקים עליהם תעמוד ארצי לדורי
לשלישים מחולקות תלאות ושליש אל משיחנו וצירי
לחיים תוכחות מוסר בדרך והשונא לתוכחת כבערי

שנות מן שנות ראינו רעה: קמורי מכונס כדתנן כיס שהוא קמור: מצוקי עמודים: לדורי מן מדור באהלי:

קעא

החלק התשיעי במתהלל במתת שקר והעדר הכנסת אורחין ומתפאר ביחסו.

וכי יתנדבו קהל ועדה לדבר הכרחי או אם יתרי
ויש נודב ולב לא ידבנו לאנסם נדרו נודבי ונודרי
להרבות מהללימו ושבחם בפי כל לא לשם ישעי ואורי
ואם נדר ומי ומי יקימו ומי אחר ומי הפר לנדרי
ואין אדם מאסף איש בביתו ואוי לנד ולגולה וגרי
שקטים שאננים על שמרים אשר לא ידעו נודי וגורי
ברעבם שבעו לתת צדקה כשבעם רעבו מתת כמערי
ואיך יתן אשר אין די לאשתו וביתו כל זהב אחאב ועמרי
אני אוכל לתתן לעניים בתת חד משמונה באסרי
בחוסר כל אני אשבע ואותיר ולו כל הון והוא חסר ביתרי
ואין כסף וזהב לצדקה ויש הרבה לתתו לארורי
ואין כסף לחונן העניים ויש לדבר גדולה או ליוהרי
ויש איש מאלהים טוב מקבל ונותן חן וחסד לשעירי
בהתהולל בחברת לץ וסכל כנבל פיו בסוד שותים ושוכרי
והיום יסבאו שכר והיה כזה מחר מאד גדול ויפריא
והקיפו ימי משתה בבית איש ואיש יומו בלא עולות בבקרי
ויש מתיחסים דים היותם קרובים לארודי או לערי
לשותם משפחות שותם ובלעי בריעה או צלפחד בן לחפרי
לירבעם לאיזבל גבירה לבעשא בן אחיה או לזמרי

ביאור המלות: וגורי פי׳ פילינגריני בלעז: כמערי מן כמער איש ולויות: לתתן כמו לתת כתו׳ לתתן שם את ארון: באסרי שם מטבע: לשעירי לשטן: ויפריא וירבה: לכזורי לכזרי:

כבוד יחסם יכס על כל פשעים · ועל כל מום ואין צורך לנזרי
ויש להם ראיה מעמלק ומעשו בני יצחק קשורי

קצב

החלק העשירי בהעדר שיר ושבח והלל לי״י בשבתות וימים טובי׳ ויהי קולות וברקים
ואין אומר ואין דברים ובלעגם לקיכות ·

ותאבתי ביום שבת ויום טוב · שמוע שיר כשיר בעל מאורי
כשיר אחיו ואביו או גבירול ואברהם ומשה בן לעזרי
כשי׳ מגדיל כשיר לוייהוד׳ אשר גבר באחיו ראש משוררי
כשיר יוסף בנו צדיק ונחום · כשיר מכלוף ואלעזר קלירי
כשיר ריא״ג כשיר הרב יהודה · בנו או שיר כשירי השנירי
אשר אמרו כעשרי מהללי׳ בכל יום טוב והממעיט בעשרי
רשות נשמת ולו פינו מהרך וקדיש ברכו אהבה מאורי
ופזמונים ואופנים וסלוק ושים שלום גאולתי ויוצרי
וזולתות וזולתם לכלם בשם יקרא בספרתם ספורי
אאו אומר יזעזע לבבי יעירהו כמו גבר מעירי
יחייני יחדני ופעם יבכני גאון לבי כשוברי
ויגיר נוזלי עיני כנחל ומפחד בשר גופי סמורי
ויכנים אהבת האל בלבי כהכנס יתד ברזל בחתרי
כמו שירי והיו לי סגולה ולא אראם לכל אדם יצורי
ביען כי יסודתם בסודות בסיני קבלו חרסי וסהרי
אבקש ניב משמח אלהים ולא קול המשמח בעירי
ולא אשמע לבד הנה והוהו · והי והי ואין מלה ואמרי
איליל הה והו והי עליהה והו והי ולא אטעם ברירי
ואמאס בא ביום זמרם לבית אל · לבל יושלח לאפי הזמורי
נגינות חדשו עתה חזנים ומפטירים ותלמידי׳ וינגרי
לבל יצטרכו חכמה ודעת בשם פועל וצווי או מקורי

בה׳ · מאורי
הראשון שם ספר
והשני שם פזמון
שאומרי׳ בברכ׳
יוצר המאורות ·
שנירי כמו
לחכם א׳ · אאו
כמו אאוה מן
כי אאוה כפסך ·
אומר שם דבר ·
יחדני ושמחני ·
יבכני מן רחל
מבכה · בחתרי
מן חתר לך
בקיר · חרסי
סהרי שמשי
וירחי כמו ולמש׳
ויהושע : ניב
דבור · בעירי
מן ושלח את
בעירו · ואמרי
שם מן אין אומ׳
ואין דברים ·
בזומרי מלשון
רז״ל כמין זומרי ·
בעמרי לשון
עומר · בזירי
מעוטר׳ בדברי
מקור מן דבר
דבורי ובוערי
מן בערו בנורי
פריות · יקבו

להבדיל בין אשר עבר לעתיד ובין לשון נקבה אל זכרי
לבל יצטרכו לספור תנועות וישלימו בהו והי חסרי
ולא יצטרכו שוסלב לבד קול בקול שחל בקול שורי וכמריא
ולשוא פילסושרים קדומים · לכל שיר מעגל ראוי כהומרי
קטון חלדי ביתגדל ונשמת יעמר כל נגינות שיר כעמרי
ורע מזה בזותם שיר קדומים באמרם רע לטוב מתוק למרי
ויאריכו זמירותם בקצר זמיר דוד משיח אל נזירי
להוד יום טוב ולכבוד השמחות · יבולע המאושר בהצוצרי
ויפסיקו בסבתם קהלי תפלתם ברעיון גם בדברי
לחזן יתמכו מזה ומזה מרימי קול מקום אהרן וחורי
כדוד חשבו להם כלי שיר מרימי קול לבד כארי ונוערי
והם לא זכרו אמרו יתנו לאל וירננו לבי בשרי
הלב אלי כלב פתי וישמח ללא דבר כשוש ילד צעירי
הירצה אל בקול נער ובער אשר ישאג בקול ינער כגורי
הסר שוטים להה הולל לפניו · אלהים כי יבואון רק נעורי
הלא בעי לבא רחמנא ולא פומא בלא לבא דלישרי
ומה חפצו בקול גדול בלא לב ואין אומר ואין דבר דבורי
ואין שבח ויחד לא ירומם ואין מהלל לפאר שם מפוארי
ואם כן יעשו מאונים ועבדי אלילים אלמים ארץ שעירי
הלא משחת מקור מימם ולנו מקור חיי ולא משחת מקורי
וקינות אב שחוק היו בשבת לקורם יעלזו כל איש חמרי
בלעגם הפכו אבלם לששון · וקינות הפכו מזמור ושירי
ובחורים ירוצון כצבאים להשתעשע והתעתע במורי
במטתם ושלחנם ישושום בבית אל יזעקו מר להמירי
בלא בכי כמו בוכים בשקר בניהם שערי דמעה סבורי
ועיניהם מעידות על לבבם בלי נעצב בלי מורר בממרי

כמו שם יתפ׳
נלקו׳ וי׳ · בעורי
מן ככה יהיה
כשור ורק :
דליסרי כמו
ליסרי לן מר :
כמורי מן עני
יסר׳ מורה מלד׳
להמירי מן והמר
עליו כהמר ·
בכיהם הכין
בחירק עכין
הספד · סבורי
כמו סגורי ·
בממרי מן וממר
ליולדתו קבירי
עכף · מגירי מן
ארץ מגוריהם ·
כיקרי שם מן
ככו ויקר כסף
בקודו · ושוערי
מן מלה שערים
כי כמו שער
עכין מסבב׳ :

חלי משמע וגם דומה ומשא   בעל כרחי כמו ביבוש קצירי
לקנאי על כבוד אלי אחשב   באולי כי מעונו תוך מגורי
ואולי כי אלהים לי קרובי   לזאת ייקר יקרו לי כיקרי
הירחק מקרוביו אל וישנא   יריאיו אוהבי שם יה ושוערי
לשברוני כים גדול באולי   כים גדול שברי השמורי

רמד

החלק הי״א יען כי גבהו בנות ציון ובעליהן הסכימו על ידיהן והשכינה בגלות:

לכו עבדו נשותיכם בני אל   וחדלו מעבודת אל אבירי
נשין דידן כהאי זכיין לעדן   בארצויי לגובריהו בשופרי
מקום קרי שמע לקרו שמח דוד   תפלותן בתפלותן ממירי
ומצות לא זמן אחר אשר עת   גרמא הלכו אנב גררי
ומה נבער אש שאל צליחת   בני איש מה לחכמי לב וסוברי
הלא עושר ורב זהב ואשה   יפת מראה צליחתי וגירי
לכו אספו זהובים לאלפים   ורבואות באוצר רב באוצרי
להלבישן בשני עם עדנים   עדי זהב והכתירן בכתרי
להעלותן עלי גב איש בגביש   וראמות ועגיל אוזן ושרי
וטור אודם וברקת ופטדה   שבו לשם ואחלמה בטורי
שביסים שהרונים ועכסים   ואצעדות וטבעות וקושרי
חריטים מחלצות מעטפות   ומטפחות צניפות וחגורי
בשמים ראש וקנמון לקטר   קנה בושם זנים עם מר דרורי
נהמא די סמידא בר אווזא   בשר סניא וכוורי וחמרי
דבש יצהר ורוב דגן ותירוש   ותיף במאד מאד בזיו והדרי
ותצלח למלוכה כגבירה   בשרות פרתמי שרי וחורי
וכל איש יעשה עצמו כטייל   ליחמנה בכל יחם וקורי
והמלכה שביה היתה אז   ואמרו לה פשוטה סות ועורי
והן נפלה ועוד לא יספה קום   בתולת יעקב שכבה עפרי

ביאור המלות· אבירי הבית רפה כמו אביר יעק׳· בתפלותן מן רוצה אשה בקב ותפלות: ממירי מן ולא ימירנו: וסוברי מן ואהי סוכר בחומה: וגירי מן רב אוכל ניר רשים: כאוצרי תואר כמו זוכר שומר: זכים מן בשמים וזכים: ותיף כמו וייף בגדלו ענין יופי: והדרי מן הדרי וזיוי יתוב עלי· ועורי מן פשוטה ועורה· אפרי שם מן ואפרק אשר אפרה ותמהתי על רד״ק שלא כתב בשרשו משקל זה·

שכינת

שכינת אל בגלות נטשה על   עפר ארץ בצוארה אסרי
ואל ישאג כאריה על מעונו   ונוהו וביתו וחצרי

רסה

החלק הי״ב בצרת ירושלם על חובותיה אשר השתרגו עלו על צוארם וציון היא דורש אין לה·

שבו עמי בבתיכם ספונים   ובית אל שממה במות יערי
בנו בתים מרווחים וספון   בארזי אל משוחים בששרי
ומה לכם לציון או למקדש   שכוחי לב ומי יעלם בזכרי
אני ציון ממושכנת ביד צר   אפרש כף לכל רוח ועברי
מצולת חוב בלעתני ומתי   וטבעתי כים נשיי בצורי
וכל יום אשלחה בים שלוחים   ואין מי יעלה מן מהמורי
ויגעתי בקראי חר גרוני   ויגעתי באנחתי וצערי
ולא יאמין שבעי אל רעבי   ולא יאמין לדל שליו ובריא
ישקץ את ענות עני ויבזה   ושיחת רחמיו רשים מזרי
ולא יחמול כבת פרע עלי קול   בכי משה ביום השלך יאורי
ואביטה ואין דורש לנפשי   ונשכחתי כמת בשאול קבורי
ואשתומם הכי אבד מנוסי   ואן אנוס והאורב בחדרי
ולא אוכל ולא אשתה ואבכה   ונשחתה תמונתי ותארי
ודמעתי ללחם היתה לי   ואיך אוכל ותמות בסירי
בני ציון למחר לי יבואון   ביד רמה באמרם הם בכורי
פרי בטני ואיך לא החזקתם   בידי יום קטוב קטב מרירי
ביום בו נערו גורי אריות   וטרפו את שאר צאני ועדרי
ולא היה לבבכם לי כהיה   לבב יון עמלקי למצרי
אשר שלחו אסמיהם לקיים   להיכליהם וכסלם ואשרי
ורוב זהב לשחד ישמעאלים   וחק לכהנים ולכל כמרי
הבנים אין לישראל לשלם   נשי ציון ואם ציון ערירי

רפו

ביאור המלות· ספונים מקורים ומכוסים· שממה השין בחירק· בששרי מיני צבעונין· ועברי מן איש אל עבר פניו· ומתי פועל עבר· בצורי מן והכית בצור· מהמורי מן במהמורות בל יקומו· חר מן ועצמי חרה מני חורב· רשים עניים· מזרי מן מזרה רשעים· כסי חוב והוא סמוך·

החלק

החלק הי״ג בתלמידים הפורשים מן התורה וסיום התוכחות ·

עֲזוֹב תּוֹרָה נְטוֹשׁ מִצְוָה בְּנִי לֵךְ קְחֵה חָנוּת לְמַר מִסְחַר סְחָרִי
קְנֵה שֵׁם טוֹב וְשֵׁם חָכָם וְדֵי לָךְ וְאַל תּוֹסֵף רְאוֹת סֵפֶר חֲבוּרִי
לְבַד שִׁירֵי מְשׁוֹרְרֵי דוֹר וְדוֹר קַח לְשַׁעֲשֵׁעַ נַפְשְׁךָ בָּם יוֹם מְצוּרִי
לְעִתּוֹת הַפְּנָאִי תִּפְנֶה לְקוּבְיָא וְלֹא טַב לִי וְאֵל מְשַׂחֵק נְיָרִי
מְשׁוֹךְ אֶת לוֹצְצִים יָדְךָ וְלָצוֹן חֲמוֹד וּשְׂמַח בְּיַלְדוּתְךָ בְּחוּרִי
לְקוֹל עוּגָב שְׂמַח וּמְשׁוֹךְ בְּיַיִן בְּשָׂרְךָ וֶאֱכוֹל כְּבָשַׂי וְשׁוֹרִי
בְּתוּלָעִים לְבִבּוֹת וַחֲרִיטִים מְנֻבָּנִים וְעִם חֶמְאַת בְּקָרִי
לְמַטְעַמִּים קְחָה לָךְ תַּרְנְגוֹלִים גְּדָיִים צִפֳּרִים עִם יַחְמוּרִי
טְלֵה חָלָב וּבַרְבּוּרִים וְדָגִים עֲשֵׂה עַל מַחֲבַת וּצְלִי קְדֵרִי
אֱכוֹל מִשְׁמַן שְׁתֵה מַמְתַּק וּמַלֵּא שְׂחוֹק פִּיךָ תְּנֵה תוֹף שָׂא זְמִרִי
וְכֵן יָעַץ בְּנוֹ צִפּוֹר לְמוֹאָב וּבִלְעָם הַפְּתוֹרִי לָאֱמוֹרִי
וְהֵן אֵלֶּה קְצוֹת דַּרְכֵי זְמַנִּי וּמִי יִגְמוֹר וִיסַפֵּר כָּל סְפָרִי
וְעוֹד כָּזֶה וְכָזֶה יֵשׁ בְּלִבִּי אֲבָל אָשִׁיב בְּרַק חַרְבִּי לְתַעְרִי
יְדַעְתִּי כִּי תְּבוּנַת דַּל בְּזוּיָה לְמִי אוֹמַר וּמָה אוֹעִיל בְּאָמְרִי
הֲיִמָּנוּ לְמַעֲנִי מַחֲסוֹרִים וְאִם יִתְקוֹן מְעֻוָּת בַּעֲבוּרִי
הֲיִכָּנַע וְיֵרַךְ לֵב אֲשֶׁר עַז כְּשֵׁן סֶלַע וְחָזָק מִן שְׁמִירִי
וְאֵיךְ יִשְׂאוּ פְּנֵיהֶם יֹאמְרוּ קוּם וְהוֹשַׁע יָהּ בְּעֵת מָצוֹק וְצָרִי
וְהוֹי אוֹמֵר לְאָב מַה תֹּאכְלָה עֵץ יְדִיעַת טוֹב וָרַע בֵּנָן לְדָקְרִי
וְהוּא אוֹכֵל פְּרִי כַחַשׁ בְּלֹא טוֹב וּמִיָּדוֹ בְּחַרְבּוֹ הוּא דְקוּרִי
וְרָאִיתִי אֲשֶׁר כּוֹאֵב לְעָבַר וְעַל עָתִיד בְּלִבִּי רַב מְגוּרִי
וְאִירָא מִפְּרִי עֵצִים נְטַעְתִּים וְלֹא אֶבְכֶּה תְּמוֹלִי רַק מְחָרִי
בְּיַעַן יֹאמְרוּ עוֹבְדֵי אֲדָמָה לְפִי מִזְרַע יְאוֹר יִהְיֶה קְצִירִי
וְאִם בְּכַרְמִי אֲמַלֵּא קוֹץ וְרוֹחַ יְהִי נִטְעִי וְסוֹפָתָהּ בְּצִירִי
הֲיִקְצוֹר פּוּל אֲשֶׁר זָרַע עֲדָשִׁים וְחִטָּה יִקְצְרוּ זוֹרְעֵי שְׂעוֹרִי
וְהַדּוֹרֵךְ בְּגִתּוֹ עִנְּבֵי רוֹשׁ הֲיִטְעַם צוּף דְּבַשׁ יֵינִי וְחַמְרִי

ואיך

וְאֵיךְ יִמְתַּק בְּפִיו עֵנָב וְגֶפֶן סְדוֹם גַּפְנוֹ וּמִשַּׁדְמוֹת עֲמוֹרִי
וְהַשּׁוֹאֵל רְצוֹן אֵל מֵעֲוֹנוֹת כְּאִישׁ יִשְׁאַל כְּבָשִׂים מִנְּמֵרִי
וְיוֹלְדוּ שְׁלוֹמוֹת מִפְּשָׁעִים בְּיוֹם יֵלְדוּ צֹאן מִן כְּפִירִי
אֲדָמֶה כָּל מְקַוֶּה טוֹב בְּתֵבֵל כְּאָז בִּלְעָם יְקַו מוֹת מוֹת יְשָׁרִי
אֲבָל אוֹחִיל[illegible] טוֹב וְיֹשֶׁר בְּחָכְמָתוֹ יְיַשֵּׁר כָּל הֲדוּרִי

שיו

ביאור המלות · מנובבים מן נבובם : ספרי מן אחרי הספר אשר ספרם · מגורי מן מגור מסביב · וחמרי בסגול החית כמו כרם חמר · יקו כמו יקוה · מות הראשון מקור והשני שם · הדורי מעוקל מן והדורים אישר ·

החלק הי״ד בזכרון קצת צרותי בכלל ואשר הסבכרו לי והזילוני ביום אידי ·

וַיִּסּוֹר יִסְּרַנִי יָהּ בְּאַהֲבָה וְאָהַבְתִּי לְמוֹכִיחִי וְיוֹסְרִי
וּמִי יִתֵּן וְהִשְׁוָנִי לְאִיּוֹב בְּכָל דָּבָר בְּתוֹךְ בֵּיתִי וְשׁוּרִי
בְּחֶבְרַת אוֹהֲבִים טוֹבֵי חֲכָמִים בְּרוֹב כָּל הוֹן וְכֶסֶף כַּעֲשִׁירִי
אֲבָל צָנוֹף יִצְנָפַנִי צְנֵפָה כְּמוֹ כַדּוּר וְהוּשְׁלַכְתִּי בְּנִצְרִי
וְלֹא אֵדַע שְׁלוֹם בֵּית עֲזַבְתִּיו בְּחוֹסֶר כֹּל וְלֵב אִשָּׁה מְצֵרִי
הֲלֹא יִתְעוּ בְּלִי אוֹכֶל יְלָדַי וְצָרַי יַחְטְפוּ לָתֵת לְשׁוֹרְרִי
וְיָרִיקוּ נְפָשׁוֹת הָרְעֵבוֹת וּמַשְׁקֶה הַצְּמֵאִים מַחֲסִירִי
וְלִבִּי יֶחֱרַד יִמַּק בְּתוֹכִי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ זֹאת בְּזָכְרִי
לְיִסּוּרִין אֲנִי גֶּבֶר כְּאִיּוֹב וְרֵעַי מְחַלִּי מוֹשִׁי מְרָרִי
יְעוּץ מִרְמָה וְעָכְרָן וְאַחִירַע וְאוֹמֵר אַח לְאַח בָּאַח לְבַעֲרִי
אֲבָל אִיּוֹב יְרֵא אֵל תָּם וְיָשָׁר וְאָנֹכִי לְרָעָתִי מְקָרִי
עֲבָרַנִי כְּדִין אֵל וַאֲהַבְתִּיו חֲשַׁבְתִּיהוּ לְאוֹהֵב לֹא לְעוֹכְרִי
בְּחָנַנִי וְיָצָאתִי כְּזָהָב וּמוֹרַקְתִּי וְשׁוּטַפְתִּי בְּטָהֳרִי
רְצָעַנִי וּמַרְצֵעוֹ כְּנֶזֶם עֲרִיתִיהוּ וְתוֹכַחְתּוֹ פְּאֵרִי
הֱמִיתַנִי וְשָׂם מוֹתִי בְּחַיַּי קְבָרַנִי וְלֹא בִּשְׁאוֹל כְּקוֹבְרִי
הֱמִיתַנִי לְהַחְיוֹתִי וּמַתִּי וְחָיִיתִי כְּחַי פִּינְחָס בְּזִמְרִי
אֲסָרַנִי בְּזִיקֵי רֵישׁ וּמַדְוִים הֲרָגַנִי וְנִשְׁמָתִי בְּפִגְרִי

עקדני

ביאור המלות ·
ויסורי מן אדלב
סור · ככרי מן
ככר כתעב :
לסוררי לאויבי
כמו ירלכי כ
בסוררי · יעוץ
מרמה סמות
אבסים הם בדא
בי״ח : את
הראשון כמו
אוי והשני כ
כמשמעו ·
והשלישי מדורת
אש : מקרי מן
מקרה רעתה ·
כעדרי הם מן
טוהרי עדיותיה
מן ועדית עדיו ·
פינחס בזמרי
הכרם למות
כפנז ולכן חי
כ״ט רז״ל מה
יעש אדם ויחיה
ימית את עצמו ·
ריש ומדוים
עניות וחליים ·

עקדני שחטני כקרבן   ויז על מזבחו נצחי ופררי
ואם נשאר ערן מני מעט קט   אני לא אחשוך מנהו שארי
ושאנן שוקטים עלה באזני   אשר בזו ביום אידי יקרי
מתי סודי ורעי תעבוני   חשבוני כמו משתין בקירי
ולא ידעו ולי לבב כמוהם   ובינותי במשנה גם גמרי
בהויות דאביי ורבא   ופלפלתי בדין קלי וחומרי
ובינותי בתוספות ורשי   והרשבא ופירוש המאירי
אבל עתה לבבימת בקרבי   לרוב עניי וחליי גם לצרי
אשר ארח לחברה
אשר אני הביאותיו לציון   אהבתיהו ושמתיו לי גבירי
והוא חנם צררני ושפך   דמי לבי ואכל את בשרי
וסיבב אלמנות היות לאשתי   וגלות לי ואוי לבני ולברי
ועיני נגרה מאין הפוגות   ושאנתי ונהמתי בשברי
ואשום מראות כי אזלת יד   וכי אפס עזובי ועצורי

שמז

כנחי ופררי דמי וחלבי: עדן מן עדן לא היה ופירושו עדיין: ושאנן פירוש ושאון: ואשוש מן אשוש ואשפק ופירושו ואשתומם:
ועל ענין פלוני הנז׳ חברתי שיר מיוחד בן מ״ט בתים להודיע באורך הענין ולא רציתי להדפיסו כי מכל שירי לא רציתי להדפיס אלא שירים של שבח הש״י או של חכמה ומוסר:

החלק הטו׳ במענה פי למחללי כבודי ובתת כחמה ללבבי וחתימת השיר:

התתפאר שליו כי מת תמותת   וכי תצוד צבי קשור וזמרי
פנשתני בידים אסורות   ותתהלל כמו גבור וכארי
בידך תליך אין כל בידי   ותאמר הן כפיתוחי כחגרי
תנה לי לבך שאנן ותראה   גבורתי וחכמתי בדורי
ואראך פלאות בזמירות   כשירי בן גבירול או פיירי
ראה נא שיר וספר אין בידי   ולא קמחי ולא נתיב יאירי
והונע בו שוא אחד אשר נח   ואין דלת אשר ידבק לסוגרי
ראה נא שיר בלא כזב וטובו   אמתו היא וצנתי וסוחרי

ביאור המלות: שליו מן קומו עלו אל גוי שליו: וזמרי מן ותאו וזמר: כפיתוחי כחגרי כלומר תתהלל חוגר כמפתח: שאנן מן שאנן מושב: כנורי מן עורה כנור: ונכרי

אמתו

אמתו היא מצודתי וסלעי   ומבטחי ועיר עוז לי בצורי
אמתו תעביר קנאת מקנאי   ושנאת כל מחרחר ריב ונחרי
היקצוף על אמת נבון וחכם   ויתעבר כאיש מדון מגרי
וחשבתי מלאכ שיר נמבזה   כמו הוטב כמו חורש וקוצרי
ולא אתעסקה בה רק להלל   לשבח לצור חזקי ושומרי
ואם הוא מעשה רוח נדיב   הלא טוב לי הגות תורת מפארי
אבל לא אבדה תקוה ואשליך   יהבי על אלהינו ושברי
והוא ירום לרחמני לגאלי   ולא אשב לעולמים בבורי
ואם לא כן וגם זה טוב ואמצא   בעדן גן אלהים כל שכרי
אני בין כך וכך אך בתומי   עדי שיבה כמו מימי נעורי
ראי נוער בזקנתי אטהר   אתקן כל עון שהרי בצחרי
ואסתפק בקט אומ׳ למר מן לתא היכל והבריך בוץ לקורי
ואאהב אוהבי תורה ואם דל   ואשנא זד ואם עשיר יהירי
ואבחן בין אצלי בין עוילי   ואבדיל בין טמאי אל טהורי
ולא אחניף אבל אוכח עמיתי ולא אשיא לנפשי חט ביסרי
אקו ישעי בכל עת ואיחל   עמוד כהן אלי תומים ואורי
והיתה לייי המלוכה   וקם שבט בנו דוד וחטרי
ולא אחת ואם אחר הכי עם   אלהים חי פעולתי ושכרי
ואילו יקטלני לו איחל   ואתחולל ואם יקרע סגורי
לדעתי צדקו יחדיו שפטיו   והוא ישוב ויעתר בעתרי
מנחם בן יהודה בן מנחם   שמי נקרא ולו נזאני בזכרי
בארץ נוד בבית חכם ונדיב שלמה איש בחיר כל בית בחירי
סמכני ברוחו הנדיבה   וממתקו דבש צופי ויערי
בקושטנדין מלון אורחים מלוני   ואולם כי בציון בית מדורי
יהי רצון ואשירה בציון   בעת רצון ויום רפאות לשררי

שפ

מן כל המהרס צך׳ מגרי מן יגרה מדון. ושברי מן שברו על ה׳. ראי מן ושמתיך כראי: ענין טנוף מן שחרי כנחרי מעוות בחרותי בזקנתי. לתא מן אל תא ה הרצים. ענינו חדרי. לקורי מן קורי עכביש. אשי׳ מן והשיאו אות׳ עון אשמ׳. ביסרי מקור מן יוסר לץ. וחטרי מן ויצא חוטר. ושכרי מן שכר אמת. סגורי מן סגור לבם. בזכרי
ענין כבוי סימן

לאחיו ועליו חברתי הפזמון שקראתיו שפך שיח המתחיל בזיק ומוסיף · והשני הוא שיר ערייזי ניול ועליו חברתי הפזמון המתחיל אודך אורי בכנורי : ופי' עלי עשור הוא שצריך להגביה קולו עד המדרגה העשירית מן הדונות ולמעלה והוא תכלית מה שהאדם יכול להגביה קולו כי יותר מזה אי אפשר כלל : ולפי שהשמחה שתהיה אחר הגאולה תהיה שמחה שאין למעלה ממנה לכן ארז"ל כי לעתיד לבא יהיה הכנור של עשר נימין : ולפי שהשיר והשבח לשי' ראוי שיהיה בתכלית השלימות לכן אמר הכתוב בנבל עשור זמרו לו כלומר בכל מאמצי כח : ולכן תמצא בכמה מקו' ויזעקו בקול גדול אל יי' אלהיהם · ובד"ה ב' סי' כ' להלל ליי' אלהי ישראל בקול גדול למעלה · וזאת היתה לי סבה נוראת לחבר רוב שירי על נגוני הישמעאלים לפי שהם מגביהים קולם בשיריהם יותר מזולתם · ואע"פ שבחבורי עבודת הקדש בתבתי סבה אחרת הא והא גרמא לי : וראיתי קצת חכמים מתאוננים רע על המחברים שירי' ושבחו' לשי' על נגונים אשר לא מבני ישראל המה ואין הדין עמם כי אין בכך כלום · אבל מה שראוי למחות הוא קצת שירים שמתחילין במלות דומות ללשון הלעז כאותו שחיבר שיר לנועם מואירומי מי אלמא איו מואירומי ואמר מרומי על מה עם רם הומה וכו' ונראה בעיניו שעשה דבר גדול והוא לא ידע כי שיר כזה פגול הוא לא ירצה כי הקוראו זוכר דברי הנואף והנואפת ולבו ורעיוניו עליה' וכן האומרי' שם כירא במקום שיכירה וכל הדומה לזה: והנה מצאנו בשיר השירים דפרי אהבה בין הקב"ה וכנסת ישראל כדברי חתן וכלה אבל לא בשביל זה הותרה הרצועה וניתנה תורת כל אחד ואחד כידו להכניס בין הקב"ה וכנס' ישר' כל הדברי' שהנואף והנואפת אומרין זה לזה · הנה בשמי' עדי כי כשהגיעני ההכרח בשיר הנדפס לעיל בדף ע"ז המתחיל מרומם על ברכה וכו' ואמרתי והוא אדום וצח הכה לבי וירע בעיני לפי שסיכותי מלשון הפסוק שאומר צח ואדום ור"ל רובו צח ונתחבר לו מעט אדו' פי' רובו חסד ומיעוטו דין וזה אמת אבל אדום וצח משמע להפך רובו אדום דין ונטפל לו מעט צח דהיינו חסד · ואז הסכמתי בדעתי לתקן ולומר והוא אדום עם צח כו' בזה נמצא אדום טפל לצח · ראה עד היכן הגיע ענוי להזהר בדברי:

ואולם ראיתי לבעל זמירות ישראל שאינו חושש כלל ונתפשט בענין זה יותר מדי והתיר לעצמו לומר לשי' מגד כנסת ישראל או לכנ' מגד השי' כל מה שהנואפי' אומרין זה לזה: אמר בשי' ל"ז ידרוך חציו קשת עיניך לבי נגב לו מטרה חושי על לב לבדודך לא ינוס וכו' · והנה מלבד שיקשה עליו כי כפי הדקדוק אינו יכול לומר ידרוך חציו קשת לפי שקשת לשון נקבה עוד קשה עליו כי הדברים בעצמם אינם לפי כבודו של השי' להניחו כמטרא לחץ ח"ו ושלמה צווח ואומר האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים : ועוד איך אמר שהשי' מתרעם שאינו יכול לישן וכן אמר גם בשי' ל"ה כדדו לתשוקתך מעפעפי תנומות ואדרבא זהו שבחו של הקב"ה לא ינום ולא יישן : ובשי' מ"ו כדודיך קרבי קרעו ולא דמו וכו' לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו כי דברים כאלה אסור לראותם וכש"כ לקרותם : ובשי' ע"ז ישב במארב אור עיניך לבוז כל לבבות ויפה שמת לבבם כנאוכך כאוד מוגל משריפה דברים אלו ראוין לנואפין והתורה אמרה איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני לא תעשה כן ליי' אלהיך ואין לומר שלא ממשל משלים הוא כי גדול כבוד יי' ולא כהתל באנוש יהתלכו : ובשי' ק"ו יפתי למה עיניך לעין כל דורכים קשת וכו' בעיני השיר ההוא כלי טמא' מעשה תעתועים וכן מש' בשי' ק"א דם אורבים חני עיניך גם מלחמה תתגרי ובשי' קמ"א יחרד האיש וילפת אשר עיניו כך כשקפת ובשי' רכ"א אמ' מגד הקב"ה על עיני בכם יש רבים חללים יפילון ובחנים ילחמון כלבדתי בתוך י' רשתך ופח השקך לי טמון וכו' כל אלה דברים בלתי הגונים על השי' : ואני בהיותי בדמשק זה כמה שנים הוכחתיו על שהיה אומר לשי' לו אהיה שורש ואתה הוא בני · ועתה ראיתי בשי' כ"ז שתיקן לו אהיה יונק ואתה אומני : גם הוכחתיו על מש' בעולת חדש פי' ס"ג זמן אותו לשר כל שר משחהו וכו' איך מלאו לבו לשום הבורא תחת הזמן ולומר שהזמן העלהו לגדולה ולא עוד אלא שקראו שר שרים בלשון טורקי בינגלר בינגי ולא מלך תחת היותו ממה הכ"ה וראיתי שלא תיקן בזה כלום ורציתי לדונו לכף זכות ולומר שלא חיבר שיר זה לאמרו לשי' אלא לשבח בשר ודם ולא יכולתי לשבת ג' קושיות א' דאם איתא כשהוכחתיו היה הוא מתרץ

סימן

הֲיֵשׁ מְסַפֵּר לִצְבָאוֹת מַהֲלָלַי   וּמְפַקֵּד אֶל גְּדוּדַי וַחֲיָלַי
הֲיִדְמֶה קוֹל הֲמוֹת יָם אוֹ נְחָלַי   לְקוֹל הֶמְיַת נְבָלַי וַחֲלִילַי

שני בתים אלה עשיתים בימי חרפי סימן לשיר דרך חיים שהיה שמו כתוב כמבין היום ועתה רציתי שהם בעצמם יהיו גם כן סימן לשיר הזה שקראתיו עוגב תוכחת כדי שיהיו שני הסימנים יחד ס"ס סי' לדרך חיים מספר סימן לעוגב תוכחת שהוא ש"פ בתים וזכרון אחד יעלה לכאן ולכאן ומה שהקדמתי בהקדמה שם ישמש גם לכאן : ואם תראה שם או כאן בית א' או ב' בלי טעם דע כי בכונה שיניתי טעמו לסבה :

התנצלות

אוהב מוסר אוהב דעת   מאזין תוכחת קונה לב
אל תראוני נבזה עני   איש מכאובות ועלוב עולב
ולהוכח מלים אחשוב כם   שיר גדול אחביר ואשלב
אם לא יחם העם משה   או הושע יחם כלב

כתיב שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו ועל זה אמרתי בשירי

ואחר כי אשר יוכח יתועב   והדובר אמת מרפס ומדלח
אני אוכח ומה יוסיף מתעב   לתעב ואני נתעב ונאלח

וזאת נחמתי בעניי

מה תהמה לי לבי כי אין   חלב ודבש יין פנג
מכל ענגי תבל טוב לך   אם על אל שדי תתענג
מה תהמי נפשי לרזוני   כי בכביר מצאה יד רוזני
יום ישישון הם בזהבם   אנכי אשמח ביי':

כתיב בנבל עשור זמרו לו וכתי' עלי עשור ועלי נבל וכתי' בנבל עשור אזמרה לך וראוי לדעת מאי רבותיה דהאי עשור אילימא של עשר נימין כל כנור נמי אית ביה הכי ולא עוד אלא שיש כמה כלי נגון שיש בו מ' או כ' נימין כמו קאנון שבעיר מיכאקורדי ודומיהם · אבל האמת הוא כי זמר עלי עשור הוא יקר המציאות מאד ובפרט במלכיות יון ואדום וערב אינו נמצא כלל לא הוא ולא קרוב לו ולא ידעוהו ולא שמעוהו מעולם אבל בשירי התוגרמי' נמצאו רבים קוראי' לו שם על השמינית או על התשיעית אבל עלי עשור ממש אפילו אבי כל תופש כנור ועוגב ר"ל גדול האומנים שבהם לא יוכל למצוא אלא אחר זמן הרבה וקושי גדול בין שיריהם ואז אפשר שימצא א' : ואני לפי שחיפשתי בין שיריהם שנים רבות מצאתי שנים הא' קרדשלרום אי יאריבלד וכו' והוא שיר שחובר על יוסף בהתחננו

לאחיו

לי כן · כ״דאם ליתא לא היה לו לחכמים שיר זה בתוך שבחי השי׳ : נ״שהוא אמר שם קרבי אקרבה לשמו שבליותי ואכוס לו ואתפלל וכו׳ ואין אדם מקריב קרבן וגם ומתפלל אלא לשי׳ : סוף דבר השיר ההוא שבעולת חדש סי׳ סג׳ כלו שב יחדיו באלה ואינו ראוי לבא בקהל ולהאמר לשי׳ וכן השבים של אחריו שהם סל סה שלשתם דברים ראויין לבואפין : ועוד הוכחתיו או על דברים אחרים שאיני זוכר עתה : וכאן לא באתי לעשות השגות לספרו שאילו באתי לזה הייתי צריך לחבר ספר והייתי מתחיל מן הבי׳ הראשון שבראש ספרו שאומר לכל שיר בת יואל והייתי אומר כי שיר הוא ב׳ תנועות · והוא רוצה לעשותו תנועה א׳ ואינו יכול : ואח״כ בשירו הראשון שמתחיל יכורכו והוא עשהו יתד וב׳ תנועות ואעפ״י כן אלא כשיבא בהפסק כמו מן גי יגורשו : וכן אמר שם האם ארבה ועשה האם יתד ואינו אלא ב׳ תנועות כי הוא בפתח לבד : גם הוא רוצה שם להכניע דלת הדיוט ואינו יכול כי הוא שבא כח: ואח״כ הייתי כותב בספרו לבדוק לאור הכר לכל אשר ימצא שם בדק כי באמת בקיאי עירו רבו אבל לא לכך באתי רק לפי שאחז״ל כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם לכן כתבתי זה המעט לכבוד קוני שהשומע ישמע :

ספר תוצאות חיים להה״ר משה נתן

המנביחי לשבת המשפילי לראות כאשר בעיניו יכשר · כל מעשהו במרום ימריא ובארץ יאושר · ואחר אשר בחפצו חשרת מים חשך · ומערנות בימה קשר · אם יקום חילו אם יעשר · עשה את האדם ישר · נתן מהודו על שלי מעיליו · ויאצל מן הרוח אשר עליו · עשה להם את כל הכבוד הזה · כי ראי זה כראי זה והשפלים כנמלים · והרמים כקרני ראמים · יחדיו יהיו תמים · ומקטנם ועד גדולם · קצב אחד לכלם · ירים ורגלים אל החלך · כתאר בני המלך כלם שיים להשמיע אזנים · האדם יראה לעינים · ואל החרש והמסגר ואשר לא פנים קלקל · במספר במשקל · לא תמצא שנוי בכנפיו ושוליו כי משש את כל כליו ועשה לדלת העם ואנשי שם · כתנות עור וילבישם · וכל העם מקצה קצרי יד ורחבי ידים · גמולי מחלב עתיקי משדים · הנמוכים בנסיכים בשמחה יצאו · על צד ינשאו · על חיק אמותם ענותו וירגעו · ועל ברכים ישעשעו · וכאשר יגדלו הנערים · יעביר אותם לערים · אם לבגדים כלים ואם לכשי מכלולות · לכלם נתן לאיש חליפות שמלות · כעבד כאדוניו יאכלו וישבעו · באחת יתקעו · ימלוך בכל אשר יאוה · כמלוה כלוה · פיהם לעתים ישכר · כקונה כמוכר תמצאם בכל אשר תתוה אל עמק שוה · הכל כאשר לכל אביונים ורוזנים יחד · ויהי המשכן אחד ·

אך אמנה לאשר יחפוץ המלך לעשות יקר · מרעהו הוקר · ואם יתנכר במעלליו · נתן מהודו עליו · ינטלהו ינשאהו מעמים · תכלים נפלו לו בנעימים · יתן בידיו חותמו ופתיליו · ואת אשר יבחר בו יקריב אליו · ולהראות העמים כבודו וגדלו · ירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו · ישיר שקו ויצוה להלבישו · וישם כתר מלכות בראשו · ולאשר אהב נתן מתנות ומשלות מנות · יביאהו המלך חדריו · ימשחהו שמן ששון מחביריו · ויאמר כאשר לפניו ינעם · הרימותי בחור מעם כי בחרתי מכל לאומי · זה יעצר בעמי · ישכל ידיו ויזכור זכור · כי זה הבכור · ותרב ארוחתו ממשאות כלם ואם המה חמודות · חמש ידות · הן הנה חמש מעלות חמשה כתרים · ואלה הדברים ·

הכתר הא׳ הנוי והתפארת לחית בעין כל רואה · יפה תואר ויפה מראה · ימלא הבית אורו ונגהו · כגובה ארזים גבהו · רואהו יתמה ורוחו נפעם · משכמו ומעלה גבוה מכל העם · יתנהלה לאטו וללכת לא [illegible] ראשו כתם פז · יהללוהו שרים ושרות קווצותיו תלתלים שחורות · ציארו בחרוזים יסולה בכתם אופיר · כמראה לבנת הזגיר · פניו לטוהר כעצם השמים ארמוני עם יפה עינים · רקתו כפלח הרמון · וקול דבריו כקול המון · לא נמצא כה נער וישיש · גויתו כתרשיש · זרועי ידיו מאד נאים · ידיו גלילי זהב ממולאים · מקשה אחת אצבעותיו · ותארכנה פארותיו · כל מום וכל נגע אין בכל כליו · מראשו ועד רגליו · ויען וכיען אם הזמן ינופף ידו עליו וירים · ויצא אל אביו אל הקוצרים · יקרא ראשו ראשו · ויקם בו כחשו · ואם המקרה עליו יועץ · יבש היה כעץ · ואם ה׳ חפץ דכאו והראה אותו ואת נוהו · אל תבט אל מראהו · ובהשתנות דמותו ויפיו · רואיו יאמרו אין · ועליו יתמהו וירהו · ויאמרו לא הוא · ואם זפיר גורתו · שוא יהיה תמורתו · לכן כל חכם לב בלמודים למשמע אוזן יעיר · כי לא זו הדרך ולא זו העיר ·

הכתר הב׳ לצבי ותפארה · זרוע עם גבורה · כי איש בכחו פרץ פרץ · ואיש זרוע לו הארץ · וביום הקרה הנורא · מסעף פארה · ואשר עלה שמים בגאותו · הרס בעברתו · בלחי החמור יכה את זמרן ואת יקשן · ולעוג מלך הבשן · יערוץ מלך גוים ואמרפל · ואולם הר נופל · אצילי הארץ וגדוליו · מולל ברגליו · ומי יבער מגריש ועד קמה · גבור ואיש מלחמה · השת השפיל ערמונים ולוזים · שובר ארזים · אלוני הבשן ישים כנטיעים · ורמי הקום גדועים · לויתן ימשך בחכה · גם את הארי גם את הדב הכה · יקוב וישקיע לשונו בגאותו וגאונו : ואם יבא כשואה פחדו · יתשובב קשתו וחרבו · ככלי אין חפץ בו מגן ורומח וכל כלי זין · יהיו כאין · החגב יסתבל והפילו כי לא יכול לו · ולקול עלה נדף יחרד ויזעזע · אין מזח עוד · ינוד כצפור נודד מקן · ויהי כי זקן · אם להתהלך כבודו תחת מזה אחד ומזה אחד · לבכו פונה בסלת ודבש וחטי מנית · כי לא בחרב ובחנית · ולקול הצפור אם יץ לכד בגבורים · יבא במערות צורים · ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם · בבא רעת עליהם · וישכב וירדם · חרב פיפיות בידם · לכן לכל מקשיב אשיב וכל שומע אכחיש · כי לא בכח יגבר איש · וביום חליו ובעת זקנתו · יתרפת כחו וחזקתו · וכל מעשה תקפו וגבורתו ·

הכתר הג׳ העושר מתת ה׳ לאיש אורם פשדה · אוצר כל כלי חמדה · ואשר המלך חפץ ביקרו · וישם רביד הזהב על צוארו · יאמר לאשר יהבו עליו השלך · הכסף נתון לך · לא הביט אל עמל וכעס · ונפשו אותה ויעש · יעשה לו מרכבה וסוסים · וחמשים איש רצים ·

ישים על הבתים ועל החצרות · שרי חמשים ושרי עשרות · קראי עדה יבינו משתיו ומאכליו · ומים לרחוץ רגליו · נשים שאננות יקח לרקחות · ולטבחות · ותגישן השפחות · ואליו נתונים נתונים · ששים אלף נושא סבל ושמונים · ובמקום ציה וערבה · הנה העיר קרובה · מרחוק יבאו ואיש לא יחדל · לראות את העיר ואת המגדל · מגדל בנוי לתלפיות · תפוחי זהב במשכיות · ובהיכלו כלו צאנ׳ ואפים · ושנהבים וקופים · גבן או דק ישים בקרבו · אמה ארכו ואמה רחבו · עץ כל פרי יטע בגנו · עושה פרי למינו · שרשו פתוח אלי מים · כגן ה׳ כארץ מצרים · ולשתות במזרקי יין בוסו רויה · כרם היה · שלחנו מלא דשן וכל בו לא יחסר · מכל החי מכל בשר · עתודים חמשה כבשים · וברבורים אבוסים · ילבש כתנת פסים · מעשה ידי אמן · ותכלת וארגמן · חנה מטתו מקשה אחת תמימה · שש ומשי ורקמה · באפו הנזם ובידו הצמידים · בשלחנו ארבעה גביעי משוקדים · יחתור בקיר ובחדרי הדרים · מטמוני מסתרים · כסף צרוף כל אוצרותיו · קערותיו וכפורתיו · ובמשקל ובמשורה · שלשים ומאה הקערה · ובהאריך ימים על ממלכתו · אם רוח אלהים רעה מבעתו · יורד מכסא ממשלתו · ואם נפל למשכב · במה נחשב · היה לבוז גאונו ומחסהו · את המשכן את אהלו ואת מכסהו · גלוי וידוע ידיעת ברורה · לא יועיל הון ביום עברה · ולא ישוה אגורת כסף · כי יצא הקצף · וראה ראינו יורש עצר ועשיר מרחם · וזרעו מבקש לחם · ואבד אשר לו מקנה וקנין · העושר ההיא בענין · ולפעמים המרבה יחד לשיירים · והממעיט אסף עשרה חמרים · ומה יתהלל עשיר בראותו · עושר שמור לבעליו לרעתו · על זאת יבינו נערי וישכילו זקני · כי גם בזה לא כתר ה׳ :

הכתר הד׳ למשאת וארוחה · משפחה ומשפחה · כאמור ה׳ לאיש מקצות הארץ החזקתיך · ומאציליה קראתיך · אנשים כל פתום לא עממום · ילדים אשר אין בהם כל מום · בהיכלי מלך ללמד וללמוד · כח בהם לעמוד · טובי מראה והנהגתם תמימה · ומשכילים בכל חכמה · המה מגן לכל החוסים · הרודים בעם העושים · יעשו שם כגבל חיילים · כשם הגדולים · נאהבים בחייהם ובמותם · זרע קדש מצבתם · ונובן בשיבה במערנים · דשנים ורעננים · בקום אחד נכון דבר וה׳ עמו · ויחל רות ה׳ לפעמו · יבנה בחכמתו ובתבונתו בית לה׳ ובית למלכותו · ובן המשכיל ידע ויאמין כי עטרת אנשים משפחתם · ותפארת בנים אבותם · וכל העם יפנו כה וכה · ליוצאי ירכו · יאמרו לו הנה לפניך טפינו וחילנו · רק יקרא שמך עלינו · ובעד אשר לקברות הובל ובשחת נתן · ירבו עליו מאד מהר ומתן · אך אם רוח אין בקרבו · שוא עמלו בוניו בו · ואם לא ימשוך בקשת לתומו · לא ינשא בעטרה שעטרה לו אמו · ואיש ידוע מכל משפחות האדמה · ולא ידע בין ימינו לשמאלו ובהם · מה יתן ומה יוסיף לו · את בכורו ואת גדלו · אם אביו לקח כרך · ויקראו לפניו אברך · ואם הבן הביע שמן רוקח · יאמרו לו עלה קרח · נעוה לב יהיה לבוז אם ילדו היה · דניאל חנניה מישאל ועזריה ישוב על העפר כשהיה · ונפשו לא חיה · ואחר אשר הכתר הזה היה לזרה · ונהפך לסרה · הסר המצנפת והרם העטרה :

הכתר הה׳ מעלה נשאה ורמה · יתרון הכשר חכמה והחכמה ומעגלותיה · תחיה את בעליה · בה מלכים יחזקו הבדק ורוזנים יחוקק צדק · כושל צערית יתמוכו · בה מלכי ימלוכו · אשרי איש אשר לחבלו יקחנה · הרעו יורישנה · לא יאצר ולא יחסן כבודה · כמי שמי הוד · וכל מדה טובה ותמורה · האלהים אנה לידה · גדלה תהלתה מעל שמים · ברה מאירת עינים · וכל גדולה ותהלה · מאפס ותהו נחשבו לה · ויראה הרואה וישמע השומע · מי בחכם ומי יודע · על פיו ישקו ועל פיו חונים · מימיו נאמנים · בהם ישברו צמאם פראים · מן המקדש המה יוצאים · להיות נגיד ומצוה · יצוא יצא · כל אשר חפץ עשה · ואשר בנגדו רצים · חעבו כאש קוצים · סג גאונם ונאלת המונם · לא יהגו בגרונם · לפניו יכרעו ציים · וזרעו יהיה מלא הגוים · ונודע בשערים ובחוצות · כי המלכים שופטי הארצות · והחכמים המלכים ומעשיהם ישפטו הם · וכוכבי השמים וכסיליהם · חכמים בעיניהם · ובהם חמש המעלות אשר גברו : כל אלה חברו · ומהם נתנו למורשה · את החמשה :

הנוי כל איש יבין רעיוניו · כי חכמת אדם תאיר פניו · ומת אשר סביבותיו חונה · עוז פניו ישונא · קרן עורו והנה ה׳ נעב עליו · יראו מגשת אליו · וא׳ אשר בעל החכמה יהיר · מביטים אליו בעין ההדור :

הגבורה ידוע לכל יושבי האדמה · כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · וראינו נפל שדוד נאזר בגבורה · והחכמה תעוז לחכם מעשרה · ואמיץ כח נלכד כדגים במצודתו · ומלט היא את העיר בחכמתו · ואין גבור כחכם בדורו · ואיזהו גבור הכובש את יצרו :

העושר כי במקום יעלה שמיר ושית · בחכמה יבנה בית · ובתבונה ימלאו אוצרים · ובדעת חדרי · ויצבור תמים רעים · כל הון יקר ונעים · וירחן לא יאסף · כי בצל החכמה בצל הכסף · ואמר אשר חכמתו מודעת · וכלי יקר שפתי דעת :

המשפחה מזקן כסיל ונסיכם : טוב ילד מסכן וחכם · ואמר החכם מלמיד החכמה אל תחדל תדול · כי החכמה היא היחש הגדול :

ואחר אשר כל הכתרים כנגדה שבו מי אפסים · ויפס כל דבר יהי למים · ואור החכמ׳ יהיה שבעתים · ואפלתה כצהרים והנה היא רחבת ידים · אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים · זה השער לה׳ יבאו בו צדיקים · יודעי החקים · והדברים עתיקים · אשר העולם השפל בין רגליהם כרע נפל · המואסים חילם · והונם · מקניהם וקנינם · לא שמו תכליתם המאכל והמשתה והמץ · וכל המלאכה נמבזה ונמס · ראו ראה כי מיטב העולם הכל הוא והיה למרמס · וחם השמש ונמס · היו בעיניה לזרות · רוכבי אתונות צחורות · לא שמו לבם אל כל הקורות · מואסי מיתרות · לא יאמרו בעלוקה הב הב · אשר כסף לא יחשובו וזהב · בוהרים מלונות · מערי מסכנות · אוהבי מעט מהרבה מוץ מגורן · הא זוב אשר בקיר מתורן · מתאוים פת לחם מנפת לבוס · ארחת ירק משור אבוס · מגדולות מבקשים מנוח · להיות שפלים יחליפו כח · ולהבין דברי חכמים · מליצות ומשלים · יושבי אהלים עומדים על הספר מאין פריום · שלשת ימים לילה ויום :

ואנכי נודע בישראל · לא כן ביתי עם אל · כי אחרי התהו הלכתי · מכל מלמדי השכלתי · ומרוה הזמן שתיתי מציתי · נטעתי כרם ובית בניתי · שמתי זהב כסלי וכזוב מחסי · מרבדים רבדתי ערסי · מעט הדבש הזה טעמתי · ומרורת פתנים אשר בקרבו לא זכרתי · ובאמת כי עסקי זולתי אפפוני · עד צואר הרפוני · סביבי גם סבבוני · זה יקראני וצודה נפשי · וזה וקחני בציעת ראשי · זה יתפשני בבגדי להפיק משאלו · עד אנת כגדי אצלו · ואם עת ופגע יקרה במריבם · יאמר צא אתה והלחם בם · רבים יפתוני עד אובא · גם כי אבא חדר בחדר להתחבא · ובהתבוננני להבא ולשעבר · אין בידי הדבר · אם אראה אובד כי צר לו · מי יאמר לא · סוף סוף עסקי העולם הכשילו כחי · וזרו ארחי · לא יתנוני השב רוחי · בשבט יכו על הלחי · ולא אוכל לדבר מה שיחי ויערב שיחי · אומר אר לקחי · עתה נתתי אל לבי כי ימי האדם מעט ורעים · הכל המה מעשה תעתועים · ונהמתי לאחרית ·

לאחורית׳ · מתי אעשה גם אנכי לביתי · וראיתי לשים על ספר לזקק אותם · דברי חכמים וחידותם · ולמען אקרא בם יומי ולילי · הרימותי קולי · ואנכי אל לבי מחשבות חורש · לעצמי אני דורש · ואהיה ממשל משלים · במלקט שבלים · כי בארץ ישולם מבין חידות · וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות · ואמרתי אל לבי מה הנה שבע כבשות להביאם במכתב · והתוית תו · אם תשאל מי יודע יותר ממך פנימי וחיצון לך נא אל הצאן · ואם תבקש מי עליך בגדולה לך אל נמלה · אם תסובב בכל העיר · אנכי הצעיר · כשחק מאזנים נחשב · ונמכר לגר תושב · ובעבור אדע המותר אין ואלי ימצא פריו זכבאי בימים אשלם נשיו · אנכי כותב על הספר כדין · וראיתי לישר דרכו ולהאיר נתיבו · למען ירוץ קורא בו · והצגתי ציונים לברר הענינים וחלקתיו למאמרי ח״ן הן הדברי׳:

ר״ת משה בן נתנאל בר שלמה זצל

משכיל שמע היום בינה נגינותי כאמי תקרב נא אצל לבבך
בהם רכושך   שקוי לעצמך   שתם והכן   צרך לרגליך

א מאמר החכמה

אם תשכיל או תטיב לראות   אם תחזה כך תפיר ערכך
אם אין ערכך תבור תחכם   אם תחכם לא תתעה דרכך :
בחכמה יעלו דלים כמוכים   עדי יהיו קטני עם נסיכים
מלכים ושפטו כל הארצות   ושפטו חכמים למלכים :
מי שנתן לב מדעו   לבחור מהון דברי חכמה
מאוצרותיו ינחיל בניו   ולמבין דעת ומזימה :
נשה אם דל אלפי   קחה כפת גופי   ומכל אמרי פי   כתב לך גליון
כשכל ראיתי   וכל זו כביתי   ולא תמצא חכם   כבעל כסיון:
דרוש חכמה על כל ותבנה לך בית   ובתבונה מלא   חדרים או היכל
ואל תאמין דבר   להאמין אין ראוי   ולא תדרוש דבר   להשיג לא תוכל :
אהוב דעת ולך אל בית חכמים   ואם תלך היה הולך ועושה
עזוב ומאס בכי חכמת דברים   ולשון אך תהי חכם במעשה :
אם לא תהי לומד בכי חכמה ובין   תהיה לריק נחשב ולא תבא בסוד
תדע לך כי יהיה כל גוף בלי   חכמה כמו בית אשר אין לו יסוד:
לשוא שקד שומר   ואיש שיתחכם   לאחר שעבר   כדבר שנכשל
ויקרא חכם   אנוש שומר נפשו   בטרם יכשל   ויכהו כשל:
דברים ריק ורוח פה נבאם   חסרי לב במלכודתם לכודים
והשו כדבר נתון לכל איש   וחכמת לב כתובה ליחידים :
בא עת פקודה על   יחיד ועל רבים   צדיק ביד יקח   רמחו ונכתו
אם הערה נפשו   למות והון פזר   אשריו אשר מלט   העיר בחכמתו:
יום תורה חכמה תתכבד   אם לדרוש אותה תתבושש
ומחיה החכמה לא מת   לא קונה דעת אתרושש :
חכמים הם לשומעיהם   כמו האור לעינים
והם כראים עלי ארץ   ככוכבים בשמים :

ב מאמר העצה

עשה כל מעשיך עם תבונה   ותכין מחשבותיך והנבל
ותתן לבך אל הדברים   ועל הכל שמע עצה וקבל :
בטח בטוב עצה והיא גם היא הכל   בזולתה פעל   קרב ושמע שוכב
מדמים הרפיון למשכימי בקר   עצת תועי רוח   ונפתולי לבב:
גלה אזן וקח עצה בכוכה   לאיש שונה והטא פתי שלא כא
עבור מלין ללא מקשיב לדרך   דחה כבד במעוט האוכה:

קחה עצה למען תחיה לך
במקום כאמן יתד תקועה
ובוטח בלבו נו מהרס
ראה כא כי ברוב יועץ תשוע׳

ג מאמר האמונה

קדמון לכל קדמו׳ לבבי תאמין
כל היצור בלתו כטיט ורפש
ושני דברים אחריו תקח לך
לפאר בתקון גוף ותקון נפש:
בשתי שלמות׳ בהיסיר גוף ולב
לידע ולאהוב יי ולהיותך תמי׳
תזכה שיו׳ אהוב וגם ייטב לך
עולמך תנחל והארכת ימים :
בכל נפש ירא האל לעבדו
בלב שלם ולעשות את רצונו
כודך עוז לחוק אשכתו
והדבוק אשר בינך ובינו:
פרסום נפלאות חסדי השם
ישרו ומפעליו שמע ואזן
המור והאדם וברקת
אם יקרו לא תמצאו רזון
אך זול מאד גדול כהכרחי
אויר והמים והמזון:

ד מאמר התפלה

אם יש לדבר לך אלי מלך
תירא ותתחלחל בדברך
לכן בכל לבב ובכל נפש
הכין בבי לקראת אלהיך:
מחשבתך תהיה פנויה כל זמן
תקרא ותתפלל תפלתך

שים רעיוניך עדי יתבוננו   באל ותכוון כל עבודתך :
בעת בו תתפלל   ועיניך לקיר   במקומך תשב   וממכרך סופר
לתכלית לא באת   אבל אתה כאיש   אשר תוכב עצים וכותב בספר :
אנוש מה יתפלל   בעת כי יתפלל   שפתיהם בצום   ולבו בל עמו
ויגלום אדרתו   ולבו למלאכתו   למיטב שדהו   ואל מיטב כרמו:

ה מאמר הזריזות

לכה אחי הזדרז והשלג   שקידה על אשר תתאו ותרכם
בלא רשול ולא עצלות ותשיג   אשר תגזור ולכן לא יכשה :
אבי אלמג אלי בשמת פתאים   באמרם שוא ושקר הנבורה
ורבים חללי יאוש ורשול   מאד משללי שבת גבירה :
ברמים ותנים   בגדים וכלים   שלא שם כבונים   לכל הברואים
נשובא דעו בי   מלאם הארץ   שלל הזריזים   ודאגת פתאים:

ו מאמר החריצות

שמח בחור בחלקך ועמלך   וכעס ממך הרחק וגרש
היה חרוץ ראה טוב החריצות   וסוף עשר יעשירך עלה רש :
ביום תיגע ולא תשיב רצונך   לך יהיה לתפארת ולכבוד
ואחר תבטחה באל ועזרו   בטח על כל בעזר החריצות :
אם לא תפלם כל אשר תוביא   תמעיט בכסיך ועול או עוק
פעם תכה פעם קצון ידך   סדר בקובלה חבי שפ״ק :

ז מאמר הענוה

בטרם כל בבי תקח ענוה   ושיא אורח יכר תצרב ומנוח
תבהן כה פאר אהבה ונחוה   ותלבישך מעיל דיבה וחדוה·
כנפשך במוסרי חכמים תגדל   מדות מאושרות קנות השתדל
רדף והשפל בלי התנכל   רומם והשתפל בלי התגדל ·
תעשה בסתר   באשר נגלוי   כי כל חכם לב   שפל ונכו
איש לא יהי בוש   בובו לבבו   אין לו לנפשו   ערך כעיניו·
יקנותיו אל אשריו   ביום הסתיר פניו   וירא מהביט   בסורו למראה
וזכה לשלשם   אשר קרן עורו   ויראו מגשת   נמראה אל ראה

ח מאמר השתיקה

שתיקה מה נאה   לשאין יודע   והדבר הטוב   לכל טובה ראשון
והשכל קיים   לאיש יצריך מלין   והחכמה אילן   ופריה הלשון ·
הרק בבי מאף ועת יכבוש   יכרו אנוש מראה גבורתו
אל תענה לכסיל כאולתו   כי השתיקה היא תשובתו
שמע עצה ותבליא ותשכיל   ותוכחתי קחה כתבה וחקה
ואם תשכל ולא תדע ויחסר   לך מוסר שקוד על השתיקה ·
אמרי שמע משכיל   שביל תוצאות חיים   אאלף לך   ואהיה אכלך אמין

מקום פה ומדבר
לך אמרו בולי אמור את לשונך
כאשר תאמר ממון
לא תעש׳ דבר אם לא לתועל׳
תמרים ולא תוכי׳ לריק אמריך
תחדל לבקר איש
יקוץ בחברתך
תסגור ללא מקשיב
פתח דבריך :

ט מאמר הסבל

סבול דבר ולא תשמע דברים
והסבל והמתון גבורות
ויש רעה תדמנה לרעה
והיא טובה לדמיון האחרות׳
אהוב את הבריות
לשם ולאחרות והאוהב אהוב
והטוב הוא מטיב והפאר׳ אדם
עבור על כל פשע
ואם תקום תדאג
ואם תמחול תטיב ·
לא תשניק דברי כבל
כי שמה תהו נכסו
לך כא ושכול דבר אחד
פן תשמע אחר כמהו·
ראש כל הימים   אנוש
יראה אימים   ואם ישמח אחד
שלא ידאג מאד   ומדעי יתמה
למי שלא זמן   לכל פגע שכל
לטובה הודאה·

י מאמר עשרת הדברי׳

השם אלהיך אשר הוציאך
מבית עבדים שלשלו ותרוממו
כו תדבקה לעד ואותו תעבוד׳
מגן לכל חוסים יי׳ זה שמו·
לא תעשה פסל ולא תשתחוה
אל אלהים מתים אשר בל יחיו
כסף עצבי׳הם זהב אופיר ועץ
הבוטחים בהם כמוהם יהיו.

אם לחטא תרגיל לשונך   לשון ופה תחטיאך תשא
אם תחטא אשת בחטא אשר   בן תחטא אלף בלא תשא
בפשה כל עפר ארץ ומדד   רקיעי סוד מגודתו ומלעי
תשמע תעבוד ועשה מלאכה   ותבונה ותשבות בשביעי
כבד להוריך בלב נפש והון   כאשר בילדותך לך הם אוהבים
עין אשר תלעג ותבוז ליקהת   אביו ואמו יקרוה עורבים ·
אל נא תרצח כי קול דמם   מן האדמה צועק עורג
שופך דם דמו ישפך   הורג נפש הוא יהרג ·
אנוש אשת נואף כלמתו שואף   וחרפתו כוסף וענה בו כחשו
יבלה בה יגיו והלכו עם דמיו   ונכרת מעמיו ישחית את נפשו ·
מאס עושק גזל ולגנוב אל תתאו   ואשרי הגבר מישר מעגלו
ודלותי אדם אשר כרתו ידיו   ולקח שאין לו ולקחו שים לו ·
תירא אלהיך ולא תירא אנוש   ועבוד עבודתו וחפשי תחיה
אם לא תהי ירא וחרד עד מאד   ולכל יציר עבד עבדים תהיה
אנוש יעיד שקר מהרה יעקר   לבנו ידקר ועינו ינקר
ודוכו יזכר קלונו יספר   עונו לא יכפר לכל תכלית חוקר
לאיש לא תחמוד אשתו ועבדו   ושדהו ושורו וחמורו
ולא כספו והונו ביתו וסותו   ולא כליו ושמלתו לעורו ·

יא מאמר הצדקה

צדקה יעשה משכיל וחסד   בטרם יחשך אורו במותו
ובזה ישא טובותיו לקברו   והונו יעזוב לאשר בביתו ·
גמול חסד אלי כל סיגורים   ומעשיך יהללו בשערים
ולא יספוק אנוש בורו ומימיו   וידע כי צריכים לו אחרים ·
ערוך שלחן ומזון שים   לדודכים וכתים בים
ומגן הוא לכל חוסים   משלם טוב לטוב עושים ·
שונאך רעב קום האכילהו   לחם ואם צמא ישכה בך רישו
תצדק ויום מחר בו יענה בפשו   פחם וגחלים תחתה עלי ראשו ·
במות משא בעמדה על בהמה   בלי עמל הלא אחד יקימה
ואם תפול עלי ארץ ותכבד   ולא יוכלו שלשה לשימה ·

יב מאמר הבקור

ראשית בקורי אחמתך   אל רעים וחולים תקד
אל החולים יבוא ושוב   טוב אל אחים שבת יחדו
איעכך מאה ורע רגלך   הוקר רעהו יום ולא יומים
בשם בהתמידו יקוצון בו בני   איש אך בהעבר מבקשים מים
עשה חסד וחן עם כל בריאה   לבקר בן אהובה בן שנואה
ואל תכבד לחולה לך מהרס   ותלה אל להקים לו רפואה ·

יג מאמר הגבורה

תכיר גבור במלחמה
וכרוב כח כל איש כצור
השחוק יום נר כי אם
גור לא ידחה את הגבורי
יום בא תלאה יום
ברם תהי ככר
חוק לבבך מה יועיל לך מורך
הכיר שלשה לך
גבור במלחמה
משכיל בעת כעסו
חבר בעת צורך
קרא חכם לאיש מכל אנשים
יהי למד ולא יבטח בכחו
קרא עשיר לשמח בחלקו
קרא גבו' לאיש מושל ברוחו
פעולותיו ואורחותיו יעבט
אנוש מן האמת יסור ויטה
ואין גבור ברוב כח כבחי
ואין ירא ורך לבב כחוטא ·

יד מאמר המחילה

תכפ' ותמחול לאיש רב וחטא
וחרף וגדף בפעל ומבטא
ראה אחרית כל עבוה מכוחה
ראה אחרית כל קטט' חרט' ·
מאד נאה לאיש ישר גדולה
ואל כפתל ועקש הכפילה
וטוב כחס לאיש אין לו יכולת
וטוב ש' איש יכולת המחילה ·
ביום תשגה תבקש המחילה
בלא השתכלות ובלא תלונות
ותודה כל דבר פשע ועון
כפיר' חטא חשוב בשני עונו ·
אם יחטא איש   יודה ויבוש
ישוב ונחם   לסור וזוכו.
מודה ועוזב   חטאו יכופר
צומד במריו   כופל עונו ·

טו מאמר הנחמה

אשר לאל יוסר בעיניך יכשר   וכפן או כתר אמור כי טוב פתר
ואל תרדוף דבר אשר חלף עבר   ותשמור השאר ותחיה ככותר :
ביום תאבד במקנה או בקנין   רחן את לבך מאף כבודית
ולא תתן להטריד לב לדבר   אשר תאבד ותשמור השארית :
אם כלו יושבי על האדמה   פעם גדים פעם קמה
לכן איש לב יעזוב חימה   כי בער רבים כקמה :

יו מאמר הלב

בתן לך אל   הלב להשכיל   במחשבה   האיש מעולה
הדהור עבירה רע מעבירה   לא טוב להעביד   ככבד לבקלה :
הגוף עפרי הלב מכובד   חפשי ועבד הגם בחבור
שת אל להבדיל מן הבהמה   הלב למחשב. הפה לדבור :
כונר לך גוף לבהמיות   לב לעבוד אל דתו וחקיו
אם יעביד איש לבו למרי   ומרה בככבד שבחלקיו
מליצות ומשלים חן וחיים   וחידותם כגן רוה ורטוב :
ואם תכחד לך אחת לבדה   ראה כל הדברים הם כלב טוב:

יז מאמר השכל

שכל ומדע אל ראש עטרות   כי המבינים הם הנכונים
מן המלכים שופטי ארצות   אך החכמים שופטי מלכים:
אנוש בין טוב לרע יבחר   היקרא גביר דעות
אבל ישכיל אשר יבחר   קטנה משתי רעות :
מהיותך שר לכסיל הרחק   ועבוד והתאבק במשכילים
טוב לאריות להיות זנב   מהיות גביר וראש לשועלים:
אנוש עשיר חסר לב מבלי הון   יהי עני וחיש יראה תמורות
ודל ונבור בשכל בר ומזון   ודי זהב ולבן וחברות:

יח מאמר המוסר

מוסר למשכיל יהיה רפאות   יהיה לשוטה שוט ושברון
ביום ראות יוסיף לכל עין   אך לנעלף   סוד ושכרון :
בכך תיסר בעוות   אך לפיצמים   ברכות
תחת נערה במבין   מהכסילים   להכות :
דורש דבר מוסר חפץ   שכיל חיים   שונא בתוכחת   ישכב וירדם
כי יקטא משכיל הוא יאשים עצמו ובסיל בעת חטאו   מאשים בני אדם :

יט מאמר קנין הברים

לחבר ורע   אקדם באהבה   להרחיב במוסר   וחטאו לכפר
ועיני להטיב   לבגדו בבואו   ואאזין דבריו   בשהוא מספר :
שונא והוא אחד   ברבים קח ואל   ימעט בעיניך   וצר מאויבים
לכן קנה ריעים   ואל ירבו מאת   אחים בעיניך   ואלף אוהבים:

אני קורא משה' לשונא תוכחה
ומחבר כשמש ואף מן קמיכו
אני מחזיק טובה לזר יוכיחכו
מביא אליכו תשורת מומיכו:
עשה לך רב קנה חבר ותשמ'
במוסרו ותן כסף מחירו
ולא תבוש בעת תשגה ותודה
וקבל האמת מאמרו :

כ מאמר קנין האוהבים

פקוד בעי' כדי' בכסף ובגדים
תהלל בכבדים ופתו' ומנכים
ויתר העמי' פקוד בהון תמים
ובכתיב' שלום והסברת פנים:
מתק שפתים יוסיף לך ריעי"
תשיג בפ' חל' מטמון ומסתוריך
קוני' עבדי' עם הוכ' מאד אתמ'
אי לא בני לשו' יקנו בני חוריך
בני ש' מי אחל' בעדך שיאהבו'
פעולת' בידך ואם תעו' יטיבוך
בעת תשגא שכאיך
ואם תריב יריבוך
ומעשיך ירחקיך
ומעשיך יקרבוך :
כבבת אשמרה אוהב אהבתיו
וממני בפשעי לא שלחתיו :
וטוב מזה אשר יפליג ויאמר
בפשעי או בפשעו לא אבדתיו
רדוף שלום וקח מדות קמודו
ותקנה אוהבים אלפי רבבות
ולא קנה אנוש קנה גויות
קרא קנין לקונה הלבבות
האוהבי' תוקיר ובריו' תאהב
תמאס בני נאים ובבני שטן
תקריב רחוקי' לך וקנין תהיה
האהבה קורבה וחכמים יקם

כא מאמר קנין העושר

זקן נבור הון יקר ונעים
בן איש יבלכל בל מאוויו

כי טוב לאדם יבחיל לאויביו מאיש יבקש אוהביו בחייו
בחור לך הון להטריף חק ובאמונה תבקשהו
ואם רב מנאה ידך ראה ערום וכסהו
ואם תחפוץ קבוץ על יד תהי לעד אסירהו
ולא תוכל עלות בהר ולכנוע בקנהו :
אכין בכל כחי כאיש יחיה לעד כבוד ביתי וקניני
נטעו אבותי שאני אוכל אטע אני שיאכלו בני :

כב מאמר יתרון החכמה מן העושר

ראו מה בין עושר לחכמה מי יערוך לברזל סוחרת וחרם לבהטים
דעו כי לא יועיל ביום עברה ההון וחכמה תעוז מ״ עשרה שליטים :
דורש שכל חכמה ולא כסלה יותר לרואי אור והוד יוסף
טוב לאחוז בזה וגם מזה לחסות בצל חכמה בצל כסף :
ועל מה זה יגיל אנוש בכספו יכפיל והונו לא יועיל ביום אף ועברה
וכן פתי זהב כיון פתי כזב והחכמה משגב לעתות בצרה :

כג מאמר העשיר

הא לך שתי מדות מאד רעות כליב בהתגדל בכבודתו
עשיר בעשרו כאשר יבטח כי שם זהב אופיר רפידתו :
אם לא בחיים הונך תתן למשביחיך הדבקים בך
למחרפיך אחרי מותך יהיה וברכושך יבו אויבך :
בתבל אדונים להונם והם עבדים לכספם ולמשול עליהם
וארא ואבין ואביט ואכיר ורבים עמלים לבעלי בזיקם :
אומר לאיש יבזור כעפר הון לאצור לבעלים במכמניו
יבא לריב עמו ויגד מה כשרון לאיש כי אם ראות עיניו ·
רבים אשר עשיר בעשרו אוהבים אכן לאחיו דל ורש ישנא
איש הון אשר יסגור ויקפוץ יד לדל ידל והוא יקרא ולא יענה :

כד מאמר המתון

מתון מתון כבחר מהון מפשע רב בו נקית
תוכל לעשות שלא נעשה מהשיב מה שעשית :
במתין האנוש ישמח ויגיל בכעס יחריב ביתו ורכבו
ויש ממהר ולא ישיג רכובו ויש ממתין ומגיע לחפצו :
זמן לאט תכחש והעת לא תדחה ויהיו מעלליו בעיניך כמצחק
ברח מן הרעה ולך למרגעה ותדחוק השעה לאיש שעה דוחק :

כה מאמר המדות המעולות

למי נתן אלוה סוד וסדר וריח טוב כמור קנה וקדה
למעתיקים רבין יוכרם להטיב לטוב מרע וממדה למדה :
קנה מדות ותעלה במעלה ותאהם ויהיו לך סגולה

מאד קשה עליה לגדולה
וסירידה אלי הבור בקלה :
המעלות חמש במין מחולקים
בם יעלה כל איש ה׳ מעל׳ רמה
עוש׳ ומשפחה הם לאבו׳ מקרה
הנוי והכח בגוף והחכמה:
לא הוד שמך יגדיל
מושב ולא מקום אתה תנבהו
אתה תיפהו משבתך ברום
גזרה והזהר
כי איש למושבות
מושב כשיעה שוא :
תהיה למצוה בקלה
והיר במצוה חמורה
שכר למצוה אחותה
ושכר עבירה עבירה :
כתר שם טוב תקנה ומכור
מחמדי ארץ וסחר ים
מי מבלים בסחורתו
מוכר הכלם בקיים :
בעיניך יהיו אישים כלסטים
בעת נשתם כדלת או כמפתן
ואל תפליג להלל איש עדי ·
שיח עמו לך משא ומתן :
שתים הן לאיש לגבות
ולאשה לתפארת
והם בילות ומורך לב
כתוב זאת על מרום קרת :
כשלם לא אנוש חשוב יגדל
אשר יקים לאביו ממקומו
לעיין עניני סוסו ורכבו
ואת אורחיו לכב׳ הוא בעצמו:
החכם יהיה או סכל
או אם יהיה מלך אלקום
אם לא ברשות בא על ענה
יהיה כמאס עד שיקום:
ביום תשכור עמלים לעבודה
עשה ערך לך עם כל בריאה
ידיעת הגמול על התלאה
הלא תמעיט ותקל התלאה:

בכי אם תעלה בטרם יגלה בכסף ובכלים פני מושל חלה
ביום תהיה בריא ירא מהיות חולה ואוקיר אסיא עד דלא תצטרך ליה :
מאושר איש אשר ישכיל ויוסר בזולתו
ואיש מכין כלי ברכו ונלה להליכתו
ואיש כי יעשה אישים אשר יהיו לעזרתו
אינע נויתו להרבות לו מכחתו:

כו מאמר הלשון

ענה רכות בלי חרון ואל נא תעשן עשון
ולע והקיר אשר מות והחיים ביד לשון :
להוד ונבוי שתים תעשה לך ותהיה אב ושר קצין וכהן
תלמד ידך להיות פתוחה ולמד את לשונך לאמר כן :
כל איש דברו יחלל כנס מדוכה מעוכה
לא עוד לדרך תשכה לא אחרי כן מבוכה ·

כז מאמר השפלות

בבשת ושפלות עלה במתי עב ותגבה כנשר בככב ושים קן
מאם דל ונאם ועשיר מכחש וכמה מגונה כשילות בזקן ·
קנות ממך הרחק וקח מדות ממונעות
ומשפלות קחה ענה ולך יהיה למושעות :
בהביטי עולם ומוצאיו כלם מאד לבי כאלם ואניעה ראשי
והלא חכמה להראות אלי בעת החלותי לבזות את נפשי.

כח מאמר הראוי לחמול עליו

אשר אבד הונו מאבתו קונו מיודעיו ובנו ואוכלי פת בנו
והביטו אם יש כמכאובו מכאוב כאבדו ממונו וכשאר מכהנו :
לכילי אין סלסול לכעסן אין חברה לענו כבוש ושפלות לגאים
וחמלו להלשה לנכבד שנקל ועשיר שנרש וחכם בפתאים :
אלמה רעשה על זאת ותרגז וחדקל פרת אובל ואולי
בהשתרר אנוש כסל בכבר ויום ישאל אנוש כליב לכילי ·

כט מאמר הסתרת הסוד

כנוש סודך והשמר והשקט ולא תהיה אנוש רכיל ורוכב
ודבר תעלימהו לאויב לעולם לא תגלהו לאוהב :
תחנוב אלי סודך תוך לבך קבר כי כל מגלי סוד לא ידעו מה הוא
סודך אסירך כל עוד תכסהו ובעת תגלהו תהיה אסירהו ·
מגלה סוד למחרחר ריב ומדון מקרקר קיר והחומה והיסוד
ונזק יכיל אשישה פר ואספר ולוג יין הלא יכיל מעט סוד ·

ל מאמר המרך

יפקד פקידי ש׳ עלי כל היגור
לשפוט בתבל כגביר כחלך
אם יחמסכו איש למלך יצעקו
מי יצעקה אם יחמסכו מלך ·
תשמע ולא קול חלושה
ותהי בלבך חרושה
כום נא מעוים שלשה
מלך ויין ואשה ·
שלשתם כמשלו לאש והם
בהרחיקך ותצטרך אליהם
ואם תקרב אליהם ישרפוך
קחה מהם ותרחק מהמהם ·

לא מאמר היין

שתה יין וכראוי למזון
וקח מים להשפיל גאותו
ואם תרבה והשמת תמלא
לך יכבל ולא תוכל שאתו ·
תשתה בקו מדה ביום טובה
פן יהיה לך טעמו כשכה
תראה מקום לא ראתה עינך
בקלון ומלחמה ושכסכה
כל איש ישכה טעמו כפור
כן יעשה כשאר ימי שכה :
אנוש מר לב מעט יין ישמח
ועני יחשוב רישו לאין
ואם אין הכרי במנא כבלעל
תכו שכר לאיש אובד ויין ·

לב מאמר האשה

כשרה כנשים צריכה לבעל
חכמים כבוכי צריכים לעצה
ומבחר בהמות צריכה למתג
ושבט אלי גו׳ חסר לב ונרגה ·
אם אשתך תרשע ואם תמשו׳ בך
פים׳ כטיט׳ חוצות לרוכב בעל
היא תהיה אשה והיות לאיש
או תהיה אשה והיא הבעל :
ואם תשאל עלי דבר מכוסה
והמבוך למתי יהיה טוב

יכל עת תאהב נופך להחליש וימיך לקבר חיש ולקטוש
ושאלו עליה לאיש גבר חכם ואמר כי ישרו בעיני הרואים
ולא תקח מהן לבד הצריך לך וסמה אילן מר וביניה כאים:
אם אשתך פותה טובה ולא טובה אל כי תגלה את בשתה וערותה
גרמא דלך מליק אם טב וביש גרדיה ולך לך לא לה הודש וחרפתם :
מדות הגונות ישמרו אשה חומות בצורות ישמרו קריה
צדק ומשפט ישמרו עוצר ודבר אמת ישמור לכל בריה :

לג מאמר האכילה

באכילתו יודע איש החכם יהיה או סכל
לכן באמר תרבה לאכול לא תאכל עד שלא תוכל :
אנוש משתיו ומאכליו ישלם יכל בטוב ימי חייו ועתו
ויאכל בכל חולי בהשיג אנוש עמו במו ישיג בחמתו:
ואם תשאל עלי מאכל באיזה עת יהי ברכה
לשיש לו כשירעב לשאין לו כשימצא ·
תחלת תחלואים בהרבות המאכל והבטן תחסר וכלכל לא תוכל
שאל מזון לאכול למען שתחיה ולא תשאל חיים למען שתאכל :

לד מאמר המלבוש

בברוא אנוש הכור ועזרתו לשכון בגן עדן והיו שם
להם דברים לאכול אשר אך כותנות עשה והלבישם:
אם את כבי תאכל מעט פת עם מעט מלח ודעוכים ותשתה מים
לא יהיה גבר בעת תלבש לבוש ככבד אשר הוא לך כסות עינים:
אישים נקיי כף וברי לב לבו לבשו לבוש מלכו' ושית תפארת
כי יש אנשים הם מלאים שוא ותוך אכן לכחש ילבשו אדרת :
אדרת קורץ לשכניו לירות אבן מן המסכב
משכבי קורא הוכב כי פרנה קורא לגנב :
אבותינו על מה אשר סרכו אשמם בלבשם בגלימה לבושי מבלולים
וזאת תורת חקה אשר היא מועקה לכנף ולפוקה והרבה מכשולים :
למן היום אשר נפלו בגלות בחירי עם לבו היו ושמה
ויום נשאו עלי כתף גלימה עליהם קבלו גלות שלימה :

לה מאמר ההתעסקות

היה עמל בלי השקט ובטחה עדי מן הזמן תקח ארוחה
דרישת המנוחה במנוחה הלא תרבה יגיעה ואנחה :
שמע עצה אסמיך למלאת ותקנה שם ועושר רב ונכתר
אשר תוכל בלילה לעשותו עשה הבלא ואל תאמר למחר :
ומנים אין לך בלתי שלשה זמן חולף והעתיד והווה
ואם לא תעשה טובה בעתה לאיזה עת תהי תאב תאוה:

לו מאמר העמל

מי הוא שליט על הארץ
כל איש עמל לא היורש
אין רש בארץ כעשיר
שהוא בטוח מן הריש :
חסר לבב ומתכבד
בכבודו ריק ושוא גדלו
פקח עין שבע לחם
וטוב בקלה ועבד לו :
ואם תשאל להון איך תעמול בו
בצדק תאסוף אותו ותבזור
ולא לטמון לקברהו בעפר
בעוד חי האנוש יתן ויחזור :
בני ימים שני מינים
בלי השקט ולהם שיג
וזה משיג ולא שבע
וזה ירדוף ולא ישיג :
לא תחסר האש בעת יקחו
ממנו אבל תכבה באין עצים
גם לא יאבד הון אשר פזר
יחסר אשר יוציא ולא ישים:

לז מאמר המותרות

לעולם לא תראה
מכובד מתגאה
וכעסן שמח ולא שם איש חרון
ולא קנא בריב
ולא חומד עשיר
ורודף מותרות
מבקש חסרון:
ולא תשמח ליתרונות
ולא תדאג למגרעות
ואין רעה בלי טובות
ואין טובה בלי רעות·
שמח אחי בחלק טוב ורצוי
ולא תתאו גדולות למהומות ·
ראה פתי אשר נפשו יסדה
במותרות בסכנות עצומות
לא תאמר

לח מאמר התאוה

רוב תאוה יפסיד לאיש בורתו חושב אשר בית והון תכליתו
ירבו קטטות עם חרטות בחשוב קחת אנוש מה שביד זולתו:
תרחיק ותמעיט תאות נבזות כון להכיר איום וכדגל
חשבו פתאים כי נור בראש הרבות במאכל משתה ומשגל:
דמות אדם בבקשת זמנו לצמא עת מבוא מים מלוחים
ועת יוסיף שתות יוסיף צמאו כאיש ימון בפיו כאלדות נפוחים :
חזה פועל אדם יכל ועת אפו ומכל מפעליו הלא זה המוכח
לחבר הנפרד להפריד שנצמד להניח הנע להניע הנח :

לט מאמר תוכחת הזמן

זמן ארבה יפיל סגנים ואלופים והבוטח בו כבאבה ואלפים
והעת מוכיח בעבר העתיד וחיים במתים ובאים בחולפים :
משובת איש אשר יזכור ביום באתו ימי לדתו
ומשפחתו ומולדתו ומטעתו ומתכונתו
ויום יוקם בפם בשתו ואכה הוא מקום רדתו
ומפעליו באמתחתו ומשכורתו במרכולתו:
הכן מלאכתך כאשר יגזור העת ותבונת וגם תחיה
אם לא יהי דבר אשר תחפוץ אתה תחפוץ דבר אשר יהיה :
המרבה לחשוב ימלט כי יבין דעת ומזמות
אם תשגיח רגעי העת בימים ירבה חכמות :
אל תאמן בך עד יום מותך מי ידע מה ילד יום
לא תדין רע או חבר עד שתגיע למקומו :
אשר רבון ידעון לקולי ישמעון ואז יושעון בשובה ונחת
וכל שומעי מלי דעו וראו כי די בנסיונות מוסר בימים תוכחת ·
בעולם אין דבש בלתי מרורות בטוב הפכו ואפר עם פארו
וכל דבר אשר אתה תקוה כיום נשלם לך נפח לסורו·
מבין ויודע כי הוא ויפעתו יומם כמו אור כליו וכל ביתו
איכה לבוק עתים יחיל וחיל גדול יסיר כאב קטן כי יזכרו אותו :
ראה מוסר ותוכחת מלכים במיתת עם עבדים כנסיכים
ועוד תראה ודי לעם הנחה ונחמה במיתת המלכים :

מ מאמר היחס

במשפחות בני אדם חלוקים ויש מהם להוציא בין ולרקוב
ואין פלא הלא קרוב לקרח אנוש עבו ואח עשו ליעקב :
כסיל דמה בנפשו מהיות מן בנו משרה היות כהם בליל בר
ברמון יש קליפה ועקים גם בקנה קש והתבן והבר :
ילד והוא מסכן והוא חכם טוב ממלוך זקן בלא מעשים
הנה בני אדם בדעותם יתודעו כי לא ביוחסים :

מא מאמר והתמורה

אם ברכך האל בברכתו
אותו ירא תדבק בתורתו
בקל להעתיק שם בשמחתו
מהעתיק דואג בדאגתו ·
תמורות לכל איש וקצב ומכל'
לשקים בנפלו להשפיל גאונו
וראוי למשכיל ישא כל חכם לב
להכיר זמנו ולשמור לטובו:
אשר יכיר בעולמו
לבער יחשוב אותו
ולא ידאג לרעתו
ולא ישמח לטובתו·

מב מאמר זלות והשאלה

בקיץ יאסוף משכיל
בחרף יאכל כואל
קבוץ על יד ולא תשקוט
ומבוז נפשך תגאל
ואם תרעב אכול עפר
כמו נחש ולא תשאל·
עונה לשואל לו ואם אוכל
הוא מענה פיהו ושואל שמר
טוב לענות לו לא ולאו כי
הוא מענה אכזר ורע נמר ·
עשה שבתך חול
ולא תשאל מאיש ושואל מתנה
בפניו הוא מוכאת
והנה טעמתי מרורות כל דבר
ואין מר כשאלה
אשר איכה כעשית ·

מג מאמר כפיר החסד

ידיד כי עורך בהון או בדבור
תהי אוכך לו כבלא רבוצה
ואל כא תכחש
אנוש טוב במלך
כפירת חסדים
תחייב מכיעה·

אנוש עיף בצמא אשר נטה למות ומצא מעין טוב ושתה ויחי
היתכן אליו עשות ערות דבר למען ישים את מקור יפיו לסחי ·

מד מאמר האחוה

כל עוד ישבו אחים יחדיו
עת יפרדו נפרד הודם
בעת אחים חסרי לב יריבון
ויקנו הון והוד כל עוד היותם
כתוב כעט עלי ספר וחקה
ואם רוב רב כזיר אחים וזכה׃

הוד מכבתם זרע קדש
חלק לכם יאכלם חדש ׃
פארס סנ וסר כלם והלם
כלב אחד וכים אח לכלם ·
אשר ריבות לאיש מכשול ופוקה
ומה יצדק ויש לו עוד נדקה ·

מה מאמר הערבות

קחה עצה ברח מן הערבות
ולא תהיה בתוקעי כף במשא
אם תהיה ערב ותקעת לזר
לך נא והתרפס ורעך רהב

ותהיה לך כמו יין לזיר
ותתן על מכת שלא להחזיר ·
כף רוץ והנצל כצפור כדרור
עד תהיה חפשי וקראו לך דרור ·

מו מאמר הקנאה

קנאה שלא משכיל לוס ככרת
שונאך יגיל ואתה תאכל
קנאת איש אם מתלקחת
דע כי לאויל יהרוג כעס
תתאו להמית אויב ושונא
תרבה להטיב ובמעלתך
אויב בקנאו טעמו משכה
אחשוב בעצמו אראה וכל איש

היא מפחיתות מעשים נמרת
לא היה כאוינך רק נך ככרת ·
תוליד מדון תעיר שכאס
ולאיש פותה תמית קנאה ·
מדות אמולות תאסוף ותקנה
תוסיף ודיך מן המקנא ·
מרוב קנאות ישר מנכה
אוכל לרבות מן המקנא ·

מז מאמר הצחוק

באו בנים והקשבו ושמעו
נשה לבי והנכא כנואות
למי אוי ושיח ואל מי פצעים
ערומים יחפים ולריק עיפים

ואנידכם ישכות נס חדשות
אמת על העצמות היבשות ·
חבלים וכירים לעובדי פסילים
כמאים רעבים אמלים עמלים ׃

פסילי איש ישדוהו ובמסה יכסוהו למדחפו' דחפוהו ועל כואר הדפוהו
ויכוהו עדי חרמה ולשמח' ידיכוהו ועל כלה יביאוהו ומתכל יבידוהו ׃
בקוביא מצחק עצמיו משחק קרוביו מרחק ודעתו יהולל
לבקר יהלל לערב יסולל והשם יחלל ואכין יקלל ׃

מצחק יעשה כזב ושטים
ויום יקנוף ויריק הקריטים

ורעיוניו עשות רעה להוטים
יהי פכול ואסור ברקטים ·

מח מאמר ההפכפכות

בעשות אנוש משת' ורכו' והון
יבוזר מזג לדל יחסיר
עשיר אוי ולעיט
וראו שניאתו כישוא תמורתו
לרב הלא ירבה
למעט הלא ימעיט ·
בהיות לאיש עשיר
שלה מאד גדול
ופדס מעט מזער לרס שי כדו
מה כערו רואיו
כי יאמרו מה טוב
תת המעט לרב
עשות עזר כנגדו ·
בשכל בחן דבר בכור כין
כרוף אותו וש' תאמן באיש
אשר שוא מכת כומו
ואין עד לדבר שוא
היותו בעט כתוב
מכחש במו פיהו
מכזב בקולמוסו ·
מלוה לאיש עשיר
יחליק ויאמר לו
תן נא אשר תתן
ומשול במוכי יאמ' לאיש עני
תן שות וערבון
אותו כמו כחש ישך ונפעוכי ·

מט מאמר האולת

דברי' ארבעה אשר הם אולת
מנכה האדם במה שהו' עושה
ומראה לדעת דברי' לא ידע
ואיש רש מתעשר
וכבל מתכשף.
האיש אשר יאבד
עשרו בשבתו יפול ולא יקום
כי העוה דרכו
וכסיל חסר לבב
יחמוס כנן שכו
ירעב והתקנק
קלל בשם מלכו ·

יאמר אויל כי אין לחכמתו דומה ואין צדק כצדקתו
אך כאשר יכיר בסכלותו דע כי קרובה היא רפואתו
להון כל איש פונה ובית לו יבנה ואחד שממעיט ואחד המרבה
בכל שדי חובה אנוש דעת קונ' דלא לא ביה מה ביה דדא ביה כלא ביה
כל איש אשר פזר הונו הלא יחריב ביתו ומנעו קצר ולא יאריך
מוביא כדי ספקו לא יחסר חקו קונה ללא צרכו ימכור אשר צריך ·

נ מאמר הכעס

במשול באיש האף והחמה
כי כאשר חכמה תחיה איש
ראה מגור וסכנה במשות
היה קשה לעורר אף ולכעוס
בכעסו אל תרבה איש
ואל תבוא בעת אבלו
לבו וכל רוחו כסיל יוציא
כעס אויל נכר בדבורו
לא טוב לאיש חמה היות אדון
כל איש אשר על כעסו אינו
כל מעגליך לאט תכחם
אל תהרוס דבר בהלחם

משחית מאור נפשו ורע יפעם
כן לאוילים יהרג כעס
ראם כי המרודים הם במנות
ואם תכעוס היה בזה לרבות
זעיר כתר עדי שורו
ואל תשאל בעת כדרו ·
חכם באפו יעצור מיליו
אך מאנוש חכם במפעליו ·
כי יחריב עולם בפחזותו
מושל ואיך ימשול בזולתו ·
וכבוש חרון אפך בעת יחם
שלא בכות תוכל בהכחם ·

נא מאמר המחלוקת

במחלוקת אנוש ימצא שלשה
ואמרו לי למה תברח למדון
שוטים חשבו כי הם ידעו
אילו יחקרים כל מי שלא

אבידת הון אבידת גוף ורנח
עניתים כי מכנה מבוכה ·
כל עומק סודות וספקות
ידע בטלו המחלוקות ·

אם נדפק אדם על מה תריבנו אם האמת הגיד לשוא תכחש בו
אם הוא דבר שק' ושוא הלא יאמרו שומעיו הלא תרמו' ותוך קרבו ·

היחשוב לבך שודד לבלתי
ואת שודד ונושד כהתימך

תהי שדוד וגם כמכר לאויבך
ולבגוד בכלותך יבגדו בך ·

נב מאמר המהירות

פרי האמונה להוסיף חברים
פרי המתינות חפציו להשיג

פרי שוא וכזב לשבב קטעה ·
פרי המהירות להביא חרטה ·

אשר תקבין על יד לדלים שול תשול לעולם בן משכיל כבן מביש ימשול
וזוכים במהירות קרובים הם לנפול והולכי תום בטח ואין למו מכשול ·
חריבות קח לך עם שלוות וגם תאכל וגם תשבע ותותר
ואיש במהר וכל אץ אך למחסור ודע כי מחשבות חרוץ למותר ·

נג מאמר העצלה

איש מהיר יקים למלאכתו
עצל יתרפה ינעת
אם תתאו עושר אל תאמר
הן עוד היום גדול לא עת ·
לא יחרוש עצל בעת חורף
יקשוש בעת קציר קוונותיו
ואשר בבכי בשתו יזרע
יבוא בשיר נושא אלומותיו ·
אוגר בקיץ בנן ומשכיל
נרדם בקציר ליבש קללה
ישן בקיץ יקיץ בחורף
ישאג לטרף לך אל הנמלה
עצל פקח עין עצל וכוס גרש
אל הזריזות דין לך נא והדרש
כוחה לאיש תלביש קרע ויורש
בקש ותשאל ה
קציר ולא הרש ·

נד מאמר הפתאים

אל המבינים פתחו שערים
אך לפתאים עמדו סגורים
השם משלים לפני כסילים
משליך פנינים לפני חזירים ·
פתאים בעיניהם
חכמים ויסיבו
כת'ים אשר שמעו
לזאת שחתו דרכם ׃
ופתי אשר חושך
שפתיו ידיכוהו לנבון יחשב
אויל מחריש חכם ·
מעגלך פלס ותכין דרכיך
תן לב אלי שהו'
זה גם לשעבר
ערום אשורי איש
בין ויתבונן
שוגה ואיש פתי
יאמין לכל דבר ·
ראה הבן שבעה ראו' ש קלון
מבזה בית אדם
בפניו ובמולו

וככבם אל דברי שנים ושלשה ויושב אל מקום והוא אין ראוי לו
ומבקש תועלת וכבוד משובאו והולך אל כילי ושואל משאלו
והבא לסעודה ואינו קרוא לה ומגיד דברתו ללא מקשיב קולו:

נה מאמר הגאות

גאות שלא יופיל לרוכב על תלי איש יחשוק בו יחשוק שחת בלי
הוא יחריב ביתו וישחית שכלי ראשון לכל עצב והוא ראש לחלי ·
לא תשא מעיר קול שאון אם עשרת מגאת און
תדע כי לפני משאון נגהות לפני שבר גאון ·
לפני כבוד איש שפלות וכשרון לפני כשיאות לעזור ללא און
לפני שריסות חמה וחרון לפני שברים גאה וגאון ·
כל עת שררה תרדפו תברח מכם ולכן בקשו שלום
כם משררה אחריו תרדוף וראו דבר שאול ואבשלום ·
עלי גאות כחש אלהים השפילו אשר נתן עיניו כשאין ראוי לו
ושמן עת בקש גדולה על גדלו כעץ תלו אותו וגאות השפילו ·

נו מאמר כת המחבלים

אשר ישתחוה כנדך ויקוד ותחת יד בחרב יך וברא
חשוב אותו כמו קשת רמיה כשיראה לה כבע ויורה:
ברוך תהיה מכל בנים אם לא תתערב עם שוכים
ובעת תחלוק עם נרגנים ישבית הגורל מדינים ·
כשונים עזבו מדות מעולות באיש ויחפשו מום בבריאים
והם כזבוב בגוף ירדוף נגעים ויניח מקומות הבריאים
פותחים רקים ידיכו איש כפרי דרכם וכמוס קרבם
שמים מום באדם תדע כי משחתם בהם מום בם·
תטיב לאנשי סוד כדברי חן ולזר בשוט שוטף וכליון
לא תמצא מרפא לאיש נבל כי אם בשבעה ובזיון ·

נז מאמר הרכילות

הולך מלשני נודה לנפשו רודף אמרים רעה מרדף
חרף אשר מגיע חרפות משיב אמרים הוא המנדף ·
חשוב אהבת אויב כמים עלי האש אשר יחמו ובעת תסירם יהו קרים
ועת תעשה חסד לאויב בן ידבק ובעת תבקשהו יכופף ויד ירים ·
אכוס תמים לך ויטיב ורב שלום לך יקריב:
קחה עניים להדליק אש ואיש מדון לחרחר ריב:
כרגן ואיש רכיל תדחה ותגער בו אם תאזין אותו איה תבונתך
כאשר לך הגיד דברי רכילותו יגיד ויגיע ממך לזולתך

נח מאמר השלום

דרוש שלום ורדפהו
ומריב תחדל חדול
ולא תבזה דבר קטן
ירא פן יהיה גדול ·
ביום שמשמרו דת אל וחקיו
וידידים נהלו רבם ופנחו
ויום רע תעשו פחדו וחרדו
ויום טוב תעשו שישו ושמחו.
מאד אתמה באדם כי ישובח
כשאין בו ואיך יגיל וישמח
ואיך יאנף אבוש אם נדפשו
בשאין בו ויורה חץ ורומח ·
שלו' ביתך בהרח' שוא ועגלה
שלו' גופך בהרחק רוב אכיל'
שלו' נפשך בשית לבך לאולה
שלום אישי' בתת להם תהלה.
לכת בהכנע בתם לבב בחר
מנה וריב תמא' ומחלוק הדוף
לתת כרי שלו' לכל כוג' חפוץ
משפ' אמת בקש והשלו' רדוף·
קחה ענות ומוסרים מאירים
כאור שמש וירח בשלם
והתערב לשום לב אל דברי
אשר ישקוט ולא ימוט לעול'
מלי בני תבור ומצותי שמור
אם תאזין קולי בילדות שמח
רפאות לשרך לעולם יהיו
שקוי עצמיך ומספרם רמ"ח·
סוף הדברים את אליך קרא
כל עת ואת חקיו בכור' ואמו'
הכל הלא נשמע והאלהים ירא
כי זה כבו' אדם ומצותיו שמו'.
אכלו רועים עץ החיים
מי האיש החפץ חיים
וקחו ספר ארח חיים
וקראתיהו תוצאות חיים

תם ספר תוצאות חיים

נט אלה משלי מנחם והם שירים נפרדים

ישמח ויבטח רבוי אל יועץ ויפחד ועומו
אין גיל ובטחה כחק יך אין חיל ופחד כמותו
נפש ורוח איש ונשמתו יוקן ויעור מתכונתו
יחדיו שלשתם ופקחו עיני שכל וחכמת לב ובינתו
יראו וירפו כי שכות מספר וראו כבשר חם ומיתתו
חבא מאד בלטו במקבתם לתקע יחד אהלה ברקתו:
לאסיא אוקיר עד דלא תצטרך ליה קדמוסי תפלח ותבים מלוליה
ואסיא הוא מארי לאברה' די בה מתך בידוה מערת וכל אורחתך ליה
הכה בשבטו רב לתלמיד על נגו להיטיב את קריאתו
תלמיד בכשלה מתעוותו לא שב לבד הנן בטליתו
כן איש אשר הוכה במכאוב על משכב לתקן את מעוותו
יום יקרא רופא לרפאתו קל איש ולפני צור ישועתו
לא ישפכה שיחו וישים אף כי לא ישוע כאשור אותו
לא שב להיטיב מעלליו אך היטיב אכילתו שתייתו
או יעשן אף אל וקנאתו באיש ויסף עוד לשכותו
כל טוב והון אל מוסר מקבל רע ריש וקלון אל פורעהו
הכם לבואן מוסר ויכהוס ככלות בשר גו פהו וגם הוא
למראה איש ומלבושיו ולדבר שפתיו אל תהי מביט וכוזן :
ראה אם מעשהו זך וישר ואם חכמה בתוך לבו ובו חן
אבוש יביט למראה האנשים ומלבושם ולא לאשר בקרבם
כאיש נער יכבד הספרים לפי תיקם לפי ארכם ורחבם
יום תת לדל כילי שרוך כעל כרור כקוב ברוע לב בשנף קנף
לבו ידם כי שעשירהו וכי כתן בנדבת לב כרור הכסף
אם יעשה רשע דבר צדק במאד מאד קטן כשער דק
לבו ידמה כי כצדקתו צדיק בתבל אין אשר יצדק
שמע קולי ואיעצך בפי אל תעמוד הלכה
עשה מה שבאותך היות עשוי במיתתך
אם יש לך נורך עבור מעברה ביום וללכת לאי או הרם
בא אל אבי סיט ואם יקרה · או בא בני אדיר ואם אחרם
יום מעלות אישים להמליך מלך אוו מאד יגעו ולא מצאו
כל חד אבי אמלוך כאמרם כחרו שפלות ולא מלך בשם קראו:
כבהל להון אם על כל הון מליך ימלוך לא יאמר הון
מסתפק אם אין כל יאמר אך עשרתי מצאתי און
לו חוסר כל די גם סותר ולזה יחסר אם לו כל הון
ביום כהפך הדר תבל לתבל וכין נובל ועוז פניו ישונא
אבוש לא יחניף כחשב לשונא לאיש זדון גבה לב או מקנא
כאשה מעלות אם ש— לשו שרים אבי אחמים
מעט כילות מעט שבלות מעט מתאות תשמיש

מעט מורך ורגלם מן
מעון בוקה מעט חמיס :
על לב תכתוב דת ש ש תב־
טח על עור חיה ובהמה
כי חכמה שלא תבכים
כה במרחץ איכה חכמה ·
אם רופא יבטח על ספרו
הן יטעה בוסס ובלמה
אף כי לומד תורת אל כי
הוא רופא רוח ונשמה:
אל תחמלו על טוב זכור זכר
רע רק בכו על רע בטו' אוב
צדיק ברע כבנע ואל עובר
רשע בטו' ערשו שאול רובד :
מלאכת שיר כורע הממלוכה
לכן מלך לבד מלכות כמוכה
לאיש כבהו לעולם אין ארוכה
ותקוה תעשה אתו ברכה
לריק יגע עשו' שירי' אשר אין
בטבעו זאת שמורה וערוכה:
ואמרו לי שמח כי טוב שמוח
והשמחה בבתם לא תסולח
ואיך אשמח וחטא כלה רכושי
ומכפס ועד בשר יכלה:
ואם תרבה פתוח יד אלהים
ויד אישים להריק לך ברכה
בכה לפני אלהים חי ולפני
בדיבים גיל עזוב חים שפוכה
ופניך תהי מעין בבושה
אהב כל איש ותעל' לך ארוב':
שמע דברי שלמה במשלים
וקהלת ואל תריב מהרה
הלא טוב לך כשו' מבע ולא רב
סבול דבר ולא תסבול עשר':
אל תשים בוטחים ביום
ישיחו גופם כל ידעו
אל תתאו להיות אתם כי
לא ייספו אם לא ירעו :

לח א 38 I

פערת מעלות שפלות ונבהות
ולא יותן אבוש עליון ולא יק
פתי מאום בעיני אל וזולות
רבס אל האלהים רק בשפלות:

ואמרתי על הטעיות שנפלו בדפוס במקרא ובמסרת

טעיות המקרא כחול
איש שם על לב אין בארץ
על זאת לבי יהגה אומה
שלא ימד לא יספר
אין איש ילכוד קרית ספר
איה שוקל איה סופר :

ואמרתי על עזיבת התענוגים

אשיב לשואל איך אענה את
קרבת אלהים טוב וערב לי
אתקרבה אליו בהתבודד
ארד בגיאכם לגן עדן
נפשי ולא אשמח ולא אספד
ממעדן מלך וכל מסעד
עמו ובו אגיל וגם ארעד
אלך בגיא מות לחיי עד :

ואמרתי על המשוררים

ורעיתי לרוב שרי זמני
ועמי אשבו כן יטעמו קול
יביאון קול לאל שואל דברים
ולא אטעם אני רק טוב אמרים

תם ונשלם המטבע החמישי ובו נשלם יד עני שהוא החלק הראשון מספר שתי ידות

שגגות שיצאו מלפני הדפוס

בדף ה' שיטה כ"ח לחותה צ"ל לאותה : דף ו' שי' כ"ז נבר צ"ל נכרי : דף ו' שי' ל"ב נכרי צ"ל נכירי : דף ח' ריש שי' ז' ואו צ"ל גם ואו : דף ט' שי' כ"ח חפה צ"ל הפה : שם שי' כ"ט הגרים צ"ל חגרים : שם ריש עמוד ב' צ"ל הראשון : שם שי' י"ד את צ"ל הוו : דף י' שי' כ"ז וישבו צ"ל וישבו : שם שי' ל"ד אין הפסק בין מלת קרא למלת בכל : דף י"א שי' ל"ג ובדבור אנכי של ואתחנן גם שהוצאתיך מארץ מצרים טעמיהם כפולים צריך למחוק : דף י"ב שי' כ"ט ומני צ"ל ומנו : דף י"ח ריש שי' ט"ו וזקנים צ"ל ותכיא : שם שי' ל"ט וסכלו צ"ל ושכלו : דף י"ט שי' ד' כן צ"ל בן : דף כ"א שי' י"ט משלום צ"ל משלים : שם שי' כ"ח כתיבי צ"ל כתיב : שם עמוד ב' שי' ל"ב דדוק צ"ל דדוקא : דף כ"ב שי' ח' כפו צ"ל כפר' : שם עמוד ב' שי' י"ו כיתך צ"ל ביתך : שם שי' כ"ט אוחר צ"ל אומר : שי' ל' ואומר צ"ל אומר : דף כ"ה סוף שי' ל"ה צ"ל מובדלת : דף כ"ט שי' ל"ה ועיכיכו צ"ל ועיניכו : דף ל"א סוף שי' ח' צ"ל בלעוסין עין : שם שי' י"ח צ"ל ופירושו : עמוד ב' שי' י"ב עורדא צ"ל עוררא : שם שי' ל"ח וכבוש צ"ל וכבוש : שם בסוף הדף צ"ל הגלגים : דף ל"ה שי' י"ז בערך צ"ל כערכי : דף ל"ז שי' ב' שלים צ"ל תלים : דף ל"ח ב' שי' ל"ה שהכקים צ"ל שהכריס : דף ל"ט שי' כ"ז קכות צ"ל קנות : דף מ' עמוד ב' שי' א' למטר צ"ל למחר : דף מ"ג שי' י"ט כדי צ"ל כדי · שם עמוד ב' שי' ל"ב צ"ל קירמודין : שם שי' ל"ג צ"ל קורסם · דף מ"ד ב' שי' כ' צ"ל והוא שם והוא : דף מ"ו ב' שי' א' צ"ל אדוכיו · דף מ"ז ב' שי' כ"ח מוחוק צ"ל מחוק · דף מ"ט סוף שי' ל"ד צ"ל שאין בה · דף ס"ה ב' שי' י"ו וכן צ"ל וכהן דף ס"ח שי' ט"ו שחתו צ"ל שחתו · דף ס"ט ב' ריש שי' ד' ככל צ"ל ככל · שם ריש שי' ה' ככל צ"ל ככל · דף ע"ט ב' שי' ט"ו בהתקבר צ"ל בהתחבר · שם שי' כ"ט ולמס צ"ל ולכן . שם סוף שי' ל"ד צ"ל התיחסות · דף פ"ד צ"ל מבלי וסרים דף פ"ט ריש שי' ט' צ"ל מעטר · דף צ' ב' ריש שי' ד' מכד מעשה של וכטלא · דף צ"ז שי' ט' צ"ל ינרע · דף ק"ה שי' ח' מכד מעשה בון צ"ל כוון : שם עמוד ב' שי' ב' מכד מעשה התנב צ"ל כתב · דף ק"ט ריש שי' ה' צ"ל כיון שם שי' כ"ס צ"ל מרע"ה דף קי"ו ב' סוף שי' ל"ז צ"ל ובילקוט · דף ק"ך ב' ריש שי' ב' צ"ל בתורה דף קכ"ה ב' שי' ד' צ"ל קמו הראשון תואר כמו אביך קנך והשני מקור וכו'. דף קכ"ו שי' ט"ו וכשכרנו צ"ל וכשכחרנו : מכאן ואילך ערום יבין לאשורו
דבר הלמד מעניינו :

יד המלך

הוא החלק השני מספר
שתי ידות

המטבע הראשון אגדת בראשית

פרק א פרשת תורה וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ זהו כי לכל חפץ יש עת ומשפט כי רעת האדם רבה עליו לפי שהרשעים מכעיסים את הקב"ה ואומרים נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם אנו עושין כל מה שאנו מבקשין · ומנין שנשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם שנ' כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' וכה יכול רואה את הרשעים שמכעיסין אותו והוא מודה שנשבע ואומר מה עשיתי שנשבעתי · וכן ישעיה אומר ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל וירא יי' כי אין צדיק בעול' שמתפלל לפניו לפייס ממנו להם · וירע בעיניו כי אין משפט לפניו למעשיהם דין · אמר להם הקב"ה לרשעים כן אתם אומרים שנשבעתי שאיני מביא מבול לעולם עוד חייכם נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים מהלומות מהולמות אם נשבעתי שאיני מביא מבול של מים אני מביא מבול של אש וגפרית ואבנים שנ' ויי' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וכשבאו האמוריים על יהושע הביא עליהם מבול של אבנים שנ' הם במורד בית חורון ויי' המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה וימותו · ואף פרעה הרשע נתיעץ עם יועציו ואמר לא מנינו דבר שנשבע הקב"ה כי אלא מבול של מים והא אנו נטביענו וימותו שנ' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אמר לו הקב"ה תדע לך שיש לי כח במדה זו לדון אותך וניער פרעה וחילו בים סוף · וכשבא סיסרא על ישר' לא שפטו אלא באש ובמים שנאמר מן שמים נלחמו הכוכבים וגומר וכתי' נחל קישון גרפם וגו' · וכן סנחריב כשבא על ירוש' לא שפטו הקב"ה אלא במבול של אש שנאמר ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף · ואף כל הדורות אם אדם יחטא ידין אותו מעין חטאו אם דינו בסקילה נופל מן הגג או מן החומה או מן האילן או מן הבהמה או נופל עליו מפולת · ואם דינו בשריפה נופל באש או נופלין עליו מים רותחין · ואם דינו בהריגה יקדים לו הקב"ה מי שיהרוג אותו או יפול עליו סכין או סייף או יפול הוא עליו · ואם

ומשפט

ילכו בחשך יפול ביום א׳ ובנהר או בבור לכך אמר שלמה כי לכל חפץ יש עת ומי גרם לכל אלו כי רעת האדם רבה עליו · ד״א וירא יי׳ כי רבה זש״ה אנשי רע לא יבינו משפט אנשי רע אלו אנשי דור המבול שהיו חוטאין ולא היו מסתכלין שפורענות באה עליהם · ומבקשי יי׳ יבינו כל זה נח ובניו ששמעו שהקב״ה מביא מבול לעולם ונתיראו · ולמה אמר הקב״ה לנח שיעשה תיבה כדי שיראו אותו ויעשו תשובה וכי לא היה יכול הקב״ה להציל את נח באמונתו ובדברו או להעלותו לשמים שאמר לו עשה לך תיבת עצי גופר אלא כך אמר הקב״ה מתוך שהוא עושה תיבה ונוטע ארזים מתכנסין אצלו ואומרין לו מה. אתה עושה והוא אומר להם הקב״ה אמר לי עשה לך תיבת וגו׳ שאני מביא מבול לעולם מפני שמכעיסין אותי והם שומעין ועושין תשובה שנאמר אנשי רע לא יבינו משפט · ד״א וירא יי׳ לפי שהרשעים אומרין אין הקב״ה רואה כשאנו חוטאין כי רחוק הוא ושבעה רקיעים בינינו וביניו שנאמר עבים סתר לו ולא יראה · וכן דוד אמר עליהם ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב והקב״ה אומר להם רשעים שבעולם הנוטע אוזן הלא ישמע וגו׳ הלא הוא מביט לכל דבר שנאמ׳ הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה ומנין שהקב״ה נטע אוזן ויצר עין שנאמר הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט ואפ׳ שהדת אומרת כן עלי כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן אף הדבר הזה עשיתי בשבילכם שנאמר וירא ה׳ כי רבה רעת האדם בארץ · ד״א וירא ה׳ כי רבה רעת האדם ז״ש יש רעה ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם אמר הקב״ה ראו מה רשעים הללו עושין כשבראתי אותם נתתי לכל אחד מהם ב׳ שמשי׳ א׳ טוב וא׳ רע והם מניחים השמש הטוב ומתדבקים ומתחברים עם הרע ומנין שכן מצינו שאמר שלמה עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים · עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו איבריו שבו · ובא אליה מלך גדול זה יצה״ר · ובנה עליה מצודים גדולים מפני שיצר הרע מחשב על האדם לצוד אותו במצודים גדולים · ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר הטוב · ומלט הוא את העיר בחכמתו שיצר הטוב מדריך את האדם לחיים · ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא : אמר הקב״ה הרשעים הללו לא די להם שלא עשו מיצר הרע יצר טוב אלא עשו מיצר טוב יצר רע שנא׳ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום : סליק פרשת תורה :

כעין

פרק ב פרשת נביאים כה אמר יי׳ אלהים ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה אמר הקב״ה לגוג אל תאמר מה שאתה מחשב בלבך שאיני יודע כל רמזיו ואמר עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אמרתי לו רמ״ח אברים בראתי באדם זה וכל׳ עומדים במלתם כמו שבראתים חוץ מן הלב אמר ירמיהו לב זה מתחלף משעה לשעה והוא משנה את עצמו ומעקם את עצמו עקוב הלב מכל האברים ואנוש הוא מי ידענו אני יי׳ חוקר לב אני שבראתיו ויודע אני מה הוא אני יי׳ חוקר לב ולא תאמר משבראתי אותך אני יודע לבבך אלא עד שלא בראתי אותך אני יודע מה אתה עתיד לחשב ומנין שכך דוד מצוה לשלמה בנו ואו׳ לו ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה ולמה כי כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מבין אל תאמ׳ מהו וכל יצר מחשבות מבין אלא עד שלא יצר הוא יודע מה שהוא עתיד לחשב בלבו משיברא וכך אמר לסנחריב מפני שאתה מתגאה ומרבה דברים חייך עד שלא בראתיך יודע הייתי מה היית עתיד לעשו׳ שנ׳ ושבתך ובאתך וצאתך ידעתי בשעה שעשית שבמך עומד מכסאך ועושה תשובה שנאמר ויגע הדבר אל מלך נינוה וגו׳ יען התרגזך אלי וגו׳ א״ר חייא בר כהנא מי גרם לך להתרגזו אלי מפני שנתתי לך שלוה והשקט שאילו היית לבטין וסל בידך ומגרפה בכתפיך ונורף ביניך (פי׳ מפנה בתי כסאות) לא היית מכעיסני לכך נאמר יען התרגזך מפני מה ושאננך עלה באזני וגו׳ : ומה אני עושה ושמתי חחי באפך בדרך שמתנין לחמור : אף לגוג כך עשיתי הנני אליך גוג וגו׳ ושובבתיך וגו׳ אמר לו הקב״ה אל תאמר שאיני יודע מה שהיית עתיד לעשות ראה קודם כמה דורות אמרתי עליך שנאמר כה אמר יי׳ אלהים האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך עליהם : אל תאמר שנים אלא שנים ראה כמה דורות קודם אמרתי אלדד ומידד שנתנבאו עליך שנאמר וישארו שני

אנשים וגו׳ מהו ויתנבאו ולא יספו היו מתנבאים ואומ׳ שאמר גוג ומגוג אין גלות ולא שעבוד ראה קודם כמה דורות נתנבאו עליך ולא עוד אלא יחזקאל נתנבא עליך מה שאתה עתיד לחשב בלבך שנ׳ כה אמ׳ יי׳ וגו׳ יעלו דברי׳ על לבבך וגו׳ לכך נא׳ עקוב הלב וגו׳ אני יי׳ בוחן וגו׳ : ד״א יעלו דברי׳ על לבבך הכל חשבו בלבם תחלה עשו שנאמר ויאמר עשו בלבו וגו׳ נבוכד נצר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו׳ המן ויאמ׳ המן בלבו וגו׳ ומלכות כשדים שנ׳ ועתה שמעי כא׳ זאת עדינה וגו׳ ואף גוג כן שנאמר יעלו דברים על לבבך וגו׳ וכל מה שחשב בלבו פירסמו הקב״ה ומה חשב עשו (עיין לקמן סוף פרק ~~מב׳~~ נ״ו) הלך לו אצל ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו׳ אמר לו אין זו דרך ארץ שאהרוג אני את אבא יצחק אלא את הורגו מפני שהוא אחיך ואני אהרוג את יעקב אח״כ אני ואתה נירש כל העולם כלו : כך היה אומר בפיו אבל בלבו היה אומר משישמעאל הורג לאבא ואני ליעקב אני בא לישמעאל והורגו לומר למה הרגת את אבא ואני יורש את כל העולם לעצמי הוא מחשב בלבו והקב״ה מפרסמו שנאמר כי אני חשפתי את עשו וגו׳ אמר הקב״ה חייך יודע אני מה שחשבת בלבך שנ׳ יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה שם הייתי מסתכל בלבך מה שחשבת שנאמר ויי׳ שם היה : כך אף גוג מחשב בלבו שנאמר והיה ביום ההוא יעלו וגו׳ והקב״ה מפרסם מה חושב שנא׳ ואמרת אעלה על ארץ פרזות וגו׳ ומהו מחשב אלא כך הוא אומר פרעה שבא על ישראל שוטה היה הניח פטרונן והלך לו עליהם וכן עמלק וסיסרא וכל מי שעמד עליהן הניחו להקב״ה שוטין היו אלא מה אני עושה אני הולך תחלה אצל פטרונן של ישראל ואם הורג אני את משיח תחלה הוא מעמיד משיחין אחרים אלא איני הולך תחלה אלא על הקב״ה שנאמר למה רגשו גוים וגו׳ יתיצבו מלכי ארץ וגו׳ מתיעצים ומתמלכין בעצות רעו׳ על ישרא׳ כולהן כאחד לבא על הקב״ה שנאמר כי נועצו לב יחדו עליך וגומר אהלי אדום וישמעאלים וגומר גבל ועמון וגו׳ גם אשור וגו׳ : ומה עושין עומדין על רגליה׳ ומסתכלין למעלה כנגד הקב״ה ואומ׳ לכו ונכחיד׳ מגוי וגו׳ מהו שם ישראל אלא אומ׳ נעקור אותו שכתב ברוך יי׳ אלהי ישראל : ומה הקב״ה עושה להן אמרוס עומדין על רגליהן ופורע מהן שנאמר וזאת תהיה המגפה וגו׳ המק בשרו והוא עומד על רגליו אותן הרגלים שרצו לעמוד כנגדי ימק בשרו והוא עומד על רגליו ואותן העינים שהן מסתכלו׳ למעלה ועיניו תימקנה בחוריהן ואותו הלשון שאמר על יי׳ ולשונו תימק בפיהם : אמ׳ להן הקב״ה מתחלה לא היה לכם שלום זה עם זה שנאמר אין שלום אמר יי׳ לרשעים ועכשו עשיתם שלום זה עם זה לבא עלי דכתיב כי נועצו לב יחדו וגו׳ אהלי אדום וגו׳ גבל ועמון וגו׳ כולכם עשיתם שלום לבא עלי אף אני עושה כן ואתה בן אדם וגו׳ אמור לצפור וגו׳ בשר גבורים וגו׳ כשם שאתם לא היה לכם שלום זה עם זה ועשיתם שלום לבא עלי אף אני קורא את העופות ואת החיות שלא היה להם שלום זה עם זה ואני עושה להם שלום זה עם זה לבא עליך ומפני שאמרת ולא יזכר שם ישראל עוד חייך שאתה מת והן קוברין אותך · ונוטלין שם בעולם שנאמר וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם וגו׳ ·

פרק ג כתובים למנצח משכיל לדוד · בבא דואג האדומי ז״ש בשוט לשון תחבא וגו׳ קשה לשון הרע מן הסיף ומן החרב והיאך מי שיש בידו חרב ומבקש להרוג את חבירו ומבקש לחזור בו יחזור למה שהחרב בידו והוא מונע ידו ואינו הורג אבל מי שהו׳ מבקש להרוג את חבירו בחץ אינו יכול לחזור בו שכבר יצא החץ מידו והאומר לשון הרע על חבירו אפי׳ הוא מבקש לחזור בו אינו יכול למה שהוא הולך שמא יכול לחזור בו עוד כך הוא משול לשון הרע בחץ שנאמר חץ שחוט וגו׳ וכן שלמה אומר כל עמל האדם לפיהו וגו׳ אפילו הוא מת אין מכפרין לו בוא ולמד מדואג אעפ״י שמת כך שנו רבותינו שאין לו חלק לעולם הבא הה״ד וגם הנפש לא תמלא לכך אמר איוב בשוט לשון תחבא : ר׳ יהושע בן לוי א׳ ביעקב היה אמורה ור׳ שמו׳ בר נחמני א׳ בדוד היה אמורה · ברעב פדך ממות בשעה שברח והלך אצל אחימלך והיה רעב והאכילו לחם קודש שנאמר ויתן לו הכהן קודש וגו׳ ובמלחמה מידי חרב בשעה שירד על גלית והרגו שנאמר ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא וגו׳ · בשוט לשון תחבא בשעה שבא דואג ואמר עליו לשון הרע שנאמר בבא דואג האדומי ויגד וגו׳ לשאול ולכך תשחק בדואג

ואחיתופל ומתים בארץ. אל תירא משאול שבא משבט שנמשל לחיה שנאמר בנימין זאב יטרף ׃

פרק ד תורה ויזכר אלהים את נח ׃ זהו צדקתך כהררי אל בשעה שאדם זוכה אתה עושה לו צדקה ואת מגביהו יותר מן ההרים דכתיב כהררי אל ובשעה שאדם חוטא אתה פורע ממנו ומשפילו עד תהום התחתון דכתיב משפטיך תהום רבה ׃ ד״א צדקתך כהררי אל רבי שמעון בן יוחי או׳ הרס המקרא צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה היאך אלא מדד הקב״ה את מי התהום רבה ותהום שהיה רואה מימיו מתגברין היה נוטל הר גבוה ונותן על תהום רבה וכך כל תהום ותהום כבש למעלה מהן הרים כדי שלא יעלו ויציפו את כל העולם וכשם שכבש הרים למעלה מהם כדי שלא יציפו את העולם כך כבש את הצדקה על הדין שלא יאבד בדין את העולם לפיכך א״ר שמעון בן יוחי צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה ׃ ד״א צדקתך צדקה שעשית לנח היא גרמה לו שנחה תיבתו על ההרים שנאמר ותנח התבה ׃ משפטיך תהום רבה משפטים שעשית לדור המבול שנאמר ביום הזה נבקעו וגו׳ ואחר כל הפורענות הזה אדם ובהמה תושיע ה׳ אימתי ויזכור אלהים את נח ׃ ד״א ויזכור אלהים את נח ׃ זהו זכר צדיק לברכה זה נח דכתיב נח איש צדיק ומהו זכרונו שזכרו הקב״ה לברכה שנאמר ויברך אלהים את נח וגו׳ ׃ ושם רשעים ירקב אילו דור המבול שנרקבו מן המים שנאמר וימח וגו׳ הכל א׳ כי מחה אמחה ׃ ד״א ויזכור אלהים ׃ זהו יודע צדיק נפש בהמתו וגו׳ ׃ יודע צדיקו של עולם נפש אפילו בהמתו אפילו כשהוא כועס אין מדותיו של הקב״ה כמד׳ בשר ודם בשעה שמדינ׳ מורד׳ עליו שולח עליה לגיונות להחריבה והוא עושה בה אנדרלומוסיא (פי׳ הריגת אנשים) והורג טובים עם רעים ואין שם לומר פלוני כשר הניחו אותו אלא הורגין את הכל אבל הקב״ה אינו כן אלא הדור מכעיסין והוא מרחם עליהן ואין שם אלא צדיק אחד יודע הוא בו ומצילו שנאמר יודע צדיק נפש בהמתו וכן הוא או׳ טוב ה׳ למעוז ביום צרה וגו׳ ׃ ורחמי רשעים אכזרי אילו אנשי דור המבול שהיו אכזריים יותר מדאי ׃ אמרו רבותי׳ בשעה שהעלה עליהן כל התהום דכתיב נבקעו כל מעיינות וגו׳ והיו רואין את המעיינות עולות עליהן מה היו עושין היו להם בנים מרובים והיה כל אחד ואחד מהם נוטל את בני׳ ונותנו על תהום וכובש עליו שלא יעלו ועלו עליהן את המים ושוב היו המים מתגברין והיו נוטלין בניהן אחרים ונותנין על התהום ראה רחמים ורחמי רשעים אכזרי ומנין שהיו עושין כך שכן איוב אומ׳ ישכחהו רחם וגו׳ לא נזכר הרחם שלו שהיו בניו ומה עשה להן הקב״ה הוריד עליהן מבול מלמעלה ושרפן דכתיב ותשבר כעץ עולה ׃ א״ר ברכיה קשים היו יותר מדאי ובעלי קומה היו ואילולי שפרע מהן מלמעלה לא היה יכול להן שנאמר אם לא נכחד קימנו וגו׳ מהו כך אלא כשראה הקב״ה שלא מתו בתהומות שלמטה הוריד עליהן אש מלמעלה ושרפן דכתי׳ ויתרם אכלה אש ׃ כיון שהיו רואין את עצמן אובדין היו מבקשין להפוך את התיבה מה עשה להן הקב״ה הקיף את האריות והיו הורגין אותן ואוכלין אותן שנאמר ויסגר ה׳ בעדו ואין סגירה אלא אריות שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ׃

פרק ה נביאים הבן יקיר לי אפרים ׃ זהו כי בן הייתי לאבי וגו׳ ׃ בוא וראה אפילו הן ישראל אלף אלפים וריבי רבבות אינן חשובין לפני המקום אלא כבן יחיד דכתי׳ ה׳ אלהיכם הרבה אתכם וגו׳ וכשהיו במצרים מה כתי׳ ובני ישראל פרו וישרצו וגו׳ פרו מן אדם ותוס וישרצו שרצו יותר מן הדגים ׃ וירבו שרבו מברכת נח ובניו ׃ ויעצמו שעצמו מן האבות ׃ במאד מאד שהיתה אשה יולדת ששים רבוא כשם שהדגים יולדים ששים רבוא כך אף הן וכן ברכן אביהן וידגו לרוב וגו׳ כשם שהדגים נתברכו כך אף הן וכן יחזקאל אומר רבבה כצמח השדה וגו׳ הרי כל אילו ולא היו לפניו אלא כאחד יחידי שנאמר בני בכורי ישראל וכתיב שלח את בני ויעבדני לפיכך הן אומ׳ כי בן הייתי לאבי כשם שבנו של אדם כשהוא תינוק קטן אם יחטא אין אביו מלקה עליו מפני שהוא תינוק קטן אבל אם יגדל ויעמוד על אקמי (פי׳ דעת) שלו אם יחטא הוא מלקה עליו כך ישראל אפילו חוטאין בשנה מעלה עליהן שהן כתינוק קטן שנאמר כי נער ישראל ואוהבהו וגו׳ הבן יקיר לי ׃

ד״א הבן יקיר לי ׃ זהו ואנכי תרגלתי לאפרים וגו׳ אמ׳ הקדוש ברוך הוא אני תרגלתי להגדיל לאפרים אימתי קשה על זרועותיו בשעה שנטלו יעקב בין זרועותיו שנאמר ויקח יוסף את שניהם ומה כת׳ וירא ישראל את בני יוסף וגו׳ מה ראה יעקב לומר מי אלה והרי כבר היה מכירן שנאמר ועתה שני בניך וגו׳ אלא צפה יעקב אבינו שירבעם עומד מאפרים שנאמר וירבעם בן נבט אפרתי וגו׳ והוא עומד ועושה שני עגלים שנאמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וגו׳ לפיכך אמ׳ מי אלה אמר לו יוסף בני הם וגו׳ מה עשה יוסף הסליק עטרה מראשו והתיר זוני (פי׳ חגורה) שלו לפניו שנאמר ויוצא יוסף אותם וגו׳ אמ׳ לו מה שעתידין לחטאות אתה אומר מי אלה ומה שעתידין לומר בים זה אלי ואנוהו אין אתה רואה כיון ששמע כך אמר לו אם כן קחם נא אלי ואברכם מיד ויקח יוסף את שניהם וגו׳ וישלח ישראל את ימינו וגו׳ כיון שראה יוסף כך נתרעם שנאמר וירא יוסף כי ישית אביו וגו׳ לא כן אבי וגו׳ א״ל יעקב סבור אתה שמזקנותי אין בי עוד כח חייך מאה כיוצא בך אינן יכולין לזוז ידי אם אבקש וימאן אביו וגו׳ וממנשה נפלו אל דוד וגו׳ ואולם אחיו וגו׳ זה יהושע העומד מאפרים שנאמר למטה אפרים הושע וגו׳ שהוא מעמיד את החמה וכל אומות העולם מסתכלין ורואין לפיכך וזרעו יהיה מלא הגוי׳ אמ׳ הקב״ה ראה טובו שעשית לאפרים קשה על זרועותיו בשעה שאמר קחם נא אלי אנכי תרגלתי וגליתי זה מיסטירין (פי׳ סוד) ליעקב על אפרים על ידך בעם אע״פ כן ולא ידעו כי רפאתים הבן יקיר לי אפרים ׃ ד״א הבן יקיר לי ׃ כל ישראל נקראו על שמו של אפרים שנא׳ כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא וכן בהרבה מקומות אמר הקב״ה הבן יקיר לי אפרים ביוקר הן עומדין לפני אמרו רבותי׳ אפילו בקש פרעה מאה ככר כסף על כל נפש ונפש מישראל היה הקב״ה נותן לו ושלא נתן לו ראה בכמה דמים לקחם שנאמ׳ או הנסה וגו׳ וכיון שיצאו ועשו את העגל בקש הקב״ה לעשו׳ להם מה שעשה לדור המבול שנ׳ הרף ממני וגו׳ ובדור המבול כתי׳ אמחה את האדם וגו׳ והיה מדבר עם משה היאך מאבדן וכיון שאמר לו משה זכור לאברהם וגו׳ זכר הקב״ה ואמר אם כן חוזר אני בי מיד וינחם ה׳ וגו׳ מיד קרבו שרי אומות העולם ואמרו להקב״ה ועל פניך שקר אתה אמרת למחות את שמם מתחת השמים כדור המבול ששחתו את דרכם שנאמר וירא אלהים את הארץ וגו׳ ואלו כך עשו שכך אמרת למשה לך רד כי שחת עמך וגו׳ ואין אתה עושה מה שאמר׳ אמ׳ להן הקב״ה לא וכן משה אל וישמע ה׳ אלי גם בפעם ההיא וגו׳ שאפילו אמרתי חוזר אני בי ממי אני מתירא ומי ממחה על ידי שנאמר לא אעשה חרון וגו׳ למה שהוא בני יחידי שנאמ׳ הבן יקיר לי אפרים אמרתי למשה הרף ממני אלא זכור אזכרנו עוד נזכרתי זכות אבות וסלחתי ~~בשלום~~ וכך אמ׳ חבקוק ה׳ שמעתי שמעך יראתי וגו׳ כשאמרתי ואמחה את שמם אלא מיד ברוגז רחם תזכור לכך נאמר זכור אזכרנו עוד ׃

אשר נתן לי אלהים בזה

בשבילם

פרק ו כתובים תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק ׃ זהו זבח רשעים תועבת ה׳ ותפלת ישרי׳ רצונו מי הוא זה זה משה ודוד ומשיח ׃ משה דכתי׳ תפלה למשה בדו׳ כתיב תפלה לדו׳ במשיח כת׳ תפלה לעני כי יעטף וגו׳ ותפלת ישרי׳ רצונו אע״פ שכלם מתפללין אין דוד מתפלל כאומנ׳ שיאך תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק אמ׳ לו הקב״ה עד מתי אתה מתפלל אמור צורכך מה שאתה צריך הרי אמרת שמעה ה׳ צדק אמ׳ לו חייך כל אילו שאמרתי בשביל דבר אחד מלפניך משפטי יצא וגו׳ למה שאמרת אשר נשיא יחטא נשיא שאין על גביו מושל אלא ה׳ אלהיו שאין על גבי מושל אלא אתה דן אותי מלפניך משפטי יצא אומן גדול היה דוד כשהיה מבקש דבר מן הקב״ה מכנכו (פי׳ אינגיניא בלעז) היה שואל תחלה את הקלות ואחר כך את החמורו׳ למה היה דוד דומה לאדם שהי׳ מבקש ללוו׳ כור חטים מצא את הדניסטי׳ (פי׳ המלוה) ואמ׳ לו בבקשה ממך מפני שאני מדוחק שתשאילני כור אחד של חרובין אמ׳ לו בוא וטול הולכין ליטול אמ׳ לו הואיל שאמר׳ מתחל׳ השאילני כור של שעורי׳ והבא כור של חרובין אמ׳ לו בוא וטול הולכין ליטול אמ׳ לו בבקש׳ ממך הואיל שבפני׳ טובים אתה נותן עשה אותו כור של חטים והשאילני תחת חרובין ושעורים אמר לו טול ומי גרם לו ששאל תחלה הקלות ואחר כך החמורות הכל׳ תפלה לדוד הרי הקלות ואחר כך החמורות מלפניך משפטי יצא אמ׳ לו הקב״ה ואני עושה שנאמר הנני רב את ריבך וגו׳ ואת יריבך אנכי אריב ׃

פרק ז תורה לא מן התבה · זש"ה אני פי מלך שמור וגו' אמרה רוח הקדש לישראל משביע אני אתכם שאם תגזור עליכם מלכות אל תמרדו בה בכל דבר שגוזרת עליכ' אבל אם תגזור עליכם לבטל את התורה ואת המצות ואת השבת אל תשמעו להם הה"ד אני פי מלך שמור בכל דבר שהיא צריכה אבל על דברת שבועת אלהים · אל תבהל מפניו תלך כשם שעשו חנניה מישאל ועזריה בשעה שהעמיד נבוכד נצר את הצלם אמרו לו מה אתה או שאתה משליך אותנו לכבשן האש ואין הקב"ה מצילנו בין מציל ובין שאין מציל אותנו אין אנו משתחוים לצלם שנא' והן לא ידיע להוי לך וגו' אמר להון קושטא אתון אמרין הצדא שדרך וגו' אמרו לו נבוכד נצר לא חשחין אנחנא על דנא וגו' אמרו לו כל מה שתגזור עלינו אנו עושין ואנו שומעין לך ולא נמרוד בך חוץ מלכפור באלהינו אני פי מלך שמור וגו': אל תבהל מפניו תלך כיון ששמע כך התחיל כועס שנאמר באדין נבוכד נצר התמלי חמה וגו' והשליכו אותן אסורין שנ' וגובריא אילין תלתיהון וגו' כיון שירדו תלו עיניהם ואמרו לפני הקב"ה רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא בטחנו אלא בשמך הגדול שנאמר לא לנו יי' וגו' הרי כינס כל הלשונות שנא' באדין מתכנשין וגו' למה יאמרו הגוים וגו' מיד בקשו המלאכים לירד ולהתיר אותן אמ' להן הקב"ה וכי על שם אחד מכם ירדו אלו על שמי ירדו אני יורד ומצילן שנ' עוש' משפט לעשוקי' וגו' משהתירן צינן הכבשן הסיק הקב"ה את הכבשן והעלה אותה והשוה אותה לארץ שהיתה ירידה ועמוקה כיון שירד המלאך אמר להן באו לכם מיכאן הרי התיר הקב"ה אתכם ועשה לכם את הנסים והשוה את הכבשן לארץ באו לכם אמרו לו אין אנו יוצאין שלא ברשותו של נבוכד נצר שלא יאמרו ברחו אילו מן הכבשן למה אני פי מלך שמור ברשותו הושלכנו לכאן וברשותו אנו יוצאין: כיון שבא נבוכד נצר וראה אותן תמה התחיל צווח אמר להם באו לכם שנא' שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עילאה פוקו ואתו וגו' כיון שנעשית הכבשן שוה לארץ פוקו ואתו אמרו למלאך עכשיו אנו יוצאין שנאמר באדין נפקין וגו' ממי למדו מנח שכשנכנס לתיבה ברשותו של הב"ה נכנס שנאמר ויאמר יי' לנח בא אתה וגו' כיון שיבשה הארץ ונחה התיבה שנאמר ותנח התיבה וגו' אמרו לו בניו נצא מיכן א' להם חס ושלו' ברשותו של הב"ה נכנסנו וברשותו אנו יוצאין כיון ששמע הב"ה כך מיד וידבר אלהים אל נח צא מן התבה לכך נאמר אני פי מלך שמור וגו': ד"א צא מן התבה זש"ה בפשע שפתים מוקש רע ויצא מצרה צדיק בפשע שפתים מוקש רע אלו אנשי דור המבול שלא חטאו אלא בפיהם שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו וגו' מה שדי וגו' מה מועיל לנו שנתפלל אליו ומה נועיל כי נפגע בו ומה היה להם מוקש רע וימח את כל היקום וגו' ויצא מצרה צדיק זה נח שנ' נח איש צדיק צא מן התבה: ד"א צא מן התבה אמר דוד הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך וגו' כשהיה נח בתיבה בפנים היה מתפלל שנ' על זאת יתפלל כל חסיד וגו' א' לו הקב"ה פרוזדימיא (פי' גזירה) היא שיושלמו שנים עשר חדש ואם אינן משלימין אינך יוצא שנאמר כה אמר יי' בעת רצון עניתיך וגו' לאמר לאסורים צאו וגו' שהיו אסורים בתשמיש המטה למה שבשעה שהעולם בצער צריך אדם למנוע את עצמו מפריה ורביה וכן עשה יוסף כשראה ששני הרעב עתידין לבא נזקק לפריה ורביה עד שלא יבאו שנאמר וליוסף יולד וגו' וכן אף נח ובניו והחיה והבהמה לא נזקקו לפריה ורביה שכן אמ' לו הב"ה כשנכנס ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו הזכרים לעצמן והנקבות לעצמן משל למלך שיצא לעשות מלחמה עם הברבריין גזר ואמר מרחצאות לא יפתחו ומוניטא (פי' מטבע) לא תטבע עד שאבוא מן המלחמה וכיון שבא מן המלחמה בשלום גזר ואמ' יפתחו המרחצאות ותטבע מוניטא כך שאני מחריב אני בונה כך כשבא מבול לא נזקקו לפריה ורביה שנאמר לאמר לאסורים צאו וגו' לפיכך כשיבשה הארץ אמ' צא מן התבה לכך נאמר הוציאה ממסגר נפשי:

פרק ח נביאים זעף יי' אשא כי חטאתי לו זש"ה נהם ככפיר זעם מלך וגו' כשם שהארי נוהם על החיות מרתיתין כך הקב"ה אריה שנאמר אריה שאג וגו' בוא וראה מה שאימה הזו קשה בשעה שאמר לו הקב"ה למשה ושלחתי לפניך מלאך אמ' לפניו רבונו של עולם מלאך אתה משלח לכל אומו' הללו אם אין פניך הולכים א' לו הקב"ה חייך אם לא מלאך אומתי אני משלח ואני מבלה אותן שנא'

ש רעלנו מזה

את

אגלה

בעל מלת יי'

את אומתי וגו' · ד"א נהם ככפיר על א"ה אבל על ישר' וכטל על עשב רצונו וכשם שהטל חיים לעולם כך הק' ב"ה בא כטל לישר' שנאמר אהיה כטל לישר' אפילו כשהוא כועס עליהן וכטל על עשב רצונו אמרו לו ישר' לכך אנו יכולין לעמוד שאת כעסו לכך כטל שנ' והיה שארית יעקב ד"א זעף יי' אשא זש"ה עזרא כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים וגו' אמרו אומות העולם לישראל אתם אומ' זעף יי' אשא והא כתי' לפני זעמו מי יעמד וגו' מי יכול לעמוד בזעפו בשלוחיו אין אדם יכול לעמוד ובזעפו אתם יכולין לעמוד: הים שלוחו שאין עמדו כנגדו דורו של אנוש דכתיב הקורא למי הים וישפכם וגו' המבול שלוחו לא נכנס לדור המבול וימח את כל היקום וגו' אש וגפרית שלוחיו לא נכנסו לסדומיים שנ' ויי' המטיר על סדום וגו' הארבה שלוחו שאין יכול פרעה לעמוד בו שנאמר ויעל הארבה וגו' הכוכבי' שלוחיו שאין יכול סיסרא לעמוד כנגדן שנאמר מן שמים נלחמו וגו' מלאך שלוחו שאין יכול סנחריב לעמו' כנגדו שנאמר ויצא מלאך יי' וגו' ומה אם בשלוחיו אין אדם יכול לעמוד ובזעפו אדם יכול לעמוד ואתם אומ' זעף יי' אשא אמרו להם ישר' ולמה אין אנו יכולין לעמוד בזעפו ושלוחינו כנגד לשלוחו והיאך אלא הים שלוחו של הק"ב לא בקעו משה ועברו ישראל ביבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה וגו' הים ראה וינס הירדן שלוחו לא נעשה יבשה ליהושע דכתיב הירדן יסב לאחור וכן הוא אומר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה וגו' המלאך שלוחו לא נצחו יעקב שנאמ' וישר אל מלאך וגו' חמה זו ככה שלוחו לא שיתקן יהושע דכתיב וידם השמש וירח עמד מלאך המות שלוחו לא עכרו אהרן שנ' ויעמוד בין המתים וגו' כשם ששלוחינו נכנו לשלוחו כך אף זעפו נכה שנאמר פנחס בן אלעזר וגו' לכך נאמר זעף יי' אשא: ולמה אנו יכולין לעמוד בזעפו מפני שבא עלינו ברחמים שנאמר זעף יי' אשא וכתיב יי' אל רחום וחנון וגו' הים לא עמד מגערתו שנאמר גוער בים ויבשהו וכן בימי יונה זעף בו ועמד בו שנאמר ויעמוד הים מזעפו ואני מפני שבא עלי ברחמים יכולה אני לקבל כעסו לכך נאמר זעף יי' אשא · ד"א זעף יי' אשא משל לגבור שהוא נוגע באדם מן סטירה (סקיאפו בופיטאדה) אחת ומן מרתיק (פוניו פוניאדה) אחד מיד הורגו ונכנס לביתו ומכה לאשתו מסיטרא אחת והיא עומדת אמרו לה שכינותיה קשה כוחיך כל האונליטין (אלו גאדוריס) וכל הגבורין מתים מן מרתיק אחד ומן סטירא אחת כמה את לוקה ממנו ואת יכולה לעמוד אמרה להן אותן שמכה אותן בחמתו ובכל כחו הוא מכה אותן אבל לי כשמכה אותי לפי כחי הוא מכה אותי לפיכך אני יכולה לעמוד: כך א' הק"ב כי אני יי' לא שניתי וגו' לא הכיתי לאומ' ושניתי לה עוד דורו של אנוש דכתיב הקורא למי הים וגו' דור המבול וימח את כל היקום וגו' דור הפלגה ויפץ יי' אותם וגו' סדומיים דכתי' בחלמיש שלח ידו וגו' המצריים דכתי' וישובו המים ויכסו וגו' סיסרא כן יאבדו וגו' ~~הופך ומתהפך~~ דכתי' מקול המון נדדו עמים וגו' אבל אתכ ואתם בני יעקב לא כליתם שנאמר אך כי ישוב וגו' הופך ומתהפך כהן בכל שעה ושעה שנאמר רק אתכם ידעתי וגו' א' הק"ב קשה כוחכ' ישר' שחציי כלו' ואתם לא כליתם דכתי' אספה עלימו רעות וגו' חציי כלו ואתם לא כליתם לפיכך הן אומ' זעף יי' אשא: ד"א זעף יי' אשא א"ר שמו' בר נחמני א"ר יוחנן איש הבירה אמרו ישראל לאומות העולם אומ' אנו לכם כמה אנו מתנחמין ולמה אנו יכולין לעמוד בזעפו מפני שמכה אותנו וחוזר מיד ובורא אותנו בריה חדשה וכן ישעיה או' מי נתן למשסה יעקב וגו' הרי כלו הרי כבזוז שאין חוזר מיד ובורא בריה חדשה ומה כתי' אחריו ועתה כה אמר יי' בוראך יעקב וגו' לפיכך אמרו ישר' כדבר זה אנו רואין ומתנחמין שבורא אותנו מיד זה הוא שא' ירמיה זאת אשיב אל לבי וגו' ולמה חדשים לבקרים שהו' מחדשנו מיד שנאמר ועתה כה אמר יי' בוראך יעקב ·

פרק ט כתובים תפלה לדוד שמעה יי' צדק וגו' מלפניך משפטי יצא וגו' זש"ה ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יי' אלהי וגו' א' לפניו רבונו של עולם הכח את הכל והפנה לתפלתי ולתחנתי א' לו רבוני מפני שאני בשר ודם אם אתפלל לפניך קימעא יהי לפניך הרבה שנאמר ופנית אל תפלת עבדך ואין פנית אלא הרבה שנאמר ופניתי אליכם וגו' ופנית אל תפלת עבדך למה לשמוע אל הרנה ואל התפלה: ד"א תפלה לדוד שמעה יי' ~~צדק~~ ואם לאו צדק עשה עמי צדקה · מלפניך משפטי

לט א 39 1 יצא

יפה בבקשה ממך אתה דון אותי ואל תמסרני לא בידי מלאך ולא בידי שרף ולא גדול ולא אופן מפני שהן כולן אכזריים אבל אתה רחמן ומלא רחמי׳ אתה דון אותי מלפניך משפטי יצא וכן הוא או׳ כלו תפלו׳ דוד בן ישי א״ר אחא כלו תפלות דוד כלו כל התפלות לפני דוד בן ישי : ד״א תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק בשביל אסא בן בנו כשיבאו הכושי׳ שנ׳ ויקר׳ אסא אל יי׳ ויאמ׳ באותה שעה שמע יי׳ צד׳ הקשיב׳ רנתי כשיצאו יהושפט שנאמר ובעת החלו ברנה נתן יי׳ מארבים אל בני עמון · האזינה תפלתי כשיעמוד חזקיהו ויתפלל לפניך שנאמר ויסב חזקיהו פניו וגו׳ בלא שפתי מרמה כשיעמוד מנשה ויעשה תשובה ואפילו במרמה קבלו למה שאין הב״ה מבקש לסלק בריות מן העולם ריקם אלא יושב וממתין לו עד שיעש׳ תשוב׳ אפילו שיהא בידו מצוה אחת מניחן תחת ראשו שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו׳ ·

פרק י תורה ויהיו בני נח היוצאים מן התבה · זהו טוב מעט לצדיק וגו׳ · טובים ישראל לצדיקו של עולם דכתיב לא מרבכם וגו׳ מהמון רשעי׳ רבים מע׳ אומו׳ הע׳ שנקראו המון שנאמר הוי המון עמים רבים וגו׳ · ד״א טוב מעט לצדיק טובים היו לנח שלשת בניו מכל אותן ההמונים שהיו בדור המבול מהמון רשעים רבים שהרבה המונים היו בדור המבול שכל אשה ואשה מהם היתה יולדת ארבעה חמשה בכרס אחד בכל שנה ושנה והיתה יולדת שני פעמי׳ בשנה כצאן והיו מהלכין בן יומן ויוצאין אצל אבותיהם שנאמר ישלחו כצאן עויליהם וגו׳ ראה כמה המונים היו ומתוך כך הכעיסו להקב״ה אבל נח מה כתי׳ בו ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו׳ לא כשם שכת׳ בכולהן ויולד בנים ובנות אלא תולדות נח שלשה אלה בני נח טובים היו לנח שלשת בניו מכל אותן האוכלוסין טוב מעט לצדיק אלה תולדות בני נח · ד״א ויהיו בני נח · זהו מתהלך בתומו צדיק וגו׳ אשריהן הבנים שיש זכות לאבותם שזכותן עומדת לעד אשריהן ישראל שזכות אברהם יצחק ויעקב עומד להן בזכותן היה הקב״ה מצילן כשהיו במצרים מה כתי׳ וישמע אלהים את נאקתם וגו׳ וכשיצאו בזכותן יצאו שנאמר כי זכר את דבר קדשו וגו׳ ויוצא עמו בששון וגו׳ כשעשו את העגל מה כתי׳ זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו׳ בימי אליהו מה כתי׳ יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל וגו׳ כך בכל דור ודור זכות אבות׳ עומדת להן עד חזאל מלך ארם שנאמר וחזאל מלך ארם וגו׳ ויחן יי׳ אותם וירחמם וגו׳ אמר להן הקב״ה עד עתה היה לכם זכות אבות מכאן ואילך כל אחד ואחד יהיה תלוי במעשיו לכך הוא אומ׳ מתהלך בתומו וגו׳ שבזכות נח זכו בניו שיהיו עמו במבול וזכו שיצאו מן התבה שנאמר ויהיו בני נח וגו׳ אמ׳ הב״ה מכאן ואילך איני עושה כשם שעשיתי לנח אלא אין אבות מצילין בניהן שנאמר נח דניאל ואיוב בתוכה וגו׳ ומכאן אף בעונות כן הוא אומ׳ בן לא ישא בעון האב וגו׳ : ד״א ויהיו בני נח · זהו כי רשעי׳ יכרתון וגו׳ ועוד מעט וגו׳ כי מרעים יכרתון וגו׳ וענוים ירשו ארץ וגו׳ כי רשעים יכרתון אלו אנשי דור המבול וקוי יי׳ המה ירשו ארץ זה נח ובניו שנמלטו מן המבול ויצאו מן התבה והיו מסתכלין לפניהם ולאחריהם לראות בריה או איש או אשה ולא היו מוצאין שנאמר עוד מעט וגו׳ : וענוים ירשו ארץ זה נח ובניו שלשה אלה בני נח · והתענגו על רוב שלום ומה רוב שלום היה להם שהיו עמהם האריות והדובים והנמרים והזאבים והנחשים והשרפים והעקרבים וכל חיות ושרצים בתוכן עמהם בתבה ולא הזיקו זה לזה יש שלום גדול מזה לכך נא׳ והתענגו על רוב שלום ·

חי אני נאם יי׳ אם בן אם בת יצילו

פרק יא נביאים ועתה יי׳ אתה · זהו חטאתי אודיעך וגו׳ אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם בראשונה אמרתי לא חטאתי והבאת עלי יסורין שנ׳ הנני נשפט אותך על וגו׳ ועכשיו אני אומ׳ חטאתי רחם עלי דכתי׳ ועתה יי׳ אתה כי חטאתי לו וגו׳ וכיון שיצאתי לגול׳ אמרו לי מי נתן למשסה יעקב וגו׳ ואמרתי הלא יי׳ זו חטאנו לו וגו׳ אף עכשיו אני אומרת כי חטאתי לו שהודי׳ יפה לי שנ׳ מכסה פשעיו לא יצליח וגו׳ דוד כשעשה אותו המעשה ובא נתן הנביא והוכיחו ובשביל שא׳ לו דוד חטאתי מאד אשר עשיתי מה אמ׳ לו נתן גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות ומה את מבקשת אמרה לו כשם שהוצאת לנח מחשך לאור כך עשה לי והוציאני לאור אראה בצדקתו אמ׳ לה וכך אני עושה כיון ששמעה כך התחילה אומרת אל תשמחי איבתי וגו׳ : ד״א ועתה יי׳ אתה יש שלקה ובעט ויש שלקה

ובקש מאביו ויש שאמ׳ לאביו למה הרצועה זו תלויה הכני בה יש לקה ובעט זה איוב כיון שנגע בו השטן התחיל צווח ישר מעלי שבטו ואימתו אל תבעתני ואני מדבר ואיני מתיר שנ׳ אדבר ולא איראנו וגו׳ אמרו לו חביריו אתמול היית איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועכשיו אמרת כך אדבר ולא איראנו וגו׳ משל לאיסרטיוטום (סולדאדו בלעז) שנעשה ליסטי׳ אמ׳ הב״ה בדקתי זה וזה וליסטי׳ יפה מן איסרטיא כך אמרו לו חביריו לאיוב איבדת הלפים שלך אמרת אדבר ולא איראנו אמרו לו איפש׳ שאת׳ מדב׳ ולא מתיר׳ פי׳ היראה אדם הראשון יציר כפיו של הב״ה נוצר בצלם ובדמות כיון ששמע קולו לא יכול לעמו׳ בו שנא׳ וישמעו את קול יי׳ אלהי׳ וגו׳ ואת אומ׳ אדבר ולא איראנו אמ׳ להם יפה אמרת׳ אמ׳ להן מפני ששמע לאשתו נעשה לו כך התחיל או׳ האש׳ אשר וגו׳ אבל אני כשרב׳ אשתי לומ׳ לי ברך אלהי׳ ומות אמרתי לה כדב׳ אחת הנבלו׳ תדברי לכך אדבר׳ ולא איראנו למה כי לא כן אנכי עמדי איני כאד׳ שאמ׳ האש׳ אשר נתת עמדי וגו׳ אמרו לו הרי אברה׳ שמע דבריו ולא יכול לעמו׳ שנ׳ ויפול אברם על פניו וגו׳ וכן בלעם נופל וגלוי עינים׳ אף אנו שומעין דבריו ונופלין ואת מדב׳ כנגדו ולא מתיר׳ אין אני שוין לך אמ׳ להם הן גם לי לבב כמוכ׳ לא נופל אנכי מכם וגו׳ זה לקה ובעט : יש שלקה וביקש מאביו זה חזקיהו בשעה שחל׳ והסב פניו אל הקיר וגו׳ שנ׳ ויסב חזקיהו פניו וגו׳ זכו׳ נא את וגו׳ ומהו זכר נא אל כשחטאו ישר׳ שלח עליה׳ נחשי׳ שרפי׳ כשצעקו אל משה אמ׳ לו הב״ה עשה לך שרף וגו׳ ויעש משה נחש וגו׳ וכך היה עומ׳ נחש הנחש׳ כל זמן שאד׳ נשך היה מסתכל בו ומתרפ׳ ומניחין את הב״ה עד שעמד חזקיהו וראה את ישרא׳ זונים אחריו אמר עכשיו כל מי שהוא צריך להתרפאו׳ יהא הולך אצל זה ומניח את הקב״ה שעבירו שנ׳ וכתת נחש הנחשת וגו׳ התחילו אומ׳ לו מה אתה עושה מה שתקין משה את עוקר א׳ להן כל מי שצריך לסתרפאו׳ יסתכל בהב״ה ויתרפא שנא׳ הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו וכן הוא אומ׳ ביי׳ אלהי ישרא׳ בטח ואחריו לא קם כמוהו וגו׳ זה שלקה ובקש מאביו : ומי הוא שאמ׳ לאביו הרצוע׳ זו תלויה הכני׳ בה אלו ישרא׳ שאמרו להב״ה רעה עמך בשבטך וגו׳ וכן אמרו לו ועתה יי׳ אתה וגו׳ אראה בצדקתו :

פרק יב כתובים לדוד יי׳ אורי וישעי ממי אירא וגו׳ · זהו קרוב מצדיקי וגו׳ א״ר אחא משום ר׳ שמע׳ לפי שאומו׳ העול׳ מה מבקשין לבא על ישרא׳ לומ׳ שנא אותם הב״ה מלך עליה׳ וכן אומ׳ להם שוטי׳ שבעול׳ מי הוא זה שוב׳ לקרובו של דיין ויעמו׳ בו לפני הדיין איני יכול ואנו הב״ה קרוביו ואתם יכולין לנו דכתי׳ קרוב מצדיקי וגו׳ בוא וראה אין שבחו של אדם בשלום׳ הדיין קרובי הוא ואימתי שבחו של אדם בשעה שהדיין אומ׳ בפיו פלוני קרובי הוא וקורא לו קרובי כך אמרו ישרא׳ לעתי׳ שאמרנו קרוב מצדיקי אלא הוא תחלה קרא אותנו קרוביו שנ׳ וירם קרן וגו׳ לכך נא׳ אורי וישעי ממי איר׳ וגו׳ איני מתיר׳ מכל בריה למה ששמו של הקב״ה הוא עושה מלחמתי שנ׳ יי׳ איש מלחמה וגו׳ וכמה הוא עושה מלחמה בשמו יי׳ שמו: ואף האומו׳ מתיראין ממנו בשעה שאנו עוסקין בתורה שנ׳ וראו כל עמי הארץ וגו׳ וכן דוד או׳ לגלית אתה בא אלי בחרב וגו׳ שבשמו של הב״ה היו ישרא׳ נוצחין וכן עשה אסא שנ׳ ויקר׳ אסא אל יי׳ אלהיו ויאמ׳ יי׳ אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יי׳ אלהינו כי עליך נשענו וגו׳ ובשמך באנו על ההמון הזה לכך נא׳ וראו כל עמי הארץ וגו׳ :

פרק יג תורה אחר הדברים האלה היה דבר יי׳ אל אברם במחזה לאמר · זהו יצפון לישרים תושיה מגן להולכי תום עד שלא נברא העולם צפן הקדוש ברוך הוא את התורה עד שיעמוד אברהם ויטול אותה שנאמר עקב אשר שמע וגו׳ מלמד שקיים אברהם אבינו את כל המצות ואת כל התורות שנאמר ותורותי א״ר שמו׳ בר נחמן משום ר׳ יונתן אף עירובי תבשילין קיים אברהם שנאמר עקב אשר וגו׳ לכך אמ׳ שלמה יצפון לישרי׳ תושיה אמר לו הב״ה אברהם אתה עסקת בתורה חייך שאני מגן עליך כשם שאדם אוחז את המגן זה ואפילו זורקין בו חצים או אבנים המגן מקבל כך אני נעשה לך כמגן ולא לך לעצמך אלא אף בניך אם יהו עוסקין בתורה כשם שעסקת אתה כך אני נעשה לה׳ כמגן שנ׳ כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא וגו׳ לכך נא׳ יצפון לישרי׳ תושיה ד״א אחר הדברים האלה · זהו רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת זה אברהם שזורע צדקה והיה מאכיל את העוברים ואת השבים שנ׳ ויטע אשל וגו׳ אמ׳ לו הב״ה חייך שכר אמת יש לך אל תירא אברם וגו׳ · רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד הרשע שהיה עושה צלמים ומטעה את הבריות

שנמשל ע"א בשקר שנאמר כי שקר נסכו ולא רוח בם לכך נא' רשע עושה פעולת שקר אבל אברהם וזורע צדקה שכר אמת : ד"א אחר הדברים האלה מה כתי' למעלה מן הענין וישמע אברם וגו' וכי אחיו היה לוט אלא מעלו של אברהם אחר כל אותה המריבה שעשו ויהי ריב וגו' ולא נזכר אברהם ואחר כך קראו אחי שנאמר כי אנשים אחים אנחנו · וירק את חניכיו מכאן אתה למד שנטל אברהם כסף וזהב וחיפה אותן ואמ' להם למלחמה אנו יוצאין להציל לוט אנו הולכין לא תתנו עיניכם בממון אם בשביל כסף וזהב אתם יוצאים הרי כמה לפניכם שנאמר וירק את חניכיו ואין וירק אלא שחיפה אותן כסף וזהב שנא' בכנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ : ד"א וירק שהריקן בדברים שכת' בתורה מי האיש הירא ורך וגו' וכן עשה אברהם א' להם למלחמה אתם יוצאים מי שיש בידו עבירות ומתירא מן מעשיו לא יבא עמנו כיון ששמעו כך כל אותם האנשים כל מי שיודע בלבו שחטא לא יבא וחזרו להן כולן ולא נשתייר עם אברהם אלא אליעזר בלבד שהיה כשר אמ' הקב"ה לאברהם הוא ילך עמך שאני נותן בו כוחן של שלש מאות ושמונה עשר וכאילו שאף הן יוצאין אתך וכן את מוצא אליעזר בגימטריא שלש מאות ושמונה עשר : וירדוף עד דן מה ראה לרדוף עד דן מיכן אמרו רבותינו שני דברים מכין לפניהם ולאחריהם ע"א ושביעית הבוצע בשביעית חייב ואוכלי שביעי' חייב כך ע"א מכה לפני' ולאחרים והילך עד עכשיו עתיד ירבעם בן נבט שמעמיד ע"א בדן שנאמר וישם את האחד בבית אל וגו' וכבר הגיע אברהם עד אותו מקום מיכן ואילך לא רדף עוד שנאמר וירדוף עד דן : וירדפם עד חובה שדכן ומיוכן · ויחלק עליהם לילה הקב"ה בשביל אברהם שנאמר ויהי בחצי הלילה ויי' הכה וגו' וישב את כל הרכוש וגו' מיד ויצא מלך סדום וגו' כיון שראה אברהם יוצא לרדוף היה משחק עליו שנא' כל רואי ילעיגו לי וגו' והיה או' זה יבא לרדוף ששה עשר מלכים ולנצחותיהן כיון שחזר בשלום ירדפם יעבור שלום שנ׳ ויצא מלך סדום לקראתו וגו' אמ' לו בבקשה ממך תן לי הנפש וגו' מיד נשבע לו אברהם שנאמר הרימותי ידי וגו' ואין הרימותי אלא שבועה שנאמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וגו' אם מחוט וגו' למה שהקב"ה שבטיחני שהוא מעשרני שנאמר ואברכה מברכיך וגו' ואני אטול משלך שתאמר אני העשרתיך אם מחוט וגו' אמ' לו הקב"ה אתה אמרת אם מחוט אני נותן לבניך חוט של צדקה שיהא מקיפן כשם ששנו חכמים · ד"א אני נותן לבניך מצות ציצית שהוא של חוט שנאמר ועשו להם ציצית אתה אמרת עד שרוך נעל אני נותן לבניך מצות חליצה שנאמר וחלצה נעלו · ד"א אני נותן לבניך בזכות כך מצות הפסח שנאמר וככה תאכלו אותו וגו' נעליכם ברגליכם : ד"א אתה אמרת אם מחוט אני משבח לבניך בחוט שנא' כחוט השני וגו' · ד"א בזכות כך אני פורע משונאיהם שנאמר על אדום אשליך נעלי · ד"א אתה אמרת עד שרוך נעל אני משבח לבניך בנעלים שנאמר מה יפו פעמיך בנעלי' אתה מאסת שכרו של בשר ודם ראה שכר שמתוקן לך לפני שנאמר שכרך הרבה מאד ·

פרק יד בנביאים חזון ישעיהו בן אמוץ · זהו ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וגו' אמ' הקב"ה ודאי ודברתי על הנביאים אלא אנכי חזון הרביתי שכולם אין נבואתו של זה דומה לזה והילך עמוס רואה אותי עומד שנא' ראיתי את יי' נצב על המזבח וגו' מיכה ראה אותי יושב שנאמר ראיתי את יי' יושב על כסאו וגו' משה ראה אותי כגבור שנאמר יי' איש מלחמה דניאל ראה אותי כזקן שנאמר ושער ראשיה כעמר נקי לכך נא' וביד הנביאים אדמה ואף ישעיה כשנתנבא אמר תחלת התוכחות למה היה דומה לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן עבר אביו וראה את הלבלר יושב קרא אותו ואמ' לו לך כתוב שאני כופר בבני והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חתם : אחר זמן הלך הבן ונפל ברגלי אביו ובקש ממנו וקבלו ואחר כך עבר אביו אצל אותו הלבלר ואמ' לו מה לך בכתיבת אגרת שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי הביא עדים ובתוב שאני כופר בבני אמר לו שמא אמרתי לך בכעסי אכפור בו חס לי וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא אין אני כופר בבני שמא מדמה (פי' איש אחר אמר לך ואתה חושב שאני הוא) את אותו כך הכעיסו ישראל להקב"ה וקרא לישעיה ואמ' לו כתוב שאני כופר בבני שקיבל כותב שמעו שמים וגו' למה כופר אני בהן שהן הכעיסו אותי בנים גדלתי ורוממתי וגו' ידע שור

קונהו

קונהו וגו' אחר זמן בקשו ישראל מן הקב"ה וקבלן אותו הפה שאמר והם פשעו בי חזר ואמ' מחיתי כעב פשעיך וגו' וקבלן שנא' שובה אלי כי גאלתיך אמ' לו ישעיה רבון כל העולמים אין אתה חותם על מה שכתבת לכפור בבניך א"ל הקב"ה אני כופר בבניי שמא דמיתה אותי שנאמר וביד הנביאים אדמה ·

ד"א חזון ישעיהו זהו יראת יי' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה יראת יי' תוסיף ימים זה ישעי' שהיה שנים הרבה טליתו של ישעיה כמה מלכים קפל שנאמר חזון אמרו רבותי' מאה ועשרים שנה היה ישעיהו ישעה ו כנגד מאה ועשרים שנה של ארבעה מלכים הללו עוזיהו יותם אחז יחזקיהו למה יראת יי' תוסיף ימים ·

ד"א חזון ישעיהו · בעשרה לשונות נקרא הנבואה אמירה הגדה חידה משל מליצה נבואה משא הטפה וחזון ואין את מוצא קשה מכולן אלא חזון שכך אמ' ישעיה חזות קשה הוגד לי וכשנגלה הקב"ה על אברם בחזון נבהל עליו היה מתירא לומר שנגלה עלי בדבר קשה שנאמר אחר הדברים האלה וגו' במחז' לאמר אמ' לו הקב"ה מתירא את שנראיתי לך בחזון חייך שאני מראה לבניך לא בחזון והילך אני פורע משונאיהם שכך ראה דניאל שנאמר חזה הוית בחזוי עם ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבה אף הגואל שהוא גואל לבניך בחזון אני מראה אותו לבניך שנאמר חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר נש אתיהוא ועד עתיק יומיא מטא וקדמוהי הקרבוהי אל תתירא שנגליתי לך בחזון לכך נא' אל תירא אברם וגו' ·

ד"א חזון ישעיהו שני נביאים נתנבאו בלשון זה ישעיה ועובדיה ישעיה גדול שבנביאים ועובדיה קטן שבנביאים ויש אומ' גר היה ומכאן אלא כל נביא שאינו מזכיר אבותיו מזכיר מקומו וכן את מוצא הושע בן בארי הרי אביו שהוא נביא עמוס הזכיר מקומו דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע וכן מיכה המורשתי שהיה נביא עדו בן זכריה נביא צפניה נביא בן נביא עובדיה לא הזכיר לא אביו ולא מקומו שא' שהו' חזון עובדי' שהי' גר שהי' אדו' שבנביאי' אבל ישעי' חזון ישעיהו בן אמוץ חזון עובדי' שניה' שוין כאח' והילך עובדי' לא נתנבא אלא בפני זקנים גדולים שנאמר חזון עובדיה כה אמר יי' הרי מן הקב"ה מפי סנהדרין מכין שנאמר שמועה שמענו אף ישעיה נתנבא מפי סנהדרין שנאמר ואשמע את קול יי' אומר את מי אשלח מפי הקב"ה ומי ילך לנו מפי סנהדרין שאעפ"ש שהיו מתנבאי' מן הקב"ה אילו היתה סנהדרין וזה הימנו לא היה לו רשות להתנבאות לכך אתה מוצא את מי אשלח מפי הקב"ה ומי ילך לנו מפי סנהדרין ו'לכך נתנבאו שניהם בחזון שחזון בגימטריא שבעים ואחד שנתנבאו שניהם בשבעים ואחד סנהדרין ר' נביים אומ' חזון שנתנבאו שניהם בשבעים ואחד לשון הגדול שבנביאים והירוד שבנביאים למה כי אין ליי' מעצור להושיע ברב או במעט ·

פרק טו כתובים לדוד יי' אורי וישעי ממי אירא · זהו לא תיראום שבשעה שישראל יראים מן המקום אף האומות יראין מהן וכן דוד או' יי' לי לא אירא כשהוא שלי לא אירא וכשאנו מניחין את יראתו אף האומות פושעין בהן שנאמר זנח ישראל טוב אויב ירדפו ומהו טוב יי' לכל בשעה יראין הימנו הכל יראין מישראל ואף החיות מתיראין מהן ממי את למד מדניאל בשעה שהשליכו אותו לגוב לא הזיקוהו שנאמר אלהי שלח מלא' ועדין אתה או' בדבר שישיבו בשמה ומכין שאף מי שאין בו נשמה מתירא שנאמר באברהם אני יי' אשר הוצאתיך וגו' אף האש מתירא מן אברהם וכן חנני' מישאל ועזריה מתירא האש מהן ואף המים מתיראו מישראל שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה וגו' ואף לעתיד לבא כן שנאמר כי תעבור במים וגו' לכך יי' אורי וישעי וגו' · אף האומות מבקשין לבא תחת כנפי השכינה בשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה וכן את מוצא בדוד וכל הגיתים שש מאות איש אשר באו ברגליו מגת וכן בשלמה ויספר שלמה לכל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל וכן בימי מרדכי ורבים מעמי הארץ מתיהדים וכן ישעיה או' הן גור יגור אפס וגו' מהו הן גור לשון יוכיח הן אחד אמ' הקב"ה הן גור יגור אפס מאותי באחריותי מיכאן ואילך כל מי שנתגייר באחריותך מי גר אתך עליך יפול ומי היה שגר באחריותי אברהם שנאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ :

פרק טז תורה ויהי אברם בן תשעים שנה · זהו יפיפית מבני אדם וגו' חגור חרבך וגו' אמרו בני קרח שאומר זה על אברהם מהו יפיפית מבני אדם מבניו של אדם הראשון

מעט

משי ומלבוש ומקיפן ומכניו של כה"ג שנאמר וירד יי' לראות וגו' בני האדם· הוצק חן בשפתותיך בשעה
שנשבעת למלך סדום שנאמר הרימותי וגו' בשם שהיית משיח כך הוצק חן בשפתותיך ומה שכר נתנו לך
על כן ברכך אלהים לעולם וכל מה שנשתבחת שניה לי ירדת לכבשן האש על שמי נתכסית בשיווכות
הרבה ועמדת ורדפת אחר חמשה עשר מלכים ונשתבחת בעולם מה שעשית עשית מכאן ואילך מבקש
את להודיע גבורתי חגור חרבך על ירך גבור אותה שעה הודך והדרך הוא בעול' ואימתי כך ויהי אברם
בן תשעים שנה וגו' ואתנה בריתי וגו'· ד"א ואתנה בריתי· זש"ה סוד יי' ליראיו ובריתו להודיע'
איזה הוא סודו של הק"בה זו מילה שלא גילה הק"בה מיסטירין. (פי' סוד) זו של מילה מאדם עד עשרים
דור עד שעמד אברהם ונתנה לו שנ' סוד יי' ליראיו זה אברהם שנאמר כי ירא אלהים אתה אמ' לו הק"בה
אם תתן מילה את נוטל סוד· סוד יי' ליראיו סוד בגימטריא שבעים אני מעמיד ממך בזכות מילה שאת'
נותן בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' ומעמיד מהן שבעים סנהדרין שנ' אספה לי שבעים איש וגו' ומעמיד
לפניך את משה שהוא דורש את התורה בשבעים לשון שנאמר בעבר הירדן בארץ מואב וגו' בזכות מה
בזכות מילה שנ' יי' אלהינו כרת עמנו ברית זו ברית מילה לכך נא' סוד יי' ליראיו אמ' לו הק"בה לאברה' דיו
לעבד שיהא כקונו ובריתו להודיע' משל למלך שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי אמ' מה אעש' לאוהבי
זה מה אתן לו זהב וכסף יש לו עבדים ושפחות יש לו אלא הריני חוגרו זונין (פי' חגורה) שלי כך אמ'
הק"בה לאברהם מה אתן לך זהב וכסף יש לך שנאמר ואברם כבד מאד וגו' אלא מה אני נותן לך הרי אני
חוגרך זונין שלי ואתנ' בריתי ביני וביניך וגו' ויפול אבר' על פניו וגו' אני הנה בריתי אתך סוד יי' ליראיו·
ד"א ויהי אברם אמ' לו הק"בה משעה שעמד אברה' ועד אותה שעה היה העולם אפל בע"א אבל משעמד'
והודעתני בעולמי הארת בעולם שנ' מי העיר ממזרח וגו' אלא בוא ומול לפני שתהא מאיר לי כביכול
שנאמר ויאמר אליו אני אל וגו' ויפול אברם וגו' אני הנה בריתי אתך אמ' לו ומי מל אותי אמ' לו הק"בה את
לעצמך נטל אברהם חרב והיה אוחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתירא שהיה זקן והיה מרתית מה עשה
הק"בה כביכול שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך ומכין שכן עזרא משבח אתה הוא יי' האלהים אשר
בחרת באברם ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות לו הברית אינו אומ' כן אלא וכרות עמו מלמד שהיה
הק"בה אוחז עם יד אברהם ואברהם חותך הוי וכרות עמו הברית ותקם את דבריך כי צדיק אתה·

פרק יז נביאים

כה אמר יי' אם לא בריתי יומם ולילה· זש"ה הבט לברית כי מלאו מחשכי ארץ
נאות חמס הבט לברית אע"פ שאין לישראל מעשים טובים אין הק"בה גואלן אלא
בזכות מילה הבט לברית כשהיו במצרים היו משתחוים לע"א שנאמר ואומר אל אבותיכם בארץ מצרים
איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו ולא גאלן אלא בזכות מילה שנאמר וגם אני שמעתי
את נאקת וגו' וכתי' וישמע אלהים את נאקתם ובאו ממצרים ובאו לים והיו ממרים שנאמר וימרו על ים בים
סוף ובקש הים לחונקן שנאמר והמים להם חומה שנתמלא עליהם חימה ובקשו לחונקן כיון שהגיעו
המים לכנדיהם תלו בגדיהם מן המים כיון שראה הים את המילה ברח שנאמר הים ראה וינס וגו' ומה
ראה הים מילה וברח ולא נקרע אלא בזכות מילה שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים באו למדב' ובטלו
את המילה ארבעים שנה שנאמר כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל
במדבר וגו' ואת בניהם הקים וגו' כל ישראל בטלו את המילה ארבעים שנה חוץ משבטו של לוי שהן היו
מלים בניהם שנאמר ובריתך ינצורו זה ברית מילה באו ישראל לעבור בירדן והיו ערלים ושבטו של לוי
מהולין והיו סובלין את הארון ובקשו מי הירדן לחנוק את ישראל מפני שהיו ערלים מיד עשה הק"בה נסים
באותה שעה ניסם הק"בה ששים רבוא בין שני בדי ארון אבל הלוים כדי שיראו מי הירדן מילה ויכרתו
שנאמר הירדן יסוב לאחור אמ' להן יהושע הנה ארון הברית אדון וגו' והיו ששים רבוא עומדים בין שני
בדי ארון כביכול היו מעקצין את הארון בערלותם והיכן פירושו של דבר בירמיהו שנאמר הלוך וקנית
לך אזור פשתים שלא ניבער פשתן שלו אלא עם הקוצים שלו ושמתו על מתניך והיה מעקץ לירמיה אמ'
לפניו רבונו של עולם קוצים יש בו והן מעקצין אותי ואני מצטער אמ' לו הקדוש ברוך הוא ולא כך עש'

בני

שבעים נפש

שנאמר

ומקנה

האיר ממזרח

ויזכור אלהים את בריתו

בני בירדן כשהכנסתי אותם בין שני בדי ארון והיו מעקצין את הארון בערלתם כקוצים שנאמר כי
כאשר ידבק האזור וגו' ומכאן שערלה נקראת קוצים שנאמר כה אמר יי' לאיש יהודה ולירושלם נירו לכם
ניר ואל תזרעו אל קוצים וכתי' המולו ליי' והסירו ערלת לבבכם וגו' הרי שהיא כקוצים· ראה מה ערלה
שנואה לפני הק"בה משה גדול הנביאים וחכמים וצדיקים על שעיכב שעה אחת את המילה בקש הק"בה
להרגו שנאמר ויהי בדרך במלון וגו' ישראל אם יבטלו את המילה אין העולם חרב מיד לכך נאמר אם לא
בריתי יומם ולילה וגו'· ד"א אם לא בריתי שאל אגריפס המלך את רבי אליעזר הגדול אמ' לו אם
חביבה מילה לפני הק"בה למה לא כתבה במתן תורה עם עשרת הדברות הרי הזהיר על ע"א ועל שבוע'
השם ועל השבת ועל כיבוד אב ואם ועל הרוצח ועל ניאוף על הגניבה ועל עדות שקר ועל
חימוד על כל אלו הזהיר אבל על המילה לא הזהיר אמר לו רבי אליעזר אתה אמרת לי שאתה יודע
לקרות את התורה והרי אין אתה יודע אמ' לו שול והסתכל שעד שלא נתן הק"בה את התורה נתן להם
את המילה ומכין שנאמר בחדש השלישי וגו' ויסעו וגו' ומשה עלה וגו' אתם ראיתם וגו' ועתה אם שמוע וגו'
ושמרתם את בריתי זו מילה וכן שנה רבי אליעזר ושמרתם את בריתי זו ברית מילה ורבי עקיבא אומ' זו
שבת לכך נאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו'

פרק יח כתובים

לדוד מזמור נאם יי' לאדני שב לימיני· זש"ה והיה אדירו ממנו וגו' ראה היאך
הק"בה מחבב ומגדל את ישראל שתולה אבותיהן בהן שנאמר והיה אדירו ממנו
ואין אדירים אלא אבות שנאמר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם לכך והיה אדירו ממנו
האבות מהן והכל מהן ועד עכשיו באבות אתה אומר ומכין שאף הק"בה מפני חיבתן אמ' להם מכם אני
שנאמר ומושלו מקרבו יצא זה הק"בה שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל· והקרבתיו
ונגש אלי זה אברהם שנ' ויגש אברהם וגו' כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם יי'· נאם יי' לאדני
זה אברהם שנ' ויאמר ברוך יי' אלהי אדני אברהם: אין מדותיו של הק"בה כמדת בשר ודם שלטון כשהוא
נכנס הוא יושב בימין וסונקדרים (סיקריטריאו בלעז) שלו בשמאל והק"בה שהוא שולט מסוף העולם
ועד סופו והכל שלו כתב שאברהם יושב לימינו שנ' נאם יי' לאדני שב לימיני ולמה הוא מושיבו אצלו שהוא
מוכיח את ישרא' ומראה לאברהם אביהם כל טובה שעושה עמהם שנ' נגד אבותם עשה פלא לפיכך הוא
מושיבו אצלו וכן חנה אומרת מקים מעפר דל אותו שעשה עצמו עפר ואפר דכתי' ואנכי עפר ואפר מקים
מעפר דל מה עושה לו מושיבו בכסא הכבוד שנאמר וכסא כבוד ינחילם·

פרק יט תורה

וירא אליו יי' באלני ממרא· זש"ה כה אמר יי' השמים כסאי וגו' ואת כל אלה ידי עשתה ראה כבוד ראה גבורה
וכביכול ועם מי הוא עוסק ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי מי הוא זה שחר' על דברו של
הק"בה זה אברה' שנ' בעצם היום הזה נמול אברה' וגו' מיד וירא אליו יי' ומכין שעל אברה' הכתו' מדב' שכך כתי'
אחריו שוחט השור מכה איש וכתי' ואל הבקר רץ אברהם· מכה איש שהרג את נמרוד· זובח השה אימתי
משהקריב ליצחק שנ' אלהים יראה לו השה לעולה בני: ד"א השמים כסאי אמרו רבותי' את מוצ' כשבעה
מקומו' השווה ה'בה עצמו עם הבריות הנמוכים כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים ראה גבורה ועם מי הוא
עוסק עושה משפט יתום ואלמנה וגו' כי רם יי' ושפל יראה וגו' כי כה אמר רם ונשא וגו' ואת דכא ושפל רוח
וגו' שלו לרוכב בערבו' וגו' וכתי' אבי יתומי' וגו' קרוב יי' לנשברי לב וגו' כה אמ' יי' השמי' כסאי וגו' ואל זה אביט
וגו'· ד"א וירא אליו יי' זש"ה מזבח אדמה תעש' לי א"ר יצח' כפה' אמר ה'בה מה מי שזובח ושופך מעט דם
או דם שה או דם שור הייתי בא ומברכו שנ' בכל המקו' אשר אזכיר את שמי וגו' על אחת כמה וכמ' אברהם
שנהר של דם יוצ' מביתו שמל עצמו וכל ביתו איני הולך ומברכו לכך כ' וירא אליו יי' בא וראה כח שנתן לו הק"בה
שכיו' אמ' מל עצמו ומל ישמעאל בנו והיה הדם מנטף מן מילתו ומל לאנשי ביתו ולילידי ביתו וראה כמה
ילידי ביתו שמונ' עשר ושלש מאו' ואם ילידי ביתו היו כל אלו על אחת כמה וכמה מקנת כספו וכולן מל
ביום אח' שנ' בעצם היום הזה נמול אברה' הרי לעצמו ולישמעא' בנו וכל אנשי ביתו מן הזקני' ומן הקטנים
ומקנ' כספו מאת בן נכר נמולו אתו נטעו' אברה' גבע' של ערלו' בביתו ונה' של דם יוצ' מביתו קרא ה'בה

למלאכי

בקרבן אינו אלא
ו' ונגל השביעי
אלי כייל אקינו
המנביאי לשבת
וגו' עד מקימי
מעפר דל וגו'

עוף

למלאכי השרת ואמר להם בואו ונבקר את החולה אמרו לו המלאכי' יי' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו אדם להבל דמה אתה מהלך במקום הטנופת במקום של דם ושל שקץ אמר להן הקב"ה כך אמרת' חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות ממור ולבונה ואם אין אתם מבקשין לבא הריני הולך לעצמי וכן שלמה אומ' עד שיפוח היום אלו העוברים והשבים שהיה אברהם מכלכל שהיו כצללים הולכין ובאין ונסו הצללים שלא יצטער מן המילה משמשו · אלך לי אל הר המור זה אברהם שנקרא מור שנאמר מור ואהלות קציעות לכך וירא אליו יי' כיון שראו מלאכי השרת הלכו אף הן אחר הק"בה שנאמר וישא עיניו וירא' והנה וגו' ודוד משבח ואומר כל ארחות יי' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו זה אברהם שנצר ברית מילה כיון שנגלה לו הקב"ה היה יושב שנאמר והוא יושב פתח האהל בא אברהם לעמוד כשראה את השכינה א"לו הק"בה אל תצטער שנאמר נאם יי' לאדני שב לימיני א"לו אברהם רבונו של עולם כן היא דרך ארץ שאת' אני יושב ואתה עומד אמר לו הק"בה לא איכפת עכשיו אתה זקן את בן מאה שנה ואת תמה שאני עומד ואתה יושב עתידין בניך בני שלש שנים בני ארבע שנים יושבין בבית הכנסת ואני עומד שנאמר אלהים נצב בעדת אל התחיל אברהם לקלס ולו' ותתן לי מגן ישעך כשרדפתי את המלכים שנאמר אל תירא אברם וימינך תסעדני כשאחזת בימיני והייתי חותך את הערלה. וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד : ד"א וירא אליו יי' : זש"ה וידעת כי יי' אלהיך הוא האלהים וגו' ומה ראה להגלות לו באלוני ממרא אלא יתברך שמו של הק"בה שאינו מקפח שכר בריה שלשה אוהבים היו לו ענר אשכל וממרא וכיון שאמר הק"בה לאברהם מול את עצמך נטל מהם עצה אמר ענר בעל מום הוא מבקש לעשותך עם אדם יכיר כפיו לא שמר אמונה ועמך הוא משמר אמונה הניחו והלך לו אצל אשכל ואמר לו כך אף הוא אין אתה יודע מסוים הוא מבקש לעשותך בעולם שיהו קרוביהן של מלכים שהרגת באין עליך ומסיימין אותך ואין את יכול לברוח מהן הניחו והלך לו אצל ממרא א"ל אוהבי אמ' לי לימול אמ' לו ממרא ועדיין אתה עומד ותוהא לא עשו אותך חתיכות חתיכות מאתים וארבעים ושמונה איברים שעליך הציל מן האש ומקבת מן אבר אחד אתה עומד ומתקשה ליתן לו אמ' לו הק"בה אתה נתת לו עצה לימול חייך שאני נגלה לו בתחומך שנאמר וירא אליו יי' באלוני ממרא ומנין שנטל מהם עצה לימול שנ' והם בעלי ברית אברם : וישא עיניו וירא אמרו המלאכים רבון כל העולמים עד מתי את מכבדו עד מתי זה יושב אמר להן ה"בה אילו לא דיו אלא בזכות שאני רואה שלשה צדיקים שעתידין לעמוד ממנו שכל העולם כופלים ומשתחוים לצלם והן עומדין כתמרה ולא משתחוים שנא' זאת קומתך דמתה לתמר לכך והנה שלשה אנשים וגו' אמ' לו ה"בה אתה השתחוית למלאכיי חייך שמלכים עתידין להשתחות לפני בניך שנאמר והיו מלכים אומניך וגו' אפים ארץ ישתחוו לך :

אנכי מגן לך
האל הנאמן
שומר הברי'
והחסד

ויכו
אתי

פרק כ נביאים

כי הנה היום בא בוער כתנור · זש"ה לילה יומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה וגו' לפי שאמר מלאכי כי הנה היום בא וגו' אמרו לו ישראל יום אחד לוהטן בלבד הרי כמה שנים שעבדו אותנו כמה שפטים כמה פור עניות ואת אומ' ולהט אותם היום הבא א"להם ישעי' ואני עושה אותה יומם ולילה שנאמר לילה ויומם לא תכבה ולא עוד אלא לעולם יעלה עשנה וגו': שבעה שמות נקראת גהינם שאול ואבדון צלמות באר שחת טיט היון ונסיב א"ר ינאי ודאי כל השמות יש לגהינם אמר ה"בה איני צריך לאחד מהם אלא היום אני מרתיח ופורע מן הרשעים שנ' כי הנה היום בא וגו' · ד"א כי הנה היום בא · זש"ה לי נקם ושלם וישר' אומ' לי נקם ושלם א' הק"בה כשיגיע הזמן אימתי תמוט רגלם כשיתקיים מה שראה דניאל חזה הוית די מטורא היתגזירת אבן די לא בידיין ומחת לצלמא על רגליהי וגו' · כי קרוב יום אידם בלעם שהיה רואה שיום הדין הוא מאבד את הרשעים עשאו רחוק שנ' אראנו ולא עתה וגו' אבל משה שהיה רואה שאותו היום הוא מתן שכרן של צדיקים א' כי קרוב יום אידם וגו' וכן אסף אומ' כי הנה רחקיך יאבדו ואני קרבת אלהים לי טוב · וחש עתידות למו מחיש אני ומרפא את העולם לפרוע מהן שנ' יעופו כנשר חש לאכל וחש עתידות למו על שאמרתם ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה הרי היום בא ואתם יודעין כי הנה היום בא · ד"א כי הנה היום בא · זש"ה יום

הביאו עלינו

אירא אני אליך אבטח · אילו הן מה שאין להם תקוה וכן איוב אומ' ועיני רשעים תכלינה שאין להם תקוה : ומנוס אבד מנהם אלא גהינם פתוחה מכל מקום והם מבקשים לברוח וגהינם נפתחת עליהם שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה וגו' א"ר אחא משום ר' אבהו שש עשרה פיות יש לגהינם ארבע לכל רוח ומנין שכן יחזקאל רואה שנאמר ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישיתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החודרת להם למען למוג לב והרבה המכשולים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב אח עשויה לברק הרי ארבעה חרב על כל שער ושער ועל כל רוח שנאמר התאחדי הימיני השימי השמילי התאחדי במזרח הימיני במערב השימי בדרום השמילי בצפון והמלאכים או' היכן הן הפנים אנה פניך מועדות מפני ששש עשרה פיות מקיפין אותה ארבע לכל רוח והרשעי' בורחין מיכן ומוצאין כאן ואינן מוצאין היכן לנוס ואיוב צוח ולו' ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש · ד"א כי הנה היום בא בוער כתנור מה או' גהינם של ישראל וג"ע שלנו וישראל אומרים גיהנם של מה וגן עדן שלנו משל לשני שהיו מוכרין אחד מהן פשתן ואחד מהן אמיכטון (פי' קנבוס) זה שהיה מוכר פשתן אמ' אמיכטון שלי וזה אומ' שלי הוא אמ' להן בעל הסחורה את אומ' אמיכטון שלי וזה אומ' אמיכטון שלי הרי האש לפניכם הוא בודק איזה פשתן ואיזה אמיכטון כך אמרו מה גן עדן שלנו וגהינם של ישראל וישראל אומ' לאו אמ' הק"בה הרי האש לפניכם לכו באור אשכם והאש בודק וכן ישעיה אומ' והיה החסון לנעורת וגו' זה סנחריב ופועלו לניצוץ זה חזקיהו ובערו שניהם יחדו כבדקו הפשתן נשרף שנ' והיו עמים משרפות שיד אמיכטון לא נשרף שנא' כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך :

פרק כא כתובים

לדוד מזמור נאם יי' לאדני · זש"ה קורא ממזרח עיט וגו' · יתברך שמו של הק"בה היאך הוא מחבב את הצדיקים ומגדלן היאך גדל אברהם שעשאו סנקלטיקום (פי' יועץ) שלו שהיה נוטל בו עצה שנאמר קורא ממזרח וגו' א"לו בוא ושב לימיני שאתה בעל עצתי למה שאת נאמן שכתבתי עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי שב לימיני : ואיפשר שהק"בה נוטל עצה מבשר ודם כתי' כי עצת יי' לעולם תעמוד וגו' וכן גדול העצה וגו' כל העול' כלו ברא ולא נטל עצה שנאמר מי מדד בשעלו וגו' ומה כת' מי תכן את רוח יי' וגו' כל העולם כלו בראתי ואת מי נועץ ויבינהו וגו' ממי נטלתי עצה אבל אברהם אני קורא אותו איש עצתי למה כנוהג שבעולם מלך בשר ודם שנתן מתנה לאוהבו אם יחזור בו המלך ויטרוף אותה שדה חוץ מדעתו של אוהבו איני אומר אין המלך נאמן אלא מכזב שנתן לי מתנה וחזר בו וטרפה ולא הייתי יודע כך אמ' הק"בה אני נתתי את הארץ מתנה לאברהם שנאמר קום התהלך בארץ וגו' ואם מבקש אני להפוך חמשת הכרכים ואיני נוטל עצה מאברהם עכשיו אומ' חזר בו במתנה שנתן לי אלא הריני נוטל עצה הימנו שנאמר ויי' אמר המכסה וגו' לפיכך הושיבו לימינו שיהא נוטל בו עצה שנאמר נאם יי' לאדני שב לימיני :

[illegible]

פרק כב תורה

חלילה לך מעשות וגו' בשר ודם אומ' לה"בה חלילה לך וגו' · זש"ה אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל וגו' מהו כך שא' אמ' דוד בואו ונשמעו מה אמר הק"בה שנא' לי אמר ישרא' אמרו לו ישרא' מה א"לך א"להן צור ישראל מושל באדם צדיק מושל ביראת אלהים למה שהק"בה גוזר דבר ביראתו והצדיקים מושלים ביראתו והיאך הק"בה עומד ביראתו להפוך חמשת הכרכים ואברהם הצדיק מושל ביראתו והתחיל אומ' למה אתה עושה כך שנאמר חלילה לך · צדיק מושל ביראת אלהים א"ר אחא רבונך לידע כוחן של צדיקים היאך שולטים ביראתו של ה"בה שכביכול גדלן ועשה אותן שרים שנאמר (דברי הימים כ"ד) ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי קודש ושרי האלהים ונומ' יתברך שמו של הק"בה שכך מחבב את הצדיקים במדת ענותנות שקרא אותם שרים שיהיו שולטין ביראתו שנא' חלילה לך · ד"א חלילה לך · זש"ה לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו אמר הק"בה שלא יאמרו בני אדם אף אנו מדברים כהק"בה כשם שדיבר אברהם אמ' הק"בה לא (פי' לו קרי) אחריש בדיו לאברהם בלבד אני שותק למה שהוא שתק לי ואף אני שותק לו ואימתי שתק אברהם אלא אמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו והעלהו שם לעולה ושתק

אמר

שנאמר ואני כאלה לא שמעו וגו' אף אני מודיע לו לא אחרים בדיו ואעפ"י שאמר לי דברים קשים ודבר
גבורות וקין ערכו ערב על ומה גבורות דיבר ויגש אברהם וגו' רבי יהודה אומר אין ויגש אלא לשון
מלחמה שנאמר ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה ורבי נחמיה או' אין ויגש אלא לשון בקשה שנא' ויגש
אליו יהודה וחכמים או' אין ויגש אלא לשון תפלה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש וגו' אמ"ל חלילה לך
וגו' שלא יהו או' כך היא אומנותו של הב"ה לחייב את הבריות במדת אכזריות דורו של אנוש דור המבול
ודור הפלגה אומרי' מכיר אומנותו חלילה לך אמ"ל ה' ב"ה ומה את נאמר כוה ואני מעביר לפניך כל הדורות
שהוכחתי ומראה לך שלא לפי עונותיהם גביתי מהם אלא פחות מכן ואם תראה לעתך שלא עשיתי
כהוגן למדני ואני עושה מיכן ואילך שנאמר בלעדי אחזה אתה הורני אם עול פעלתי לא אוסיף בלעדי
אחזה מה שעשיתי בלעדיך שגליתי לך במחזה בלעדי אחזה אמר הן מיכן ואילך אם עול פעלתי לא
אוסיף עוד א"ל אברהם חס ושלום אין אתה מעביר דין על בריה שנא' לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה
לאל מרשע וגו' כי פועל אדם ישלם לו לכך נאמר חלילה לך · ד"א חלילה לך אמ' אברהם לפני הקב"ה
רבונו של עולם כופה אני כרוח הקודש שאשה פולטת עיר שלימה ואני איני כדי לפלט חמשת כרכים
הללו ואיזו אשה זו שהצילה את העיר זו סרח בת אשר בשעה שמרד שבע בן בכרי וברח מן דוד באתה לא
שנאמר וכל העם אשר את יואב משחיתים להפיל ~~את~~ החומה כיון שהרגישה סרח בת אשר התחיל' צועק'
קראו ליואב כיון שבא יואב אמ' לו אתה הוא יואב שכתוב מקלסך יושב בשבת תחכמוני וגו' לא קרית
בתורה כי תקרב אל עיר וגו' ולא היה לך לעשות כן שנאמר דבר ידברו בראשונה וגו' וכן התמו בעיר
שלא יספר אל התמו לדברי תורה למה תבלע נחלת יי' כיון ששמע יואב כך כתירה אמ' ויש כאן צדיקים אוי לי
~~שנאמר ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי וגו' אמ' אברהם את שאת רחמן עד לכך להאביד אלו חלילה לך~~
~~וגומ'~~ אמ' לה יואב לא כן הדבר כי אם איש ~~ונו'~~ בעל שם של אדם עובד ע"א דכתי' ויהי איש מהר אפרי'
וגו' ושם בקרא איש בליעל וגו' אמ' לה מי את אמרה לו אנכי שלומי אמוני ישראל אני היא שהשלמתי מיכייכן
של שבעים נפש שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' שנתייחסו ששים ותשעה ואני השלמתי את המנין
שנאמר ושם בת אשר שרח אלא עמוד במקומך ואני עושה שלום שנאמר הנה ראשו מושלך אליך בעד
החומה וכך היתה סבורה שחכמה שהיא שולחת ראשו ליואב אלא ראה מה עשתה ותבא האשה אל כל
העם בחכמתה מהו בחכמתה אמרה להן תהו יודעין שיואב וכל ישראל בחוץ מבקשין להרגנו ולבנינו
ולבנותינו אמרו לה למה אמרה להן מאה בני אדם מן העיר הוא מבקש אמרו לה יטול אמרה להן אינו
מבקש אלא חמשי' הרי יפה ויטול ~~חמשה~~ ראש בסוף אמרה להם לא מאה ולא חמשים ולא עשרים אף לא חמשה
אלא אם נותנין אתם שבע בן בכרי מיד ויכרתו את ראש שבע בן בכרי וגו' ראה חכמה של אשה זו כשם
שבא אברהם בחכמה על הב"ה וירד מן חמשים לארבעים ולמטה עד עשרה ואף זו כן עליה שלמה מקלס
טובה חכמה מכלי קרב וגו' שהיה ביד יואב וביד אנשיו ואשה שבאתה בחכמ' בכחה את הכל כיון שנטל
יואב ראשו של שבע בן בכרי חזר בו ולא נגע בעיר אמ' אברהם ומה אם יואב כשנטל את החייב הניח
את כל העיר בשלום את שאת רחמן את מאבד את הכל חלילה לך מעשות וגו':

מהר אפרים
מה להלן ע"ע
אף כאן ע"ע
ועוד כתי' התם
~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible] בליעל
וכתוב הכא

פרק כג נביאים · ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע · זשה וראיתם ושש לבכם וגו' מה יש לו ללב
לראות ולשמוע רואין הטוב שמתוקן להם לצדיקים ושמחים שנאמר וראיתם וגו'
מה שכת' עין לא ראתה וגו' ואותה שעה וראיתם ושש לבכם · ד"א וראיתם רואין לרשעים בידולין
בגהינם ושמחים שאינן עמהם שנאמר ויצאו וראו בפגרי וגו' אותה שעה וראיתם ושש לבכם · ד"א
וראיתם רואין את המשיח בשמחה מתוך שערי דודו והן שמחין שכך דניאל אומר וארו עם ענני שמיא כבר
אנש אתי הוה אותה שעה וראיתם ושש לבכם · ד"א וראיתם מה יש לבו לראות ולשמוע אלא לפי
שבעולם הזה בעונותינו אין לנו לא נביא ולא רוח הקדש שנאמר אותותינו לא ראינו אין עוד נביא וגו'
ולא עוד אלא אף השכינה שכ' כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו' אבל לעתיד לבא נגלה להם שנ' ונגלה
כבוד יי' וראו כל בשר יחדו והן רואין אותו שנאמר כי עין בעין יראו וגו' לכך נא' וראיתם · ד"א

וראיתם ושש לבכם לא היה צריך לומר אלא לבבכם א"ר אחא לפי שלב אחד משתייר והב"ה עוקר לב יצר
הרע שנאמר והסירותי את לב האבן וגו' ומביא להם יצר טוב שנאמר ונתתי לכם לב בשר והוא שמח יצר
טוב שאין לו אנטידיקוס (פי' בר פלוגתיה) לכך נאמר וראיתם ושש לבכם · ד"א וראיתם כיון
שרואין את השכינה הן ששין ושמחין וגופן מתגדל ופרין ורבין שנאמר ועצמותיכם כדשא תפרחנה ·
ד"א ועצמותיכם כדשא תפרחנה · זשה הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצו' הארץ
לא ייעף ולא ייגע וגו' אין לפני הב"ה יגיעה אלא בדבר ברא הק"בה את העולם הזה וכדבר הוא עתיד
לחדש אותו לעולם הבא כתי' ויאמר אלהים תדשא וגו' מיד תוצא הארץ אף לעתיד לבא הק"בה או' דבר
ומיד הכל נעשין לכך נאמר ועצמותיכם כדשא תפרחנה · ונודעה יד יי' את עבדיו וזעם את אויביו ·
משל לאוכין שאמרו לחיטים אנו יפין מכם שעליכם ועלינו המטר יורד והשמש זורח על שבינו אמרו להן
חיטים לא מה שאתם או' ולא מה שאנו או' אלא המורג בא ומפריד אותנו לאוצר ולכם לעופות לאכל ·
כך הם וישראל מעורבין באחת בעולם שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם וגו' ומה או' לישראל
יפין מכם שעלינו ועליכם השמש זורח אמרו להם ישראל לא מה שאתם או' ולא מה שאנו או' אלא הרי
היום בא ואתם יודעין שמכניס את הצדיקים בגן עדן ורשעים בגהינם שנאמר ורבים מישיני אדמת עפר
יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם לכך נאמר ונודעה יד יי' וגו' אותה שעה וראיתם ·
ד"א ושבתם וראיתם · זשה הכל כאשר לכל וגו' אבל לעתיד לבא מפריש בין אלו לאלו ·
משל למלך שנכנס למדינה ונכנסו עמו דוכוסין ואפרכין כולם נכנסין עמו וקומטריא (פי' המורדים)
נכנסת אחריו אעפ"י שכולם נכנסים בשער אחד אלא משנכנסין הפריש ביניהן · כיצד המלך בפלטין
שלו ודוכסין בפלטריות ושרי בנאות בבתיהם וקומטריא בפולקי (פי' בית האסורים) כך העולם הזה
כולם נכנסים בשער אחד הצדיקים והרשעי' באחת מקרה אחד לצדיק ולרשע אבל לעתיד לבא הצדיקים
בגן עדן שנאמר זה השער ליי' צדיקים יבאו בו וכן דוד אומ' אתהלך לפני יי' בארצות החיים זו גן עדן
בני כול הק"בה מטייל עמהם שנאמר והתהלכתי בתוככם אבל הרשעים פותחין בגהינם שנאמר כל חשך
טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח אותה שעה וראיתם בין צדיק לרשע ·

פרק כד כתובים · לדוד מזמור נאם יי' לאדני שב לימיני · זשה ימינך יי' נאדרי בכח כל מקום
שאת מוצא ימינו של הב"ה הוא שכינור על ישרא' משל לבן מלכים שהיה לו שכינור
כשהיה לו עסק היה מדבר על ידיו אחר זמן חבש המלך אותו השכינור והיה עסק לבנו אמ' לו אביו עשה
עים קן א"ל הבן בבקשה ממך שכינור שהיה מדבר על ידי חבשת ואיני יכול לעשות כלום אלא הוציאו
אותו ואחר כך אתה עושה עסקי כך שכינור של ישראל הוא ימינו של הקב"ה כשהכעיסו אותו כביכול
הפך לאחוריו שנאמר השיב אחור ימינו אמרו לו ישראל מבקש אתה שנזכה בדין הושיעה ימינך ועננו
החזיר את הימין למקומה אמ' להם ואני עושה שנאמר נאם יי' לאדני שב לימיני וגו' אמ' הב"ה מתחל' התורה
היתה יושבת בימיני שנאמר מימינו אש דת למו ואברהם עשה אותה ~~עקב~~ שנאמר עקב אשר שמע וגו'
ישב ~~התורה~~ במקומה שנאמר שב לימיני · ד"א הצדקה יושבת בימיני שנאמר צדק מלאה ימינך
ואברהם עשה אותה שנאמר כי ידעתיו וגו' אם כן ישב במקום הצדקה שנאמר שב לימיני מטה עוזך
ישלח יי' מציון ·

פרק כה תורה · וישמע משם אברהם · זשה ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו מה כתי' למעלה
השמש יצא על הארץ וגו' ויי' המטיר וגו' ויהפך וגו' ולמה לא ישב אברהם נגד סדו'
וחברותיה אלא שהיה מקבל העוברים והשבים מפני שסדום ועמורה לא היו זוכין לעניים שנאמ' ויד עני
ואביון לא החזיקה וכתי' אנשי סדום וגו' רעים זה לזה וחטאים בגלוי עריות לי"י בע"א מאד בשפיכו' דמי'
לפיכך ישב אברהם בנגב שהיה הוא מקבל את העוברים ואת השבים כיון שהפכן הקב"ה בעונותיהם
אמ' אברהם ומה אני יושב כאן אין עוד לזכות כאן אלא הריני הולך למקום אחר שנאמר ואולם הר נופל
יבול ואין הר אלא סדום שנאמר המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו וצור יעתק ממקומו וזה

אברהם שנאמר הביטו אל צור חוצבתם לכך נא' ויסע משם אברהם · ד"א ויסע משם אברהם · זש"ה לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא עם מתי שוא אלו אנשי סדום וחברותי' ועם נעלמי' לא אבוא זה לוט ובנותיו מה כתי' למעלה אל תביט אחריך לא כשם שאתה תולה עיניך בזונות שנאמר כי בעד אשה זונה וגו' אמ' להן מה אעשה אמרו לו לך אצל אברהם שנאמר ההרה המלט וגו' זה אברהם שנקרא הר שנאמר שמעו הרים אמ' לו אברהם צדיק גמור הוא ואיני יכול לילך אצלו שנאמר ואנכי לא אוכל וגו' למה שכל זמן שהיתה סדום ועמורה הייתי יושב בתוכה ונראה כנגדן צדיק והיה הק"בה מסתכל במעשיו ובמעשיהם והייתי נראה צדיק מהן אבל עכשיו אם אך אצל אברהם הוא צדיק שלם ואם יסתכל הק"בה במעשיו ובמעשי אם נמצאתי רשע כנגדו הוא עוקרני לפיכך ואנכי לא אוכל וגו' הנה נא העיר הזאת וגו' כל הדברים הללו היה עושה כדי שילך למערה לעסוק בעריות שנאמר ויעל לוט וגו' ותאמר הבכירה וגו' ומתחלה כשהיה עם אברהם היה מתאוה לזנות כשאמר לו אברהם אל נא תהי מריבה וגו' הפרד נא וגו' מיד וישא לוט את עיניו וגו' אין וישא אלא שנתאוה לזנות שנ' ותשא אשת אדניו וגו' וירא את כל ככר וגו' כי בעד אשה זונה וגו' כי כולה משקה ותשקין וגו' שמתחלה היה מתאוה לזנות · לפיכך אמ' לו אברהם הפרד נא מעלי וגו' והיה לוט סבור שחוטא ואין אדם יודע א"ר ברכיה אמ' הק"בה ללוט מה את סבור שאת חוטא ואין אדם יודע חייך יהו קורין בכל שנה ושנה ותהרין שתי וגו' וכן שלמה אומ' לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע כיון שראה אברהם אמ' מה אני מבקש מאלו מיד ויסע משם אברהם לכך נאמר ועם נעלמים לא אבוא : ואילו היה הק"בה דן כמעשיהן היו בנות לוט ראויות לישרף באש אלא אין הק"בה דן אלא מחשבו' שסברו ואמרו אבינו זקן ואיש וגו' משל לכהן שהיה לו שדה וזרעה אחרים ולא עשתה השדה כיון שראה ניקש וזרעו ולא מצא מה עשה האריס הלך וזרע תרומה ועשתה השדה בא לשכנים לאוצר אמ' לו הכהן זרע לא היה לנו וזו מנין אמ' לו ראיתי שאין זרע לזרוע ונטלתי תרומ' וזרעתי וקצרתי אמ' לו הכהן אסור מה שעשית ומפני שראית שאין זרע עשית הדבר הזה אלא לא תכניסם לאוצר כך ראו בנות לוט שאין אדם באותן המקומות ולא עוד אלא שהיו סבורות שאין בריות בעולם שאמרו נהפך העולם כשם שנהפכה סדום ועמורותיה שנאמר ואיש אין בארץ וגו' לכה נשקה וגו' וזרעו זרע תרומה אמ' הק"בה אילו כמעשיכן הייתם חייבין שריפה אלא שנתכוונתם לבנין עולם אלא לא תכניסום לאוצר לא יבא עמוני וגו' (תימה דהא כתי' על דבר אשר לא קדמו אתכ' וגו') מיד אמ' אברה' ועם נעלמי' לא אבוא אין לי עסק עמהם עם מי שכתוב בהן לא יבא עמוני ומואבי ·

פרק כו נביאים

וישר אבימלך על ישראל שלש שנים · זש"ה רעך ורע אביך אל תעזוב וגו' רעך ורע אביך זה חנון בן נחש מלך בני עמון א' דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש וגו' מה עשה חנון ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם וגו' אמ' חנון עם אלהיו לא קיים ועמי הוא מקיי' תמוהה הק"בה אמ' להם כשתלכו לא תדרוש שלומם וטובתם זה משלם ואומ' אעשה חסד עם חנון בן נחש וגו' מיד ויכרות את מדויהם וגו' זהו רעך ורע אביך · ובית אחיך אל תבוא ביום אידך זה יהורם מלך יהודה, שכיון שמלך עמד והרג את כל אחיו שנא' ויקם יהורם על ממלכות אביו וגו' ויהרג את כל אחיו בחרב וגם משרי יהודה · טוב שכן קרוב מאח רחוק זה אבימלך בן גדעון שהרג לאחיו אמ' לו הקב"ה רשע שבעול' טוב היה ממך אבימלך בעל שמך שכנו של אברהם שהיה מכבדו יותר מדאי שנ' ויאמר אבימלך הנה ארצי וגו' ולא עוד אלא ולשרה אמר וגו' זה דורון ומה עשה לשרה עשה לה מטרונה והלבישה בגדי מלכות שנא' הנה הוא לך כסות עינים וגו' למה שלא יתבע בה עוד בריות אלא יהי שומע שהיא מלכה והוא מתירא לומר מי יכול לתבוע מלכה לפיכך הוא אומ' הנה הוא לך כסות עינים : אמ' הקב"ה לבנו שלגדעון ראה לבעל שמך שכנו של אברהם כמה כיבדו ואת עמדת והרגת לאחיך שנ' ויהרג את אחיו בני ירובעל שבעי' איש על אבן אחת לפיכך אני ממעט ימיך שה' וישר אבימלך על ישראל שלש שנים למה יראת יי' תוסיף ימי' ושנות רשעי' תקצרנה · ד"א וישר אבימלך · זש"ה כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב כל מי שהרג לאחיו בו נדבר לקה הוא יהורם עמד והרג בני אחיו של אביו שנ' וגם את אחיך ובית אביך הטובים ממך הרגת

ולפי שהרג בני אחיו של אביו לפיכך יצאו מעיו מן החולי שנ' (ד"ה כא) ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם חוליו · למה כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב · קין הרג את הבל אחיו באבן שנ' ויקם קין וגו' והיאך הרגו אלא שנטל אבן והיה מכה בו בכל איבריו פצעים פצעי' עד שמת מנין שכך אמ' למך לנשיו כי איש הרגתי לפצעי וגו' ואף קין נהרג באבן שנא' ויבא קין וגו' ושמה נפל עליו אבן ומת לכך נאמר וגולל אבן וגו' כך אבימלך זה הרג לאחיו באבן שנ' ויהרג וגו' על אבן אחת ונהרג גם הוא באבן שנ' ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו הוי וגולל אבן אליו תשוב : ד"א וישר אבימלך · זש"ה לפני שבר יגבה לב איש זה אבימלך שגבה לבו שנ' ויקבצו אליו אנשי' רקי' ופוחזי' ויהיו עמו · ולפני כבוד ענוה זה גדעון אביו שאמרו לו ישרא' משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין ומה א' להם לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם יי' ימשול בכם אמ' לו הב"ה אמר' בחייך שאני מעמיד ממך מלך שנ' וישר אבימלך ומנין שהיה מלך שנאמ' וילכו וימליכו את אבימלך למלך אתה אמרת שלשה דברים שנ' לא אמשול אני וגו' הרי שלשה שנים אני נותן לבנך מלכות שנא' וישר וגו' שלש שנים לכך נא' ולפני כבוד ענוה ואילו זכה אבימלך היה מאריך ימים שנ' שונא בצע יאריך ימי' והוא לא עשה כן אלא נטל בצע מן ישראל מבית בעל ברית שנ' ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברי' לפיכך לא האריך ימים אבל לעתיד לבא כשיעקור הק"בה יצר הרע מישראל הן מאריכין ימים שנ' כי כימי העץ ימי עמי :

פרק כז כתובים

לדוד מזמור נאם יי' לאדני שב לימיני · זש"ה והיה בכל הארץ נאם יי' פי שנים בה יכרתו יגועו אמ' ר' ברכיה אמ' הק"בה הפה שאומ' שהן שנים יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה אלו ישראל שנאמר יהיה ישראל שלישיה וגו' והרשעים שבבליים אומ' הרי הכתו' אומ' שיש לו בן שנא' ורויה די רביעאה דמה לבר אלהין אמ' הק"בה רשעים שמא כתו' בו דמי לבר אלהא אילו היה כתי' כך היה לכם פתחון פה לא כתיב אלא לבר אלהין אלו המלאכים שנקראו בני אלהים אם לא מהן היה אומר סון מזו ומזו מי שאמר הדבר הזה לא מינם היה נבוכד נצר לא מינם היה בבלי היה כשלקה לא אמ' אם שאמת שנאמר אלההון וגומ' חס ושלום לא אמר די שלח ברים אלא די שלח מלאכיה הוי פי שנים בה יכרתו ויגועו · שב לימיני · מטה עזך ישלח יי' מציון איזה שמטה זה שנטלה תמר מיהודה שנאמר חותמך ופתילך וגו' כיון שהכירם סימנו ויהי כמשלוש חדשים וגו' היא מוצאת וגו' נתן לה דימוס ולא נשרפה אמ' לו הק"בה אתה הודיתה ופדית שלשה מן השריפה תמר ושני בניה חייך אף אני מציל שלשה מן בני בניך מן השריפה חנניה מישאל ועזריה שנאמר נאדין נפקין שדרך וגו' ומאותה שעה נטל יהודה שלשה כתרים חותמך זה זרובבל שנאמר ביום ההוא נאם יי' צבאות אקחך זרובבל וגו' ושמתיך כחותם ופתילך זה בית המקד' דכתי' ופתיל פשתים בידו וקנה המדה ומטך זה משיח העומד מבני בניו שנאמר מטה עזך ישלח יי' מציון ·

פרק לא תורה

ויי' פקד את שרה · זש"ה הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים · לא ימאס תם זה אברהם שעשה כמה שנים מצטער עד שלא ילד שרה אע"פ כן הן אל לא הניחו הן אל לא וגו' ולא יחזיק ביד מרעים זה ביתו של אבימלך שזינקן ועצרן שנאמר כי עצר עצר וגו' א"ר אבהו עצר הק"בה כל מה שהיה לאבימלך לו ולאשתו ולעבדיו ולשפחותיו ולבהמתו ולגמלו ולבקרו · היאך עצר אלא פתח פיהם שלא לדבר דבר נחירן שלא יריחו בה עיניהם שלא יסתכלו בה אזניהם שלא ישמעו תפלתם תשמישן שלא ידבקו עמם מנין שנאמר כי עצור וגו' ותאמר בזכותה בלבד ת"ל אשת אברהם וכיון שהתפלל אברהם עליהם מיד ויפתן הקדוש ברוך הוא שנאמר ויתפלל אברהם וגו' אמ' הק"בה לאברהם את מתפלל על אחרים שילדו ושרה אשתך איכה יולדת מיד ויי' פקד וגו' לפיכך אמ' הכתו' הן אל לא ימאס תם · ד"א ויי' פקד את שרה זש"ה ולא ידבק בידך וגו' ונתן לך רחמים ורחמך אמ' להן משה זה סימן יהא בידך כל זמן שאתה מרחם על חבירך אף הק"בה מרחם עליך אם אין לך רחמים על חבירך אין הק"בה מרחם עליך וכן את מוצא כל זמן שהיה איוב אומ' כנגד חביריו וחביריו כנגדו היתה מדת הדין מתוחה שנאמר ועתה שחקו עלי וגו' וכן אומ' לו גם שב גם ישיש בנו וגו' וכיון שהתפלל

על חבירו מיד נתרצה לו הקב"ה שנאמר וי"י שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו כך אבימלך
כל זמן שהיה לו קטטה עם אברהם היה מתצער שנאמר כי עצר עצר וגו' וכיון שהתפלל עליו אברהם
מיד נתרצה על שניהם שנאמר ויתפלל אברהם וגו' ומה כתי' אחריו וי"י פקד את שרה: ד"א וי"י פקד
את שרה זש"ה י"י צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת וי"י פקד את שרה כאשר אמר. מה
אמר אלא ראה מה כתי' ויוצא אותו החוצה וגו' העלה אברהם לשמים שאין חוצה אלא שמים שנאמר עד
לא עשה ארץ וחוצות כיון שהעלה אותו לשמים אמ' לו הסתכל מה יש למטה שנאמר הבט נא השמימ' הרי
שהיה למעלה מן הכוכבים שאין הבט אלא מלמעלה למטה שכך ישראל אומ' להקב"ה הבט משמים וראה אף
אברהם העלה אותו למעלה מן הכוכבים ואמ' לו הבט נא השמימה אמ' לו אברהם רבונו של עולם את
מתפלל עלי ואומ' לי הבט נא השמימה ואני מסתכל לפניך כביכול שתסתכל למטה ותקיים מה שאמרת
לשרה שוב אשוב אליך וגו' שנאמר אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת ואין גפן אלא
שרה שנאמר אשתך כגפן פוריה וגו' אמ' לו הקב"ה ואני פוקד ומקיים מה שאמרתי וי"י פקד את שרה:

ד"א וי"י פקד את שרה זש"ה וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם וגו' אותה שאמרה אחרי בלותי
וגו' בניתי הנהרסות אותה שכתוב בה חדל להיות לשרה אורח כנשים נטעתי הנשמה למועד הזה
כעת חיה וגו' וי"י פקד את שרה: ד"א וי"י פקד את שרה זש"ה וגם נצח ישראל לא ישקר וגו' אמ' הקב"ה
לא הייתי כבשר ודם אלישע בשר ודם מפני שהאכילה אותו השונמית שנאמר ותחזק בו לאכל לחם אמ'
לה למועד הזה כעת חיה את חובקת בן וקיים שנאמר ותהר האשה ותלד בן למועד הזה וגו' על אח'
כמה וכמה אני שאמרתי לאברהם למועד הזה כעת חיה והנה בן לשרה אשתך שאני מקיים לפיכך אמר
בלעם לא איש אל ויכזב וגו' אלא מה כתי' ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו אמ' דוד כי הוא אמ' ויהי
הוא צוה ויעמד:

פרק כט נביאים כי פקד י"י את חנה זש"ה האני אשביר ולא אוליד וחנה שנאמר עד עקרה ילדה
שבעה אם אני המוליד לשרה ועצרתי לבית אבימלך כי עצר עצר: ד"א
אם אני המוליד לישר' שנאמר העמוסים מני בטן וגו' ועצרתי למה שנאמר כל הגוים כאין נגדו וגו' שכך
כתי' והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם י"י שם זה מטבע שלה שאר ולא יהיה שריד וגו' ונין זה מלכות
ונכד זה אלוף: ד"א אם אני המוליד לציון שנאמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה ועצרתי זה סדום
ויושביה כמו כן ימותון זו סדום שנאמר אלה בני שעיר החורי אבל לישר' וישועתי לעולם תהיה:
ד"א כי פקד י"י את חנה זש"ה זכרני י"י ברצון עמך פקדני בישועתך אשרי אדם שמכוין לו שעה של
רצון כך דוד אומ' ואני תפלתי לך י"י עת רצון אמ' לו דוד רבון כל העולמים כל שעה שאני מתפלל לפניך
עשה אותו עת רצון כך חנה כיון שעלתה לרגלים עם כל ישראל שנאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים
ימימה זו הפסח שנאמר ושמרת את החקה הזאת וגו' כיון שראתה חנה את כל ישראל אמרה לפני הקב"ה
רבון כל העולמים הרי שעה שתתרצה לי זכרני י"י ברצון עמך ושני דברים שאמרה עשה הקב"ה שתיהן
היא אמרה זכרני י"י ונעשה שנאמר ויזכרה י"י היא אמרה ופקדני בישועתך ונעשה שנא' כי פקד י"י את חנה:
ד"א כי פקד י"י זש"ה וידעו כל עצי השדה כי אני י"י השפלתי עץ גבוה זה פרעה הראשון שנאמ' וינגע
י"י את פרעה וגו' והגבהתי עץ שפל זה אברהם שנתגדל שנא' שמענו אדני וגו' הובשתי עץ לח זה אבימלך
כי עצר עצר הפרחתי עץ יבש זו שרה אני י"י דברתי ועשיתי וי"י פקד את שרה: ד"א וידעו כל עצי
השדה זה שאול שנאמר וידעו כל ישראל מדן ועד באר שבע השפלתי עץ גבוה אלו בני עלי
שנאמר ביום אחד ימותו שניהם: הגבהתי עץ שפל זה שמואל שנאמר והנער שמואל משרת את י"י וגו'
וכן והנער שמואל הולך וגדל וטוב עליו כאמר ומצא חן ושכל טוב: ד"א הגבהתי עץ שפל זו חנה
הובשתי עץ לח זו פנינה דכתי' ורבת בנים אומללה הפרחתי עץ יבש זו חנה כי פקד י"י את חנה וגו' ויגדל
הנער שמואל עם י"י אמ' דוד גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדו:

פרק ל' כתובים לדוד מזמור נאם י"י לאדני שב לימיני: זש"ה אך צדיקים יודו לשמך וגו' ויתברך
שמו

שמו של הקב"ה היאך הוא מחבב את ישראל שאפילו דן אותן עד שמושיב את אבותם אצלו שנאמר ישבו
ישרים את פניך שאין מדותיו כמדת בשר ודם ב"ו שמוליך את בנו לבית הספר והספר עומד ומבקש
להכות את בנו מפני שבדח וכל זמן שאביו עומד שם אינו מכה אותו בפניו כדי שלא יבקש עליו אבל
משילך לו הוא מכה אותו אבל הקב"ה אינו כן אלא כשיבקש לדון את ישראל על מה שחטאו הוא מושיב את
אבותם אצלו כדי שבשבילם תמלא עליהם רחמים שנאמר ויחן י"י אותם וגו' בזכות מי למען בריתו וגו'
וכן משה אומ' לא ירפך ולא ישחיתך לא ירד לבור שחת בזכות מי ולא ישכח את ברית אבותיך לכך כת'
שב לימיני וכן את מוצא בימי דוד כשמנה את ישראל הלך המלאך להשחיתן שנאמר (דה"א כ"א) וישלח
האלהים מלאך לירושלם להשחיתה וגו' מיד הלך לו המלאך וישב לו בהר המוריה אמ' לפניו רבונו של
עולם זכור מה שהתנית ברית עם מי שהעלה את בנו על ההר הזה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום
וגו' בהר י"י יראה ובהשחית ראה י"י וינחם על הרעה מה ראה ראה מה שאמר לאברה' י"י יראה וינחם י"י על הרעה
וכן דוד אומ' כי זכר את דבר קדשו וגו' ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו

פרק לא תורה ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וגו' זש"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי
לא אשנה לא אחלל בריתי אי זה ברית ביום ההוא כרת י"י את אברם וגו' והיאך
לא אחלל בריתי אם שוחטו הוא ליצחק אף המלאכים נתכנסו ובוכים שנאמר הן אראלם וגו' שתקו לו
אומ' רבון כל העולמים נשמו מסלות שבת עובר אורח וגו' ואם שוחטו הוא היכן עולי רגלים היכן שכתי'
בהן ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה נשמו מסלות אלא הפר ברית היכן הוא הברית שהתנית
ואמרת לו כי ביצחק יקרא לך זרע אלא להן הקב"ה חייכם לא אחלל בריתי ~~ומוצא שפתי לא אשנה~~ שאמרתי
לו קח נא את בנך וגו' ומוצא שפתי לא אשנה והיאך אני מקיים שתיהן משל למלך שאמר לאוהבו מתאוה
אני לראות עומד טווס על שולחני הלך אוהבו מיד והביא את הטווס והעמידו על השולחן רץ להביא את
המאכלת לשוחטו צווח המלך ואמ' לו מה אתה עושה וכי כך אמרתי לך מתאוה אני לראות טווס (פאוון
בלעז) על שולחני שחוט לא עומד ועל שהבאת את הסכין הרי פאסין (פאוון בלעז) לפניך שחוט
אותו תחת הטווס כך אמ' לו הקב"ה לאברה' התאויתי ליצחק יחידך להראותו על הר המוריה והעליהו שם
לעולה כיון שהעלה אותו שם וישם אותו על המזבח וגו' א"ר חנינא והוא ממעל שעשה את המזבח מכוון
כנגד כסא הכבוד שנאמר שרפים עומדים ממעל לו ומעלה מן המזבח שלח ידיו ונטל את הסכין לשחטו
שנאמר וישלח אברהם את ידו וגו' צווח הקב"ה ויקרא מלאך י"י מן השמים וגו' ומפני שהבאת את המאכלת
לשחוט אותו הרי לפניך את הבהמה שחוט אותו תחת בנך מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל
וגו' אמ' לו כשם שעשית כך קרבן ראשית שאני מנוה את בניך כך אני מנוה שנאמר ויקרא אל משה וגו'
~~דבר אל בני ישראל~~ וגו' הרי הבהמה לפניו מן הבהמה מן הבקר וכך שנו רבותינו אשר לא צויתי ליפתח
להקריב את בתו ולא דברתי למלך מואב שיעלה את בנו על החומה שנאמר ויקח את בנו הבכור וגו' ולא
עלתה על לבי שישחט אברהם את בנו אע"פ שכיפיתי אותו כפי שאמרתי לו קח נא וגו' אלא בלבי לא
עלתה שישחוט אותו לפיכך לא אחלל בריתי וגו': ד"א והאלהים נסה את אברהם זש"ה הלוך ילך
ובכה וגו' הלך ילך זה אברהם כאשר אמר לו לך לך אל ארץ המוריה ובכה למה בוכ' בלבו היה בוכ' אתמול
אמ' לי הקב"ה כי ביצחק יקרא לך וגו' ועכשיו אמ' לי לך שוחטו כאמן הוא עליו אומ' הכתוב ומבחת אם
לבנו כאמן לפניך והיה מהלך לעשות רצון הקב"ה ומושך ביצחק כושה משך הזרע כיון שאמ' לו אל תשלח
ידך חזרו בשלום שניהם וישב אברהם אל נעריו וגו' התחילו אומ' בוא יבוא ברנה נושא אלומותיו
עצמו בשלם וחרש ושתק ולא אמ' דבר שנאמר ואני כחרש לא אשמע וגו' לכך בא' בוא יבוא ברנה נושא
אלומותיו: ד"א והאלהים נסה את אברהם אשה חסתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך זה אברהם שהיה הולך
במסרה לא כשם שהיה לוט בן אחיו ויתמהמה וגו' אבל אברהם חשתי ולא התמהמהתי וגו' כיון שאמ' לו
קח נא מיד השכים אברהם בבקר והיה מהלך ולא רואה בלום יום ראשון והלך ויום שני לא ראה יום
שני ולא ראה כלום משאמר לו ראה על אחד ההרים אשר וגו' בשלישי ראה לשכינה עומדת בהר שנאמר
ביום

בזה יבואר מה
שהקשו התוס'

אף על פי

אדם כי יקריב
מכם

ביום השלישי וגו' נאמר כאן מרחוק ונאמר להלן מרחוק יי' נראה לי וגו' ולמה ביום השלישי ולא מיד אלא אמ' הקב"ה כדי שלא יאמרו אומות העולם מן יראה הקריב אברהם את בנו כשנגלה לו הב"ה מיראתו בטל דעתו הימנו והלך והקריב את בנו שאילו איחר שעה אחת היה חוזר בו לפיכך אמ' הקב"ה יעשה שלשת ימים מצטער ומבקש את המקום כדי שידעו הכל שבדעתו שיה ובאהבה הקריבו ולא חזר בו הה"ד ביום השלישי וגו' כיון שבא לשחטו מיד נכמרו רחמיו של הקב"ה וצווה אל תשלח ידך וגו' א"ר אבין בשם רבי חלקיה טעם לכם של נקרנין שהן אומרים יש לו להקב"ה ומה אם בנו של אברהם בשראם שבא לשחטו לא יכול לראותו בצער אלא מיד צוה אל תשלח ידך אל הנער וגו' ואילו היה לו כך היה מניחו ולא היה הוא הופך את העולם ועושה אותו תוהו ובהו לפיכך שלמה אומ' יש אחד ואין שני וגו' ומפני חיבתן של ישראל קרא אותן בנים שנאמר בני בכורי ישראל:

פרק לב נביאים

ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל. זש"ה אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגיננו אדני. מיום שנגלה הקב"ה למשה לא נראה לו אלא ביד מלאך שנאמר וירא מלאך יי' אליו בלבת אש וגו' זה מיכאל באותה שעה היה משמר את משה וישראל בים שנאמר ויסע מלאך האלהים במצרים וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וכיון שבאו במדב' ועשו אותו מעשה פסל משה את המלאך ולא בקשו ולא עוד אלא שאמר לו הב"ה השמר מפניו ושמע בקולו וגו' כיון ששמע משה כי לא ישא לפשעכם התחיל אומ' ולמה לנו להניח למי שכת' בו מי אל כמוך נושא עון וגו' וליטול מי שכת' בו כי לא ישא לפשעכם אמ' לו אם אין פניך הולכים וגו' אמ' לו כך אני עושה פני ילכו והניחותי לך וכל זמן שהיה משה קיים לא היה לו רשות למלאך ליראות עד שעמד יהושע ובא ביריחו ונגלה שנאמר ויהי בהיות יהושע וגו' אמ' לו המלאך בבקשה ממך לא תפסול אותי כשם שפסל אותי משה שיש לי כמה שנים חבוש ועכשיו באתי לשמר אתכם שנאמר ויאמר לא כי אני שר צבא וגו' ומאותה שעה צוה הקב"ה למלאך שיניח בני אדם מן האומות שמא יעשו תשובה כגון רחב הזונה ועוד שילמדו ישראל בהן לעשות מלחמה לכך נאמר אל תהרגם פן ישכחו עמי שלא ישכחו ישרא' לעשות מלחמה ועוד שיתנסו בהן שאם אינן מניחין את הקב"ה ולא ידבקו עמהם אף אני מכלה שונאיהם: הניעמו בחילך והורידמו מגיננו יי' בזכות מי בזכות אברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך: וכן משה אומ' אשריך ישראל וגו' מגן עזרך וכן אמ' ליהושע אתה זקנת באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה אף על פי כן אנכי אורישם מפני בני ישראל לכך נאמר ואלה הגוים. ד"א ואלה הגוים זש"ה נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה בוא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים אברהם נסה אותו הקב"ה שנאמר והאלהים נסה את אברהם דור המדבר נסה אותם הקב"ה שנאמר הנני ממטיר לכם לחם וגו' ואילו מתנסין באומות שנאמר ואלה הגוים וגו' משל לעשיר שהיה לו כרמים כשבאה אותו יין טוב היה שותה וכשראה את היין רע היה נותנו לעבדיו לשתותו כך אברהם שהיה צדיק הקב"ה ניסה אותו אבל אלו ביד האומות ואלה הגוים וגו'. ד"א ואלה הגוים וגו'. זש"ה אמרו הושיענו אלהי ישענו וגו' אמרו לו ישראל רבון כל העולמים עד אימתי מה שולטין עלינו עד אימתי משעבדין אותנו וכן דוד אומ' עד אנה ירום אויבי עלי אמ' להם הקב"ה הדבר תלוי בכם עשו תשובה ואני מכלה אותם שנאמר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי אמרו לו ישרא' וכשתעש' כך אנו מקלסין אותך שנאמר יתמו חטאים מן הארץ וגו':

פרק לג כתובים

אשרי איש ירא את יי'. זש"ה סוף דבר הכל נשמע וגו' כי [redacted] זה כל האדם. אין דבר חביב ממי שהוא מתירא מן הקב"ה שנאמר סוף דבר וגו' בנוהג שבעול' אדם אומ' לחבירו עשיר אני יש לי חטים הרבה ושמן ויין הרבה אמרו לו חביריו הרי הכל יש בידך יש לך אוצר שיכן ליתנם אם אין לך אוצר אין בידך כלום כך מי שהוא עשיר וחכם בן דעת ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום מנין שנאמר סוף דבר וגו' למה כי זה כל האדם לפיכך אמ' דוד אשרי איש וגו' זה אברהם שנאמר כי עתה ידעתי וגו' במצותיו חפץ מאד זה אברהם שנאמר עקב אשר שמע אברהם וגו'

ד"א אשרי איש ירא את יי'

גבור

גבו' בארץ יהיה זרעו כי ביצחק יקרא לך זרע ומה כתי' ויגדל האיש וילך הלוך וגו' דור ישרי' יבורך ואברה' זקן אף לבניו ויהי אחרי מות אברהם דור ישרים יבורך:

פרק לד תורה

ואברהם זקן בא בימים. זש"ה אשת חיל מי ימצא וגו' כל העסק הזה נדרש בשרה למה שכת' למעלה ואחריכן קבר אברהם וגו' כיון שמתה שרה מיד קפצה עליו זקנה ואברהם זקן ורוח הקדש צווחת ואומרת אשת חיל וגו' משל לחובל גבור שהיה לו ספינה כנס את המים ואת הרוחות באו עליו פירטין (פי' שוללים בלעז קורסאריום) ועמד והרג כולן לאחר זמן הגיע לפתח הלימן ובא עליו רוח קשה ונשברה ספינתו התחיל מבקש רחמים מבני אדם בבקשה מכם שבילו אותי אמרו לו אתמול היית מכנס את המים והורג את הפירטין ועכשיו אתה מבקש מן אחרים שיבילו אותך אמ' להם כל זמן שהיתה ספינתי קיימת הייתי גבור ולא הוצרכתי שיסייעוני ועכשיו נשבר' ספינתי נשבר כחי. כך אברהם גבור באו עליו פירטין ועמד והרג כולן שנאמר ויחלק עליהם וגו' ומל לעצמו ולישמעאל ולילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ביום אחד ראה גבורה שהיתה בידו שנ' בעצם היום הזה נמול וגו' אמרו לו אתמול היית שולט בכל העול' דכתי' ברוך אברם לאל עליון וגו' ועכשיו את אומ' גר ותושב וגו' אמ' להם ומה אעשה שמתה אשתי שנאמר ואקברה מתי וגו' מיד ואברהם זקן. אשת חיל מי ימצא זו שרה כי אשה יפת מראה את. בטח בה לב בעלה אמרי נא אחותי את. ושלל לא יחסר ואברם כבד מאד. גמלתהו טוב ולא רע ולאברם היטיב בעבורה. דרשה צמר ופשתים שאף היא היתה מקיימת את המצות כאברהם כל אשר תאמר אליך שרה וגו': היתה כאניות סוחר שהיתה בעבר הנהר ובאת לה עד לארץ כנען. ותקם בעוד לילה וישכם אברהם וגו'. זממה שדה ותקחהו זו שדה המכפלה שנאמר ויקם השדה והמערה וגו'. מפרי כפיה נטעה כרם כי כרם יי' צבאות בית ישראל. חגרה בעוז מתניה בשעה שבאו המלאכים לאכול אצל אברהם וגו' מהרי שלש סאים וגו'. טעמה כי טוב סחרה ולשרה אמר וגו'. ידה שלחה בכישור גרש האמה הזאת. לא תירא לביתה משלג שהקב"ה עמם שבזכות מילה ושבת אין בניו יורדין לגיהנם. כי כל ביתה לבוש שנים שבת ומילה. מרבדים עשתה לה אימתי כשאמרו לה ויאמרו אליו איה וגו' אמרו לה הרי את מבושרת שבניך עתידין לעשות כהנים להיות לובשים בגדי כהונה ומשמשין באהל מועד שנאמר ועשו את האפוד וגו' כיון ששמ' שרה קפצה עליו זקנה והזקין מיד נודע בשערים בעלה וגו'. ד"א ואברהם זקן זש"ה תפארת בחורים כחם וגו' את מוצא עשרים דור מאדם עד אברהם ואין כתי' באחד מהן זקנה אלא האב והבן ובן בנו עד ארבעה דורות עומדים כאחד ולא היה אדם יודע איזה הוא הזקן ~~ואומ' זה הוא הבן~~ ואיזה הוא בנו אלא היו מכין זה לזה ולא מכבד הבן לאב מפני שלא היו יודעין שנאמר ויכל כהבל ימיה וגו' וכיון שעמד אברהם כיבדו הקב"ה בעטרה זו משל למלך שהיה לו אוהב אמ' לו אם אתן לך כסף וזהב ועבדים ושפחות יש לך אלא הריני נוטל עטרה מראשי ונותן בראשך כך אברהם אוהבו של הב"ה שנ' זרע אברהם אוהבי אמ' לו הקב"ה מה אתן לך זהב יש לך שנאמר ואברם כבד מאד אלא ראה מה כתי' בי ושער ראשי כצמר נקי כך אני עושה אותך שתהא עטרת תפארת הה"ד עטרת תפארת שיבה והיכן היא נמצאת בדרך צדקה תמצא:

פרק לה נביאים

והמלך דוד זקן. זש"ה אין אדם שליט ברוח וגו' אין אדם בעולם שבא למות ואומ' הריני סותם פי ואין הרוח יוצא או אזני או נחירו איני יכול שאינו יודע מהיכן הוא יוצא אלא כשבא קיצו פורח ויוצא לו לכך נאמר אין אדם שליט ברוח אלא וישוב העפר וגו' א"ר סימון אל תאמר כן אלא והרוח תשוב אל האלקי' כאשר נתנה אם כשם שנתנה היא זכה וטהורה וקדושה לכך והרוח תשוב וכן אביגיל אומרת לדוד והיתה נפש אדני וגו' מפני שהיה דוד צדיק נאמר עליו כך איזה הוא הכבוד הזה של חיים כביכול ויי' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם: ואת נפש אויביך יקלענה וגו' מפוזרת בארבע רוחות העולם ושוב באה בכף הקלע והמלאכים מפוזרין אותה ושוב חוזרת ואלו הן נפשות של רשעים לכך נאמר ואת נפש אויביך

וגו'

גו׳ אין אדם שליט וגו׳ · ואין שלטון ביום המות שאפילו אדם גדול או מלך או שר גדול כשהוא מת אינו מת וכבודו עמו שנאמר כי לא במותו יקח הכל וגו׳ וכל זמן שהיה דוד הצדיק קיים היה נקרא מלך והמלך דוד זקן והיו קורין לו אדני המלך וחכם ומלאך שכן האשה התקועית אומרת לו ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים וכן אחימעץ בן צדוק אומ׳ לאדניה וכל שעמו אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה וכן בת שבע אומרת יחי אדני המלך דוד לעולם וכן נתן הנביא אומ׳ לו אדני המלך אתה אמרת אדניהו וגו׳ הרי כמה כבוד וגדול׳ והדר היה לדוד וכשהגיע זמנו למות אין כתי׳ שם לא מלך ולא אדני לא חכם ולא מלאך אלא שמו בלבד שנאמר וימת דוד זקן ושבע ימים וישכב דוד ויקרבו ימי דוד למות לכך אמ׳ שלמה אין שלטון וגו׳ · ואין משלחת במלחמה לא במלכי בשר ודם א״ר אחא בשם ר׳ סימון כשהמלך מבקש לבנין שר הצבא בא ליטול את הלגיון והן כותבין לו כסף וזהב הרבה והוא נוטל מהן ואינו משלחן אלא משלח אחרים תחתיהם אין במות כך ואין משלחת במלחמה ולא ימלט רשע איש בעונו מות ואם תאמר הרי הצדיקים עושין כמה צדקות ומתים אלא לא דומה לא יועיל הון וגו׳ ואינו מת מי שהוא עושה צדקה אלא חי לעולם אינו אומר כן אלא וצדקה תציל ממות אע״פ שהצדיקים מתים בעולם הזה אלא לעתיד לבא חיים לעולם ולעולמי עולמים אבל הרשעים בעולם הזה ובעולם הבא הן מתים שנאמר לא ימלט רשע וגו׳ משהוא דכן מחזירן לשאול שנאמר ישובו רשעים לשאולה וגו׳ אבל הצדיקים עליהם נאמר והיו לי אמר יי׳ צבאות וגו׳ אמ׳ דוד לפני הקב״ה רבון כל העולמים אל תשליכני לעת זקנה וגו׳ כשהייתי נער הייתי יוצא למלחמה ונותן נפשי על כפי ועכשיו שהזקנתי אין בי עוד כח והן אומ׳ עד מתי הזקן זה חי שנא׳ אויבי יאמרו רע לי וגו׳ בבקשה ממך גם עד זקנה ושיבה וגו׳ אמ׳ לו הקב״ה וכך אני עושה ועד זקנה אני הוא ועד שיבה וגו׳ · ד״א · והמלך דוד זקן זהו מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע בוא וראה כשהרשעים מתגדלין בעולם היה רעה באה לעולם וכשהצדיקים מתגדלין בעולם הכל ששין ושמחין כשהומלך דוד היו הכל אומ׳ זה מלך (פי׳ זה לשון שמח הוא ומלא והמלך דרי׳ כשתי תיבו׳ זה מלך) דוד אבל כשמלך צדקיהו היו הכל אומ׳ וי וימלך צדקיהו בן יאשיהו עליהן שכתוב אומ׳ ושבתם וראית׳ בין צדיק לרשע וגו׳ :

פרק לו כתובים

שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו׳ זהו עד שיפוח היום וגו׳ לפי שישראל משתעבדים במלכיות היו אומ׳ רבון כל העולמים עד מתי משתעבדין בנו שנ׳ עד אנה אשית עצות בנפשי וגו׳ והקב״ה אומ׳ להן עד שיפוח היום יפוח יומא ואינון ערקין שנאמר ונסו הצללים אילו המלכיות שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב וכן משה אומ׳ סר צלם מעליהם וגו׳ באותה שעה ישראל יושבין בשלוה ואומ׳ לבך יהגה אימה וגו׳ אימה זו מלכות בבל שנאמר וארו חיוה רביעאה דחילא ואימתני ותקיפא · איה סופר איה הן הבנקין שלה איה שוקל היכן הן גולגליאות שהם שוקלין להם המס והקב״ה אומ׳ להן אל תירא את עם נועז לא תראה וגו׳ ונסו הצללים חסרין שני דברי׳ וחוזרין שני דברים שנאמר ופדויי יי׳ ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת וגו׳ הרי שנים ונסו יגון ואנחה הרי שנים לפיכך הוא או׳ עד שיפוח היום ונסו הצללים בוכות מי שא׳ אלך לי אל הר המור זה אברה׳ מה המור ראש לבשמים כך אברהם ראש לצדיקים ואל גבעת הלבונה זה יצחק שקרב במזבח כלבונ׳ שנ׳ וישם אותו על המזבח וגו׳ · אמ׳ לו אל תשלח ידך אל הנער התחיל יצחק בוכה אשא עיני אל ההרים וגו׳ לא עשה אלא וירא והנה איל וגו׳ אותה שעה עזרי מעם יי׳ :

פרק לז תורה

אלה תולדות יצחק · זהו כה אמר יי׳ אלהי ישראל בעבר הנהר וגו׳ בוא וראה מה שבנים כשרים מתנה גדולה הן את מוצא כמה גדולה נתן הקב״ה לאברהם שנאמר ואעשך לגוי גדול וגו׳ ואברכה מברכך וגו׳ ומפני שלא היה לו בן התחיל אומ׳ להקב״ה במה אדע כי אירשנה מה הנאה שנתת לי כל טובה שבעולם ובנים לא נתת לי שנאמר יי׳ אלהים מה תתן לי וגו׳ אמ׳ לו הקב״ה אני נותן לך שנאמר להנחיל אוהבי יש טוב ינחיל בני בנים לפיכך נתן לו מתנה גדולה את יצחק שנאמר ואתן לו את יצחק ומה ראה לומר יי׳ אלהים מה תתן לי אלא מתחלה היה אברהם אסטרולוגו׳ והיה

רואה

רואה במזלות שאינו מוליד לא הוא ולא יצחק אף כל האיסטרולוגין היו רואין כך התחיל אומ׳ להקב״ה רבונו של עולם אפשר לי שאני מוליד שאף הכל אומ׳ כך ולא האמנתי עד שראיתי אף אני במזל אמר לו הקב״ה אל תסתכל עוד בדברים הללו בא לך מן המידה הזו שנאמר ויוצא אותו החוצה וגו׳ ומה אמרו לך אבל אברם אינו מוליד ושרי אינה יולדת שנאמר ושרי אשת אברם וגו׳ חייך אתם מולידין ולא יקר׳ עוד את שמך אברם וגו׳ אף שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי וגו׳ הוי אברם אינו מוליד אבל אברהם מוליד שרי אינה יולדת אבל שרה יולדת שנאמר ותהר ותלד שרה וגו׳ לכך נאמר אלה תולדות יצחק · ד״א ואלה תולדות יצחק זהו עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם יש בנים טובים כואבין עטרה לאביהם ויש בנים רעים נוטלין עטרה מאביהם שנאמר וירא חם וגו׳ אבל שם ויפת ויכסו את ערות אביהם וישמעאל עובד ע״ז אבל יצחק שם עולתו של הקב״ה נתן עטרה לאביו אלה תולדות יצחק: ראובן פחז כמים וגו׳ ויוסף מהרו ועלו אל אבי וגו׳ אבשלום והכיתי את המלך לבדו ושלמה והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגו׳ עמד יהויקים והוסיף על העבודה שנאמר ויעש הישר בעיני יי׳ כדוד אביו הוי עטרת זקנים בני בנים אלה תולדות יצחק · ד״א · אלה תולדות יצחק זהו לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה למה כי זרע ברוכי יי׳ המה וגו׳ לא יגעו לריק זה אברהם ושרה שהרבה יגעו עד שנתן להם יצחק ולא ילדו לבהלה שאילו הניחוהו אבל ישמעאל היה הורגו שנאמר ותרא שרה וגו׳ ואין מצחק אלא שהיה מבקש להרגו שכן שלמה מפרש כמתלהלה היורה זיקים וגו׳ כן איש רמה את רעהו וגו׳ אמ׳ הק״בה אם הורגו מכין עולמי עומד התחילה שרה אומרת גרש האמה וגו׳ אמ׳ לו הק״בה כל אשר תאמר אליך שרה וגו׳ לא יגעו לריק וגו׳ כי זרע ברוכי יי׳ המה ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו׳ אלה תולדות יצחק · ד״א · אלה תולדות יצחק · והרי כבר כא׳ אלה תולדות ישמעאל וכאן אלה תולדות יצחק בן אברהם יכול שניהם שוים ושלום זהו כי יודע יי׳ דרך צדיקים וגו׳ משל לתרב (תרגום חלב תרבא) של חמור שנפל לשמן ורד אע״פ שנעשה ריחו יפה משמן הוורד אלא סופו חוזר לבריותו כמות שהיה כך תרב של חמור זה הגר המצרית שנאמר בהן אשר בשר חמורים בשרם וגו׳ נידבקה עם אברהם וילדה לישמעאל אלה תולדות ישמעאל אלא סופה חזרה לבריותה שנאמר ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים שהיתה הגר מצרית אבל ראה יצחק מה אברהם מצוה בשבילו לאליעזר אם לא אל בית אבי וגו׳ לפיכך אלה תולדות יצחק וגו׳ אבל ישמעאל אשר ילדה הגר המצרית וגו׳ : אברהם הוליד את יצחק וכי איני יודע שאברהם הוליד את יצחק א״ר חנינא רבה משל ליונה שהיו הניצים והעורבים רודפים אחריה ברחה מהן ונכנסה וישבה על קינה והיו בני אדם אומרי׳ ביצים הללו מן הנץ הן וזה אומ׳ מן העורב הן אמ׳ להן אחד כל זמן שהן ביצים אינן ידועות אם של עורב הן ואם של נץ הן אלא הניחו עד שתלד ויעשו אפרוחין ואתם יודעין ממי הן כך כיטלטלה שרה פעמים הרבה אבל פרעה ~~פעמים~~ אבל אבימלך ~~כך~~ התחילו אומ׳ לא עיברה אלא מפרעה ואילו אומ׳ לא עיברה אלא מאבימלך אמ׳ להן הק״בה יסכר פי דוברי שקר המתינו עד שתלד ואתם רואין למי הוא דומה מיד נוה הק״בה למלאך הממונה על צורת הולד אמ׳ לו אל תצור אותו דומה לאמו אלא לאביו שידעו הכל שאינו אלא מן אבינו מיד יצא דומה לאביו לכך נאמר אלה תולדו׳ יצחק בן אברהם :

אלו

[illegible]

פרק לח נביאים

והמלך דוד זקן בא בימים זהו וקוי יי׳ יחליפו כח · אמרו רבותינו שלש עשרה שנים עשה דוד חולה ומוטל במטה ושבעה כרים היו מחליפין מתחתיו בכל יום ממה שהיו ממסים שנאמר יגעתי באנחתי וגו׳ ואלו שלש עשרה שנים שהיה מתיסר בשביל מעשה אותו מעשה וכל שונאיו היו אומרים אימתי הוא מת ~~מת~~ שנאמר אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו עד שביקש רחמים מלפני הק״בה ואמ׳ לפניו רבונו של עולם העמידני בשביל בית המקדש שאמר לי שמואל הנביא אלא בבקשה ממך תן לי קימיאטון שאעמוד מן המטה הזה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש שנאמר ואתה יי׳ חנני והקימני ואשלמה להם הקימני מן המטה ואשלם להם מגילת בנין בית המקדש מיד שמע הק״בה תפלתו ועמד מן המטה שנאמר (דה״א כח) ויקם דוד המלך על רגליו והיכן אדם עומד

מא ב 41 2 לא

אלא על רגליו ומהו על רגליו אלא שנתרפא ונעשה בריא ועמד ברגליו מאחר כל אותן השנים ומסר להם מגילת בנית הכל בכתב מיד יי׳ עלי השכיל ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לפיכך נאמר וקווי יי׳ יחליפו כח׃ ד״א והמלך דוד זקן׃ זש״ה למען ירבו ימיכם וגו׳׃ ואברהם זקן בא בימים אלו ימי העולם הבא שנאמר שבתי בבית יי׳ כל ימי חיי לעולם הבא שאין בהם טעם מות שנאמר בלע המות לנצח וגו׳ ללמדך שבעולם הזה אף מלאכי השרת בוכין על הצדיקים למעלה כשם שבוכין בני אדם למטה ולעתיד לבא אין עוד בכיה שנאמר ומחה יי׳ אלהים דמעה מעל כל פנים ואין פנים אלא מלאכי השרת שנאמר ודמות פניהם פני אדם וגו׳ לפיכך והמלך דוד זקן׃ ויכסוהו בבגדים וגו׳ עליו אמ׳ שלמה שבתי וראה תחת וגו׳ אתמול ויאמר דוד וירץ המערכה וגו׳ ועכשיו יורד וציק שנאמר ויעף דוד אתמול מלבישין אותו והוא אומ׳ לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ממה שהיה זריז וגופו חם עליו ועכשיו ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו שנצטנן גופו מפחדו של מלאך כשהטעה אותו מלאך השטן ומנה את ישראל באותה שעה וישלח האלהים מלאך ירושלם לשחתה ובהשחית וגו׳ מה עשה המלאך אמ׳ יודע אני שהנס במתלא עליהם ממה אם הולך אני והורגן קמעה קמעה עכשיו הוא מכלם בידי אלא הרי אני הורג באחת מהן הרבה כדי שיראה ויבקש עליהן כיון שהלך והרג מהן שבעים אף איש מיד ובהשחית (ד״ה כ״א) ראה יי׳ וינחם על הרעה וגו׳ דברי רבי יהודה ורבי נחמיה אומ׳ מה הוא ראה יי׳ וינח׳ על הרעה לא הלך לו המלאך וישב לו בהר המורי׳ ואמ׳ לפניו רבונו של עולם כך התני׳ ברית עם אברהם אביהם שכשברחמיו לעשות רצונך בעולם הזה לא כך אמ׳ לפניך ויקרא אברהם שם המקו׳ ההוא יי׳ יר׳ כשם שהיה לי מה להשיב לפניך לומ׳ שאתמול אמרת לי כי ביצח׳ יקרא לך זרע ועכשיו אתה או׳ קח נא וגו׳ היה לי זכו׳ להשיב לפניך ולא אמרתי כלו׳ לא עשיתי עצמי כאיל׳ ועשיתי רצונך כך כל זמן שיהיו בני חוטאין לפניך יש לך זכות על שחטאו לך שתהא מכבש את חמתך ולא תפרע מהם אלא שתהא זוכר עקדתו של יצחק ומרחם עליהם אמ׳ לו המלאך ולא כך התנית עמו ועכשיו אתה מכלה אותן שנ׳ ראה יי׳ וינח׳ על הרעה מה ראה עקדתו של יצחק ראה ונתרח׳ עליה׳ לפיכך אמ׳ שלמה כהם בכפי׳ וגו׳׃

פרק לט כתובים שיר למעלות אשא עיני׳ זש״ה ונתכך יי׳ לראש וגו׳ אשריהן ישראל בשעה שהן עושין רצונו של הקב״ה הוא מעלה אותן למלאכי השרת שנאמר והיה אם שמע תשמע וגו׳ והיית למעלה אין כתי׳ כאן אלא רק למעלה מהו רק מיעוט פעמים שאתם למעלה אימתי כי תשמע בקול יי׳ וגו׳ ואם לאו פעמים שאתם למטה כשאין אתם עושין רצונו שנאמר הגר אשר בקרבך וגו׳ וכך הבטיח הקב״ה לאברהם מתחלה הבט נא השמימה וגו׳ ובמקום אחר הוא אומ׳ והיה זרעך כעפר הארץ אם ככוכבים למה כעפר אלא אמ׳ לו בשעה שבניך עושין רצוני כשם שהכוכבים עליונים על כל העולם כך בניך עליונים על הכל וכשאינן עושין רצוני כשם שהעפר למטה והכל מדיישין אותו כך הן שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש אמ׳ לו וכך אתה מניחן אמ׳ לו לאו מעמידן אני שנאמר התנערי מעפר וגו׳ אמרו לו הדורות הללו רבון כל העולמי׳ הרי הגיע סיקוסים (פי׳ קץ וזמן) לפיכך אמ׳ דוד שיר למעלות שאתה מעליני שנאמר עזרי מעם יי׳ עושה שמים וארץ׃

פרק מ תורה ויהי כי זקן יצחק עשרים דור עד אברהם אין כתיב בהן זקנה אלא בו שנאמר ואברהם זקן ועמד יצחק אף הוא כי זקן יצחק עמד יעקב אף הוא שנאמ׳ ועיני ישראל כבדו מזוקן זש״ה יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם ואין הדרך אלא זקנה שנא׳ תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה אברה׳ זכה על בנו בחמשה דברי׳ ששנו רבותינו הלב׳ וזכה לבן בחמשה דברים בנוי מנין שהיה נאה יצחק כיוסף כתי׳ ביוסף ויהי יוסף יפה תואר וגו׳ וכשהלך אצל אחיו מה אמרו הנה בעל החלומות הלזה בא ונאמר ביצחק מי האיש הלזה וגו׳ מה הלזה האמור ביוסף שהיה נאה אף הלזה האמור ביצחק שהיה נאה׃ בכח מנין שהיה יצחק גבור בכח ראה כמה בורות חפר שנאמ׳ וישב יצחק ויחפור וגו׳ ויחפרו עבדי יצחק וגו׳ ויחפרו באר אחרת וגו׳ ראה גבורה שהיתה בידו עושר מנין שנ׳ ויגדל האיש וגו׳ ויהי לו מקנה צאן וגו׳ ויהיו ימי יצחק ק׳ פ״ה ופ׳ שנה ואברהם בן ק׳ וע׳ וחמש וזה ק׳ ופ׳

למה

למה אלא אמ׳ לו הקב״ה אתה זכית בחמשה דברים אלו הרי אני מוסיף לך חמש שנים משל אביך ויהי כי זקן יצחק לכך נאמר יראה אל עבדיך וגו׳ כל מי שיש לו זכות זוכה בחמשה דברים אלו וכל מי שאין לו זכות פורענויות באות לו כנגדן ומי היה זה יואב שנאמר יחולו על ראש יואב וגו׳ זב כנגד הנאה מי שהוא זב אין לו כח ומצורע כנגד הנוי מי שהוא מצורע אפילו הוא בחור והצרעת עליו אין כעור ממנו מחזיק בפלך כנגד העושר שיהא כאשה עניה וחסר לחם כנגד החכמה שנאמר לכו לחמו בלחמי וגו׳ ונופל בחרב כנגד השנים אלו חמשה פורענויות כנגד חמשה דברים אבל מי שזוכה נוטל כיצחק שנאמ׳ ויהי כי זקן יצחק ושלמה בוות ולומ׳ תחת אבותיך יהיו בניך׃ ד״א ויהי כי זקן יצחק זש״ה רבות עשית אתה יי׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אמרו לו ישראל רבות עשית וגו׳ למה כל נפלאות שאתה עושה בשבילנו וכל מחשבות שאת מחשב בשבילנו שנ׳ נפלאות׳ ומחשבותיך אלינו בשבילנו אתה מוסר את הרשעים ומוסר את הצדיקים בשבילנו היאך נשה הקב״ה שיצחק מחבב את עשו ועתיד היה לברכו אמ׳ הקב״ה הריני מכהה את עיניו כדי שלא יהא רואה למי שהוא מברך כדי שיטול יעקב את הברכות לפיכך ויהי כי זקן יצחק׃ ד״א ויהי כי זקן יצחק׃ מה כתי׳ למעלה ויהי עשו בן ארבעים שנה וגו׳ ותהיין מורת רוח וגו׳ ויהי כי זקן יצחק זש״ה כעס לאביו בן כסיל וגו׳ ותהיין מורת רוח׃ ויקרא את עשו בנו הגדול אביו קרא אותו גדול ואמו קראה אותו גדול שנאמר ותקח רבקה וגו׳ והקב״ה קרא אותו קטן שנאמר הנה קטן נתתיך זש״ה מי זה אמר ותהי וגו׳ משל למי שהיה מכתי׳ טירוניא (פי׳ גבורים) בא אחד לשכתיב להות בנו אמ׳ לו ראה לבני מה בחור מה גבור ובעל קומה אף אמו אמרה ראה מה בנינו בעל קומה אמ׳ להם בפניכם הוא גבור ובעל קומה איני יודע הרי העין אם יהא בו קומה מדדו ונמצא קטן ונפסל כך רבקה קראה אותו גדול ויצחק קרא אותו גדול אמ׳ להם הקב״ה מי זה אמר ותהי וגו׳ אתם קוראין אותו גדול ואני איני קורא אותו אלא קטן שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים וגו׳׃

פרק מא נביאים ועלי זקן מאד׃ זש״ה אשרי אדם שומע לי וגו׳ כי מוצאי וגו׳ וחוטאי חומס נפשו וגו׳ מי גרם לעלי שיאריך ימים וזקין הרבה שהיה עוסק בתורה שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא וגו׳ אשרי אדם וגו׳ למה כי מוצאי וגו׳ וחוטאי וגו׳ משנאי אהבו מות׃ אלו בני עלי שהן משניאין אותי על בני שנאמר ומשפט הכהנים וגו׳ גם בטרם וגו׳ ותהי חטאת הנערים וגו׳ והיו ישראל רואין אותן ואומ׳ ראה אלו כהניו של הקב״ה ראה מן אי אלו בנים משתמש הקב״ה כביכול שכתוב נוות לעצמך שן עושין חוטא וחוטאי חומס נפשו כל משנאי אהבו מות ביום אחד ימותו שניהם שכאן שהיים ואהבו את המות ומתוך הצרה הזאת קפצה זקנה על עלי ועלי זקן מאד׃ ד״א ועלי זקן מאד׃ אתה מוצא בכל מי שכתוב זקנה אין שם מאד אלא כאן ועלי זקן מאד׃ זש״ה אשר לא באו בני שרים וגו׳ משל לבריון (פי׳ פריץ) שנטל אבן וזרק באיקונין של מלך אמ׳ המלך עלו את האבן ושברו בה את צוארו כך ~~עשו~~ בני עלי שהכעיסו להקב״ה יותר מדאי שנאמר ותהי חטאת הנערים גדולה מאד אמ׳ הקב״ה אף עלי יזקין מאד שנאמר ועלי זקן מאד׃ ד״א ועלי זקן מאד׃ שלשה כתרים היו בידו כהן גדול מלך ואב בית דין כהן גדול שנאמר ועלי הכהן שהיה כהן גדול יושב על הכסא שהיה מלך על מזוז׳ היכל יי׳ שהיה אב בית דין ובעונות בניו ירד משלשתן שנאמר ועלי שוכב שמה שלא היה כהן גדול במקומו שלא היה מלך ועיניו החלו כהות שלא היה אב בית דין שנאמר עיניך ברכות בחשבון ראה מה שהבנים גורמים לאביהם ועלי זקן מאד׃ ד״א ועלי זקן מאד׃ הרבה הזקינו במהרה מפני דעת בניהם יצחק תחלה מפני צרותיו של עשו בנו שהיה משתחוה לע״א והעשן עולה ומתוך כך כהו עיניו של יצחק ויהי כי זקן יצחק אף עלי הזקין מפני צרת בניו ועלי זקן מאד מפני מה ושמע את אשר יעשון בניו וגו׳ שמואל הזקין מהרה מפני צרת בניו שנאמר ויהי כאשר זקן שמואל והלא כל ימיו היו נ״ב שנים אלא מפני צרת בניו קפצה עליו זקנה שנאמר ולא הלכו בניו בדרכיו׃ ד״א ועלי זקן מאד א״ר סימון מוכלין היו בני עלי מן הדבר הזה שכתי׳ את אשר ישכבון את הנשים אלא [illegible] שהיו עושין לא היו מקריבין את הקרבנות בשעתן והיו בנות ישראל מביאות תור או בני יונה אצלן כשם שכתי׳ ובמלאת ימי׳ טהרה וגו׳

(תימה דהכתי׳ בדוד והמלך זקן מאד)

אל

אל פתח אהל מועד אל הכהן והיו בוצעין ומעבירין השעות ולא היו מקריבין בשעתן והיו בכות ישראל
שבורות שנטהרו והולכות ומשמשות לבתיהן שנאמר ואת אשר ישכבון ~~[illegible]~~ עם לא נאמר אלא את הנ׳ש
הנשים משכבין את הנשים עם בעליהן טמאות מי גרם להם שהיו מכניסין את הקרבנו׳ ולא היו מקריבין
אותן בשעתן שנאמר מקטיאים עם יי׳ אין כתי׳ כאן אלא מעבירים מעבירים השעות התחיל אומ׳ להן אל
בכי אמ׳ לו הקב״ה אתה משלל לבכיך ואומ׳ להם אל בכי ושלמה צווח אל תמנע מנער מוסר וגו׳ אתה בשבט
וגו׳ אמרו לו ישראל אם כן רעה עמך כשבטך:

פרק מב תורה ויתן לך האלהים מטל השמים · זהו כטל חרמון וגו׳ וירח את ריח בגדיו וגו׳
ואלו הן בגדיו אלא כך שנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות
והעבודה תלויה בבכורות אדם הראשון שהיה בכור לעול׳ לבש תחלה בגדי כהונה שנאמר ויעש יי׳ אלהים
לאדם ולאשתו כתנות עור וגו׳ וכתי׳ כתנת בד קדש ילבש אדם הראשון מסר את הבגדים לשם שהיה
בכורו של נח שנאמר ומלכי צדק וגו׳ שם מסרן לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק לעשו שהיה בכור כיון
שראה יצחק שנשיו עובדות ע״א נטלן מן עשו והפקידן אצל רבקה כיון שעמד יעקב ונטל את הבכורה
מן עשו אמרה רבקה הואיל ולקח יעקב הבכורה בדין הוא שילבש הבגדים שלנו שנאמר ותקח רבקה
את בגדי עשו וגו׳ נכנס אצל אביו והריח שנאמר וירח את ריח וגו׳ שהריח יצחק באותו הריח שנעקד
על גבי המזבח: ד״א וירח את ריח בגדיו . בוגדיו אותן הרשעים שבוגדין בהקב״ה כשהן עושין
תשובה כך הן עונותיהם כמור ואהלות לכך נאמר וירח וגו׳ · כריח שדה כריח הקרבנות שבציון שנ׳
ציון שדה תחרש אמ׳ לו טול הברכות שכתבו לך ויתן לך האלהים בדין אם יש לך מעשים נותן לך ואם
לאו איני נותן לך אבל בעשו לא אמ׳ לו ויתן לך אלא הנה משמני הארץ וגו׳ לא הזכיר הקב״ה אלא הנה
משמני הארץ אבל ליעקב ויתן לך האלהים מטל השמים משל לסוחר שמכרו לו כלים שני בני אדם אחד
מכר לו כלים בעשרה זהובים ואחד במאתים זהובים הלכו עמו ליטול הימנו מיד נתן לאותו עשר׳ זהובי׳
והלך לו והשני היה יושב ושותק אמ׳ לו לאותו נתת מיד ואני יושב ממתין אמ׳ לו אותו היה לו ליטול קימעה
בעשרה זהובים והיה בידי ונתתי לו אבל אתה מאתים יש לך ליטול ואני מעמידך מן השולחן שתטול כך
לעשו נתן מיד הנה משמני הארץ וגו׳ למה שאין לו אלא העולם הזה אבל ליעקב מה רב טובך וגו׳ ·
ד״א ויתן לך האלהים מטל השמים זה המן שנאמר וברדת הטל · ומשמני הארץ זה הבאר שהיתה
מעלה להן דגים · ורוב דגן ותירוש אילו שלוים · יעבדוך עמים אלו בני נח · וישתחוו לך לאומים
אילו בני ישמעאל · הוה גביר לאחיך אלו בני קטורה · וישתחוו לך בני אמך זה עשו ואלופיו · אורריך
ארור זה בלעם · ומברכיך ברוך זה משה שנאמר וזאת הברכה וגו׳:

פרק מג נביאים והיה שארית יעקב כטל · זהו שרשי פתוח אלי מים וגו׳ אמרו ישראל מפני שהיינו
עוסקין בתורה שנמשלה במים דכתי׳ הוי כל צמא וגו׳ לפיכך הברכו׳ באות עלינו
שנאמר שרשי פתוח וגו׳ אימתי בשעה שחיזר הקב״ה על כל אומות העולם ליתן להם תורה שנאמר ויאמ׳
יי׳ מסיני בא וגו׳ ולא בקשו לקבל וכיון שבא אצל ישראל מיד קבלו עליהן שנאמר ויענו כל העם יחדו וגו׳
אמ׳ להן אם כן עלו שהברכות לעצמכן שנאמר ויתן לך לפיכך שרשי פתוח וגו׳ בשביל כך וטל ילין בקצירי
והיה שארית יעקב כטל ד״א והיה שארית יעקב · אמרו לו ישראל כטל אתה עושה אותנו אמ׳ להם
כשאתם זוכין וכן הוא אומ׳ וישכן ישראל בטח בדד וגו׳ ולמה כטל אלא את מוצא אפילו צדיק שבצדיקים
אינו שולט בטל אלא הקב״ה לעצמו רצונך לידע בשעה שעמד אליהו ונשבע ואמ׳ חי יי׳ אלהי ישראל אשר
עמדתי וגו׳ · ולא שמע הקב״ה אלא הטל היה יורד מנין שכן הוא אומ׳ לאליהו לך הראה לאחאב ואתנה טל
לא נאמר אלא ואתנה מטר מיכן שהיה הטל יורד כל אותן הימים שאין אדם שולט בטל אלא הקב״ה כך
אמ׳ הקב״ה לישראל כשאתם עושין רצוני כשם שהטל אין בריה שולטת בו כך אף אתם אין בריה שולטת
בכם שנאמר והיה שארית יעקב כטל ד״א והיה שארית יעקב · גדול הטל מן הגשם שבעת ימים
מזכירין אותו יום הראשון של פסח אבל הגשם מזכירין אותו ביום טוב האחרון של חג גדול הטל שאם

אמר

אמר אדם בימות החמה מוריד הגשם מחזירין אותו אבל אם אמר מוריד הטל בימות הגשמי׳ אין מחזירין
אותו · גדול הטל שגזר ר׳ תעניות שירדו גשמים ועמדה זקנה אחת ועשתה לה כירויס והעלתה אותו
לראש הגג ליבשה והיו הכל מתריעין ומתפללין שירדו גשמים ואותה הזקנה מתפללת שיהא חורב
ואומרת אל תשמע להן עד שתיבש הכירים שלי ושמע לה הק׳ב״ה מפני שהטילה בקשה שנאמר אהיה
כטל: ד״א כטל מאת יי׳ שני דברים שאלו ישראל שלא כהוגן אמרו שימני כחותם וגו׳ כבר כתב
בה פסיקתא עד אהיה כטל לישראל למה שהטל סימן יפה לתחיית המתים שנאמר יחיו מתיך וגו׳ אר׳
ברכיה ישעיה צווח לפני הק׳ב״ה בבלתי יקומון אותן שמתכבלין בשבילו זה כבלב למה שמל את בנו זה
בשרף למה ששומר שבת וזה בהרג למה שעסק בתורה לכך נאמר כי טל אורות טליך:

פרק מד כתובים שיר המעלות אשא עיני · זהו מי אתה הר הגדול וגו׳ זה משיח שהוא גדול מן
האבות שנאמר הנה ישכיל עבדי וגו׳ ירום מן אברהם דכתי׳ הרימותי ידי וגו׳
ונשא מן משה דכתי׳ כי תאמר אלי שאהו בחיקך וגבה ממלאכי השרת דכתי׳ וגביהן וגובה להן לכך מי
אתה הר הגדול וזרובבל ממי הוא מדוד שנ׳ ובן שלמה רחבעם בנו אביה ב׳ אסא ב׳ יהושפט ב׳ יהורם ב׳
אמון ב׳ יאשיהו ב׳ יוחנן השני יהויקים ובני יהויקים יכניהו אסיר שאלתיאל ומלכירם ופדיה ובני פדיה
זרובבל ושמעי ובן זרובבל משולם וחנניה ושלמית ובן חנניה פלטיה וישעיה ובני שכניה שמעיה ובני
נעריה אליועיני הודויהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה ועני שבעה עד כאן פרט הכתוב עד
ענני שבעה ומי הוא זה ענני זה משיח שנאמר וארו עם ענני שמיא וענני שבעה מהו שבעה מה שכתוב
במשיח כי מי בז ליום קטנות וגו׳ שבעה אלה עיני יי׳ לכך מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור אותו
שכתי׳ בו ושפט בצדק דלים והוכיח במישור והוציא את האבן הראשה אבנו של יעקב שנאמר וישכם יעק׳
בבקר ויקח את האבן וכן דניאל אומ׳ חזה הוית עד די התגזרת אבן די לא בידין וגו׳ ומהיכן
הוא בא דרך ההרים שנאמר מה נאוו וגו׳ אותה שעה ישראל מסתכלין ואומ׳ אשא עיני אל ההרי׳ מאין יבא
עזרי עזרי מעם יי׳ עושה שמים וארץ:

פלגיה דסיפרא

פרק מה תורה ויצא יעקב מבאר שבע · זהו דרך אויל ישר בעיניו זה עשו שכתוב בו וירא
עשו כי רעות וגומ׳ וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וגומ׳ הוסיף ברה על
ברה דרך אויל ישר בעיניו · ושומע לעצה חכם זה יעקב שנאמר ויוגד לרבקה את דברי עשו בנה
וגומ׳ ועד מתי הוא מתנחם כשיהרוג אותך ועתה בני שמע בקולי אמרה לו כבר שמעת לי ונטלת את
הברכות אף עכשיו שמע לי שתחיה אמ׳ לה יעקב וכך היא הדרך שאצא חוץ מדעת אבא ויאמר לי אף
הוא מיד ויקרא יצחק אל יעקב וגו׳ קום לך וגו׳ כיון ששמע יעקב אמ׳ לו תן אכסיטורין (פי׳ ברכה)
אמ׳ לו ואל שדי יברך אותך וגו׳ מיד וישמע יעקב וגו׳ ויצא יעקב ויפגע במקום לכך נאמר ושומע לעצה
חכם · ד״א ויצא יעקב · זהו בהתהלכך וגו׳ בהתהלכך תנחה אותך בשעה שאדם יוצא בתורה
בחייו · בשכבך תשמור עליך שהיא משמרת אותו מן רימה ותולעה · והקיצות היא תשיח׳ בשיעמדו
הכל לדין היא סניגור שלו ומלמדת עליו זכות: ד״א בהתהלכך זה יעקב שהיה עוסק בתור׳ כשיצ׳
מבית אביו בשכבך תשמר עליך אימתי ויקח מאבני וגו׳ היה הוא שוכב והיתה היא משמרתו והקיצות היא
תשיח׳ אימתי וייקץ יעקב משנתו · ד״א ויצא יעקב זהו שה׳ רגלי חסידיו וגו׳ זה אברהם שרדף אחר
המלכים מי העיר ממזרח וגו׳ ורשעים בחשך ידמו אלו ששה עשר מלכים שהרג שנאמר ויחלק עליהם
לילה וגו׳: ד״א רגלי חסידיו ישמור זה יעקב כשיצא לילך לחרן שכן ה׳ב״ה אומ׳ לו והנה אנכי עמך
וגו׳ ורשעים בחשך ידמו זה עשו דכתי׳ כל חשך טמון לצפוניו וגו׳ והיה בית יעקב אש וגו׳ ורשעים בחשך
ידמו שיצא לרדוף אחר יעקב בעשר שעות והשכים הק׳ב״ה את השמש ועשה את היום עשר שעות שנאמר

ויפגע

ויפגע וגו' והיה עשו עומד בחשך ודומם ואינו יודע להיכן לילך למה כי לא בכח יגבר איש אמ' לו הקב"ה שמא גבור את: אף לעתיד לבא כך הוא עושה לישראל שנאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו ואם אתה תמה על הדבר הרי בעולם הזה היה כבר שנאמר לא ראו איש וגו': ד"א רגלי חסידיו ישמר כיון שיצא יעקב מבית אביו לא יצא בידו אלא מקלו שנאמר כי במקלי וגו' אמ' הק"בה ליצחק כך עשה לך אברהם אביך לא נתן לך כל מה שהיה לו שנאמר ויתן לו את כל אשר לו וכן ויאמר אברהם אל עבדו וגו' מהו המושל אמ' רב שמואל בר רב יצחק שהשליטו על כל מה שיש לו ואמר לו אפילו אתה מאכל מה שיש לי קח לבני משם אשה מיד ויקח העבד עשרה וגו' וכל טוב אדניו בידו זה דייתיקי שהלכה בידו ויתן אברהם את כל אשר לו וגו' ולא עוד אלא התחיל העבד מחלק לזו קטלאות ולזו טבעות ושלמה נזמים יש מפזר ונוסף עוד שברכו הק"בה שנאמר ויהי אחרי מות אברהם וגו' ראה כמה עשה אברהם ליצחק ויצחק לא עשה כן ליעקב אלא הוציאו ריקן אמר לו הק"בה חסכת מן המסכן הזה למחסור לך שנאמר וחוסך מיושר אך למחסו' ומה היה לו כשתלקת עמו אלא בשעה שמתיראה מה עשה עשו ליעקב ראה אותו היומכו שכיבס ואין את מונה שבדבר ריקם ולא נתרחם עליו אלא אמר שריבי קודמו לדרך ואינו יכול לעבור בדרך ושם אני הורגו שנאמ' כה אמר יי' על שלשה וגו' על רדפו בחרב אחיו וגו' וידע יעקב ותלה עיניו להק"בה ועשה לו הק"בה נסים ונתן מקלו במים ונקרע הירדן ועבר שנאמר כי במקלי וגו' המתין עשו בדרך ולא עבר משם יעקב והרגים שעבר הירדן מה עשה רדף אחריו שוב קדמו למערה מקום במרחץ אמ' יעקב לא פת ולא דבר יש בידי ככם אני ומחמם את גופי במרחץ הזה בא עשו והקיף את המרחץ בשביל שלא יצא יעקב משם אלא אמ' שהוא מת אמ' לו הק"בה רשע כבגדו את מזווג אני אמרתי לו הנה אנכי עמך וגו' אמ' לו יעקב באותה שעה כך עשית לי על שמך אני בטוח ויצא יעקב וגו' ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפלה שנא' ואתה אל תתפלל וגו' אמ' דוד הנה לא ינום וגו' יי' ישמר צאתך ובואך וגו':

פרק מו נביאים ויברך יעקב שדה ארם: זש"ה לך עמי בא בחדריך וגו' לך הסתכל בחדרי לבך ורואה שלא לפי עונותיך הבאתי עליך ייסורין שנאמר חדריך ואין חדריך אלא בלויות שנאמר נר יי' נשמת אדם וגו' ואם באו עליך ייסורין לא תפתח פיך ותקרא תיגר אחר מידת הדין אלא וסגור דלתך בעדך למה חבי כמעט רגע שאין הייסורין מתעכבין בעולם עוברין הן שנאמר עד יעבר זעם: ד"א לך עמי בשעה שאתה רואה שעה מנופה אל תעמוד כנגדה אלא תן לה מקום לך עמי וגו' הסתכלו לי כביכול בשעה שראיתי שעה מנופה בעונותיכם נתתי לה מקום שנאמ' השיב אחור ימינו וגו' אף אתם לך עמי וגו' שכל מי שעמד כנגד השעה נפל בידה וכל מי שנתן מקום לשעה נפלה בידו נבות עמד כנגד השעה ומה נעשה לו ויעידוהו לאמר ברך נבות אלהים ומלך ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות ומי גרם לו לפי שעמד כנגד השעה אבל אברה' נתן מקום לשעה וברח מכמרו' מלך הכשדים שנאמר לך לך וגו' וילך אברם וגו' וחזרה השעה ונפלה בידו שנאמר ואבימלך מלך גרר ויאמרו ראה ראינו וגו' יוסף נתן מקום לשעה בשעה שהיו אחיו מוכרין אותו לישמעאלים ולא היה יכול לומר להם אחיכם אני אלא שתק ונתן מקום לשעה וחזרה השעה ונפלה בידו שנאמ' וילכו גם אחיו ויפלו לפניו וגו': יעקב נתן מקום לשעה וברח מפני עשו שנאמר ויברח יעקב וגו' וחזר ונפלה השעה בידו שנאמר ויקם עשו את נשיו וגו' לכך נאמ' לך עמי בא בחדריך וגו': ד"א ויברח יעקב זש"ה ערום ראה רעה ונסתר וגו' זה יעקב ומה ראה וברח אלא כיון שנטל את הברכות התחיל עשו מבקש להורגו שנאמר וישטום וגו' שהלך לו אצל ישמעאל שנ' וילך עשו אל ישמעאל אמ' לו יצחק אחיך הוא ואיני יכול להרגו לא בא לך עמי והרגו (עיין לעיל בראש הספ') את שאחיך הוא שבשבילו גרשך אברה' אביך שכך אמרה שרה גרש האמה הזאת וגו' אתה הורג לאחיך ואני הורג ליעקב אחי ואנו נוטלין כל העולם כולו לעצמינו: ועוד חושב בלבבו לאמר משהוא הורג לאבא ואני בא בדין על ישמעאל לומר למה הרגת את אבא ואני הורגו ונוטל כל העולם כולו לעצמי אמ' לו הקב"ה אין בריה יודעת מה

כל

ויחלק עליהם לילה
הוא ועבדיו ויכם
יצחק נתן מקום
לשעה שנ' וילך
משם יצחק וחזרה
השעה ונפלה בידו
שנ'

שמשבת בלבך שנ' יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה ויי' שם היה חייך שם הייתי שומע ומפרסמך ומודיע לכל מה שבקשת לעשות שנ' כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ואין חשפתי אלא פרסמיו שנ' חשף יי' את זרוע קדשו וגו' וגליתי את מסתריו למה שבק' לשדד זרעו ואחיו ושכניו ואיננו: כשראה יעקב המעשי' הללו אמ' מה אני יושב כאן לחבול בנפשי ובנפשו של ישמעאל לכך נא' ערום ראה רעה ונסתר ויברח יעקב שדה ארם ורוח הקד' צווח ואומר וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח:

פרק מז כתובים שיר המעלות אשא עיני וגו' זש"ה ועיניכם תראינה וגו' ומה יש לכם לראות מפלתו של שר אדום מה כתוב למעלה הימנו כי תאמ' אדו' רוששנו וגו' הרי מפלתו איני מבקש מכם אלא שבח וקילוס שנ' ואתם תאמרו יגדל יי': זש"ה הוא שר של אדום וכן זכריה אומ' ואשוב ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יוצאות וגו' אמרו ישראל מאין יבא עזרי מן איזו מלכות את בראש ומן איזו מלכות אתה ונבא ומחזיר מלכותך ואמ' והיה באחרית הימים נכון יהיה וגו' וכן דניאל אומ' ואני שמעתי ולא אבין ואומרה אדוני מה אחרית אלה אמ' לו הק"בה כבר הנביא קידמך ואמ' והיה באחרית הימים נכון יהיה וגו' והלכו עמים רבים וגו' אותה שעה אשא עיני וגו' עזרי מעם יי' עושה שמים וארץ:

פרק מח תורה וירא יי' כי שנואה לאה זש"ה סומך יי' לכל וגו' אין מדותיו של הק"בה כמדת בשר ודם בשר ודם כשיש לו אוהב עשיר הוא מידבק עמו וכשיפסק לו וכשרואה שמטה ידו ושעני איננו סופנו (פי' מחשיבו) עוד שלא נותן עליו אבן אבל הק"בה כשהו' רואה לאדם שנכפף ומט' ידו נותן לו ידו וזוקפו שנ' זוקף יי' לכל העומדי' איני או' כאן אלא סומך יי' לכל הנופלי' וזוקף לכל הכפופי' לכל הכוכבים לא נאמ' אלא לכל הכפופי' אם כן אף הרשעי' אם יפלו סומך הוא אותן שנ' סומך יי' וגו' חס ושלום שאם נפלו אין להן תקומה שנ' שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום ולמה יהיו כמוץ לפני רוח וגו' אבל הצדיקים כי יפול לא יוטל כי יי' סומך ידו הוי סומך יי' לכל הנופלי': ד"א וירא יי' כי שנואה לאה כיון שראה ללאה ששנוא' אמ' היאך אני מחבב' בפני בעלה לא הרי אני זוקפ' ונותן לה בני' תחלה כדי שתהא אהוב' כהן בפני בעל' לפיכך ויפתח את רחמה וכן דוד אומ' וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות אמ' ר' ברכיה אשתו היתה ולמה נקרא' עזוב' שהיתה עזוב' וכעור' לפיכך אמ' הק"בה הרי אני נותן לה בנים כדי שתה' כלה בקן שנ' ואלה בניה ישר ושובב וארדון לכך נא' סומך יי' לכל הנופלי': ד"א וירא יי' כי שנואה לאה זש"ה נותיין לאיש אל ברכים איש זה יעקב שנ' ויעקב איש תם שתי נשים זו רחל ולאה האחת אהובה זו רחל דכתי' ויאהב גם את רחל והאחת שנואה זו לאה וירא יי' כי שנואה לאה וילדו לו בנים האהובה והשנואה שתיהן ילדו לו מה שהעמידה לאה העמידה רחל לאה העמידה מלכים ורחל העמידה מלכי' לאה העמיד' נביאים ורחל העמידה נביאים לאה העמידה שופטים ורחל העמידה שופטים: והיה הבן הבכור לשניאה זה ראובן שנאמר ותהר ותלד בן ותקרא שמו ראובן והיה ביום הנחילו וגו' בשעה שבקש יעקב ליפטר מן העולם ויקרא יעקב אל בניו וגו' לא יוכל לבכר וגו' ליוסף למה כי את הבכור וגו' אעפ"י שאמרתי לו גבותו פחז כמים וגו' מהו עלה כשיבוא משה אותו שכתו' בו ומשה עלה וגו' הוא פודה אותך כיון שעמד משה בקש רחמים עליו שנאמר יחי ראובן אמ' לו הק"בה ואל ימות כמו' כותל דימוס מפני שבים: כי את הבכור בן השנואה יכיר וגו' יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא כי הוא ראשית אונו וגו' כחי וראשית אוני לכך וירא יי' כי שנואה לאה: ד"א וירא יי' כי שנואה לאה זש"ה היתה לי נחלתי כאריה ביער וגו' מהו וירא יי' כי שנואה לאה שראה הק"בה שהיא עתידה להוציא בנים רשעי' וקרא אותם שנואה ואילו הן יורם אחז יואש מנשה אמון יהויקים צדקיהו: יהורם כתי' בו וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב השני אחז מה כתי' בו ולא עשה הישר בעיני יי' אלהיו כדוד אביו אמ' לו ישעיה העמק שאלה או הגבה למעלה אמ' לו מבקש את שיחיו המתים או שיעלה קרח או שירד אליהו אמ' לו אחז יודע אני שיש בך כח לעשות אלא איני מבקש שיתכבד בשבילי שנאמר ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את יי': השלישי יואש אף על פי שכתו' בו ויעש יואש הישר בעיני יי' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן כיון שמת יהוידע הכהן באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע

(תמה לי כי יואש
קודם לאחז)

המלך אליהם ויעזבו את ~~כל אבות~~ יי' אלהיהם ויעבדו את האשרים ואת העצבים · השביעי מנשה שנ' וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר יי' וגו' · החמישי אמון מה כתי' בו ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם ולא נכנע מלפני יי' כהכנע מנשה אביו · הששי יהויקים מה כתי' בו ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אשר עשה ולא דיו אלא שמשך במילה ומשך לו ערלה · השביעי צדקיהו ומה כתי' בו ויעש הרע בעיני יי' ולא נכנע מלפני ירמיה הנביא מפי יי' הרי שבעה מלכים רשעים לפיכך הנביא נוח אומללה יולדת השבעה לכך נאמר וירא יי' כי שנואה לאה ראה מה שעתיד לצאת מבני לאה וקרא אותה שנואה וירא יי' כי שנואה לאה · ד"א וירא יי' כפני מי היתה שנואה כפני בעלה למה שהוכיחה אותו אימתי שנאמר ויעבד יעקב ברחל וגו' כימים אחדים מה שאמר לו רבקה אמו וישבת עמו ימים אחדים ויאהב יעקב · ויאמר יעקב אל לבן הבה וגו' ויהי בערב וגו' כל הלילה היה משמש עמה סבור שהיא רחל כיון שעמד בבקר והנה היא לאה אמ' לה ברתיה דרמאה למה רימית כי אמרה לו ואת לא רמית באביך כשהיה אומ' לך האתה זה בני עשו והיית אומ' אנכי עשו בכורך ואת אומ' לאבא למה רמיתני ואביך לא אמ' בא אחיך במרמה ויקח ברכתך ומתוך הדברים הללו שהוכיחה אותו התחיל שונאה אמ' הב"ה אין רפואתה של זו אלא אם יהיו לה בנים הריני נותן לה בנים ובעלה נכנף לפיכך וירא יי' כי שנוא' לאה ודוד מקלס ואומ' עושה משפט לעשוקים וגו' יי' מתיר אסורים :

פרק מט נביאים ויהי איש אחד מן הרמתים · זש"ה אשר עוד בקשה נפשי וגו' מהו כך אלא כשהקב"ה רואה לדור שירשע הוא חוזר ומבקש אפילו צדיק אחד שיתלה בשבילו וכן את מוצא בירושלם שהיו רשעים ובקש מהם אפילו צדיק אחד שיתלה להם בשבילו שנ' שוטטו בחוצות ירושלם וגו' אם תמצאו איש למה שצדיק אחד מעמיד את העולם על יסודו וכן שלמה אומ' כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם שהצדיק מעמיד את העולם על יסודו : כיון שעמדו בימי מיכה היו מקטרין לצלמו של מיכה והיה העשן של שילו עולה מן זבחים של הקב"ה ועשן צלמו של מיכה עולה מהר אפרים מביא מיכה ומתערבין כאחת שנאמר עלה עשן באפו וגו' כביכול חוזר ומבק' אפילו צדיק אחד כדי שלא יהפך את העולם שנאמר אשר עוד וגו' ואחר כך מצא לאלקנה אדם אחד הוי ויהי איש אחד : ד"א אדם אחד מאלף מצאתי זה אברהם והיאך אלא כפוי היה עד שלא יעמוד אברהם שיעמדו אלף דור ואח' כך אברהם וכן דוד או' דבר צוה לאלף דור אשר כרת וגו' וכיון שראה שאין מהם הכיים אלא כול' רשעי' קפל אותן והעבירן והשחיד מהן עשרים דור ואחר כך ברא לאברהם לכך נאמר אדם אחד מאלף מצאתי מצא האדם הגדול בענקים הוא: כך אף אלקנה נמצא צדיק יחידי בכל דורו וכל מעשיו של אלקנה דומין לאברהם שיצא אלא אברהם נקרא איש דכתי' ועתה השב אשת האיש וגו' ואלקנה כתי' בו ויהי איש · אברהם נקרא נביא כי נביא הוא ואלקנה היה נביא שנאמר ויבא איש אלהים אל עלי זה אלקנה : אברהם הקנה להק"בה שמים וארץ דכתיב ברוך אברם וגו' ואלקנה הקנה להקב"ה שמים וארץ שנאמר ושמו אלקנה שהקנה להקב"ה שמים וארץ אברהם נקרא אחד דכתי' אחד היה אברהם ואלקנה נקרא אחד דכתי' ויהי איש אחד : ד"א ויהי איש אחד · זש"ה כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' אין מדותיו של הק"בה כמדת בשר ודם מלך בשר ודם אין אחר משתמש בשרביטו ולא רוכב בסוסו ולא נקרא אגוסטוס כמוהו (פי' אין דומה לו בלעז חוסקן) אבל הב"ה אינו כן אין עינו רעה על בריותיו אמ' הב"ה יש לי שרביט אימתי יבא משה וישתמש בו שנ' ויקח משה את מטה האלהים בידו סוסי סערה דכתי' יי' בסופה ובסערה דרכו יבא אליהו וירכב בו שנא' ויהי בהעלות יי' את אליהו וגו' כסאי יבא שלמה וישב עליו שנ' וישב שלמה על כסא יי' למלך שמי אגוסטוס שנ' שמע ישר' וגו' יבא אלקנה הצדיק ויקרא בו ויהי איש אחד וכן הוא נוח כי לא מחשבותי מחשבותיכ' וגו' :

ד"א ויהי איש אחד · זש"ה לפי שכלו יהולל איש וגו' למה כשתבא שהיה לו שתי נשים שיבאות זו לזו ויכול לעמוד משל לחבר שנכד נחש ונשכו והרגו ועמד תלמידו ונכד שנים ולא ניזק למי לשבח לא לתלמיד כך אדם הראשון לא יכול לעמוד באשה אחת אלא ותתן גם לאישה וגו' ואלקנה היה לו שתי' ויכול לעמוד בהן ולו שתי נשים הוי לפי שכלו יהולל איש : זכר צדיק לברכה זה אלקנה ושם רשעים ירקב זה מיכה לכך

אלא זה נקרא מהר אפרים דכתי' צופים מהר אפרים וזה נקרא מהר אפרים דכתי' ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו אלא לא דומין זה לזה זה מחייב את ישראל בצלמו וזה מכפר על ישראל שנאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה מפסח לפסח שנאמר ושמרת את החקה הזאת וגו' ונוטל שעיר עזים ומקריב חטאת על כל ישראל לקיים מה שאמ' משה יורו משפטיך ליעקב לכך נאמר זכר צדיק לברכה וגו' :

פרק נ כתובים שיר למעלות אשא עיני אמ' לו הקב"ה לדוד עד עכשיו אתה או' אשא עיני וגו' כבר אמרתי עליך ביד משה וזאת ליהודה וגו' וזאת לדוד שעומד מיהודה שנ' שמע יי' קול יהודה שמע יי' קולו של דוד כשיתפלל לפניך כשירד על גלית · ואל עמו תביאנו ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי · ידיו רב לו וגו' אימתי ופלשתים עומדים אל ההר מזה וגו' ופלשתי' עומדים בזכות אבימלך שכיבד אברהם שנאמ' ויאמר אבימלך הנה ארצי וגו' וישראל עומדים אל ההר מזה בזכות אברהם : ד"א ופלשתים בטוחים על גלית שנקרא זה שנאמר הראיתם האיש העולה הזה וישראל עומדים אל ההר מזה בטוחין על דוד שנקרא זה שנ' קום משחהו כי זה הוא : ד"א ופלשתים מלאך השטן מסייען שנ' ויאמר יי' אל השטן אי מזה תבא · וישראל עומדים מלאכי השרת לסייעם שנקראו זה שנ' וקרא זה אל זה : ד"א ופלשתים מלאך השטן מקטרג על ישראל ואומ' לא כך אמרו ישראל במדבר ויאמרו זה אלהיך ~~ישראל~~ (נחמיה ט) ומלאכי השרת מלמדין עליהן זכות ואומ' לא כך אמרו לך בים זה אלי ואנוהו כיון שתלה דוד עיניו וראה פלשתים עומדים אל ההר מזה וגו' התחיל מתירא ואומ' שיר המעלות אשא עיני וגו' אמ' לו הק"בה מתירא את ואומ' מאין יבא עזרי ראה מה אכלך והניא ביניהם משה שנאמר ויקבור אותו בגיא כבר זה כתי' ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה עזרי מעם יי' עושה שמים וארץ :

פרק נא תורה ויזכור אלהים את רחל וגו' · זש"ה לו כדברו וגו' זה יעקב שכך כתי' למעלה מן הפרשה ותרא רחל וגו' מה ראתה לקנאות עכשיו כשראתה אחותה נכנסת לחופתה לא קנאת ועכשיו קינאת ולמה קינאת אלא במעשי' הטובים קנאת אמרה אילולי שהיא צדקת ממני לא היה הק"בה נותן לה בנים קודם הימני לפיכך קנאת במעשיה שכן כת' אל יקנא לבך בחטאים אלא כי אם ביראת יי' כל היום לפיכך ותקנא רחל · ותאמר אל יעקב הבה וגו' · אשה שהיא עקרה ואינה יולדת היא מתה אלא אמרה רחל אם איני יולדת מן הצדיק הזה אבא משיא אותי לאחר רשע ואני מתה עמו לעולם הבא שנ' תמותת רשע רעה לכך אמ' ואם אין מתה אנכי : ד"א הבה לי בנים אמרה לו אם מבקש את אני יולדת כשבקשת עשית כאן שילדו שנאמר ויחמו הצאן · ד"א הבה לי בנים אם מבקש את אני יולדת עשה כשם שעשה יצחק אביך שהיתה אשתו עקרה והתפלל עליה שנ' ויעתר יצחק אמ' לה יעקב יצחק אבא לא היה לו אלא אשה אחת לפיכך התפלל עליה אבל אני יש לי ארבע נשים כבר ילדה לאה אם לא תלד את יולדת זו אמרה לו ואם אין אתה מבקש לעשות כיצחק אביך עשה כשם שעשה אברהם זקנך שמע לשרה כשאמרה לו הנה נא עצרני יי' וגו' אף אתה הנה אמתי בלהה וגו' ואבנ' אנכי אינה אומ' כך אלא גם אנכי כשם שעשתה שרה : ד"א מה ראתה לומר הבה לי בנים אלא שנתנבאת שהיא מתה במהרה שנ' ואני בבאי מפדן וגו' אמרה לו תן לי בנים עד שלא אמות הה"ד הבה לי בנים מיד ויחר אף יעקב וגו' וכי יש לאלהים שני אעשה כלום חוץ מרשותו התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן ממך מנע אבל ממני לא מנע שא כבר נתן לי בנים מלאה : אמ' לו הק"בה כך אתה מחסד אותה ואומ' לה התחת אלהים חייך שאני מעמיד ממנה בן שיאמר לאחיו כי התחת אלהים אני · הן מסיקין הדברים הללו כביכול הק"בה מטה אזנו ושומע וכותב דבריהם שנ' לו כדברו וגו' כיון שהרגיש הזמן הוציא את ספר הזכרון וזכרה שנ' ויזכור אלהים את רחל : ד"א ויזכור אלהים זש"ה מגורת רשע היא תבואנו זה עשו שהיה מתירא מן הברכות שנטל יעקב שאמר עכשיו זה מתברך ומוליד בנים הרבה ואיני יכול לו עוד וכך נעשה שנ' ולא יכלה ארץ מגוריהם וגו' ויקח עשו את נשיו למה מגורת רשע היא תבואנו : ותאות צדיקים יתן זו רחל שהיתה מתאוה לילד מן יעקב שנאמ' ותרא רחל וגו' אף יעקב היה מתאוה לילד מן רחל שכל מה שנשתעבד בשבילה נשתעבד שנא' אעבדך שבע וגו' ויהיו בעיניו כימים

אחרים בשהכניסו אותה וכל זמן שלא ילדה לא היה מבקש יעקב לבא לבית אביו עד שתלד׳ רחל למה
שאמר בלבו אם אבא לילך אבל אבא עכשיו אומ׳ לי לבן הואיל ולא ילדה רחל ממך כל השנים האלו הניחה
כאן וראה היאך היה מתאוה שילד ממנה כיון שילדה מיד ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו׳ לפיכך נאמר
ותאות צדיקים יתן: ד״א ויזכור אלהים את רחל זש״ה יזכור אדיריו יכשלו בהליכתם אדיריו זה
יעקב ורחל שזכרן הקב״ה ושילם מהן החשבון שאמר לאברהם כה יהיה זרעך אלא יכשלו בהליכת׳ שיעקב
אמר עם אשר תמצא את אלהיך וגו׳ והלך על רחל ולא ידע יעקב ומי גרם לה שמתה בדרך שנאמר ואני
בבאי מפדן מתה עלי רחל הה״ד יכשלו בהליכתם למה הדבר דומה לרועה שראה את הזאב שבכב׳ לחטוף
כבש נטל אבן לזרוק בזאב והלך בכבשה וכך יעקב קילל והיה סבור שהוא מקלל ללבן ולא היה יודע
שקללתו הולכת על כבשתו שנאמר ולא ידע יעקב לפיכך מתה בדרך: ולמה מתה בדרך אפרת אלא
אמ׳ ה׳ בה בני צריכין לה בשעה שהם חוטאין וגולין והיא מזכרת אותי בשם שזכרתיה אני שנ׳ כה אמר
יי׳ קול ברמה וגו׳ אמ׳ לה מנעי קולך מבכי ומה שכר יש לה על שנקברו ימיה ומתה בדרך כדי שתזכו׳ אותי
על בני שנאמר כי יש שכר לפעולתך נאם יי׳ ושבו בנים לגבולם:

פרק נב נביאים ותדר נדר ותאמר וגו׳ זש״ה לי גלעד וגו׳ א״ר ברכיה ארבעה כיתים הן אחת
אומרת אין תחיית המתים אמ׳ הקב״ה הרי אליהו שהחיה מת שהיה מגלעד שנ׳
ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד יבא ויעיד לי הוי לי גלעד: ואחת אומרת אין הקב״ה מקבל בעלי
תשובה אמ׳ הקב״ה הרי מנשה במה הכעיס במה הרשיע וקבלתיו בשעת תשובה יבא ויעיד לי: ואחת
אומרת אין הקב״ה מציל מן האש אמ׳ הב״ה הרי חנניה וחביריו הצלתי מן הכבשן שהיו מיהודה שנא׳ ויהי
בהם מבני יהודה וגו׳ הוי יהודה מחוקקי: ואחת אומרת אין עקרה יולדת אמ׳ הקב״ה יבא אלקנה מהר
אפרים ויעיד על אשתו שהיתה עקרה וילדת שנאמר ויהי איש אחד וגו׳ מהר אפרים הוי ואפרים מעוז
ראשי: ד״א ותדר נדר ותאמר זש״ה ויי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו יי׳ אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו
בצבאות של מעלה ובצבאות של מטה והיאך כשבקש עשה צביונו בצבאות של מטה שנא׳ הקורא למי הים
וגו׳ וכשבקש עשה צביונו בצבאות של מעלה שנ׳ הכוכבים ממסלותם וגו׳ אמרה לו חנה רבון כל העולמים
יש לך צבא למעלה וצבא למטה אם מצבא שלמטה אני תן לי בנים כשם שאמרת ברוך תהיה מכל וגו׳
ואם מצבא שלמעלה אני עשה אותי חיה וקיימת כשם שלמעלה חיים וקיימין לכך נאמ׳ יי׳ צבאות: ד״א
ותדור נדר ותאמר אם ראה תראה אני עקרה וכיון עקרה שנאמר רני עקרה אם ראה לי תראה אף
לבניי וזכרתני לי ולא תשכח את אמתך לבנין: שבע עקרות הן כנגד שבעת ימי בראשית הראשונה
שרה דכתי׳ ותהי שרי עקרה וגו׳ כנגד יום ראשון ומה נברא ביום הראשון שמי׳ וארץ בעלה של זו הקנה
להב״ה שנ׳ ברוך אברם וגו׳: השניה רבקה שנ׳ ויעתר יצחק ליי׳ וגו׳ כנגד יום שני ומה נברא ביום השני שמים וארץ
יהי רקיע בתוך המים אף רבקה הולידה שנים יעק׳ ועשו שנ׳ ואבדיל אתכם מן העמים וגו׳: השלישית ויהי מבדיל
לאה שנ׳ וירא יי׳ כי שנואה לאה כנגד יום שלישי וכתי׳ בו תדשא הארץ וראובן בנה של לאה היה שנא׳ וילך
ראובן בימי וגו׳: הרביעית זו רחל כנגד יום רביעי ומה נברא בו שמש וירח וכוכבים ומזלות שנאמר
ויאמר אלהים יהי מאורות ועמד יוסף בנה של רחל והן השתחוו לו שנאמ׳ והנה השמש והירח וגו׳:
החמישית זו חנה כנגד יום חמישי ומה נברא בו ועוף יעופף על הארץ וכן היה שמואל בנה של חנה
כעוף הזה שהוא פורח ממקום למקום וממדינ׳ למדינ׳ וסופו חוזר לקינו וכך היה שמואל עוסק בעיסקיהם
של ישראל והולך בכל המקומות שנאמר והלך מדי שנה בשנה וגו׳ ותשובתו הרמתה כי שם ביתו:
הששית זו הצללפונית אמו של שמשון שנאמר ושם אחותם הצללפוני כנגד יום ששי ומה נברא ביום ששי
אדם ומה היה לאדם מת ביד אשתו שנאמר ולאדם אמר וגו׳ ושמשון בנה מת על ידי אשתו שנאמר ויאהב
אשה בנחל שורק ושמה דלילה ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו: השביעית זו ציון כנגד יום
השביעי ומה כתי׳ בו ויכל ביום השביעי וציון זאת מנוחתי עדי עד לכך אמר ישעיה רני עקרה לא
ילדה וגו׳:

ומציון יסעדך

פרק נג כתובים שיר למעלות אשא עיני. זש״ה ישלח עזרך מקדש בשעה שיבא הקב״ה לגאול
את ישראל אינו גואלן אלא מציון למה שמתחלה משם ניתכלל העולם שנא׳ מציון
מכלל יופי אלהים הופיע אימתי ועמדו רגליו ביום ההוא וגו׳ וישראל אומ׳ אשא עיני וגו׳ ויצא יי׳ ונלחם
בגוים ההם וגו׳ לכך נאמר ישלח עזרך מקדש לפיכך רוח הקדש צווחת ואומרת מי יתן מציון ישועת
ישראל: ד״א שיר למעלות אשא עיני בשעה שברח יעקב מן לבן והלך לו בהר ושמע לבן והשיגו
שנאמר ויגד ללבן וגו׳ והיה לבן מבקש לילך ולהרוג ליעקב שכן משה אומ׳ ארמי וגו׳ ומה הוא כן אלא מן
לבן הארמי אבד יעקב אבינו התחיל יעקב אומר אשא עיני וגו׳ והקדוש ברוך הוא הלך כביכול ונגלה
לרשע ועשה עצמו שלוחו בשביל לעשות צורכו של יעקב שנאמר ויבא אלהים אל לבן וגו׳ ולא עשה
אלא הלך לו לבן ולא הזיקו כלום ובא לו עשו שנאמר וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא וגו׳ התחיל
מתירא שנאמר ויירא יעקב מאד אמ׳ לו מי שהצילך מן לבן הוא מצילך הימנו שנאמר אשריך ישראל מי
כמוך עם נושע ביי׳ וגו׳:

פרק נד תורה וישלח יעקב מלאכים חיילי מלאכים שלח אלא ראה מה כתי׳ למעלה ויפגעו
בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב כאשר ראם וגו׳ וישלח יעקב: זש״ה שאי
סביב עיניך את מוגא מיום שיצא יעקב ממעי אמו צפה הקדוש ברוך הוא שהיה מבקש עשו להרגו ומסר
הקדוש ברוך הוא ליעקב מלאכי השרת שיהו משמרין אותו וכן דוד אומ׳ יושב בסתר עליון וגו׳ כי
מלאכיו יצוה לך והיו מלאכי השרת משמרין אותו כל הימים שהיה בארץ ישראל לא עשה אלא כיון שבא
לצאת אצל לבן נסתלקו הימנו אותן מלאכי הש׳ ונמסרו לו אחרים למה שהמלאכים המשמשין בארץ
ישראל אינן משמשין חוצה לארץ וכן ויעקב רואה אותן כשיצא חוץ מן אביו שנאמר ויחלם והנה סלם
וגו׳ לא היה צריך לומר אלא יורדין ואחר כך עולין שאין דרכן אלא לירד מלמעלה ואחר כך לעלות ומה
הוא עולים ויורדים אותן המלאכים שהיו משמשין אותו בארץ ישראל על שבא לצאת לחוצה לארץ
ראה אותן מסתלקין הימנו וירדו מלאכים אחרים ושימשו אותו בחוצה לארץ: כיון שבא לחזור אצל
אביו אמ׳ הקדוש ברוך הוא למלאכים הראשונים שהיו משמרין אותו בארץ ישראל אין אתם יוצאין לאפנטי
(פי׳ לקראת) של בני משל לבן מלכים שהניח רומי ושבקליטין שלה ויצא לו אצל שברבריין ומסר
לו אביו לגיונות הרבה שישמשו אותו אחר זמן כיון שבא לחזור מן ברבריא אמ׳ המלך לשבקליטין שלו
אין אתם יוצאין לאפנטי של בני הרי הוא בא והיה הבן מתירא לבא כיון שתלה עיניו וראה לאביו וכל
שבקליטין שלו שיצאו לקראתו התחיל שמח כך יעקב כשבא לחזור אצל אביו אמ׳ הקדוש ברוך הוא
למלאכים הראשונים ברד ונלך לאפנטי של יעקב לא עשה אלא יעקב שומע שעשו בא התחיל מתירא
אמ׳ לו הקדוש ברוך הוא תלה עיניך וראה מי בא לאפנטי שלך כד״א שאי סביב עיניך וראי מיד ויאמר
יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה וקרא זה אל זה ואמ׳ להן הואיל שבאתם לקראתי לכו בשליחותי
וישלח יעקב מלאכים וגדול כוחו ואומ׳ חונה מלאך יי׳ סביב וגו׳: ד״א וישלח יעקב מלאכים
זש״ה שלח אורך ואמתך וגו׳ אמ׳ רבי ברכיה כשהצדיקים בעולם האורה עמהם שנאמר אור זרוע לצדיק
וגו׳ וכן ירמיה אומ׳ תנו ליי׳ אלהיכם כבוד וגו׳ עשו תשובה לפניו שאין כבוד אלא תשובה שכן יהושע
אומ׳ לעכן בני שים נא כבוד וגו׳ בטרם יחשיך עד שלא יסלק האורה מכם ויסלק את הצדיקים מן העולם
והנה כמנחין בחשך ~~בטרם יחשיך~~ [illegible] ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף עד שלא יסתלקו אותן
שמתפללין וקודמין את הנשף שנאמר קדמתי בנשף ואשועה למדך שכל זמן שהצדיקים קיימין האור
בעולם: כך כל זמן שהיה יעקב בארץ ישראל היה האורה עמו וכשיצא נסתלק האור שנאמר ויפגע
במקום וגו׳ וכיון שבא לחזור חזרה האורה למקומה בזכותו שנאמר ויזרח לו השמש לפיכך הוא אומ׳
איני חוזר לארץ ישראל עד שתשלח אותו האור שהיה עמי שנאמר שלח אורך וגו׳ שנאמר תתן אמת
ליעקב וישלח יעקב מלאכים אף לעתיד לבא כך הקדוש ברוך הוא עושה שנאמר כי הנה החשך יכסה
ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח יי׳ וכבודו עליך יראה:

פרק נה נביאים חזון עובדיה זש"ה ויען אליפז התימני ויאמר א"ר ברכיה למה בחזון נפרע
שהק"בה מן עשו אלא את מוצא היאך הק"בה משלם גמול לטובה ולאוהב לזה לפי
מעשיו ולזה לפי מעשיו כשנתיסר איוב היה אליפז בכור עשו אוהבו וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב
אלא בחזון ~~הכתו' ויען אליפז~~ וגו' על שאמרת למה איני כאברהם וכי כנכסי' כאברהם אברה' נכנס'
ולא כנע ואת כונע הנסה דבר אליך וגו' משל לאחד שהיו לו שתי נשים אחת כתובת' בעשר ריבו ואח'
כתובתה בארבע ריבו אמרה לו אותה של ארבע ריבו למה אין אתה נוהג בי כבוד כחברתי אמ' לה את אשה
כתובתך בארבע ריבו ושל חברתיך בעשר כך אמ' איוב למה אין אתה נוהג בי כבוד כאברהם אמ' לו וכי
נתנסית כאברהם הנסה דבר וגו' ואין נסה אלא אברהם שנ' והאלהים נסה את אברהם אמ' להם ואני
לא הכנסתי ארבע עטרות איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע אמרו לו אברהם נתנסה בעשרה והיה לו
עשרה עטרות נקרא איתן שנאמר משכיל לאיתן האזרחי וכן והאיתנים מוסדי ארץ ולמה נקרא איתן
שחיזק עצמו לעשות רצון יוצרו · נקרא האמן שהאמין בהק"בה שנ' והאמין ביי' · נקרא אברם מתחלה
ונתוסף לו ה' ונקרא אברהם וכמה היא ה' נתוסף לו ה' שקיים חומשי תורה עד שלא ניתנו שנ' עקב אשר
שמע אברהם בקולי וגו' לפיכך ~~נקרא אברהם~~ · נקרא עיט שנ' קורא ממזרח עיט היא התרנגולת כשם
שהתרנגולת הזו כשהיא עושה אפרוחים משמרתן מן העורבים ונותנת כנפיה עליהן כך היה
אברהם נתן כנפיו ליצחק וירד לכבשן האש : נקרא צור שנ' הביטו אל צור חוצבתם כשם שהצור הזה אין
לו מעיים כך היה אברהם בלא מעיים כשאמ' לו קח נא את בנך וגו' · ונקרא נשיא למי שנקרא רם ונשא
שנ' כי כה אמר רם ונשא : ונקרא אדני שנ' ויאמר ברוך יי' אלהי אדני אברהם ואם תאמר מפני שהיה
עבדו קראו אדון לאו אף אחרים כך היו קורין אותו שנ' שמענו אדני וגו' שהוא עשה להק"בה אדון על
כל בריותיו · ונקרא אלהים שנ' נשיא אלהים שהוא הודיע יראתו של הק"בה בעולמו שנ' ירא אלהים אתה ·
נקרא נביא שהוא הודיע תחלה מה הוא כחה של רוח הקדש שנ' ועתה השב אשת האיש וגו' : ונקרא
ירא אלהים שנ' כי עתה ידעתי וגו' שהיה ירא מן הק"בה : ונקרא אוהב שנ' זרע אברה' אוהבי הרי עשרה
כנגד עשר נסיונות אמ' לו אליפז שמא יש לך כל המדות הללו הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים
בעלי יסורין היו באין אצלך ואת מנחמן הסומא היה בא ואומ' לך כבר היה הק"בה יודע מה אני עתיד
לעשות שמעתי אמי סימא אותי ואת או' לו אל תאמר כך ואת אומ' לו בני אם בנית לך בית ולא רבית
לעשות לך חלונות מי היה אוכסך אף אתה הטוב עצמך שאתה טריקלינו (כמו טרקלין) של הק"בה
ולא מבלאה עשה לך כך אלא שישתבח כך לעתיד לבא שנ' אז תפקחנה עיני עורים וכן הפסח את אומ'
אל תאמר כך אילו היית אומן ובנית לך חבר ולארבית להעמיד בה עמודים מי היה יכול למחות בידך
כך הק"בה משתבח כך לעתיד לבא שנ' אז ידלג כאיל פסח : וכן חרש את אומ' לו אילו היית יוצר ולא
רבית לעשות לחביתך אזניים מי היה מבריחך כך הק"בה משתבח כך לעולם הבא שנאמר ואזני חרשים
תפקחנה : אתה היית מנחם כל בעלי יסורין · כושל יקימון מליך ועכשיו שנגעו בך יסורין נבהלת
שנאמר כי עתה תבא אליך ותלא וגו' הלא יראתך וגו' על שאמרת אני תם וישר אילולי עשה לך כאנוש
והביא את המבול אלא שעמד צדיק כפניך · זכר נא מי הוא נקי אבד אמ' לו אליפז למה קראת תיגר
ואמרת כך הוא עושה לצדיקים למה הדבר דומה לאדם שעלה לבימה שתסיל בוכה אמרו לו מפני מה
אתה בוכה אמ' להן שאני אדם טוב ולא עשיתי רע מימי אמרו לו אם כן נותן לך דימוס למה שלא איבד
אדם טוב מימיו כך אמ' איוב אדם טוב אני עיני הייתי לעור וגו' בחוץ לא ילין גר וכך הביא את היסורין
עלי אמ' לו אליפז אע"פ שהיה אברהם צדיק לא מילט שנ' אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים אם צדי' אתה
הוא חוזר עליך ברחמים שאינו מאבד צדיק שנאמ' זכר נא מי הוא נקי אבד וגו' כאשר ראיתי חורשי און
מקנא את הרשעים שהן נתונין בשלוה שהן זורעים און וקוצרים עמל הרי היום בא ואת רואה מנשמת
אלוה יאבדו וגו' שאגת אריה וקול שחל אמ' לו סוף ישר' לחטוא לפני הק"בה שנקרא אריה שנאמר אריה
שאג וגו' והוא מעלה עליהם לנבוכד' נצר שנקר' אריה שנא' עלה אריה מסובכו בחדש תמוז שמזלו אריה
ומחריב

שנ' בשעיפים
מחזיונות לילה

ומחריב ירושלם שנקרא אריה ירו בני אריה

ומחריב בית המקד' שנקר' אריה שנ' הוי אריאל אריאל ומושל ביסודה שנקרא אריה שנ' גור אריה יהוד' הרי
הוא מפרש כאן מחמשה שמו' וכולן שם אריה שאגת אריה וקול שחל וגו' ליש אובד וגו' אמ' לו אליפז מעצמי
לא אמרתי אלא רוח הקדש גנבה לי דבר ואלי דבר יגונב וגו' וכמה הוכיחו כל אלו בחזון שנ' בשעיפים
מחזיונות לילה : אמ' לו הקב"ה אתה הוכחת לעבדי איוב בחזון אף אני משלח לבני שיוכיח ויפרע מבית
אביך בחזון שנאמ' חזון עובדיה כה אמר יי' אלהים וגו' למה שהרבה שיעבדה אותנו אף אני מכן חרבי
ויורד עליו שנ' כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וגו' :

פרק נו כתובים שיר למעלות אשא עיני · זש"ה ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים וגו' אמ'
ר' ברכיה קשה הוא שרש של אדום שכן זכריה רואה אותו שנ' ראיתי הלילה והנה
איש רוכב על סוס אדום וגו' שהיה מבקש להדמות לאותן שנקראו כוכבים שנאמר הבט נא השמימה וגו'
לישר' שהן נתונין במצול' וכן הוא אומ' אם תגביה כנשר וגו' מבקש להדמות לאותן שנקראו כוכבים שנ'
הבט נא השמימה וגו' ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים אלו המלכים שעמדו הימנו אדומים שהן
אוהבין את הזהב · שרוקים שהן מסרקין גופן של ישראל ונוטלין ממונן · לבנים כדי להלבין עונותיהם
של ישראל חזר וראה אותן קרנות שנ' ואשא עיני וארא ~~וגו'~~ והנה ארבע קרנות אלו ארבע מלכיות אמ'
לו כל זמן שהקרנות הללו בראין אין קרנם של ישראל מתרוממת שנאמר אלה הקרנות אשר זרו את יהודה
כפי איש לא נשא ראשו אימתי ישראל נושאין ראשם כשאגדע קרנם שנאמר וכל קרני רשעים ~~וגו'~~ צדיק
אלו ישראל שנ' ועמך כולם ~~וגו'~~ צדיקים אותה שעה אשא עיני וגו' עזרי מעם יי' :

והוא עומד
בין ההדסים

ואם בין כוכבים
שים קנך

אגדע תרוממנה קרנות

פרק נז תורה וישב יעקב בארץ · זש"ה מעונה אלהי קדם וגו' אותה שעה וישכון ישראל בטח
בדד וגו' אין אתה יודע מי קדם אם מעונה אם אלהי קדם ובא דוד ופרש על ידי משה
תפלה למשה ~~איש וגו'~~ שלא הקדים להק"בה דבר שנ' מי הקדימני ואשלם : ומתחת זרועות עולם . א"ר ברכיה
אמ' הק"בה אע"פ שבראתי את העולם ואני טוענו אלא בשעה שיש צדיקים למטה כאילו הן טוענין את
העולם כך ומתחת זרועות עולם · ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד זה עשו ואלופיו שכתי' למעלה ויקח
עשו וגו' ויגרש וגו' אותה שעה וישכון וגו' : ד"א מעונה א"ר אחא אמ' הק"בה לא בראתי מעונה אלא כדי
שתהיו עושין רצוני ומתיראין ממני בתכאין הללו וכן הוא אומר אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא
יכרת מעונה : ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד אותה שעה וישכון ישראל בטח בדד כל זמן שאה בשלום
אין ישראל בשלוה משל לקורא דבר שהיה מזמר בביתו של אדניו היה יושב ומיעד וקורא מזמר אחר זמן
הביא אדניו לבן הכן כיון שראה אותו הקורא ברח תחת המטה והטמין עצמו ולא פתח עוד את פיו
נכנס המלך לסעוד ואמ' לבן ביתו למה אינו מזמר הקורא אמר לו מפני שהכנסת עליו בן כן והוא רואה
אותו ומתירא ואינו מזמר אלא הוציא את הכן והוא מזמר כך ישרא' בעולם הזה נתונין בחובה לארץ ישרא'
ומה יושבות בארבס שנ' אמרו להן יושבי ירושלם רחקו מעל יי' לנו היא נתנה הארץ למורשה והקב"ה אומ' לישר'
למה אין אתם מקבלין אותי שנ' יונתי וגו' אמ' לו מפני רבון כל העולמים כל זמן שאה בארבך אין ישראל
בראין בעולם אלא שעבר אותן והן בראין שנ' ויגרש וגו' ואחריו וישכן וגו' אף הק"בה כביכול אינו נראה
בעולם עד שעה שיעקור מלכות אדום שנ' מלך אלהים על גוים אותה שעה אלהים ישב על כסא קדשו ·
ד"א וישב יעקב מה כתי' למעלה ויקח עשו וגו' · זש"ה בזעקך יצילוך קיבוציך וגו' אלו המלאכים שנ'
ויאמר יעקב כאשר ראם וגו' ואת כולם ישא רוח זה עשו ואלופיו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · והחוסה
בי ינחל ארץ זה יעקב ובניו וישב יעקב : ד"א וישב יעקב זש"ה כי גרים אנחנו וגו' ותושבים ככל
אבותינו כך הן הצדיקים עיקר הן בעולם ועושין עצמן טפילה וכך אתה מוצא אברהם עיקרו של עולם
היה ועשה עצמו טפילה שנ' גר ותושב אנכי וגו' וכך יעקב אומ' לעשו עם לבן גרתי כך ישראל כתי' כי גרי'
ותושבים וגו' לפיכך דוד אומ' שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה למה כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי ·

יי מעון אתה וגו'

השמיעני
את קולך

פרק נח נביאים חזון עובדיה זש"ה והיה אדום ירשה וגו' וירד מיעק' וגו' כיון שראה יעקב אבינו
את אלופי עשו בתירא התחיל אומ' מי יכול לעמוד כנגד כל . אלו כמה מלכים
ואלופים

נגופים ואני מתי מספר האיך אני יכול לעמוד כנגד כל אלו א״לו הב״ה מתיר את ראה מה אחריך לא תודע״
יעקב יוסף מי יכול לעמוד כנגד כל אלו הקטן שבשבטיך והיה בית יעקב אש וגו׳ משל לזהבי שהיה יושב
ועושה מלאכתו ותלמידו עמו תלה עיניו התלמיד וראה גמלי׳ שרכה עצובין קש התחיל תמיה ואו׳ לרבו
מי יכול לעמוד כנגד כל אלו אמ׳לו רבו חייך ניצוץ אחד מן הכור שורף את כל אלו כך אמ׳הב״ה ליעקב
מתירא אתה מאלו חייך ניצוץ אחד משלך שורף כולן שנ׳הכה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם
מיד להבה זה יוסף שנ׳ובית יוסף להבה לפיכך וירד מיעקב וגו׳ שריד (פי׳ שיותר גרוע) שביעקב
מאבד את כולם והשריד שבשבטיך מודווג כנגד עשו אף עובדיה השריד שבכל הנביאים נפרע ממנו שנא׳
חזון עובדיה למה וירד מיעקב ׃ ד״א חזון עובדיה זש״ה גער חית קנה וגו׳ א״ר פנחס אמ׳לו דוד
רבון כל העולמים גער לחיה שכולה מן הקנה מלך שלהם חותם ונוטל כברי זהב וכן איפרכוסין וכן
השילטונין שלה וכן איסקריטורין (סופרים) שלה כמה זהב נוטלין בכל יום׳ עדת אבירי׳ בעגלי עמי׳
שהיא אוכלת שמנן של עמים ובאה בכוחן של אבירים בכוחן של אברהם ויצחק ואומרת מהן אבי עשו בן
יצחק ויצחק בן אברהם מתרפס ברצי כסף שא״ע שהיא כועס׳ על אדם שחטא מתרת את הפס ונוטלת
כסף הימנו והיא מתרצה לו ולא עוד אלא מפזרת את ישראל מן עסקה של תורה ומכניסתן במס שיכר
הרע חפץ שנ׳בזר עמים קרבות יחפצו אמ׳הקב״ה אני עוקרה מן העולם אלא אני ואתם ומשיח נעמוד
עליה שנ׳תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים רגל זה הב״ה כביכול שנ׳ על אדום אשליך נעלי ׃ רגלי עני
זה משיח שנ׳עני ורוכב על חמור פעמי דלים אילו ישראל שנ׳מה יפו פעמיך וגו׳לכך אמ׳לעובדי׳שיעמו׳
לכל עליה מפני שהיא קשה שנ׳חזון וגו׳קומו ונקומה עליה למלחמה ׃ ד״א חזון עובדיה מה ראה
עובדיה שיתנבא על אדום אלא אמ׳הב״ה עובדיה גדל בין שני רשעים בין אחאב לאיזבל ולא למד
דרכיהן אלא עובדיה היה ירא את יי׳ מאד ועשו גדל בין שני צדיקים ולא למד דרכיהן בין יצחק לרבקה
אמ׳הב״ה יבא עובדיה שגדל בין שני רשעים ולא למד דרכיהן ויפרע מן עשו שגדל בין שני צדיקים ולא
למד דרכיהן לפיכך נאמר חזון עובדיה ׃ ד״א חזון עובדיה מה ראה עובדיה להפרע מן אדום שלא אמ׳
הב״ה אברהם היה מאכיל העוברים והשבים ועשו עמד והרגן והיה ממלא את המערות מתים
ואיזבל היתה הורגת את הנביאים עובדיה החביאם במערות וכלכלם שנ׳ויהי בהכרי׳ איזבל את נביאי
ה׳ וגו׳ אמ׳הב״ה יבא עובדיה שהאכיל את הנביאים ויפרע׳מן עשו שהרג את בני אדם במערות לפיכך במערות
נאמר חזון עובדיה ׃ ד״א עשו מלו אותו אבותיו ומאס במילה ובחר בערלה ועובדיה היה ערל ומאס
בה ונכנס במילה אמ׳הב״ה יבא עובדיה שהיה ערל ומאס בה ומל עצמו ויפרע מן עשו שמלו אותו ועש׳עצמו
ערל לפיכך חזון עובדיה ׃ ד״א עשו בקש אבלו של אביו שנ׳ ויאמר עשו בלבו וגו׳ ועובדיה כיבד למי
שלא היה אביו שנ׳ויהי עובדיהו בדרך וגו׳ אמ׳הב״ה יבא עובדיה שכיבד למי שלא היה אביו ויפרע מן עשו
שבקש מיתתו של אביו חזון עובדיה אבל ישראל כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו׳ ׃

פרק נט כתובים ׃ שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל ׃ זש״ה והיה כי תמצאן
אותו וגו׳ אמ׳הק״בה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות ואומר מהן אותה שעה
יאמרו לי שירה שנ׳ וענתה השירה הזאת וגו׳ וכן את מוצא במצרים היו משועבדין וכיון שהצילן היו יושבין
ואוכלין ומיד אמרו שירה שנ׳ השיר יהיה לכם וגו׳ כאותה הלילה שנ׳ליל שמורים וגו׳ ׃ וכן בים כשהיו
בצרה גדולה שנ׳ ועבר בים צרה וכיון שעשה להן נסים והצילם מיד אמרו שירה שנ׳ וירא ישראל וגו׳ מיד
אז ישיר וגו׳ באו למדבר והיו צמאים שנ׳רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף ויצעקו אל יי׳ וגו׳ ׃ כיון
שראו באר המים מיד אמרו שירה שנ׳אז ישיר ישרא׳ את השירה הזאת עלי באר וגו׳לפיכך והיה כי תמצאן
אותו וגו׳ ׃וכן דבורה וברק כשנצערו בסיסרא שנ׳ ויזעק סיסרא את כל רכבו וכיון שהצילן הק״בה הימנו
מיד ותשר דבורה וגו׳ וכן כשבא סנחריב אמ׳ חזקיה ונגינותי ננגן וגו׳ וכן דוד כשסבבו עליו הצרות שנ׳
כי אפפו עלי רעות עד אין מספר וכשהצילו הק״בה מכולן מיד אמ׳ שירה שנאמ׳ את ארבעת אלה יולדו
להרפה בגת ויפלו ביד דוד וביד עבדיו מיד וידבר דוד ליי׳ את דברי השירה הזאת וגו׳ לפיכך והיה כי
תמצאן

תמצאן אותו וגו׳ וענתה השירה הזאת לפניו לעד וגו׳לכך נאמר רבת צררוני וגו׳ ׃

פרק ס תורה ׃ ויוסף הורד מצרימה ׃ זהו שפתו׳על ידי ירמיהו טוב לגבר וגו׳ ׃ ישב בדד וגו׳ ׃ יתן
למכהו לחי וגו׳ כי לא יזנח וגו׳ כי אם הוגה וגו׳ טוב לגבר אשריהו שמקבל יסורין
מנעוריו למה שסופו נח וכן חביריו של איוב אומ׳לו מה אתה מצר על היסורין שבאו עליך וקורא תיגר
אלא סופך נח שנ׳ והיה ראשיתך מצער וגו׳למה שייסורין שעליך עכשיו הן מצילין אותך מן גהינם ובחין
אותך בגן עדן שנ׳ ואף הסיתך מפי צר וגו׳ א״ר אחי משום ר׳ יונה אמרו לו אע״פ שהקב״ה הסית עליך את
השטן להביא עליך את הייסורין שנאמר ותסיתני בו וגו׳ להצילך מפי צר מגהינם שפיה צר מלמעל׳ ומלמט׳
רחב לא מוצק תחתיה ומה הוא כך אלא אין בגהינם ארץ היכן שיעמדו הרשעים שאין בה קלס וכולה
אין בה עמידה שנ׳ארץ עיפתה וגו׳ שהרשעים בה כעוף מפני שכולה אויר ואין בה ארצות לכך רחב לא
מוצק תחתיה ׃ ולא דייך נאמר שייסורין שבאו עליך הצילוך מגהינם אלא את בה בגן עדן שנ׳ ונחת שולחנך
מלא דשן לכך טוב לגבר וגו׳ וכן את מוצא כל הצדיקים בנערותן ובסופן נחו ׃ אברהם כמה
נצטער מנערותו השליך לכבשן האש וגלה מבית אביו באו עליו ששה עשר מלכים ונלקח׳ אשתו הימנו
מן פרעה ומן אבימלך נתנסה בבנו יחידו ובסופו נח וישב בשלוה שנאמר ואברהם זקן וגו׳ ׃ יצחק
כמה נצטער מנערותו בטל ישמעאל חן ובקש להרגו שנאמר ותרא שרה וגו׳ ואין מצחק אלא שבטל חן
ובקש להרגו וכן שלמה אומ׳כמתלהלה היורה וגו׳כן איש וגו׳הלא משחק אני ולא עוד אלא שבטלו אביו
לשוחטו ואחר כך בא רעב שנאמר ויהי רעב בארץ מלבד וגו׳ הלך לו אצל אבימלך והתחילו מקנאין בו
שנאמר ויקנאו אותו פלשתים אמרו לו לך מעמנו כי עצמת וגו׳ יצא לו משם וישב לו בגרר אף שם
מריבו רועי וגו׳ ובסוף נח שנאמר ויקרא שמה רחובות ׃ וכן יעקב כמה נצטער רדפו עשו ונשתעבד
בנשיו רדפו לבן ונענש בבתו נמכר בנו ובסוף ישב ויחי יעקב וגו׳ ׃ יוסף כמה נצטער שנאוהו אחיו
נתפשו בבור מכרו אותו נחבש בבית האסורין ראה מה כתי׳בו ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו עד
עת בוא דברו אמרת יי׳ צרפתהו ויוסף שותק פוסעין כליו והוא שותק שנאמר ישב בדד וגו׳ ויקח אדוני
יוסף וגו׳ ובסוף נח כי לא יזנח וגו׳ כי אם הוגה וגו׳ ראה מה כתי׳ בסוף מהרו וגו׳ ׃ ד״א ויוסף
הורד מצרימה ׃ זש״ה בחבלי אדם משכם וגו׳ זה יוסף שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש
אדם ואילמלי ירדו ישראל בעלילתו של יוסף ראויין היו לירד למצרים שלולין בקולרין כשם שירדו לבבל
למה שכך התנה עם אברהם ידוע תדע וגו׳ אלא מפני שחיבב אותן הורידן בכבוד והביא עלילה שימכר
יוסף כדי שירדו מעצמן ׃ אמרו רבותינו משום רבי יהושע בן קרחה בשביל לשון של ארגמן שהוסיף
יעקב על לבושו של יוסף קנאו בו אחיו ומכרו אותו למצרים וירדו אף הם אחריו שנאמר וישראל אהב את
יוסף וגו׳פסים שהיה ארגמן שלו מגיע עד פיסת ידו ׃ ד״א פסים ארבעה אוכלאות (פי׳ שטרות)
שכתבו עליו ׃ פ׳ פוטיפר׳ ס׳ סריס פרעה ׃ י׳ ישמעאלים מ׳ מדנים ׃ ד״א פסים
שהיו אחיו מפייסין (ענין גורל) בו באיזו מיתה יהרגו אותו זה אומר של שריפה וזה אומ׳ של הריגה
שנאמר ויראו אותו מרחוק וגו׳ ׃ ד״א פסים אחר שמכרו אותו הפשיטו את כתנתו שנאמר ויפשיטו
את יוסף וגו׳ היו מפייסין זה עם זה מי יטול אותו ויוליכו ליעקב אביהם וכיון שהפיסו בא ליהוד׳ ושלחו
אותה בידו שנאמר וישלחו את כתנת הפסים וגו׳ הלך יהודה ואמ׳לו הכר נא ויכירה ויאמר וגו׳ אמ׳ לו
הקב״ה ליהודה אתה פסקת מעיו של אביך ואמרת לו הכר נא וגו׳ חייך אף אתה יש לך לשמוע כך שנא׳
היא מוצאת וגו׳ ׃ ויכר יהודה וגו׳ אמ׳לו יעקב יודע אני מי שעשה לבני כך חיה רעה אכלתהו יודע אני
שאת כתנת את הענה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו׳ שאין חיה רעה מן האריה ומי הוא זה
יהודה שנאמר גור אריה וגו׳ ׃ טרוף טרף יוסף אתה אומ׳ שטרפת אותו ועלית למלכות שנאמר מטרף
בני עלית אמ׳הב״ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע בצערן של בנים את טיגנת מעיו של אביך והטעי׳
אותו ואמרת לו חיה רעה אכלתהו עכשיו תדע מהו בצערן של בני׳ ומה כתיב אחריו ויהי בעת ההוא וירד
יהודה וגו׳ אף לעתיד לבא בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן ׃

פרק סא נביאים למה תאמר יעקב ותדבר ישראל ׳ זש״ה מה יתאונן וגו׳ א״ר שמואל מה יתאונן אדם על חי העולמים ישתכל בעונות ידיו גבר על חטאיו ור׳ שמע׳ אומ׳ מה יתאונן אדם אלו לא דיו אלא שהוא חי רואה את השמש הזה וכן שלמה אומ׳ מה יתרון לאדם אלו לא דיו אלא שהוא רואה את השמש לפיכך אמ׳ הב״ה ליעקב למה אתה קורא תיגר למה תאמ׳ יעקב : ד״א למה תאמ׳ יעקב זש״ה אולת אדם תסלף דרכו וגו׳ ר׳ אומ׳ שלש עשרה פלטריות בגן עדן ועשר חופות שנ׳ בעדן גן אלהים וגו׳ ואמרתי לא טוב היות האדם וגו׳ לא היה צריך לשבחני אלא התחיל מתרעם ואומ׳ האשה אשר נתת עמדי וגו׳ וכך אברהם ירד למלחמה ועשיתיו מלך על שנה עשר מלכים והחזרתי לו את השביה והי׳ שכור שמא שברו הוא ואמרתי לו שכרך הרבה מאד לא היה צריך להודות אלא אמ׳ יי׳ אלהים מה תתן לי וגו׳ וכן יעקב כי במקלי וגו׳ ועשיתי עמו כל אותה הטובה והוא אומ׳ לפרעה מעט ורעים היו וגו׳ הרעתי לך מימיך יעקב שאתה אומר כן וכן דור המדבר כמה טובות עשיתי עמהם שנ׳ ובמדבר אשר ראית וגו׳ והם אמרו ונפשנו קצה וגו׳ כך הוא אומכותכם תורעמכים ואת מתרעם הוי למה תאמר יעקב . ד״א למה תאמר יעקב . זש״ה לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו אמ׳ לו הב״ה עד שלא יבאת לעול׳ כתב׳ דרכך בבטן עקב וגו׳ ׳ ד״א למה תאמר א״ר אל תקרא למה תאמר יעקב אלא למה תימר יעקב משל לאדם שהשיא את בתו התחיל קובל על חתנו ואומ׳ אינו מעב״לה מזונו׳ אמ׳ לו חתנו לא מה שאתה אומר אלא מה שאומ׳ השלישי שביכותיכו כך יהי שמו של הב״ה מבורך בתו של יעקב זו כנסת ישראל שנאמר כה תאמר לבית יעקב והב״ה חתנו שנא׳ ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור וגו׳ התחיל יעקב קובל אמ׳ לו הב״ה לא מה שאתה אומ׳ אלא הרי השמי׳ יוכיחו שהורידו לבניך מן שנ׳ הנני ממטיר לכם וגו׳ והארץ תוכיח שהעלה להם את הבאר שנ׳ עלי באר ענו לה וכל אלו בשביל אהבה שאהבתיך שנא׳ ואוהב את יעקב וכן כי נער ישראל ואוהבהו וגו׳ איפשר למלך שיסבב את אדם אלא אם ראה אותו ואני הייתי משתבח בך עד שלא נבראת שנ׳ ברוך יי׳ אלהי ישראל כל הטובה הזו ואת קורא תיגר למה תאמר יעקב אמ׳ לו הב״ה חזור לתומך כשם שהיית חוזר לקווייך כשהיית מברך את השבטים לא כך אמרת לישועתך קויתי יי׳ אף עכשיו חזור בך מכין שכן הוא אומ׳ בסוף הפרשה וקווי יי׳ יחליפו כח׳

פרק סב כתובים שיר המעלות רבת צררוני מנעורי ׳ זש״ה צרור המור דודי לי כנסת ישראל אומרת אע״פ שהיצר והימר לי שנ׳ וימררו את חייהם לא בין שדי ילין שני בני עמרם בין משה ואהרן שנ׳ שני שדיך וגו׳ וכך בים וימרו על ים בים סוף לא בין שדי ילין ימינך יי׳ נאדרי וגו׳ במדבר הימר לי והיצר לי שנא׳ ויגוף יי׳ את העם אלא אע״פ כן בין שדי ילין בין מניין ראשון למניין אחרון : ד״א צרור המור יעקב אומ׳ רבת צררוני מנעורי אלא גם לא יכלו לי בין שדי ילין שראה לו הק״בה לשני בניו שנ׳ ראה פניך לא פללתי וגו׳ התחיל אומ׳ רבת צררוני מנעורי אלא גם לא יכלו לי :

פרק סג תורה ויהי בעת ההיא וירד יהודה ׳ זש״ה עוד היורש אביא לך יושבת מרשה וגו׳ אמ׳ הב״ה לישראל אע״פ שהתניתי עם אברהם אביכם ואמרתי לו קום התהלך בארץ עשיתי מה שאמרתי לו ונתתי לו את כל הארץ שנ׳ ויבאו הבני׳ וירשו את הארץ וכן ואביא אתכם אל ארץ הכרמל ארץ שהיא רבה ומלאה אבל אתם הכעסתם אותי ותבאו ותטמאו את ארצי וגו׳ ומה אני עושה לכם הרי אני מביא האומות ומוציאין אתכם ממנה עוד היורש אביא לך יושבת מרשה מפני שלא שמעתם דבריו של מיכה המורשתי מה שהיה אומ׳ שנ׳ מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיה מלך יהודה וגו׳ לפיכך נענשה להם כך עוד היורש וגו׳ ׳ עד עדולם יבא כבוד ישראל כיון שיצאו ישראל בגלות היו שלולין בקולרין ולבושין בגדיהם עד שהגיעו לעדולם ושם הוציאון והפשיטו בגדיהן והניחום ערומים שנ׳ עד עדולם יבוא כבוד ישראל שכבודו של אדם כסותו ואם אין את מאמין מיכן ראה מה כתי׳ והפשיטוך בגדיך וגו׳ כיון שהפשיטו מהן את כסותן והעמידו אותן ערומים היו מתביישין שהיה רואה זה בושתו של זה וכן ירמיה אומ׳ ויצא מן בת ציון וגו׳ שיצאו לבושין ואין הדר אלא לבוש שנ׳ הוד והדר לבושו היו שרים כאילים כשם שהאילים הללו מהלכין זה אחר זה וראש כל אחד ואחד באחוריו של חבירו ורואה בושתו כך היו

ישראל רואין בושת של כל א׳ וא׳ ושל עצמן אינן רואין שהיו שלולין בקולרין הוי עד עדולם יבא כבוד ישראל : מתחלה כך רמז להם משבניו של יהודה כך נעשה להם כשהגיעו עד עדולם : ד״א ויהי בעת ההיא וירד יהודה ׳ זש״ה סבבוני בכחש אפרים עלמה שכתי׳ כחשו ביי׳ ויאמרו לא הוא ובמרמה בית ישראל אמ׳ הק״בה אף במרמה היו קוראין אותי שנ׳ שבתך בתוך מרמה וגו׳ לפיכך הן כתובין כיריד׳ ויהודה עוד רד עם אל בא וראה היאך אני מחבב אתכם שאפילו חוטאין וכתובין בירידה עמהן אני שנ׳ ויהודה עוד רד עם אל וכך אמרתי ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה וגו׳ וכך בבל למענכם שלחתי בבלה וכשהן מתעלין אף אני מתעלה שנא׳ ויגדל שמואל ויי׳ עמו וכך שלמה ויגדל יי׳ את שם שלמה למעלה וכך דוד וילך דוד הולך וגדול ויי׳ צבאות עמו וכשאתם בירידה עמכם אני שנ׳ ויהודה עוד רד עם אל : בכל מקום את מוצא שבני השבטים הללו שזכאין זה לזה ואנטידיקין (פי׳ מנגדים) זה לזה יהודה ויוסף כך את מוצא וישאלו בני ישראל ביי׳ לאמר וגו׳ ויאמר יי׳ יהודה יעלה ומה כתי׳ שם ויעלו בית יוסף גם הם ביתאל וגו׳ וכן כתיב אפרים עגלה מלומדה וגו׳ ארכיב אפרים יחרוש יהוד׳ וגו׳ תאמר שאף משוח המלחמה שעומד מיוסף ומשיח שעומד מיהודה אף הן אנטידיקין זה לזה לעתיד לבא הם ושלום אין ביניהן קינא׳ שנ׳ וסרה קנאת אפרים וגו׳ אבל בעולם הזה מפני שאין מתחברין זה עם זה מקנאין זה בזה וכל זמן שהן כך הן כתובין בירידה אבל לעתיד לבא כשיתחברו זה עם זה מתעלין שנ׳ ונקבצו בני יהודה וגו׳ אותם שעה ועלו מן הארץ אמ׳ הקב״ה עכשיו שנתחברתם ועליתם אף אני עמכם מתעלה וכן דוד אומ׳ נדיבי עמים נאספו וגו׳ לכך נאמ׳ ויהודה עוד רד עם אל ׳ את מוצא כשהאומות עולין ישראל יורדין וכשישראל עולין האומות יורדין ׳ בימי רחבעם כשחטאו ירדו והאומות עלו שנא׳ ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם ׳ בימי הושע בן אלה כשחטאו ירדו והאומות עלו שנ׳ בימיו עלה נבוכד נצר מלך בבל ויהי לו וגו׳ בימי יהויקים וצדקיהו כשחטאו ירדו והאומות עלו שנא׳ ויהי בשנה החמישי׳ עלה נבוכד נצר מלך בבל הוא וכל חילו וגו׳ אבל לעתיד לבא מה׳ יורדין שנ׳ בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו וכן והורדתיך אל יורדי בור וישר׳ מתעלין שנ׳ ועלו מן הארץ ואף ה״בה עמהם שנ׳ מאד נעלית על כל אלהים : ד״א וירד יהודה וירא שם יהודה כיון שנטלה אמ׳ הק״בה המשיח עתיד לעמוד מיהודה והלך ונטל אשה כנענית אלא מה אני עושה מביא עלילות ומשיא לבנו את תמר ותמר היתה בתו של שם הגדול אמ׳ הב״ה תמות כנעני׳ שנ׳ וירבו הימים וגו׳ וימותו בניה שנ׳ וימת ער ואונן כדי שידבק יהודה בתמר שהיא כהנת בתו של שם בן נח שנ׳ ומלכי צדק מלך וגו׳ : ויהי בעת לדתה וגו׳ ויהי בלדתה ויתן יד בקש זרח לבאת תחלה אמ׳ הב״ה משיח עומד מפרץ ויוצא זרח ראשון אלא יחזור למעי אמו ויבא פרץ ראשון שהמשיח יוצא ממנו שנ׳ ויהי כמשיב ידו וגו׳ פרץ זה משיח שנ׳ עלה הפורץ לפניה׳ וגו׳

פרק סד נביאים למה תאמר יעקב ׳ זש״ה אל תבהל על פיך וגו׳ אל תהי ממהר להוציא דבר לפני האלהים למה ראה מה כתי׳ חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו על כן יהיו דבריך מעטים ראה מה איוב אומ׳ אם יחפוץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף אמ׳ הב״ה ליעקב אם כן למה תאמר יעקב . ד״א למה תאמר יעקב א״ר יצחק נפתח מה כתי׳ למעלה ממנו שאו מרום עיניכם וגו׳ משל למי שאמ׳ על שולחני הטעני אמר השולחני כמה אני מחשב ולא טעיתי ובסלעך הייתי טועה כך אמר הק״בה שאו מרום עיניכם וראו וגו׳ כמה כוכבים יש ברקיע השמים שמא טעיתי שמו של אחד מהן לכלם בשם יקרא מרב אונים וגו׳ או שמא בטלה אורה של חמה או של לבנ׳ איש לא נעדר וכל אלו בראו למענך ולא העברתי עליהן את הדין ועליך שאת עבורי אני מעביר את הדין למה תאמר יעקב ׳ ד״א למה תאמר יעקב אמ׳ לו יעקב לא היה לי חביב מיוסף והורדתו למצרים אמ׳ לו שכבר נגזרה גזירה שנ׳ ידוע תדע כי גר וגו׳ ושמא נהגתי עמו כדרך העבדים אלא ויוסף הוא השליט וגו׳ ואף בניך כשהיו במצרים שמא נהגתי עמהם כדרך העבדים אלא כנפי יונה נחפה וגו׳ וכך כתיב ויוציאם בכסף ובזהב ואין בשבטיו כושל ואחר כל אלו למה תאמר יעקב ׳ ד״א למה תאמר יעקב א״ר שמו׳ בר נחמן אמ׳ לו הקב״ה את קורא תיגר אברהם היה לו לקרות תיגר שבשעה שנפל לכבשן האש אמרתי לו אילמלי

יעקב שהיה עתיד לעמוד ממך לא היית יוצא מכאן אלא בשביל יעקב את יוצא שנ' לכן כה וגו' אשר פדה את אברהם מהיכן פדאו מכבשן האש והיה לו לאברהם לקרות תיגר לומר אני לא היו לי מעשים לפניך שאצא בזכותי אלא בזכות אחר ואברהם לא קרא תיגר ואת קורא אחרי תיגר למה תאמר יעקב ·

ד"א למה תאמר יעקב א"ר שמעון בן לקיש אמ' לו הקב"ה הקדמתי שמך מאביך שנ' וזכרתי את בריתי יעקב וגו' ואת קורא תיגר · ד"א למה תאמר יעקב א"ר נחמיה אמ' הק"בה כיבדתי שמך מאבותיך שנ' וזכרתי את בריתי יעקב וגו' באברהם הזכרתי בו אף בשביל ישמעאל ובני קטורה · ואף את בריתי יצחק הזכרתי בו אף בשביל עשו ואלופיו אבל אתה שהעמדת לי אותה עדה קדושה כולך יפה רעייתי ולא הזכרתי בך אף אלא בבריתך ואת קורא תיגר למה תאמר יעקב · הלא ידעת אם לא שמעת וגו' ·

פרק סח כתובים שיר המעלות רבת צררוני מנעורי וגו' · זש"ה ראה יי' כי צר לי וגו' אמרה כנס' ישראל רבון כל העולמים ראה אם יפה לך שנהיה כברה את שבחרת עמו אנכי כברה והריני כברה יפה לך : ועד עכשיו ישראל אומ' על עצמן : בוא וראה שלא עמד אדם שונא את ישראל כבלעם הרשע ואמרו רבותי' בשם ר' יהודה בן פזי בשעה ששלח בלק אחר בלעם לקלל את ישרא' אמ' לו בלעם מה אתה עושה אתה רוצה ליגע בהק"בה שהוא עושה שני אכסים שהן מדובקין זה בזה אם יבא אחד ויכה את אחד מהן לא כאילו שניהן הכה כביכול הקב"ה מדובק עם ישר' אם מקלל אני אותן כביכול בו אני נוגע שנ' מה אקב וגו' וכן ירמיה אומ' כי כאשר ידבק האזור וגו' אימתי בשעה שתקיימו מה שאמ' משה לאהבה את יי' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו לפיכך דוד אומ' גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי :

פרק סו תורה ויהי מקץ שנתים ימים · זש"ה כחלום מהקיץ יי' בעיר צלמם תבזה אין הקב"ה מגלה לרשעים ביום ולמה בשביל לבוזתן כחלום מהקיץ ולמה בלילה לפי שמעשיהן חשך ואפלה שנ' והיה במחשך מעשיהם לפיכך נגלה להן בחשך בחלום מהקיץ ואף לא בלילה שיו ראוין שיגלה להן הקב"ה אלא שהוא עושה עצמו שליח לרשעים כדי לעשות רצונן של צדיקים וכן את מוצא בפרעה הראשון כשנטל שרה לא שלח הב"ה עליו לא מלאך ולא שרף אלא הוא כביכול הלך וינגע יי' את פרעה וגו' יכול בזכותה ת"ל על דבר שרי אשת אברם טובים השנים מן האחד · וכן כשנטלה אבימלך כביכול הוא הלך ונראה לו בלילה שנ' ויבא אלהים אל אבימלך וגו' וכן בלבן ויבא אלהים אל לבן וגו' אף כך פרע' הראה לו בחלום מה שעתיד לעשות ויהי מקץ וכן נבוכד נצר חלם חלומות ולמה נגלה להן בחלומות בשביל לבוזתן כחלום מהקיץ · ד"א ויהי מקץ · זש"ה כי מבית הסורים וגו' זה אברהם שיצא מכבשן האש ונתגדל בעולם שנ' אני יי' אשר הוצאתיך וגו' : ד"א כי מבית הסורים זה יצחק שהצילו הקב"ה מחרבו של אביו שנ' ויאמר אל תשלח ידך וגו' יצא ונתגדל בעולם שנ' ויצא יצחק לשוח וגו' : ד"א כי מבית הסורים זה יעקב שיצא מבית אביו כשברח מן עשו שנ' ויצא יעקב ומה כתי' בו ויפרוץ האיש מאד אלא כי גם במלכותו נולד רש בשעה שבא עשו ונטל שלו עזים מאתים וגו' : ד"א כי מבית הסורים זה יוסף שיצא מבית האסורים ומלך שנאמר שלח מלך ויתירהו מושל וגו' שמו אדון לביתו וגו' אלא כי גם במלכותו נולד רש שמלך ולא הגביה את עצמו אלא כשם שהיה לבו בשהיה חבוש בבית האסורין שנא' ויוסף הוא השליט והוא המשביר וכי איני יודע שהוא השליט והוא המשביר אלא ללמדך שהו' היה בנערותו והוא היה כשמלך לפיכך שלמה אומ' אם רוח המושל וגו' · ד"א ויהי מקץ · זש"ה כי אעלה ארוכ' לך וגו' אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם ב"ו מכה בחרב ומרפא ברטייה אבל איני יכול להכו' בחרב ולרפ' בחרב אבל הקב"ה איננו כן מרפ' בחרבו ומכ' בחרב את מוצא במה שלקו ישרא' בו בדבר מרפ' אות' חטאו בענן דכתי' סכותה בענן ולקו בענן דכתי' הנה כעננים יעלה וגו' ומתרפאין בענן דכתי' מי אלה כעב תעופינה וגו' וכן ויברא יי' על מכון וגו' חטאו בעב דכתי' ומכביד עליו עבטיט ולקו בעב איכה יעיב באפו וגו' ומתרפאין בעב מי אלה כעב תעופינה · חטאו במשפט ומשפט אביונים לא שפטו ולקו במשפ' וידבר אתו משפטים ומתרפאין במשפט ציון במשפט תפדה : ולקו בחלומות בחלום מהקיץ ומתרפאין

חטאו בחלומות חלמתי חלמתי

בחלומות ונקיבת חלומות יחלומון כך אף יוסף לא נמכר אלא בשביל חלומות שנא' ועתה לכו ונהרגהו וגו' ונתרפא בחלום ויהי מקץ הה"ד כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך :

פרק סז נביאים בשנת שתים לדריוש היה דבר יי' אל חגי הנביא · זש"ה קול קורא במדבר וגו' · כל גיא ינשא וגו' ונגלה כבוד וגו' קול קורא א"ר למה במדבר אלא כנוהג שבעול' מי שהיה בידו מרגלית ואיבדה היכן הוא מבקשה לא במקום שאבדה כך הקב"ה איבד את ישרא' במדבר שנאמר במדבר הזה יתמו וגו' ולפיכך הוא הולך ומבקש קול קורא במדבר ומה יש לכו לעשות אמ' להן עכו"ם מבתיכם שכן לבן אומ' לאליעזר מתירא את ליכנס לכאן מפני ע"א כבר עקרתי אותה מכאן בשבילך שנאמר ואנכי פניתי הבית ומהו לגמלים אמ' לו לבן אין רבקה רוכבת ע"א ואנכי פניתי הבית ומי רוכבת ומקום לגמלים רחל שעתידה לעמוד רוכבת ורוכבת אותן במקום הגמלים שנ' ורחל וגו' ·

ד"א ואנכי פניתי הבית מגלולו של משה ואימתי כשיבא נבוכד נצר להחריבה שנמשל כגמל שנאמר רכב חמור רכב גמל רכב חמור זה משיח רכב גמל זה נבוכד נצר שביום שהחריב נבוכד נצר את הבית נולד משיח שנאמר והלבנון באדיר יפול ויצא חוטר וגו' לכך פנו דרך יי' · ישרו בערבה ישרו עצמכם באותה שיטרתי למי שהיו בארץ ערבה ושוחה ישרו בערבה למי מסלה לאלהינו · כל גיא ינשא שאין אתם מתיראין עוד מן העוכנת שנאמר ראו דרכך בגיא · ד"א כל גיא ינשא משא אני את משה אותו שנקבר בגיא שנאמר ויקבור אותו בגיא · משל לחכם שמסר בנו לסופר ללמוד תורה הלכות ומדרשות בא ללמדותו חכם אמ' אביו נשבע אני שאין בני נתמנה חכם עד שיבא רבו ויקדשנו כך מסר הקדוש ברוך הוא ישראל למשה ולמד אותן הכל שנאמר ראה למדתי אתכם וגו' והמשיח בא לגאול אותן והקדוש ברוך הוא אומ' לו נשבע אני שאין בני נגאלין עד שיבא משה רבן שנאמר וירא ראשית לו וגו' למה שאני מנשאו כל גיא ינשא · וכל הר וגבעה ישפלו אלו המלכיות שנאמר ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות מבין שני ההרים וגו' · והיה העקוב למישור זה יצר הרע שנאמר עקוב הלב וגו' והרכסים לבקעה אלו בני אדם הרשעים שכן דוד אומ' תסתירם בסתר פניך מרוכסי איש וגו' ואחר כך ונגלה כבוד יי' וגו' לפי שבעולם הזה שנביאים מתנבאים זה אומ' ראיתי את השם במזבח שנאמר ראיתי את יי' נצב על המזבח ויחזקאל אומ' היו היה דבר יי' וגו' על נהר כבר · ועמוס אומ' בחומה שנאמר הנה יי' נצב על חומת אנך וגו' ושתכביה חגי בנייה וגו' אבל לעתיד לבא רואין אות' שנאמר ונגלה כבוד יי' וגו' · ד"א בשנת שתים לדריוש מה ראה הקדוש ברוך הוא להזכיר לציון בשנת שתים אלא את מוצא שכל מה שאירע ליוסף אירע לציון · יוסף וישראל אהב את יוסף וציון אוהב יי' שערי ציון · יוסף ויוסיפו עוד שנא אותו וציון נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה · יוסף והנה אנחנו מאלמים אלומים וציון בוא יבא ברנה נושא אלומותיו · יוסף ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו וציון אומר לציון מלך אלהיך · יוסף ויחלום עוד חלום וציון בשוב יי' את שיבת ציון היינו כחולמים · יוסף הבוא נבא אני ואמך וגו' וציון אפים ארץ ישתחוו לך · יוסף ויקנאו בו אחיו וציון קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה · יוסף לך נא ראה את שלום אחיך וציון ודרשו את שלום העיר · יוסף ויראו אותו מרחוק וציון מרחוק יי' נראה לי · יוסף ובטרם יקרב אליהם וגו' וציון על עמך יערימו סוד וגו' · יוסף ויפשיטו את יוסף וציון והפשיטוך בגדיך · יוסף וישליכו אותו הבורה וציון צמתו בבור חיי · יוסף והבור רק אין בו מים וציון נתנו לירמיה בבור שנאמר ובבור אין מים כי אם טיט וגו' · יוסף וישבו לאכל לחם וציון אשור לשבע לחם · יוסף וימשכו ויעלו את יוסף וציון ויעלו את ירמיהו מן הבור · יוסף ויקרע יעקב שמלתיו וציון עשה יי' אשר זמם וגו' · יוסף וישם שק במתניו וציון ולקרחה ולחגור שק · יוסף וימאן להתנחם וציון אל תאיצו לנחמני · יוסף והמדנים מכרו אותו וציון ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים הרי מה שאירע ליוסף אירע לציון :

הטובות מכין · ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה · וציון הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי · יוסף
איננו גדול — בבית הזה ממני · וציון · יי' כמון גדול · יוסף · ויהי יי' את יוסף · וציון · והיו
עיני ולבי — שם כל הימים · יוסף · ויט אליו חסד · וציון · על כן משכתיך חסד · יוסף
ויריצוהו מן הבור · וציון · אם רחץ יי' את צואת וגו' · יוסף · וילבש אותו בגדי שש · וציון · עורי
עורי לבשי עוזך — ציון · יוסף · נפדה לשתי שנים מיום שפתר חלום לשר המשקים ויהי מקץ שנתים
ימים · וציון נפדית לשתי שנים בשנת שתים לדריוש המלך לפיכך דוד אומ' גאלת בזרוע עמך בני
יעקב ויוסף סלה ·

פרק סח כתובים שיר המעלות רבת צררוני מנעורי · זש"ה בשש צרות יצילך וגו' ושלמה מפרש (משלי ו') שש הנה שנא יי' וגו' אמ' דוד אני קיימתי אותן עינים רמות ואני לא גבה לבי ולא רמו עיני · לשון שקר הצילה נפשי משפת שקר וגו' וידים שופכות דם נקי ואני נקי אנכי וממלכתי מעם יי' וג' לב חורש מחשבות און ואני נכון לבי אלהים נכון לבי וגו' רגלים ממהרות לרוץ לרע ואני רגלי עמדה במישור יפיח כזבים עד שקר · ואני אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס · ומשלח מדנים בין אחים ואני שמעוני אחי ועמי כנגד אלו בשש צרות יצילך ובשבע וגו' שהציל הקב"ה לדוד מן הדברים הללו על ידי שקיים אותן הדברים · ד"א לפי שיעקב אבינו אמר כן ואומ' רבת צררוני מנעורי ואמר נא ישראל אמ' לו הב"ה וכי בכל צרה שנכנסת לא הייתי אצלך ומצילך ברעב פדך ממות אימתי וירא יעקב כי יש שבר במצרים וגו' ובמלחמה מידי חרב בשעה שבא עם עשו ארבע מאות איש · בשוט לשון תחבא אימתי וישמע את דברי בני לבן וגו' ולא תירא משוד כי יבא אימתי באנשי שכם ויסעו ויהי חתת אלהים וגו' לשוד ולכפן תשחק אימתי בשעה שיבא מכות אביו שכתן (נראה דצ"ל ג אדלעיל ריש פ' ויבא) לו יבואו' וקדמו עשו ובעלן הימני אעפ"כ לא הכיתו הב"ה שנא' כי במקלי וגו' ומחית הארץ אל תירא שכל זמן שהיה רועה אחד מן החיות לא נגע בצאן שנ' טרפה לא וגו' כי עם אבני השדה בריתך אימתי ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו · וחית השדה השלמה לך וירץ עשו לקראתו שנקרא חיה שנ' גער חית קנה · וידעת כי שלום אהלך אימתי ויהי בשכון ישראל ומה כתי' אחריו ויהיו בני יעקב שנים עשר · ורבצת ואין מחריד וישכון ישראל בטח בדד וגו' וחלו פניך רבים והלכו עמים רבים וגו' אמ' הב"ה ליעקב אחר כל אלו הדברים שעשיתי לך את קורא תיגר ואומ' רבת צררוני מנעורי שהתחיל יעקב אומ' גם לא יכלו לי אמ' לו דוד על כל אלו אני נותן לך שבח שנאמר רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו יי' :

(פי' מהר"ע)

פרק סט תורה וירא יעקב כי יש שבר במצרים · זש"ה אזן שומעת ועין רואה יי' עשה גם שניהם מה ראה שלמה לומר כך וכי כל הגוף לא הקב"ה עשאו שאמ' על האוזן ועל העין יי' עשה גם שניהם אלא כל איבריו של אדם עתידין ליתן דין חוץ מן האוזן ומן העין למה אלא העין שלא בטובתו אדם רואה וכן האוזן שלא בטובתו אד' שומע אבל שידיו אם אינו רוצ' אינו גונב ואינו סורק ואינו חונק וכן רגלים לכך נאמ' אוזן שומעת ועין רואה : בא וראה כל אותו הזמן שמכרו את יוסף לא ידעו יעקב ובניו שיוסף קיים כיון שהגיע הזמן נתן הב"ה לעינים ולאזנים רשות שידעו שנא' וירא יעקב וגו' ויאמר הנה שמעתי וגו' : ד"א אוזן שומעת ועין רואה א"ר חנין בשם ר' חלקיה לפי שבעולם הזה גרמו עונות ונעשו ישראל חרשים מן התורה ועורים מלראות השכינה שנ' הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב וגו' לפיכך נתחרשו מללמוד תורה ונסתמו עיניהם מלראות השכינה וכן ישעיה צווח החרשים שמעו וגו' והן אומ' לו אין אנו רואין שנ' נגששה כעורים קיר ולא שומעין שנ' ואני כחרש לא אשמע וגו' ומה הקב"ה עושה לעתיד לבא הוא מחיה אותן תחלה ואחר כך הוא פותח עיניהם ואזניהם שנאמר אז תפקחנה וגו' והן שומעין דבריו של הב"ה שנ' ואזניך תשמענה דבר וגו' ורואין אותו היאך מלמדן שנא' ולא יכנף עוד מוריך וגו' אותה שעה יתקיים הפסוק אוזן שומעת ועין וגו' גם לא מלאך גם לא שרף עשה כך אלא יי' עשה גם שניהם : ד"א וירא יעקב · זש"ה האומר לחרס ולא יזרח וגו' הרי כל חכמתו של איוב וכי

איכו

איכו יודע שאם יאמר הב"ה לחרס ולירח ולכוכבים שלא יזרחו שאין זורחין אלא על יעקב ובניו אמר שכמשלו כחרס ובכוכבים שנ' והנה השמש וגו' עשרים ושתים שנה עשה יוסף חוץ מאביו ונסתלקה רוח הקודש מיעקב ובניו ולא היה רחוק מהם אלא שלשת ימים ולא היו יודעין שבמצרים היה וקודם כך נביאים גדולים היו יעקב ובניו ונבוך לידע כיון שאמר להם יוסף את החלומות מה אמרו לו הבא נבא וגו' וכשנמכר לא היו יודעין היכן הוא האומר לחרס וגו' ולמה כך אלא כדי שלא יהו הנביאים מתגאין מעתה לכן הב"ה כוהה ומראה להן שאינן כלום וכן אתה מוצא משה גדול הנביאים על שאמ' והדבר אשר יקשה מכם וגו' אמ' לו הב"ה אתה יכול לפתור דבר קשה חייך אני מראה לך כיון שהגיע לפניו משפטן של בנות צלפחד התחיל מקשה לפניו ולא היה יודע מה לומר אלא ויקרב משה וגו' אמ' לו הב"ה משה לא היית אומ' והדבר אשר יקשה וגו' הרי מה שהנשים יודעות אין אתה יודע שנ' כן בנות צלפחד וגו' הכשי' לכו דין יפה ממך : אף שמואל שהיה שקול כמשה על שאמ' לשאול אנכי הרואה אמ' לו הקב"ה מחר אני מראה אם רואה אתה שנ' מלא קרנך שמן וגו' כיון שהלך מיד וירא את אליאב וגו' אמ' לו הב"ה אתה הוא שאמר אנכי הרואה הרי לא ראית שנ' אל תבט אל מראהו וגו' למה האומר לחרס אף אלישע אדם גדול היה את מוצא שכל הנסים שעשה אליהו אלישע עשה כפלים שנאמר ויהי נא פי שנים ברוחך וגו' ובא לו שעה ולא ידע כלום אימתי כשראה השונמית באת אצלו אמר לגחזי רוץ נא לקראתה וגו' ולא ידע שמת הילד בסוף הרגיש ואמ' לגחזי הרפה לה כי נפשה וגו' הרי למדת שהכל מן הקב"ה אם ביקש ראו בני אדם ואם בקש שמעו דכתי' אוזן שומעת וגו' לכך נא' האומר לחרס · ד"א וירא יעקב אמ' דוד אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' ידע יעק' ששברו במצרי' היה זה יוסף שהיה שבר שלו וירא יעק' כי יש שבר אמ' איוב (איוב ל"ו) לא יגרע מצדיק עיניו זה יעקב שאף על פי שנסתלקה ממנו רוח הקדש ולא ידע שבנו קיים שחזר והודיעו לו הב"ה שנ' וירא יעקב לכך נאמ' לא יגרע מצדיק עיניו · ואת מלכים לכסא רק הכסא אגדל ממך ואף משום שמלחמה שעתיד לעמוד מיוסף הראה לו שנ' וישיבם לכסא ויגבהו ·

פרק ע נביאים ותאמר ציון עזבני יי' · זש"ה אם אשכחך ירושלם וגו' אמ' הב"ה לציון את אומרת עזבני יי' אם אשכח אותך אשכח את התורה שנתתי בימין דכתי' מימינו אש דת למו · ד"א אם אשכחך אשכח כל הנסים שעשיתי לישראל על הים מה שאמרו לי בני ימינך יי' נאדרי בכח ואת אומרת ויי' שכחני · ד"א ותאמר ציון · זש"ה אי לזאת אסלח לך וגו' על התורה שביטלתם שנקראת זאת שנ' וזאת התורה ועזבתם אותה שנ' ויאמר יי' על עזבם וגו' · ד"א אי לזאת על שחיללתם את המילה שנקראת זאת דכתי' זאת בריתי אשר תשמרו וגו' המול לכם כל זכר ואתם עזבתם אותם שנ' כי עזבו בריתך בני ישראל · אי לזאת אסלח לך ויתרו על הכל לי עזבתן בניך עזבוני וישבעו בלא אלים השבעתי אתכם בסיני ואתם השבעתם באשמת שומרון ואחר כל שעזבתן אותי ואת התורה ואת השבת ואת המילה אלא אומרת עזבני יי' ויי' שכחני : ד"א ותאמר ציון אמ' דוד חשבתי ימים מקדם שנות עולמים הלעולם תאנף בכו וגו' מה ראתה לומר עזבני יי' אלא אמרה חשבתי כל ימים שבראת ולא נגאלתי חשבתי ימי נדה שבך אמ' הנביא כטומאת הנדה היתה דרכם לפני חישבתי ולא נגאלתי : חישבתי ימי לידה שאמ' הנביא לכן יתנם עד עת יולדה ילדה חשבתי ולא נגאלתי · חשבתי ימי הדורות דכתי' שנות דור ודור חשבתי עשר שנים שאמרתי לאחר עשר שנים נתרבה לאברהם שנ' מקץ עשר שנים וגו' חשבתי ולא נגאלתי : חשבתי עשרים שנה שנתרבה ליצחק אחר עשרי' שנה שנ' ויהי יצחק בן ארבעי' שנה וגו' ובן ששים הוליד שנ' ויצחק בן ששים שנה וגו' חשבתי ולא נגאלתי · חשבתי עשרים ושתים שנה ליעקב כנגד עשרים ושתים שנה שעשה יוסף חוץ ואחר עשרים ושתים שנה נודע לו שנ' רב עוד יוסף בני חי חשבתי ולא נגאלתי : חשבתי המלכיות שבעים שנה לבבל שנ' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה וחשבתי של מדי ושל יון ולא נגאלתי והרי כמה שנים אדם משעבדת אותי ולא נגאלתי שמא השבת שנות אל או שמא האפס לנצח חסדו וגו' לפיכך אני אומרת עזבני יי' : ד"א למה אמרה עזבני יי' אלא אמרה ציון שבני (פי' השבאים שלי הזכירוני שנ' כי שם שאלונו שובינו) הזכירו אותי והוא לא הזכירוני שנ' על נהרות בבל וגו' אבל את אמרת אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ולא אמרת אם אשכחך

ציון

ציון הוו עוזבני יי׳ · ד״א ותאמר ציון מה ראתה לומר כך אלא אמרה לא שרה במקום ונסתלק וחזר שם עוד: היאך שרה במדבר סיני שמא משסלק שכינתו משם חזר שם עוד: שרה בנוב ושילו ובגבעון משסילק שכינתו משם לא חזר עוד: אף אבלי שרה ואמר זאת מנוחתי עדי עד וסילק שכינתו ולא חזר ואני אומרת כשם שעשה בכל המקומות אף לי כך עושה הוי עוזבני יי׳ ויי׳ שכחני: אמ׳לה הקב״ה שתשכח אשה וגו׳ שמא שכח האם והעילות שקיבל הימך גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: א״ר ברכיה חייך שאף על פי שעשית לי טובות הרבה אף רעות הרבה עשית ואיני זוכר הרעות שעשית אלא הטובות גם אלה אלהיך תשכחנה ואנכי יי׳ אלהיך לא אשכחך למה מים רבים לא יוכלו וגו׳ איזו אהבה אוהב יי׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב:

פרק עא כתובים

שיר המעלות רבת צררוני וגו׳ · זשה בכל צרתם לא צר לו קרי כשישראל עושין רצונו של הקב״ה בכל צרתם לו צר וכשאינן עושין רצונו של מקום בכל צרתם לא צר וכן את מוצא במצרים שעשו תבן וקש ונגלה למשה בסנה מן עושין לבנים ונראה למשה בביכול ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר למה שכתי׳ עמו אנכי בצרה · ומלאך פניו הושיעם מלאך שרואה את הפנים בכל יום הוא מושיען וכן יעקב אומ׳ המלאך הגואל אותי וגו׳ באהבתו בזכות אברהם אוהבי · ובחמלתו בזכות יצחק שעשרים דור היו שונאין אותי ואני אוהבן וכשעמד אברהם נעשה אוהבי · כשנעקד שנאמר אל תשלח ידך אל הנער · הוא גאלם בזכות יעקב שנאמר גאל יי׳ עבדו יעקב וינטלם בים וינשאם במדבר כל ימי עולם בארץ ישראל · ד״א וינטלם במן וינשאם במדבר כל ימי עולם בשילו · ד״א וינטלם בבנין ראשון וינשאם בבנין שני כל ימי עולם לעתיד לבא שנא׳ שבתי בבית יי׳ כל ימי חיי · ד״א וינטלם מלכות בית דוד וינשאם במלכות משיח כל ימי עולם זה הקב״ה שנ׳ יי׳ ימלוך לעולם ועד ·

פרק עב תורה

ואל שדי יתן לכם רחמים · זשה פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה מהו פליאה דעת ממני דבר שאדם מתקשה בו כענין שנאמר כי יפלא ממך דבר וגו׳ פליאה דעת ממני אמר יעקב איני עומד על הרז הזה הבטיח הקב״ה את אברהם וזקני שמעמיד הימני שנים עשר שבטים שנ׳ הבט נא השמימה וגו׳ כשם שבשמים שנים עשר מזלות הללו שהעולם מתנהג בהם כך אני מעמיד ממך שנים עשר שבטים שיהא העולם מתנהג בהן שנ׳ ויאמ׳ לו כה יהיה זרעך כיון שעמד ישמעאל והוליד שנים עשר נשיאים שנ׳ שנים עשר נשיאים יוליד היה אברהם סבור שמא הן שנים עשר שבטים שנ׳ לו ולישמעאל וגו׳ ואמ׳ לו הקב״ה לא מה שאתה סבור הרי שרה יולדת שנ׳ ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו׳ כי ביצחק יקרא לך זרע הוא שאמרתי לך כה יהיה זרעך: כיון שעמד יצחק ונטל לרבקה ומצאת עקרה התחיל אומ׳ היאך את מקיים מה שאמרת לאברהם כה יהיה זרעך והרי היא עקרה שנאמ׳ ויעתר יצחק · ויתרוצצו וגו׳ התחילה מצטערת אמרה אם כך אני מצטערת בכרס אחד והלך לדרוש את יי׳ הלכה לבית מדרשו של שם ויאמר יי׳ לה שני וגו׳ למה אמרת למה זה זה בגימטריא שנים עשר ויאמר יי׳ לה לא מה שאת סבורה אינן עומדין ממך אלא שני גוים בבטנך: כיון שעמד יעקב ובא לבאת אצל לבן קרא אותו יצחק ואמ׳ לו תהא יודע שהימך הקב״ה מעמיד שנים עשר שבטים שנא׳ ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו וגו׳ ואל שדי וגו׳ ויתן לך את ברכת וגו׳ ברכה שברך את אברהם ואמ׳ לו הבט נא וגו׳ כך הוא מקיימה וכיון שהלך ונטל לנשיו והוליד שנים עשר שבטים שנ׳ ויהיו בני יעקב שנים עשר התחיל רואה יוסף ברמז בחלומו הנה חלמתי חלום וגו׳ התחיל יעקב משמר בדבר אביו ואביו שמר את הדבר וכיון שנמכר יוסף ונתפס שמעון ובא ליטול אף לבנימין התחיל יעקב בוכה אולי מה אמר איני יודע כך אופי עומד על הרז הזה כמה שקשבתי מן אבותי להעמיד אני שנים עשר שבטים הריני פוחת והולך שנ׳ יוסף איננו וגו׳ נתקיימו כל מה שהבטיח לזקן והריני מחסר והולך מהו כך פליאה דעת ממני וגו׳ איני יודע מה אומר לכם אלא דבר אחד כשתייר בידי ברכה שברכני אבא ואמ׳ לי ואל שדי יברך וגו׳: ד״א ואל שדי יתן לכם רחמים · זשה על זאת יתפלל וגו׳ על זאת יתפלל כל השבטים שנ׳ וזאת אשר דבר להם אביהם וגו׳ לעת מצוא כשיצאו כל השבטי׳ מיעקב אמ׳ להן ואל שדי וגו׳ אותו הפה שאמ׳ יוסף איננו ושמעון איננו

איננו

איננו נתנבאת לו רוח הקדש קימעא קימעא התחיל מתנבא בתפלתו שכל בניו קיימין לעת מצוא שנמצא לו אבידתו שנ׳ ושלח לכם את אחיכם זה יוסף אחר זה שמעון ואת בנימין כששמעו לכך נאמר על זאת יתפלל: כיון שירדו כל השבטים למצרי׳ וכפף פניו ולא ראה את מהם התחיל אומ׳ אולי שמא הם משתתפין בכל האומות ונעשין אחת אמ׳ לו הקב״ה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ומי הם מים רבים אלו האומו׳ שנאמר הוי המון עמים רבים וגו׳ למה אע״פ שנצטערת קימעא אלא לא לעולם שנ׳ ברגע קטן עזבתיך וגו׳: ד״א ואל שדי לא היה צריך לומר אלא יתן לכם רחמים לפני המלך או לפני השליט כשם שכתוב ויוסף הוא השליט וגו׳ ולמה אומ׳ האיש אלא בא וראה אמו קראה שמו יוסף שנאמר ותקרא את שמו יוסף פרעה קרא אותו צפנת פענח מצריים קראו אותו אברך והכיר יעקב כל השמות הללו ולא אמ׳ לבניו לא ואל שדי וגו׳ לפני האיש ולמה בשעה ששלחו אבין אצל אחיו כיון שהלך תעה ומצאו המלאך שנמסר מן הקב״ה לשמרו שנ׳ וימצאהו איש וגו׳ אמ׳ לו מה את מבקש אמ׳ לו את אחי אנכי מבקש כיון שהלך אצל אחיו מיד השליכו אותו לבור ואחר כך פשטו את כתנתו ואחר כך מכרו אותו ארבעה פעמים שנאמר כה אמר יי׳ על שלשה פשעי ישראל וגו׳ וכיון שירדו שבטים למצרים כיון שראה אותם ריחם עליהם שנאמ׳ ויכר יוסף וגו׳ ויסוב מעליהם וגו׳ מיד ירד המלאך ונראה ליוסף בדמות איש והיה אומ׳ לו על מה אתה מרחם אין אתה יודע כמה צרות עשו בך שהשליכו אותך לבור ומכרו אותך ארבעה פעמים התחיל מקטרג ואומ׳ לפני יוסף מיד ויתנכר אליהם וגו׳ אמ׳ להם אין אתם יודעין שאני קוסם שהיה נוטל את הגביע ומריח ועושה עצמו קוסם אמ׳ להם יודע אני שאתם מרגלים אלא אם כנים אתם וגו׳ כיון שבאו אצל יעקב ואמרו לו מה את סבור שהמלך שבמצרים אמ׳ לנו כלום אין רחמן הימנו של איש אחד אין אנו יודעין מהיכן שילחו הקב״ה הוא עומד ומקטרג עליכם בפניו שנ׳ דבר האיש וגו׳ כי האיש אמר וגו׳ אמ׳ להן איש הוא שמקטרג אתכם תהו גומלין חסד לפניו שנאמר ואל שדי וגו׳ ולא בפני זה בלבד אלא בפני כל האומות שנאמ׳ ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ·

פרק עג נביאים

שמעו דבר יי׳ בית יעקב · זשה כי כאשר השמים החדשים אמ׳ הקב״ה השמים אמרתי להם דבר וקמו שנ׳ בדבר יי׳ שמים נעשו ואתם אין אתם שומעין שמעו דבר יי׳ בטלתן כל הדברות אנכי כתוב בו׳ לא יהיה לך אלהים אחרים כי מספר עריך היו אלהיך וגו׳ לא תשאו׳ם חי יי׳ יאמרו אכן לשקר ישבעו זכור ואת שבתותי חיללו כבד אב ואם הקלו כך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ואתם הרצח ונאוף וגנוב וכחוף לא תענה כי קמו בי עדי שקר לא תחמו׳ חמדו שדות וגזלו בטלתן כל הדברו׳ קיימו דבר אח׳ ואני אסלח לכם ואיזו זה שבת שכן אמ׳ ירמי׳ לישראל לא תוציאו משא מבתיכ׳ ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וישבה העיר הזאת לעולם ואם לא תשמעו לי וגו׳ כי נשבעתי נאם יי׳ כי לחרבה יהיה הבית הזה לכך נאמר שמעו דבר יי׳ ואין שמעו דבר אלא שבת שנ׳ ממצוא חפצך ודבר דבר וכן הוא אומ׳ למשה ואתה דבר אל בני ישראל לאמר דבר · ד״א שמעו דבר יי׳ כפרתן בעשייה קיימו את השמיעה משל למלך שארס אשה בת אבות ואמ׳ לשושבינה מה היא מכנסת לי אמ׳ לו שתי מרגליות מפולו׳ שאין להם דמים וראה אותן משכעלה הלכה למרחץ ואבדה אחת והיתה מתביישת לבא אצל בעלה שמע המלך ואמ׳ לה אבדת אחת שמרי את השני׳ ואין כלום רע כך כשעמדו ישראל על הר סיני לקבל את התורה הכניסו להקדוש ברוך הוא עשייה ושמיעה שנאמר כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע אמ׳ הקדוש ברוך הוא איבדתן נעשה קיימו נשמע שמעו דבר יי׳ · ד״א שמעו דבר יי׳ עד שלא תהו משוטטין ומבקשין דבר ולא מוצאין שנא׳ ונעו מים ועד ים וגו׳ ולא עוד אלא שאני רואה היאך אתם מחזרין אחרי ולא מוצאין ואני משחק בכם לומר לא שמעת׳ כשהייתי דר אצלכם הרי אתם מחזרין בכל העול׳ וכן שלמ׳ אומ׳ יען קראתי ותמאנו וגו׳ גם אני באידכם וגו׳ בבוא כשואה וגו׳ משל למלך שקרא למטרונה שלו ולא ענתה אותו כעס ויצא לו למדינת הים התחילה פורשת בספינות בימים ובנהרות ובמדברו׳ חוזרת לראו׳ דמותו ולא מוצאה והמלך שומע ומשחק עליה ואומר כשהייתי אצלה בקיטון וקראתי אותה ולא השגיחה עלי ועכשיו היא מחזרת בכל העולם אף אני איני משגיח בה כך אמ׳ הקב״ה כשהייתי בביתי עמכן אמרתי

לכן שמעו דבר יי׳ ולא הטיתם את אזנכם שנאמר ולא שמעו ולא הטו הריני יוצא מכאן שנ׳ הוי אין בציון וגו׳ והן משוטטין בימים ובנהרות ובמדברות מבקשין דבר שנ׳ ונעו מים ועד ים וגו׳ ורוח הקודש נוחת ואומר יען קראתי וגו׳ גם אני וגו׳ שמעו דבר יי׳ אבל אם תשמעו תשבו בשלו׳ וחיין שנ׳ שמעו ותחי נפשכ׳ :

פרק עד כתובים למנצח בנגינות מזמור לאסף שיר נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו · זש״ה אתה הראית לדעת וגו׳ אמ׳ להם משה עד שלא בחר אתכם נתודע שמו על ידיכם אתה הראית לדעת וכן הקב״ה לא היה אדם יודע שהוא אלוה בכל העולם שנ׳ שפוך חמתך וגו׳ משעה שבחר אתכם נתודע שמו על ידיכם אתה הראית לדעת וכן את מוצא בפרעה שאמ׳ לו משה כה אמר יי׳ אלהי העברים ויאמר פרעה מי יי׳ אמ׳ לו הקב״ה אתה אמרת לא ידעתי את יי׳ הריני גואל את בני ומודיע לך מי אני שכן הוא אומ׳ וחזקתי את לב פרעה וגו׳ אותו שאמ׳ לא ידעתי את יי׳ כיון שבאו בים היו השבטים מתיראין לירד מיד נתן נפשו שבטו של יהודה וירד לים שנ׳ היתה יהודה לקדשו וגו׳ מאותה שעה נתודע שמו של הקב״ה בכל העולם שנ׳ כי מלאה הארץ דעה את יי׳ כמים לים מכסים כשכסה הים את המצריים אתה הראת לדעת על ידי מי על ידי יהודה הוי נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו ·

פרק עה תורה ויגש אליו יהודה · זש״ה הלא אב אחד לכלנו וגו׳ שנים עשר עבדיך וגו׳ לא כאה מה ולא כמצריים שהם משתחוים לכל מין של ע״ז שנאמר ובגלולי מצרים אל תטמאו אנו הם לנו אל אחד בראנו ואם כן מדוע נבגד איש באחיו למה אתה מתבגד בנו מתחלה שמצאנו כסף בפי אמתחותנו ולא החזרנו אותו שנ׳ הן כסף לא את בתנו ואת בנו׳ בנו ואומ׳ האיש אשר נמצא הגביע וגו׳ הברית שכרת הקב״ה עם האבות אנו מקללין ולא עוד אלא תבאין שמתכינו בינינו לא כך אמרת אם כנים אתם וגו׳ ואת אחיכם הקטן וגו׳ ואביכו לא בקש ועזיבו אף עמו תבאין שנא׳ אם לא הבאותיו אליך וגו׳ ואת אומ׳ האיש אשר נמצא וגו׳ אם כן היכן הוא הברית שכתבה הקב״ה בתורתו ואמ׳ לנו וכאקיב׳ בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך וכתיב לא תעבוד בו עבודת עבד לכך מדוע נבגד וגו׳ · ד״א ויגש אליו יהודה · זש״ה ואהיה אצלו וגו׳ משחקת בתבל וגו׳ כך גלה הקב״ה את התורה כל מי שמבקש לשחק בתורה היא משחקת עליו שנ׳ משחקת בתבל וגו׳ אין לך חכם גדול משלמה ועל שביקש לבטל יוד מן התורה ראה מה אירע לו אימתי אלא כיון שמלך וישב על כסאו ובטל משנה תורה והשתכל בו דכתי׳ והיה כשבתו כיון שראה לא ירבה לו סוסים וגו׳ אמ׳ הריני מרבה סוסים ואשב ואומר סוסים מנין שנ׳ ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות סוסים מנין שנ׳ ויהי לשלמה ארבעים אלף אורוות סוסים וגו׳ כסף וזהב מנין שנאמ׳ ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים וגו׳ מיד עלתה תורה אצל הקב״ה ואמ׳ לפניו רבונו של עולם למה אני עוד ממתנת בארץ אם שלמה חכם שבחכמים ביטלני מי מקיימני עוד אמ׳ לה הקב״ה חייך אלף אלפים כשלמה בטלין ויודן מן התורה אינו בטל מה ביטל לא יוד ביטל מעלה אני עליו כאילו ביטל את כולה שנ׳ ויאמר יי׳ לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקותי התורה שנקראת זאת שנ׳ וזאת התורה עמך היתה שנאמ׳ והנחה עמו וגו׳ וכך עשית קרוע אקרע את הממלכה מעליך למה משחקת בתבל ארצו · ד״א משחקת בתבל אלו השבטים שבקשו לבטל דבר מן התורה אימתי כשראה יוסף החלום ואמ׳ והנה השמש והירח אמרו לו הבוא נבוא וגו׳ כיון שנא אמרו זה לזה ועתה לכו ונהרגהו וגו׳ אמ׳ להן הקב״ה אתם מבקשין לבטל דבר מן התור׳ ואמרתם לכו ונהרגהו וגו׳ נראה מי מקיים דבריו לא עשה אלא כיון שנמכר יוסף לעבד ונעשה שליט שנ׳ ויוסף הוא השליט וגו׳ ויבאו אחי יוסף וגו׳ התחיל אומ׳ להן מרגלים אתם אמרו לו לא אדוני ועבדיך באו וגו׳ שנים עשר וגו׳ אמר להם לאו אלא ילדים אתם גונבים ומוכרים לעבדים אלא שלחו מכם אחד וגו׳ ובסוף כשנמצא הגביע ביד בנימין התחילו אומ׳ לו מה הגנב בנה של גנבת אמך רחל גנבה שנ׳ ותגנב רחל וגו׳ הרי את גונב התחילו אומ׳ לו מה באת לאדבר על יוסף ומה נדבר על שמעון ומה נצטדק על הגביע שאף האלהים מצא את עון עבדיך וגו׳ אמ׳ להן הקב״ה מה יכלתם לבטל דבר אחד שאמרתם לכו ונהרגהו הרי אתם מבקשין שיעול אתכם לעבדים והוא אינו רוצה שנ׳ ויאמ׳ חלילה לי מעשות זאת וגו׳ מי ספק לידו

משחקת

משחקת בתבל ארצו · ד״א ויגש אליו יהודה · זש״ה אחד באחד יגשו וגו׳ לא כשם שעתיד לעשו׳ בהמו׳ ללויתן בהמות נכנס ללויתן בקרניו ולויתן מוציא אש ושורפה לבהמות שנ׳ מנחיריו יצא עשן כך היה יוסף הנקרא בכור שורו מקיש בקרניו זה לזה כותל לאחיו ושובשן שנ׳ ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימי׳ כיון שיצא יהודה ולא יכול יוסף להתאפק לכך נאמר ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל :

פרק עו נביאים ויהי בעלות המנחה · זש״ה תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב אין לך חביבה יותר מתפלת מנחה וכן את מוצא בדניאל שעשה עשרים ואחד יום מתפלל ולא נענה אלא בתפלת מנחה שכן הוא אומ׳ ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף נוגע אלי כעת מנחת ערב ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך בינה כיון שראה יצחק שכך היא תפלת מנחה לא יצא אלא בה שנ׳ ויצא יצחק וגו׳ אף דוד כן בקש שנ׳ תכון תפלתי וגו׳ לפיכך כשראה אליהו שכך היא חביבה תפלת מנחה לא התפלל אלא בה שנאמ׳ ויהי בעלות המנחה · ד״א ויהי בעלות המנחה אמ׳ דוד ואני תפלתי לך יי׳ וגו׳ לכל דבר נתן הקב״ה זמן ועת חוץ מן אימתי שיתפלל ויענ׳ שנ׳ כי לכל חפץ יש עת ומשפט למה שאילו היה אדם יודע אימתי הוא מתפלל ונענה היה מניח כל הימים ולא היה מתפלל אלא באותו היום אמ׳ הקב״ה לפיכך איני מודיע לך אימתי את נענה כדי שתהא מתפלל בכל שעה שנ׳ בטחו בו בכל עת וגו׳ שאפילו אבות העולם את מוצא שפעמים נענו ופעמים לא נענו משה גדול העולם שהתפלל ונענה שנ׳ ויעש יי׳ כדבר משה וכן בכל מקום שבקשתי כדברך ובא לו שעה ולא נענה שנ׳ ויתעבר יי׳ בי וגו׳ דוד בכל שעה נענה שנ׳ דרשתי את יי׳ ויענני וכן ויענהו באש מן השמים ובאת שעה ולא נענה אימתי כשבקש שיחיה הנער שנ׳ ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה ובסוף מת הילד למה שעה היא לכל שנאמר בעת רצון עניתיך אמ׳ לו דוד רבון כל העולמים כל שעה שאני מתפלל עשה אותה בעת רצון שתהא עונה שנ׳ ואני תפלתי לך יי׳ עת רצון אימתי עת רצון זו תפלת מנחה לכך נאמר ויהי בעלות המנחה : ד״א ויהי בעלות המנחה אימתי בנה את המזבח ואימתי התקין את העצים ואת האבנים ואת המים אשר בתעלה ואימתי שחט השור ואימתי שהתפלל ויהי בעלות המנחה אלא מלמד שהעמיד אליהו את השמש באותו היום ואמ׳ לו תדע כל זאת בשביל אדניך בימי יהושע שהעמדת בשביל ישראל שינקמו שונאיהן עמדת שנ׳ וידום השמש וגו׳ ועכשיו עמוד לא בשבילי ולא בשביל ישראל אלא בשביל קדושת שמו של הקב״ה כיון שאמ׳ לו כך מיד עמד שנאמ׳ כי (ישעיה כח) כהר פרצים יקום יי׳ כשהיו בהר הכרמל כשם שעשה שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון כעמק בגבעון ירגז למה בשביל לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבוד עבודתו לכך נא׳ ויהי בעלות המנחה · ד״א ויהי בעלות המנחה ולמה לא אמ׳ אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי יעקב אלא אמ׳ יצחק וישראל אלא אמ׳ אליהו עכשיו אני יודע שכשתקעו ישראל אחר הבעל ואינן יודעין עוד מהו האלהים ואם אתפלל ואומ׳ אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי יעקב עכשיו הן אומ׳ שלשה אלוהות הן שהרי אף אליהו כך ניקש לפיכך לא הזכיר אלא אחד בלבד יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל אם אין אתה עושה בזכות האבות עשה בזכות השבטים שנא׳ שוב למען עבדיך שבטי נחלתך וכן הוא אומ׳ ויקח אליהו שתים עשרה אבנים למספר שבטי בני ישראל ואמ׳ היום יודע הבא לי מה שעשית למצרים דכתי׳ וידעו מצרים כי אני יי׳ והבא לי מה שעשית לאבות שנ׳ וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם והבא לי מה שאתה עתיד לעשות שנ׳ והתגדלתי וגו׳ אותה שעה כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך אם אין אתה עושה בשביל אברהם יצחק ויעקב עשה להודיע כי עבדך אני : כבר אמרת להם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא אם תעשה עכשיו הן מאמינין מה שאתה עתיד לעשות עמדי ובדברך עשיתי על שמך עשיתי: כל אלו האוכלוסין עשו בשביל הבעל ואני לעצמי בשביל שמך אלא בבקשה ממך אל תביישני מהר ענני ענני יי׳ ענני ענני באש ענני במים ענני בעולם הזה ענני לעתיד לבא ענני בנביאי הבעל ענני בנביאי האשרה ואם תעשה כן שירה אנו אומרי׳ לפניך וכן דוד אומ׳ אודך כי עניתני ותהי לי לישועה ·

יהושע כשאמר ההר אברהם

פרק עז כתובים למנצח בנגינות מזמור לאסף שיר נודע ביהודה וגו׳ זש״ה נודע יי׳ משפט עשה

בפועל כפיו נוקש רשע וגו' אין הקב"ה נודע בעולמו אלא על ידי שהביא יסורין על הבריות שנ' נודע יי' משפט עשה ואעפ"י שהוא מביא את היסורין אלא מוזג את עולמו משפט עם רחמים שנ' נודע יי' וגו' אל רחום וחנון וכן הוא אומ' כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל ואף הדורות הראשונים מפני שלא היו יסורין נוגעין בהן מרדו בהקב"ה וכן את מוצא בדור המבול (איוב כ"א) בתיהם שלום מפחד וגו' ומה אמרו ויאמרו לאל סור ממנו וגו' מה שדי וגו' לפיכך כילה אותן ~~בעולה דמשפטי' וגו' עט וכל שכח~~ ~~כאן~~ כיון שעשה משפט בהן נודע יי' משפ' עשה אבל ישר' מתקד' שמו עליהן שנ' בישראל גדול שמו

ועשה בהם

פרק עח תורה ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף · זש"ה עיר קטנה זו גן עדן ואנשים בה מיעט זה אדם וחוה ובא אליה מלך זה נחש ובנה עליה מצודים גדולים כי יודע אלהים וגו' ומצא בה איש מסכן וחכם זה אדם שנ' ויקרא האדם שמות וגו' ואילו היה בגן עדן כשהטעה נחש את חוה לא היו אוכלין מן האילן · ומלט הוא האשה אשר נתת עמדי וגו' ואוכל שאילו לא הודה שאכל היה הקב"ה מחריב גן עדן בשבילם אלא על ידי שהודה נתגרש מגן עדן שנ' ומלט וגו' ואדם לא זכר אמ' הקב"ה אדם לא זכר אלא אני זוכר שנ' ויאמר יי' אלהים הן האדם וגו' · ד"א עיר קטנה זה דור המבול ואנשים בה מעט המה הגבורים וגו' ובא אליה מלך גדול זה מלכו של עולם ובנה עליה מצודים גדולים אמחה את האדם וגו' ומצא בה איש מסכן וחכם זה נח ומלט הוא מכל הבהמה הטהורה גם מעוף השמים ואדם לא זכר אמ' הקב"ה אדם לא זכר אני זוכר לו שנ' ויזכור אלהים את נח · ד"א עיר קטנה זה דור המדבר ואנשים בה מעט אלו ישראל דכתי' כי אתם המעט · ובא אליה מלך גדול זה מלכו של עולם ובנה עליה מצודים גדולים הרף ממני ואשמידם ומצא בה איש מסכן וחכם זה משה דכתי' עיר גבורי' עלה חכם ומלט הוא לולי משה בחירו וגו' ואדם לא זכר אמ' הקב"ה אני זוכר שנ' ויזכור ימי עול' משה : ד"א עיר קטנה זה בית יוסף ואנשים בה מעט אלו השבטים שנ' ואני מתי מספר · ובא אליה מלך גדול זה יוסף שנ' שמני אלהים לאדון ובנה עליה מצודים גדולים ויאמר אליהם מרגלים אתם ומצא בה איש מסכן וחכם זה יהודה ומלט הוא אנכי אערבנו ויגש אליו ולא יכול יוסף להתאפק ואדם לא זכר אמרו לא דיין שלא זכרו אותו אלא עשה אותו שליח עליהן שנ' ואת יהודה שלח : ד"א ואת יהודה · זש"ה זאב וטלה ירעו כאחד וגו' בעולם הזה הזאב טורף אחר הטלה ארי אחר השור לעתיד לבא הכל מתרפאין ונחש אינו מתרפא אלא ונחש עפר לחמו ולמה מפני שהחזיר את הכל לעפר שנ' כי עפר אתה וגו' לפיכך אין לו רפואה לעולם אלא ועפר תאכל ואף לעתי' לבא ונחש עפר לחמו וכשם שהנחש אין לו רפואה לעולם כך האומר לשון הרע על חבירו אין לו רפוא' לעתי' לבא שנ' אם ישך וגו' כך אין יתרון לבעל הלשון וכן דוד אומ' מלשני בסתר וגו' (בזוהר פ' שלח ע"ס"ה א"ר ד"ש על כלא מחיל קב"ה בר מן לישנא בישא) ד"א זאב וטלה משעה שנמכר יוסף לא ירד בנימין שנמשל כזאב עם השבטים שנמשלו בטלה שנ' שה פזורה ישראל שנא' לא ירד בני עמכם וגו' וכיון שנודע יוסף ירד עמהם שנ' וישא עיניו וירא את בנימין וגו' ואריה כבקר יאכל תבן בכור שורו הדר לו ובשעת אריה אבל הבקר שנ' ואת יהודה שלח וגו' ואריה כבקר יאכל תבן למה שאין עוד קנאה ביניהם שנ' וסרה קנאת אפרים אף לעתיד לבא כשיעמוד משוח מלחמ' מן יוסף ומשיח בן דוד מן יהודה אפרים לא יקנא את יהודה וגו' ·

פרק עט נביאים ויהי בעלות המנחה זש"ה כחוט השני וגו' כפלח וגו' כמגדל וגו' כחוט השני שפתותיך הייתם אומ' נעשה ונשמע כחוט של פרכת שהיה מבדיל בין קדש לחול כך הבדלתי אתכם מכל האומו' למה נמשלו ישר' בפרכת א"ר ברכי' שלא היה בכל כלי בית המקדש משובח מן הפרכ' (בפ' שמיני באחרון משקלים) ארבעים אמה היה ארכ' ועשרי' רחבה ארוגה על שבעים ושנים נימים והחוט כפול לעשרים וארבעה והכל מתאוין לראות' והרוא' אותה לא היה שבע מיופיה שלא היה צורה בעולם משובחת כמותה ולא היתה צורה בעולם שלא היה עליה שנא' מעשה חושב עשה אותה כרובים סדרין סדרין של צורות כך הייתם לפני כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה כשאמרתם למשה אם יוספים אנחנו וגו' לפיכך אמרתי למשה הטיבו אשר דברו ומה שכר קבלו מיד זכו שיעמדו מהם נביאים שנ' נביא אקים להם · ומדברך נאוה כשאתם מדברים בדברי תורה :

ד"א ומדברך נאוה המדבר שנכנס בו נאה לפני על אחת וכמה מיושב ואיזה הוא המדבר אלו עמי הארץ שאינן יודעין לא לקרות ולא לשנות ולא לדרוש כמדבר שאינו מגדל פירות והן נכנסין לבתי כנסיו' ולבתי מדרשות ומברכין ברוך עושה המאורות ומחיה מתים שהוא ברא והוא מחיה מתים והן עונין אחריו אמן ואומ' מאמינין אנו שהוא מחיה מתים והוא שברא את העולם אפילו אין בידן אלא שכר אמן זה דיים לכך ישעיה נותן שבח לפני הקב"ה יי' אלהי אתה ארוממך אלו אין בידנו אלא הודייה שאנו מודים לך דיינו כי עשית פלא פלאים מעשי' מתחת ידך נגלת (נ"ע) ואת מדקדק עמם כל כך למה כדי ליתן להן שכר הייתי אומר שיטלו שכר על התרומה ועל המעשרות ועל חלה ומילה ותפילין ושבת ומועדות ועל המזוזה ועל הציצית אבל על האמן הזה שהן אומ' בבתי כנסיות ובבתי מדרשות את נותן שכר עשית פלאו' עצות מרחוק אמונה אומן לכך נאה לשבח לרומם שאין את מאבד שכר מצוה בין קטנה ובין גדולה : ד"א ומדברך נאוה אין מדברך אלא מנהג כנוהג נאה ברבן כיצד מברכין על המאורות וקורין קרית שמע ומתפללין וקורין בתורה קורא כהן בראש לוי שני ישראל שלישי ומפטירין בנביא ועומדין ומתפללין ועוברין לפני התיבה כהנים פורשים כפיהם ומברכין את ישראל הרי מנהג נאה · כחוט השני זה אפוד ומדברך זה החשן שהיו אבנים טובות קבועות בו סדרין סדרין ושמות שבטים כתובות עליהן א"ר אחא ולמה נקרא שמותן של שבטים על האבנים אלא מפני שבזכותן נקראו כהנים בסיני שנ' ואתם תהיו לי וגו' אמ' הקב"ה אי אפשר שיהיו כולם מקריבין על גבי המזבח אלא יהו כולם כתובים שמותם על לבו של כהן גדול כשיכנס כהן גדול נכנס להקריב לפני כל אחד ואחד מהן כאלו כהן גדול לפני לבוש בגדי כהונה · כפלח הרמון זה הציץ מבעד לצמתך זה הכור שהוא קשור מאחריו · ד"א כפלח הרמון רקתך הריקנין שבישראל מלאין מצו' כרמון מבעד לצמתך שהן מצטמתין (פי' מתקבצין) לבתי כנסיו' ושותין דברי תור' בצמא · כמגדל דוד צוארך זה בית המקדש שנמשל בצואר ומה שבא צואר יותר מכל הגוף שאם יבטל אחד מאיבריו של אדם יש לו חיים בטל הצואר אין לו חיים כך אין לישר' חיים משחרב בית המקדש · ד"א כמגדל דוד כשם שצוארו של אדם גבוה מכל איבריו כך בית המקדש גבוה מכל העולם שנ' ויביאני על הר גבוה מאד ובתי' על הר גבוה עלי לך · ד"א כמגדל דוד זה אברהם כשם שכל איבריו של גוף תלויין בצואר כך כל ישראל תלויין באברהם שנ' מגן אברהם · אלף המגן תלוי עליו עושה חסד לאלפים דבר צוה לאלף דור בזכות אברהם בתלה עליו עד אלף דור על אחת כמה וכמה כל שלטי הגבורים יכול בגבורי' ממש כתו' מדבר לאו אינו מדבר אלא בצדיקים שנ' גבורי כח עושי דברו · ד"א כחוט השני זה אליהו בשע' שאמ' לישר' עד מתי אתם פוסחים וגו' ומדברך נאוה בשעה שאמ' והיה האלהים אשר יענה באש וגו' מיד ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר · ומדברך נאוה שעשית לישראל לומר יי' הוא האלהים · כפלח הרמון רקתך זה דורו שהיו ריקים מן המצות ואעפ"י כן נעשו חביבין כרמון בזכות מה על ידי שנצטמתו (פי' שנתקבצו) בהר הכרמל שנ' ועתה שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל · כמגדל דוד צוארך זה מזבח שבנה שנ' וירפא את מזבח יי' ההרוס שהיה אותו המזבח רפואה לישראל · אלף המגן זכותן של שבטים שנ' ויקח אליהו שתים עשרה וגו' · כל שלטי הגבורים זכות האבות שהזכיר ולא הוא לעצמו אלא כל שלטי הגבורים אינן תלויים אלא כמגדל זה ואיזה המגדל הזה זה אברהם שכל תפילתו תלויה בו משה אמ' זכור לאברהם דוד אמ' יי' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם וכן אמ' אליהו ויגש אליהו וגו' לפיכך אלף המגן תלוי עליו :

פרק פ כתובים למנצח בנגינות מזמור לאסף שיר נודע ביהוד' אלהים · זש"ה אשא דעי למרחוק אמ' הקב"ה אשא את אברהם למרחוק קורא ממזרח עיט מי שמודיע אותי בעולמי ולפועלי אתן צדק למי שנעשה פועלי כשם שהפועל יגע במלאכתו כך אברה' פועל בנסיונו' שנסהו הקב"ה אימתי והאמין ביי' · ד"א אשא דעי זה יעקב כשירד למצרים הודיע כחו של הקב"ה שנאמר ויברך את יוסף וגו' אמ' להם יהי רצון שתהלכו כשם שהלכו אברהם ויצחק בדרכי המקום : הקבצו ושמעו ולמה קרא אותן אלא אמר אברהם זקני שני בנים היו לו יצחק וישמעאל ישמעאל רשע יצחק צדיק

וכך יצחק שני בנים היו לו עשו ואני עשו שנא דרכי המקום ואני אהבתי דרכיו ואני נתן לי שנים עשר בנים תאמר שחניין רשעים וחניין צדיקים אמרו לו יודעין אנו מה בלבך שמע ישראל יי' אלהינו וגו' · כיון ששמע יעקב מיד השתחוה שנ' וישתחו ישראל התחיל אומ' ברוך שם כבוד וגו' א"ר חנינא למה השתחוה אלא השתחוה שלא יצא ממטתו פסולת אותה שעה נתקיים נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו ·

פרק פא תורה

ויקרא יעקב אל בניו · זש"ה כי לא שאול תודך וגו' מי יודה חי חי הוא יודך כי לא שאול תודך לא היה לך לומר ויקרא עשו אל בניו שהוא היה גדול ולמה לא עשה הוא דייתיקי (פי' צוואה) אלא יעקב ויקרא יעקב אלא כנוהג שבעולם אין לודר (פי' רוצח) עושה דייתיקי למה שאינו יודע אימתי הוא נהרג ומי עושה דייתיקי בני אבות מי שהוא מת על מטתו כך הם לעשו לעשות דייתיקי למה שהוא לודר שנ' הלעיטני נא וגו' ואין עיף אלא הורג שנא' אוי נא לי כי עיפה וגו' לפיכך אינו קורא לבניו שאינו יודע מתי הוא נהרג שנ' לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו לכך כי לא שאול תודך וגו' חי חי וגו' אב לבנים יודיע וגו' הוי ויקרא יעקב : ד"א ויקרא יעקב · זש"ה כבוד אלהים הסתר דבר את מוצא שהראה לו הקב"ה ליעקב אבינו מה שלא הראה לאברהם ויצחק לא הראה לאברהם אלא מה שלפניו שנא' כי את כל הארץ אשר אתה רואה וגו' ליצחק גור בארץ הזאת אבל יעקב הראה לו מה שלפניו ומה שלא לפניו שנ' והיה זרעך כעפר הארץ הרי הראה לו ארבע רוחו' העולם כיון שבא לפטור מן העולם בא להודיע הכל לבניו אמ' לו הב"ה ומה יעקב כבוד אלהים הסתר דבר כך את מודיע לבניך מסטירין (פי' סודות) שלי אין המדות הללו שלך וכן שלמה אומ' הולך רכיל מגלה סוד אין זו שלך בלעם הרשע הוא אומ' אראנו ולא עתה והוא הולך רכיל אבל את ונאמן רוח מכסה דבר : ד"א ויקרא יעקב · זש"ה אחזת שמורות עיני זה יעקב שהראה לו הב"ה כל מה שעתיד לעשו' היאך הנביאים עומדים היאך בית המקדש נבנה וחרב והיאך גוג ומגוג עתידין לעלות על יי' ועל משיחו והיאך יו' הב"ה ונלחם עמהם בא להראות לבניו את הכל שנ' האספו וגו' · באחרית הימים אימתי גוג ומגוג עולה שנ' באחרית הימים והביאותך על ארצי אימתי בונה הב"ה ביתו דכתי' והיה באחרית הימים נכון וגו' עד אימתי המלכיו' עומדו' שנ' ואומרה אדוני מה אחרית אלה כיון שבא להודיע הכל לבניו נגלה עליו הק"בה ונטמטם שנ' אחזת שמורות עיני וגו' משל למלך שעשה לאוהבו כטוליקוס (פי' נאמן) שלו האמינו על האוצרות של מלך כיון שבא למות קרא לבניו שיאמר להן היכן האוצרות של מלך וידע המלך ונגלה עליו כיון שראה את המלך נתבהל ולא אמר מה שהיה מבקש לומ' אלא אמ' הוו מכבדין את המלך כשם שכבדתיו אני כך יעקב בקש להראות לבניו מה שעתיד מיד הראה לו הב"ה ולא מצא מה לומר אלא אמ' להן התיראו מן הב"ה ושמעו לו שנ' ושמעו אל ישראל אביכם לכך נאמר אחזת שמורות עיני וגו' : ד"א ויקרא יעקב · זש"ה לכו בנים שמעו לי וגו' בשעה שהצדיקים נפטרין מן העולם אינן מצוין לבניהן לא על ידי ממון ולא על ידי נכסים אלא בשביל יראתו של הב"ה וכן אתה מוצא בדוד מה כתי' ויקרבו ימי דוד וגו' ושמרת וגו' אף יעקב צוה לבניו בשביל יראתו של הב"ה שנ' יראת יי' אלמדכם:

פרק פב נביאים

אסוף אאסוף יעקב כלך · זש"ה הקבצו ושמעו וגו' אע"פ שאינו יודע אימתי יום הדין אלא הרי אני אומ' לכם כשתאספו ותקבצו אותה שעה אתם נגאלין שנ' אסוף אאסוף יעקב וגו' מיד ויעבור מלכם לפניהם ויי' בראשם : ראובן בכורי אתה שלא ראיתי קרי מימי אלא בך כחי וראשית אוני שמיום שנולדת הייתי אומ' שמא עולה ראובן לגג וימות שמא ירד למטה ויפול את היית ראשית אוני יתר שאת ויתר עז ומפני שעשי' אותו מעט בטלו ממך שלשה כתרי' וניתנו לאחיך בכור' ליוסף כהונה ללוי מלכו' ליהודה אילו כך בכורי אתה זה בכורה יתר שאת זה כהונה שנ' ונשא אהרן את עון הקדשי' יתר שאת ראוי היית להיו' מטהר אותן שהיה להן שאת דכתי' ולשאת ולספחת · ויתר עז זה מלכו' שנ' ויתן עז למלכו · פחז כמים שנו רבותינו שלש משקין אסורין משום גלוי המים והיין והחלב מנא החלב גלוי וכן היין וכן המים ישפכו כך אף את פחז כמים · ד"א פחז כמים פחזת חטאת וזנית · ד"א פחז פחזת פרצת חרפת זרית כשם שהכלים שבהן משקין שופכן או מערן והן משיירין אבל המים אינן משיירין כך אף את אע"פ שחטאת לא תותר כך · ד"א

פחז

פחז כמים כשם שהמים טהרם לכל כך תטהר מעונותיך כשיבא אותו שמצילין מן המים הוא נותן לך דימוס ומי הוא זה משה דכתי' ותקרא שמו משה ואימתי הוא נותן לך דימוס אז חללת יצועי עלה כשיבא לעלות אל הר העברים ומה כתי' שם יחי ראובן וגו' : שמעון ולוי אחים וכי כולם לא היו אחים אלא שניהם נעשו אחים לעשות דינה של דינה שנ' ויקחו שני בני יעקב וגו' · כלי חמס מכרותיהם לשון יונית הוא חרבותיהם אמ' יעקב אם יושבין שני שבטים הללו כאחת מחריבין את כל העולם אלא הריני מפזרן אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל · יהודה אתה יודוך אחיך ידך וגו' שהוא הרג לעשו וכן משה אומ' ידיו רב לו וגו' גור אריה אתה כשמך שהודת כך אמך אמרה הפעם אודה את יי' והודי' במעשה תמר וכל השבטי' יודוך · מטרף בני עלית מטרפה של תמר בתעלית שכבר היתה טרופ' היא ושני בניה שנ' הוציאוה ותשרף אלא שהודית והצלת אותה ושני בניה אף שלשה בניך חנניה מישאל ועזריה כשיושלכו לכבשן האש הן עולין שלימים · כרע שכב כארי זה דוד העומד ממך שנ' אשר לבו כלב האריה · אוסרי לגפן עירו זה משיח שעתיד לעמוד ממך שנ' עני ורוכב וגו' : ולשורקה אינן כאשרין ישרא' ומשרקין עונותיהן בתחומו של יהודה בירושלם · לא יסור שבט זה המלכות ומחוקק זה נשיאות עד מתי עד כי יבא שילה עד כי יבא משיח ויחזור המלכות לדוד שנ' ועבדי דוד נשיא וגו' וכן כתיב אחר ישובו בני ישרא' וגו' וכן הוא או' ברות ותאכל ותשבע וגו' ותאכל זה הנגיד שנ' ולנגיד ממנו ותשבע זו המלכות ותותר זו נשיאות · זבולון לחוף שעושה ספינות ופורש והולך ובא ומספיק לשבטו של יששכר שהן עוסקין בתורה שנא' יששכר חמור וגו' וירא מנוחה כי טוב וגו' שיגע בתורה שנ' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים מלמד שעמדו מאתי' סנהדרין משבטו של יששכר כל אלו בכוחו של זבולון שיוצא בימים ומביא להן שנ' שמח זבולון וגו' · דן ידין עמו זה מנוח · יהי דן נחש זה שמשון כשם שהנחש יוצא לעצמו (פי' יחידי) כך שמשון יוצא לעצמו והורג יהי דן : ד"א כשם שהנחש אם לקה בזנבו או במעיו אינו מת כיון שהוא לוקה בראשו מת שנ' הוא ישופך ראש כך היה שמשון אסרו אותו בידיו וברגליו ולא נודע כחו כיון שגזזו ראשו מיד ויסר כחו מעליו ואע"פ הנושך עקבי סוס שהוא אחז בשני העמודים והפיל את הבית שנ' וילפות שמשון וגו' ויפול הבית על הסרנים וגו' כיון שראה אותו יעקב שהתפלל אומר לישועתך קויתי יי' : גד גדוד יגודנו זה אליה שמגדד שרשן של מה : מאשר שמנה לחמו שארצו מקדמת בפירות ושמן טוב עושה והוא מקריב שמן זית שנ' והוא יתן מעדני מלך · נפתלי אילה שלוחה שכולם עסוקין בתור' וקריבין לפני הב"ה באילות שנ' אילת אהבים ויעלת חן · בן פורת יוסף בן פותר יוסף כשראה פרעה את החלום שאמרת לו את הכל שמא שם היית שנ' אין נבון וחכם כמוך · עלי עין בן פורה ורבה ואין עין הרע נוגעת בו וכך בני יוסף אומ' ליהושע ואני עם רב עד וגו' אמ' להן יהושע וכך אתם אומ' ואין אתם מפחדין מן העין אמרו לו כבר התפלל עלינו יעקב אבינו שלא תשלוט בנו עין הרע שנ' עלי עין · בנימין זאב יטרף שבתחומו בית המקד' נבנה ומקריבין שם את הכבש אחד וגו' כיון שברך כל אחד ואחד לפי ברכתו עשה אותן שבטים שנ' כל אלה שבטי ישראל וגו' אמ' להם הרי ברכתי אתכם שנ' וזאת אשר דבר להם וגו' יבא אדם כמוני ויחתו' ברכתי ומי הוא זה משה שנ' וזאת הברכה אשר ברך משה ·

פרק פג כתובים

שמע אלי יעקב וישראל מקוראי וגו' · זש"ה אתם ראיתם אשר עשיתי וגו' ועתה אם שמוע וגו' לא כאתם אלא שתשמעו בקולי הוי שמע אלי יעקב · וא"ר אבהו לעתיד לבא עתידין הכל להיות תמיהין כנגד מי ששמעו להק"בה ואומ' מה הוא כך פלו' שישב ולא שנה מימיו ולא קרא והרי הוא יושב עם האבות ומסיח עמהן והק"בה או' להן מה לכם תמיהין לא זכה זה אלא מפני ששמעו לי בחייהן שנ' אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין הוי שמע אלי יעקב · ד"א שמע אלי יעקב · זש"ה ולא אותי קראת יעקב משל למלך שהיה לו אוהב עני ועשה אותו עני יום אחד משתה וקרא לבניו הלך המלך מעצמו ועמד לו באמצע הבית ואמ' לעני לכל בניך קראת ולי לא קראת אני אוהבך אמ' לו בבקשה ממך עני אני ולא עשיתי לפי כבודך והייתי מתביים לקרות אותך אמ' לו המלך חייך לא תתביים שחביב לי שלך יותר ממה שמתקנין לי בפלטין שלי כך בשעה שבא יעקב אבינו לפטור מן העולם קרא לבניו ואמ' להן בואו ונברכן והשרה אותן בכל הארץ מיד נגלה עליו הב"ה ואמ'

לו

אגדת בראשית

לו יעקב אלי אין את קורא ולא אותי קראת יעקב אמ' לפניו רבונו של עולם מתבייש הייתי לקרותך שאני
עני אמ' לו אין את יודע שאם יקרא אותי עני לו אני שומע שנ' זה עני קרא וה' שמע היה לך לקרות אותי
עם בניך אמ' לו מתבייש הייתי אמ' לו חס ושלום לך מבוש שנ' לא עתה יבוש יעק' וגו' כיון שראו אותו בניו
התחילו משבחין להקב"ה ולענותנותו שאינו מבז' ליראיו ומה כתי' אחריו כי בראותו ילדיו וגו' ואם כן שמע
אלי יעקב · ד"א שמע אלי יעקב אותן שנהרגין וקוראין בשמי שנ' כי עליך הורגנו וגו' וכן איוב אומר הן
יקטלני וגו' אותם שבכל שנה ושנה קוראין אותי שנ' כוס ישועות אשא וגו' צרה ויגון אמצא וגו' אמרו לו
הדורות הללו רבון כל העולמים הראשונים היו להן האבות וזכותן עומדת להן אנו יתומים היינו ואין
אב וגו' אלא הכתבת ואמרת אשר בך ירוחם יתום אתה פקדת על היתומים בתורה בהרבה מקומות כי
תבצור כרמך כי תקצור כי תחבוט למה לגר ליתום ולאלמנה ואנו יתומי' רחם עלינו דכתי' אשר בך ירוח'
יתום עונדיהן נתברך ביתו כשנעשו בניו יתומין יצחק אימתי נתברך משהניחו אביו שנ' ויהי אחרי מות
וגו' ויברך אלהים וגו' השבטים כך וימת יוסף וגו' ובני ישראל פרו וגו' שיכין על היתומים אשר בך ירוח' יתום
אמ' להם עשו תשובה ואני ארפא משובותיכ' אמ' הקב"ה עד שלא עשו תשובה פסקתי עמם שאני ארפא את
משובתם שנ' שובו בנים שובבים ארפא וגו' וכתי' ארפא משובתם אוהבם נדבה אהבה שאינה פוסקת אני
אוהב אתכם יצחק היה קורא לעשו בכורו ואני קורא ליעק' בני בכורי ובטלה בכורתו של יצח' ונתקיימה
בכורתו של יעקב יצחק היה אוהב את עשו שנא' ויאהב יצחק את עשו וגו' ואני ואוהב את יעקב בטלה
אהבתו של יצחק ונתקיימה אהבתו של יעקב · כמה נתיגעו מה להטיל שנאה ביני לבינו ואין יכולין
לבטל שנ' מים רבים לא יוכלו וגו' אלו האומות שנמשלו במים שנ' הוי המון עמים רבים וגו' ולא עוד אלא
כמה מה' הורגין בהן בישראל בשביל להחזירם מאחר הקב"ה וכנסת ישראל אומרת להן אין אני יכולה
לכפור בו שנ' ומעי המו עליו · כשיגאלה בדברו מדבר עמי נפשי שמע נפשי והרי לבי חולה עליו שנ'
כי חולת אהבה אני אמרו לה א"ה מה דודך מדוד וגו' אמרה להן הרי אני מונה לכם שבחו ופורט לפניכם
מעשיו ואתם יודעים שלא לחנם חוזרני אחריו דודי צח ואדום צח לישראל ואדום לעשו שנ' מדוע אדום
ללבושך · דגול מרבבה שאין ברבבות של מעלה כמותו ראשו כתם פז זו תורה דכתי' הנחמדים וגו'
קווצותיו תלתלים אלו פרשיות של תורה שהן עשויות פסוקות פסוקות · שחורות כעורב זה שכתב ·
ד"א שחורות זו כנסת ישראל שנ' שחורה אני · עיניו כיונים זו חמה ולבנה · ידיו גלילי זהב זה הקשת
מעיו עשת שן זה האויר · שוקיו עמודי שש אלו השרים · מיוסדים על אדני פז אלו יסודי ההיכל · מראהו
כלבנון זה בית המקדש · בחור כארזים שהוא מהלך עם הצדיקים שנ' והתהלכתי בתוככ' · חכו ממתקי'
בשעת מתן תורה · וכלו מחמדים כשהוא מקבל את השבים אמרו להן אומות העולם הואיל שמקבל את
השבים אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך אמ' הקב"ה מה משניאין אותי על בני
ובני מאהבין אותי על כל האומות אילו אני נותן להם מאה עולמות אינן מלאין באהבה שאהבתי את
בני שנאמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו :

סליק אגדתא דבראשית

סוף האצבע הראשון מן יד המלך וכאן תשבת המלאכה בעת הזאת כי אפס כסף עד שימצא
ויבא להם מעות להוצאה להדפיס הד' אצבעות הנשארים שנזכרים בראש הספר :

לוח התקונים

דף ק"כ שי' כ"ה כשלום כ"ל בשבילם : דף קכ"ד ב' שי' ל"א של כ"ל על : שם שי' ל"ד כ"ל הלבלר יושב : דף קכ"ו
ב' שי' י"ח אמר אברהם את שאת רחמן ערב לך להאביד או חליל' לך וגו' צריך למחוק : שם שי' י"ט בעל שם
של אדם עע"א דכתי' ויהי איש מהר אפרים וגו' ושם נקרא איש בליעל וגו' צריך למחוק : דף ק"כח שי' א'
חיה כ"ל היה : דף קכ"ט שי' כ"ב כ"ל בריך אלההון : עמוד ב' סוף שי' י"ז אמת כ"ל אמר : דף ק"ל ב' שי' ו' כך
כ"ל כן : דף קס"ה ריש שי' י"ז כ"ל לא כאמר אלא לכל : דף קס"ז ב' שי' י"ב כ"ל ולמה נתוסף : דף קע"ט שי' ל"ה
בב נודי כ"ל בכורי :

Con licentia de Superiori.

visto per me Domenico Carretta 1619